

SPANNING

CAMPAGNE VOEREN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 1, januari 2011

CAMPAGNE VOEREN

'Wij zijn nog maar kinderen in de vrijheid, wij kunnen het woord nog maar ternauwernood spellen, wij weten in de verste verte niet tot welk een hoogte de vrijheid ons zal kunnen voeren' zo citeert Ronald van Raak Domela Nieuwenhuis in zijn bijdrage aan het Rijke Rooie Leven. Vrijheid kan pas echt tot zijn recht komen wanneer mensen voor elkaar zorgen en dat vraagt organisatie. Gelukkig is Nederland één van de meest georganiseerde landen in de wereld en juist daarom zijn mensen in ons land vrij.

Daarmee geeft Ronald van Raak ook meteen aan waarom de komende verkiezingen zo belangrijk zijn. Laten we het kabinet Rutte-Verhagen met de gedoogsteun van Geert Wilders zijn gang gaan in het afbreken van onze welvaartsstaat of maken we daar met z'n allen een einde aan? Dat staat op het spel bij de Provinciale Verkiezingen van 2 maart. Minister-president Mark Rutte heeft aangegeven de Provinciale Statenverkiezingen als een belangrijke test te zien voor zijn kabinet. Daar is de SP blij mee, wij zijn pro-test en zullen er alles aan doen om van die datum een dag van protest te maken.

Dat gaat echter niet vanzelf. We zullen de handen uit de mouwen moeten steken om Nederland te overtuigen van het feit dat thuisblijven niet helpt. Wie Nederland socialer uit de crisis wil laten komen, moet op 2 maart stemmen. Daarom staan we in deze Spanning uitgebreid stil bij het campagne voeren; want campagne voeren is hard nodig. Daarbij kunnen we het nodige leren van de ervaringen uit het 'Buurten in de Buurt' in de

Schilderswijk in Den Haag. Sinds 2009 gaan Tweede Kamerleden samen met mensen uit de afdeling Den Haag regelmatig in deze buurt langs. Wat in Den Haag kan, kan echter ook in andere dorpen en steden. Fractiemedewerker Daniël de Wit geeft dan ook wat de succesformules en valkuilen zijn bij dit belangrijke werk. Daarnaast geeft Vincent Mulder 11 praktische tips en vertelt Amsterdams gemeenteraadslid Maureen van der Pligt hoe zij in onze hoofdstad samen met burgers de problemen in hun wijken aanpakt.

Eerste Kamerleden Kees Slager en Sineke ten Horn vertellen hoe contact met burgers de kijk op de geschiedenis van hele bevolkingsgroepen kan veranderen. Pas als we echt in contact komen met de mensen die geraakt worden door beleid, kunnen we vast stellen hoe deze regels hen daadwerkelijk raken, is hun impliciete politieke boodschap. En dat dit vaak wat anders is dan wat we via de media horen, blijkt uit de bijdrage van taalvirtuoos Jan Kuitenbrouwer over framing. Tegelijkertijd biedt zijn analyse ook perspectief. Daar waar framing een trucje is dat je kunt leren, kan zij niet zonder ideologische consistentie. Dat biedt perspectief voor onze partij.

Laten we daarbij niet vergeten dat actievoeren ook belangrijk is. In 2010 is heel wat actie gevoerd, zoals Sjaak van der Velden in een overzicht laat zien. Er kan natuurlijk altijd meer bij.

2 maart staat veel op het spel. Dat maakt ook de infographic van senator Geert Reuten duidelijk. Laten we de burgers die part noch deel hebben aan het ontstaan van de economische crisis de rekening betalen of kiezen we voor andere oplossingen? De feiten die in zijn bijdrage op een rijtje worden gezet bieden genoeg inhoudelijke munitie voor de komende campagnetijd. En dat is maar goed ook, want er is werk aan de winkel!

INHOUD

3	DE SCHILDERSWIJK EEN VOORBEELD VAN 'BUURTEN IN DE BUURT'
6	TIPS VOOR EEN WERVENDE CAMPAGNE
7	IK GA NIEMAND UIT DE WEG EN HEB ALTIJD EEN LEDENKAART OP ZAK
10	OVER FRAMING
13	NAAR DE MENSEN GAAN
18	ACTIEVOEREN HELPT
20	ESSENTIE REGEERAKKOORD 2011-2015
22	HET RIJKE ROOIE LEVEN
24	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Sjaak van der Velden
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Antoni Gracia
Robert de Klerk
Gonnie Sluijs
Foto cover
Rob Voss

DE SCHILDERSWIJK

EEN VOORBEELD VAN 'BUURTEN IN DE BUURT'

Tekst: Daniël de Wit, medewerker SP-Tweede Kamerfractie

“Voor de pioniers van de SP gold een kleine veertig jaar geleden: de SP zal verboden zijn met de mensen of zal niet zijn. Kracht en macht bereik je alleen door aan de slag te gaan. Actief te zijn, onder de mensen. Daardoor bereik je wat. En nog belangrijker: daardoor weet je wat je bereiken moet.” Met deze woorden lanceerde Jan Marijnissen in 2008 de ZO-krant en gaf hij het ‘Buurten in de buurt’ een impuls. In één van de verschillende kaderkranten die volgden, werd uitgebreid ingegaan op de vraag waarom we zo werken. In dit artikel ga ik vooral in op hoe je ‘Buurten in de buurt’ aanpakt en wat het voordeel is van dit belangrijke onderdeel van de wetenschap van de SP.

In 2009 besloot Agnes Kant om met de hele Tweede Kamerfractie te ‘Buurten in de buurt’. Onze woordvoerder Integratie Sadet Karabulut nam de organisatie op zich. Soms is een klacht van een bewoner, een bericht in de media of een rapport van het college aanleiding om de buurt in te gaan. Er hoeft echter niet altijd een aanleiding te zijn. De schijn dat het goed gaat in een buurt kan bedriegen. Een bewindspersoon kan de werkelijkheid ontkennen. Zo ontkende Guusje ter Horst dat agenten

verplicht bonnen moesten schrijven, terwijl uit SP onderzoek van Ronald van Raak bleek dat dit wel degelijk het geval was.

Onze keus om te gaan buurten in de Haagse Schilderswijk had een duidelijke aanleiding. In de Tweede Kamer werd in die tijd veel gesproken over gebrekkige integratie en onveiligheid in wijken. De Schilderswijk kampte met beide problemen.

DE BEVOLKING VAN DE SCHILDERSWIJK

De gemeente Den Haag telt in totaal 42 wijken, 475.680 inwoners, van wie 33% een niet-westerse achtergrond heeft. De Schilderswijk is slechts één van deze wijken en bestrijkt 1.5% van de totale oppervlakte van de gemeente Den Haag. Van de bewoners woont ongeveer 7% in deze wijk. In 2008 telde de Schilderswijk 32.560 bewoners, van wie 86% met een niet-westerse achtergrond. Vier van de vijf woningen zijn huurwoningen. Het gemiddeld besteedbaar jaarinkomen per inwoner in de Schilderswijk is met 8200 euro bijzonder laag te noemen. Iets meer dan de helft van de bewoners van de Schilderswijk (55%) heeft een laag inkomen en een derde leeft van een uitkering (32%). Bijna de helft van de bewoners in de Schilderswijk is jonger dan 25 jaar (42%).

Ruim één op de tien mishandelingen, één op de tien bedreigingen en één op de acht woningdiefstallen in Den Haag vonden in 2007 in de wijk plaats. De helft van de bewoners gaf aan zich onveilig te voelen. Een op de drie bewoners verklaarde weg te willen uit de wijk.

De Schilderswijk kampte in 2007 met enorm hoge schooluitval en schoolverzuim. Een meerderheid van de leerlingen uit de wijk kreeg in 2007 het advies om naar het VMBO te gaan.

Al jaren is de zorgwekkende situatie onderwerp van gesprek in de Haagse en landelijke politiek. Om de situatie te verbeteren kreeg de wijk onder minister Vogelaar het etiket Vogelaarwijk opgeplakt en kreeg de gemeente Den Haag in de afgelopen jaren miljoenen vanuit het rijk, de provincie en vanuit Europa. Wat er precies met deze miljoenen gebeurt, weet waarschijnlijk alleen Joost.

Ondanks alle goede bedoelingen verbeterde de situatie nauwelijks. De weg naar de hel is immers geplaveid met goede bedoelingen. Wij besloten daarom om te gaan 'Buurten in de buurt' in de 'Schilderswijk-West' om antwoord op de vraag te krijgen hoe de huidige situatie is ontstaan, wat er al is geprobeerd om die te veranderen, welke oplossingen er denkbaar zijn en of bewoners zelf de situatie eigenlijk als probleem ervaren.

en stel open vragen als: 'Wat vindt u van uw buurt?', 'Wat gaat er goed en wat gaat er slecht in de buurt?', en 'Waar zou de politiek iets aan kunnen doen?'.

Het vooronderzoek leverde belangrijke informatie op voor het opstellen van de enquête. Ook kwamen we zo in contact met een aantal mensen (sleutelfiguren) die van groot belang waren voor het vervolg van het onderzoek. Samen met die sleutelfiguren stelden we de enquête op, die vervolgens een paar keer werd uitgetest. Alleen door te testen kom je erachter of je op het enquêteformulier voldoende ruimte hebt om een antwoord in te vullen en of je een goede balans hebt tussen open en gesloten vragen. Zorg ervoor dat je naam op het formulier staat en je in ieder geval ruimte hebt om contactinformatie (naam, adres, e-mail en telefoonnummer) van de bewoner op te schrijven. Dit kan later, bij bijvoorbeeld vervolgonderzoek, van pas komen.

Bij de hele uitvoering is een coördinator essentieel. De coördinator zorgt voor het materiaal, tekent de straten in en houdt overzicht op de nog te lopen en de gedane straten. De coördinator is altijd bereikbaar en voorziet mensen van eten en drinken.

SP'ers aan het Buurten in de Schilderswijk

DE VOORBEREIDING

In onze aanpak startten we met een vooronderzoek. Onze leden in de Schilderswijk werden geïnformeerd en gevraagd om mee te helpen. SP'ers gingen in een aantal straten langs de deur bij bewoners, ondernemers en buurthuizen met een klembord, pen, papier en een kaart van de buurt. Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) heeft de afgelopen jaren gegevens over alle buurten in Nederland beschikbaar gesteld. Door deze gegevens of data in te voeren in onder andere het programma Google Maps kun je in een keer zien waar de grenzen van een buurt liggen. Ook weet je dan hoeveel huishoudens een buurt heeft (ook handig voor de verspreiding van SP-materiaal). Degene die het buurten coördineert, tekent op de kaart in wie welke straat doet om twee keer aanbellen bij hetzelfde adres te voorkomen.

Voor iedereen is het de eerste keren altijd spannend om zomaar bij vreemden aan te bellen. Ga daarom in het begin met iemand op pad die dat al vaker heeft gedaan. Vertel wie je bent en wat je komt doen, vraag of het gelegen komt

Nodig ook media en leden tijdig uit en stel ze in ieder geval op de hoogte van je plannen en resultaten.

AAN DE SLAG

Na het vooronderzoek en het opstellen van de enquête kon de fractie aan de slag. In de eerste twee weken van januari gingen we 'Buurten in de buurt'. We belden aan bij 531 huishoudens (8% van het totaal aantal huishoudens in de Schilderswijk-West).

Buurten in de buurt is tijdrovend. Het komt voor dat je in een uur slechts drie adressen langsgaat. Zorg er daarom voor dat je met een grote groep (minimaal 10 mensen) bent of dat je een planning van een aantal weken hanteert.

Als iemand niet thuis is, stop je samen met de enquête een brief in de bus waarin je meldt dat je langs bent geweest en waarin het adres staat waar de enquête naar toegestuurd of afgegeven kan worden.

Een ruime meerderheid van de bewoners wilde graag meewerken. Het kwam geregeld voor dat SP'ers door

bewoners werden uitgenodigd om iets te komen drinken. Het dagboek, dat door de afdeling bijgehouden werd, geeft een mooi inzicht van het gevoel: "Komt u toch binnen staan. Buiten is het erg koud". Met die woorden werd ik binnengehaald op een adres aan de Monstersestraat door een jongeman van Chinese afkomst, terwijl zijn 80-jarige ouders in de keuken het avondeten bereidden. Ook op verreweg de meeste andere adressen waar iemand thuis werd aangetroffen werd met op onze buurtenquête met vriendelijkheid, begrip en zelfs dankbaarheid gereageerd door de geënquêteerden.

"Dit heb ik niet eerder meegemaakt. Iemand van een politieke partij die aan de deur om mijn mening komt vragen. Sorry dat ik in het begin wat bot reageerde, maar ik heb mijn buik vol van die mensen die je met van alles en nog wat aan de deur komen lastig vallen", zegt een gepensioneerde Hollandse dame nadat ze haar aanvankelijke schroom opzij had geschoven en volledig had meegewerkt aan onze buurtenquête.

Er is ook iemand verantwoordelijk voor het invoeren en verwerken van de enquêtes tot bruikbare resultaten. In ons geval vulde iedereen zelf zijn enquêtes online in. Google Docs biedt de mogelijkheid om gratis een online invulformulier te koppelen aan een spreadsheet en dit formulier alleen toegankelijk te maken voor de door jou geselecteerde mensen.

Het is raadzaam om op de dag zelf nog de enquête in te vullen.

VOORDELEN VAN HET BUURTEN

'Buurten in de buurt' is altijd een win-win situatie. De bewoner voelt zich gehoord. Jij krijgt de informatie die je nodig hebt en de mogelijkheid om te vertellen over de SP en de politiek. Hou er rekening mee dat sommige mensen niets van politiek afweten, laat staan dat ze weten wat de SP is. Het is raadzaam om achtergrondinformatie en de actualiteit te kennen voor je op pad gaat zodat je weet wat de mogelijke hete hangijzers zijn. Om een voorbeeld te noemen, Den Haag voerde in 2009 betaald parkeren in de Schilderswijk in. Daarvan moesten we natuurlijk op de hoogte zijn om met de mensen het gesprek aan te gaan.

'Buurten in de buurt' levert sympathie en dikwijls ook nieuwe leden op. Tijdens de afgelopen Kamerverkiezingen scoorden we voor het eerst hoger in de Schilderswijk dan het SP stedelijk gemiddelde.

'Buurten in de buurt' is bovendien goed voor je persoonlijke ontwikkeling. Je leert angsten overwinnen, culturele en taalbarrières te doorbreken, je leert om te overtuigen en je leert je woonplaats beter kennen (de Schilderswijk heeft hele mooie hofjes). Het buurten kan bovendien een aantal vriendschappen opleveren.

HET RESULTAAT

De verkregen informatie werd verwerkt in een rapport. In de Haagse gemeenteraad kon fractievoorzitter Ingrid Gyomori meerdere malen gretig gebruik maken van de informatie uit het rapport. Zo kaartte ze de angst aan om aangifte bij de politie te doen.

In de Tweede Kamer kon Emile Roemer de kersverse

minister-president Mark Rutte tijdens het debat over de regeringsverklaring met het rapport in de hand confronteren met het gebrekkige integratiebeleid van het kabinet. Omdat beiden hadden meegewerkt aan het onderzoek, wisten ze waarover zij het hadden en hadden zij recht van spreken.

Het rapport werd bezorgd bij iedereen die op de hoogte gehouden wilde worden en werd ook aan ondernemers en instanties voorgelegd. Dit leidde onder andere tot een werkbezoek met de wijkagent en gesprekken over hoe de situatie voor kleine ondernemers te verbeteren.

Het buurten leidde tot meerdere vervolgcities. Zo werden er met jongeren handtekeningen opgehaald voor een jeugdthunk. Ook organiseerde SP- Tweede Kamerlid Sadet Karabulut een aantal bijeenkomsten over integratie en veiligheid.

Op basis van vervolgonderzoek werden Kamervragen gesteld over de investering van één miljoen euro door de minister van landbouw om het Van der Vennepark groener te maken. Bewoners rondom het park vonden het park groen genoeg en wilden liever dat er werd geïnvesteerd in meer faciliteiten, zoals schommels en bankjes, meer toezicht op de kinderen, aanpak van drugsrunners en het voorkomen van het in de brand steken of molesteren van speelgoed en plantenbakken.

Er werd ook een vervolgonderzoek ingesteld naar verwaarloosde woningen in de buurt 'de vergeten driehoek'. De woningcorporatie onderhoudt de woningen nauwelijks omdat zij rijp zouden zijn voor de sloop. Ondertussen gebeurt er niets. De bereidheid actie te voeren om een einde te maken aan deze wantoestand is dan ook groot. Er volgden een protestmars naar de woningcorporatie, posters en spandoeken voor de huizen met daarop de tekst '½ huis = ½ huur' en een Sinterklaasactie. De strijd is nog steeds gaande. Deze acties werden in samenspraak met bewoners opgezet en uitgevoerd. Zonder hun steun is succes uitgesloten.

De situatie in de Schilderswijk is nog steeds schrijnend. Een mogelijke verklaring voor de marginale verbetering is volgens mij dat machthebbers over mensen in plaats van met mensen praten en daardoor geen of verkeerde besluiten nemen en geen of verkeerde acties ondernemen. Het is aan de SP en de bewoners om hier verandering in te (blijven) brengen, om te laten zien dat het beter en socialer kan.

Buurten in de buurt heeft zich de afgelopen tientallen jaren bewezen. De SP is uitgegroeid tot een brede volkspartij doordat onze mensen, weer of geen weer, op straat zijn. Mensen die de wereld willen verbeteren hebben er hun onderkomen gevonden. Het is mijn overtuiging dat we binnen 10 jaar de grootste partij van Nederland zijn als onze actieve leden een paar uurtjes TV kijken per week in zouden ruilen voor een paar uurtjes buurten. Dan voorkomen we dat we langzamerhand een getuigenispartij worden, die mooie idealen alleen op papier heeft staan. Durf te buurten, durf te strijden, durf te winnen!

TIPS VOOR EEN WERVENDE CAMPAGNE

Tekst: Vincent Mulder, lid Scholingsteam van de SP

De SP laat zich in campagnetijd vooral van zijn beste kanten zien. Ondanks het feit dat SP-watchers vaak vinden dat onze campagne als vanzelf verloopt, gaan er slim denkwerk en een goede voorbereiding aan vooraf.

Een aantal belangrijke zaken zijn al in gang gezet; bijvoorbeeld welk drukwerk we kunnen verspreiden en hoe de posters en folders er uit gaan zien. Ook weten we wie onze lijsttrekkers zijn en de speerpunten uit onze programma's. Toch moet er in de komende weken nog veel georganiseerd en geïmproviseerd worden.

Bedenk dat Statenverkiezingen anders zijn dan gemeenteraadsverkiezingen of Tweede Kamerverkiezingen. Dat betekent dat ook onze campagne soms net iets anders zal moeten zijn dan de vorige campagnes.

HIER VOLGEN ELF TIPS EN ADVIEZEN WAARMEE IEDERE AFDELING HAAR VOORDEEL KAN DOEN:

1. Vorm een campagneteam, dat gedragen wordt door bestuur en actieve leden en dat dagelijks de leiding neemt in de organisatie van de campagne.
2. Organiseer je verspreidingsnetwerk en je plakploegen. De verspreiding van ons materiaal huis aan huis vergt een goed bestand van je actieve leden. Vraag deze leden enkele weken voor het materiaal verspreid wordt persoonlijk of ze weer mee willen doen in hun buurt te verspreiden. Geef ze aan wanneer wat verspreid moet worden. Vergeet niet je nieuwe leden ook te vragen. Heb je delen van je stad of afdeling waar er nog geen vrijwilligers materiaal verspreiden, bel dan je leden die nog niet actief zijn. In de regel levert dat nieuwe vrijwilligers op.
3. Activeer je leden constant en houd ze op de hoogte van de activiteiten. Dat kan het beste met een campagne-start bijeenkomst. Bij deze Statenverkiezingen zal het gaan om een korte campagne. Je kunt dan ook het best eind januari of begin februari een dergelijke startbijeenkomst plannen. Zorg dat iemand van de top van de kandidatenlijst aanwezig is om het belang van de verkiezingen uit te leggen en onze speerpunten aan te geven.
4. Stop je energie niet in het zelf organiseren van verkiezingsdebatten, tenzij...er een goede lokale actuele aanleiding is voor een politiek debat dat betrekking heeft op de provincie. In plaats van met debatten is het beter om met acties en activiteiten in het nieuws te komen.
5. Een goede lokale actie is een machtig campagnewapen. Waar we de strijd kunnen voeren tegen slecht beleid en voor onze alternatieven is dat nieuws en bereiken we veel mensen.
6. Beheers het straatbeeld; zorg voor posterborden of ballonnen aan lantaarnpalen of aan hekken. Ga met een ploegje bij leden langs die wonen langs drukke straten en pleinen en vraag of je bij hen een poster voor het raam mag hangen, of beter nog, een bord in de tuin. Vergeet ook niet de grote ruimte langs snelwegen, bij rotondes en in het landelijk gebied. Het is niet verkeerd om een bord te maken: 'Hier was het CDA oppermachtig; stem NU SP'.
7. Straal activiteit, plezier en politieke daadkracht uit met je campagnekraam; zorg dat de kraam zelf en de mensen die voor ons campagnevoeren er goed uitzien (fris, verzorgd, actief, en enthousiast); zorg voor blikvangers en voor activiteiten. Voorbeeld: je deelt twee chocolademunten uit aan voorbijgangers met de vraag of ze een van die munten bij de kraam willen deponeren bij het antwoord van hun keuze. De andere munt mogen ze houden. De keuze kan dan bijvoorbeeld zijn: 'Wilt u dat er meer geld wordt besteed aan beter openbaar vervoer of aan meer asfalt', of 'vindt u dat dit kabinet moet blijven of weg moet'. Ondertussen krijgen de voorbijgangers flyers en ander materiaal mee. Natuurlijk helpen vrolijke muziek en een warme kop soep de sfeer te verhogen. Campagne moet vooral ook plezier uitstralen.
8. Contact van mens tot mens werkt het beste. Om mensen te overtuigen te gaan stemmen, sterker nog om op de SP te gaan stemmen is het persoonlijke gesprek het beste middel. Dat betekent niet dat we iedereen moeten overtuigen, maar wel dat we twijfelaars een handje helpen. Steek dus geen energie in discussies die niets opleveren.
9. Toon lef en moed; ga niet steeds de gebaande paden. Als de verkiezingsborden te laat geplaatst worden, dan zetten we zelf op het marktplein het eerste verkiezingsbord. Als ergens een overbodig bedrijventerrein dreigt te worden aangelegd, ga dan een bos planten. Je komt met een brave campagne niet speciaal in het nieuws, met ongewone acties wel.
10. Weet waar onze sympathisanten zitten, die mogelijk vanwege de aard van de verkiezingen niet gaan stemmen, en motiveer juist hen om te gaan stemmen. Iedere afdeling doet er goed aan te kijken in welke buurt we de meeste sympathie hebben, en waar de opkomst vaak lager is. Dat zijn de buurten waar het zeker loont om huis aan huis aan te bellen en het sponsje af te geven. Dat zou de hoofdactiviteit in de laatste dagen van de campagne moeten zijn. En weet wel. Campagne stopt pas als de stembussen sluiten. Sponsjes uitdelen op drukke plekken in de stad en bij stations kan mensen over de streep trekken.
11. Wat betreft de campagne-inhoud. Kom niet met theoretische lijstjes, want een of twee concrete zaken overtuigen beter. Bedenk vooral dat verkiezingen van de Provinciale Staten niet leven onder de mensen. Probeer ze dan ook niet het belang van Provinciale Staten aan te praten. Maar wijs ze wel op het belang van stemmen: deze verkiezingen gaan vooral over de stemverhouding in de toekomstige Eerste Kamer. Maak van de verkiezingen dus een test over dit Kabinet en haar rechtse beleid.

IK GA NIEMAND UIT DE WEG EN HEB ALTIJD EEN LEDENKAART OP ZAK

Tekst: Sjaak van der Velden, redacteur Foto's: SP-Amsterdam

**Onder de bevolking leeft op veel punten onvrede met het rege-
ringsbeleid. Toch vertaalt die
onvrede zich niet automatisch in
ander stemgedrag of een grote
aanwas van nieuwe leden voor de
SP. Mensen benaderen met
televisiespotjes of het versprei-
den van de ZO-krant is belangrijk.
Nog belangrijker is hoe de
mensen die deze krant in handen
krijgen, worden aangesproken.
Een gesprek met een Amster-
dams lid van de SP-fractie in de
gemeenteraad over de aanpak in
de hoofdstad.**

Ze is in 1962 geboren en getogen in Rotterdam maar woont al tientallen jaren in de hoofdstad. Daar werkte ze als arbeidscoördinator op een school voor Speciaal Onderwijs en projectleider van een aantal leerwerkprojecten voor jongeren die een grote afstand hebben tot de arbeidsmarkt vanwege bijvoorbeeld een handicap of gedragsproblemen. In haar woonplaats trekt ze daarnaast al weer enkele jaren, uiteraard samen met de andere actieve leden, de SP-kar. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 volgde ze Jasper van Dijk, die naar 'Den Haag' vertrok, op als lid van de Amsterdamse Gemeenteraad. We hebben het hier over Maureen (spreek uit Moorien) van der Pligt.

Wat bracht je er toe om naast een baan en een huishouden met twee puberzoons actief te worden in de politiek?

'Voor mij was de overwinning van de SP in de Tweede Kamerverkiezingen van 2006 het signaal dat er eindelijk weer een begin kon worden gemaakt met socialer beleid. Toen ik 25 jaar geleden in Amsterdam kwam wonen, was het een stad vol verzet tegen sociale wantoestanden. Ik voelde me als een vis in het water en geloofde in een Amsterdam waar voor iedereen plek was. Er was nog geen 'wij-zij denken', er waren nog geen voedselbanken, er was solidariteit. Maar halverwege de jaren '80 veranderde de stad. De liberalisering sloeg toe en iedereen leek meer met zichzelf bezig dan met

elkaar. De buurten verpauperden, scholen werden zwart of wit, er werd bezuinigd op de buurthuizen, op jongerenwerk en ga zo maar door. Maar nu is het tij aan het keren. We hebben er genoeg van en willen weer een Amsterdam waar plek is voor iedereen, waar alle kinderen naar een goede school kunnen, waar jongeren een eerlijke kans krijgen op de arbeidsmarkt en waar iedereen een fatsoenlijk inkomen en onderkomen heeft.'

Volgens allerlei onderzoeken zijn veel mensen dat met je eens, maar hoe benader je die om niet alleen maar te mopperen maar ook echt iets te doen? Hoe krijg je ze in beweging?

'Tijdens een scholing door Jan Marijnissen zei hij dat je altijd een aanmeldingskaart voor nieuwe leden op zak moet hebben. Dat is natuurlijk maar papier, maar in feite is dat wel waar het om gaat. Een tijdje geleden stonden we in Diemen op de markt en daar kwam ik in gesprek met zo'n mopperaar. Hij had heel veel aanmerkingen op bijvoorbeeld de NS. Daar ga ik dan op in, je moet mensen raken op de onderwerpen die voor hen belangrijk zijn.

Uiteindelijk zei ik toen: 'maar dan bent u eigenlijk ook een SP'er. We hebben beiden kritiek op dezelfde zaken, alleen probeert de SP mensen te verenigen om er iets aan te doen.'

En, sloeg dat aan?

'Hij ondertekende gelijk die kaart en werd lid. En dan moet je doorpakken. Je hebt dan iemands adres, je gaat het welkomst cadeau langs brengen en probeert iemand verder in acties of de organisatie te betrekken. Wat heel belangrijk is als je mensen in de buurt of op straat benadert, is dat ze op menselijke aspecten worden aangesproken. Grote politieke verhalen zijn wel belangrijk, maar in het eerste contact gaat het er toch om dat mensen zien dat je een van hen bent, iemand die hun problemen begrijpt. Die aanpak werkt.'

Maar dat is toch niet makkelijk. De een kan dat waarschijnlijk beter dan de ander in een afdeling. Hoe gaan jullie daar mee om?

'Dat is zeker waar. Als we de straat op gaan dan bereiden we dat daarom goed voor. We doen soms zelfs een

Maureen van der Pligt in gesprek met jongeren in Amsterdam.

soort rollenspelletjes. Aan de hand van twee of drie vragen spelen we dan de werkelijkheid na. Wat kunnen mensen zeggen, hoe kunnen ze reageren. Als leden daar een voorstelling van hebben, dan vinden ze het ook minder eng om mensen te benaderen. Je moet goed beslagen ten ijs komen.'

Maar je wordt vast ook wel eens negatief benaderd.

'Ja hoor, ik heb van een Wilders aanhanger wel eens een duw gekregen toen ik hem aansprak. Maar over het algemeen valt dat wel mee. Als je mensen maar met respect tegemoet treedt. Heel belangrijk is ook dat je weet waar je over praat. Als we gaan buurten in de buurt dan zorgen we dat we een goed beeld hebben van die buurt. Als je weet dat er in een buurt veel kinderen wonen en er zijn geen of weinig speelplaatsen, dan weet je dat dat wel eens een probleem kan zijn. Eigenlijk is er altijd wel iets concreets om met de mensen over te praten. Beginnen over de oorlog in Afghanistan is dan niet zo zinvol.'

Als gemeenteraadslid kun je die problemen dan misschien ook gelijk oplossen?

'Misschien wel, maar dat is de grootste valkuil waar je voor uit moet kijken.

Tijdens gesprekken kun en moet je geen toezeggingen doen. Wij gaan de problemen niet oplossen, dat moeten de mensen uiteindelijk zelf doen. Natuurlijk leggen we het probleem aan de raadsfractie voor of als het een algemener probleem is aan de Kamerfractie. Maar we benadrukken altijd dat mensen zelf ook dingen moeten doen. Dat kun je ook goed benadrukken in een flyer die je verspreidt na het buurten waarin een overzicht van de geconstateerde problemen staat.'

Geef eens een voorbeeld van het motiveren van mensen om dingen zelf aan te pakken.

'Een tijdje geleden waren er problemen met hangjongeren. Een van die jongens had wel een grote mond en zei dat het kwam doordat het buurthuis bij hun in de buurt was gesloten. Ik heb hem toen gemotiveerd om tijdens een raadsvergadering in te spreken. Dat was echt ontroerend, want het zijn jongens met soms een grote mond maar op zo'n moment zag je hem heel klein worden. Maar hij deed het wel! We hebben hem toen ook gezegd contact met ROOD op te nemen om de actie samen verder te voeren. Zo dragen mensen in ieder

SP-Amsterdam op pad in hun stad.

geval een begin van de oplossing van het probleem aan.

Aan de kant staan en mopperen heeft geen nut, we moeten het zelf doen. Na afloop van een actie moet je de resultaten ook weer terugkoppelen naar de mensen. Of wat je wilde nou gelukt is of niet.'

Als ik het zo hoor komt het er op aan dat je flexibel moet zijn.

'Als we bijvoorbeeld op de markt staan dan moet je inderdaad alle kanten uit kunnen en niet rechtlijnig zijn. Er komen nogal veel mensen uit Almere bijvoorbeeld. Ja, dan ga je natuurlijk niet zeggen dat we daar hier in Amsterdam niet over gaan. Ook bij die mensen zoek je aanknopingspunten voor een goed gesprek. Of Wilders-stemmers, die gaan we ook niet uit de weg. Met hen kun je het in eerste instantie goed hebben over de AOW. Je moet met iedereen het gesprek aan gaan.

Pas geleden voor de WSW actie hebben we geflyerd bij Pantar, de gemeentelijke sociale voorziening hier in Amsterdam. Kregen we toch tien van die mensen mee naar Den Bosch, twee van hen werden ook nog lid. Maar ja je moet wel de straat op, je nek uitsteken.'

Over een tijdje zijn er verkiezingen voor Provinciale Staten, doe je dat op dezelfde manier?

'In principe wel, maar dat is natuurlijk lastiger. Het belang van die verkiezingen zit vooral in de mogelijkheid om het regeringsbeleid dat nu over de bevolking wordt uitgestort via de Eerste Kamer te blokkeren. Maar dat is moeilijk uit te leggen. We gaan dat dan ook goed voorbereiden. Belangrijk zal ook nu weer zijn dat we mensen achterna lopen, dat we tegen ze blijven 'kletsen, kletsen en nog eens kletsen'. Zo leg je contact, alleen een folder in de handen drukken heeft minder zin.

Er komt ter voorbereiding een scholingsavond voor de leden waar het propagandamateriaal wordt besproken. Als ze de straat of de pont naar Amsterdam Noord op gaan om te flyeren dan moeten de leden goed weten wat er aan de hand is. En als ze een antwoord toch niet weten dan kunnen ze daar beter eerlijk over zijn dan zomaar wat zeggen. Het is zelfs een mooi moment om het contact met mensen te versterken, want als je zegt dat je iets moet navragen en het ze wilt laten weten. Tja, dan vraag je natuurlijk om een adres, een telefoonnummer of een emailadres. Zo snijdt

het mes aan twee kanten.

Overigens moet je volgens ons zo'n scholing voor de eigen leden ook menselijk benaderen. Ook daar is het belangrijk dat je de menselijke maat in de gaten houdt. Het moet laagdrempelig zijn en een beetje gezelligheid mag niet ontbreken.'

Als ik je vraag om je aanpak nog eens kort samen te vatten. Wat zeg je dan?

'Alles draait om het menselijke contact. We moeten mensen op straat, in de buurt, maar ook in bedrijven op een persoonlijke manier benaderen. Daarbij is het belangrijk om oprecht te zijn, weet je iets niet ga dan niet net doen alsof je het wel weet, maar gebruik het om de contacten te versterken. Maak je een afspraak met iemand, kom die dan ook na want niets is zo funest als afspraken niet nakomen. Dan wek je een onbetrouwbare indruk.

En als laatste: zorg dat je altijd ledenkaarten op zak hebt.'

OVER FRAMING

Tekst: Jan Kuitenbrouwer, trendwatcher

**Een van de slimste dingen die Pim Fortuyn gedaan heeft, is de introductie van het begrip 'demoniseren' in de betekenis die wij er nu aan toekennen. Het gebeurde op 9 februari 2002, in een interview met de Volkskrant. Hans Janmaat, de kort daarna overleden leider van de Centrum Democraten, had volgens Fortuyn op veel punten gewoon gelijk. 'Maar door de demonisering waaraan uw krant ook heeft meege-
daan, kon dat allemaal niet meer gezegd worden.'**

Wat was er nieuw? Hoe zou iemand voor die tijd dezelfde gedachte onder woorden hebben gebracht? Tegenstanders van Janmaat zouden hebben gesproken van 'kritiek', zijn medestanders zouden waarschijnlijk een term als 'zwartmaken' hebben gebruikt. 'Ik word zwartgemaakt' – het klinkt te alledaags, te *huiselijk* haast, om veel indruk te maken. 'Demoniseren', door die exotische, geleerde klank ben je meteen bereid om aan te nemen dat het bestaat, al ken je het niet. Alsof je bij de dokter kennismaat met 'katheteriseren', of 'curetteren'.

'Ach, hou toch op, Fortuyn wordt helemaal niet zwart gemaakt.'

'Ja nee, maar hij wordt *gedemoniseerd*.'

Daar heb je niet direct van terug.

Zo veranderde veranderde Fortuyn een *debat* in een

kwaadaardige, eenzijdige lastercampagne tegen een argeloze politieke tegenstander. In het trekken van een stiletto tijdens een vuistgevecht. Hoe pareer je zo'n verwijt? Door te zeggen: 'Nee, ik demoniseer niet'? Demoniseren is unfair, kwaadaardig, dus dat mensen het ontkennen is logisch. Ook de ontkenning is een bevestiging. Hamlet en zijn moeder Gertrude kijken naar een toneelstuk. In de scene bezweert een vrouw haar man met grote nadruk dat zij, mocht hij sterven, nooit zou hertrouwen. 'Wat vind je', vraagt Hamlet zijn moeder. '*The lady doth protest too much, methinks*', zegt Gertrude. De vrouw ontkent te nadrukkelijk, dus vermoedelijk is haar belofte vals. Uit de politiek komt het bekende voorbeeld van Richard Nixon, die van malversaties beschuldigd werd en zich verdedigde met de woorden '*I am not a crook*'. Juist door dat woord te gebruiken bracht hij de natie op het idee hij weleens een schurk *zou kunnen zijn*.

Het is mogelijk om als winnaar uit een debat tevoorschijn te komen, ook al heb je het 'op punten' verloren, simpelweg doordat je het onderwerp bepaald hebt. Je ziet dat op dit moment met een term als 'linkse hobby'. Zelden werd zoveel argumentatiekracht ingezet om een politiek denkbeeld te ontcrachten, geen kunstenaar, intellectueel of commentator (ook van 'rechts') liet verstek gaan om aan te tonen dat kunst géén linkse hobby is, maar kunnen de

kranten maandenlang vol staan van iets wat niet bestaat? Dat is 'framing'.

Dat het zo werkt weten we dankzij de cognitieve wetenschappen, met name de linguïstiek. *'Descartes got it wrong'*, zegt cognitief taalkundige George Lakoff zelfs, ratio en emotie zijn niet van elkaar te scheiden en wat wij 'ratio' noemen is weinig meer dan het verhaal waarmee wij onze keuzes voor onszelf verklaren, in werkelijkheid worden die door ons onderbewuste gemaakt, aangestuurd door emoties. Frames zijn onzichtbaar. Het zijn structuren in ons brein die we niet bewust kunnen activeren, maar die zich manifesteren als 'gezond verstand'. En we kennen ze door taal. Elk woord dat we kennen is verbonden aan een 'frame'. Dertig, veertig jaar geleden had je je schouders kunnen ophalen over zo'n analyse: 'Klinkt leuk, maar kun je het ook bewijzen?' De laatste jaren stapelen die bewijzen zich op, dankzij het moderne hersenonderzoek, waarmee je frames in de hersenen kunt zien. In de buurt waar ik woon is een huis met een oprit. De eigenaar wil niet dat er voor die oprit geparkeerd wordt en daarom heeft hij een bordje opgehangen dat je in Amerika soms ook op dat soort plaatsen ziet hangen: 'DON'T EVEN THINK OF PARKING HERE!' Laat iemand in een hersenlaboratorium dat bordje zien en de hersenknoop waar het begrip 'parkeren' is ondergebracht, licht op. Ergens *niet* aan denken bestaat niet. Lakoffs boek over politieke framing heet 'Don't Think of an Elephant!' Hetzelfde idee: niet aan een olifant denken is toch aan een olifant denken. Lakoff is een Democraat en legt in dat boek uit hoe progressieve politici hun voordeel kunnen doen met 'framing'. Hij schreef het in 2004, toen John Kerry het opnam tegen George W. Bush, die een rampzalige oorlog was begonnen om niet-bestaande atoomwapens en een van de laagste 'approval ratings' in de Amerikaanse geschiedenis had, maar Kerry toch versloeg. Oorzaak: de uitgekiende 'framing' van de Republikeinen. De Democraten streden met feiten en argumenten, de Republikeinen met waarden en emoties. Door niet aflatend twijfel te zaaien over Kerry's karakter frameden de Republikeinen hem als een draaier, een leugenaar en een opportunist, tegenover Bush de 'stand-up guy' op wie je kon bouwen. Conclusie: 'Bush was attacked, Kerry was framed'. De Democraten begrepen er niets van. Lakoff, als kenniswetenschapper, begreep het wel: rationele besluitvorming bestaat niet. *'Descartes got it wrong. People don't vote their interest, they vote their identity'*. (De Britse socioloog Frank Furedi noemt dit in zijn boek 'The Politics of Fear' trouwens als voorbeeld van 'political exhaustion', politieke uitputting: politiek gaat steeds minder over ideologie en steeds meer over waarden en lifestyles. Mensen drukken politieke verschillen steeds meer uit in lifestyle-keuzes, type auto, type sport, culturele voorkeuren.)

Dat is ook wat de Republikeinen de afgelopen twintig jaar in de VS gedaan hebben, stelt Lakoff: de politiek omvormen tot een debat over *waarden*. Republikeinse waarden, uiteraard. Zo trokken zij het initiatief naar zich toe en dreven de Democraten in de verdediging. In de kansloze positie van iemand die het publiek vraagt om níét aan een olifant te denken.

Een paar voorbeelden. Republikeinen hebben een hekel aan belastingen. Belastingverlaging is in het Engels 'tax reduction', of 'tax cut'. De Republikeinen maakten daar in de

jaren negentig tax 'relief' van, belastingverlichting. Snijden of reduceren is iets *kleiner* maken, verlichting is iets *minder zwaar* maken. Belasting als hoofdpijn, waarvoor je verlichting zoekt. 'Pain relief tax relief'. De Democraten hadden zo hun argumenten tegen 'tax relief', maar die deden er eigenlijk niet toe, want iedereen keer als ze het woord 'tax relief' uitspraken beaamden ze de metafoor, het frame, van belastingen als hoofdpijn. In de documentaire I.O.U.S.A., over het enorme Amerikaanse begrotingstekort, identificeert een econoom het ware probleem van de Amerikaanse economie: Amerikanen geloven dat je een verzorgingsstaat kunt bekostigen zonder belasting te heffen. Een term als 'tax relief' voedt dat waanidee.

Successiebelasting, 'estate tax', of 'inheritance tax', vinden de Republikeinen ook onzin. Maar de begrippen 'estate' en 'inheritance' verwijzen naar rijkdom, en legitimeren daarmee het idee achter zo'n belasting: je bent bevoorrecht, je erft geld, daar mag je best iets van afdragen. En dus introduceerden de Republikeinen de 'death tax', overlijdensbelasting. Een term die een totaal andere gevoelswaarde heeft: alsof de dood nog niet erg genoeg is, moet je er óók nog belasting over betalen! (De VVD, ook tegen successiebelasting, probeerde dit idee te kopiëren met de term 'doodbelasting'. 'Close, but no cigar'. 'Overlijdensbelasting' was sterker geweest.)

'Late term abortion', abortus na achttien weken zwangerschap, werd vervangen door het lugubere 'partial birth abortion', abortus door geboorte in stukjes. Omgekeerd kan het ook. De Republikeinen zijn voor oliewinning in het ANWAR-natuurreservaat in Alaska, en vervingen het 'drilling for oil' (metafoor: gat in de aarde maken) door 'domestic energy exploration' (metafoor: ontdekkingsreis). Republikeinse milieuwetten, onderwijswetten, de Democraten bestreden ze te vuur en te zwaard, maar Bush gaf ze namen als de 'Clear Skies Act', de 'Healthy Forest Act' en 'No Child Left Behind'. En daar ben je als Democraat dan tégen. Het bekendste voorbeeld is misschien wel hoe de strijd tegen het internationale terrorisme, de reactie op 9/11, door de Republikeinen werd geframed als een *oorlog*. 'The fight against terrorism' werd 'The war on terror.' Oorlog in plaats van *strijd*, *doodsangst* in plaats van *terrorisme* en *oorlog aan* in plaats van *tegen* – een drievoudige verheviging. 'Oorlog' als legitimatie voor draconische maatregelen die in vredetijd kansloos zijn. En: wie zich verzet is een landverrader.

Wat al deze voorbeelden met elkaar gemeen hebben, is dat het metaforen zijn. Belasting heeft geen gewicht, dus *relief*, *verlichting*, is beeldspraak. De strijd tegen het terrorisme is niet letterlijk een oorlog (al kun je ook stellen dat door dit woordgebruik de definitie van het begrip oorlog is opgerekt) en wat bestreden wordt is niet letterlijk de *doodsangst*, het is beeldspraak.

Beeldspraken zijn meer dan handige ezelsbruggetjes of een manier om taal te verlevendigen. 'De metafoor is voornamelijk uitgevonden om emoties op te roepen en zaken extra te markeren en voor ogen te stellen,' schreef Quintilianus al in 'De Opleiding Tot Redenaar' (95 n.Chr.), hét grote standaardwerk van de retorica. Cognitief taalkundigen als Lakoff gaan verder en stellen dat beeldspraak is *hoe wij denken*. Wij kunnen niet over 'liefde' denken zonder het te vergelijken met, bijvoorbeeld, een reis. Wij kunnen niet over 'argumenteren' denken zonder het te vergelijken met,

Foto: Joe Raedl / Hollandse Hoogte

'Bush was attacked, Kerry was framed'.

bijvoorbeeld, oorlog. Wij kunnen niet aan 'meer' of 'minder' denken zonder het te vergelijken met, bijvoorbeeld, 'omhoog' en 'omlaag'. 'Het dagelijks leven is doordrongen van beeldspraak, niet alleen in de taal maar ook in het denken en handelen. Ons gewone conceptuele systeem, waarmee we zowel denken als handelen, is in de kern metaforisch van aard', schrijven Johnson en Lakoff in het indrukwekkende 'Metaphors we live by' (1980). Die zogenaamde primaire metaforen, de beeldspraak die we voortdurend gebruiken zonder dat we het beseffen (een prijs wordt niet 'ingekort' of 'verlaagd', toch zegen we 'korting' en 'verlaging') vormen op den duur vaste verbindingen in onze hersenen. Praat over 'tijd' en in de hersenen wordt het centrum voor 'ruimte' geactiveerd (de tijd komt, de tijd gaat, etc.) Metaforen zijn fysiek aanwijsbaar. We hebben ze nodig om te begrijpen wat er om ons heen gebeurt. Neem dit voorbeeld, dat ik tegenkwam tijdens een vakantie in Californië. Het duingebied bij Monterey is afgesloten voor verkeer, er mag alleen gewandeld worden. Mountainbikers worden bekeurd. De mountainbikers willen toegang tot het duingebied. 'Wij zijn eigenlijk gewoon wandelaars op wielen', zeggen ze. 'Nee,' zeggen de wandelaars, 'mountainbikes zijn motorfietsen zonder hulpmotor.' De metafoer is het standpunt, het standpunt is de metafoer. 'Je moet het dak repareren als de zon schijnt', zei Balkenende bij de Algemene Politieke Beschouwingen van 2008. Hij wilde *bezuinigen* in verband met de *naderende vergrijzing*, hij wilde *sparen voor de toekomst*, ook een metafoer (geld 'behoeden' of 'redden' – *to save*), maar geen erg aansprekende. Een lekkend dak is nú een probleem, dat heeft voorrang, daar moet direct iets aan

gebeuren, dat zal niemand tegenspreken. De metafoer helpt hem de 'feiten' naar zijn hand te zetten. (De oneliner komt oorspronkelijk van Kennedy – *'The time to repair the roof is when the sun is shining'*, was zijn argument om juist te investeren in welfare. Dan klopt hij, ook omdat 'repair' in het Engels niet alleen 'herstel' betekent, maar ook 'onderhoud'. Balkenendes versie is eigenlijk onzin: je mag hopen dat de zon schijnt als je het dak repareert, maar dat het regent is geen reden om het niet te doen – integendeel.)

Frames zijn 'genesteld', als in een Russische baboesjka-pop. Een begrip als tax-relief is een 'oppervlakte'-frame, zoals Lakoff het stelt, maar het past in een dieper gelegen frame, dat op zijn beurt ook weer tot een nóg dieper liggend frame behoort, enzovoort. Het begint met een woord, het eindigt met een wereldbeeld.

Lakoff vroeg zich ooit af wat nu eigenlijk de samenhang was tussen de standpunten van Republikeinen: ze zijn tegen belasting, voor vrij wapenbezit, tegen abortus, voor het beperken van wettelijke aansprakelijkheid (*'tort reform'*), tegen stamcelonderzoek, voor genetische manipulatie. Bij democraten is het andersom. Wat is de gemene deler? Lakoff ging op zoek naar de dieper liggende metafoer die al deze standpunten verenigt, en kwam uit bij het gezin. De staat is een gezin, hoe je denkt over de staat is hoe je denkt over gezinsverhoudingen. Er zijn twee modellen: de *'strict father'* en de *'nurturing parent'*, de strenge, autoritaire vader versus de steunende, begripvolle ouder. Het *'Strict Father Model'* legt de nadruk op discipline, autoriteit, orde en grenzen, het *'Nurturing Parent Model'* beklemtoont empathie, verzorging, eerlijkheid en geluk.

Zo kun je begrijpen waarom juist rechts-conservatieve Republikeinen woedend waren toen Bush in 2008 de financiële sector uit de nood redde met zijn *'bailout bill'*. Een 'rechts' belang, zou je zeggen. Nee, want een strenge, autoritaire vader laat zijn 'kinderen' op de blaren zitten als ze hun gat verbranden! De politiek als waardenstrijd. Was de taal van de Republikeinen in hoge mate consistent met het strict father model, stelde Lakoff in 2005 vast, in de taal van de Democraten ontbrak die samenhang geheel. Ze leden aan 'hypocognitie', zoals kennisgeleerden dat noemen. Ze wisten niet waar ze het zoeken moesten. Wie ooit de WOUTER TAPES heeft gezien, over de PvdA-campagne van 2006, begrijpt ongeveer wat Lakoff bedoelt. Die hele campagne is één panische zoektocht naar de juiste woorden. Een van de schaarse momenten dat Wouter Bos in die film lijkt te weten wat hij doet, is als hij een campagnefoto van zichzelf bestudeert en gedecideerd afkeurt wegens 'te veel gel'.

Al het overige is zoeken en tasten.

Dat geeft de ander de gelegenheid de discussie te bepalen, de topics aan te dragen, de woorden kiezen, kortom: het debat te *'framen'*.

Framing is dus niet een soort handigheidje dat je je kunt eigen maken in een workshop om er vervolgens mee te scoren. Het gaat over woordkeuze, over taalvaardigheid, over beeldend vermogen, zeker, maar ten diepste gaat het over ideologische consistentie. Over een authentiek, helder en doordacht wereldbeeld en een uitgekiend, bijbehorend vocabulaire. Of zoals Frank Luntz, een van de taalgoeroes van de Republikeinen, altijd zegt: *ideas come first*.

NAAR DE MENSEN GAAN

Een belangrijk onderdeel van de SP manier van werken is dat we de mensen om wie het gaat zelf benaderen. Gesprekken met betrokkenen veranderen vaak de manier waarop wij naar de werkelijkheid kijken. In de volgende twee artikelen laten Kees Slager en Sineke ten Horn, niet toevallig ook Eerste Kamerleden voor de SP, zien hoe naar de mensen gaan ook de wetenschap vooruit kan helpen.

WIE DE WERKELIJKHEID WIL KENNEN, LUISTERE NAAR DE MENSEN

Tekst: Kees Slager, journalist en SP-Eerste Kamerlid Foto: Maria Austria Instituut / Hollandse Hoogte

De eerste keer in onze geschiedenis dat autoriteiten serieus luisterden naar 'gewone' mensen om via hun verhaal te weten te komen hoe de sociale werkelijkheid er echt uitzag, was bij de parlementaire enquête van 1887. Tientallen jaren later maakten mijn onderzoeken onder landarbeiders en nabestaanden van de watersnoodramp van 1953 duidelijk dat het nog steeds belangrijk is om naar mensen zelf te luisteren.

Die zogenaamde 'arbeidsenquête' was het vervolg op het in 1874 aangenomen 'kinderwetje van Van Houten', onze allereerste sociale wet, die de kinderarbeid in fabrieken enigszins aan banden legde.

Behalve een onderzoek naar de werking van die wet, wilde de enquêtecommissie ook een algemeen inzicht in 'den toestand van fabrieken en werkplaatsen'. Daartoe verhoorde ze niet alleen deskundigen en fabrikanten, maar ook vele tientallen arbeiders en arbeidsters, die werkzaam waren in een Amsterdamse waskaarsenfabriek, in de Tilburgse textiel fabrieken, de aardewerkfabriek van Regout in Maastricht en de vlasbedrijven in de Hoeksche Waard.

En hoewel veel van de ondervraagde arbeiders bang waren om kritisch te zijn over hun arbeidsomstandigheden omdat ze bang waren voor ontslag, ging er toch een wereld open voor de

meeste leden van de enquêtecommissie. Uit de reacties van de voorzitter blijkt meermalen dat hij er geen idee van had wat er zich afspeelde in de fabrieken. Als een vrouw uit de Amsterdamse waskaarsen fabriek vertelt dat ze soms 36 uur achter elkaar moet werken – en dat al vanaf haar twaalfde jaar – verzucht hij: 'Gij hebt een kwaad leven, meid.' Als in datzelfde jaar de verhoren als handelsuitgave worden gepubliceerd zorgen ze voor een storm van verontwaardiging en ongeloof onder de burgerij. Een historicus schrijft: 'De publiekmaking dezer verhoren bracht vele in kennis met toestanden, waarvan ze zich zelfs geen voorstelling hadden kunnen maken.'

Het is een plezierig toeval dat in 1981 de goede verkoopresultaten van een boek vol verhalen van landarbeiders over hun arbeidsomstandigheden, het Nijmeegse uitgeverijtje Link in staat stelt de arbeidersenquête van 1887 in drie dikke delen ('Een kwaad leven') te herdrukken. Daardoor kunnen wij nog steeds kennis nemen van de arrogante houding van figuren als de Maastrichtse aardewerkfabrikant Petrus Regout:

Voorzitter: Maar gij zult ze toch niet laten werken tot ze er dood bij neervallen?

Regout: Pensioneren doen we ze niet.

Voorzitter: Wanneer gij ze niet meer gebruiken kunt, gaan zij heen en doet gij niets meer aan hen. Ze komen dan

eenvoudig ten laste aan de stedelijke armenkas?

Regout: Ook al.

DE LANDARBEIDERS

Eind jaren '70 interviewde ik 65 (oud) landarbeiders uit Zuid West Nederland over hun leven en werkomstandigheden in de eerste helft van de twintigste eeuw voor het boek 'Landarbeiders'. Want hun levensverhaal was nooit op papier gezet en de gedenk- en geschiedenisboeken van de landbouw negeerden deze grootste bevolkingsgroep simpelweg. Bijna een eeuw na de arbeidsenquête zorgde 'Landarbeiders' voor bijna net zoveel ophef en verontwaardiging over een tot dan toe verzwegen sociale werkelijkheid. De landarbeiders waren dankbaar dat hun leven alsnog erkend werd, want in een boek samengebond, maar de boeren waren boos omdat ze geconfronteerd werden met vele verhalen waaruit de weinig sociale houding bleek van hen en hun voorgangers.

'Toon: Als je nou vraagt, hoe je als mens behandeld werd bij de boer, dan heb ik nog een goed voorbeeld voor je. Dat heb ik zélf meegemaakt en dat was toen héél normaal. Kijk, als je als arbeider bij de boer in de keuken aan tafel zat (dat gebeurde wel in deze contreien) en als er dan familie op bezoek kwam of een kennis, dan kregen ze allemaal een hand, maar jij

De watersnood van 1953 werd pas veertig jaar later geschreven worden dankzij de verhalen van meer dan tweehonderd ooggetuigen van de ramp.

kreeg géén hand. Want er zit hier in het bejaardenhuis een vrouw, dat was de dochter van mijn boer. Nou, die ging op een keer op reis met een koetsje. Dat had ik ingespannen. Dus ik sta er zo bij toen ze d'r vader een hand gaf en d'r moeder en een zuster - en toen gaf ze mij ook een hand. En ze schrok: 'Goh,' zei ze, 'nou geef ik Toon ook een hand!' Ik zal die woorden nooit vergeten!

Naast de behandeling als mens was er ook de chronisch slechte beloning.

'Gerard: Ik herinner me - dat zal rond 1910 geweest zijn - dat we bij een boer om vier uur 's ochtends in de mestput moesten staan. Om karren te laden. Ja, meestal begon je om zes uur met dat werk, maar toen moesten wij om vier uur beginnen. En als we dan anderhalf uur gewerkt hadden kregen we een boterham van de boer. Want voor die eerste anderhalf uur, daar kregen we geen loon voor - alleen die boterham.'

Dat de verhalen over de slechte beloning geen fantasie waren, maar gebaseerd op feiten, blijkt uit rapporten van o.a. de Staatscommissie voor de Landbouw uit 1908 en 1909. Ook na de Tweede Wereldoorlog is de positie van de landarbeiders amper verbeterd. Het Landbouw Economisch

Instituut (LEI) constateert in 1958 in het rapport 'De landarbeider in Nederland':

"Overziet men de ontwikkeling van de economische en sociale positie van de verschillende arbeidersgroepen in de laatste halve eeuw, dan kan worden geconstateerd dat de landarbeidersgroep zeer lang een plaats heeft ingenomen in de achterste gelederen van de 'proletarische achterhoede.'" Rapporten verdwijnen meestal zonder dat ze veel aandacht krijgen, in een land waar ze zelden weer uit komen. Maar toen de landarbeiders zelf aan het woord kwamen en met schrijnende voorbeelden de sociale werkelijkheid schetsten in een spraakmakend en veel gelezen boek, kwam er alsnog aandacht en discussie en werd het valse beeld van het deltagebied als 'het land waar het leven goed is' voorgoed bijgesteld.

DE RAMP VAN 1953

Ook het ware verhaal achter de watersnood van 1953 werd pas veertig jaar later geschreven worden dankzij de verhalen van meer dan tweehonderd ooggetuigen van de ramp. Tot 1993 bestonden er wel gedenkboeken over de ramp, maar die waren stevast geschreven door lokale autoriteiten, die geen melding maakten van de falende mens als medeveroorzaker

van de ramp. Logisch want velen hadden boter op hun hoofd.

In de Tweede Kamer kwam de schuldvraag slechts kort aan de orde. De CPN'er Henk Gortzak vroeg om een parlementaire enquête, maar in het koudst van de Koude Oorlog had dat eerder een averechts effect.

Temeer omdat CPN-voorzitter Paul de Groot tegelijkertijd afgaf op "Amerikaanse pestgeneraals" die over de noodgebieden vliegen en nauwkeurige inlichtingen krijgen, die aan het eigen volk en zijn vertegenwoordigers wordt onthouden."

De Tweede Kamer stelde wel een 'commissie voor de watersnood' in, waar de communisten buiten werden gesloten. 'Een doofpotcommissie', oordeelde Gortzak en de geschiedenis gaf hem gelijk. Er werd nooit meer iets van vernomen, de oorzaken van de ramp werden nooit officieel onderzocht.

Ook de kranten waren anno 1953 weinig kritisch. Een journalist was in die tijd nog een meneer met een hoed, die hij beleefd afnam voor de autoriteit, wiens verhaal hij vervolgens klakkeloos noteerde. Zodoende bleef de ramp veertig jaar lang alleen maar een vreselijk natuurgebeuren, goed voor verhalen waarin slechts plaats was voor helden en slachtoffers, door het noodlot samengebracht in een land van 'leed en kerels', zoals *Vrij Nederland* het omschreef.

Intussen wisten de inwoners wel beter. Dat bleek toen ze de jaren later kans kregen om hun tijdens de ramp opgedane ervaringen alsnog te vertellen. In mijn boek 'De ramp, een reconstructie' (1992) zorgen de ooggetuigen voor een waar bombardement aan voorbeelden, waaruit blijkt hoezeer de mens er verantwoordelijk voor was dat de stormvloed van 1 februari 1953 kon uitgroeien tot een ramp met 1836 slachtoffers.

Dijkgraven die liggen te slapen in plaats van op de dijk te staan, paniekerige burgemeesters die weigeren de bevolking te waarschuwen, een Commissaris van de Koningin, die z'n bed induikt nadat hij is gealarmeerd, waarschuwingstelegrammen waar bijna niemand op is geabonneerd, alarm dat niet door de radio wordt uitgezonden, dijken die zo slecht zijn onderhouden, dat ze al breken nadat er een kwartier water overheen is gelopen, dijkcoupures waarvan de vloedplanken in de oorlog zijn

opgestookt en nooit vervangen, geen coördinatie van verkenningvluchten waardoor pas na een etmaal wordt ontdekt dat heel Schouwen-Duiveland verdrongen is, een regering die de eerste dag niets onderneemt en pas om helikopterhulp in het buitenland vraagt als het voor veel mensen al te laat is. En dat nog afgezien van de litanie van domme beslissingen, misverstanden en miscommunicaties.

De burgemeester wou absoluut niet geloven dat het water over de dijk kon komen. 'Het is er nog nooit over gekomen, dus dat gebeurt nu ook niet', zei hij. 'Laten we het nog even

aanzien.' Ik stelde voor om de klok te luiden en de mensen in de polder te waarschuwen. 'Ik denk er niet over!', riep hij. Hij was bang dat de bevolking in paniek zou raken. Toen besloot ik het zélf te doen, maar ja, ik wist niet hoe je de klok moest luiden...'

Dankzij de verhalen die de ooggetuigen vertellen, kan de sociale werkelijkheid van de watersnood alsnog in beeld worden gebracht en het oude, te lang vertelde verhaal over een onafwendbaar natuurgeweld worden bijgesteld. Het had natuurlijk veertig jaar eerder kunnen en moeten gebeuren.

De les moet zijn dat wie zich uitsluitend laat leiden door de mededelingen van functionarissen en officiële rapporten, de wereld slechts beziet vanuit het perspectief van de autoriteit. Dat is een eendimensionaal beeld, dus onvolledig en (te)vaak ook verhullend.

Het doet bovendien geen recht aan het beoordelingsvermogen van mondige burgers, die met open ogen en oren gebeurtenissen meemaken en daar vaak beter en indringender verslag van kunnen doen dan wat er in nota's en rapporten te lezen valt.

LEREN VAN ELKAAR

MENSEN MET EEN VERSTANDELIJKE BEPERKING AAN HET WOORD OVER HUN LEVEN, HUN ERVARINGEN EN HUN WENSEN

Tekst: Sineke ten Horn, SP-Eerste Kamerlid Foto: Bas Stoffelsen

Tijdens mijn studie Sociologie stond de empirie voorop en men vond harde cijfers en statistiek belangrijk. Ik wist toen wel, begin jaren zeventig, dat de biografische methode óók een van de takken van de sociologische wetenschapsbeoefening was, maar die kende, zo zei men, veel bezwaren. Alleen de Amsterdamse sociologen zoals Goudsblom, Abraham de Swaan en Christien Bringreave trokken zich er niet zoveel van aan. Zij hadden in die tijd wel oog voor het belang van het levensverhaal geplaatst in een bredere maatschappelijke context.

Voor mij heeft in het empirisch onderzoek het cliëntenperspectief wel van begin af centraal gestaan. Bij mijn evaluatieonderzoek in de psychiatrie, of geestelijke gezondheidszorg, heb ik altijd veel contacten gehad met patiënten- en familieorganisaties. Die contacten heb ik nog steeds. In die zeventiger en tachtiger jaren besprak ik wel met GGZ- cliënten welke vragen voor hen belangrijk waren en wat zij van de resultaten van

het onderzoek vonden, maar daar bleef het dan wel bij.

In december 1988, de maand waarin ik na 15 jaar wetenschappelijk werk in de psychiatrie switchte naar de

praktijk van de zorg voor, zoals zij toen nog heetten, 'zwakzinnigen', stond Jolanda Venema op de voorpagina van de Telegraaf. De meesten van jullie zullen zich haar nog wel herinneren, de verstandelijk gehandicapte vrouw

in de Assense inrichting Hendrik van Boeyen, naakt aan de ketting. Haar radeloze ouders hadden de foto genomen en de pers gezocht. Het was hun aanklacht tegen de mensonterende situatie waarin Jolanda verkeerde. Tegelijkertijd vertelden zij het levensverhaal van hun dochter. Natuurlijk wilde ik, vanuit immers de empirische school, gelijk weten, hoeveel van de ruim 500 gehandicapten van Eemeroord, de inrichting in Baarn waarvan ik net directeur was geworden, in vergelijkbare omstandigheden verkeerden als die Jolanda. Dat waren er volgens het hoofd van de verplegingsdienst 15. Met hem zocht ik ze een voor een op en sprak met hun begeleiders en familie. Uiteraard was en is het getal belangrijk, en de kennis van hun diagnoses, problematiek en zorgzwaarte. Maar voor werkelijke verandering in de zorg, in hun situatie, was het veel belangrijker naar hun verhalen, hun ervaringen en belevingen te luisteren.

Juist het naar henzelf luisteren, hen te horen over welke mogelijkheden tot verandering en verbetering zij, begeleiders en familie voor deze bewoners zagen, bood perspectief. Dit werd ook uitgedragen door consulenteams die er toen in de gehele gehandicaptenzorgsector, naar aanleiding van de les van Jolanda, kwamen.

Het was ook aanleiding om in mijn toenmalig werk aan de medische faculteit in Utrecht, in het onderwijs aan medicijn studenten veel meer aandacht te gaan besteden aan onderwerpen als 'Omgaan met... Onmacht', 'Omgaan met familie', 'Omgaan met andere disciplines', en 'Omgaan met elkaar'. We haalden ook ouders van gehandicapten naar Utrecht om voor studenten het levensverhaal van hun zoon of dochter te vertellen.

STOORNISSEN EN MAATSCHAPPELIJKE REFLECTIE

Van Gennep, hoogleraar Orthopedagogiek in die tijd in Amsterdam sprak van een paradigmawisseling. We werden er ons langzaam van bewust dat mensen die we toen nog zwakzinnigen, debielen of idioten noemden, ook mensen zijn, medemensen, met gevoelens, belevingen en met mogelijkheden zoals anderen, zij het misschien met beperkingen.

ORAL HISTORY

De officiële geschiedschrijving was tientallen jaren lang vrijwel uitsluitend gebaseerd op papieren bronnen. Notulen, verslagen, kranten en overheidsrapporten vormden de basis waarop historici hun geschiedenis verhaal bouwden. Een enkele keer greep men wel terug op het ondervragen van betrokkenen, bijvoorbeeld omdat er geen schriftelijke bronnen aanwezig waren. Een voorbeeld van iemand die zo te werk ging is Ben Sijes toen hij zijn boek over de Februaristaking van 1941 schreef.

Toch was hij tot de jaren zestig een uitzondering. Op de golven van het verzet van die periode kregen historici steeds meer oog voor groepen van wie de stem in de officiële geschiedenisboeken nauwelijks werd gehoord. Hun verhaal stond namelijk meestal niet in de gebruikte bronnen, dus historici schreven ook niet over hun meningen en ervaringen. De Engelse historicus Paul Thompson schreef daarom in 1968 het boek 'The voice of the past. Oral History'. Door arbeiders, boeren, ex-slaven, buurtbewoners en andere onderdrukte groepen te interviewen was het volgens hem mogelijk om de geschiedenis te herschrijven.

Er ontstonden tientallen groepen van studenten en betrokkenen die de boer op gingen om mensen over het verleden te interviewen. Het resultaat was een golf aan buurtgeschiedenissen op basis van gesprekken met de bewoners. Ook aan de universiteiten groeide de belangstelling voor deze nieuwe vorm van geschiedschrijving. Dat leidde uiteindelijk tot de benoeming van een hoogleraar Oral History in 2004. Selma Leydesdorff die deze leerstoel vervult, is vanuit de vrouwenbeweging al sinds de jaren zeventig bezig met mondelinge geschiedenis. Ze schreef op basis van interviews ook over de jodenvervolging en de watersnoodramp van 1953.

Interviewen is voor journalisten een belangrijk onderdeel van hun werk. Kees Slager schreef op basis van interviews een aantal interessante historische boeken en was oprichter van het radioprogramma OVT waarin ook veel aandacht is voor deze aanpak.

En daar kwam in de gezondheidszorg en de wetenschap ook meer aandacht voor. Zo werd met de komst van de ICIDH (International Classification of Impairments, Disabilities en Handicaps) nadrukkelijker onderscheid gemaakt tussen de stoornissen, de daarmee samenhangende beperkingen en sociale nadelen. Aandacht daarvoor dwingt ook tot maatschappelijke reflectie.

In die tijd begeleidde ik ook de onderzoekster Inge Mans. In haar proefschrift stelt zij de vraag wat deze mensen met verstandelijke beperkingen, 'zwakzinnigen', door de eeuwen heen voor anderen hebben betekend. Zij las veel en sprak ook een hele stoet van opvoeders en normale burgers.

Een van de bijzondere resultaten van haar onderzoek was voor mij dat zij laat zien hoe door de eeuwen heen de vraag onoplosbaar lijkt hoe de zwakzinnige te begrijpen en hoe zinloos dan zijn leven lijkt. Inge was toen niet alleen onderzoekster- psychologe, maar ook groepsbegeleidster in de gehandicaptenzorg. Vanuit die praktijk zegt ze in haar boek 'Op de momenten dat ik dichterbij kom en de wereld van zwakzinnigen en zwakzin-

nigenzorg binnenga, maakt het gevoel van zinloosheid plaats voor een drang tot zingeving. Te zien hoe eenzaam, angstig en hulpeloos zwakzinnigen soms zijn en hoe gezellig, gelukkig en levenslustig ze kunnen zijn, doet niet vragen naar zin, maar naar zingeving...'. Voor Inge was het geheel vanzelfsprekend dat een goede vriendin van haar met een verstandelijke beperking een van haar paranymfen was bij de promotie. Maar dit bleek in 1998 voor de universitaire wereld een nog ongekende situatie van acceptatie en sociale integratie. Terwijl er circa 120.000 verstandelijk gehandicapte medeburgers in Nederland zijn.

BIOGRAFISCHE METHODE VAN ONDERZOEK

De kracht van de biografische methode van onderzoek begon ik me steeds meer te realiseren.

De kracht ervan kent twee kanten:

- de emancipatoire, voor de mensen met een verstandelijke beperking zelf, en veelal idem voor chronisch psychiatrische patiënten. Aandacht voor hun eigen verhaal, bezinning op hun levensverhaal, vergroot hun

zelfvertrouwen en zelfwaardering;
en

- tegelijkertijd worden ànderen door hun verhalen ook gedwongen naar hun belevingen en ervaringen te luisteren en zodoende ook gedwongen meer respect te krijgen voor deze medemensen.

En het is mijn inziens de wisselwerking van beide die nodig is.

Vanaf 1997 mocht ik voor Elsevier de eindredactie voeren van een losbladig Handboek 'Mogelijkheden: vraaggerichte zorg voor mensen met een verstandelijke beperking'.

Maar mensen met een verstandelijke beperking waren daarin zelf nog niet aan het woord. Daarom legde ik in het voorjaar van 2000 aan bewoners van twee leefgroepen van een instelling de vraag voor of zij wilden praten over de behoefte aan een boek over vraaggerichte zorg voor en door mensen met een verstandelijke beperking.

De negen bewoners die aan het groepsgesprek deelnamen waren duidelijk en positief over zo'n boek. Zoals Jaks, een van hen zei: "Kijk, vroeger moesten wij naar de leiding luisteren en naar hun pijpen dansen. Weet je hoe het nu is? Nu luisteren wij naar elkaar, bewoners naar personeel en ook personeel naar bewoners. Tegenwoordig mag je zelf wat zeggen en zelf kiezen. Maar dat kun je maar niet zo. Dat moet je leren, stap voor stap. Zo'n boek helpt misschien."

Alle negen bewoners wilden meewerken en hun individuele verhaal doen. Ze wilden ook dat er foto's en tekeningen in het boek zouden komen en het moest door mij op een cassettebandje worden voorgelezen, want maar 3, achteraf zelfs maar 2, van de 9 bleken te kunnen lezen.

Met ieder van hen voerde ik een gesprek en schreef hun verhaal zo letterlijk mogelijk op.

Voor ieder maakten we een exemplaar.

LUISTEREN NAAR MENSEN

Op het resultaat van hun inspanningen "een eigen boek" waren ze erg trots. Ze lieten het aan personeel en familie lezen en brachten het in bewonersvergaderingen met de suggestie dat ook andere bewoners zoiets zouden kunnen ondernemen. En omdat ze merkten dat het personeel erg geïnteresseerd bleek in hun

boek, het werd voordurend geleend of gepikt, stelden ze voor naar de directie te gaan met de vraag hun boek als cadeau in het kerstpakket op te nemen. Niet in een kerstpakket, maar wel in een oplage van tienduizend werd het boek verspreid. En er kwam zelfs een herdruk.

Hun boek werd ook als Hoofdstuk in het losbladige Handboek 'Mogelijkheden' opgenomen. Maar de bewoners vonden dat het hierbij niet moest blijven. Ze spoorden ons, hun leidinggevende Ella van Lingen en mij, aan mee te denken hoe het verder zou kunnen komen. We schreven gezamenlijk een projectplan voor een zorginnovatieprijsvraag. In dit project zouden dan tien boeken door andere mensen met een verstandelijke beperking worden geschreven, en opgenomen worden op een CDrom. Daardoor zouden volgens hen; "Schrijvers meer nadenken over wat ze willen. En de lezers gaan beter luisteren naar mensen met een verstandelijke beperking."

Het plan won de prijs niet, maar kreeg wel subsidie. En van zes groepen verstandelijk gehandicapten in andere instellingen kwamen de verhalen op een CD-rom, met een inleiding van Frank, een van oorspronkelijk 9 bewoners.

Toen ik tijdens een lezing in Spanje vertelde van het belang om gehandicapten zelf hun verhalen te laten vertellen, en het boek 'Zelf bepalen... Zelf Kiezen' liet zien, wilde men het er houden en ging men het onmiddellijk vertalen. Afgelopen juni sprak ik de voorzitter van de bewonersraad en hij vertelde me dat ze al vele verhalen bijeen hebben gebracht en dat men het belangrijk blijft vinden dat bewoners hun geschiedenis leren kennen.

Binnen 's Heeren Loo waar het eerste boek werd gemaakt, was men ook steeds meer overtuigd geraakt van de emanciperende kracht van levensverhalen. Om het voor begeleiders en familieleden van gehandicapte bewoners te vergemakkelijken werd er in 2005 een Powerpointpresentatie over gemaakt en liet men op een DvD enkele voorbeelden zien van de inmiddels al meer dan 50 opgeschreven levensverhalen en voor sommige

bewoners gemaakte Levensboxen. De levensbox werd bedacht voor mensen met een ernstige meervoudige beperking voor wie een boek met plaatjes, foto's en dergelijke weinig of geen betekenis heeft. In een levensbox kunnen voor hen voorwerpen worden gedaan die herinneringen oproepen en die voor betrokkene typerend zijn, zoals bijvoorbeeld een cassettebandje met bepaalde liedjes, geurzakjes etc.

LUISTEREN LEIDT TOT MEER RESPECT

Op meer plekken in de zorg volgden dergelijke initiatieven. Zoals in Brabant in het Project "Regie over eigen leven" waar ook mooie voorbeelden op een DvD bijeen werden gebracht over hoe als verstandelijk gehandicapte meer touwtjes in eigen handen te nemen.

Op vele plekken in de zorg, voor verstandelijk gehandicapten, psychiatrische patiënten en ook bijvoorbeeld dementerende ouderen, wordt inmiddels al enige jaren gewerkt met Levensverhalen en Levensboeken. Men ontdekte ook dat het voor bewoners in instellingen die in de loop der tijd met een zeer groot aantal begeleiders te maken krijgen vanwege de vele personeelwisselingen, het ook erg prettig is dat een levensboek wordt bijgehouden, als een soort houvast, een bron van continuïteit.

Eerder benoemde ik de kracht van verhalen in twee opzichten: de emancipatoire en dat tegelijkertijd ànderen door die verhalen ook gedwongen worden naar hun belevingen en ervaringen te luisteren en zodoende hen misschien ook meer kunnen begrijpen en respect krijgen voor deze medemensen.

Ik vind het dan ook extra goed dat de SP (en gelukkig ook de PvdA en de vakbonden) zich tijdens de manifestatie in Den Bosch voor juist de mensen van de WSW inzetten, onder wie namelijk ook nogal wat verstandelijk gehandicapte WSW'ers, van wie we nu weten hoe belangrijk werk voor ze is. Niet alleen vanwege het inkomen, maar vooral ook vanwege de werkcontacten en het zelfrespect.

ACTIEVOEREN HELPT – EEN TERUGBLIK

Tekst: Sjaak van der Velden, redacteur Foto: Suzanne van de Kerk

Zonder strijd verandert er niets. De hele geschiedenis van de mens laat zien dat er geen of nauwelijks veranderingen optreden als mensen niet in beweging komen. Ook voor ons land geldt dit. Als er geen actie voor was gevoerd, hadden we bijvoorbeeld geen algemeen stemrecht gekregen. Ook pensioenen, AOW, werkloosheidsvoorziening en de Ondernemingsraad zijn een gevolg van strijd. Die verworvenheden moeten worden verdedigd, juist omdat het geen cadeautjes waren. Zeker in tijden van economische crisis komen er vrijwel vanzelf aanslagen op het levenspeil van de bevolking. De economie zit nu al weer enkele jaren in een crisis. Hoe reageert de bevolking hierop en op de crisisplannen van de regering?

2010 zal de geschiedenis in gaan als het jaar van de schoonmakers. Ze voerden een wekenlange strijd voor loonsverhoging en respect. Ze wonnen op beide fronten. En meer dan dat, aan het eind van het jaar kregen ze van de internationale vakbeweging ook nog een prijs: de wereldcup voor de beste vakbondscampagne, die in november in Nagasaki werd uitgereikt. Deze prijs werd trouwens uitgereikt voor de hele campagne 'Schoon Genoeg' die tot de staking heeft geleid. Een doordachte campagne waarbij de schoonmakers zelf vooral op de voorgrond traden. Zij waren het gezicht van de actie, terwijl het betaalde bondskader zoveel mogelijk op de achtergrond bleef. Ook was de actie slim opgezet, waardoor de tegenstander zo hard mogelijk werd geraakt tegen zo weinig mogelijk inspanning en kosten. Zelfs het Sociaal Cultureel Planbureau gaf de actievoerders de schoonmakers een complimentje. Volgens het bureau had de staking ervoor gezorgd dat de Nederlandse bevolking weer meer vertrouwen in de vakbeweging had gekregen. Een groter compliment is toch haast niet denkbaar?

GEMEENTEREINIGING

Het beeld van 2010 wordt echter niet alleen bepaald door de staking van de schoonmakers, maar ook door de staking van de mannen en vrouwen van de gemeentelijke reinigingsdiensten. Na een actie die weken duurde en her en der in het land het werk werd neergelegd, verhardde de sfeer. Ook kantoorpersoneel in Arnhem, Nijmegen en Haaksbergen legde korte tijd het werk neer. Maar dat was niet genoeg. De grote staking waarbij de vuilophalers in Amsterdam niet werkten op Koninginnedag en hun Utrechtse collega's zich een dag later bij hen aansloten, zorgde uiteindelijk op 15 mei voor de overwinning. De dagelijks het nieuws halende acties van de reinigers betekenden voor 170.000 gemeenteambtenaren een nieuwe

cao. En in die cao was een loonsverhoging opgenomen hoewel de werkgever eigenlijk het personeel op de nullijn had willen zetten.

ANDERE STAKINGEN

Het jaar was trouwens al begonnen met stakingen bij AkzoNobel en DSM. Op 26 januari legden bij beide bedrijven in totaal meer dan duizend werknemers het werk neer; ze behaalden al zeer snel een goed resultaat. Bij Akzo ging het vooral om een sociaal plan in verband met reorganisatie en bij DSM was sprake van strijd tegen de nullijn. Dat waren wel de problemen voor werknemers in 2010: reorganisaties en loonmatiging. Echte crisisproblemen dus.

In maart staakte het personeel van cv-ketelfabrikant Nefit in Buinen voor een goed sociaal plan in verband met de verhuizing naar Deventer, waar de andere fabriek van Nefit staat. De werknemers in Deventer steunden hun Buinense collega's met een petitie.

Maart was ook de maand van een staking van Poolse uitzendkrachten. Hun bedrijf, uitzendbureau E&A, wilde hen overplaatsen naar Nistelrode en ontsloeg zes collega's. Na een korte staking trok het bedrijf haar plannen in. In april legde het personeel van havenbedrijf ECT in Rotterdam het werk neer voor een nieuwe cao. Al snel haalde de vakbond een loonsverhoging binnen, maar de cao voor de hele containersector – die FNV Bondgenoten ook wil – was nog een brug te ver. Bij Corus IJmuiden was slechts een stakingsdreiging nodig om een nieuwe Cao rond te krijgen met een loonsverhoging en een eenmalige uitkering van 200 euro.

In de maand april vond nog een zeer opvallende staking plaats toen de spelers van voetbalclub MVV op 7 april weigerden te trainen. Ze ontvingen door de slechte financiële situatie van de club al weken geen salaris. Begin juni staakte het personeel van de Rotterdamse containerterminal APM tegen het ontslag van een collega. De stakers die buiten de vakbonden om opereerden, behaalden na twee dagen de overwinning: hun collega mocht terugkomen.

Een klein aantal staking vond nog plaats in de tweede helft van het jaar, maar eigenlijk wordt dat deel overheerst door de grote stakingen in december bij Albert Heijn en TNT.

DE JAARSLUITING

Op 10 december begon een reeks stakingsacties bij de glasfabriek AGC Flatglass in Tiel en Oosterwolde waar 260 mensen werken. De actievoerders wilden een betere cao, maar de acties werden opgeschort in afwachting van het overleg in januari 2011.

Zoals 2010 begon met een succesvolle staking, zo eindigde het ook met een aantal gewonnen acties. De postbodes van

Manifestatie Armoede Werkt Niet in Den Bosch.

TNT bereikten na enkele stakingsdagen dat het aantal gedwongen ontslagen toch werd teruggebracht. Iets dat volgens de directie echt niet meer kon, zoals ze de bevolking in een aantal paginagrote advertenties bij herhaling liet weten. TNT zal heel wat postzegels hebben moeten verkopen voor die propagandacampagne. Ook de stakers in de distributiecentra van de Nederlandse grootgrutter uit Zaandam lieten aan het eind van het jaar zien dat het mogelijk is om zelfs een multinational als Albert Heijn te dwingen tot het betalen van meer loon. Door zeer strategisch te dreigen met stakingen vlak voor de kerst kregen ze de directie op de knieën.

ANDERE ACTIES

Maar er was meer. Mensen hebben het afgelopen jaar niet alleen gestaakt, maar er vonden ook demonstraties plaats. Soms tijdens een staking, maar ook daar buitenom. Als we in chronologische volgorde een greep doen uit de demonstraties van vorig jaar, dan krijgen we het volgende lijstje.

19 mei – Begin van een maanden durende reeks acties in de zorg. Demonstraties en manifestaties voor een betere cao. Bondsbestuurders maken duidelijk dat ze zijn geïnspireerd door de staking van de schoonmakers. In december komt een einde aan de acties als een nieuwe cao wordt ondertekend voor de werknemers in de verzorgingshuizen, verpleeghuizen en de thuiszorg. Ook hier wordt de nullijn doorbroken.

14 juli – Demonstratie in Eindhoven van ongeveer 350 Duitse werknemers van Philips tegen de dreigende sluiting van hun fabriek in Plauen.

15 juli – Demonstratie in Den Haag van DSM-personeel (Organon) tegen dreigende opheffing van het bedrijf in Oss (1200 deelnemers).

29 september – Demonstratie in Brussel van tienduizenden deelnemers, waaronder enkele honderden Nederlanders, in het kader van de Europese actiedag van het Europees Vakverbond (EVV). Het motto waarmee de FNV opriep tot deelname is: Deze crisis is niet jouw crisis! Tegelijk demonstreerden in Den Haag enkele honderden ambtenaren tegen aangekondigde bezuinigingen.

8 oktober – Demonstratie tegen bezuinigingen op kunst en cultuur.

9 november – Ongeveer 150 werknemers bezetten de hal van het Nijmeegse stadhuis uit protest tegen de dreigende opheffing van honderden gesubsidieerde banen.

27 november – Manifestatie Armoede Werkt Niet in Den Bosch tegen de bezuinigingen voor mensen met een uitkering of een arbeidsbeperking. Cohen van de PvdA, Roemer van de SP en Jongerius van de FNV spraken de 1500 aanwezigen toe.

10 december – Demonstratie tegen bezuinigingen op Hoger Onderwijs op de Dam in Amsterdam

15 december – Duizend Amsterdamse gemeentewerkers demonstreren tegen de aangekondigde bezuinigingen van de gemeente waardoor er banen zullen verdwijnen.

ACTIEVOEREN BLIJFT SOMS EEN HACHELIJKE ZAAK

Bij het lezen van een actie-overzicht kan soms het idee postvatten dat staken of demonstreren altijd zonder problemen kan. Je werkt niet en krijgt nog een uitkering van de bond ook. Toch is het niet zomaar een pretje om je nek uit te steken. In het gros van de bedrijven doet de leiding al het mogelijke om de werknemers in het gareel te houden.

Tijdens de schoonmaakstaking heeft een aantal bedrijven geprobeerd om stakers te ontslaan, maar zo bont als de directeur van HANOS-Groningen maakte zelfs zij het niet. Toen bij HANOS twee organizers van de bond op de stoep stonden voor een enquête, reed de directeur met zijn auto op hen in. Zijn uitspraak 'Wacht maar tot Wilders aan de macht komt in Nederland, dan gaat er een heel andere wind waaien' spreekt daarbij voor zich.

CONCLUSIE

Als we het hele jaar overzien dan lijkt het of er slechts een beperkt aantal acties is geweest. De stakingsstatistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG) over 2010 zijn nog niet gepubliceerd, maar het lijkt er sterk op dat er in 2010 niet vaker is gestaakt dan in 2009. Sommigen verwachtten aan het begin van het jaar misschien een grote golf stakingen en demonstraties omdat de crisis maar doorzeurt en het bestaansniveau van mensen bedreigt. Eerder lijkt het zo dat de bevolking de kat uit de boom heeft gekeken. In afwachting van de plannen van de nieuwe regering en mogelijk ook uit angst voor dreigende werkloosheid als er veel actie wordt gevoerd, hielden de mensen zich in. Als we kijken naar andere landen in Europa waar de gevolgen van crisis en regeringsbeleid tot nu veel harder zijn geweest, dan is het zeker niet uitgesloten dat 2010 de stilte voor de storm was. Werkgevers en Rutte I zetten grote groepen mensen met de rug tegen de muur. Jezelf losrukken en vechten is dan het enige dat helpt. Dat dit succesvol kan, hebben de wel gevoerde acties in het jaar dat achter ons ligt afdoende laten zien.

DE KERN VAN HET REGEERAKKOORD 2011-2015

Tekst: Geert Reuten, SP-Eerste Kamerlid en hoofddocent economie aan de UvA

De sociale uitkeringen gaan omlaag. Onlangs bekende premier Rutte in de Eerste Kamer, na daarover uitgedaagd te zijn: "Ik geloof ook niet dat er veel mensen met een uitkering zijn die maar achter de geraniums willen blijven zitten, nee, de meesten willen graag aan de slag." Dus wie niet kan werken of geen werk kan vinden, heeft pech gehad. Twee maal pech: geen werk en nu daling van de al bescheiden koopkracht. Tegelijkertijd worden de mensen met hoge inkomens ongemoeid gelaten.

HOOFDLIJN REGEERAKKOORD: VERSCHUIVING PROBLEMEN

De hoofdlijn van het regeerakkoord is eenvoudig: minder overheidsvoorzieningen. Dus draaien de burgers zelf op voor wat de overheid wegsnijdt. De financiën van de overheid verbeteren, maar de burgers komen voor zwaardere lasten te staan, dus hún financiën verslechteren.

Het overheidstekort wordt minder; maar voor die mensen die al niet rond konden komen stijgt het tekort; en de mensen die tot nog toe konden sparen, kunnen nu minder sparen. De overheidsproblemen worden dus verschoven naar de burgers. Natuurlijk, als de overheid zaken wegsnijdt die iedereen onnodig vindt dan kunnen

we allemaal blij zijn. Maar zo eenvoudig ligt het niet. Het snijden in overheidsvoorzieningen is een politieke keuze. De SP zou andere keuzes maken.

De overheid heeft in het verleden schulden opgebouwd in de vorm van 'staatsobligaties' tegen een rente. Ze leent dit geld van rijke burgers, banken of pensioenfondsen. Overheidsbezuinigingen leiden tot een lagere schuld en dus betaalt de overheid minder rente aan banken en rijke burgers. De financiën van burgers verslechteren echter waardoor ze meer moeten lenen. Ze betalen dan méér rente aan de banken (degenen die nu minder sparen, ontvangen minder geld van de banken).

MAATSCHAPPELIJK VERLIES

Maar er is meer aan de hand. Door het regeerakkoord, treedt niet slechts een verschuiving van de problemen op, maar de problemen worden groter. Hoe zit dat? Het kabinet ontslaat 50.000 ambtenaren en kort op de sociale uitkeringen. Die mensen kunnen dus minder besteden bij bedrijven. Het kabinet investeert minder en besteedt dus ook minder bij de bedrijven. De afzet van bedrijven vermindert dus, ze produceren minder, en dan gaan ze mensen ontslaan. Het Centraal Planbureau (CPB) heeft berekend dat dit leidt tot nog eens 60.000 extra werklozen. Door de kabinetspolitiek

komen er dus 110.000 extra werklozen bovenop de 135.000 werklozen die hun baan al in het eerste crisisjaar verloren.

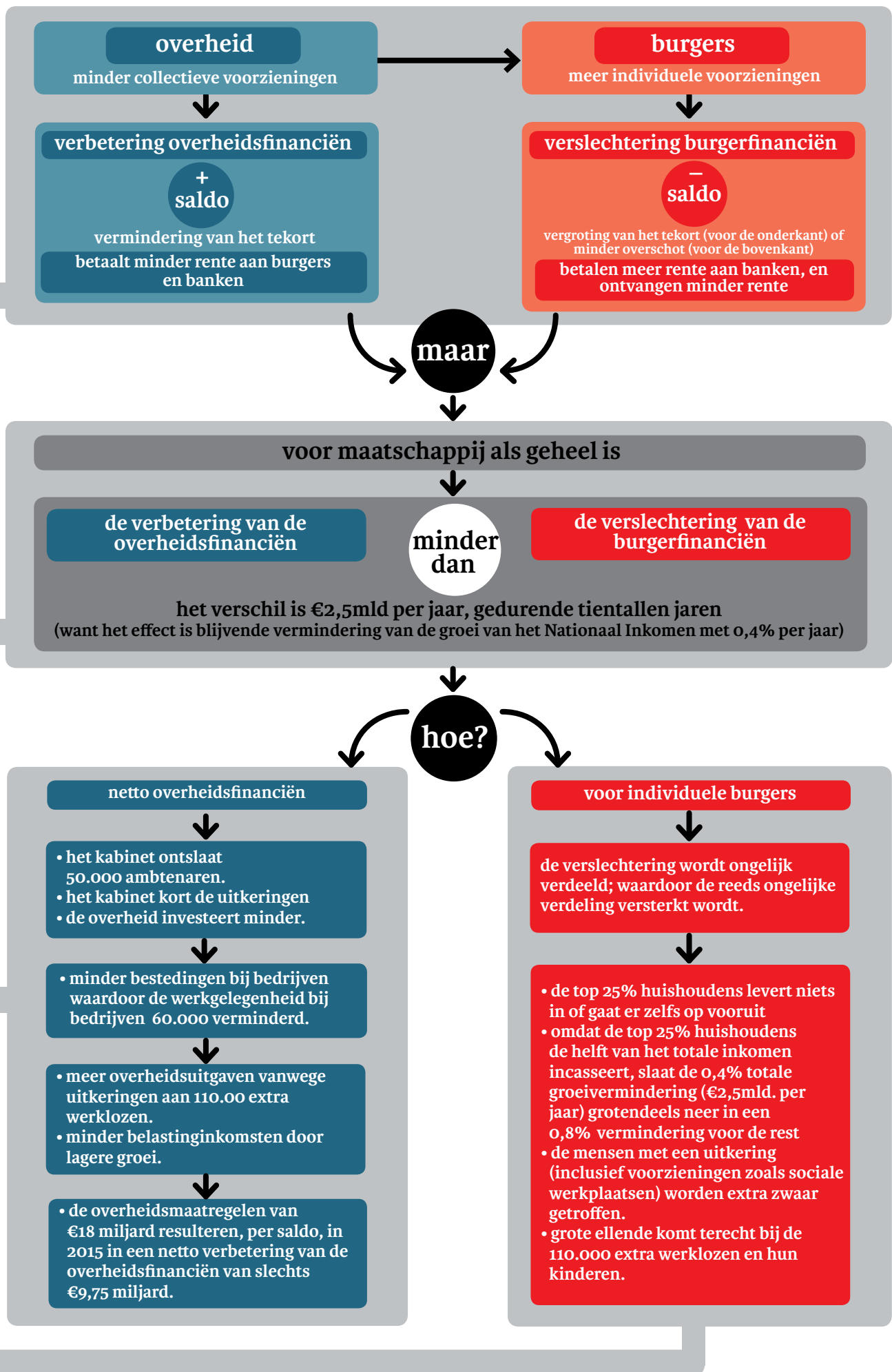
Alles bij elkaar, zo berekende het CPB, zal de economische groei niet slechts in deze kabinetsperiode maar in de komende tientallen jaren ieder jaar 0,4 procent minder zijn dan wanneer het kabinet alles bij het oude zou laten. Dit komt neer op een bedrag van €2,5 miljard per jaar. Maatschappelijk gezien is dit dus een groeiverlies: verlies van groei die we anders wél gehad zouden hebben.

NETTO OVERHEIDSFINANCIËN: €8,25 MLD VERDAMPT

Het groeiverlies verklaart ook waarom van de €18 miljard bezuinigen die het kabinet wil doorvoeren, volgens het CPB, in 2015 de verbetering in de overheidsfinanciën slechts €9,75 miljard zal bedragen. Dat komt omdat de overheidsuitgaven weer toenemen door de extra uitkeringen; de extra werklozen minder belasting betalen, en door de lagere groei de overheid minder belastinginkomsten heeft. Het CPB stelt ook vraagtekens bij de effectiviteit van korten (0-lijn) op de ambtenarensalarissen.

INDIVIDUELE BURGERS: ONGELIJKHEID VERSTERKT

Bovendien wordt de ellende ongelijk verdeeld en de al bestaande inkomensongelijkheid versterkt. Het trio Rutte-Verhagen-Wilders deed aanvankelijk net alsof iederéén moet inleveren maar bij doorvragen door de SP-Eerste Kamerfractie gaf het kabinet eind december 2010 toe dat de 25 procent best verdienenden helemaal geen koopkracht inleveren of er zelfs op vooruit gaan! Zij ontvangen nu al de helft van de totale huishoudinkomens. Het komt er op neer dat de overige 75 procent 0,8 procent in inkomen achteruit gaat. Extra zwaar getroffen worden mensen met een uitkering. Hemelstergend is het dat er ook gekort wordt op de sociale werkplaatsen. Grote ellende komt terecht bij de 110.000 extra werklozen. Na WW volgt het opeten van huis of spaargeld en dan de bijstand. En op die bijstand wordt ook al gekort. Op vragen van de SP bleek de minister van Financiën niet bereid om deze slachtoffers van de kabinetspolitiek op een of andere manier te compenseren. Laat ze het zelf maar uitzoeken! – De Jager zei het zo niet, maar het was wel de strekking.

‘WIJ ZIJN NOG MAAR KINDEREN IN DE VRIJHEID’

DOMELA NIEUWENHUIS EN DE VRIJZINNIGE POLITIEK

Tekst: Ronald van Raak, SP-Tweede Kamerlid Foto: flickr.com

Binnen GroenLinks en PvdA woeden discussies over vernieuwing van de linkse politiek. Door ‘vrijzinnige’ politici, die stellen dat de verzorgingsstaat mensen afhankelijk maakt. De meest vrijzinnige politicus in Nederland was Domela Nieuwenhuis. Hij liet zien dat vrijheid juist begint met het organiseren van sociale zekerheid.

Nederland is een goed land om in te leven. Niet door het mooie weer, of het gunstige vestigingsklimaat, maar door de sociale regelingen, goed onderwijs en goede zorg, fatsoenlijke woningen en goed openbaar vervoer. Honderd jaar geleden hadden we dit allemaal niet. Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919) legde als eerste socialistenleider de basis voor onze verzorgingsstaat. Tegelijk waarschuwde hij mensen dat zij hun lot niet in handen moesten leggen van bestuurders.

Van christen tot anarchist (1910), de autobiografie van Domela Nieuwenhuis, leest als één lange strijd tegen onderdrukking, ook in zijn persoonlijke leven. Domela Nieuwenhuis trad in de voetsporen van zijn vader, die Hervormd dominee was, maar verloor zijn geloof na de dood van zijn vrouw, die stief in het kraambed en de jonge dominee achterliet met twee zonen. Met zijn geloof verloor Domela ook zijn betrekking, zijn inkomen en zijn maatschappelijk aanzien. Toch was het afscheid van de kerk voor hem een bevrijding: ‘Eenmaal den hemel boven mijn hoofd verloren hebbende, trachtte ik de aarde tot een hemel voor allen te maken.’

Domela Nieuwenhuis was (mede) oprichter van het eerste socialistische blad en de eerste socialistische partij. In 1888 was hij de eerste socialist in de Tweede Kamer, voor het Friese district Schoterland. Veel kon Domela

hier als eenling echter niet bereiken. Hij sprak over stakende veenarbeiders en de werklozen in de steden, maar kreeg geen gehoor.

Domela Nieuwenhuis ging stad en land af om mensen te organiseren. Met zijn grote gestalte en lange baard trok hij gemakkelijk de aandacht. Door zijn eenvoudige taalgebruik en Bijbelse beelden wist hij mensen te enthousiasmeren. Tegelijk had hij een afkeer van organisaties. In de partij en in de vakbonden zag hij steeds meer ‘heeren-denkebeelden’, van mensen die carrière maakten binnen de beweging, maar zich vervreemdden van hun achterban. Dat leidde in 1894 tot een breuk in de socialistische beweging, met de oprichting van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij, die Domela de ‘Studenten-Dominees-Advokaten Partij’ noemde.

Domela Nieuwenhuis is als socialist altijd predikant gebleven. In Friesland, waar hij tot Kamerlid werd gekozen, werd hij door mensen ‘us ferlosser’ genoemd. Maar Domela wilde geen ‘verlosser’ zijn. Mensen moesten zichzelf bevrijden, door te protesteren, demonstreren en staken. Als ze dit niet zouden doen, bleef vrijheid een voorrecht voor de rijken. In de jaren zestig werd Domela Nieuwenhuis een icoon van Provo en andere anarchistische strekkingen tegen gezag en voor individuele vrijheid. Deze individuele benadering van politiek lijkt ook het uitgangspunt in de huidige discussies over ‘vrijzinnig links’. De verschillen met de opvattingen van Domela zijn echter groot. Deze vrijzinnige politicus zou het niet eens zijn met de kritiek op onze verzorgingsstaat, die mensen afhankelijk zou maken. Domela streefde zijn leven lang voor sociale zekerheid en sociale voorzieningen, juist als een voorwaarde voor individuele vrijheid: ‘Vrijheid aan allen zonder brood, dat is ondenkbaar, want de inderdaad

vrije mensch zal allereerst van de vrijheid gebruik maken om te zorgen dat hij brood krijgt.’

In weet niet wat Domela Nieuwenhuis van de huidige discussies over vrijzinnige politiek zou vinden. Misschien zou hij het debat typeren als ‘heeren-denkebeelden’, omdat het ver afstaat van het dagelijkse leven van mensen. Zeker zou hij verwonderd zijn dat linkse politici pleiten voor minder bescherming bij werkloosheid en ouderdom en meer marktwerking in de zorg en de woningbouw. Domela streefde een leven lang voor de het organiseren van sociale voorzieningen, maar hij waarschuwde ook voor het gevaar dat mensen de zeggenschap over die voorzieningen uit handen zouden geven aan bestuurders. Die waarschuwing lijkt terecht, nu een ‘vrijzinnige’ bestuurlijke elite met een beroep op vrijheid diezelfde sociale voorzieningen wil afschaffen.

‘Wij zijn nog maar kinderen in de vrijheid, wij kunnen het woord nog maar ternauwernood spellen, wij weten in de verste verte niet tot welk een hoogte de vrijheid ons zal kunnen voeren,’ aldus Domela Nieuwenhuis. In de huidige discussies over vrijzinnige politiek klinkt een heel liberale opvatting van vrijheid. Dit lijkt vooral het afzien van bemoeienis met elkaar. Domela predikte een sociale vorm van vrijheid, waarin mensen verantwoordelijkheid nemen voor elkaar. Vrijheid betekent dat mensen hun lot in eigen handen nemen, maar niet dat mensen alles alleen moeten doen. Nederland is één van de meest georganiseerde landen in de wereld en juist daarom zijn mensen in ons land vrij. De les van Domela Nieuwenhuis is dat juist vrijzinnige politici het belang zouden moeten inzien van sociale zekerheid. Wie weet tot welke grote hoogten ons dat kan voeren?

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 63

2 MAART, DAG VAN PROTEST

Foto: Suzanne van de Kerk

HANS VAN HEIJNINGEN
algemeen secretaris SP

Minister-president Mark Rutte heeft aangegeven de Provinciale Statenverkiezingen van 2 maart als een belangrijke test te zien. Daar is de SP blij mee, wij zijn pro-test en zullen er alles aan doen om van die datum een dag van protest te maken. Op 2 maart telt elke stem dubbel. Met ons allen bepalen we wie de komende vier jaar de provincie gaat besturen en via onze volksvertegenwoordigers in de provincie bepaalt u de samenstelling van de Eerste Kamer.

Vier jaar terug was de SP de grote winnaar bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten. Nog nooit hadden zo veel mensen SP gestemd en toch werden we buiten het bestuur gehouden. Dat vraagt om een helder protest op 2 maart.

Vanuit de oppositie hebben we in de provincie wat goede dingen kunnen doen. We hebben enkele grote, geldverslindende projecten weten te stoppen, meer geld weten los te krijgen voor het oplossen van

knelpunten in de jeugdzorg en ervoor gezorgd dat er niet langer wordt gegokt met ons belastinggeld. Toch zijn er te veel dingen gedaan die niet goed voor u waren. Het meest treurige was wel de verkoop van onze energiemaatschappijen Essent en Nuon aan buitenlandse multinationals. Verder wordt er in de provincie te veel geld verspild aan bureaucratie, baantjes en prestigeprojecten. En er zijn zaken blijven liggen die juist aangepakt hadden moeten worden. Daartegen kunnen we op 2 maart een helder protest laten horen.

Wie op 2 maart SP stemt, zorgt voor een sterke SP in de Eerste Kamer. Die Kamer kan ondeugdelijke wetsvoorstellen van de regering tegenhouden. De regering-Rutte-Verhagen gaat voor 18 miljard bezuinigen, maar ontziet mensen met veel geld en grote bedrijven. Pensioenen worden onzeker, de ziektekosten stijgen en de AOW-leeftijd gaat omhoog. Maar bankiers blijven bonussen binnenhalen, villabezitters blijven het meest profiteren van de hypotheekrenteaftrek en multinationals gaan minder vennootschapsbelasting betalen.

Onze aanpak in de Eerste Kamer is voor vriend en vijand duidelijk: goede wetten steunen we en slechte wetten keuren we af. In de afgelopen vier jaar heeft de SP-fractie, door goed samen te werken met andere partijen, heel wat verslechteringen tegen weten te houden. De landelijke invoering van de slimme energiemeter werd gestopt en onze telefoon- en internetgegevens worden minder lang opgeslagen. We verhinderden dat de regering gokken via het internet legaliseerde en dat al uw medische gegevens in een elektronisch dossier worden gestopt. Samen met andere partijen voorkwamen we dat de BTW op theaterkaartjes al op 1 januari werd verhoogd en dat AOW-toeslag voor partners van 65-plussers ineens met 10 procent gekort werd. In en buiten het parlement neemt de SP het

op voor de ouderen en neemt zij scherp stelling tegen die krachten die jongeren tegen ouderen uit willen spelen en daarmee de solidariteit tussen generaties ondermijnen.

Redenen voldoende om op 2 maart naar de stembus te gaan en te kiezen voor sociaal in plaats van liberaal. Maar de opkomst bij Provinciale Statenverkiezingen ligt traditioneel erg laag. Normaal gesproken worden die gewonnen door de thuisblijver. Omdat veel burgers met een gevulde portemonnee en een goede opleiding wel gaan stemmen, komen de rechtse partijen dan met een redelijke score uit de bus en gaan Rutte, Verhagen en Wilders voorwaardelijk over. Gezien het beleid van de afgelopen jaren is het niet vreemd dat veel kiezers zich door de politiek in de steek gelaten voelen, maar thuisblijven helpt in ieder geval niet. Aan ons, actieve SP'ers, de uitdaging om mensen ervan te overtuigen dat het de moeite waard is om naar de stembus te gaan. Daarvoor moeten we de komende weken alles uit de kast halen wat we hebben: mooie affiches, meer dan 1,7 miljoen speciale ZO-kranten, bijna 2 miljoen folders en – wat het allerbelangrijkste is – met zoveel mogelijk mensen in gesprek gaan. Van debatten in zaaltjes organiseren moeten we het niet hebben, omdat daar vooral mensen op af komen die al besloten hebben op welke partij zij gaan stemmen. Nee, juist de mensen die de politiek op afstand volgen, moeten we zo ver zien te krijgen dat zij hun stem laten horen door op 2 maart te kiezen. Dat wordt nog een hele klus. Want wij weten wel bij wie de rekening van de crisis de komende maanden in de bus valt, maar veel mensen kijken de kat uit de boom. Dus truien en jassen aan en een paar uur met mensen in gesprek. Als wij erin slagen om onze mensen naar de stembus te krijgen, wordt de SP de winnaar van de verkiezingen.

2 maart, dag van protest.

SPANNING

MAATSCHAPPELIJKE TWEEDELING

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 2, februari 2011

MAATSCHAPPELIJKE TWEEDELING

De afgelopen dertig jaar is de inkomensongelijkheid in Nederland groter geworden, maar of onze samenleving daar beter van geworden is, is nog maar zeer de vraag. Juist de kwaliteit van een samenleving kan onder druk komen te staan, wanneer de verschillen tussen rijk en arm te veel uit elkaar lopen. Alleen in een betere maatschappij zijn alle mensen gelukkiger, armen en rijken, betoogt SP-Tweede Kamerlid Paul Ulenbelt in deze aflevering van Spanning. Dat rijken rijker en armen armer zijn geworden is trouwens niet alleen een Nederlands probleem, maar een zaak van de hele wereld. Overal in de westerse wereld zijn de verschillen toegenomen, laat de Nijmeegse student Frans Folkvord in zijn bijdrage overtuigend zien. Europarlementariër Dennis de Jong en fractiemedewerker in Brussel Reinout Heijdra geven aan dat de huidige Europese koers van meer markt strijdig is met succesvol armoedebeleid. Als de Europese overheid alleen maar kijkt naar een betere concurrentiepositie en bovendien denkt dat dit alleen kan door het bedrijfsleven ruim baan te geven, is het uitgesloten dat de armoede afdoende wordt bestreden. Hoogleraar Giseline Kuipers heeft vanuit een heel andere invalshoek naar de tweedeling in de maatschappij gekeken. Volgens deze sociologe groeien bevolkinggroepen ook cultureel uit elkaar en bedreigt ook dat de maatschappelijke binding. In haar eigen woorden: 'Als je niet met elkaar kunt lachen, heb je een probleem'. Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden spraken met haar.

Maar naast de tweedeling tussen arm en rijk, bestaat er volgens sommige politieke partijen ook een tweedeling tussen jong en oud. Grof gezegd komt die erop neer dat de jongeren vandaag de dag de dupe zijn van de verworvenheden van de oudere generatie. Daarom zou er iets moeten gebeuren aan het ontslagrecht en de pensioenen AOW-leeftijd. Voor een deel lijkt de huidige regering hieraan gehoor te

willen geven, getuige de plannen om de AOW-leeftijd te verhogen. Toch is het laatste woord daarover nog niet gezegd. Professor Kleinknecht betoogt in een gesprek met Sjaak van der Velden dat er nog steeds geen economische noodzaak is voor verhoging van die leeftijden. Volgens hem is de achterliggende reden voor een eventuele verhoging een verruiming van de arbeidsmarkt, waardoor de lonen verlaagd zouden kunnen worden. Als er dan toch over verhoging moet worden gepraat, dan zou hij differentiatie naar inkomen wel zo rechtvaardig vinden. In zijn bijdrage relateert Paul de Beer, hoogleraar arbeidsverhoudingen, de belangtelling tussen jongeren en ouderen. Wel houdt hij een pleidooi voor minder harde beloftes voor de toekomst, niemand kan immers de toekomst voorspellen. Met dat laatste zijn Hans van Heijningen en Arjan Vliegthart het eens, met de aantekening dat het wel zaak is om politieke keuzes te maken. Welke zekerheden je burgers wil bieden en welke niet, is uiteindelijk het gevolg van manier waarop je een samenleving wilt inrichten.

De verkiezingen voor de Provinciale Staten zijn achter de rug. Hoe die ook zijn afgelopen, het blijft van belang om in de gaten te houden hoe de andere partijen omgaan met hun beloften aan de kiezers. Vlak voor de verkiezingen publiceerde het Wetenschappelijk Bureau van de SP een rapport over het stemgedrag van de PVV van Wilders in de Tweede Kamer sinds zij de regering Rutte steunen. Henk en Ingrid, de twee fictieve gewone hardwerkende Nederlanders waar Wilders voor zegt op te komen, zullen niet vrolijk worden als ze zien hoe ze door Wilders een oor worden aangenaaid. Een sociaal gezicht is bij de PVV ver te zoeken.

Ten slotte laat Sjaak van der Velden in het Rijke Rooie Leven aan de hand van een poster uit 1952 zien dat tijdens acties er vaak ook een tweedeling ontstaat. Een tweedeling tussen de mensen die meedoen en de mensen die aan de kant blijven staan.

INHOUD

3	ARMOEDE IS OOK PROBLEEM VAN DE RIJKEN
5	STIJGENDE INKOMENSONGELIJKHEID IN WESTERSE LANDEN
8	ARMOEDEBESTRIJDING IN DE EUROPESE UNIE
12	ALS JE NIET MET ELKAAR KUNT LACHEN, HEB JE EEN PROBLEEM
15	HET IS GEWOON EEN KWESTIE VAN KLASSENSTRIJD
17	EEN KOMENDE STRIJD TUSSEN DE GENERATIES?
19	OVER ONZEKERHEDEN EN BEHOEFTE AAN ZEKERHEID
20	DE GEBROKEN BELOFTEN VAN GEERT WILDERS
22	HET RIJKE ROOIE LEVEN
24	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh, Johan van den Hout

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Marco Okhuizen / Hollandse Hoogte

ARMOEDE IS OOK PROBLEEM VAN DE RIJKEN

Tekst: Paul Ulenbelt, Tweede Kamerlid SP

Wat is de reactie van iemand die in de krant leest 'Topinkomens 2 procent en minimumloon 4 procent gestegen'? Velen zullen denken dat de inkomensverschillen kleiner worden. Dat is natuurlijk alleen maar relatief zo; in harde euro's neemt het verschil toe. Met 2 procent van 200.000 Euro kun je voor 4000 Euro meer kopen. Met 4 procent van 20.000 Euro kun je voor 800 Euro meer kopen. Als dit bericht ieder jaar in de krant staat, duurt het nog 18 jaar voor het minimuminkomen 20 procent van 200.000 is in plaats van 10 procent. En die mensen die 200.000 verdienen, ontvangen dan inmiddels al bijna drie ton.

Het bericht dat topinkomens minder stijgen dan de minimumlonen staat sowieso maar zelden in de krant. Sinds 1980 is de koopkracht van de topsalarissen met 130 procent gestegen en de koopkracht van het minimumloon licht gedaald. Voor alle werkenden tesamen is de koopkracht in die periode met 50 procent gestegen.

Inkomensverschillen nemen toe. Dat is een goede zaak, zeggen liberalen. Die verschillen zorgen ervoor dat mensen met harder werken meer gaan verdienen, en met bijscholing meer gaan verdienen, en dat dus ook doen. De liberalen zeggen ook dat uitkeringen omlaag moeten, zodat mensen aan het werk gaan. Het kabinet Rutte voegt de daad bij het woord en wil de bijstandsuitkering met €2000 per jaar gaan verlagen. Niet in een keer. Wel in 20 jaar. Of mensen die nu in de bijstand zitten wel kunnen werken, of er banen voor hen zijn, daar hoor je Rutte en de zijnen niet over.

Voor veel werkenden is hun baan geen weg uit de armoede. Het aantal werkende armen is gestegen. Werken de armen zijn mensen die werken en in tien jaar tijd ten minste drie jaar met hun gezin onder de armoedegrens zaten. Het zijn vooral alleenstaande moeders met kinderen en andere eenverdieners, kleine zelfstandigen, vissers, boeren en tuinders. Ze hebben een inkomen dat nauwelijks voldoende is om de vaste woonlasten, voeding, kleding en ander noodzakelijks van te betalen. Binnen de groep armen met en zonder werk is het aantal mensen met een inkomen uit een uitkering gedaald, en het aantal mensen met een inkomen uit werk gegroeid, zegt de Raad voor Werk en Inkomen.

Maar wat is arm? Vier op de tien werknemers met de laagste inkomens kunnen niet goed rondkomen van hun loon. Zij kunnen hun kinderen niet geven wat ze hen zouden willen geven en zijn somber over de toekomst. Zij verwachten niet dat hun

situatie de komende jaren verbetert. Dat heeft FNV Bondgenoten vastgesteld in een peiling onder zo'n tweeduizend leden die werkzaam zijn in sectoren als de schoonmaak, de taxi-sector, supermarkten, de postbezorging en het uitzendwerk. De meesten verdienen minder dan €1750 netto per maand. Zijn zij arm? Of houden ze aan het eind van het loon nog een stuk van de maand over?

Er zijn verschillende definities van armoede. In Nederland hebben we er zelfs vier. Die lopen uiteen van een inkomen dat net genoeg is om te zorgen dat je niet omkomt van de honger tot een inkomen dat wordt beschouwd als een acceptabel inkomen, inclusief vakantiegeld en eventuele kinderbijslag. Welke definitie men ook hanteert, ze zijn alle relatief. Met een kale Nederlandse AOW-uitkering kun je er in Indonesië huispersoneel op na houden en riant wonen. Het is vooral belangrijk hoe de inkomens van mensen binnen een land zich tot elkaar verhouden om te kunnen bepalen wie arm zijn en wie rijk.

Wat armoede is, moet je bepalen ten opzichte van de welvaart in een land. De Europese definitie van armoede doet dat op een interessante manier. Het is een beetje ingewikkeld om uit te rekenen. Volgens de Europese definitie van armoede wordt de mediaan van de verdiende inkomens uitgerekend. De mediaan is het inkomen waar 50 procent van de bevolking onder zit en de andere 50 procent boven zit. Je zet alle Nederlanders op een rij in volgorde van inkomen. Het laagste inkomen eerst, het hoogste het laatst. Het inkomen precies op de grens tussen de ene helft van die rij en de andere helft van die rij is het mediane inkomen. De Europese definitie van armoede zegt dat iemand die minder dan 60 procent van de mediaan te besteden heeft, arm is. Volgens deze Europese definitie is het aantal arme huishoudens in Nederland gestegen van 4 procent in 1981 naar ruim 10 procent in 2009.

Je kunt het moreel goed- of afkeuren dat een steeds groter deel van de bevolking niet meedeelt in de toegenomen collectieve welvaart.

Belangrijker is dat het voor de maatschappij in zijn geheel niet goed uitpakt. Door onderzoekers Wilkinson en Pickett zijn 23 landen met grotere en kleinere inkomensverschillen vergeleken (zie www.equalitytrust.org.uk). In landen met kleinere inkomensverschillen zijn mensen lichamelijk en mentaal gezonder. Er komt daar minder criminaliteit voor en de onderwijsprestaties zijn beter. Mensen vertrouwen elkaar daar meer en er zijn minder moorden. Volgens deze onderzoekers komt dat doordat onderlinge verhoudingen in die landen meer zijn gestoeld op samenwerking en vertrouwen. In landen met grote inkomensverschillen is de onderlinge verhouding gericht op onderlinge strijd.

Bij mijn ouders was de achterdeur nooit op slot. Ook niet als er niemand thuis was. Bij mensen in de straat die het wat beter hadden, stond de deur ook altijd open. Wie tegenwoordig door rijke wijken rijdt of wandelt, raakt onder de indruk van hekken, muren, camera's. Wat moeten die mensen bang zijn en dagelijks angsten doorstaan. De wat minder rijken moeten zich behelpen met bordjes die waarschuwen voor bijtende honden of waarschuwingen voor elektronische beveiliging terwijl die niet aanwezig is. Maar ook zij zijn blijkbaar angstig.

Als we de belasting voor de 10 procent rijkste Nederlanders verhogen met 1 procent hoeft de overheid helemaal niet te bezuinigen, heeft econoom en Eerste Kamerlid voor de SP Geert Reuten voorgerekend. Dan hoeven de lonen in de sociale werkplaatsen niet verlaagd te worden, hoeft de bijstand niet omlaag, hoeven de armen niet nog armer te worden. Als we de armen wat rijker maken en de rijken wat armer wordt iedereen gelukkiger. Ook de rijken.

De overheid is geen geluksmachine, zegt Rutte. Inderdaad. Niet in zijn handen. Een overheid die inkomensverschillen verkleint, topsalarissen aanpakt die in geen enkele verhouding staan tot de geleverde prestatie en armoede bestrijdt, maakt arme en rijke mensen gelukkiger. Als rijk daaraan niet meedoet, worden ze wel rijker maar niet gelukkiger.

STIJGENDE INKOMENSONGELIJKHEID IN WESTERSE LANDEN

Tekst: Frans Folkvord, student 'Social&Cultural Science' aan de Radboud Universiteit Nijmegen Foto: sxc.hu

Nu de rechtse regering in Nederland allerlei bezuinigingen gaat doorvoeren om de armere mensen nog armer te maken lijkt het me verstandig om eens te kijken naar de wetenschappelijke achtergrond van de toegenomen inkomensongelijkheid. Hoe kan het dat veel landen al jaren economische groei laten zien, maar dat de ongelijkheid toch enorm is gegroeid. Daarvoor moeten we eerst bekijken hoe die stijgende inkomensongelijkheid eruit ziet.

INKOMENSONGELIJKHEID

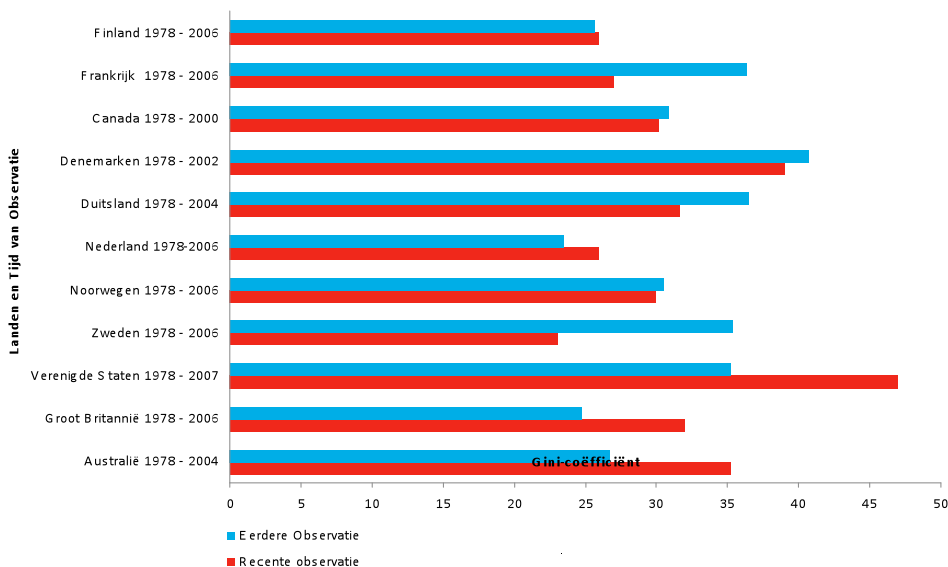
In de wetenschappelijke literatuur wordt de inkomensongelijkheid al decennia gemeten en beschreven aan de hand van de Gini-coëfficiënt. De Gini-coëfficiënt is een wiskundige benadering van de verdeling van het totale inkomen over de gehele bevolking. De Gini-coëfficiënt loopt uiteen van 0 tot 100. Wanneer iedereen in een samenleving hetzelfde inkomen verdient, is de Gini-coëfficiënt 0. In een samenleving waarin één iemand al het inkomen van een land verdient, is de Gini-coëfficiënt 100. In Figuur 1 staan deze Gini-coëfficiënten voor elf westerse landen. Omdat landen hun inkomensgegevens verschillend berekenen, kunnen we enkel een vergelijking maken tussen de eerdere observatie en de recente observatie binnen een land. Als we dit doen dan zien we dat de Angelsaksische landen, zoals de Verenigde Staten, Australië en het Verenigd Koninkrijk, een sterke toename laten zien van hun Gini-coëfficiënt.

Deze stijgende trend is gestart omstreeks 1980, onder de neoliberale hervormingen van Ronald Reagan en Margaret Thatcher, de politieke leiders van respectievelijk de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Dit bewind verklaart mogelijk de trend. De Gini-coëfficiënt van Nederland en Finland laten een gematigde toename zien, terwijl landen als Duitsland, Frankrijk, Zweden, Noorwegen, Denemarken en Canada een afname laten zien. De landen die in deze tabel staan hebben allemaal een sterke technologische ontwikkeling doorgemaakt, terwijl de Gini-coëfficiënten niet dezelfde trend laat zien in de verschillende landen. De verklaring voor die uiteenlopende Gini-ontwikkelingen kan dus niet enkel en alleen worden gevonden in de technologische ontwikkeling.

TECHNOLOGISERING, GLOBALISERING EN DE VERZWAKKENDE WELVAARTSSTAAT

Technologische vooruitgangen spelen een belangrijke rol in het verklaren van de stagnering van de groei van lagere inkomens. De automatisering, de opkomst van het internet en het steeds verder uitsplitsen van taken heeft veroorzaakt dat veel mensen minder autonomie en verantwoordelijkheid krijgen, waardoor hun inkomen ook lager is geworden. De postmarkt is hiervan een treurig voorbeeld. De technologisering van de arbeidsmarkt is echter niet een volledige verklaring, aangezien vrijwel alle westerse landen deze ontwikkeling hebben doorgemaakt, maar toch

Gini-Coëfficiënten Westerse Landen

aanzienlijke verschillen laten zien in de ontwikkeling van hun inkomensongelijkheid. Er zullen dus ook andere verklaringen gezocht moeten worden.

Een van die andere verklaringen is gegeven door Esping-Andersen. Deze socioloog stelt dat de welvaartsstaat van belang is bij het verklaren van de ongelijkheid in een land. Uit zijn onderzoeken komt dan ook naar voren dat wanneer er een sterke welvaartsstaat is, de ongelijkheid in een land kleiner is. Zijn theorie stelt het volgende. Wanneer er in een land een linkse regering zit, zal deze progressieve belastingen doorvoeren, die deels uitgegeven wordt aan sociale voorzieningen. Doordat er bij mensen die meer verdienen relatief meer van het inkomen af gaat dan bij de minder verdienenden en dit geld weer terugbetaald wordt door te investeren in sociale voorzieningen, zal er een nivellering van de inkomensongelijkheid optreden. Linkse regeringen besteden relatief meer geld aan de verzorgingsstaat dan rechtse regeringen, waardoor de armere mensen, die relatief gezien meer gebruik maken van de publieke goederen en sociale voorzieningen, dichterbij het gemiddelde inkomen komen na de belastingheffing. Dit in tegenstelling tot een rechtse regering, die eerder zal korten op de verzorgingsstaat, zoals nu blijkt met de rechtse regering van de VVD en CDA (en gedoogsteun van de PVV). Deze theorie van Esping-Andersen verklaart waarom er in de Scandinavische landen veel minder ongelijkheid is, aangezien daar veel meer wordt ingezet op de verzorgingsstaat dan in landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk waar een liberaler klimaat heerst dan in de Scandinavische landen.

Over deze rechtse regeringen en de politieke veranderingen die zij hebben doorgevoerd heeft Naomi Klein een aantal boeken geschreven. Zij schrijft in haar boek *No Logo* uitgebreid over de misstanden die het kapitalisme en de globalisering hebben veroorzaakt. Haar zeer interessant journalistieke onderzoeken over de 'sweatshops' in het verre Oosten tot de Starbucks-keten in de Verenigde Staten, tonen aan wat de negatieve kanten zijn van het kapitalistische systeem. Overal worden menselijke waarden over-

boord gegooid om winst te maken, doordat de vakbonden steeds minder macht krijgen en daardoor niet meer op kunnen komen voor hun leden. Minimumlonen worden steeds vaker de norm, vaak zelfs lonen die lager liggen, terwijl de CEO's in een bubbelbad zitten met de fles dure champagne op de rand van het zwembad. In een volgend boek, *The Shock Doctrine*, beschrijft Klein hoe crisissen ervoor zorgen dat politici radicale economische hervormingen doorvoeren, vooral de neoliberale politici. Deze politici volgen de neoliberale hervormingsagenda van de econoom Milton Friedman. Sociale voorzieningen die door de staat beheerd werden, moesten geprivatiseerd worden, om zo de economie omhoog te helpen. Gevolgen daarvan waren dat de werkloosheid enorm toenam en de inkomensongelijkheid naar ongekende hoogten steeg. Haar reeks voorbeelden is overweldigend, maar ze toont niet echt aan dat de veranderingen die plaats hebben gevonden ook daadwerkelijk door die neoliberale hervormingen komen. Echte oorzakelijke verbanden, causaliteit, kunnen vaak alleen bewezen worden door kwantitatieve data te gebruiken waarbij men controleert voor andere zaken, zodat men zeker weet dat de politieke hervormingen ervoor gezorgd hebben dat er meer ongelijkheid ontstaat.

Een aantal wetenschappers heeft onderzocht wat de consequenties van deze neoliberale hervormingen zijn geweest en of dit heeft geleid tot een grotere inkomensongelijkheid. Volgens John Weeks, econoom bij de Verenigde Naties, bepalen economische hervormingen in grote mate de inkomensongelijkheid binnen landen. Volgens zijn berekeningen voorspellen neoliberale hervormingen voor 96 procent wat de Gini-coëfficiënt is.

RIJKEN WORDEN RIJKER ZONDER EXTRA TE STUDEREN

Een van de speerpunten van de politiek is om iedereen te laten starten met een 'gelijke' kans. Het streven naar een open samenleving, zoals de filosoof Karl Popper dat noemt, is erop gericht dat iedereen bij geboorte een eerlijke kans krijgt om die positie in een samenleving te bereiken die hij zelf wil en aankan, mits hij de moeite er voor over heeft.

Deze samenleving wordt dan een meritocratie genoemd. Ook Nederland streeft ernaar om een meritocratie te worden. De veronderstelling luidt dan dat de juiste mensen op de juiste plaats zitten en de samenleving daar als geheel op vooruit gaat. Plato was een van de eersten die hier aandacht aan besteedde door te stellen dat de staat als een meritocratie geleid moest worden, met filosofen zoals zichzelf als leidinggevend. Zij konden immers perfect redeneren en tot goede beslissingen komen, terwijl de rest van de bevolking zich beter bezig kon houden met andere taken.

Nu het kabinet-Rutte heeft besloten dat studenten geen studiefinanciering voor de masterfase van een universitaire studie meer krijgen, maar een lening, zal het voor de armere scholieren lastiger worden om naar de universiteit te gaan. Omdat het kabinet daar bovenop van plan is om de studenten die meer tijd nodig hebben dan één jaar extra een boete te geven van 3000 euro, wordt het voor de armere scholier die naast zijn studie moet werken om in zijn onderhoud te voorzien, nog moeilijker om hogerop te komen. Door de angst om te veel tijd nodig te hebben en daarom niet te gaan studeren aan de universiteit, zal de universiteit weer een elitaire organisatie worden zoals vroeger.

In een meritocratie zouden de mensen die het meeste weten op de belangrijkste plaatsen moeten worden geplaatst. Impliciet hoort hier ook een beloningssysteem bij, omdat dit mensen zou motiveren door te gaan met studeren en de drang om te presteren zou vergroten. Het idee hierachter is dat wanneer een dokter net zoveel zou verdienen als een kassière, niemand meer zijn best zou doen om dokter te worden en een langdurige studie te voltooien, omdat het toch niet loont. Eigenlijk betekent dit, in theorie, dat mensen voornamelijk gedreven en gemotiveerd worden door de extrinsieke beloning van hun prestaties: geld. De gedachte dat het een eerlijk systeem is om mensen die extra veel moeite doen, ook een hogere beloning te geven dan mensen die niet zo veel moeite willen doen, zullen veel mensen met mij delen. Of de extreme beloningen die momenteel worden uitgekeerd aan bankiers bijvoorbeeld ook gerechtvaardigd kunnen worden vanuit het motivatieprincipe vraag ik mij ten zeerste af.

Iemand anders die zich dat ook af vraagt is de Nobelprijswinnaar Paul Krugman. Deze econoom schrijft columns in de New York Times, waarin hij zich meer dan eens afvraagt hoe het kan dat de inkomensongelijkheid zo toeneemt, vooral in de Verenigde Staten. In 2006 schreef Krugman dat de economische groei die de Verenigde Staten door had gemaakt, grotendeels naar de allerrijksten van de samenleving was gegaan, terwijl de Verenigde Staten toch echt hét voorbeeld van een meritocratie zouden moeten zijn. Zie de American Dream. Maar dat ze het zouden moeten zijn wil nog niet zeggen dat ze het ook zijn. Tussen 1972 en 2001 bleek dat de mensen in de bovenste tien procent van de inkomensverdeling, waarin vooral de hoger opgeleiden zitten, een gemiddelde inkomensstijging zagen van 1 procent per jaar. Het inkomen van het bestverdienende procent van de bevolking steeg met 87 procent, het inkomen van het rijkste tiende procent (0,1 procent) steeg met 181 procent, en die van de rijkste een op de tienduizend met 497 procent. Dit toont volgens hem aan dat er

geen meritocratie is, eerder een oligopolie, waarin een select groepje rijke mensen de macht heeft in plaats van de regeringsleiders. Naast deze trends van de inkomensverdeling van de rijkste mensen wordt er in de wetenschappelijke literatuur ook gekeken naar andere, meer sociologische veranderingen die de inkomensongelijkheid kunnen verklaren.

SOORT ZOEKT SOORT

Een van de trends die onderzocht worden op het individuele niveau is het homogame huwelijk. Volgens Esping-Andersen is er steeds meer een trend zichtbaar waarbij hoger opgeleide mannen met hoger opgeleide vrouwen trouwen en lager opgeleide mannen met lager opgeleide vrouwen. Dit resulteert er in dat het ene gezin niet alleen een gemiddeld veel hogere opleiding heeft dan het andere gezin, maar ook nog een hoger inkomen dan gezinnen waarbij de lager opgeleiden mensen met elkaar huwen. Dit versterkt het inkomenseffect sterk, aangezien het voorheen vaker voorkwam dat mensen heterogaam huwden. Misschien dat er naast liefde toch ook andere aspecten mee blijken te spelen wanneer mensen huwen.

Niet alleen dit homogame huwelijk is van belang, het wordt namelijk versterkt door het stijgende percentage vrouwen dat deelneemt aan de arbeidsmarkt. Toen nog niet zo veel vrouwen gingen werken was het totale inkomen van een huishouden van twee hoogopgeleide mensen lager dan nu, omdat nu de hoogopgeleide vrouw ook gaat werken. Dit cumuleert tot een veel groter inkomensverschil vergeleken met de twee laag opgeleide partners die werken, laat staan wanneer we ze vergelijken met een alleenstaande moeder met een bijstandsuitkering. Er is dus meer aan de hand dan enkel en alleen een beloning omdat men langer heeft gestudeerd, of zogenaamd meer moeite heeft moeten doen om een bepaalde positie te bereiken.

TOT SLOT

Zoals we gezien hebben is de ongelijkheid, gemeten met de Gini-coëfficiënt, gematigd toegenomen in Nederland. Landen als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk laten een veel grotere groei van de ongelijkheid zien. De gevolgen van een grotere inkomensongelijkheid zijn niet mis; meer armoede, meer criminaliteit, meer mentale ziekten, meer sociale problemen, minder algemeen vertrouwen... Willen we dat, als samenleving? Menig rechts politicus ziet Adam Smith als dé leider en filosoof van de vrije markt, terwijl diezelfde Adam Smith juist schreef: 'Een samenleving kan onmogelijk bloeien en gelukkig zijn als een grote meerderheid van de mensen in armoede en ellende moet leven.' Er zijn veel theorieën die een deel van het verhaal verklaren, maar geen enkele theorie verklaart het gehele fenomeen van economische ongelijkheid. De boodschap die ik aan het bovenstaande ontleen is eenvoudig: 'Zorg voor een menselijk bestaan voor iedereen.' Een menselijk bestaan zou dan kunnen worden gezien als een bestaan zoals u het zelf zou willen leven. Ik sluit me dan ook graag aan bij het openingscitaat van Tony Judt, waarmee hij zijn boek *Het land is moe* begint:

'Wee het land, waar haast het zijn bepaalt, waar rijkdom groeit, maar de mens verschaalt.'

ARMOEDEBESTRIJDING IN DE EUROPESE UNIE

Tekst: Dennis de Jong en Reinout Heijdra Foto: Peter Hiltz / Hollandse Hoogte

In een rijk werelddeel als Europa zou armoede niet voor hoeven komen. Toch leven miljoenen Europeanen in armoede. Reden genoeg om aan te nemen dat de Europese Commissie serieus werk maakt van het eerlijker verdelen van de welvaart. Het is echter maar de vraag in hoeverre dat te rijmen valt met de economische koers van de Europese Unie.

Armoede is een groot probleem in Europa. In 2009 leefden 80 miljoen mensen onder de armoedegrens. Daarvan is een op de vier een kind. Dat betekent dat in Europa miljoenen kinderen geen toegang hebben tot basisvoorzieningen als voldoende verwarming, een pc of tv. De aanhoudende economische crisis doet het aantal personen onder de armoedegrens zelfs stijgen. En dat in een werelddeel dat op zich helemaal niet arm is.

Je zou dus mogen verwachten dat armoedebestrijding bovenaan de agenda van de Europese regeringsleiders staat. Het tegendeel is het geval: harde doelstellingen gaan alleen over de omvang van de staatsschuld en het jaarlijkse begrotingstekort. Op sociaal

terrein is slechts sprake van boterzachte afspraken: in de komende tien jaar moet het aantal mensen onder de armoedegrens met 20 miljoen omlaag, maar er staan geen sancties op het niet halen van deze doelstelling. Daarnaast is 'armoede' niet precies gedefinieerd en kan een lidstaat dus doen alsof het aantal mensen onder de armoedegrens is gedaald, ook als dat in werkelijkheid niet het geval is.

Armoedebeleid is nationaal beleid en daarom zou je kunnen zeggen dat het misschien maar goed is dat Europa zich hier niet heel intensief mee bezighoudt. Voor een deel klopt dit: je kunt armoede niet effectief vanuit Brussel bestrijden. Dat moet je op nationaal en lokaal niveau doen. Maar

als de Europese Unie lidstaten dwingt tot harde bezuinigingen en marktwerking de boventoon laat voeren, dan werkt zij armoede juist in de hand. Daarom zou, als er straks wordt voorgesteld om het EU-Verdrag zo te wijzigen dat lidstaten die te weinig bezuinigen kunnen worden gestraft, ook een harde sociale doelstelling moeten worden opgenomen. Ook zou erkend moeten worden dat sociale rechten niet mogen worden aangetast door toepassing van het beginsel van ongebreidelde concurrentie. Maar daar hoor je de regeringsleiders niet over: zij willen alleen maar bezuinigen.

PLATFORM TEGEN ARMOEDE

Afgelopen december heeft de Europese Commissie een rapport uitgebracht over haar rol in de aanpak van armoede en sociale uitsluiting. In een paar woorden samengevat komt het erop neer dat de Commissie een berg papier gaat produceren en geld gaat rondpompen, zoals we verderop zullen zien. De neoliberale ideeën die armoede teweegbrengen of verergeren laat de Commissie echter onaangetast. Volgens de eigen berekeningen van de Commissie is een op de twaalf werkende mensen arm. Daarvoor worden verder geen maatregelen voorgesteld. Wel wordt gewaarschuwd dat door te hoge uitkeringen mensen in een werkloosheids- en armoedeval blijven steken. Dus niet de lonen verhogen om te voorkomen dat mensen die werken onder de armoedegrens komen, maar wel de uitkeringen verlagen zodat mensen met een uitkering in ieder geval onder de armoedegrens komen. Hoezo sociaal beleid?

De focus van de Commissie blijft liggen op slimme, duurzame en inclusieve groei. Het idee is dat als de economie groeit, de werkloosheid afneemt en daarmee ook de armoede. Wat de Commissie vergeet, is dat sommige mensen nooit in de vrije markt aan de bak kunnen komen, bijvoorbeeld omdat zij te maken hebben met een ernstige handicap.

De Europese Unie heeft zelf geen directe sociale bevoegdheden. Wel

werd in diverse verdragen (Amsterdam 1997 en Nice 2000) het probleem van de sociale uitsluiting vermeld en modernisering van de sociale bescherming geïntroduceerd. Over armoede wordt echter niet gesproken, ook niet in de artikelen 151 en 153 van het meest recente Verdrag – dat van Lissabon – over sociale politiek. Dit betekent dat de Commissie haar ideeën over bestrijding van de armoede niet kan omzetten in wetsvoorstellen. Wat doet de Commissie dan wel? Zij gaat bevorderen dat de lidstaten via de zogeheten ‘open coördinatiemethode’ ervaringen uitwisselen en afspraken maken. Daarnaast gaat de Commissie door met het financieel steunen van armoedeprojecten in alle lidstaten: het bekende rondpompen van geld.

PAPIER PRODUCEREN – 2010: HET EUROPESE JAAR VAN DE STRIJD TEGEN SOCIALE UITSLUITING EN ARMOEDE

Wat het betekent dat de Commissie de lidstaten gaat helpen bij het uitwisselen van ervaringen en het maken van afspraken, hebben we vorig jaar al kunnen zien. De Commissie had 2010 uitgeroepen tot het Europese Jaar van de Strijd tegen Sociale Uitsluiting en Armoede. De meesten van ons zullen hier weinig van gemerkt hebben. Toch heeft de Commissie in 2010 17 miljoen euro uitgegeven aan allerlei activiteiten, onder de noemer van ‘het mobiliseren van de samenleving om de strijd tegen armoede aan te gaan’. Op typisch (neo)liberale wijze wordt niet de overheid op armoedebestrijding aangesproken, maar de gewone mensen!

Voor het mobiliseren van de samenleving steunt de Commissie het Europees Anti Armoede Netwerk (EAPN), een onafhankelijk netwerk van non-gouvernementele organisaties en groepen uit de lidstaten. Op zich is er niets op tegen als vertegenwoordigers van de armen elkaar ontmoeten en ervaringen uitwisselen. Alleen is het netwerk al meer dan twintig jaar actief en is in die twintig jaar de armoede in Europa alleen maar toegenomen. De vraag naar de toegevoegde waarde van een dergelijk netwerk en de steun van de Commissie is dan ook gerechtvaardigd. Vrijdag 1 april aanstaande legt de SP-Eurofractie een werkbezoek

RONDPOMPEN

Nederland heeft een zogenaamde negatieve nettopositie; we dragen meer af dan we ontvangen. In 2009 heeft Nederland per saldo 3,4 miljard euro betaald aan de Europese Unie, wat overeenkomt met 206 euro voor elke inwoner. Dit bedrag is het resultaat van de 5,4 miljard euro totale afdracht minus de 2,0 miljard euro aan terugontvangen subsidies vanuit de diverse fondsen.

Zestien van de 27 EU landen betalen meer dan ze ontvangen. Nederland behoort met Duitsland, Italië en Frankrijk tot de groep van grootste betalende landen.

In 2009 heeft Nederland voor 322 miljoen euro subsidies ontvangen uit de structuurfondsen, die bedoeld zijn om de ‘economische verschillen tussen de regio’s te verkleinen’. De grootste ontvanger was uitkeringsinstantie UWV met 43 miljoen euro. Daarnaast ontvingen de Stichting Opleidingsfonds Groothandel, het ministerie van Justitie en de gemeente Amsterdam bedragen van 15 miljoen euro of meer.

Een enorm apparaat aan Europese lobbyisten is dagelijks bezig met de subsidietrajecten. Alleen al onze provincies zijn in Brussel – in het Huis van de Nederlandse Provincies – vertegenwoordigd met dertig personeelsleden. Men lijkt zich niet te realiseren welke kosten komen kijken bij het binnenhalen van subsidies.

De Algemene Rekenkamer stelt verder dat in 2009 de omvang van fraude en andere onregelmatigheden met EU-gelden toenemen.

Cijfers afkomstig uit het EU-trendrapport 2011: Ontwikkelingen in het financieel management van de Europese Unie van de Algemene Rekenkamer.

af aan Nederlandse leden van het netwerk om zich over deze vraag te laten informeren.

RONDPOMPEN VAN GELD

In het verkiezingsprogramma van de SP voor de Europese verkiezingen in 2009 pleitten we al tegen het rondpompen: concentreer je op de armste

regio's en maak daarmee een einde aan een dure en frustrerende bureaucratie. Dat wil de Commissie koste wat het kost voorkomen: als zij geen projecten in alle lidstaten meer kan steunen, verliest ze aan invloed, want geld is macht en de Commissie wil het liefste alle lidstaten aan zich binden.

De EU heeft een reeks van middelen tot haar beschikking om de lidstaten te ondersteunen in de strijd tegen armoede. De belangrijkste financiële instrumenten zijn de structuurfondsen en, in mindere mate, het cohesiefonds. Voor de periode 2007-2013 is 75 miljard euro beschikbaar uit de Europese Sociale Fondsen om armoede en sociale uitsluiting te bestrijden. Ter vergelijking: het gaat hier om een bedrag dat vier keer zo hoog is als wat het kabinet-Rutte zegt te willen bezuinigen op de Nederlandse begroting. Dit wordt ingezet om mensen meer kansen te geven op de arbeidsmarkt, de flexibiliteit van werknemers en ondernemingen te verhogen en de institutionele capaciteit in achtergebleven regio's te verbeteren. Daarnaast is er voor deze periode via bijvoorbeeld het Europees Fonds voor aanpassing aan de Globalisering 3,5 miljard euro beschikbaar voor individuele steun aan werknemers die werkloos zijn geworden door de liberalisering van het handelsverkeer en de toenemende concurrentie.

Op dit systeem valt heel wat aan te merken. In de eerste plaats kunnen alle lidstaten aanspraak maken op deze gelden. Dit leidt tot het feitelijke rondpompen: Nederland, bijvoorbeeld, draagt eerst af aan de Europese Unie en vooral gemeenten en provincies proberen vervolgens geld terug te krijgen via de fondsen. Niet

erg efficiënt, beter kun je dan minder afdragen en dat geld besteden aan een goed nationaal armoedebeleid. In de tweede plaats ligt de nadruk op flexibilisering van de arbeidsmarkt. Dat betekent bijvoorbeeld versoepeling van het ontslagrecht. Of dat, zoals recent is gebeurd, de Commissie TNT eerst geld geeft om postbodes te ontslaan, en vervolgens ook nog eens geld geeft om postbezorgers tegen een hongerloontje aan te nemen. Deze doelstelling sluit naadloos aan op de neoliberale agenda, waarbij sociale rechten worden afgebroken en werkgevers met werknemers kunnen doen wat ze willen.

In de derde plaats is er geen enkele controle op de effectiviteit van de besteding van de gelden: de Europese Rekenkamer controleert alleen de rechtmatigheid, ofwel of de gelden zijn uitgegeven zoals afgesproken. De Rekenkamer mag niet controleren of de gelden ook echt een bijdrage hebben geleverd aan de doelstellingen. Uit onderzoek blijkt echter dat gelden uit fondsen die specifiek zijn bedoeld voor armoedebestrijding niet altijd terechtkomen bij de doelgroep. Alles bij elkaar leidt dit tot een verspilling van geld en kan van een echte bijdrage aan armoedebestrijding niet worden gesproken.

SOCIALE MARKTECONOMIE?

In plaats van papier te produceren of geld rond te pompen, zou de Commissie een echte bijdrage kunnen leveren aan armoedebestrijding door het bestaande neoliberale beleid door te lichten op de gevolgen voor armoede en het beleid daarop aan te passen. De Commissie blijft de bredere visie van de EU steunen, waarin sociale belangen ondergeschikt worden gemaakt aan de markt. De interne markt staat voorop. In de ogen van de Commissie is het feit dat de lidstaten zelf verantwoordelijk zijn voor hun sociale beleid, en dat er dus verschillen zijn tussen de lidstaten, zelfs slecht voor het 'gelijke speelveld' in de interne markt en kunnen de verschillen de concurrentie verstoren. De door de Commissie gewenste modernisering van sociaal beleid blijkt vooral om betaalbaarheid te gaan. Voor het terugdringen van begrotingstekorten, maar ook om mensen 'naar werk te begeleiden', dienen sociale uitgaven verder beperkt te

worden. Dit komt in wezen neer op afbraak van de bestaande sociale voorzieningen. Dit kwam goed naar voren bij de toetreding van nieuwe lidstaten in 2004 en 2007: het sociale beleid is daarbij een ondergeschoven kind gebleven. Om te kunnen voldoen aan de begrotingseisen en om met andere lidstaten te kunnen concurreren, hebben deze nieuwe lidstaten vervolgens de sociale uitgaven verlaagd met een directe toename van armoede tot gevolg.

Ook de aanvallen van de Commissie op publieke diensten bevorderen armoede. Als je allerlei publieke basisvoorzieningen afschaft, dan heeft de overheid minder instrumenten in handen om te zorgen dat mensen onder de armoedegrens ook aanspraak kunnen maken op die diensten. Zo kon een Gemeentelijk Energie Bedrijf rekening houden met het inkomen van mensen. Een commercieel opererend energieconcern heeft daar geen oog voor: winstmaximalisatie staat voorop en mensen die niet betalen, worden gewoon afgesloten van elektriciteit.

Het Verdrag van Lissabon noemt voor het eerst de sociale markteconomie als doelstelling. In het beleid van de Commissie staat de markt echter nog steeds centraal en het woordje sociaal lijkt vooralsnog niets te veranderen aan de neoliberale agenda van de Commissie. Voor de komende tien jaar hebben de Europese regeringsleiders op voorstel van de Commissie een nieuwe economische strategie afgesproken, Europa 2020. Onderdeel van deze strategie is de eerder genoemde doelstelling om in tien jaar het aantal mensen dat in Europa onder de armoedegrens leeft, met 20 miljoen terug te dringen. De eerste helft van dit jaar is Hongarije voorzitter van de Europese Unie. Te hopen valt dat dit voorzitterschap werk wil maken van het verwezenlijken van deze doelstelling. De Hongaarse regering heeft verklaard dat ze zich ervoor zal inzetten de armoede onder kinderen te verlichten, met speciale aandacht voor de Roma. De vraag is echter of Hongarije wel het aangewezen land is voor een succesvol armoedebeleid. Hongarije heeft als een van eerste landen zwaar te lijden gehad van de crisis, en heeft in 2008

hulp van de EU en het IMF gekregen. Het moest als 'tegenprestatie' hervormingen doorvoeren die catastrofale gevolgen hebben gehad voor de samenleving. Van de Hongaarse bevolking stelt 34 procent met moeite de touwtjes aan elkaar te kunnen knopen. De startpositie is dus slecht en de (rechtse) Hongaarse regering staat niet bekend om haar sociale beleid. Het voorzitterschap is echter nog maar net begonnen, dus wie weet.

ACTIE VOOR DE LINKSE EUROFRACTIE

De Europese plannen voor armoedebestrijding zijn niet erg indrukwekkend: de Commissie gaat papier produceren en geld rondpompen. In het bredere, nu nog helemaal op de markt gebaseerde beleid lijkt de Commissie niet geïnteresseerd. Toch biedt het eerdergenoemde Commissierapport wel een handvat. Terloops stelt de Commissie voor dat nieuwe voorstellen van de Commissie voorzien moeten worden van een sociale *impact assessment*, een onderzoek naar de sociale gevolgen. De Europese fractie Verenigd Links (GUE/NGL) waaraan de SP deelneemt, zal dit nauwlettend volgen: wordt er alleen lippendienst bewezen aan armoedebestrijding, of neemt de Commissie dergelijk onderzoek serieus? In het Europees Parlement zullen we keer op keer de Commissie aan de tand voelen over dit door haar zelf ingevoerde instrument. Als de Commissie hier serieus werk van gaat maken, biedt dat misschien mogelijkheden: zo zou het interessant zijn om de voorstellen van de Commissie op het gebied van de vermarkting van de publieke diensten te toetsen op de gevolgen voor armoede. Ook haar voorstellen voor aanscherping van het begrotingsbeleid zouden hierop getoetst moeten worden.

Als Europa het verschijnsel van werkende armen wil aanpakken, dan zouden lidstaten afspraken moeten maken over een minimumloon. Dit zal in geld uitgedrukt tussen lidstaten verschillend blijven, omdat je in de ene lidstaat nu eenmaal meer geld kwijt bent aan je basisbehoeften dan in de andere. De linkse partijen in het Europees Parlement hebben daarom voorgesteld afspraken te maken over

een niveau van het minimumloon gerelateerd aan het Bruto Nationaal Inkomen. Daarmee kan worden voorkomen dat het aantal werkende armen blijft toenemen.

De Commissie zegt terecht dat er ook een toename van armoede is als gevolg van de aanwezigheid van illegaal tewerkgestelde migranten. Zij bevinden zich in een heel kwetsbare positie en staan bloot aan regelrechte uitbuiting. De vakbeweging dringt al jaren aan op beter toezicht om de regel 'gelijk loon voor gelijk werk' geen dode letter te laten zijn. Samen met de vakbeweging gaat de Eurofractie proberen de samenwerking tussen arbeidsinspecties in Europa te verbeteren: veel illegalen worden ingezet door malafide, vaak in meerdere lidstaten werkzame uitzendbureaus. Versterkte samenwerking tussen de arbeidsinspecties zou deze uitzendbureaus het leven zuur moeten maken.

De eerdergenoemde boterzachte afspraken om in het kader van Europa 2020 in tien jaar het aantal mensen onder de armoedegrens met een kwart te verminderen, moeten verder worden uitgewerkt. Dit is vooral een zaak van de nationale ministers en de nadruk zal dan ook liggen op druk vanuit de Tweede Kamer. Maar ook in het Europees Parlement zal de Eurofractie helpen de druk op te voeren.

Er moet overeenstemming komen over de definitie van armoedebestrijding. Ook kan de EU meerwaarde hebben, als de lidstaten duidelijke afspraken zouden maken over hun armoedebeleid. Zeker nu de sociale zekerheid in alle lidstaten extra wordt bedreigd door de hoge werkloosheid en de harde eenzijdige bezuinigen. Lidstaten zoals Griekenland en Portugal, die steun ontvangen uit het Europese noodfonds, zouden niet alleen hun inspanningen moeten laten zien om de begroting op orde te krijgen: ook zouden ze moeten bewijzen dat de maatregelen die ze nemen de bestaande armoede bestrijden in plaats van juist te leiden tot meer armoede.

Europa als geheel is te rijk voor armoede. Het gaat hier om een verdelingsvraagstuk. De ervaringen van de jaren negentig en begin deze

eeuw hebben laten zien dat een hoge economische groei niet automatisch leidt tot verkleining van maatschappelijke tweedeling. Gericht beleid is nodig en de nadruk moet erop liggen dat niet de armen de rekening van de crisis gepresenteerd krijgen, maar dat die wordt gelegd waar het geld te vinden is. In het Europees Parlement bestaat er steeds meer steun voor het maken van afspraken over een minimumpercentage voor de vennootschapsbelasting, en over het aanpakken van de bonussen van de speculanten. Een belasting op speculatieve transacties wordt nu zelfs ondersteund door de Franse President Sarkozy. In de komende jaren zullen dit zeker voorstellen worden die we ook in het EP gaan bespreken.

De EU-financiering moet op de schop. Het inefficiënt rondpompen van geld en de daardoor gecreëerde bureaucratie dienen te stoppen. Het dient overduidelijk te zijn dat de lidstaten primair verantwoordelijk zijn voor het eigen sociaal beleid, dus de bestrijding van uitsluiting en armoede. Als er vanuit het bindende principe van solidariteit toch Europees geld gaat naar armoedebestrijding, dan moeten de resultaten aantoonbaar zijn.

Het is hoog tijd voor actie. Gelukkig ontstaan er op allerlei niveaus tegenbewegingen. De succesvolle nationale SP-campagne 'Armoede werkt niet' heeft aangetoond dat voor een grote groep mensen de maat vol is. Zij roepen regeringsleiders en beleidsbepalers op om met spoed de strategieën te wijzigen. Het verhaal uit Brussel is helaas niet veel beter dan dat van het kabinet-Rutte in Nederland. Als de Commissie en de regeringsleiders de tweedeling in Europa blijven vergroten, zou de volgende demonstratie misschien maar weer eens in Brussel moeten plaatsvinden.

Foto: Hans van Heijningen

ALS JE NIET MET ELKAAR KUNT LACHEN, HEB JE EEN PROBLEEM

EEN INTERVIEW MET PROFESSOR GISELINDE KUIPERS

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

Bij termen als tweedeling of sociale verschillen hebben we snel de neiging te denken aan de materiele verschillen tussen mensen. Er is een groep die veel verdient of rijk is, er is een groep die weinig verdient en soms schulden maakt en de grootste groep zit daar tussenin. Hoewel al die mensen elkaar tegenkomen op straat, leven ze in andere werelden. En begrijpen ze elkaar zelfs niet altijd. Ze lachen bijvoorbeeld niet om dezelfde grappen. Sociologe Giseline Kuipers doet al meer dan tien jaar onderzoek naar culturele verschillen en smaken aan de Universiteit van Amsterdam en is sinds september 2008 bijzonder hoogleraar aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam.

De afgelopen dertig jaar zijn de inkomensverschillen tussen mensen toegenomen. Is het zo dat ook de sociale afstand tussen rijk en arm is toegenomen? Begrijpen we elkaar steeds slechter?
‘De verschillen tussen mensen in sociaal-economisch opzicht zijn inderdaad toegenomen, al is die ontwikkeling in Nederland lang niet zo scherp geweest als in de meeste

andere westerse landen. Maar ook al is dat verschil niet zo groot als elders, die sociale verschillen worden wel sterk gevoeld door mensen. Dat geldt nog sterker voor het verschil in opleidingsniveau. Door de toegenomen scholing is het tegenwoordig zo dat vier van de tien volwassenen een opleiding hebben op wetenschappelijk of op HBO-niveau. Dat heeft geleid tot een tweedeling tussen die groep en de zestig procent van de bevolking die lager geschoold is. Ze gaan nauwelijks met elkaar om. Om een persoonlijk voorbeeld te geven: toen ik mijn onderzoek wilde gaan doen, moest ik constateren dat ik eigenlijk in mijn eigen omgeving geen laag opgeleide mensen ken. Hetzelfde bleek voor mijn vrienden te gelden.’

Dat was toch vroeger niet anders? Ook toen ging de elite toch niet met het volk om?

‘Dat is voor een deel waar, maar er is ook iets anders aan de hand. Vroeger zaten die mensen nog wel samen in de kerk en hadden in dat verband met elkaar te maken. Door de ontkerkelijking is dat contactpunt weggefallen. Zo zijn er wel meer van dat soort contactmomenten verdwenen. Vroeger bracht op de universiteit iemand koffie rond, nu halen docenten en studenten die koffie zelf. Door de computer zijn er minder secretaresses nodig en de portier is ook verdwenen. Voor werklozen geldt het natuurlijk nog

---

WAT ONS BINDT ZIJN HET ONDERWIJS EN DE NATIESTAAT

veel sterker. Zonder werk worden mensen erg belemmerd in hun sociale contacten.

Mensen gaan ook veel meer dan vroeger met een zelfgekozen groep om; het sociale leven van mensen beweegt zich meer onder vrienden dan onder familieleden. Overigens wil ik liever niet de termen elite en volk voor dit verschijnsel gebruiken. Die terminologie klopt hier niet; je spreekt over bijna de helft van de bevolking die hoogopgeleid is. Het gaat dus niet om klassenverschillen in economische zin, maar puur om een verschil in opleidingsniveau dat zich uit in cultuur, en gedrag.'

Hoe bedoelt u dat, die verschillen vallen toch samen?

'Nee, niet helemaal. Uit veel modern onderzoek blijkt dat opleidingsniveau een betere voorspeller is voor bijvoorbeeld stemgedrag of partnerkeuze, dan de sociaal-economische positie. Als ik mezelf neem, ik ben wetenschappelijk medewerker en dus in loondienst. Ik verdien goed maar er zijn laag opgeleide mensen met een eigen bedrijf met een veel hoger inkomen dan ik heb. Neem bijvoorbeeld de vastgoed-boys die Pim Fortuyn steunden. Die mensen kom je als hoogopgeleide, linkse stadsbewoner niet tegen. Opleiding is echt essentieel in het sociale verschil dat ik beschrijf en geld of inkomen veel minder. De tweedeling op basis van opleiding zie je ook in de politiek terug. Mark Bovens, Utrechtse hoogleraar Bestuurskunde, noemt dat de diploma-democratie; in de politiek hebben vooral mensen met een hogere opleiding het voor het zeggen. Dat is ook bij jullie het geval. Sinds het vertrek van Jan Marijnissen uit de fractie zijn alle Tweede Kamerleden van de SP hoogopgeleid.

Overigens is de groep van hoogopgeleiden natuurlijk geen eenheidsblok. De grachtengordel als culturele elite behoort ertoe, maar ook het kapitaal uit Wassenaar en de categorie van hoogopgeleide ambtenaren. Hetzelfde geldt trouwens voor de laag opgeleiden waar fabrieksarbeiders en boeren toe behoren. Ook daar bestaan scheidslijnen, maar die zijn niet zo groot als die tussen de hoog- en de laag opgeleiden.'

Hoog- en laag opgeleiden leven dus langs elkaar heen?

'Het culturele landschap is uit elkaar gevallen. Alleen met sommige sportgebeurtenissen zoals het WK-voetbal, lijkt Nederland nog een culturele eenheid. Verder leeft men inderdaad langs elkaar heen. Zelfs de media zijn gefragmenteerd, terwijl mensen vroeger allemaal dezelfde programma's op televisie zagen.

Dat heeft met opleiding te maken, maar er zijn natuurlijk meer factoren die deze fragmentatie hebben bevorderd. Ik noemde de ontkerkelijking al, maar ook de individualisering is van belang. Vroeger werd cultuur van bovenaf doorgegeven. Katholieken en protestanten deden dat via de zuilen, maar ook de socialisten werkten aan de verheffing

van de arbeiders door ze met de hogere cultuur in contact te brengen. De jaren zestig zijn in dat opzicht een echte breuk geweest.

Er ontstond een sfeer van 'dat maak ik zelf wel uit', wat ook weer te maken had met de enorme toename van het aantal studenten. Zo veroorzaakte het toegenomen opleidingsniveau ook een andere instelling onder de mensen. Cultuur was niet langer iets wat van boven naar beneden werd doorgegeven, maar de opvatting vatte post dat alle cultuuruitingen gelijkwaardig waren.'

Krijgt de jaren zestig-generatie nou ook al de schuld van het cultureel uiteenvallen van ons land?

'Er is niets mis met het streven naar een egalitaire samenleving met meer vrijheid voor het individu. Maar dat streven sloot ook perfect aan op de individualistische ideologie van het neoliberalisme, waardoor de solidariteit tussen mensen steeds meer onder druk kwam te staan.

In de jaren zestig werd het probleem duidelijk met de uitoefening van macht. De macht werd informeler – studenten mochten hun hoogleraar ineens bij de voornaam noemen – maar bleef natuurlijk wel bestaan. Die hoogleraar bleef de studenten gewoon beoordelen, maar voelde zich steeds meer prettig bij deze zichtbare uitoefening van macht. Er ontstond een soort vermijdingsgedrag, door net te doen of de machtsverhoudingen niet bestonden. Maar daarmee gaat macht niet weg! En bovendien: mensen hebben toch behoefte aan legitiem gezag – gezag waar ze in geloven.'

Ondanks alle problemen is het toch wel een goede ontwikkeling dat het opleidingsniveau van de mensen gemiddeld stijgt?

'Natuurlijk, maar we constateren de laatste jaren wel dat die stijging onder jongeren stopt. De grote toename van het aantal hbo- en universitaire studenten heeft zich voorgedaan in de jaren zestig en zeventig, maar is daarna weer wat afgevlakt. Dat heeft misschien ook te maken met het feit dat het niet eenvoudig is om maatschappelijk te stijgen.

Mensen komen in een ander milieu maar weten zich daar vaak niet goed raad mee. Voor studenten bestond vroeger het corps waar ze de omgangsregels van de bovenste lagen leerden, maar die regels liggen niet meer zo vast. Eigenlijk gaat achter de hele informalisering een geniepige vorm van uitsluiting schuil. De regels zijn onduidelijk, je denkt dat je erbij hoort, maar mensen hebben gelijk door of je er wel of niet bij hoort, op basis van jouw gedrag.

Als kinderen uit de arbeidersklasse vroeger gingen studeren, dan gingen ze op spraakles om hun accent af te leren. Dat hoeft nu niet meer – en dat willen mensen ook niet meer! – maar dat maakt je wel tot in lengte van dagen herkenbaar.'

Zoals Marco van Basten, die geen lid van de Bloemendaalse golfclub mocht worden?

'Ja, maar dat is wel een heel extreem voorbeeld. Die Bloemendaalse bovenlaag is maar extreem klein; het probleem is veel breder. Het is echt heel moeilijk om het goed te doen in een nieuw milieu als je daar niet in bent geboren. Juist de moderne opstelling dat je gewoon jezelf moet zijn, maakt dat mensen door de mand vallen. Iemand gaat dan bijvoorbeeld in de universiteitskantine aan tafel een mop vertellen zonder te beseffen dat men dat daar

Foto: Thomas Schlijper / Hollandse Hoogte

‘Alleen met sommige sportgebeurtenissen zoals het WK-voetbal, lijkt Nederland nog een culturele eenheid.’

gewoon niet doet. Met humor is niets mis, maar moppen-tapperij dat is daar een brug te ver.’

Niet alleen het gevoel voor humor verschilt, maar die verschillen zijn ook nog eens groter geworden?

‘Het klinkt misschien banaal, maar het is heel moeilijk om om te gaan met iemand die jouw gevoel voor humor niet deelt. Dat verschil is echt toegenomen. Vroeger keek iedereen naar Wim Kan; nu vind je of Andre van Duin of Freek de Jonge leuk. De aanhangers van die twee worden gescheiden door tamelijk strikte grenzen. Die grenzen staan voor een ingrijpende tweedeling, want als je niet met elkaar kunt lachen dan heb je een probleem. Mensen trouwen ook minder dan voorheen met elkaar over de grenzen van de sociale groep heen. Wat wil je ook, als je niet samen kunt lachen.’

Is er aan die groeiende sociale afstand tussen hoog- en laagopgeleiden iets te doen, of is dat onmogelijk?

‘Als wetenschapper vind ik het moeilijk om daar een antwoord op te geven. Ik zou je kunnen zeggen dat het is zoals het is en dat mensen het blijkbaar zo willen. Maar als persoon kan ik wel redenen bedenken waarom het misschien schadelijk kan zijn. Een mogelijke aanpak is echter lastig. We moeten bij de fragmentering in de samenleving wel bedenken dat er ook tegenkrachten zijn. Nederland is nog steeds een tamelijk homogeen land, je zou zelfs kunnen beweren dat het vele onderlinge gekibbel een aanwijzing is voor een grote onderlinge betrokkenheid. Als je ruzie maakt, dan ben je ook met elkaar bezig. Een van de weinige dingen die ons bindt, is dat we allemaal Nederlanders zijn en dat ook zo voelen. De Nederlandse natiestaat is heel solide en daar mogen we best trots op zijn. De natiestaat is immers het enige niveau waarop de democratie echt goed werkt en wat mensen bij elkaar houdt. Plannen die bedacht worden om verbindingen tussen mensen te vergroten, komen vaak erg geforceerd over. Het

moet op een natuurlijke wijze gaan en daar is onderwijs belangrijk in. In de klas en op het speelplein komen mensen elkaar noodzakelijkerwijs tegen en leren ze elkaar kennen. De heel vroege scheiding tussen hoog- en laagopgeleiden die we in Nederland kennen, zou volgens mij dan ook moeten veranderen. Nu worden kinderen op hun twaalfde al ingedeeld en komen hoog- en laagopgeleiden elkaar nauwelijks meer tegen.

In de discussie over het onderwijs gaat het nu vaak alleen maar over de kleur van de leerlingen, maar veel belangrijker dan die kleur is de sociale achtergrond. Het onderwijs is heel belangrijk voor de burgerschapsvorming. Overigens heeft de SP vooral in de periode-Marijnissen laten zien dat het mogelijk is om de tweedeling op te heffen; de grachten-gordel, en bijvoorbeeld ook veel van mijn studenten, en laag opgeleiden herkenden zich beide in zijn verhaal over sociale gelijkheid en rechtvaardigheid. Maar dat is uitzonderlijk. Maatschappelijk is het problematisch dat mensen zo weinig over hun grenzen heen kijken.’

Onderwijs en de natiestaat zijn volgens u de sleutelbegrippen om de verschillende groepen weer bij elkaar te brengen?

‘Zeker, nationalisme heeft lange tijd in een kwade reuk gestaan en is eigenlijk gekaapt door politiek rechts, maar er is weinig mis met een gezonde dosis nationalisme. Het is dan wel belangrijk dat een vorm van nationalisme is die niet te uitsluitend wit-autochtoon is. Daar ligt een belangrijke uitdaging voor de politiek – en gezien het huidige klimaat zal dat dan wel van de traditioneel linkse partijen moeten komen. Nationalisme is niet alleen maar slecht: het bevordert de eenheid, het gevoel van samenzijn – en is een belangrijke basis voor solidariteit. Europa doet dat nog niet, misschien in de toekomst ooit wel, maar daar is de Unie nu nog te ondemocratisch voor. Op het niveau waar de democratie het best werkt, moeten we elkaar vinden en dat is in heel Europa nog steeds de natiestaat. En het onderwijs zie ik – zoals ik al gezegd heb – als een belangrijke voedingsbodem voor burgerschap.’

HET IS GEWOON EEN KWESTIE VAN KLASSENSTRIJD

INTERVIEW MET PROF. DR. ALFRED KLEINKNECHT OVER DE AOW-DISCUSSIE

Tekst: Sjaak van der Velden Foto: Jacqueline de Haas / Hollandse Hoogte

De race lijkt gelopen, de AOW-leeftijd gaat omhoog en ook de pensioenleeftijd gaat mee. Het wordt in de politiek als ouderwets beschouwd om je hiertegen te verzetten en ook de vakbeweging lijkt het hoofd in de schoot te leggen. Alleen de SP verzet zich in Den Haag nog tegen de aangekondigde verhogingen. Tijd voor een gesprek met de econoom Alfred Kleinknecht, die het niet eens is met de meeste van zijn vakbroeders die de noodzaak van langer doorwerken massaal propageren. In zijn kamer aan de TU Delft stond hij me gehaast te woord, omdat de reporters van Radio 1 al stonden te wachten om hem ook een interview af te nemen. Zijn uitleg voor de Spanning-lezers was er niet minder duidelijk om.

Is het echt zo nodig voor de economie dat mensen langer doorwerken? Omdat er anders dadelijk te weinig mensen zijn om al het werk te verrichten?

‘Het begint er al mee dat dé economie of dé arbeidsmarkt eigenlijk niet bestaan, die zijn namelijk behoorlijk gesegmenteerd. Er bestaan meerdere arbeidsmarkten naast elkaar en die zijn echt door schotten van elkaar gescheiden. In het bovenste segment is vrijwel altijd krapte; er is bijvoorbeeld bijna voortdurend een tekort aan goed geschoolde IT-ers. In hoog- en in laagconjunctuur. Aan de onderkant van de arbeidsmarkt is dat heel anders, daar is vrijwel altijd een overschot aan arbeid. Neem de schoonmakers, die zijn relatief laag geschoold en daarom eenvoudig te vervangen door anderen. De werkgever kan daar gemakkelijk zeggen ‘voor jou, tien anderen’. Dat geldt in economisch slechte tijden, maar ook in een hoogconjunctuur gaat dat in die sector gewoon door. Daar is de teneur voortdurend dat mensen aan het werk mogen als ZZP’er of op een tijdelijk contract of in ieder geval tegen miserabele voorwaarden.

Juist aan de onderkant van de arbeidsmarkt treft de flexibilisering – want daar hebben we het over bij de voorgestelde AOW-hervormingen – de mensen het hardst. En dat heeft niets te maken met globalisering of de technologische ontwikkeling. Dat wordt vaak beweerd, maar het is flauwekul. Er is geen dwingende reden die bepaalt dat de globalisering of technologische ontwikkeling tot flexibilisering van de arbeid moeten

leiden. Het is gewoon een gevolg van vraag en aanbod en dus de machtsverhouding tussen arbeid en kapitaal.’

Het lijkt wel of ik daar Marx hoor.

‘Dat is ook zo. Kijk, het woord klassenstrijd wordt in de academische wereld niet meer gebruikt. Vroeger had men het wel over klassenstrijd, maar sinds de werkgevers het initiatief hebben genomen en de lakens uitdelen, willen academici dat woord niet meer gebruiken.

Marx zou inderdaad zeggen dat de werkgevers nu proberen om een voldoende groot industrieel reserveleger in stand te houden. Interessant

is dat de theorie van Marx in een rechts jasje terug is gekeerd, namelijk als de theorie van de ‘natuurlijke’ werkloosheidsvoet. Dat betekent: er moet een voldoende groot overschot aan werkzoekenden zijn. Dan is er voldoende concurrentie om schaarse banen en kan men de loonontwikkeling beter in de hand houden. In Nederland wordt deze ‘natuurlijke’ werkloosheid overigens op ca. 5 procent geschat. Dus, met minder dan 5 procent werklozen zit Nederland in de gevarenzone: mensen worden dan mogelijk te veeleisend. Dan steekt het risico van een loonprijsspiraal de kop op!’

Gaat het dan echt om een bewuste strategie van de werkgevers?

‘Dat kun je gerust zeggen, ja. Daarom vinden de discussies over verhoging van de pensioenleeftijd in alle Europese landen plaats. Als je naar Spanje kijkt: daar is de werkloosheid schrikbarend hoog. Er is 40 procent jeugdwerkloosheid! Toch gaat de pensioenleeftijd daar ook omhoog, waardoor de ouderen nog later hun plek vrijmaken voor de jongeren. De lijn van rechts is duidelijk: voer de werkloosheid op en dan verschuiven de machtsverhoudingen vanzelf. Ze mogen Marx en de klassenstrijd dan dood hebben verklaard, maar dit is gewoon ordinaire klassenstrijd van het kapitaal tegen de arbeid! Het pakt natuurlijk overal anders uit. Aan de bovenkant, waar de arbeidsmarkt veelal krap is, merkt men er zo niet veel van. Maar aan de onderkant ontstaat door de groeiende flexibilisering groeiende armoede. Daar komen rafelranden van werkende armen. Zo ontstaat, om de begrippen van Marx nog een keer te gebruiken, een lomp proletariaat en het is vanouds bekend dat juist rechts daar zijn voordeel mee doet. Dat verklaart de groei van Wilders ook voor een deel. Hij verwoordt de rancune van de verliezers.’

Samengevat zegt u dus dat de arbeidsmarkt wordt geflexibiliseerd en mensen tegelijk langer moeten doorwerken om een overschot op de arbeidsmarkt in stand te houden zodat de lonen onder druk blijven staan.

‘Daar komt het wel op neer.,

Als mensen steeds ouder worden, is het dan niet logisch dat ze ook langer doorwerken? Dat is althans wat de voorstanders van een verhoging van de pensioenleeftijd steeds beweren.

‘Dat geldt niet voor alle mensen, maar van mij mag er morgen een wet worden aangenomen die bepaalt dat hoogleraren zoals ik tot hun zeventigste moeten doorwerken. We hebben een mooie baan en verdienen goed, dus ik zie daar geen enkel probleem in. Het zou ook nuttig zijn voor de maatschappij als hoogopgeleiden langer doorwerken. Ze beginnen vaak op latere leeftijd te werken dan laagopgeleiden en pensionering met 65 (of eerder) is verspilling van kenniskapitaal. (Hoogopgeleiden

kunnen ook ruimer premie en belasting afdragen voor de financiering van de vergrijzing en bovendien kunnen ze zo iets terug doen voor de ruim gesubsidieerde studies die ze mochten volgen.)

De hoogopgeleiden zitten meestal in segmenten van de arbeidsmarkt waar krapte heerst en dus is het ook minder moeilijk om boven de 50 je baan te behouden.’

Ontstaan er zo dan geen nieuwe problemen? Nu heeft de AOW het karakter van een volksverzekering, als je gaat differentiëren dan verdwijnt dat karakter. Wat doe je dan met huisvrouwen bijvoorbeeld. Ook klagen jonge werklozen nu al dat de ouderen op hun stoel blijven zitten en geen plaats maken. Als die hoogopgeleide ouderen langer doorwerken, dan wordt dat probleem toch alleen maar groter?

‘Dat zijn inderdaad problemen die opduiken bij differentiatie. Je zou ook kunnen differentiëren op inkomen of opleidingsniveau, maar leeftijd is het eenvoudigst te controleren. Toch denk ik wel dat er iets dergelijks moet gebeuren. Nu krijgt een universitaire geschoolde ook op zijn 65e al AOW, terwijl het juist gerechtvaardigd zou zijn als ze langer doorwerken. Ze beginnen al op latere leeftijd te werken en hun studie heeft de maatschappij heel veel geld gekost. Ieder jaar dat ze doorwerken, betalen ze daar meer van terug.’

Zou het dan niet voldoende zijn om die mensen in ieder geval het recht te geven door te werken? Nu word je als academicus afgeserveerd als je ouder dan 65 bent, terwijl je misschien best verder kan en wil doorwerken.

‘Mee eens. Bijvoorbeeld: mensen met universitaire diploma’s krijgen AOW met 70, hbo’ers met 68, de rest blijft 65, tenzij ze kunnen aantonen dat ze al 45 jaar verzekeringsplichtig gewerkt hebben; in dat geval mag de AOW ook voor 65 ingaan.’

Dat gaat dan nog om de mensen die tot hun 65e of langer doorwerken. Toch is er een aanzienlijke groep die jonger is en al aan de zijlijn staat. Kunnen we die niet beter eerst aan het werk helpen?

‘Er zijn inderdaad heel wat mensen van rond de 55 die zich suf solliciteren en geen baan vinden, of af en toe een baantje van een jaar of zo. Ik heb

bijvoorbeeld de indruk dat herintredende vrouwen, ook al hebben ze alle diploma’s, het heel lastig hebben een baan te vinden. Laat de werkgevers niet zeuren over krapte en onvervulde vacatures, maar stoppen met leeftijds- en sekse discriminatie.’

Maar is er wel een reëel probleem met de vergrijzing? Een steeds groter deel van de bevolking is oud en mensen worden gemiddeld steeds ouder. Als die ouderen niet werken, dan moeten jongeren daar toch voor opdraaien?

‘Nederland heeft sinds 1982 een beleid gekend van loonmatiging. Daardoor, en dat roep ik al jaren, hadden werkgevers te weinig prikkels om de arbeidsproductiviteit te verhogen. Ze investeerden te weinig in moderne, dure productietechnieken maar liever in goedkope arbeid. De groeivoeten van de arbeidsproductiviteit zijn in de Nederlandse economie sinds midden jaren tachtig stelselmatig lager dan het Europees gemiddelde. Over een periode van 25 jaar laat je dan heel veel productiviteitswinst liggen. Als we die winst wel hadden gepakt, dan was er nu veel minder noodzaak om langer door te werken. Ik zou zeggen, als je de gevolgen van de vergrijzing wilt bestrijden, zorg er dan voor dat de productiviteit per gewerkt uur omhoog gaat. Dan kun je met minder mensen steeds meer produceren. Maar in Den Haag hebben ze hier geen oog voor omdat ze loonmatiging heilig hebben verklaard.’

De algemene gevolgtrekking die we uit het gesprek met professor Klein-knecht kunnen maken is dat er geen economische noodzaak is om langer door te werken. De oproepen om dat wel te doen zijn ingegeven door pogingen van de werkgevers om de arbeidsmarkt te verruimen want meer aanbod van arbeid zorgt voor druk op de lonen.

Daarnaast vindt hij het uit het oogpunt van rechtvaardigheid en economische efficiency echter geen slecht plan om in de pensioenleeftijd te differentiëren zodat goedbetaalde hoogopgeleiden langer doorwerken. Deze differentiatie is overigens makkelijk in te voeren: alles wat je nodig hebt is een betrouwbare diploma-administratie (door een instelling zoals het kadaster).

EEN KOMENDE STRIJD TUSSEN DE GENERATIES?

Tekst: Paul de Beer* Foto: Smeele / Hollandse Hoogte

Met de deelname van de partij 50Plus aan de Statenverkiezingen van maart lijkt de tijd van de ouderenpartijen terug te keren. Blijkbaar acht een deel van de ouderen – of senioren zoals zij zichzelf liever noemen – de tijd gekomen om hun belangen veilig te stellen tegen dreigende verslechtingen. Volgens Jan Nagel, lijsttrekker van de nieuwe partij voor de Eerste Kamer, dreigen de ouderen als gevolg van het kabinetsbeleid 10 procent in inkomen achteruit te gaan. Tegenover deze ouderen, die zichzelf als voornaamste slachtoffer van de komende bezuinigingen zien, staan echter anderen die menen dat de ouderen de dans ontspringen en dat juist de jongeren het kind van de rekening zijn.

Vooral de babyboomers moeten het in de media regelmatig ontgelden: zij hebben jarenlang geprofiteerd van allerlei publieke voorzieningen die worden afgeschaft nu de volgende generatie ervan gebruik wil maken. De VUT is daarvan het bekendste voorbeeld. Maar in de toekomst dreigt dit ook voor de AOW te gelden. De jongeren betalen voor de AOW van de huidige ouderen, maar of er tegen de tijd dat zij zelf oud zijn, nog een fatsoenlijke AOW-uitkering zal zijn, staat te bezien. Het niet verhogen – en in een enkel geval zelfs verlagen – van de pensioenen, waartoe veel pensioenfondsen zich de afgelopen tijd gedwongen zagen, lijkt echter weer vooral ten koste te gaan van de (huidige) ouderen. Terwijl de jongeren nog een lange tijd hebben om de vermindering van hun pensioenopbouw in te lopen, kunnen de huidige gepensioneerden slechts hun verlies aan koopkracht accepteren. Het Centraal Planbureau merkte daarbij ietwat cynisch, maar op zich wel terecht, op dat de oudste gepensioneerden hieronder relatief weinig te lijden hebben, omdat zij nog maar weinig jaren te leven hebben...

Kortom, er zijn uiteenlopende interpretaties van wie nu de zwaarste klappen krijgt. Maar er lijkt weinig verschil van mening dat er sprake is van een belangentegenstelling – en wellicht zelfs een belangenstrijd – tussen jong en oud. Is dit ook werkelijk zo?

In de meeste elementaire vorm natuurlijk wel. Het nationaal inkomen dat we gezamenlijk in een jaar tijd verdienen moet verdeeld worden over

jongeren (65-minners) en ouderen (65-plussers). Hoe meer de eerste groep krijgt, hoe minder de tweede, en vice versa. Omdat het inkomen dat moet worden verdeeld voor het overgrote deel door de jongeren (lees: de werkenden) wordt verdiend, vraagt herverdeling naar de groep ouderen om solidariteit van de jongeren. Aangezien de groep ouderen als gevolg van de vergrijzing groeit, wordt een steeds groter beroep gedaan op de solidariteit van de jongeren.

Tegelijkertijd wint de groep ouderen aan electorale macht en kan daarmee proberen hun 'verworven rechten' veilig te stellen. Zo bezien lijkt een toenemende spanning of zelfs strijd tussen de generaties onvermijdelijk.

Toch is er reden om de (vermeende) belangentegenstelling tussen jong en oud te relativiseren. De belangrijkste reden daarvoor is, heel simpel, dat jongeren ook oud worden. In het vooruitzicht dat zij later zelf oud

zullen zijn, hebben jongeren er alle belang bij om ook rekening te houden met de belangen van ouderen. Doen zij dat niet, dan hoeven zij er niet op te rekenen dat de generatie die na hen komt, solidair met hen zal zijn tegen de tijd dat zij zelf oud zijn. Simpel gesteld: als de huidige jongeren weigeren de stijgende kosten van de AOW op te brengen, dan zullen zij zelf in de toekomst ook niet op een AOW-uitkering hoeven te rekenen. Solidariteit van jongeren met ouderen is, zo bezien, dus eigenlijk solidariteit met jezelf op latere leeftijd. Hier past wel een belangrijke ‘maar’ bij. De toekomst is immers onzeker. Als jongeren nu solidair zijn met de huidige ouderen, biedt dat geen garantie dat zij in de toekomst ook kunnen rekenen op de solidariteit van de generatie na hen. Die onzekerheid betreft twee factoren, namelijk het beleid en de economie.

JONGEREN WORDEN OOK OUD

Het belang van de eerste factor behoeft weinig uitleg. Als voorzieningen voor ouderen in de toekomst worden verslechterd, moeten jongere generaties er wel aan bijdragen, maar profiteren zij er later niet van. Dus nu opdraaien voor de stijgende AOW-lasten biedt geen garantie dat je in de toekomst zelf AOW zult ontvangen. Bedenk echter dat de jongeren zelf in belangrijke mate beslissen of er in de toekomst nog een fatsoenlijke AOW-uitkering zal zijn, simpelweg omdat zij over, pakweg, tien of twintig jaar op de belangrijkste politieke posities zullen zitten. Het is echter belangrijk dat men zich realiseert dat alleen al de onzekerheid over toekomstige aanspraken het maatschappelijke draagvlak voor een voorziening kan aantasten. Daarmee kan een uitspraak over de ‘onhoudbaarheid’ van de AOW, het pensioen of het zorgstelsel gemakkelijk een zichzelf waarmakende voorspelling worden. Als jongeren er niet meer op vertrouwen dat zij in de toekomst aanspraak kunnen maken op een voorziening, neemt de bereidheid om ervoor te betalen af, waarmee de betreffende voorziening inderdaad onhoudbaar wordt... De onzekerheid over de economie op langere termijn leek lange tijd geen serieuze bedreiging te vormen voor onze voorzieningen voor de oude dag.

Vooral ons pensioenstelsel, gebaseerd op sparen voor later (kapitaaldekking), leek veel beter bestand tegen schommelingen in de economie, maar ook demografische ontwikkelingen, zoals de vergrijzing, dan de pensioenen in veel andere landen die (hoofdzakelijk) worden gefinancierd uit de lopende premies (omslagstelsel). Door de naweën van de kredietcrisis, maar ook door de onverwachte sterke stijging van de levensverwachting, blijkt ons stelsel ineens veel minder zeker te zijn dan de meeste mensen dachten. De reden daarvoor is echter niet, zoals vaak wordt gesuggereerd, dat de pensioenfondsen zijn verzwakt door dalende aandelenkoersen en een lage rente (die toekomstige verplichtingen ‘duurder’ maakt). De reden is veel meer dat de kredietcrisis heeft duidelijk gemaakt hoe onzeker de toekomst is. De veronderstelling dat we, door te sparen, ons tientallen jaren vooruit kunnen indekken tegen toekomstige risico’s is een illusie. Maar dat gold vóór de kredietcrisis al net zo goed als nu. De toekomstige economische ontwikkeling is fundamenteel onzeker. Daarmee doel ik niet op het gevaar van grote rampen, zoals een wereldoorlog, een wereldwijde voedselcrisis of de klimaatverandering. Het gaat over ogenschijnlijk eenvoudige vragen als: hoe sterk zal de economie de komende decennia groeien (of niet groeien), hoe sterk zal de koopkracht stijgen (of dalen), hoe zullen de aandelenkoersen zich ontwikkelen? Niemand kan daarop zelfs maar bij benadering een betrouwbaar antwoord geven. Het is dan ook te veel gevraagd om van pensioenfondsen te eisen dat zij de toekomstige pensioenaanspraken kunnen garanderen. Dat is eenvoudigweg onmogelijk. Dat betekent niet dat de ‘dekkingsgraad’ van pensioenfondsen niet van belang is. Nee, het betekent dat pensioenfondsen geen garanties kunnen bieden: het toekomstige pensioen is per definitie onzeker. Voor de AOW en de (gezondheids)zorg geldt in principe hetzelfde. Maar daarmee leidt deze fundamentele economische onzekerheid ook weer tot grotere beleidsonzekerheid. En aangezien beleidsonzekerheid, zoals hierboven betoogd, het draagvlak kan aantasten, dreigen we in een neer-

waartse spiraal terecht te komen van toenemende onzekerheid en afbrokkelend draagvlak. Daardoor ziet de toekomst van de voorzieningen voor ouderen er niet rooskleurig uit en lijkt een strijd tussen de generaties toch haast onontkoombaar.

LEVEN MET ONZEKERHEID

De enige ontsnapping uit deze vicieuze cirkel is, dat we leren leven met onzekerheid. De belangrijkste reden voor de huidige onrust over de AOW en de pensioenen is dat we zo lang dachten dat beide, zowel in beleidsopzicht als in economisch opzicht, zeker waren. Dat leverde jarenlang een groot vertrouwen in, en een sterk draagvlak voor het stelsel op. De recente koerswijziging in het beleid – verhoging van de AOW-leeftijd, bevriezing of verlaging van de pensioenuitkeringen – zien velen als verraad aan eerdere beloftes. De schade die dit heeft toegebracht aan het vertrouwen en het maatschappelijk draagvlak, valt niet te herstellen door nieuwe, maar meer bescheiden, beloftes te doen. Die zullen net zo ongeloofwaardig zijn als de oude beloftes. Politici en belangenbehartigers (zoals vakbonden) zullen juist moeten erkennen dat we geen harde beloftes kunnen doen. Dat is voor hen even slikken: kan ik daar bij mijn achterban mee aankomen? Maar zonder beloftes hoeft de burger nog niet slechter af te zijn. Het betekent slechts dat politici en vakbondsbestuurders niet langer pretenderen de problemen van over tien of twintig jaar op te lossen. In plaats daarvan richten zij zich op het hier en nu, waarover zij wel iets te zeggen hebben. Dus als het onvermijdelijk is te bezuinigen, rechtvaardig harde ingrepen dan niet met een beroep op een zeer onzekere verre toekomst, maar met een eerlijke verdeling van de huidige pijn. Alleen door minder te beloven kan het vertrouwen in ons stelsel worden hersteld en een strijd tussen de generaties worden voorkomen.

*Hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam (Henri Polak leerstoel voor arbeidsverhoudingen), verbonden aan het Amsterdams Instituut voor ArbeidsStudies (AIAS) en De Burcht (Centrum voor Arbeidsverhoudingen).

OVER ONZEKERHEDEN EN BEHOEFTE AAN ZEKERHEID

Tekst: Arjan Vliegthart en Hans van Heijningen Foto: flickr.com

De bijdrage van Paul de Beer geeft mooi weer hoe lastig het is om de toekomst van de oudedagsvoorziening te voorspellen. Zijn bijdrage over de houdbaarheid van onze AOW en het maatschappelijk draagvlak daarvoor onder ouderen en jongeren werpt een licht op de huidige discussie die we niet vaak tegen komen. De Beer betoogt dat zowel het beleid als de economische ontwikkeling twee factoren zijn die maken dat zekerheden met betrekking tot de toekomst van de AOW niet te geven zijn. Zijn conclusie is dat we moeten leren leven met deze onzekerheden. En inderdaad, in de politiek is veel onzeker. Wat vandaag in steen gebeiteld leek, kan er morgen heel anders uitzien.

Tegelijkertijd stelt dat ons wel voor de vraag hoe we zekerheden waar veel mensen in onze samenleving aan hechten, kunnen waarborgen voor de toekomst. Zeker als het gaat om verworvenheden die het volgens ons waard zijn om verdedigd te worden. In het geval van de AOW gaat het overigens om een deel van onze verzorgingsstaat die lange tijd geen vanzelfsprekendheid was. Onze oudedagsvoorzie-

ning is de uitkomst van een politieke strijd, die door vorige generaties is geleverd en die inderdaad niet zonder slag of stoot overleefd zal worden in een tijdsgewricht waarin de neoliberale ideologie van economisch nut leidend is.

Dat geldt ook voor het in stand houden van de solidariteit tussen generaties. Voor veel mensen is deze waarde overigens nog springlevend, maar het is zeker niet uitgesloten dat deze waarde in de toekomst minder vanzelfsprekend zal zijn. Maar ook dit is de uitkomst van een politiek debat en de keuzes voor beleid die daaruit volgen. Solidariteit is geen vanzelfsprekendheid, op geen enkel terrein. Het zal iedere keer weer opnieuw georganiseerd en onderhouden moeten worden.

Politiek bestaat uit keuzes maken. Dat geldt ook voor de AOW. Wie ervoor kiest om de rekening van de crisis niet neer te leggen bij de veroorzakers, zoals de banken, wie niet van de sterkste schouders wil vragen om de zwaarste lasten te dragen en wie niets wil doen aan de hypotheekrenteaftrek voor de duurste huizen, die ontkomt er wellicht niet aan de AOW te verhogen. Maar er zijn alternatieven, die het waard zijn om in beleid om te zetten. Juist voor een partij als de SP ligt daar de taak om de politieke strijd aan te gaan. Om in stand te houden wat wij waardevol vinden en dit mee te nemen naar een volgende generatie.

DE GEBROKEN BELOFTEN VAN GEERT WILDERS

Tekst: Redactie Foto: Herman Engbers / Hollandse Hoogte

Geert Wilders stelt zijn PVV maar wat graag voor als een partij die sociaal is voor de gewone, hardwerkende Nederlanders. In zijn verkiezingsprogramma voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 stonden dan ook mooie woorden over de verzorgingsstaat, de AOW-leeftijd en het aanpakken van de graai- en bonuscultuur. Maar uiteindelijk draait het natuurlijk niet om woorden, maar om daden. En dan blijkt de PVV plots een heel ander gezicht te tonen.

Het Wetenschappelijk Bureau van de SP presenteerde onlangs een rapport over het stemgedrag van de PVV in de Tweede Kamer. En dan vooral het stemgedrag sinds Wilders steun geeft aan de regering-Rutte. Directeur Arjan Vliegthart verklaart waarom zijn bureau dit onderzoek heeft gedaan: 'In het debat laat de PVV graag haar sociale gezicht zien, maar als puntje bij paaltje komt, wordt er anders gestemd. Niet iedereen in het land volgt die stemmingen dagelijks, daarom heeft het Wetenschappelijk Bureau de feiten op een rij gezet. Wat belofde Wilders en waar heeft de PVV daadwerkelijk mee ingestemd? We hebben in het bijzonder gekeken naar de moties die de PVV wel of niet heeft gesteund vanaf het moment dat VVD en CDA met gedoogsteun van de PVV zijn gaan regeren.'

TWEE GEZICHTEN

Volgens Vliegthart toont het rapport aan dat 'Henk en Ingrid' de woorden van Wilders niet blindelings moeten vertrouwen. Hij noemt enkele voorbeelden: 'Wilders zou een breekpunt maken van de AOW-leeftijd, maar verbrak die belofte binnen 24 uur na de verkiezingen. De uitverkoop van het openbaar vervoer in de grote steden, de huurders die nu uit hun huis worden gezet, de bouw van megastallen, het zijn allemaal gebroken beloften. De extra agenten, die er niet kwamen. De vercommercialisering van de zorg, die gewoon doorgaat. De hardwerkende mensen in de sociale werkplaats, die nu achter de geraniums verdwijnen. De elitetolweg, waar alleen de rijken 130 kunnen rijden. Ik snap dat Wilders concessies moest doen om te kunnen

meeregeren, maar opvallend is dat de PVV zelfs beloften breekt die helemaal niet in het akkoord zijn vastgelegd.'

In 2010 toonde de PVV twee gezichten. In aanloop naar de verkiezingen sprak Geert Wilders hardvochtige taal richting moslims, maar hij sprak ook warme woorden over de hardwerkende burgers. De PVV zou een sociale partij zijn, die opkomt voor gewone mensen en wil strijden tegen de afbraak van de sociale zekerheid. Het verkiezingsprogramma van de PVV verwoordde op een aansprekende wijze de gevoelens van veel mensen in ons land. Mensen maakten zich zorgen over hun toekomst. Hoe moet het met me als ik mijn baan verlies? Wie zorgt er voor mij als ik ziek word? Is mijn pensioen nog wel zeker? Wilders schreef hierover in zijn verkiezingsprogramma het volgende: 'De Partij voor de Vrijheid zet zich in voor de verdediging van onze verzorgingsstaat. Onze met veel moeite opgebouwde verzorgingsstaat is een bron van trots. Alleen de PVV komt op voor het behoud van de verzorgingsstaat. De Partij voor de Vrijheid vecht keihard voor behoud van de AOW op 65 jaar. Voor de PVV is de handhaving van deze oudedagsvoorziening het enige breekpunt bij de formatie van een kabinet. Daarnaast wil de PVV een stringent beloningsbeleid voor de (semi) publieke sector, staatsondernemingen en financiële instellingen met staatssteun. Daarvoor geldt de Balkenendenorm als maximumsalaris en de bonuscultuur moet verdwijnen.'

Wat heeft Geert Wilders met zijn beloften aan de kiezers gedaan? Wat is

daarvan terug te vinden in het akkoord dat hij sloot met VVD en CDA? En welke politieke keuzes maakt de partij in werkelijkheid? Deze vragen vormen het uitgangspunt van het rapport.

We hebben de verkiezingsbeloften van de PVV vergeleken met het stemgedrag van de partij in de Tweede Kamer. We hebben in het bijzonder gekeken naar de moties die de PVV wel of niet heeft gesteund vanaf het moment dat VVD en CDA met gedoogsteun van de PVV zijn gaan regeren. Deze moties zijn uitspraken van de Kamer over het te voeren beleid en bij uitstek geschikt om politieke beloften te toetsen aan de politieke realiteit.

EEN HELE WASLIJST

Geert Wilders kan zich terecht beroepen op een aantal successen, zoals het in stand houden van de hypotheekrenteaftrek en het ontslagrecht. De verhoging van de AOW-leeftijd met vooralsnog één jaar zou je kunnen zien als half winst of half verlies: meer dan de PVV garandeerde (de AOW-leeftijd op 65 houden was voor Wilders 'het enige PVV-breekpunt'), maar minder dan VVD en CDA wilden.

Toch krijgen Henk en Ingrid het met de PVV niet gemakkelijk. De lijst met gebroken beloften is lang. In strijd met de gewekte verwachtingen stemde de PVV tegen het opstellen van een armoedebeleid en tegen gelijke rechten op WW en ziektewet voor flexwerkers. De PVV stemde voor bezuinigingen op jonggehandicapten en sociale werkplaatsen, voor het afschaffen van de alleenstaande-ouderkorting en voor het korten van de huurtoeslag. Dat laatste kost huurders met een laag inkomen ongeveer 180 euro per jaar.

De belofte van de PVV om tegen 'graiers en profiteurs' in actie te komen blijkt eveneens loos te zijn. De partij stemde tegen het invoeren van een Balkenendenorm in de cultuur-

daarom de vaststelling van de doelgroep op basis van slechts het gezamenlijk jaarinkomen onvoldoende rekening houdt met de huisvestingsmogelijkheden van heel veel huishoudens; verzoekt de regering om de ministeriële regeling niet per 1 januari 2011 in te voeren, maar eerst opnieuw met de Europese Commissie in onderhandeling te treden om te komen tot een herziene definitie van de doelgroep die in aanmerking zou moeten komen voor vrijkomende sociale huurwoningen van toegelaten instellingen (woningcorporaties) zodat de Europese Commissie haar beschikking kan herzien, en de resultaten met de Kamer te overleggen, en gaat over tot de orde van de dag.’

sector en in de zorg. En voor de belastingvoordelen van het koningshuis. Gezinnen met een maandinkomen vanaf 1.950 euro mogen van de PVV niet meer in een sociale huurwoning gaan wonen. Lonen in de publieke sector worden dit jaar bevroren. Voor de verkiezingen eiste de PVV ‘absolute transparantie’ over de ontwikkeling van de koopkracht in Nederland, nu vindt de partij het niet meer nodig dat deze cijfers in de rijksbegroting worden gepubliceerd. Het rapport is rijkelijk voorzien van voetnoten waarin de precieze vindplaatsen staan van de plannen van de PVV en de uiteindelijke uitwerking die ze daaraan hebben gegeven tijdens debatten in de Tweede Kamer. Op internet (www.sp.nl/service/rapport/110216_pvvbijlage.pdf) zijn de vindplaatsen integraal weergegeven. We tonen hier een kleine selectie.

1. De PVV stemde tegen gelijkwaardige rechten op WW en ziektewet voor flexwerkers. Kamerlid Vermeij van de PvdA diende de volgende motie in op 16 december 2010:

‘De Kamer, gehoord de beraadslaging, constaterende, dat flexwerkers dezelfde rechten hebben op uitkeringsduur en hoogte in de sociale zekerheid als werknemers met een vast contract; roept de regering op de gelijkwaardige behandeling van flexwerkers in de ZW en de WW in stand te houden, en gaat over tot de orde van de dag.’

Voor deze motie stemden Christen-Unie, D66, GroenLinks, PvdA, Partij voor de Dieren en de SP. Tegen

stemden CDA, SGP, VVD en de PVV waarmee deze motie werd verworpen.

2. Bij een discussie op 13 december over de topsalarissen in de cultuursector diende Jasper van Dijk van de SP de volgende motie in:

‘De Kamer, gehoord de beraadslaging, van mening, dat niemand in de gesubsidieerde cultuursector meer dient te verdienen dan een minister; verzoekt de regering een voorstel te doen voor een maximumsalaris in de cultuursector, en gaat over tot de orde van de dag.’

Deze motie werd gesteund door D66, GL, PvdA, PVDD en SP, maar verworpen omdat CDA, PVV, SGP, VVD tegen stemden. Weer een gemiste kans voor de PVV om het partijprogramma uit te voeren.

3. Eigenlijk was al vrij snel na het aantreden van de regering-Rutte duidelijk dat de PVV ook niet veel goeds in petto heeft voor de gewone hardwerkende Nederlander. Dat bleek wel toen op 28 oktober 2010 de volgende motie in behandeling werd genomen. De motie van Sadet Karabulut van de SP luidde:

‘De Kamer, gehoord de beraadslaging, constaterende, dat met de overeengekomen inkomensgrens van €33.000 veel huishoudens in de problemen zullen komen bij het vinden van geschikte woonruimte; constaterende, dat met een harde inkomensgrens de woningmarkt verder op slot zal raken en doorstroming zal worden geremd; van mening, dat huisvestingsmogelijkheden mede afhankelijk zijn van de gezinssamenstelling en regio, en dat

Voor deze motie waren CU, GroenLinks, PvdA, PvdD, en de SP, maar omdat CDA, D66, SGP, VVD en PVV tegen stemden, werd deze motie verworpen.

‘VERRADERS’

De bovenstaande en tientallen andere voorbeelden maken duidelijk dat van Wilders’ belofte dat hij zou opkomen voor hardwerkende Nederlanders en een einde zou maken aan de graaicultuur in ons land niet veel terecht is gekomen. Tegenover een aantal successen, zoals het ontslagrecht en extra zorg voor ouderen – ook wel ‘de SP-elementen van het regeringsprogramma’ genoemd – staan heel veel voorbeelden van stemgedrag van de PVV dat haaks staat op haar verkiezingsprogramma.

Opvallend is dat dit ook vaak gebeurde op onderwerpen waar de PVV zich in het gedoogakkoord helemaal niet op had vastgelegd. Geert Wilders zaait teleurstelling. Buschauffeurs in Den Haag noemen hem en zijn partij ‘verraders’. De PVV beloofde de vervoersbedrijven HTM, RET en GVB te beschermen tegen de aanbestedingen, die het lokale vervoer in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam zouden uitkleden en de arbeidsvoorwaarden van het personeel zouden versralen. De PVV zit aan de knoppen, maar laat de buschauffeurs in de steek. En dat geldt voor veel meer mensen die bij de vorige verkiezingen vertrouwden op de sociale beloften van Geert Wilders: huurders, mensen met een handicap, politieagenten. Met dit onderzoek presenteren wij de daden van de PVV.

HIER WOONT

EEN

ONDERKRUIPER

van de

OMMELANDEN

NIET MEEDOEN! NIET MEEDELEN?

Tekst: Sjaak van der Velden

Dit affiche heeft ooit bij iemand op de deur of het raam gehangen. Daarmee werd de persoon in kwestie voor de gehele gemeenschap gebrandmerkt als een onderkruiper. Tegenwoordig noemt men zo iemand dan in de pers heel netjes een werkwillige. Daarmee wordt aan het gedrag van iemand die niet solidair is met zijn collega's een positieve draai gegeven. Een werkwillige heeft immers iets zieligs. Hij (of zij) zou best willen werken, maar dat wordt onmogelijk gemaakt door de oproerkraaiers die het werk hebben neergelegd. Vergeten wordt dan natuurlijk wel dat ook stakers werkwillig zijn. Ze willen zo weer aan het werk gaan, als eerst maar aan hun eisen wordt voldaan. Door het woord werkwillige te gebruiken voor niet-stakers worden stakers in een kwaad daglicht gesteld.

In de negentiende eeuw ging het er bij stakingen soms heet aan toe. Zo is van een staking uit 1823 de kreet van stakers overgeleverd dat als iemand niet meedoet hij een klap met de spade kon verwachten, tussen 'hals en schouders'. Uit latere jaren zijn gevallen bekend waarbij onderkruipers getraakteerd werden op een stevig pak slaag en in de jaren dertig is in Rotterdam door stakers de huwelijksdag van een onsolidaire collega danig verpest. Arbeiders die na een dag werken huiswaarts keerden, hadden het soms zwaar te verduren als een hele stoet stakers en sympathisanten hen naar huis begeleidde.

Tegenwoordig is dat allemaal niet meer goed mogelijk omdat vrijwel niemand meer vlak bij het werk woont en de meesten snel in de auto stappen.

Het affiche is gebruikt in augustus 1952 bij een staking van 171 arbeiders aan de coöperatieve zuivelfabriek De Ommelanden in Groningen. Deze staking was een van de weinige die door het NVV (de

voorloper van de FNV) in de eerste vijftien jaar na de oorlog werden gesteund. De directie wilde namelijk de CAO, waarin een betere pensioenregeling en vakantietoelage waren geregeld, niet tekenen en dat was voor de bonden natuurlijk tegen het zere been. Daarom steunde ook het CNV de eisen. Meedoen aan de staking was voor de christenbroeders echter een stap te ver. Om die reden werd in ieder geval een van hen door de stakers zwaar mishandeld. De strijd duurde ruim tweehonderd dagen, want de fabriek wilde niet toegeven. Directeur De Boer was een gewezen NSB'er die al vanaf 1942 in gebreke bleef met betrekking tot de pensioenvoorziening. Uit een brief van een oud-commissaris van het bedrijf blijkt dat hij onderduikers hielp: 'om zo een goede beurt te maken voor het geval de zaken fout liepen.' Kortom, een fijn heerschap. In het conflict met zijn arbeiders in 1952-53 bleek hij ook niet behept te zijn met een groot gevoel voor tact. Vrijwel direct na het uitbreken van de staking stuurde hij de stakers een ontslagbrief. In deze brief werden de arbeiders getutoyeerd, wat nog eens extra kwaad bloed zette. Uiteindelijk moest hij na een bindende arbitrage in maart 1953 bakzeil halen, de CAO naleven en de stakers terugnemen. Een maand later nam hij zelf ontslag. De staking bij De Ommelanden

wordt in de stakingsliteratuur vaak beschouwd als een negentiende-eeuws conflict in een andere eeuw. De agressie tegen onderkruipers was daar typerend voor.

Zoals hierboven geschreven, komt openlijke agressie tegen onderkruipers nog maar zelden voor in ons land. Dat heeft inderdaad te maken met het feit dat nog maar weinig mensen vlakbij hun werk wonen. Het is echter ook het gevolg van de voortschrijdende individualisering in de maatschappij. Niet zelden zijn het de mensen met de grote mond in kantine of bij de koffieautomaat die, als puntje bij paaltje komt, weigeren mee te doen aan een actie. Een heel register aan argumenten trekken ze dan open. De bonden zijn niet radicaal genoeg, het haalt toch niets uit, je laat je toch niet op sleeptouw nemen door oproerkraaiers, er moet nou eenmaal bezuinigd worden enzovoorts, enzovoorts.

Er zijn mensen die denken dat ze alles wel individueel kunnen regelen. Vakbonden en collectieve acties passen niet in dat wereldbeeld. Maar waarom horen we toch nooit van onderkruipers dat ze niet mee willen doen aan een staking, maar dan ook heel consequent niet willen meedelen in de resultaten van een gewonnen actie?

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 64

EMILE ROEMER
Voorzitter SP-Tweede Kamerfractie

De campagne gaat zijn laatste, hete fase in. De komende weken zal worden bepaald of het kabinet-Rutte-Verhagen met de gedoogsteun van Geert Wilders een meerderheid in de Eerste Kamer zal halen of niet. Het zal er om spannen. Ik ben er klaar voor en zal me de komende tijd inzetten om te zorgen dat rechts geen stempel-machine in de Senaat krijgt.

Want dat is wat we krijgen als VVD, CDA en PVV een meerderheid krijgen in de Eerste Kamer. Mark Rutte is daarover in het interview dat hij met Elsevier had heel duidelijk geweest. Hij heeft een meerderheid in de Senaat nodig om zijn plannen er doorheen te kunnen drukken. Plannen die vaak met een minieme meerderheid in de Tweede Kamer zijn aangenomen en die Nederland in tweeën zullen splijten.

De Eerste Kamer hoort geen dom stempelapparaat te worden. Daar betalen we die senatoren veel te veel geld voor. Hun taak is het om nog eens goed te kijken of wetsvoorstellen deugen.

Of ze kloppen met de grondwet en internationaal recht. Of ze uitvoerbaar zijn of juist krakkemikkig. Of ze bereiken wat ze beogen of ons eerder van de wal in de sloot helpen. Senatoren zijn geen stemvee. Van senatoren mogen we verwachten dat ze wetsvoorstellen nog eens heel goed overdenken en zo nodig een second opinion geven. Daarmee kunnen we ongelukken voorkomen, of, zoals het in de negentiende eeuw al werd gezegd: De Eerste Kamer is er niet om het goede te stichten maar om het kwade te voorkomen.

Dit alles komt in het gedrang wanneer rechts een meerderheid krijgt. Maar zover is het nog niet. Op twee maart mogen alle burgers protest aantekenen tegen dit kabinet. Tegen een kabinet dat driekwart van de bevolking laat opdraaien voor de kosten van een crisis waaraan ze part noch deel hebben. En die vakkundig de

rijkste 25 procent van de bevolking buiten schot houdt. Terwijl de veroorzakers van de crisis juist onder deze groep te vinden zijn: de graaiende bankiers, de weggijkende politici en de bestuurders die van goedlopende bedrijven handelswaar maakten die ze op de markt konden verpatsen.

Maar onbekend maakt onbemind. Veel mensen weten nog niet wat er op 2 maart op het spel staat en dat hun stem er wel degelijk toe doet. Daarom wil ik ook een beroep op jullie doen. Jullie zijn nu, meer dan ooit, de handen en voeten van onze partij. Ik hoop dat jullie tot 2 maart – en natuurlijk ook daarna – het SP-visitekaartje willen zijn voor een beter en socialer Nederland. Dan kunnen wij Rutte, Verhagen en Wilders stoppen en komen er nieuwe mogelijkheden voor een ander Nederland. Als ik mijn stinkende best ga doen, mag ik dan ook op jullie rekenen?

DE ANDERE KANT VAN HET BINNENHOF

De verkiezingen van 2 maart gaan over de Provinciale Staten, maar óók over de Eerste Kamer. Hoe meer SP'ers in de Provinciale Staten, hoe meer SP'ers in de Eerste Kamer. De 75 senatoren kunnen wetten die zijn aangenomen in de Tweede Kamer, alsnog wegstemmen. Soms gebeurt dat ook. Maar hoe gaat dat er eigenlijk aan toe? In het boek 'De Eerste Kamer, De andere kant van het binnenhof' komen Eerste Kamerleden van de SP en andere partijen en een historicus aan het woord. Over het verleden van de Eerste Kamer en over de toekomst. Eerste Kamerlid Arjan Vliegenthart is directeur van het Wetenschappelijk Bureau van de SP. Samen met zijn voorganger Ronald van Raak, nu in de Tweede Kamer, stelde hij het boek samen.

Bestellen kan op www.sp.nl/webshop

SPANNING

VERGRIJZING IS NIET HET PROBLEEM

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 3, maart 2011

VERGRIJZING IS NIET HET PROBLEEM

Van oudsher klagen ouderen en jongeren over elkaar. De ouderen gaan niet met hun tijd mee en de jongeren gaan veel te ver in hun vernieuwingsdrang, luiden zo ongeveer de klachten. Er is niets mis mee dat de ene groep de andere opjaagt of juist probeert af te remmen. Heel anders wordt het als dat generatieconflict wordt gebruikt voor politiek gewin. Dat laatste is wat rechtse politici nogal eens doen; zo krijgt de babyboom generatie de schuld van allerlei economische rampspoed en ook van jongeren die zich vervelend gedragen in de openbare ruimte.

Maar is de babyboom generatie wel schuldig aan asociaal gedrag in de tegenwoordige tijd? Filosoof Antoine Verbij laat zien dat de roep om zelfontplooiing uit de jaren zestig en zeventig juist misbruikt is door rechts toen dat die strijd voor zelfontplooiing van het individu verving door zelfberekend optreden van calculerende burgers.

Leon Botter, voorzitter van Rood Jong in de SP benadrukt dat jong en oud meer gemeenschappelijke belangen hebben dan in het publieke debat wel eens wordt beweerd. Jongeren zijn vaak juist zeer solidair met ouderen, maar belangrijker nog vindt hij het feit dat oud en jong geen homogene groepen zijn. Er zijn rijke jongeren en rijke ouderen, arme jongeren en arme ouderen. De belangen zijn volgens hem duidelijk. Arme ouderen en armere jongeren hebben meer met elkaar gemeen dan met hun meer vermogende generatiegenoten.

Johan van den Hout geeft in een speciale editie van het Rijke Rooie Leven voorbeelden van conflicten tussen generaties uit het verleden. Karl Marx tegen zijn vader en schoonvader, maar later stond zijn eigen schoonzoon weer tegen de oude Karl op. Ook Troelstra had met het generatieconflict te maken, het

conflict dat door de striptekenaar Peter van Straaten in talloze tekeningen is neergezet.

In een infographic laten we vervolgens een aantal feiten zien over de veranderende samenstelling van onze bevolking. Hieruit blijkt onder andere dat de babyboomers eerder een uitschieter zijn dan een structureel verschijnsel. Overigens laten de harde data ook zien dat er tegenwoordig heel wat meer mensen een betaalde baan hebben dan een eeuw geleden. Voortbordurend op de harde gegevens toont Nico Schouten in zijn artikel 'Nieuwe leeftijdsopbouw is niet het probleem' nog eens overtuigend aan dat de problemen rond pensioenen en zorg niet de schuld zijn van de babyboomers. Het zijn economische en politieke problemen, en daar zijn economische en politieke oplossingen voor nodig.

Karel Koster van het Wetenschappelijk Bureau van de SP gaat in op de protesten in het Midden-Oosten die volgens hem ook voor een deel met leeftijd te maken hebben. De jongeren die daar nu veelal de straat op gaan, zijn beter opgeleid dan hun ouders en bovendien hebben zij toegang tot de nieuwe media. Tegelijkertijd zijn hun toekomstperspectieven kritiek door de economische crisis, die leidt tot steeds hogere kosten van het levensonderhoud.

De laatste Het Rijke Rooie Leven in de huidige reeks is van Ron Blom die schrijft over acties tegen de Apartheid in Zuid-Afrika. Vanaf volgende maand krijgt het Rijke Rode Leven een nieuwe aanpak. Daarover meer in het volgende nummer van Spanning.

INHOUD

- 3** HERWAARDERING VOOR DE JAREN ZEVENTIG
- 6** HET RIJKE ROOIE LEVEN 65
- 8** GENERATIECONFLICT OF KLASSENCONFLICT?
- 12** OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE BABYBOOMERS
- 14** NIEUWE LEEFTIJDOPBOUW IS NIET HET PROBLEEM
- 17** KLEINE BELASTING OP DE TOPVERMOGENS
- 19** DE EGYPTISCHE OPSTAND
- 22** HET RIJKE ROOIE LEVEN 66
- 24** OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegenthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh, Johan van den Hout

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Gerard Til / Hollandse Hoogte

HERWAARDERING VOOR DE JAREN ZEVENTIG

EEN INTERVIEW MET OUD-ACTIVIST ANTOINE VERBIJ

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

In 2005 schreven Jos van der Lans en Antoine Verbij in Vrij Nederland een 'Manifest voor de jaren zeventig'. Zij hielden daarin een pleidooi voor een herwaardering van de revolutie van de jaren zeventig. Hun manifest was een reactie op de roep van rechtse politici als Bolkestein de VVD om dat tijdperk te verdoemen omdat de neergang van ons land toen begonnen zou zijn: van poep op de stoep, het slopen van bushokjes en een totaal gebrek aan fatsoen zouden het gevolg zijn van de tijdsgeest van de jaren zeventig, toen mondige burgers de autoriteiten uitdaagden. We vroegen Antoine Verbij via e-mail hoe hij nu terugkijkt op de jaren zeventig en het in het diskrediet brengen van dat tijdperk.

Is het niet zo dat de verruwing van het maatschappelijk klimaat toch wel iets te maken heeft met de maatschappelijke veranderingen in de zestiger jaren? Is het niet zo dat mensen die steeds mondiger worden, makkelijker lak krijgen aan alles en iedereen? Onder het mom 'dat maak ik zelf wel uit' gooien mensen alles op straat en laten zich daar niet door anderen op aanspreken.

'Ik kijk hier in Berlijn regelmatig via internet naar 'De Wereld Draait Door' om op de hoogte te blijven van de stemming in Nederland. Een jaar of wat geleden besprak Matthijs van Nieuwkerk het destijds verontrustende geweld in het openbaar vervoer met de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken Guusje ter Horst. Van Nieuwkerk vroeg: 'Waar komt dat nou vandaan?' Zonder blikken of blozen antwoordde de minister: 'De jaren zeventig!'

Ik rolde van mijn stoel. Ik dacht dat Ter Horst een enigermate intelligente vrouw was. Ze is van mijn leeftijd, studeerde in de jaren zeventig net als ik psychologie in Amsterdam, maar in wat voor wereld leefde ze toen? De jaren zeventig waren inderdaad de jaren van de zelfbewustwording, de zelfontplooiing en de zelfbepaling. Maar het waren ook de jaren van de politisering. Al die emancipatie- en zelfontplooiingsprocessen hadden een politieke en sociale context. Zelfontwikkeling was nauw verbonden met maatschappelijke verantwoordelijkheid. Individualisering deed je samen.

Pas in de jaren tachtig kreeg dat proces van individualisering een asociaal karakter. Als reactie op het linkse concept van zelfontplooiing lanceerde de conservatief-liberale politiek de rechtse variant: het individu als calculerende burger. Als iedereen maar vooral zijn eigen voordeel zou nastreven, uitgedrukt in economisch gewin, dan zou het met het land wel goed komen. Dat neoliberale idee van zelfontplooiing heeft uiteindelijk de moraal veroverd en leidde tot de middelvinger-burger die lak heeft aan de belangen van anderen.'

Een bekend doel van het protest in de jaren zeventig was de spreiding van kennis, inkomen en macht. Hoe verhiel dat streven zich tot de meer culturele en lifestyle-vernieuwingen?

'Ik denk dat er op alle drie genoemde terreinen in de jaren zeventig vooruitgang is geboekt. De spreiding van kennis was al in de jaren zestig begonnen met de instroom op de universiteiten van studenten uit alle lagen van de bevolking. Die hebben daar zowel voor een culturele omslag gezorgd (de studentencorpora boetten aan belang in, er kwamen 'alternatieve' studentenverenigingen) als een politieke (de democratiseringsbeweging boekte her en der successen) en een inhoudelijke (overal kwamen studentengroepen met voorstellen voor nieuwe wetenschappelijke programma's). Zelf zette ik met studiegenoten werkgroepen 'kritische psychologie' op; we publiceerden daarover en richtten een eigen blad op ('Psychologie en Maatschappij'). Guusje ter Horst ben ik bij al die activiteiten niet tegengekomen, hoewel zij op dezelfde faculteit studeerde.

De spreiding van inkomen had onder de studenten, maar ook daarbuiten, niet de eerste prioriteit. Ook de linkse activisten in de vakbonden waren meer met structurele dan met financiële zaken bezig. De machtskwestie stond daarentegen hoog op de agenda, het toverwoord 'revolutie' deed de ronde. Politieke organisaties, zowel van het parlementaire soort (CPN) als van het radicale (maoïstische, trotskistische, anarchistische), droomden van machtsovername. Maar die droom was na een paar jaar al vervlogen. De wereldvreemde, revolutionaire illusies maakten snel plaats voor de meer realistische doelstellingen van de nieuwe sociale bewegingen.

De vraag hoe zich dat tot de culturele revolutie verhiel, is een ingewikkelde. De ontwikkeling van nieuwe levensstijlen en levensontwerpen is een proces geweest van langere adem dan de jaren zeventig. Dat begon eigenlijk al in de jaren vijftig, toen de greep van de kerken op het leven van mensen begon te verslappen. Dan gaat het vervolgens over de invloed van de Angelsaksische jongerencultuur en over de emancipatiebewegingen van arbeiders, vrouwen en homo's. Belangrijk was verder nog de ontwikkeling van collectieve woonvormen. Kortom, die vraag vergt een lang en gedifferentieerd antwoord.'

Julie meldde in jullie Manifest dat een deel van de activisten een foute weg bewandelde. Deze mensen hoopten op een alomvattende revolutie naar leninistisch model en maakten deel uit van organisaties die intern weinig democratisch waren. Bijna al die organisaties zijn in de tachtiger jaren een stille dood gestorven. Hoe komt het dat de SP de uitzondering op de regel vormt en er juist in geslaagd is om aansluiting te vinden bij bewegingen die zich sterk maken voor mensenrechten, rechtvaardige globalisering en vrede/anti-militarisme?

'Een gewiekste vraag. Dat is hengelen naar complimenten: de SP als enige succesvolle politieke organisatie van de jaren zeventig. Daar trap ik niet in. De SP en haar voorlopers in de jaren zeventig waren net zo leninistisch en ondemocratisch als de andere 'revolutionaire' organisaties. Lees mijn boek er maar op na. Al die organisaties hebben eind jaren zeventig, begin jaren tachtig eenzelfde pijnlijk proces van ontideologisering doorlopen. Het belangrijkste onderscheid kwam voort uit historische en regionale verschillen. De CPN in Amsterdam, de SP in Oss en de IKB in Rotterdam, om maar een paar voorbeelden te noemen, smolten langs verschillende wegen met de nieuwe sociale bewegingen samen.

Toegegeven, de SP had één belangrijk punt voor op haar concurrenten: ze opereerde vanuit wat toen met een nogal verheven term de 'massalijn' werd genoemd. Dat kwam er simpel gezegd op neer dat ze bij de mensen thuis kwam. SP-activisten gingen de voordeuren langs en vroegen de mensen wat er niet deugde op hun werk, in de wijk, op de scholen, in de gezondheidszorg. Dat was een goede manier om een politieke agenda samen te stellen en tegelijk aanhang te kweken. De CPN dacht meer van boven naar beneden, de SP meer van beneden naar boven. Let wel: het gaat om meer en minder – ook de SP ontkwam niet aan mannetjesmakerij en informele hiërarchische structuren.'

Antoine Verbij is filosoof en journalist. In de jaren negentig was hij adjunct-hoofdredacteur van De Groene Amsterdammer. Sindsdien woont en werkt hij in Berlijn. Momenteel is hij onder meer Duitsland-correspondent van Trouw. In 2005 verscheen zijn boek 'Tien rode jaren: Links radicalisme in Nederland 1970-1980'.

Het streven naar zelfontplooiing heeft zich door de rechtse 'machtovername' sinds de val van de Muur in de richting van een alomvattend egoïsme ontwikkeld. Hoe kan dat egoïsme volgens u worden teruggedrongen zonder de zelfbevrijding met het badwater weg te gooien?

'Zoals ik eerder al zei: de 'rechtse machtovername' – wij noemden dat toen 'backlash', omdat die in Reagans Amerika en Thatchers Engeland het meest uitgesproken was – vond al in de jaren tachtig plaats, ruim vóór de val van de Muur. De no-nonsense-politiek van de regeringen-Lubbers. Het linkse project van de jaren zeventig kwam in de verdediging terecht. Het bleef weliswaar scoren op allerlei deelterreinen zoals gezondheidszorg, stadsontwikkeling, ontwapening, milieu, derde wereld, arbeidsvoorwaarden, vrouwenzaken, alternatieve cultuur. Maar het dominante politieke vertoog werd hoe langer hoe rechtser, neoliberaler en egoïstischer. En dat vertoog is nog altijd dominant.

Hoe je dat kan terugdringen? Ik weet daar geen nieuwe antwoorden op. Ik neig nog steeds naar de oude linkse antwoorden uit de jaren zeventig. Die jaren zijn, zoals Jos van der Lans en ik het in ons Manifest stelden, niet het probleem maar veeleer de oplossing. In iets modernere bewoordingen: egoïsme dring je terug door de 'civil society' te versterken. Ik deel wat dat betreft de nostalgie van iemand als Tony Judt, die zo'n terugkeer naar sociale en democratische waarden op zijn sterfbed dicteerde. Ik vind ze ook uitstekend verwoord bij de jonge Duitse denker Richard David Precht, die in zijn nieuwste boek, 'Die Kunst, kein Egoist zu sein', niet alleen een uiterst intelligente analyse levert van de herkomst en de reikwijdte van het hedendaagse egoïsme, maar ook tal van verstandige politieke en

maatschappelijke ideeën oppert hoe we altruïsme en egoïsme weer met elkaar in balans kunnen brengen.

Duitsland leverde overigens het afgelopen jaar een paar goede voorbeelden van hoe mensen zich op nieuwe manieren, buiten de geëffende politieke wegen om, aaneen kunnen sluiten om hun stem te laten horen en resultaten te bereiken. Het beste voorbeeld is dat van de acties tegen de bouw van een nieuw, ondergronds station in Stuttgart. Los van de bestaande politieke structuren wisten uiteenlopende actiegroepen mensen uit alle lagen van de bevolking de straat op te krijgen. Dat mondde uit in een uniek democratisch experiment: een arbitrage waarbij voor- en tegenstanders in de volle openbaarheid van televisie en internet hun argumenten op tafel legden. De arbitrage trok een miljoenenpubliek van driftig meediscussiërende burgers.'

Moeten we de opkomst van de PVV en het rechts populisme niet eerder cultureel dan politiek duiden? Is de rechtse protestgolf niet net als de jaren zestig-beweging een emancipatiebeweging van mensen die zich overschreeuwen omdat zij het gevoel hebben niet gehoord en gezien te worden? Of is dat een ernstige onderschatting van het rechts populisme en loopt de rechtsstaat wel degelijk gevaar?

'Was de PVV maar enkel een cultureel verschijnsel! Ze is juist een door en door politieke beweging van ideologische rattenvangers. Rechts populisme maakt misbruik van het reëel bestaande onbehagen dat veel mensen koesteren tegenover de heersende elites in de politiek, de economie en de cultuur. Maar in plaats van die mensen tot actie aan te zetten om een concrete tegenmacht te vormen, verlokken de populistische mensen om de oorzaak van hun onbehagen in abstracte boosdoeners te zoeken, zoals 'de islam', 'de politiek' en 'de intellectuelen'. Ik weet inmiddels genoeg van de Duitse geschiedenis om te kunnen zeggen dat die strategie grote overeenkomst vertoont met wat de nationaal-socialisten rond 1930 deden. Die hebben de rechtsstaat uiteindelijk om zeep weten te helpen. Ik zie dat Wilders en zijn PVV nog niet zo gauw doen, daarvoor is hun macht toch werkelijk te klein, maar dat neemt niet weg dat de vergelijking gerechtvaardigd is en tot waakzaamheid maant.

Het rechts populisme heeft inderdaad ook enige gelijkenis met het links radicalisme uit het begin van de jaren zeventig. De parolen van de linkse revolutionaire groepen destijds waren even schreeuwerig en abstract als de kreten van Wilders en de zijnen. De wervingskracht ervan bleef ook toen gelukkig binnen de perken. Dat kwam vooral doordat emancipatiebewegingen en nieuwe sociale bewegingen veel meer mensen wisten te mobiliseren dan die kleine, exotische clubjes revolutionairen. Dat bevestigt mijn stelling in mijn vorige antwoord: abstract onbehagen bestrijd je door mensen rond concrete doelen te organiseren en niet door ze voor ideologische karren te spannen.'

PETER
VAN STRAATEN
DE DIKKE
VADER & ZOON

DE HARMONIE

VADERS EN ZONEN

Tekst: Johan van den Hout

Generatieconflicten zijn zo oud als de weg naar Rome. Of toch in ieder geval sinds in Rome keizer Julius Caesar werd vermoord door zijn eigen zoon, notabene op de vloer van de Senaat. 'Tu quoque fili mi?' – 'Ook jij, mijn zoon?' – moeten daarna vele vertwijfelde vaders hebben uitgesproken of ten minste gedacht. Ook in de rijke rode geschiedenis geen gebrek aan generatieconflicten.

Zoals bij Karl Marx, om maar meteen met niet de minste te beginnen. Als zoon van een advocaat begint hij braaf aan een rechtenstudie, en draagt hij zijn dissertatie zelfs op aan zijn schoonvader. Maar al snel daarna begint het gedonder. Zijn weerbarstige opstelling naar de Duitse autoriteiten bezorgen zijn vader grijze haren. De oude Marx had vroeger voor de lieve vrede zijn naam veranderd en was geswitcht van het jodendom naar protestantisme. Niet bepaald een strategie die zijn rebelse zoon overnam. Ook de schoonvader van Karl, van adel en grootgrondbezitter, moest met lede ogen aanzien hoe zijn eerst zo ideale schoonzoon veranderde in een revolutionair. Marx zelf werd een generatie later echter evenmin gespaard. Zijn dochter Laura trouwde met de socialist Paul Lafargue, mooier had vadertje Marx het niet kunnen wensen. Maar terwijl hij zijn hele leven wijdde aan analyses van 'de arbeid' en het werkende proletariaat zag als de motor van de geschiedenis, deed Lafargue drie jaar voor de dood van zijn schoonvader stof opwaaien met een artikel getiteld 'Het Recht Op Luiheid'. Gehakt maakte hij van de verheerlijking van alles wat met arbeid te maken had. Marx overleed een maand nadat het artikel als brochure werd uitgegeven, maar een verband daartussen is nooit aangetoond...

Rond diezelfde tijd, maar dichterbij huis, bloeide een ander generatieconflict. Pieter Jelles Troelstra stond vol passie en bewondering te kijken naar de allereerste 1 mei-demonstratie in Leeuwarden (1890) toen zijn

vader – liberaal wethouder van de Friese hoofdstad – hem dreigde te onterven als hij niet snel zijn sympathie voor het socialisme zou opgeven. 'Denk niet dat ik die zaak ooit ontrouw zal worden. Ik moet, het is mijn roeping!' bezwoer de jonge Troelstra. Zijn vader was al overleden toen Pieter Jelles in 1918 poogde in navolging van Duitsland ook hier de revolutie uit te roepen. Marx' brother-in-arms Friedrich Engels, pleitbezorger van het socialiseren van alle productiemiddelen, was zoon van een groot Duits industrieel. Deze moeilijke relatie herhaalde zich bijna een eeuw later bij schrijver Bertolt Brecht. Zijn conservatieve vader was opgeklommen van boekhouder tot directeur van een papierfabriek in Duitsland. Zoonlief ontwikkelde zich diametraal tot een links-radicaal die later zelfs besloot vrijwillig in de DDR te gaan wonen en werken. Ondanks de zeer uiteenlopende politieke idealen en levenswandel bleef vader Brecht zijn zoon financieel en moreel steunen.

Nog minder conflictueus ging het toe in de familie Drees. Sinds 1904 was Willem Drees lid van de mede door Troelstra opgerichte SDAP. Na de oorlog werd hij minister in het kabinet-Schermerhorn en van 1948 tot 1958 was hij minister-president. Toen echter de jonge honden van de inmiddels PvdA een 'nieuw linkse koers' inzetten vond Willem Drees het welletjes en hij zegde in 1971 zijn lidmaatschap op. 'Te links, te radicaal', was zijn oordeel. Een jaar eerder had zijn zoon, Willem Drees jr., er al de brui aan gegeven. Al lid van de SDAP/PvdA vanaf het einde

van de oorlog, was ook junior niet te spreken over 'Nieuw Links' en richtte zijn eigen DS'70 (Democratische Socialisten) op. DS'70 was tegen samenwerking met radicaal-links en stond positief tegenover de NAVO. Senior werd nooit lid maar was wel openlijk sympathisant van de partij van zijn zoon en stemde ook DS'70. Junior schopte het na de eerste verkiezing waaraan zijn partij deelnam zelfs nog tot minister, maar dat was van korte duur. Twee jaar later viel 'Biesheuvel' en maakte het plaats voor het eerste kabinet-Den Uyl. Zo kan het dus ook, een zoon die met zijn vader meegaat in een generatieconflict binnen de partij. Tekenaar Peter van Straaten vond in datzelfde jaar 1970 meer dan voldoende inspiratie om zijn 'Vader en Zoon'-strip te starten, die tot 1987 in het Parool zou worden gepubliceerd. Het eeuwige generatieconflict tussen vader en zoon op puntige wijze weggezet tegen de roerige politieke achtergrond van de jaren zeventig en begin tachtig. De wat dikere, kalende vader met traditioneel rechtse opvattingen nam het op tegen zijn slungelachtige zoon-met-ziekenfondsbril die in zijn ogen (natuurlijk) naïef idealistisch was. Recht tegenover elkaar, allebei overtuigd van het grootste gelijk, en allebei even noodzakelijk voor een fatsoenlijk politiek generatieconflict.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 65

Foto: Marcel van den Bergh / Hollandse Hoogte

GENERATIECONFLICT OF KLASSENCONFLICT?

Tekst: Leon Botter

Als we andere politieke jongerenorganisaties dan ROOD mogen geloven, dan stevenen we af op een regelrecht generatieconflict. Door de vergrijzing van de Nederlandse bevolking verandert de verhouding tussen het aantal werkenden en het aantal ouderen dat een beroep doet op ouderdomsvoorzieningen. Dit is een demografische voorspelling die door niemand wordt betwist. De vraag is echter voor welke oplossingen we kiezen. Is langer doorwerken en korten op voorzieningen onvermijdelijk? Is de tegenstelling tussen jong en oud werkelijk zo groot? Of zijn er ook sociale alternatieven voorhanden? Deze vragen zijn van groot belang aangezien de naoorlogse solidariteit die Nederland rijk is, zwaar onder druk staat.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn er grote stappen gezet in de ontwikkeling van onze samenleving. De Nederlandse bevolking heeft haar leiders kunnen bewegen om sociale wetten en regels te maken. Solidariteit werd minder afhankelijk van de situatie van een individu, maar georganiseerd door de overheid. Dit gebeurde op basis van solidariteit tussen de drie groepen: werkenden, jongeren en ouderen. De groep

Foto: John Schaffer / Hollandse Hoogte

werkende mensen zorgt voor het grootste deel van de belastinginkomsten, zodat de overheid de middelen heeft om de twee andere groepen te ondersteunen. Zo krijgt de groep jonge mensen de kans om op te groeien en onderwijs te volgen en kunnen de ouderen onbezorgd genieten van hun oude dag. Op zich een logisch idee, maar er is veel strijd nodig geweest om ons beschavingsniveau op deze manier tot een hoger plan te tillen. Er moeten dus wel erg goede redenen zijn om zelfs maar na te denken over de ontmanteling van deze hard bevochten basis van Nederlandse solidariteit. De opbouw van onze voorzieningen laat overigens direct zien dat de politieke tegenstelling tussen jong en oud een schijnstelling is. Jongeren en ouderen zijn juist beide in meerdere mate afhankelijk van sociale voorzieningen.

Dat roept de vraag op waarom diverse politieke jongerenorganisaties de ouderen afschilderen als tegenstander en niet als bondgenoot.

VERGRIJZING: SPOOKBEELD OF SERIEUZE BEDREIGING?

Dat de Nederlandse bevolkingssamenstelling vergrijsst, is een demografisch feit en wordt door niemand in twijfel getrokken. De vraag is echter of de groeiende groep ouderen werkelijk een onoverkomelijk probleem vormt en de solidariteit tussen generaties dus weer afgebroken moet worden. Er lopen veel zaken door elkaar in de discussie over de vergrijzing, overigens tot groot genoegen van paniekzaaiende politici.

Om te voorkomen dat de discussie volledig wordt beheerst door kostenplaatjes en probleem-denken is het

goed om voorop te stellen dat de vergrijzing een prachtige uitkomst van de vooruitgang van de mens is. Langer en gezonder leven is vooral een zegen en SP-ers spreken daarom ook liever van verzilvering. Die verzilvering brengt niet alleen kosten met zich mee, maar levert ook erg veel op. Het vervelende is dat die opbrengsten zich wat moeilijker laten vangen in de rekenmodellen van de homines economici bij het CPB. Meer ouderen zorgen bijvoorbeeld voor minder verkeersdruk tijdens de spits en het is ook niet ondenkbaar dat criminaliteitscijfers dalen. En zonder de grote inzet van onze ouderen voor vrijwilligerswerk en mantelzorg zou de maatschappij, de zorg in het bijzonder, een groot probleem hebben.

Toch wordt de onhoudbaarheid van de AOW nog vaak genoemd als een

probleem dat wordt veroorzaakt door de vergrijzing. Het is echter een politieke keuze om de AOW-leeftijd te verhogen. Men kan er ook voor kiezen om de oogkleppen af te zetten en de samenhang der dingen wat meer in ogenschouw te nemen. Nico Schouten becijferde al dat de groeiende groep ouderen ook voor meer overheidsinkomsten zorgt, omdat ze over hun pensioen inkomstenbelasting moeten betalen (zie elders in deze Spanning). Als je daar rekening mee houdt, dan blijft de AOW betaalbaar. Ook het uitgavenpatroon van gepensioneerden legt de economie en de schatkist geen windeieren.

Toch zijn er mensen die blijven volhouden dat vergrijzing slechts problemen oplevert. Neem bijvoorbeeld het standpunt van DWARS, de jongerenorganisatie van GroenLinks. Die vindt het volgende: 'DWARS vindt het belangrijk dat de AOW wordt hervormd, zodat de jongeren van nu niet de dupe worden van het onverantwoorde stelsel waar de babyboomers nu van genieten.' Ze benoemen dus niet alleen een hervorming maar vinden het ook nodig zich af te zetten tegen een andere generatie.

Natuurlijk stelt de vergrijzing onze samenleving wel voor nieuwe vraagstukken. De vraag waar het om draait is hoe we als samenleving omgaan met een zegening die misschien korte tijd geld kost. Niemand zal zeggen dat zijn of haar ouder wordende moeder de kankerbehandeling maar even moet laten schieten, omdat het te duur wordt. Het ligt voor de hand dat de samenleving de kosten voor haar rekening moet nemen. Het gaat er vooral om hoe die kosten verdeeld moeten worden.

De vergrijzing wordt vaak onterecht als spookbeeld gebruikt in dienst van de politieke agenda's van partijen.

Daarbij wordt handig gebruik gemaakt van de onzekerheid tijdens een economische crisis. Degenen die *The Shockdoctrine* van Naomi Klein hebben gelezen, zal die tactiek bekend voorkomen. We doen er dus verstandig aan om niet mee te gaan in de paniekzaaijrij en rustig te kijken hoe mogelijke problemen op een goede en sociale manier kunnen worden opgelost.

GENERATIECONFLICT OF KLASSENCONFLICT?

In de kringen van andere politieke jongerenorganisaties, van de Partij van Arbeid tot aan de VVD, wordt er al gesproken over het Grote Generatieconflict, met hoofdletters en al. Ze zijn een heuse kruistocht begonnen tegen babyboomers, in hun ogen zo ongeveer de grootste zondaars in de wereld. Kort samengevat luidt hun analyse: babyboomers hebben het meest geprofiteerd van de naoorlogse sociale voorzieningen en nu moet de jongere generatie ook nog opdraaien voor het feit dat de babyboomers ouder worden. De oplossingen van die jongerenorganisaties richten zich ook eenzijdig op de oudere generatie. Ouderen moeten langer doorwerken. Waar de VVD het nog over 67 jaar heeft, daar praat de JOVD al over 70 jaar. Iedere generatie voor zichzelf en god voor ons allen, lijkt het devies. De JOVD schrijft onomwonden op haar website: 'Uiteindelijk moet worden toegewerkt naar een pensioenstelsel met zelf gespaard pensioen, zodat mensen zelf de verantwoordelijkheid dragen voor hun oudedagsvoorziening middels een particuliere verzekering.'

Los van de demagogische toon waarop de paniekzaaiers het debat voeren, kun je vraagtekens zetten bij die analyse. Kun je werkelijk stellen dat de babyboomers een homogene groep vormen met dezelfde belangen? Heeft de babyboomer en oud Shell-topman Jeroen van der Veer dezelfde belangen als een mede-babyboomer zoals mijn schoonvader, die zijn hele werkzame leven als plaatwerker in de fabriek heeft gestaan? Hebben zij in dezelfde mate geprofiteerd van de naoorlogse welvaart? Zouden Jeroen van der Veer en mijn schoonvader met hetzelfde enthousiasme twee jaar langer doorwerken? Ik geloof dat ik als jongere veel meer belangen deel

met mijn schoonvader, dan met een rechtse jongere die vooral bang is dat hij later te veel belasting moet betalen over zijn riant salaris als politicus of topmanager. De tegenstellingen tussen generaties lijken te worden gebruikt om grotere tegenstellingen te verbloemen. Het langer doorwerken gaat bijvoorbeeld vooral ten koste van de lagere inkomens, die minder lang van hun AOW- en pensioenuitkeringen kunnen genieten door hun kortere levensverwachting. Sommige politieke jongerenorganisaties zien liever het Nederlandse pensioenstelsel afgeschaft, met daarvoor in de plaats een Amerikaans systeem. Zonder collectiviteit, waardoor de grillen van de financiële markten direct worden afgewenteld op de werknemer. Ondanks dat de vergrijzing wordt gebruikt om ons een generatieconflict voor te houden, lijkt er meer sprake van het conflict dat de mens al eeuwen bezig houdt: het klassenconflict. Jong en oud worden tegen elkaar uitgespeeld om de kloof tussen de *haves* en de *have nots* te bestendigen.

In die zin is de solidariteit tussen generaties even belangrijk als dubbelzinnig. Je kunt zeggen dat onze sociale zekerheid is georganiseerd aan de hand van de drieslag tussen werkenden, jong en oud, maar daar zit veel meer achter. De sociale ongelijkheid in de samenleving staat los van de generaties waartoe mensen behoren. Een kind is weliswaar afhankelijk van anderen om op te kunnen groeien, maar een kind van arme ouders heeft natuurlijk veel meer steun van buiten nodig dan een kind van grootverdieners. Het doel van de solidariteit is nog altijd het verdelen van de welvaart en het garanderen van een menswaardig bestaan voor iedereen, ook als het tegen zit. Het aanwakkeren van een soort generatieconflict is dus een handige camouflage voor waar het echt om gaat. De vergrijzingsdiscussie komt neer op de aloude ideologische strijd tussen socialisme en (neo) liberalisme. Gaan we als samenleving met z'n allen voor ons eigen belang en accepteren we sociale ongelijkheid of blijven we solidariteit organiseren?

DE JEUGD VAN TEGENWOORDIG

Als je de media moet geloven, kent de jeugd van tegenwoordig geen solidari-

teit meer en laten jongeren de oudere generatie keihard in de steek. De discussie hierover wordt gekaapt door politieke jongerenorganisaties die de schijn proberen te wekken de jongeren in Nederland te vertegenwoordigen. Ze komen daar makkelijk mee weg, omdat discussies over de AOW en pensioenen eigenlijk helemaal niet spelen bij jongeren. Niet zo gek overigens, als je bedenkt dat jongeren zich al genoeg zorgen maken over de betaling van hun studie of het vinden van een betaalbare woning. Hoewel de discussie over de vergrijzing niet op het schoolplein of in de discotheek wordt gevoerd, geloof ik er niets van dat jongeren niet meer solidair zijn met ouderen. Stel dat je op een jongere zou afstappen met de vraag: vind je het terecht dat jouw opa wordt gekort op het pensioen dat hij zelf bij elkaar heeft gespaard? Of vind je dat jouw oma recht heeft op goede en betaalbare zorg? Ik durf te wedden dat bijna elke jongere een solidair antwoord geeft. Ik spreek eigenlijk nooit jongeren op straat die hard roepen om het afbreken van het pensioenrecht. Wel zie ik tijdens ROOD-acties veel MBO'ers die vol passie in de zorg willen gaan werken om voor hun oudere medemens te gaan zorgen. ROOD, jong in de SP, laat in de praktijk ook zien dat jongeren nog altijd solidair kunnen zijn met ouderen. Afgelopen maand voerden wij samen met Perspectief (Christenunie jongeren) nog actie voor behoud van een buslijn in Amersfoort. De buslijn die wegbezuinigd zou worden, loopt langs een scholencomplex en een seniorenflat. Twee toerbussen stampvol ouderen en jongeren zijn naar de wethouder toegegaan om behoud van de lijn te eisen. Jong en oud, schouder aan schouder voor behoud van voorzieningen.

Dat er nog zoveel jongeren een gevoel van solidariteit hebben, zou je overigens kunnen zien als een groot wonder. De gevestigde politieke orde van de afgelopen decennia heeft niets dan individualisme gepredikt. Ook tegen de jongere generatie wordt al jarenlang gezegd: zoek het zelf maar uit. Voor fatsoenlijk onderwijs steek je je maar diep in de schulden. Woon je in de binnenstad en wil je met je vrienden afspreken, dan zijn daar

geen gemeenschappelijke ruimtes meer voor. Spreek je toch af en ga je dan maar op straat hangen, dan wordt je weggejaagd door een Mosquito in plaats van dat er een buurtagent of jongerenwerker met je in gesprek gaat. Wil je je als jongere inzetten voor de samenleving tijdens je studie? Helaas, het is blokken voor studiepunten om zo snel mogelijk klaargestoomd te worden voor de arbeidsmarkt. Het doorgeslagen individualisme heeft Nederland niet onberoerd gelaten, maar gelukkig hebben veel jongeren hun hart nog op de goede plek.

Hoe komt het dan dat de jongeren die te zien zijn op de televisie aandringen op het afbreken van ouderenvoorzieningen? Dat is niet omdat ze jong zijn, maar omdat ze tot een elite behoren. Veel actieve politieke jongeren behoren tot dezelfde elite als die aanwezig is bij de moederpartijen. De elite die de samenleving de neoliberale kant op probeert te sturen, terwijl de overgrote meerderheid van de mensen in ieder opinieonderzoek aangeeft meer solidariteit en sociale samenhang te willen. Het is niet zo moeilijk om erdoorheen te prikken. De politieke jongeren die willen bezuinigen op ouderen, willen namelijk net zo hard bezuinigen op jongeren door bijvoorbeeld de studiefinanciering af te schaffen. Eens te meer een bewijs dat een generatieconflict wordt aangewakkerd om een neoliberale politieke agenda door te voeren.

PROBLEMEN OPLOSSEN

De samenleving komt voor nieuwe vraagstukken te staan. Men wil ons voorspiegelen dat er maar één manier is om met die vraagstukken om te gaan: voorzieningen zijn onbetaalbaar en moeten worden afgebroken, of de hele generatie moet geld bijleggen. Er zijn echter ook sociale alternatieven. Als de zorgkosten daadwerkelijk flink blijven toenemen, dan betekent dat niet per definitie dat de we medische behandelingen maar niet meer gaan uitvoeren. Het betekent ook niet automatisch dat de oudere generatie maar meer moet gaan betalen. Dat is een politieke keuze, die ouderen met een lager inkomen benadeelt ten opzichte van ouderen met een hoger inkomen. Hogere zorgkosten kunnen worden gedragen door de mensen die dat het beste kunnen betalen. Niet

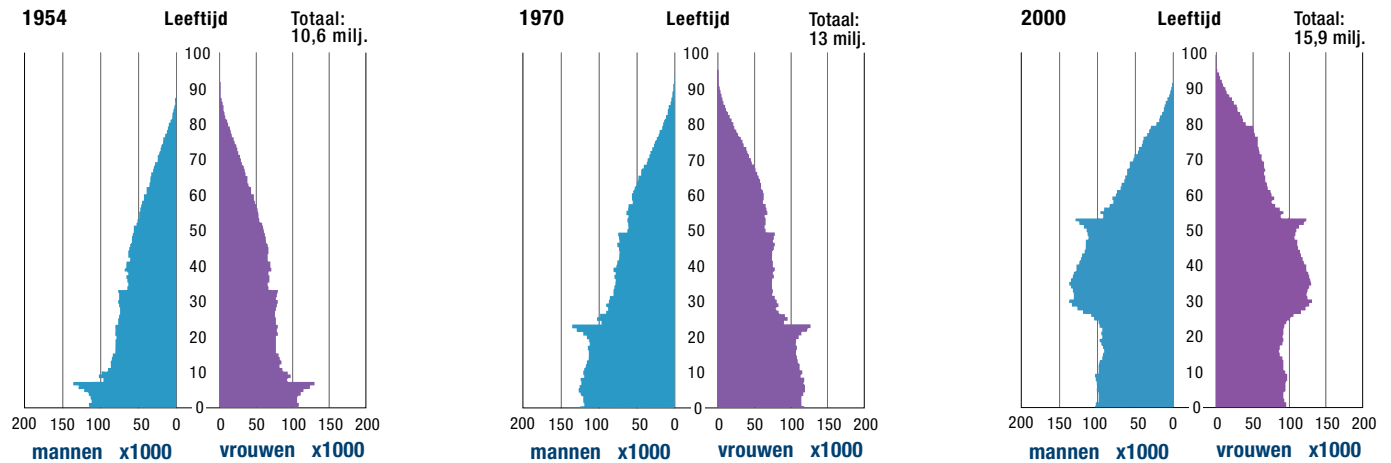
voor niets heeft Agnes Kant voorgesteld om de zorgpremies inkomensafhankelijk te maken. Ook het afschaffen van marktwerking in de zorg zou ons veel geld kunnen besparen.

Een grotere groep gepensioneerden betekent niet per se dat er minder pensioen uitgekeerd kan worden, of mensen langer moeten doorwerken. Als we mensen een fatsoenlijke oude dag op hun 65ste gunnen, dan kunnen we daar met de hele samenleving voor zorgen. Door bijvoorbeeld eerst de mensen aan het werk te helpen die nu aan de kant staan. Of door desnoods, mocht dat in de toekomst ooit nodig zijn, alle mensen die het kunnen wat meer te laten bijdragen. En niet alleen de werknemers, maar ook de werkgevers. De mensen die ons land hebben opgebouwd beroven van hun zelf gespaarde pensioen is ongehoord asociaal. Dat wil bijna geen enkele jongere zijn grootouders aan doen.

Als generaties zich tegen elkaar laten uitspelen, dan is de weg vrij voor een gigantische sociale afbraak. Solidariteit tussen generaties is dus essentieel om de voorzieningen in stand te kunnen houden. Er zijn weinig zekerheden in het leven, maar de kans is heel groot dat je jong bent, gaat werken en oud wordt. In al die levensfasen is het prettig om gebruik te kunnen maken van solidariteit en collectiviteit. Dat is wat ons land een beschaafd land maakt en dat is waar generaties samen voor moeten strijden. Lukt ons dat, dan kunnen we de vergrijzing verzilveren, behouden wat de oudere generaties voor elkaar hebben gekregen en stappen zetten naar een nieuwe samenleving waar solidariteit met hoofdletters geschreven wordt.

OPKOMST EN ONDERGANG VAN DE BABYBOOM

De bevolkingspiramides

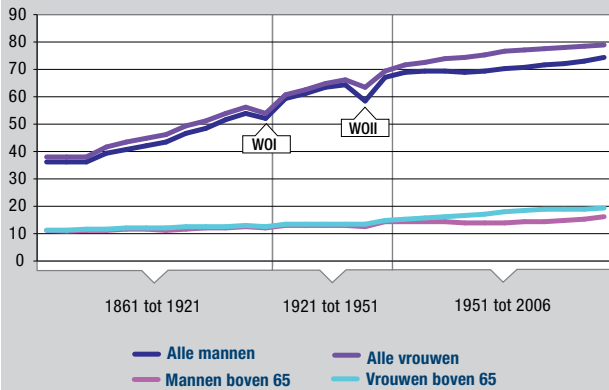

Als we piramides uit een aantal jaren naast elkaar zetten, dan valt op dat er in de jaren 1946-1960 een bult is ontstaan, de babyboom. In 2030 zullen er niet veel babyboomers als aandeel van de totale bevolking meer zijn. Als we babyboomers als een

De levensverwachting

De levensverwachting van mensen is de afgelopen eeuw fors gestegen. Dat komt voor een deel doordat mensen ook echt ouder worden, maar voor een groter deel door betere hygiëne en zuigelingenverzorging. Die hebben er immers voor gezorgd dat de hoge sterfte van kinderen onder de 5 fors is gedaald.

Levensverwachting, 1861-2006

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

Uitleg

Als een jongen in de jaren tussen 1861 en 1866 werd geboren, had hij een levensverwachting van 36,5 jaar; een jongen die in de periode 2001-2006 is geboren mag ervan uitgaan dat hij ruim 76 jaar wordt. Het verschil in levensverwachting tussen die twee jongens is dus een verdubbeling. Een man van 65 jaar had in 1861-1866 nog tien jaar te leven; in 2001-2006 was dat 15 jaar. Een toename van 50 procent.

De emancipatie

De emancipatie van de vrouw vanaf de jaren zestig en de beschikbaarheid van moderne voorbehoedsmiddelen en dan vooral de pil, hebben geleid tot een daling in fertiliteit. Deze daling van de vruchtbaarheid is af te lezen aan het aantal kinderen dat vrouwen gemiddeld krijgen. De zogenaamde 'pil-dip' is belangrijker voor de demografische ontwikkeling dan de na-oorlogse 'babyboom'. De boom gaf een tijdelijke hobbel in de bevolkingssamenstelling, maar de pil werkt voortdurend door.

Aantal kinderen per vrouw

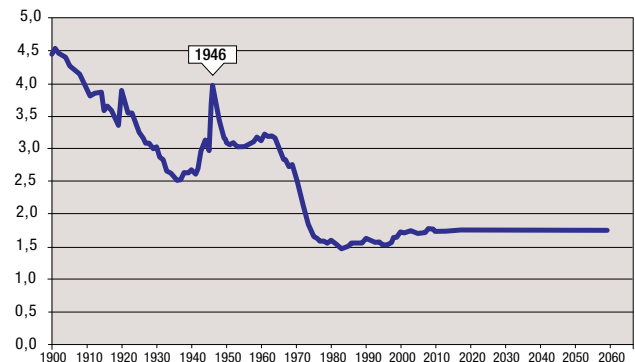
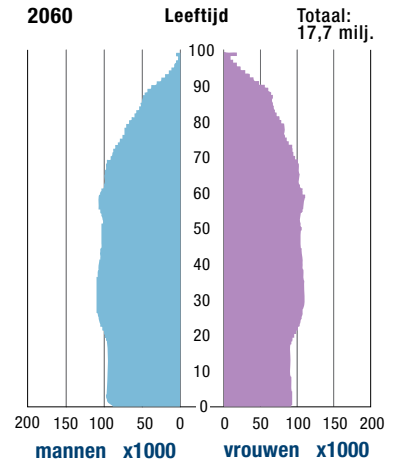
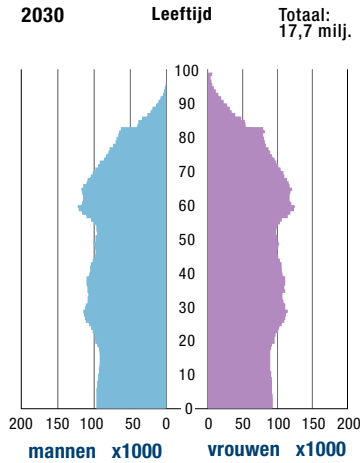
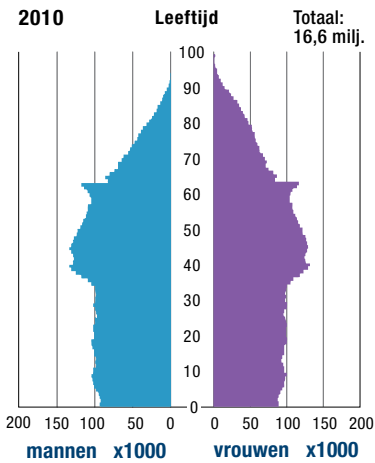

Foto: Giovanni Coruzzi / Hollandse Hoogte

YBOOMERS

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek

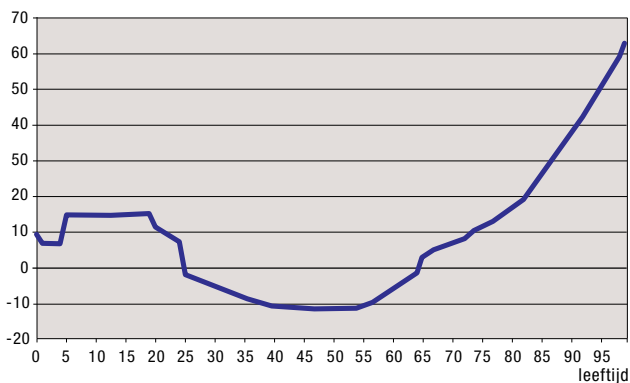

babyboom. Deze bult beweegt zich langzaam naar boven, maar wordt door het overlijden van leden van die generatie ook n probleem zien, dan maakt de tijd er vanzelf een einde aan.

Profiteren van de overheid

Als we bezien welke leeftijdsgroepen in duizenden euro's per jaar het meeste profijt hebben van de overheidsuitgaven dan blijkt zonneklaar dat dit twee groepen zijn. Op de eerste plaats jongeren tot 25 jaar en op de tweede plaats ouderen vanaf 65 jaar. Precies zoals het in een beschaafd land hoort. De volwassenen zorgen voor de kinderen en ouderen.

Netto jaarlijks profijt van de overheid naar leeftijd, 2010 (x1000 euro)

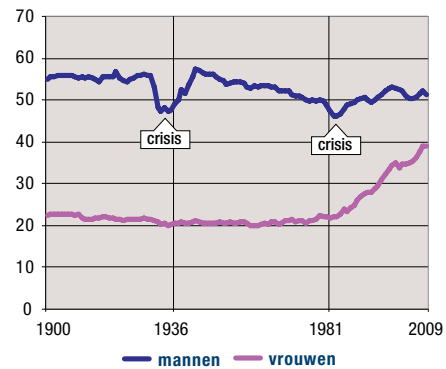

Bron: Albert van der Horst, Leon Bettendorf, Nick Draper, Casper van Ewijk, Ruud de Mooij en Harry ter Rele, Vergrijzing verdeeld. Toekomst van de Nederlandse Overheidsfinanciën (Centraal Planbureau, Den Haag 2010)

Werkenden

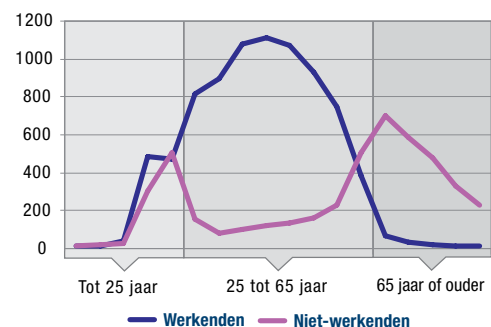
Een overzicht van de werkenden vanaf 1900 laat zien dat het percentage mannen dat werkte tamelijk stabiel is gebleven. Het percentage vrouwen is echter fors gestegen. Een steeds groter deel van de totale bevolking is dus actief in de economie.

Percentages van alle mensen met betaald werk

Inkomen uit arbeid

Mensen die een inkomen hebben, verdienen dat vooral zelf in de leeftijd tussen 25 en 65 jaar. Daarvoor en daarna ontvangen meer mensen een inkomen zonder daarvoor te hoeven werken (studenten en AOW-ers).

NIEUWE LEEFTIJDOPBOUW IS NIET HET PROBLEEM

Tekst: Nico Schouten

Bij de zorgen die worden geuit over de vergrijzing wordt steeds de aandacht gericht op de kosten van de pensioenvoorzieningen en de zorg. Die zouden 'onbetaalbaar' worden. Voor wie, wordt er niet bij gezegd. In het bijzonder worden de 'babyboom'-generaties onder vuur genomen om voorzieningen te kunnen versoberen. Het gaat om rechtse propaganda, die de ongelijkheden binnen generaties wegmoffelt om nog meer zelfverrijking van een minderheid mogelijk te kunnen maken. Economisch gezien is de vergrijzing niet het probleem.

PRODUCTIVITEIT, ARBEIDSVERDELING

Er komen inderdaad meer ouderen in de samenleving. Dit is een structureel gegeven. De doorstroming van de babyboomgeneraties geeft alleen een bijkomende hobbelpunt in komende decennia. Na 2035 verdwijnt die hobbelpunt, daar dan het lagere geboortecijfer sinds 1970 gaat doorwerken. Prognoses over de kosten zullen daarom verder moeten reiken dan een tijdstip in de hobbelpunt.

De vergrijzing houdt in dat relatief minder mensen in het betaalde arbeidsproces betrokken zijn dan vroeger. Dit wordt echter opgevangen door de groei van de arbeidsproductiviteit. Met minder mensen kan steeds meer geproduceerd worden. Dit proces kan doorgaan zolang wetenschap en techniek verbeterd worden. Daarbij komt dat ook meer mensen dan vroeger in betaald werk betrokken kunnen worden. Door de technische revolutie in het huishouden zijn er meer vrouwen op de arbeidsmarkt gekomen. Door de verbetering van de gezondheidszorg zijn mensen minder lang dan vroeger aan het ziekbed gekluisterd; of ze kunnen jaren langer doorwerken. Het is daarom niet juist om het aantal mensen tussen de 20 en de 65 te vergelijken met het aantal 65-plussers. Het gaat om de aantallen die actief in het betaalde arbeidsproces zijn betrokken. Deze aantallen kunnen nog flink stijgen als gehandicapten en 60-plussers meer kansen op een baan geboden worden. Dat gaat dan ook om meer mensen en vooral meer arbeidsuren dan verwacht kan worden van de 65- en 66-jarigen¹.

De vraag is verder voor welke goederen en diensten arbeid ingezet wordt. Gaat het om luxe voorzieningen voor weinigen of algemene voorzieningen voor velen? Bouwen we een nog luxer jacht voor miljonairs of nog een verpleeghuis? Produceren we goederen en energie dicht in de buurt, of blijven we afhankelijk van lange transportlijnen. Dit zijn vragen die raken aan de verdeling van de welvaart. Een dergelijke vraagstelling past niet in de gangbare

liberale beschouwingen, maar is wel nodig voor een beter beeld van mogelijkheden in de toekomst.

Ook verspilling komt in de gangbare statistieken niet goed in beeld. Roofbouw op mens en natuur is goedkoop op de korte termijn, maar geeft extra kosten – arbeidsuren inbegrepen – in de toekomst. Er is meer duurzaamheid nodig in de goederenvoorziening. Kritisch kan men ook kijken naar de grote hoeveelheid arbeid die in de financiële sector omgaat. Het heeft voor een groot deel een parasitair karakter.

De vergrijzing kan wellicht leiden tot een gemiddeld tragere vervanging van modes, omdat oudere mensen meer gehecht zijn aan eens gekozen goederen en minder consumeren. Dit kan doorwerken in de daarvoor benodigde arbeid. Deze daling compenseert enigszins de stijgende behoefte aan arbeid in de zorg.

Een ander punt van aandacht is het vrijwilligerswerk. Verwacht kan worden dat een groot aantal gepensioneerden zich hiermee bezig zal houden. De economische waarde hiervan wordt stelselmatig in zorgelijke beschouwingen over de vergrijzing genegeerd. Voor een deel komt dit doordat onbetaald werk geen belastingcenten opbrengt. Daardoor lijkt het niet van waarde te zijn.

LEVENSVRWACHTING

In het najaar van 2010 kwam het Actuarieel Genootschap met de prognose dat de levensverwachting meer zou toenemen dan eerder was voorzien. Het gevolg hiervan zou zijn dat de uitgaven aan pensioenen gaan toenemen. Deze boodschap is aangegrepen om te pleiten voor een versobering in de collectieve pensioenvoorziening, en voor een verhoging van de AOW- en pensioenleeftijd. Zou dit niet gebeuren dan liep de pensioenvoorziening voor de jongere generaties een gevaar. Of de pensioenpremie moest omhoog, wat stuit op bezwaren bij de werkgevers vanwege de internationale concurrentie.

Deze boodschap kwam op een tijdstip dat de pensioenfondsen toch al onder druk stonden door de combinatie van een zeer lage rente en een laag rendement van beleggingen in 2009. De dekkingsgraad kwam daardoor onder het vereiste percentage van 105. Inmiddels is de discussie over de dekkingsgraad verstomd, daar de rente iets is opgelopen en 2010 een goed jaar is gebleken bij de beleggingen. Dit laat zien dat men niet paniekerig moet reageren op fluctuaties van waarden op de financiële markten. De jaren geleden bedachte eis dat de dekkingsgraad gebaseerd moest worden op de marktwaardering van bezittingen is

kortzichtig gebleken. Korte-termijn-effecten kan men niet zo maar extrapoleren naar de lange termijn. Dat geldt nu voor de tegenslagen in 2008 en 2009, maar dit geldt ook voor succesvolle jaren in een verder verleden toen premies werden verlaagd in de veronderstelling dat de conjunctuur niet meer drastisch kon verslechteren.

De stijging van de levensverwachting vanaf 65 jaar leidt er voor fondsen toe dat zij langer pensioenen moeten uitkeren dan waarop gerekend is bij de vaststelling van de hoogte van de premies. Als beleggingen langdurig succesvol blijven kan dit opgevangen worden. Maar daar kan niet zonder meer op gerekend worden. Dus de levensverwachting is een serieus punt van aandacht.

De vraag is wel hoe reëel de voorspelling is en hoe breed er naar gekeken wordt. Het gaat in concreto om de sterftcijfers per pensioenfonds. Die cijfers verschillen omdat het werknemersbestand verschillend is, en de levensverwachting tussen vrouwen en mannen, tussen jong en oud, en tussen laag- en hoogopgeleide mensen uiteenloopt.

Beroepen met een lagere levensverwachting zijn wel in veel fondsen te vinden, maar niet in proportioneel gelijke mate. Bij het grootste pensioenfonds, het ABP, is de levensverwachting hoger dan landelijk, maar loopt de financiering via de overheid, zodat een verhoging van de pensioenpremie betaald kan worden uit de belastingen. In iets mindere mate geldt dit ook voor Zorg en Welzijn. In de marktsector staat de hoogte van de pensioenpremie onder spanning van de concurrentie, maar dit speelt evenzeer in de meeste andere economisch ontwikkelde landen. In China zal de overheid hogere kosten krijgen, wat moet doorwerken in de belastingen.

De stijging van de levensverwachting is in belangrijke mate gebaseerd op de nog te verwachten verbetering van de gezondheidszorg; in het bijzonder het terugdringen van de sterfte door kanker en door hart- en vaatziekten. Onzeker in de prognose is de invloed van welvaartsziekten, die vooral jongere generaties treffen daar de huidige 60-plussers in soberder omstandigheden zijn opgegroeid. Het gaat hoe dan ook om een geleidelijk proces, dat voornamelijk betrekking heeft op jongere generaties. Voor de huidige ouderen geldt een minder stijgende levensverwachting. Zij kunnen dus niet verantwoordelijk worden gesteld voor de toename van de levensverwachting bij de generaties na hen. Het idee dat babyboomers te veel zouden opsnoepen kan alleen gesuggereerd worden door te wijzen op de omvang van de groep. Maar dit argument is misleidend, daar een groot deel van de babyboomers pas later in hun leven in een pensioenfonds terechtgekomen is. In het bijzonder vrouwen hadden vroeger beperktere mogelijkheden. Ook op dit punt zijn er verschillen tussen pensioenfondsen.

Wat betreft de premiebetaling zijn er perioden geweest in hun leven dat de percentages hoger waren. In de jaren negentig van de vorige eeuw is een daling ingezet, gebaseerd op te rooskleurige verwachtingen over de groei van de economie. Dat was de liberale geest van de tijd.

Vooralsnog komt er over het geheel van de pensioenfondsen meer geld aan premies binnen dan aan pensioenen wordt uitbetaald (€ 28 miljard versus € 24 miljard). Per pensioenfonds zijn er verhoudingsgewijs wel grote verschillen. Met de toename van de levensverwachting kan binnen

pensioenfondsen rekening gehouden worden in de premiehoogte en in de indexatie. En de overheid kan bijsturen in de belastingdruk en financiering van voorzieningen.

GEMIDDELDEN

Bij de opvang van de vergrijzing gaat het in wezen om een verdelingsvraagstuk in de samenleving dat veel omvatter is dan een mogelijke ongelijkheid tussen generaties. Want generaties zullen als collectief altijd enige ongelijkheid in omstandigheden en mogelijkheden hebben.

Jongeren zullen meer kunnen profiteren van nieuwe technieken en producten dan ouderen. Maar er kunnen ook nieuwe tegenvallers optreden, zoals nieuwe gevaren voor de gezondheid, economische en politieke crises, klimaat effecten.

Herhaaldelijk is in afgelopen jaren geweest op het mogelijke verschil in 'profijt' per generatie van collectief geregelde voorzieningen door de overheid en de betalingen daarvoor. Babyboomers zouden daarin uitspringen. Inmiddels is wel gebleken dat men eerder kan spreken van een hoger 'profijt' van enkele generaties later², maar wezenlijker is de kritiek dat men op een veel te hoog abstractieniveau zit voor conclusies.

De berekening van het 'profijt' per generatie heeft geen praktische betekenis daar het los staat van de totale groei van de welvaart, en van wisselingen in de taken die overheden op zich namen. Als er taken naar de markt worden afgeschoven verdwijnen kosten en baten niet, maar krijgen ze een ander etiket. Andersom idem dito. Reclame waarmee commerciële media floreren wordt ook betaald door mensen die deze media niet bekijken of beluisteren, maar wel de producten kopen.

En nog vele malen belangrijker: het collectieve profijt zegt niets over het individuele profijt van mensen binnen een generatie. Er is veel meer aandacht nodig voor de ongelijkheden die achter de gemiddelden zijn verborgen. Er is geen duidelijk verband tussen het inkomen of de rijkdom van iemand en de verdienstelijkheid van zijn/haar optreden voor de samenleving. Veel hangt af van marktmacht, toeval en relaties. Daarbij komt dat bij de gemiddelden die een rol spelen in het debat doorgaans ook ongelijke verhoudingen zijn tussen het aantal betrokkenen boven het gemiddelde en het aantal betrokkenen beneden het gemiddelde. Twee voorbeelden. De welvaart in een land (inkomen per hoofd van de bevolking) kan gemiddeld toenemen door een sterke stijging bij de rijkste 10 procent, terwijl die afneemt bij de helft van de bevolking. De levensverwachting kan toenemen, maar het aantal mensen dat die leeftijd haalt is altijd minder dan het aantal mensen dat die leeftijd niet haalt. Een simpel en iets te kras rekenvoorbeeld. Stel van drie mensen worden er twee 70 en één 100. Dan is de levensverwachting 80. Daar zitten twee mensen onder en één boven. Deze ongelijkheid is structureel daar generaties geleidelijk uitsterven.

ECONOMISCHE OF SOCIALE ONGELIJKHEDEN

Binnen generaties zijn er steeds grote verschillen geweest in mogelijkheden en in rijkdom, groter dan die tussen de gemiddelden over generaties. Over de babyboomgeneraties wordt wel beweerd dat zij gouden kansen hadden door de opbouw van de verzorgingsstaat, maar menigeen had juist

weinig kansen door de grote concurrentie op de arbeidsmarkt van leeftijdgenoten. Studeren werd na 1957 wel goedkoper gemaakt, maar toen de toeloop op gang kwam werden er in de jaren zeventig beperkingen ingevoerd; bijvoorbeeld de numerus fixus voor geneeskunde³. Een boeiend detail hierbij is dat juist de politieke activisten onder de babyboomers (met bredere steun onder de studenten) acties voerden tegen deze beperkingen terwijl ze er zelf weinig last van zouden hebben. Iets dergelijks ziet men ook bij 65-plussers die de verhoging van de AOW-leeftijd afwijzen, terwijl ze er zelf geen nadeel van ondervinden; ja eerder een voordeel. Zelfzucht is niet aan een geboortjaar verbonden maar aan politieke visies op de samenleving.

Wie zorgelijk wijst op de groei van de uitgaven aan de AOW maar zwijgt over de groei van de belastingderving door de hypotheekrenteaftrek is niet neutraal bezig. In eerdere decennia was de opvatting dat sterkere schouders zwaardere lasten moesten dragen breder in de samenleving gespreid. Met de opkomst van het neoliberalisme is de zelfzucht gestimuleerd, en als een normale levenshouding voorgesteld. Het CPB heeft daar zijn modellen op gebouwd en brengt dus geen neutrale conclusies. Niettemin valt op dat zelfs de modellen van het CPB laten zien dat de groei van de kosten van de vergrijzing lager is dan de verwachte economische groei. Maar het CPB hanteert het dogma dat de gemiddelde lastendruk niet mag stijgen. Daardoor ontstaat er het 'gat' in de begroting.

Over de sociaal-economische verschillen bestaan wel degelijk statistieken. Daarbij valt vooral een samenhang op met de aard van het onderwijs dat iemand heeft gevolgd. Zie hoofdstuk 3 van het in voetnoot 1 genoemde rapport. Dit werkt door in het profijt van de pensioenvoorzieningen. Hoger geschoolden krijgen meer jaren AOW en pensioen. Maar hierbij moet men ook bedenken dat het om gemiddelden gaat. Een academicus kan net zo goed op een jongere leeftijd overlijden dan iemand met weinig opleiding. Niettemin is duidelijk dat de verhoging van de AOW-leeftijd en de pensioenleeftijd vooral mensen zal treffen met een lagere opleiding, dus een ruime meerderheid.

EEN GEVAARLIJK PENSIOENAKKOORD

Onder druk van de crisissfeer in 2009 en een trommelvuur van liberaal gekraai over de 'onbetaalbaarheid' van sociale voorzieningen heeft de FNV een pensioenakkoord gesloten met VNO/NCW dat een behoorlijke achteruitgang inhoudt in de pensioenvoorziening. In de media is vooral aandacht geweest voor de verhoging van de AOW- en de pensioenleeftijd naar 67 jaar. Waar tegenover staat dat de AOW welvaartsvast moest worden. In hetzelfde akkoord wordt echter ook afgesproken dat er een plafond is voor de hoogte van de pensioenpremies. Dit betekent dat bij tegenvallers de werkgevers niet hoeven bij te storten. Het risico van tekorten bij een pensioenfonds komt daarmee bij de pensioenen terecht, zowel die van gepensioneerden als bij de werknemers die rechten opbouwen.

Bij de verhoging van de AOW- en pensioenleeftijd wordt ervan uitgegaan dat het gros van de mensen van 65 en 66 jaar probleemloos kan doorwerken. Deze aanname berust op wensdenken. (Zie het rapport in voetnoot 1.) Tegenover een besparing op pensioenen staat een toename van andere kosten die door het CPB te laag worden geschat of

niet eens worden meegenomen. Met name de kosten voor loopbaanbegeleiding en scholing, arbeidsvoorziening (nieuw werk vinden) en ww, ziekteverzuim onder ouderen en arbodienst, en verdringing van jongeren en gehandicapten op de arbeidsmarkt. Bij de overheid en in door de overheid bekostigde instellingen stijgen de arbeidskosten omdat oudere werknemers duurder zijn.

Het is verder de vraag of het welvaartsvast maken van de AOW politiek voldoende ondersteund zal worden en blijven. De huidige minister van Sociale Zaken, Kamp (VVD), zwijgt hierover. Een wettelijke verankering is niet goed werkbaar daar het begrip welvaart niet exact omschreven kan worden. Bovendien lopen de uitgaven aan de AOW (boven de 67) op terwijl de belastinginkomsten uit de pensioenen gaan dalen. De overheidsfinanciën worden er op termijn niet beter van.

De economische crisis heeft geleerd dat pensioenen kwetsbaar zijn voor ontwikkelingen op de financiële markten. Het gaat bij pensioenen om aanspraken op financiële resultaten van belegd geld, dus van de handel en wandel van anderen. Een probleem op de financiële markten ligt in de telkens optredende ongeremde groei van financiële waarden, een groei die niet in verhouding staat tot de groei in de reële economie. De groei van beleggingsfondsen, waaronder die van pensioenen, jaagt door de onderlinge concurrentie op de kapitaalmarkt de financiële waarden omhoog. Dan kan bij het knappen van een zeepbel plotseling een enorme waardedaling plaatsvinden en de aanspraken in rook opgaan.

Dit laat zien dat in het systeem van kapitaaldekking een structureel risico zit. Het is daarom nodig dat de AOW overeind blijft en zoveel mogelijk welvaartsvast wordt. Een bijkomend voordeel is dat de AOW in beginsel gelijk is voor iedereen, en dus een nivellerend effect heeft. Ook in de bekostiging. Bij arbeidspensioenen worden de ongelijkheden bestendig en mogelijk zelfs versterkt.

De concurrentie op wereldschaal kan nieuwe crises brengen. Dat is in de jaren negentig van de vorige eeuw door liberalen en sociaaldemocraten over het hoofd gezien. Maar de situatie dreigt nu aangegrepen te worden om de rechten van werknemers te doen verslechteren ten gunste van ondernemers en particuliere beleggers. Een regering die hierin meegaat, ondermijnt de oudedagsvoorziening ten gunste van rijkere lagen van de bevolking. Dit zal vooral de werknemers treffen die weinig ruimte hebben om zelf te sparen, of ze nu jong zijn of oud.

De vergrijzing van de samenleving is niet het probleem maar de hebzucht van de rijkere lagen van de bevolking en van diegenen die er naar streven daarbij te horen. Met een hogere lastendruk op de sterkere schouders is het kostenplaatje van de vergrijzing in beginsel op te lossen. Wel blijft het de vraag of bij een kapitalistische inrichting van de economie op een duurzame en nuttige groei kan worden gerekend.

1 Zie voor cijfers: N.Schouten, 'Verhoging AOW-leeftijd ongewenst, onnodig, onzinnig', uitgave Wetenschappelijk Bureau SP, 2009. In http://www.sp.nl/service/rapport/091012_AOW_rapport.pdf.

2 Zie CPB-uitgave, 'Vergrijzing verdeeld - toekomst van de Nederlandse Overheidsfinanciën', 2010.

3 Door deze kortzichtige maatregel konden de salarissen van artsen later fors stijgen.

KLEINE BELASTING OP DE TOPVERMOGENS

ALTERNATIEF VOOR KABINETSAAKKOORD

Geert Reuten, Eerste Kamerlid voor de SP en universitair hoofddocent economie aan de Universiteit van Amsterdam

De overheid bezuinigt, maar de burgers staan voor extra lasten. Bovendien worden deze lasten ongelijk verdeeld: de 25 procent huishoudens met de hoogste inkomens worden ontzien, de lagere inkomens, waaronder mensen met een uitkering, worden getroffen met koopkrachtdaling. Maar het kan ook anders. Bij een extra belasting van 1 procent op de topvermogens zijn de overheidsbezuinigingen onnodig.

Dit artikel is een vervolg op het artikel uit Spanning van februari waarin ik de kern van het regeerakkoord beschreef. Ik geef eerst de samenvatting van twee hoofdpunten daaruit. Ten eerste. Iedereen moet volgens de regeringsplannen inleveren, zo denken velen. Maar op vragen van de SP-fractie in de Eerste Kamer liet de regering eind december weten dat de werkelijkheid anders is. De top 25 procent van de inkomensverdeling levert geen koopkracht in of gaat er zelfs op vooruit. Daarmee toont het door de PVV gedoogde kabinet Rutte zijn gezicht.

Ten tweede. Het kabinet kort op de sociale uitkeringen, ontslaat 50.000 ambtenaren en investeert minder. Daardoor vermindert de afzet van bedrijven en dit resulteert volgens berekening van het Centraal Planbureau (CPB) in nog eens 60.000 extra werklozen bij de bedrijven. Alles bij elkaar is het effect bovendien 0,4% minder groei gedurende een lange periode. (Bij deze berekeningen zet het CPB de effecten van het kabinets-

beleid af tegenover wat er zou gebeuren bij "ongewijzigd beleid". Bij de 110.000 extra werklozen en de lagere groei gaat het dus om de netto-effecten van de kabinetspolitiek.) Het kabinet bezuinigt, maar anderzijds stijgen de werkloosheidsuitkeringen en komt er relatief minder belasting binnen. Op deze wijze zullen de aangekondigde bezuinigingen van 18 miljard de overheidsfinanciën uiteindelijk met slechts 9,75 miljard euro verbeteren – zo berekende het CPB.

HET KAN ANDERS

De overheidsfinanciën kunnen ook recht getrokken worden door een relatief geringe vermogensbelasting. Ik geef eerst inzicht in de verdeling van het inkomen en vermogen. In grafiek 1 staat de Nederlandse inkomensverdeling uit 2009 (latere cijfers zijn nog niet beschikbaar). Alle Nederlandse huishoudens zijn ingedeeld in tien groepen van ieder 730.000 huishoudens, van laag naar hoog inkomen. In de 1e en 2e groep (laag inkomen) zitten vooral huishoudens met een uitkering, inclusief veel AOW-ers. Het gaat hier om bruto inkomens (dus inkomen vóór afdracht van premies en inkomstenbelasting). Bij iedere groep staat het gemiddelde inkomen van de groep ingetekend. Binnen iedere groep bestaat ongeveer dezelfde scheve verdeling als tussen de groepen. Zo zitten in de 10e (hoogste) groep ook de topverdieners van miljoenen per jaar.

Een extra inkomstenbelasting van 9 procent bij de 10e (hoogste) inkomensgroep zou óók €9,75 miljard opleveren (en met het afschaffen van de hypotheekrenteaftrek voor deze groep ben je dan al een heel eind). Maar in dit artikel wil ik de discussie openen over een relatief geringe

belasting op het vermogen van de 10 procent rijksten.

VERMOGENSBELASTING BIJ DE TOP 10 PROCENT

De bezittingen min de schulden van een huishouden zijn het vermogen van dat huishouden. De verdeling van de vermogens is nóg schever dan de verdeling van de inkomens. Er is wel een verband tussen die twee. Wie inkomen overhoudt, voegt dit toe aan zijn vermogen en vooral de hogere inkomensgroepen hebben méér inkomen dan ze nodig hebben om van te leven.

Grafiek 2 toont de Nederlandse vermogensverdeling. De onderliggende cijfers zijn afkomstig van het CBS en op vragen van de SP-fractie in de Eerste Kamer door het Ministerie van Financiën verstrekt.

We zien dat de 10 procent-top-vermogens ruim €700 miljard bezit. Dit is 59 procent van het totale vermogen begin 2010. Als we een extra vermogensbelasting van 1 procent heffen bij deze top-10 procent, en daardoor de geplande overheidsbezuinigingen vermijden, zullen er minder mensen met een uitkering zijn, vermijden we terugval in de groei en stijgen de overige belastinginkomsten. Met die éne procent verbeteren de overheidsfinanciën al méér dan bij de kabinetsvoorstellen.

ZWAAR OFFER?

Is dit een zwaar offer voor onze hoogvermogens? Ze zijn toch al getroffen door de crisis? Ja, maar procentueel niet meer dan dat wij allemaal samen met ons inkomen getroffen zijn. En begin 2010 zaten zij met hun vermogen (€ 719 mld.) al weer boven het niveau uit 2007 (€ 700 mld.).

Tussen 1993 en 2010 steeg ons

VERMOGENS-RENDEMENTSHEFFING

In Nederland bestaat sinds 2001 geen belasting meer op financieel vermogen, maar een vermogensrendementsheffing. De grondslag voor deze heffing is het vermogen dat iemand bezit boven de €20.785. Voor het berekenen van deze belasting gelden nog enkele andere vrijstellingen en wordt de eigen woning niet meegerekend.

De fiscus gaat ervan uit dat op dit vermogen een jaarlijks rendement wordt behaald van 4 procent. Over dit fictieve rendement (in werkelijkheid kan het hoger of lager zijn) wordt een belasting geheven van 30 procent. Per saldo komt dit neer op een belasting van $(0,3 \times 0,04) = 1,2$ procent over dit vermogen. Uitgedrukt als percentage van het BBP staat de Nederlandse belasting op de omvang van het vermogen 1/3 onder het EU-gemiddelde (inclusief OZB en overdrachtsbelastingen); die van het vermogensinkomen van huishoudens is zelfs de laagste in de EU (meest recente EU-vergelijking van cijfers uit 2008).

.....

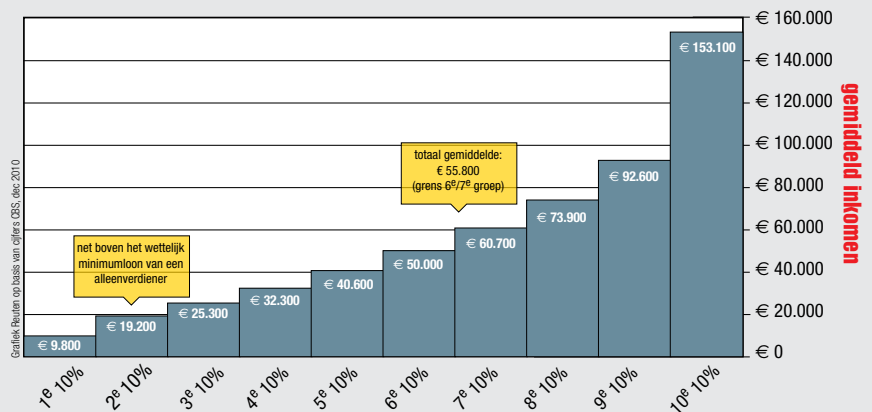
nationale inkomen nominaal (dat is inclusief inflatie) met 112 procent. In dezelfde periode steeg het vermogen van de top 10 procent met 231 procent (dat is 13,6 procent per jaar). De topvermogens groeiden dus twee maal zo snel als het nationaal inkomen (Grafiek 3 toont dit). Het lijkt dan niet onredelijk om daar een relatief geringe belasting te heffen. Dan worden er – om nog maar eens een punt te noemen – niet 75.000 kinderen getroffen met een door de kabinetspolitiek werkloze ouder.

GEEN ECONOMISCHE NOODZAAK MAAR EEN POLITIEKE KEUZE

Het trio Rutte, Verhagen en Wilders – en een deel van hun achterban – stelt zijn bezuinigingsagenda graag voor als een economische noodzaak. Hun bezuinigingspakket is echter geen economische noodzaak maar een politieke keuze die de onderkant het zwaarst treft en de top ontziet. Een vermogensbelasting van 1 procent extra bij de 10 procent rijkste Nederlanders levert de overheidsfinanciën méér op dan het kabinetspakket van €18 miljard. Dit alternatief treft de top relatief bescheiden, in plaats van de onderkant relatief zwaar te treffen. Er is geen economische noodzaak voor de ene of de andere keuze, het is een politieke keuze.

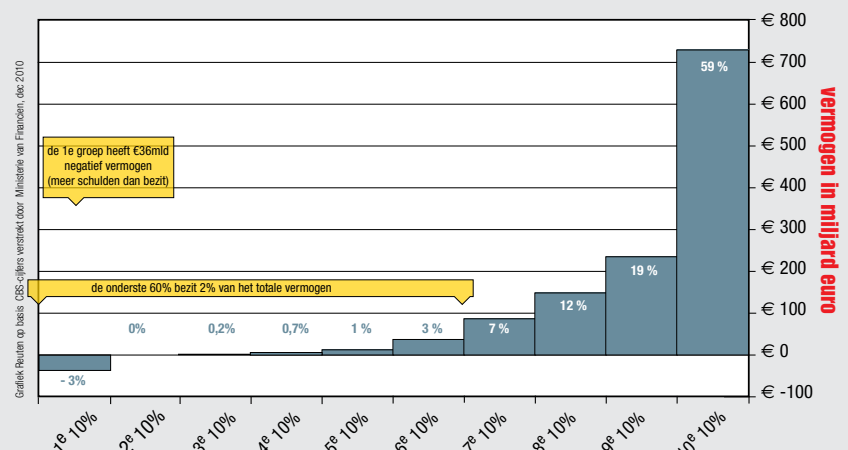
1. INKOMENSVERDELING NL HUISHOUDENS 2009: GEMIDDELD BRUTO INKOMEN PER 10%-GROEP

inkomen hoogste groep is ruim 15x dat van laagste groep (het jaarinkomen van de onderkant kan de top in 3 weken besteden)

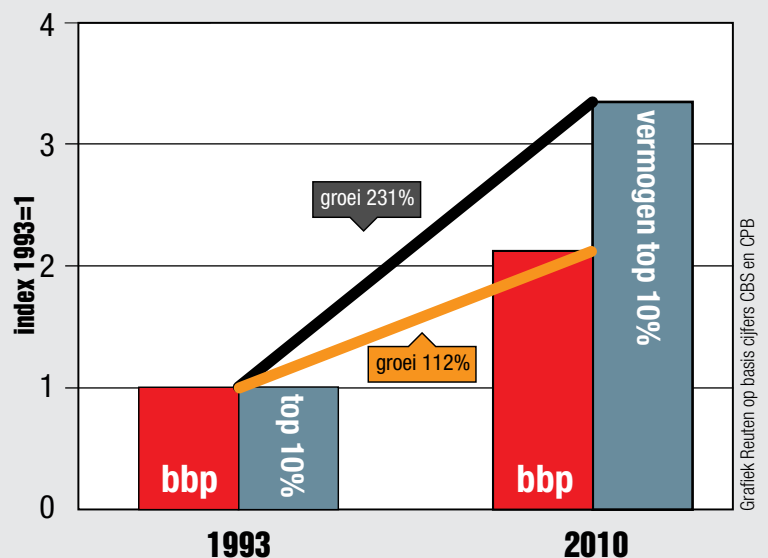
10%-groepen van laag naar hoog inkomen (730.000 huishoudens per groep)

2. VERMOGENSVERDELING HUISHOUDENS NL 2010 (1 JAN.): TOTAAL VERMOGEN €1200 MILJARD

10%-groepen van laag naar hoog vermogen (iedere groep 730.200 huishoudens)

3. TOENAME BBP EN VERMOGEN TOP 10%: 1993-2010 (NOMINAAL)

Anti Mubarak demonstratie tegenover het Egyptische parlement

DE EGYPTISCHE OPSTAND

DE OPMAAT VOOR EEN DAADWERKELIJKE DEMOCRATISERING VAN HET MIDDEN-OOSTEN?

Tekst: Karel Koster Foto: Pierre Terdjman / Cosmos / Hollandse Hoogte

Een groot deel van de Arabische wereld is in opstand gekomen. Achtereenvolgens zijn bewegingen de straat opgegaan in Tunesië, Egypte, Jemen, Bahrein en Libië. Kleinere betogingen hebben ook in andere landen plaatsgevonden en het is niet denkbeeldig dat deze revoltes zich verspreiden naar andere delen van de wereld. Hoewel de situatie in elk land anders is, is het duidelijk dat grote delen van de bevolking verandering willen. Welke verandering en welke eisen, verschilt van land tot land. Er zijn wel gemeenschappelijke kenmerken die steeds weer terugkomen.

De internationale economische crisis heeft overal diepe sporen achtergelaten: er is niet genoeg economische groei en zeker niet genoeg werk voor

de miljoenen jongeren. Er heeft een enorme demografische omslag plaatsgevonden in grote delen van de wereld: de bevolkingen worden steeds

jonger. In Egypte bijvoorbeeld is bijna 33 procent van de bevolking jonger dan 14 jaar (ter vergelijking, in Nederland is dat 17 procent). Die jongeren hebben beter onderwijs dan ooit gekregen, maar hebben zeer slechte vooruitzichten op werk, huisvesting en een redelijk inkomen. In Egypte leeft 40 procent van de bevolking van 80 miljoen mensen van minder dan twee dollar per dag. De economische groei heeft een minderheid verrijkt, maar de meeste mensen

niet geholpen.

De voortgezette groei van de economieën elders in de wereld, zoals die van China, Brazilië en India heeft extra vraag gecreëerd op de wereldmarkten. Daardoor is er een wereldwijde toename in de vraag naar energiebronnen en voedselvoorraden. Voedselprijzen zijn zodanig gestegen dat de Voedsel en Landbouw organisatie waarschuwt voor een ramp¹.

Die hogere prijzen kunnen door de arme bevolkingen van veel landen niet meer worden opgebracht. Daar komt nog bij dat onder druk van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) de voedselsubsidies in landen zoals Tunesië en Egypte zijn afgebroken. Deze ontwikkelingen hebben veel mensen met de rug tegen de muur gezet.

NIEUWE OPPOSITIE

Oudere generaties, gewend aan de onderdrukking van regimes die niets van verandering wilden weten, komen niet zo snel in opstand tegen de achteruitgang. Maar hun kinderen hebben wel aspiraties en weten door de verbeterde communicatiemogelijkheden en het vrije verkeer van informatie dat een beter leven mogelijk is. Dankzij de elektronische revolutie kunnen ze elkaar daarover bovendien vertellen. Deze jongeren zijn niet bereid om stil te zitten en hun lot te ondergaan. Door het onderlinge contact en de toegang tot internationale zenders zoals Al Jazeera is het makkelijker geworden om massaal tot verzet op te roepen en demonstraties te organiseren.

De combinatie van de breed gevoelde woede tegen de sociaal-economische achteruitgang en de politieke repressie door de elite die haar positie wil behouden, vormt samen met de nieuwe technologie de basis voor de opstanden.

De opstanden verrasten velen in het Westen. Men dacht dat economische groei en stabiliteit vanzelf zouden leiden tot verbetering van de levensomstandigheden van de mensen. Dat was weer een gevolg van een fixatie op

de belangen van de politieke elites, vooral de westerse bondgenoten in de regio. Die fixatie creëert een blinde vlek voor het belang van eenvoudige maar voor de bevolking cruciale zaken. Veel zogenaamde deskundigen die in de media aan het woord komen hebben geen oog voor zaken als inkomen, werk en huisvesting; kortom de oude sociaal-democratische eisen van de arbeidersbeweging in Europa². Er was nog iets: de sinds 09/11 wijd verbreide angst voor islamitisch-religieus geïnspireerd terrorisme. Daardoor werd al snel elke strijdvaardigheid uit zijn verband gerukt en daarmee in verband gebracht. In plaats van waardering voor de rebellen, voor wie de strijd om democratische vooruitgang centraal staat, kwam er in januari kritiek en op zijn best terughoudendheid. Dat was zeker de alles overheersende reactie van de EU-buitenlandvertegenwoordiger Ashton, eerst op de opstand in Tunesië en vervolgens op die in Egypte.

De oppositie liet zich niet afremmen door de koele ontvangst in het Westen. De Egyptische initiatiefnemer van de beweging die op 26 januari de straat op ging, de 6 april Jeugdbeweging, was al langer actief. Deze beweging werd opgericht in 2008, toen de initiatiefnemers solidariteitsacties ondernamen voor stakers in de industriestad El-Mahalla El-Kubra. Ook toen waren gestegen voedselprijzen en dus ernstige dalingen in inkomsten voor een groot deel van de bevolking de lucifer in het kruitvat. De huidige beweging bestaat uit een zeer brede coalitie van kleine handelaars, kantoor- en industrie-arbeiders, kleine seculiere krachten zoals de liberale New Wafd Party en Al-Ghad en studenten³.

EEN HECHT BONDGENOOTSCHAP

Er was in Egypte al tientallen jaren meer aan de hand dan stijgende voedselprijzen. De politieke structuur wordt al jaren gedomineerd door het leger en aanverwante veiligheidsorganen. Dat was een uitvloeisel van de oorspronkelijk militaire coup uit 1952, van kolonels tegen koning Faroek I. De koning dankte zijn positie aan de oude Britse kolonisten maar werd aan de kant gezet door de nationalistische groep rond Nasser. Gedurende een groot deel van de

Koude Oorlog was Egypte een bondgenoot van de toenmalige Sovjet Unie. Daar hoorde ook een confrontatiepolitiek met Israël bij, die uitliep op een drietal oorlogen waarvan de laatste plaats vond in oktober 1973. Na die confrontatie werd onder Amerikaanse begeleiding een vredesverdrag gesloten.

Het nieuwe bewind onder Anwar Sadat en later Mubarak draaide richting VS. Die oriëntatie werd sinds 1982, na het ondertekenen van een vredesverdrag met Israël, gehandhaafd. Het bondgenootschap met de VS heeft de legerleiding geen windeieren gelegd: jaarlijks maakt de VS 1,3 miljard dollar aan militaire hulp over⁴. Die hulp vormt de basis van grootschalige corruptie in de leger-top. Zoals in veel andere autoritaire landen zijn ze 'voor zichzelf' begonnen. De militaire top controleert tegenwoordig een derde van de Egyptische economie⁵.

Het Egyptische leger is voornamelijk met Amerikaanse wapensystemen uitgerust en er worden gezamenlijke militaire oefeningen gedaan met de Amerikaanse strijdkrachten in de regio. Daarnaast wordt nauw samengewerkt met Israël om radicale oppositie in de regio, zoals de Palestijnse Hamas in de Gaza strook, te controleren en zo nodig te breken. Egypte maakt in feite deel uit van de pro-westerse en pro-Amerikaanse machtssfeer in het Midden-Oosten, samen met Israël en Jordanië.

De top van het Egyptische leger vormde de sleutel van deze samenwerking: ze heeft er alle belang bij om vast te houden aan de bestaande machtsverdeling. Toch gaat het niet om een strikt militair regime. De Nationaal Democratische Partij (NDP), nauw verbonden met de militaire top, is al jarenlang de enige toegestane politieke machtsfactor. De enige grote georganiseerde oppositie is sinds tientallen jaren de Moslim Brotherhood, een islamitische partij met jihadistische wortels die de afgelopen tijd een steeds pragmatische koers is gaan varen. Bij de laatste door de militaire top streng gecontroleerde verkiezingen, was de Brotherhood het enige alternatief voor de NDP. Vanwege de ondemocratische grondwet mocht deze partij bij de laatste parlementaire verkiezingen

echter uitsluitend niet-partijgebonden kandidaten verkiesbaar stellen. Ze kan vermoedelijk rekenen op steun van een solide minderheid onder de bevolking.

DE OPSTAND VAN 2011

De kern van de opstand bestond uit een massale, permanente demonstratie op het Tahrir-plein in Caïro. Deze demonstraties werden geïnitieerd door de 6 april-beweging en wekenlang volgehouden, ondanks bijzonder gewelddadige pogingen van het veiligheidsapparaat om de demonstranten te verjagen. Behalve door politie-inzet gebeurde dit later door het ronselen van de allerarmste Egyptenaren. Hun was wijsgemaakt dat behoud van hun werk afhing van het weggagen van de demonstratie. Bij de daaropvolgende veldslagen bleef het leger, dat vanaf eind januari met tanks en troepen aanwezig was, afzijdig. Er zijn aanwijzingen dat de laagste commandanten weigerden de opstand met geweld neer te slaan – de verbroedering van de demonstranten met de dienstplichtige militairen speelde daarin een rol.

Die terughoudendheid verhinderde niet dat tientallen demonstranten door de militairen werden gearresteerd en mishandeld⁶. Maar er was nog veel meer verzet: stakingen en demonstraties breidden zich uit in andere steden. De toeristen-industrie, met 1 miljard dollar per maand een van de belangrijkste inkomstenbronnen was zo goed als lam gelegd⁷. In Suez, gelegen aan het strategische kanaal, werden stakingen uitgeroepen door onder anderen douanebeambten. Op 1 februari ging er een oproep uit voor een nationale staking⁸. De Egyptische opstand dreigde om te slaan in een revolutie, waarbij het maar de vraag was of de lagere officieren en dienstplichtige militairen loyaal zouden blijven aan de militaire top. Toen President Mubarak op 30 januari weigerde af te treden en de demonstraties en stakingen onverminderd werden voortgezet en zelfs uitgebreid, moest de militaire top

een offer doen. Dat bestond uit het ontslag van Mubarak op 11 februari en het begin van een proces naar een democratische samenleving.

INTERNATIONALE VERANDERINGEN

Gaat er ook iets veranderen in de internationale rol van Egypte, als bewaker van westerse – vooral Amerikaanse – belangen in het Midden-Oosten? Te oordelen naar de negatieve Israëliëse reacties is dat zeker zo. Dat is niet vreemd: als er een democratischer regering komt dan zal die rekening moeten houden met de massale afkeer van het Israëliëse beleid ten opzichte van de Palestijnen. Net als in Turkije zal men afstand nemen van de blinde Amerikaanse steun voor de regering van premier Netanyahu. Deze heeft immers aangetoond dat hij niet tot enigerlei concessie ten aanzien van de Palestijnen in staat is, door het nederzettin-genbeleid in de bezette gebieden voort te zetten.

Ook de rol van Israël als kernwapenstaat in het Midden-Oosten zal sterker ter discussie komen te staan. Die kritiek is niet nieuw. Ze werd in 2010 al geuit en massaal ondersteund in de Verenigde Naties. Ook daar zullen de VS en haar bondgenoten, dus ook Nederland, op Egyptische kritiek kunnen rekenen. Hoe ver die kritiek gaat hangt af van de omvang van de politieke veranderingen in Egypte.

EEN ONVOLTOOIDE OMWENTELING

De demonstranten hebben tegen een hoge prijs (half februari waren er 365 doden en duizenden gewonden) de eerste stappen naar werkelijke democratie afgedwongen. Symbolisch daarvoor was het vertrek van Mubarak, maar voorlopig verandert er in Egypte nauwelijks iets aan de politieke machtsstructuur. De informele militaire junta, geleid door veldmaarschalk Tantawi, die de werkelijke politieke macht vormt in Egypte is niet verdwenen. Het leger houdt zijn greep op de economie, de noodtoestand blijft en er zitten nog steeds politieke gevangenen vast. De oppositie beseft dat, maar heeft besloten om het veranderingsproces een kans te geven. Na gesprekken tussen de regering en de oppositie is er een wettelijke adviesraad ingesteld door de militairen, die een aantal wijzigingen in de grondwet voorstelde. Daardoor wordt

deelname aan de presidentiële verkiezingen door onafhankelijke kandidaten makkelijker. De gewijzigde grondwet wordt op 19 maart aan een referendum onderworpen, gevolgd door parlementaire verkiezingen in juni en daarna presidentsverkiezingen. Door voortgezette druk van de oppositie werd de door Mubarak aangestelde premier Ahmad Shafiq begin maart al vervangen door Essam Sharif, een voormalige minister die zich solidair had verklaard met de oppositie.

Met deze concessies houdt het repressie-apparaat niet op te bestaan, zoals de demonstranten heel goed weten. Begin maart werd een bezetting van het kantoor van de geheime politie uitgevoerd. De actievoerders namen delen van de archieven in beslag, zodat het bewijs van het wangedrag van de politie, waaronder het martelen van gevangenen, niet verloren gaat. Zulke waakzaamheid zal nog lang noodzakelijk zijn. Beloftes door de militaire en politieke elite voor democratie en verbeteringen in het lot van de miljoenen Egyptenaren, zullen niet afdoende zijn. Zoals we weten worden vrijheid en vooruitgang niet weggegeven maar moeten ze worden veroverd, keer op keer.

- 1 Adam Morrow and Khaled Moussa Al-Omrani, EGYPT Soaring Food Prices Squeeze Poor, IPS News, Cairo, 19 november 2010
- 2 Annie Lowrey, Protesting on an Empty Stomach. How the Egyptian economy is fueling unrest in Egypt, www.slate.com geplaatst op 31 januari 2011.
- 3 JuanCole, Why Egypt 2011 is not Iran 1979, geplaatst op 2 februari 2011 op www.juancole.com
- 4 William D. Hartung, Who is Profiting From Arming Egypt?, geplaatst op 30 januari 2011 op www.huffingtonpost.com
- 5 One-third of Egypt's economy under army control, www.iol.co.za, 20 februari 2011
- 6 Leger Egypte betrokken bij martelingen, AFP 10 februari 2011
- 7 Nicholas Kulish, *Egypt's Economy Is Near Paralysis*, New York Times 31 januari 2011
- 8 Eric Lee and Benjamin Weinthal, Trade unions: the revolutionary social network at play in Egypt and Tunisia, www.guardian.co.uk, 10 Februari 2011

STOP APARTHEID

BOYKOT KRUGERRAND

THINK GLOBAL, ACT LOCAL

DE CAMPAGNE TEGEN DE VERKOOP VAN DE GOUDEN KRUGERRAND

Tekst: Ron Blom* Foto: ANP

De dagen van de Zuid-Afrikaanse Apartheid liggen al weer een tijdje achter ons. In 1990 werd Nelson Mandela vrij gelaten en kwam er na enkele jaren een einde aan de apartheid. Toch is het goed om zo nu en dan terug te blikken. Deze wettelijk vastgelegde racistische politiek leek voor lange tijd onaantastbaar. Door gezamenlijk actievoeren daar en hier waren we in staat om er een einde aan te maken. Een typisch voorbeeld van een anti-apartheids campagne was de actie tegen de verkoop door Nederlandse banken van de Krugerrands, de Zuid-Afrikaanse gouden munten. In het najaar van 1984 werd deze campagne gelanceerd door het Komitee Zuidelijk Afrika (KZA).

De verkoop leverde het apartheidsregime in Pretoria driehonderd gulden per goudstuk op. Wereldwijd vloede zo in 1983 1,17 miljard gulden (een half miljard euro) in de Zuid-Afrikaanse schatkist. De omzet bedroeg in dat jaar 4,5 miljard gulden (2 miljard euro). Nederland nam met een omzet van bijna vijftieng miljoen gulden (11 miljoen euro) een bescheiden

plaats in. Van de munt die dertienhonderd gulden (590 euro) kostte, werden er in ons land in dat jaar achttienduizend verkocht.

Ter begeleiding van de campagne verspreidde het KZA een affiche dat gebruikt kon worden door de plaatselijke groepen. De poster met de tekst 'Stop apartheid – boycot Krugerrand' legde een verband tussen de abominabele arbeidsomstandigheden van de zwarte Zuid-Afrikaanse mijnwerkers en de financiering van de apartheidspolitiek door de handel in de gouden Krugerrand. Er bestond bovendien geen vakbondsvrijheid voor de gouddelvers.

Zo'n tweehonderd plaatselijke comités, maar ook kerkelijke groeperingen, vakbonden, gemeenten, universiteiten en rekeninghouders kregen een belangrijke rol in het bestoken van lokale bankfilialen. Vakbonden en Ondernemingsraden in het bankwezen schaarden zich erachter. Talloze organisaties en individuele klanten dreigden met opstappen bij hun bank.

In de regio Boskoop-Waddinxveen-Gouda maakte ik ook deel uit van zo'n groep. Op 5 februari 1985 voerden we als regionale antiracistische groep actie in de Rabobank vestiging in Waddinxveen. Zes van de vijftien activisten hadden zich vastgeketend aan een pilaar in de hal van het bankgebouw. De overigen deelden pamfletten uit. De actievoerders vroegen om een onderhoud met de directeur van de vestiging, maar deze

waarschuwde na zijn opkomst snel de rijkspolitie. De actie werd gadeslagen door de burgemeester. Na aankomst in het gebouw ging de grote politiemacht eerst op zoek naar een ijzerzaag om de kettingen waarmee de demonstranten zich hadden geketend door te zagen. Ze werden alle zes aangehouden en meegenomen naar het politiebureau wegens huisvredebreuk.

Acties als deze kregen veel publiciteit. In die februari-maand waren onder druk van de media aandacht de grote landelijke banken om en werd de verkoop overal gestaakt. Dit had alles te maken met de groeiende weerzin in Nederland tegen de apartheid. De vraag naar de gewraakte munt was drastisch verminderd. Door de combinatie van strijd van de zwarte arbeidersklasse en de townshipbewoners in Zuid-Afrika en de solidariteitsbeweging in het buitenland werd een volgende stap gezet richting onttaking van de apartheidspolitiek en de bevrijding van de zwarte massa's.

De bevrijdingsstrijd is zeker niet voltooid. In plaats van tegen raciale achterstelling moet er nu geknokt worden voor sociale gelijkberechtiging. De rijkdommen van het land, zoals goud, dienen ten goede te komen aan de gehele bevolking. Zelfverrijking en sociale achterstelling moeten wijken voor de consequente doorvoering van gelijkheid, vrijheid en solidariteit. Dat kunnen we het beste samen doen, niet alleen daar maar ook hier in Nederland.

*Ron Blom werkt aan een biografie van Frank van der Goes en is coauteur van *'Wij gingen onze eigen weg. Herinneringen van revolutionaire socialisten in Nederland van 1930-1950'*, Eburon, Delft 2011

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 66

KEES SLAGER
SP-Eerste Kamerlid

‘Generatieconflict? Hebben wij dan een conflict?’, vroeg ik toen mijn 40 jaar jongere collega-senator en Spanningredacteur Arjan mij opbelde met het verzoek over dat onderwerp een column te schrijven. Hij lachte m’n vraag weg, maar ik voelde me met mijn neus op de feiten gedrukt: ik ben de laatste SP-parlementariër van vóór de oorlog, die er – per 1 juni – mee stopt.

Mijn generatie neemt afscheid op het moment dat het woord ‘generatieconflict’ een heel andere inhoud heeft dan vroeger, toen het steevast ging om schermutselingen tussen bezorgde ouders en hun uit de band springende puberkinderen.

Nu lees ik teksten waarin de jongeren van een zich progressief noemende partij als D66 het hebben over ‘een tsunami van problemen die op onze generatie afkomt: torenhoge pensioenpremies, opgeblazen huizenprijzen, onhoudbare gezondheidszorg en ontslagrecht voor de insiders.’ Zij vinden dat mijn generatie financieel meer profiteert van de overheid dan zij ooit zullen kunnen doen. En dat is kennelijk een nachtmerrie voor hen. Als ik zo’n tekst lees, realiseer ik me dat ik niet alleen oud word, maar ook uit een totaal andere wereld kom. Een wereld waarin solidariteit tussen generaties vanzelfsprekend was.

Hoe vaak heb ik mijn vader niet horen vertellen dat hij in 1927 als elfjarig jochie van de lagere school kwam en meteen ging werken. Dat was een opsteker voor opa, want nu kon zijn oudste zoon mee naar de boer en de twee kwartjes per dag die hij daar verdiende, waren hard nodig in het landarbeidersgezin. Dat je als kind uit het werkmilieu je verdienen afdroeg aan je ouders was vanzelfsprekend. Vader deed het tot hij op z’n 22ste trouwde en zoals hij, deed elke jongen en elk meisje dat in het werkmilieu van vóór de oorlog. En zodra de ouders zo oud en versleten waren dat ze niet meer konden werken, sprongen de kinderen weer in de bres om vader of moeder een dragelijke levensavond te geven. Dikwijls namen ze hen in huis. Natuurlijk had deze ‘intergeneratieve solidariteit’ zijn gebreken. Want – afgezien van wat burenhulp – beperkte hij zich tot de eigen familie. Voor wie kinderloos oud werd en niet meer kon werken bleef er niks anders over dan het vragen van een aalmoes bij de kerk of het Burgerlijk Arbeidsbestuur.

Dat er met de Noodwet Drees in 1947 een einde kwam aan die liefdadigheid en elke man en elke alleenstaande vrouw van 65 jaar recht kreeg op een ‘staatspensioen’, was een stap vooruit in onze beschaving. De solidariteit

had de grenzen van de familie doorbroken, de Nederlanders voelden zich vanaf dat moment met z’n allen verantwoordelijk voor iedereen. Dat was soms wennen. Ik weet nog hoe een oude vrouw op ons dorp, die jaren van de diaconie had geleefd en nu van Drees trok, reageerde toen ze een tweedehands kachel kreeg omdat de hare kapot was gegaan. ‘Wat zal Drees daar wel van zeggen?’, vroeg ze bang aan de buurman. Want ze was gewend gekort te worden op haar aalmoes als ze van iemand iets extra’s toegestopt had gekregen. Maar de buurman wist al wel dat Drees een recht was en sprak: ‘Daar geeft Drees geen pest om, hou jij je kachel maar lekker, Joane!’ Tien jaar later, in 1957, kregen we de AOW en daar gingen alle werkende Nederlanders een premie voor betalen. Ook ik, want ik was op 1 september 1956 gaan werken. Wij deden dat voor bejaarden die zelf nooit een cent premie hadden betaald.

En hoewel we toen slechts een schijntje verdienden van wat tegenwoordig gangbaar is, heb ik nooit ook maar één van mijn generatiegenoten horen klagen dat wij moesten opdraaien voor die oudjes. Steeds vaker denk ik daarom dat er echt een ‘goeie ouwe tijd’ is geweest.

SPANNING

OUDE EN NIEUWE VORMEN EN GEDACHTEN

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 4, april 2011

OUDE EN NIEUWE VORMEN EN GEDACHTEN

Vormen en gedachten hebben niet het eeuwige leven, maar zijn onderhevig aan maatschappelijke ontwikkelingen. In de politiek bijvoorbeeld spelen internet en de nieuwe media een steeds grotere rol. Betekent dit dat campagnestrategen en partijen andere wegen in moeten slaan? Heeft het nog zin om affiches te plakken en deur aan deur kranten en pamfletten te verspreiden of kan alle verkiezingspropaganda beter via televisie en internet? We spraken hierover met Maurice de Hond die zeer uitgesproken opvattingen heeft over de kloof tussen kiezers en politici. Hoe kunnen politici verwachten dat ze door de kiezers worden vertrouwd als zij zelf de bevolking niet vertrouwen?

Ook op het gebied van de verzorgingsstaat en arbeidsverhoudingen veranderen de organisatievormen. Er wordt gesproken over flexicurity, dat flexibilisering en zekerheid suggereert en in het kader van de Lissabon-agenda in zwang is geraakt. De Europese vakbeweging heeft daar echter zo haar bedenkingen bij. Ook professor Maarten Keune stelt in een gesprek met Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden vraagtekens bij dit begrip. Bij alle economische plannenmakerij wordt er volgens hem alleen maar naar geld gekeken. Vergeten wordt dat het om mensen gaat, om normen en waarden.

Niet alle verandering is vooruitgang. In de *Opinie*, op de laatste bladzijde, roepen Emile Roemer en Paul Ulenbelt daarom op tot terughoudendheid wat betreft het hervormen van het Nederlandse pensioenstelsel.

Willem Bos geeft in 'Het gevaar van de rijkdom' aan dat onze maatschappij over genoeg geld beschikt en dat bezuinigingen helemaal niet nodig zijn. Maar dan moeten we het geld wel halen waar het zit: bij de rijken.

Door de gevolgen van de aardbeving en tsunami bij de kerncentrale van Fukushima is de discussie over kernenergie in Nederland opnieuw opgelaaid. Volgens Herman Damveld geven de gebeurtenissen aanleiding om ons denken over kernenergie definitief te herzien. Kernenergie zou meer problemen kennen dan een oplossing voor het energievraagstuk bieden. In een special over energie zullen we binnenkort uitgebreid op de discussie over kernenergie terugkomen.

In een dubbele boekbespreking laat Willem Bos zien dat er ook op het vlak van de vakbeweging een omslag gaande is. De stakende schoonmakers vorig jaar laten zien dat niet de functionarissen maar de actieve leden de sleutel zijn als het gaat om de toekomst van de vakbeweging.

Zoals in de vorige *Spanning* al aangekondigd, beginnen we in dit nummer net een nieuwe opzet van *Het Rijke Rooie Leven*. Socialisten zullen in de komende afleveringen een liedtekst of gedicht bespreken dat hen heeft geïnspireerd. Het spits wordt afgebeten door Sjaak van der Velden die zich liet inspireren door een song van de groep Chumbawamba.

INHOUD

3	POLITIEK MOET HET VERTROUWEN VAN DE BURGER TERUGVERDIENEN
7	VERZORGINGSSTAAT BEDREIGD MAAR NIET TEN DODE OPGESCHREVEN
10	HET GEVAAR VAN DE RIJKDOM
13	DE ILLUSIE VAN DE WEDEROPSTANDING VAN KERNENERGIE
18	DE LESSEN VAN DE SCHOONMAKERS
21	FEUERBACH HERLEZEN
22	HET RIJKE ROOIE LEVEN 67
24	OPINIE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

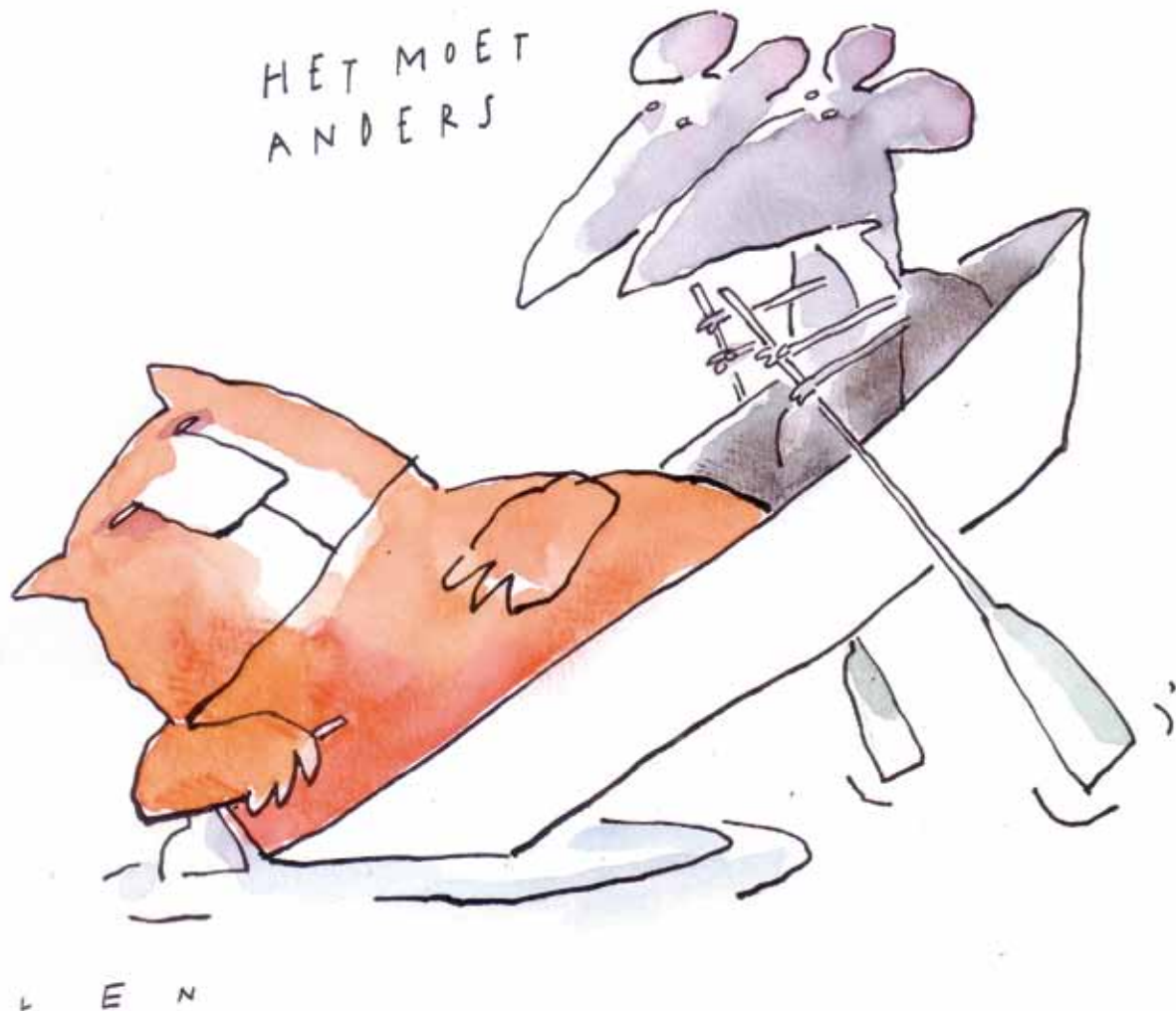
Foto cover

Werry Crone / Hollandse Hoogte

'POLITIEK MOET HET VERTROUWEN VAN DE BURGER TERUGVERDIENEN'

INTERVIEW MET MAURICE DE HOND

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

Vroeger had je politieke partijen met afdelingen en leden die behoorden tot een zogenaamde zuil. De zuilen hadden eigen sportverenigingen, toneelclubs, hun eigen krant en radio-omroep. Ze vormden hechte verbanden of een georganiseerd 'familieleven'. Tegenwoordig bestaan het rijke roomse leven en de rode familie niet meer. De kiezer lijkt op drift geslagen. Volgens De Hond moet de politiek vooral bij zichzelf te rade gaan. Niet de burger is namelijk de weg kwijt, maar de politici zelf.

We gingen in Amsterdam op bezoek bij Maurice de Hond. Een man met een veelzijdige persoonlijke geschiedenis als sociaal geograaf, marktonderzoeker, reclamemaker voor een energiebedrijf en scheidsrechter in het betaald voetbal, om maar enkele zaken te noemen. De meeste mensen kennen hem waarschijnlijk ook als de man die de Deventer moordzaak op de voet volgde en bij verkiezingen de voorkeur van de kiezers peilt. De Hond heeft door al zijn, soms ook omstreden, activiteiten ondervonden dat mensen die buiten de getreden paden treden, vaak buiten de boot vallen. Dat is hem ook overkomen. Een interessante man met een verrassende kijk op Nederland en de wereld.

Anno 2011 zweven de meeste kiezers, vertonen kiezers consumentengedrag en zien partijen zich gedwongen om goed na te denken over de vraag waar hun achterban te vinden is en hoe die bediend moet worden. Wat is volgens jou de fundamentele motor achter dit proces?

Er zijn twee factoren dominant in de maatschappelijke ontwikkelingen van de laatste dertig jaar: de stijging van de welvaart en de technologische ontwikkelingen.

Ik loop al heel wat jaren mee en omdat mijn vrouw Cubaanse is, ken ik ook de Cubaanse maatschappij redelijk goed. Daardoor heb ik wel aardig zicht op de kenmerkende zaken van onze samenleving. Ga maar na, mijn vader woonde bij het Waterlooplein en moest als jongen van elf al van school af om te gaan werken in de fruitkraam van zijn ouders. Vrijwel iedereen die daar in de buurt woonde was arm, maar de saamhorigheid en onderlinge gezelligheid was groot. Dat zie ik terug bij mijn schoonfamilie in Cuba. In Nederland is na de Tweede Wereldoorlog de welvaart hier enorm toegenomen.

Die welvaartsstijging is vooral te danken aan de technologische ontwikkelingen. Er is sprake van een digitale revolutie, die qua impact en omvang vergelijkbaar is met de industriële revolutie uit de 19e eeuw. Alleen gaat het nu veel sneller dan toen.

Door de gestegen welvaart en de technologische ontwikkeling hebben mensen tegenwoordig veel langer onderwijs en meer vrije tijd en beschikken ze over veel meer informatiebronnen. Daardoor is de burger anno nu een heel andere dan vijftig jaar geleden en is hij als het ware geëmancipeerd ten opzichte van de elite. Die emancipatie botst met hoe het bestuur in elkaar steekt, dat is namelijk erg top-down georiënteerd. Mensen ontnemen hun macht tegenwoordig ook aan het feit dat ze niet meer alleen ontvangers van nieuws en ideeën zijn. Door internet kunnen ze namelijk ook zender zijn. Vroeger konden gebruikers de media (krant, radio, televisie) nauwelijks actief gebruiken. Ook kunnen ze veel makkelijker gelijkgezinden vinden en mobiliseren. De genoemde nieuwe ontwikkelingen sluiten niet aan op de wijze waarop de politiek traditioneel georganiseerd is. De moderne samenleving opereert horizontaal, maar de politiek werkt nog steeds erg verticaal; en dan wel van boven naar beneden.

Denk je dat die ontwikkelingen in welvaart en technologie de trend voor de toekomst zetten?

Volgens mij zal de technologische ontwikkeling blijven versnellen, waardoor degenen die belang hebben bij de status quo in de problemen komen. Ik vergelijk het weleens met de platentektoniek. Die platen blijven schuiven, daar is niets aan te doen. En soms ontaardt die spanning zich in een aardbeving. Die hou je niet tegen, daar moet je op voorbereid zijn. En daar zit in Nederland wel een probleem. We passen ons slecht aan de gebeurtenissen op wereldschaal aan, met name omdat we amper beseffen wat er aan de hand is. Als je kijkt wat er in China en Brazilië gebeurt, daar heeft men hier vaak geen weet van of zicht op. En de impact van de technologische ontwikkelingen lijkt velen leidinggevend nog steeds te verrassen. De politiek reageert traag en dan meestal ook nog met kleurloze compromissen. Dus of de welvaartsgroei bij ons doorzet is

nog maar de vraag, door het gebrek aan visie bij de elite. Neem de Zuidas, dat was toch een volslagen verouderd concept. Daar staan allemaal grote kantoren waarvan het de bedoeling is dat daar mensen aan het werk gaan, terwijl de trend juist is dat mensen vaker thuis werken en dus grote kantoren minder nodig zijn. Iets dergelijks geldt voor de Betuwelijn. Wie bedenkt het nou om anno 1995 langs de Rijn en een snelweg nog een spoorlijn voor 6 miljard aan te leggen. Alsof er geen betere investeringen in onze economie van de 21e eeuw gedaan konden worden. De spoorlijn is een concept uit 1830 en er wordt niet nagedacht over nieuwe concepten.

Niet om de Betuwelijn te verdedigen, maar er moeten toch spullen naar Duitsland worden vervoerd vanuit Rotterdam? Dat kan niet via internet.

Dat is waar, maar toch is het een slecht argument, al is het steeds gebruikt. Er had beter ingezet kunnen worden op meer duwbotten over de Rijn; die ligt er toch al. Of misschien het ontwikkelen van een geheel nieuw concept om goederen over water te vervoeren. Als dat zou lukken, dan kunnen we dat idee ook in het buitenland verkopen. Dan hadden we er geld aan verdiend, in plaats van dat het miljarden had gekost. Als we toen voor dat geld een glasvezelnet naar ieder huis en kantoor hadden aangelegd was dat pas echt een investering in de 21e eeuw geweest, met vele grote economische voordelen. Maar zoals ik al zei, er is een totaal gebrek aan visie.

Maar hoe komt dat dan? Verstaat de elite de tekenen des tijds zo slecht?

Dat kun je wel zeggen. Er is een soort kortsluiting en dat komt door twee dingen: het is een generatieprobleem en een kwestie van opleiding. Vrijwel alle besluiten worden genomen door mensen van voor 1975, dus mensen van voor de digitale revolutie. Ik heb me er vanaf het begin actief mee beziggehouden, omdat ik in 1965 al leerde programmeren, maar er waren heel wat mensen die toen zeiden dat het nooit wat zou worden. Weet je nog dat beeld van Wim Kok die in 1998 een muis gebruikte als afstandsbediening? Dat soort mensen heeft het besluit voor de Betuwelijn genomen, die mensen denken in ouderwetse concepten. De mensen van die oudere generatie bepalen ook het niveau en de inhoud van het onderwijs. Op digitaal gebied en kennis over de economische en sociale gevolgen heeft ons onderwijs echt een achterstand en studenten zijn alleen nog maar bezig met op de meest voordelige manier studiepunten halen. Maar wat wil je, als je mensen niet stimuleert om zelf na te denken en straft als ze die studiepunten niet halen dan nemen ze de makkelijkste weg. Ondertussen denken we wel allemaal dat we voorop lopen, dat is typisch Nederlands. Maar ze hebben geen weet.

Hoe verklaar jij het dat SP'ers die in en buiten verkiezingstijd langs de deur gaan, door een overgrote meerderheid van mensen positief bejegend worden. Bijna iedereen toont zich blij verrast wanneer je aanbelt en vraagt naar hoe het in de buurt gaat, naar plus- en minpunten, naar zaken waar mensen zich zorgen over maken, et cetera. Nooit hoor je van mensen: 'Een gesprek vind ik overbodig want ik heb een computer met internet?'

Dat is begrijpelijk. Internet is relatief nieuw en dan is het natuurlijk niet zo dat alle oude manieren van communicatie

Foto: Marco Okhuizen / Hollandse Hoogte

Maurice de Hond

tie ophouden te bestaan. Het is niet of-of, maar en-en-en. Toen de televisie kwam, hield de radio ook niet op te bestaan en zo is het nu ook. De radio bestaat nog steeds, maar men heeft wel een nieuwe vorm gezocht en gevonden om naast de televisie te blijven voortbestaan.

Wat ik over de Zuidas zei, laat dat goed zien. Werken kunnen steeds meer mensen thuis doen, maar interactie tussen mensen blijft belangrijk en zelfs het belangrijkste van het bij elkaar zijn. Dus de kantoren zullen niet ophouden te bestaan, maar een andere vorm krijgen. Maar niet als je in kamers gaat zitten om elkaar te gaan e-mailen. We moeten slimmer leren werken.

Een belangrijk onderdeel van slimmer werken is goed omgaan met mensen. Een paar jaar geleden verscheen een studie waarin wordt betoogd dat grote groepen mensen samen het meestal beter weten dan experts. Mensen ervaren vaak een totaal gebrek aan invloed, niet op hun eigen leven maar op hun werk of de maatschappij als geheel. Daarom blijkt ook telkens uit onderzoek dat de burgers tevreden zijn over hun eigen leven, maar niet over het systeem waarin ze leven.

Ik zal een voorbeeld geven. In een fabriek met lopende band was de directie ontevreden over de productie en het personeel was ook maar matig tevreden over het werk. Als oplossing is toen bedacht om de band 10 procent sneller te zetten, maar tegelijk iedere medewerker een stopknop te geven. Wat bleek? De productiviteit ging duidelijk omhoog maar de tevredenheid van het personeel ook. Die mensen kregen nu namelijk het gevoel dat ze invloed hadden op het

werk en ze kregen ook meer vertrouwen. Het gaat erom dat de top moet toestaan dat er veel meer initiatieven uit de mensen zelf kunnen komen. Als ik voor jullie een lezing geef dan merk ik dat SP'ers behoorlijk pragmatisch zijn. Dit in tegenstelling tot de meeste leden van de PvdA die als bestuurders denken, van bovenaf.

Het individu is bevrijd (waar met uitzondering van de christen- en moslimfundo's weinig mensen rouwig om zijn) maar het collectief, de maatschappij is gedeukt en beschadigd. Vrijwel alle maatschappelijke en politieke organisaties zijn op zoek naar een nieuwe balans. De meeste spelers kijken eerder achterom (1950) dan vooruit (2050). Waar komt dat vandaan?

De elite sluit in haar denken en handelen niet aan op wat er verder in de maatschappij gebeurt. Dat bevrijde individu wil ook meer verantwoordelijkheid krijgen. Mensen worden niet betrokken bij hoe het land wordt bestuurd. Als ik een klein voorbeeld uit mijn eigen leven neem, dan wordt duidelijk wat ik bedoel. Hier voor de deur is een grasveld dat door de gemeente wordt beheerd. Als burens hebben we niet veel contact, maar een buurvrouw heeft een aantal hortensia's geplant rond dat grasveld. Dan blijkt dat we er met zijn allen voor zorgen dat die planten water krijgen. Als de buurvrouw er niet is, doe ik het of iemand anders. Het is maar een klein voorbeeld, maar zo zou veel meer minder centraal geregeld kunnen worden. Dat grasveldje, of eigenlijk die hortensia's, hebben ervoor gezorgd dat we als burens iets meer contact met elkaar hebben. Als de overheid een aantal randvoorwaarden bepaalt, dan zou veel meer van het openbaar groen door de burgers zelf kunnen worden verzorgd. Het is echt nergens voor nodig om dat soort zaken te centraliseren.

Schaalvergroting is de laatste jaren overal opgetreden en het leidt eigenlijk tot niet veel goeds. Jullie hebben die onderzoeken gedaan in de zorg en bij de politie. Bij de politie is het echt een puinhoop, maar de leiding doet eigenlijk niets om de kennis van de mensen in het veld aan te wenden voor een beter beleid. Ik zou de korpsleiding een voorstel willen doen en ik ben er ook van overtuigd dat de gemiddelde politieagent beter zou functioneren als het wordt uitgevoerd.

Als de leiding het hele korps nou eens voorlegt dat de agenten met voorstellen kunnen komen voor verbetering van het apparaat. En dan met de belofte erbij dat van de tien waarop door de politieagenten het meest wordt gestemd er bijvoorbeeld vijf ook echt worden uitgevoerd. Dus niet zo'n ouderwetse ideeënbus waar niets mee gebeurt, maar van tevoren wordt aangekondigd dat er echt naar de mensen wordt geluisterd. Ik weet zeker dat dit de politie ten goede zal komen, want zo worden leiding en werkvloer weer met elkaar verbonden. Ze staan nu te los van elkaar.

We ontkomen er niet aan: Fortuyn, Verdonk, Wilders. Fortuyn is dood, Verdonk raakt haar virtuele 25 zetels in een paar maanden kwijt, maar Wilders blijft als gedoogpartner goed boeren. Speelt hij met lucifers bij een benzinstation of is het juist positief dat hij een stem geeft aan een grote groep Nederlanders die eerder niet meedeed aan het publieke debat?

Ook bij de onvrede die Wilders verwoordt, speelt het disfunctioneren van de overheid een grote rol. Ik ken vrij veel Volendamers. Die wonen in een dorp met een

tamelijk grote sociale cohesie. Ze vinden de overheid daar lastig want die luistert niet naar ze, is klantonvriendelijk en werkt met tegenstrijdige regels. Daar is de PVV de grootste en dat komt echt vooral door de onvrede over de overheid en niet door de opstelling van de PVV ten opzichte van de islam.

Als Wilders dadelijk misschien ingekapseld raakt, is de veenbrand die al sinds Fortuyn door het land gaat nog steeds niet weg. De burger voelt zich niet serieus genomen, omdat de elite de verantwoordelijkheden bij zichzelf wil houden. Daarom wordt er ook zo schandalig omgegaan met klokkenluiders. Mensen die tot de elite behoren zijn als de dood om hun macht uit handen te geven. Ze zijn bang dat het dan een puinhoop wordt, omdat ze de mensen niet vertrouwen. Maar laten we wel wezen, de meeste mensen zijn gewoon redelijke en nette mensen. Het zijn echt niet allemaal Tokkies. Ik zeg vaak: 'Het is niet de kiezer die de politiek niet vertrouwt, maar de politiek die de kiezers niet vertrouwt.'

Maar moeten we ons dan geen zorgen maken over de groei van rechts die zich in vrijwel heel Europa aftekent?

Links en rechts doen er als begrippen niet meer zo toe. Iemand kan de Telegraaf lezen, lid zijn van de KRO en SP stemmen: dat is allemaal diffuser geworden. Je moet ook niet vergeten dat de inhoud van de begrippen heel erg veranderd is. Als een negentiende-eeuwse liberaal zou zien wat zich nu liberaal noemt, dan zou hij zich in zijn graf omdraaien. Hetzelfde geldt trouwens voor socialisten. Wat de mensen die Wilders stemmen vooral beweegt, is dat ze zich willen afzetten tegen de bestaande macht. Die macht ziet namelijk geen kans om de vertaalslag te maken tussen de maatschappelijke veranderingen en de politiek. Ze houdt te veel vast aan het oude. Ook links ziet de nieuwe verhoudingen niet goed en houdt krampachtig vast aan het oude.

Een aardig voorbeeld daarvan is het optreden van Jolande Sap in de kwestie Kunduz. Haar standpunt werd duidelijk niet gedeeld door de GroenLinks-kiezer. De fractie heeft niet eens geprobeerd om de leden of kiezers te overtuigen, maar alleen geluisterd en voordat het congres plaatsvond zelf een beslissing genomen. Ze had haar leden moeten proberen te overtuigen en als haar dat niet gelukt was had ze moeten zeggen: 'Oké, dan nemen we het meerderheidsstandpunt over.' Maar dat deed ze juist niet. Ze zette haar standpunt door en toen werd ze door de elite nog bejubeld ook. Dat zou echt leiderschap zijn! Ze deed het echt op de oude manier, de manier waardoor mensen zich van de politiek afkeren.

Hoe zie je je eigen rol? Je bent onderzoeker naar kiezersgedrag en er gaan stemmen op dat peilingen het kiezersgedrag beïnvloeden. Daarom zouden er vlak voor de verkiezingen geen peilingen mogen worden gehouden. Wat vind je daarvan?

Ongelofelijk, maar het illustreert ook goed wat ik steeds zeg over het wantrouwen dat politici in de bevolking hebben. Zelf proberen ze tijdens de campagne de kiezers op allerlei manieren te beïnvloeden. En ook spelen de media hun eigen rol daarbij. Ik doe niets anders dan zichtbaar maken wat de kiezers vinden. En dat zou dan verboden moeten worden? In 1986 hebben ze dat in België gedaan. Er mochten vlak voor de verkiezingen geen peilingen worden

gepubliceerd. De peilingen werden natuurlijk wel gewoon gehouden. En de uitkomsten werden niet in de pers gepubliceerd, maar wel aan de politici bekendgemaakt. Ja, als je de kloof tussen politiek en bevolking in stand wil houden of zelfs vergroten, dan moet je dat doen. Onvoorstelbaar.

Hoe zou het volgens jou in de politiek allemaal anders en beter geregeld kunnen worden?

In 2003 heb ik een artikel geschreven over het einde van het Huis van Thorbecke, waarin ik mijn plannen heb ontvouwd. Zoals het staatsbestel nu is geregeld, dat voldeed jarenlang heel goed maar er is maatschappelijk zoveel veranderd dat er echt iets moet veranderen. We leven niet meer in het midden van de negentiende eeuw, de tijd van Thorbecke.

In mijn visie zou de bevolking niet alleen de volksvertegenwoordiging moeten kiezen, de Kamer, maar ook de premier. De Eerste Kamer kan trouwens helemaal verdwijnen. De gekozen premier kan dan op eigen kracht in korte tijd een eigen regering samenstellen en de Kamer moet die regering controleren. Twee instanties dus, met een eigen mandaat. Als een voorstel van de regering door de Kamer is aangenomen, dan duurt het een maand voordat dit voorstel ook echt van kracht wordt. Als in die maand niet meer dan 10 procent van de kiezers meldt dat men een stemming wil onder de kiezers hierover, dan is het voorstel impliciet van kracht geworden. Als binnen die maand wél meer dan 10 procent van de kiezers meldt dat ze die stemming wensen, dan moet binnen één maand daarna die stemming ook inderdaad plaats hebben gevonden. Als dan meer dan de helft van de kiezers tegen blijkt te zijn dan wordt het alsnog afgewezen. En als de regering iets wil en de Kamer wijst het af dan kan de regering ook onder de kiezers laten vaststellen of de regering of de Kamer het mandaat van de kiezer goed interpreteert. In feite is dat de knop van de werknemers om de snelheid van de lopende band te beïnvloeden in dat voorbeeld van de fabriek. Mijn hele, uitgewerkte voorstel kun je op mijn site www.maurice.nl lezen, maar waar het me om gaat is dat de kiezer een grotere invloed en daardoor medeverantwoordelijkheid krijgt. We leven in een maatschappij die steeds verder fragmenteert en dat geldt voor de politiek ook. De politiek moet het vertrouwen van de burgers terugverdienen, maar dat kan alleen door die burger ook vertrouwen te schenken. Alleen zo zullen we de bestaande onvrede kunnen oplossen.

Foto: Anke Teunissen / Hollandse Hoogte

VERZORGINGSSTAAT BEDREIGD MAAR NIET TEN DODE OPGESCHREVEN

Tekst: Hans van Heijningen en Sjaak van der Velden

De bestaande arbeidsverhoudingen staan al jaren onder druk. Zo had het liberaliseren en flexibiliseren van de arbeidsmarkt – een belangrijk onderdeel van de Lissabon-agenda uit 2000 – ertoe moeten leiden dat de Europese Unie vorig jaar al wereldleider had moeten zijn op economisch vlak. Zover is het nog niet, maar uitstel moet geen afstel worden, vinden tal van gerenommeerde economen. Sociale verwoevheden, die in het verleden via acties en strijd tot stand gekomen zijn, staan onder druk door de toegenomen concurrentie op wereldschaal. De verzorgingsstaat zoals we die kennen is in het gedrang. We spraken daarover met professor Maarten Keune (Universiteit van Amsterdam), die daar zo zijn bedenkingen bij heeft.

De huidige verzorgingsstaat is ontstaan als een middel om de ergste vormen van uitbuiting en uitsluiting weg te nemen en tegelijkertijd de tegenstellingen tussen kapitaal en arbeid te temperen. Staan de voorstanders van de ontmanteling van de verzorgingsstaat erbij stil dat de klassenstrijd dan weer op zou kunnen laaien? Niemand is meer bang voor socialisten?

Nee, inderdaad, volgens mij speelt dit soort overwegingen geen enkele rol in het debat over de manier waarop Europa haar concurrentievermogen op kan voeren.

Vergeet niet dat er maar erg weinig georganiseerde oppositie is tegen alle hervormingsplannen. De oppositie komt meestal van relatief kleine partijen. Ook van de SP die misschien geen kleine partij is. De grote meerderheid laat het echter gebeuren. Sociale groepen die optreden voor collectieve belangen, dat wordt als ouderwets gezien. Bij alle plannen wordt het individu als de kern van de

economie en de maatschappij beschouwd. Dat is ook niet helemaal onzin. De arbeidersklasse van vroeger bestaat niet meer als een homogene actor, de organisatiegraad van de vakbeweging is vrijwel overal dalende. De oude strijdtradities bestaan nauwelijks meer. Dus ik begrijp wel dat ze voor het opleven van de klassenstrijd niet echt bang zijn. Het hele discours over Europa en de Lissabon-strategie is erg technocratisch en gaat nauwelijks over mensen. De mens is puur een sluitpost.

Die economen en technocraten hadden natuurlijk ook geen rekening gehouden met de economische crisis. Is het niet beter al die hervormingsplannen in de koelkast te zetten wanneer er zoveel mis blijkt te kunnen gaan?

De crisis heeft de waarde van de verzorgingsstaat weer eens onderstreept. De gevolgen van de crisis worden gedempt door het bestaan van een verzorgingsstaat. De uitgaven daarvoor houden de effectieve vraag in stand, waardoor bedrijven een deel van hun afzet behouden. Zonder die verzorgingsstaat zouden de gevolgen veel ernstiger zijn, met een veel hogere werkloosheid en armoede natuurlijk. Zo'n crisis is een onderdeel van het systeem, maar de discussie daarover is eigenlijk niet of nauwelijks gevoerd. Korte tijd was er sprake van debat, toen de banken overheidssteun kregen en er een besef was dat de dingen anders moeten. Maar dat is snel overgewaaid en nu is het weer business as usual. De crisis wordt nog slechts gezien als een gat in de weg naar de toekomst en de essentiële vragen over het (niet) functioneren van het financiële systeem worden niet meer gesteld.

Overigens moeten veel van de echte gevolgen van de crisis in Nederland nog komen. Als de bezuinigingen die nu op stapel staan uitgevoerd worden, zal dit nog serieuze sociale consequenties hebben. Hier valt het tot nu toe mee; in landen als Spanje, Ierland en Portugal ligt dat heel anders. Maar ook daar wordt eigenlijk nauwelijks een fundamentele discussie gevoerd. Volgens mij komt dat omdat er geen duidelijk alternatief bestaat voor het huidige systeem. Aan het begin van de crisis had zo'n discussie misschien nog wel gekund, maar nu lijkt het alweer een gepasseerd station.

Hoe komt dat dan? De Lissabon-agenda zou toch van tafel moeten, in een tijd waarin mensen snakken naar zekerheid in plaats van naar liberalisering, flexibilisering en onzekerheid? En niet om ons op de borst te kloppen, maar als SP waarschuwen we toch al tientallen jaren voor de gevolgen van het beleid van 'meer markt, minder overheid'?

Op de een of andere manier heeft jullie verhaal de aansluiting met de media gemist en dat is heel belangrijk in deze tijd waarin de massamedia grote impact hebben. Je kunt gelijk hebben, maar je verhaal moet wel worden gehoord. Wat daarin ook meespeelt, is dat de leiding van de vakbeweging meeding in de Europese retoriek. Pas sinds kort lijken het Europees Vakverbond (EVV) en veel nationale bonden in te zien hoe belangrijk de rol van Brussel is in de ontwikkeling van arbeidsverhoudingen en pas sinds kort hebben ze daar duidelijke kritiek op. Ook de voorzitter van het EVV erkent nu pas dat de EU de verkeerde kant opgaat, met die strenge eisen uit het onlangs

Maarten Keune

Foto: Jeroen Oerlemans

voorgestelde Europese Pact voor Concurrentievermogen waardoor sociaal beleid onder grote druk komt te staan. Samengevat denk ik dat er niet naar de critici is geluisterd omdat ze geen aansprekend alternatief hebben weten te brengen. Maar daarnaast speelt macht een grote rol. Er wordt alleen maar geluisterd naar mensen die het standaard economische verhaal herhalen en herhalen. Het economische en technocratische denken is eenzijdig en oppermachtig. Slechts enkelen gaan het debat ook op een ander, meer menselijk niveau aan.

In je oratie geef je aan dat neoliberalen de verzorgingsstaat sinds de jaren zeventig als een ziekte zien en niet meer als de oplossing. Het medicijn tegen die ziekte zou dan het hervormen of afbreken van de verzorgingsstaat zijn, tegelijk met het matigen van de lonen. Nieuw is dat niet, want loonmatiging wordt toch vanouds gepromoot als middel tegen alle kwalen?

Het akkoord van Wassenaar uit 1982 zou ik toch echt als een breekpunt willen zien. Toen werd loonmatiging geïnstitutionaliseerd als middel om de concurrentiekracht van Nederland te vergroten en zo werkgelegenheid te

behouden. Daarnaast is arbeidsmarktparticipatie het belangrijkste doel van sociaal en arbeidsmarktbeleid geworden. 'Iedereen aan het werk, dan komt alles goed', lijkt wel de slogan van de EU te zijn.

Is dat dan niet zo? Mensen halen toch voldoening uit werk en werken is toch beter dan thuiszitten?

Ik ben ook niet tegen inspanningen om mensen aan het werk te krijgen, maar wil ook aandacht voor normen en waarden die betrekking hebben op wat fatsoenlijk werk is en wat niet. Nu is het vaak zo dat ieder baantje, hoe onzeker of laagbetaald ook, wordt gezien als een beter alternatief dan een werkloosheidsuitkering. Daarnaast worden mensen die werkloos of inactief zijn ten onrechte verantwoordelijk gehouden voor het gebrek aan passend werk en voor problemen met de financiering van de verzorgingsstaat. De crisis heeft deze zaken in een heel ander daglicht gesteld. De echte verhoudingen komen duidelijker in beeld, maar daar gebeurt verder weinig mee. De bonussen in de bankensector bloeien weer volop, terwijl die sector wel met staatssteun gered is.

Veel van de veranderingen die op til staan, zoals een toenemende flexibilisering van de arbeid, worden ook teruggevoerd op de toegenomen individualisering van de maatschappij. Hoe denk je daarover? Zijn jongeren individualistischer en willen ze ook echt van alle collectieve regelingen af?

Uit diverse onderzoeken blijkt dat ook jongeren (want daar gaat het meestal over) liever een vaste aanstelling hebben in plaats van preciaire tijdelijke baantjes. Dat geldt ook voor de vakbeweging; de organisatiegraad neemt af maar uit onderzoek blijkt dat ook jongeren blij zijn met collectieve arrangementen waar de vakbeweging zich sterk voor maakt. Mensen willen inderdaad steeds meer zelf hun keuzes maken, maar er is wel degelijk behoefte aan collectieve zekerheid. Dat grijpt diep in op de levens van mensen. Daar waar de onzekerheid op dit ogenblik het grootst is, in Zuid-Europa, voelen mensen zich zo onzeker dat het geboortecijfer erg laag is: men heeft niet genoeg zekerheden om kinderen te kunnen hebben.

Als we even terugkeren naar dat idee van de productieve verzorgingsstaat. Als we het goed begrijpen dan toets je de aanhangers daarvan op het verwezenlijken van hun eigen doelstellingen en kom je tot de conclusie dat daar weinig van terechtkomt.

Waar die mensen aan voorbij lijken te gaan, is dat ze een mooi discours hebben maar dat de praktijk vaak anders is, doordat allerlei verwachtingen niet uitkomen. Een voorbeeld: de Europese Commissie is een fervent voorstander van *flexicurity*. Dat betekent meer flexibiliteit gecombineerd met nieuwe zekerheden, bijvoorbeeld de zekerheid om een nieuwe baan te vinden en de zekerheid van een behoorlijke uitkering in tijden van werkloosheid. Mensen worden verondersteld makkelijk van baan te wisselen, met de zekerheid dat ze dat ook kunnen. Dus niet alleen een eenvoudiger ontslagrecht, maar ook een hoge mate van zekerheid dat je weer een baan vindt. Maar wat blijkt? Het huidige beleid is alleen maar gericht op verhoging van de flexibiliteit en het beperken van de aanspraken op sociale zekerheid. Die nieuwe zekerheden, daar wordt vrijwel niets aan gedaan, terwijl dat niet zo verkocht is in het discours.

Waar zitten de inherente fouten in de gedachtegang? In het geval van flexicurity kun je altijd nog zeggen dat de uitwerking misschien niet optimaal is, maar het idee wel.

Het hele idee is gebaseerd op de gedachte dat het individu autonoom is. Dat hij of zij onafhankelijk en ondernemend moet zijn en niet belemmerd door de overheid. Daar zitten best uitdagende kanten aan, zolang het geen schijnautonomie is. Individuen hebben geen enkele invloed op de ontwikkeling van de markt; ze kunnen de markt nauwelijks overzien en komen niet verder dan zich daaraan aan te passen. Bovendien zet de overheid tegenwoordig zo sterk in op activering, dat er steeds meer sprake is van disciplinerende ring die weinig ruimte laat voor autonomie.

Als iemand werkloos wordt, dan wordt dat vooral gezien als de uitkomst van zijn eigen gedrag en keuzes. De crisis die nu aan de gang is laat duidelijk zien dat individuen daar heel weinig invloed op hebben.

Zoals ik eerder al zei, zou de crisis een goed moment kunnen zijn om stil te staan bij de mogelijkheden van ander beleid. Natuurlijk hebben we te maken met individualisering en vergrijzing, maar het kan niet zo zijn dat individuen verantwoordelijk worden gesteld voor een crisis waar zij geen enkele invloed op uit kunnen oefenen. Overheidsbeleid moet mensen helpen om te gaan met veranderingen die op ze af komen. Maar waar we nu tegenaan lopen is dogmatisch neoliberaal monetair beleid; als de staatsuitgaven niet boven een bepaald niveau stijgen dan zal alles wel goed komen, lijkt men te denken. Maar zo eenvoudig zit de wereld niet in elkaar. Overheidsuitgaven zijn namelijk niet alleen maar kosten maar ook investeringen in de toekomst.

Wie kunnen het voortouw nemen in de discussie die tegen de heersende ideeën ingaat? Ons verhaal moet breder ingang vinden.

Natuurlijk politieke partijen, sociale bewegingen, en ik heb ook veel sympathie voor de vakbonden. Het is een heel moeilijke taak, maar toch proberen ze iets te doen voor de mensen aan de onderkant van de arbeidsmarkt, de mensen die nu afgescheept worden met flexibele deeltijdbaantjes zonder enige garantie. Neem de staking van de schoonmakers vorig jaar. Dat was een goed voorbeeld hoe er iets aan kan worden gedaan. Maar er is nog een lange weg te gaan en met de recente plannen van de EU gaat het de verkeerde kant op. Als die plannen doorgaan, dan zal dat ook ons sociaal beleid negatief beïnvloeden.

Hoe zie je de toekomst. Zal de tendens naar individualisering doorzetten of is de mogelijkheid reëel dat er een nieuw type verzorgingsstaat zal ontstaan?

Dat is een inschatting die te maken heeft met hoe je naar de wereld kijkt. Is het glas half leeg of is het half vol? De verzorgingsstaat is bij lange na nog niet verdwenen. Weliswaar is de richting nu naar minder, maar hij zal echt niet verdwijnen. De verzorgingsstaat staat al dertig jaar onder druk maar is in grote lijnen overeind gebleven. De bedreigingen zijn er, maar we moeten ook niet overdrijven. Er is meer continuïteit dan we soms geneigd zijn te denken.

HET GEVAAR VAN DE RIJKDOM

Tekst: Willem Bos

De geweldige bezuinigingen op de overheidsuitgaven zijn, zo wordt alom beweerd, noodzakelijk om het huishoudboekje van de overheid weer op orde te brengen. Er is te weinig geld om allerlei voorzieningen en uitgaven op pijl te houden, is de redenering. Maar is er echt te weinig geld? Of zit het in de verkeerde handen en worden er de verkeerde dingen mee gedaan?

In NRC Handelsblad van 19 februari stond een artikel onder de titel 'De overnamekas van Nederlandse bedrijven zit tjokvol'. Daarin kwam de auteur met de, zoals hij het zelf omschreef, 'conservatieve' schatting dat de zestien grote AEX-fondsen (de grote multinationals) over een oorlogskas van 210 miljard beschikken. 'Bij elkaar stegen de operationele winsten van de onderzochte bedrijven met ruim 30 procent', en 'de gezamenlijke kaspositie van de bedrijven bedroeg eind september vorige jaar 63 miljard euro, ruim 12 procent meer dan in eind 2009', waaraan toe wordt gevoegd: 'Voor heel 2010 zal dit bedrag nog verder zijn opgelopen, gelet op de reeds gepubliceerde jaarcijfers.' 'Wat te doen met al dat

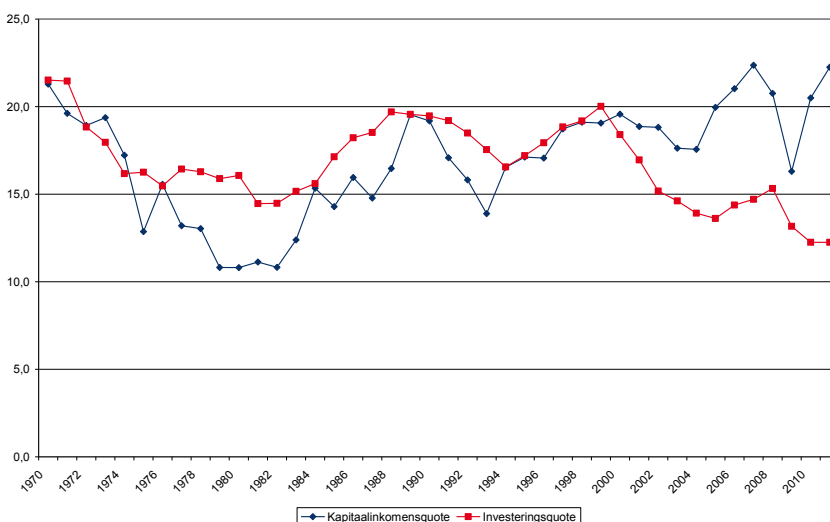
geld?', was dan ook de prangende vraag die als kop boven het artikel stond.

Hoe komt het dat deze bedrijven zo veel geld in kas hebben? De kern van het antwoord op die vraag was al te vinden in de 'Macro economische verkenningen 2011' die het Centraal Plan Bureau (CPB) in september vorig jaar publiceerde. Daaruit blijkt duidelijk dat de winsten van de bedrijven weer flink in de lift zitten. In de grafiek zien we de ontwikkeling van twee economische grootheden. Eerst de ontwikkeling van de kapitaalinkomensquote. Dat is dat deel van wat er in Nederland in een jaar in totaal verdiend wordt, dat gaat naar de verschafters van kapitaal. Dat staat tegenover de arbeidsinkomensquote,

dat deel van wat er verdiend wordt dat naar de lonen en inkomens van zelfstandigen gaat. Hoe groter het ene, hoe kleiner het andere percentage.

Als we de kapitaalinkomensquote met de investeringsquote vergelijken, dan zien we dat terwijl de winsten weer stijgen de investeringen als aandeel van het nationaal inkomen dat niet doen. We zien ook dat die tendens de hele periode sinds de crisis van midden jaren 70 aanwezig is. Er wordt vaak van uitgegaan dat een toename van de winsten min of meer automatisch leidt tot een toename van de investeringen. Uit de grafiek kunnen we zien dat dit niet het geval is en dat blijkt ook uit berekeningen¹. Ook voor dit jaar wordt er door het CPB een spectaculaire groei van de winsten verwacht. Het planbureau gaat ervan uit dat ze hoger zullen zijn dan ooit sinds 1970 (toen het CPB begon de cijfers daarover te verzamelen). Tegelijkertijd is het niveau van de investeringen lager dan ooit sinds 1970. Bij het doorrekenen van het regeerakkoord kwam het CPB uit op een verdere stijging van de kapitaalinkomensquote met 3 procentpunten. Er wordt dus meer winst gemaakt en minder geïnvesteerd en dus blijft er meer geld over voor de oorlogskas. Toch is dat maar een klein deel van die toegenomen winsten. Het grootste deel gaat naar de aandeelhouders. En dat zien we terug in een forse groei van het privévermogen in Nederland.

ONTWIKKELING VAN DE KAPITAALINKOMENSQUOTE EN DE INVESTERINGSQUOTE, 1970 - 2010

GELD ZAT

Volgens het blad Quote bezitten de 500 rijkste Nederlanders nu gezamenlijk bijna 136 miljard euro, bijna zeven procent meer dan vorig jaar. Ons land kent, volgens Quote, 23 mensen die meer dan een miljard euro bezitten. De tien procent meest vermogenden in Nederland bezitten samen ruim

Foto: Elmer van der Marei / Hollandse Hoogte

Ze hieven het glas, ze deden een plas en alles bleef zoals het was

700 miljard euro en hun vermogen is de afgelopen tijd tweemaal zo snel gestegen als het nationaal inkomen, zoals Geert Reuten in het vorige nummer van *Spanning* aantoonde. En die trend zet door. Ook de topsalarissen en bonussen in het bedrijfsleven zijn weer terug van nooit weggeweest. De topbestuurders kregen afgelopen jaar gemiddeld 16 procent meer dan het jaar daarvoor. Peter Vosser van Shell ging met 10,5 miljoen naar huis, Ad Scheepbouwer van KPN met bijna 8 miljoen en Hans Weijers van Akzo met iets meer dan 5 miljoen. Ook in de top van de banken wordt er weer met miljoenen gerekend. Het probleem is dus niet dat er geen geld is, het probleem is dat het in de verkeerde handen zit. Tegenover de publieke armoede staat een enorme privé rijkdom. Een paar grote bedrijven en een handjevol individuen bezitten astronomische hoeveelheden geld, terwijl iedereen te horen krijgt dat we allemaal een stapje terug moeten doen. De rijken worden rijker en de armen armer. Dat is een ontwikkeling die in zekere zin ingebakken zit in het kapitalisme. Wie bij zijn geboorte al een paar miljoen mee krijgt heeft – als hij of zij het niet al te stom aanpakt – zijn hele leven, zonder daar iets voor te hoeven doen, een inkomstenbron

om zijn vingers bij af te likken. De afgelopen dertig jaar neoliberalisme heeft het mechanisme waardoor de rijken rijker en de armen armer worden verder versterkt. Na de stagnatie van de wereldeconomie in de jaren zeventig en tachtig werd onder het mom van het werken aan economisch herstel een groot aantal maatregelen doorgevoerd die er op gericht waren om de winsten te verhogen. De lonen moesten laag blijven, de belastingen voor bedrijven gingen drastisch naar beneden en er moest zo min mogelijk geld naar de overheid. Het gevolg was het stijgen van de winsten, maar omdat de investeringen en de lonen laag bleven, leidde dit tot een geweldig groei van de financiële sector en steeds grotere zeepbellen. Toen de zeepbel van de Amerikaanse hypotheek in 2007-2008 klapte, werd de hele wereldeconomie meegesleurd in een crisis. Inmiddels is er weer van enig economisch herstel sprake, althans de winsten nemen weer toe. En daarmee dreigt het spel zich te herhalen. Want ook nu blijven de investeringen sterk achter bij de stijging van de winsten en blijven de lonen en de belastingafdracht van de bedrijven laag. Het geld hoopt zich dus op. Bij de grote bedrijven en bij individuele aandeelhouders.

SPECULATIE

Wat te doen met al dat geld?, is de vraag die *NRC-Handelsblad* zich terecht stelde. De rente is laag, het niveau van investeringen ook. Dus waar gaat dat geld naar toe? De rijken van deze wereld zullen het niet in een oude sok onder hun hemelbed bewaren? Nee, behalve voor de aankoop van luxeproducten, kunst, goud en andere waardevolle zaken wordt het gebruikt om te speculeren. Bijvoorbeeld in voedselgranen. De afgelopen periode hebben we een forse stijging gezien van de prijs van granen op de wereldmarkt. Naast de verwachting van tegenvallende oogsten in verschillende delen van de wereld, is dat vooral het gevolg van speculatie. Wie op het juiste moment instapte op de graanmarkt en ook op het juiste moment weer wist te verkopen, heeft enorme winsten kunnen maken. Die winsten worden uiteindelijk betaald door de consumenten. En dan worden de armen in de wereld het zwaarst getroffen, omdat zij een groot deel van hun inkomen aan voedsel moeten besteden.

VERSPILLING

In het kader van de discussie over de 'noodzakelijke' bezuinigingen wordt over allerlei zaken beargumenteerd dat ze niet efficiënt zijn, dat er

verspilling plaatsvindt en dat het dus wel met minder overheidsgeld kan. Dat is natuurlijk allemaal onderdeel van de campagne om de bezuinigingen acceptabel te maken en delen van de bevolking tegen elkaar uit te spelen. Maar zelfs als het waar was, zelfs als al het geld voor onderwijs, zorg en gezondheidszorg over de balk werd gegooid, dan zou je nog kunnen zeggen dat het beter is besteed dan wanneer het bij de rijken blijft die ermee speculeren op de voedselmarkt, de oliemarkt, of met bijvoorbeeld Portugese staatsobligaties extra geld naar zich toe weten te halen ten koste van de armsten in de wereld. Er zou helemaal niet bezuinigd moeten worden. Er zou enorm geïnvesteerd moeten worden in de publieke sector. Om de kaalslag van de afgelopen decennia te repareren,

om eindelijk serieus te beginnen met de verduurzaming van de economie, om te zorgen voor een goede gastvrije opvang voor mensen van elders. Om het openbaar vervoer, het onderwijs, de zorg op orde te krijgen. Daar zijn tientallen miljarden extra voor nodig. Dat geld is er. Het is alleen in de verkeerde handen. Een beperkte belasting op bedrijfswinsten en vermogens is al genoeg om de eerste nood te lenigen. Op lange termijn zijn er natuurlijk meer structurele maatregelen nodig. Zoals het aanpakken van belasting paradijzen, een belasting op kapitaaltransacties en dergelijke. Maar kom niet aan met het verhaal dat er bezuinigd moet worden omdat het geld er niet is.

Een eerdere versie van dit artikel is verschenen op www.grenzeloos.org

1 Als we een correlatie berekenen tussen de kapitaalinkomensquote en de investeringsquote dan is de verklaarde variantie +0,01. De verklaarde variantie geeft de mate aan waarin de veranderingen in twee variabelen met elkaar samenhangen. In dit geval wil dat dus zeggen dat slechts 1 procent van de daling of groei van de investeringen samenhangt met een groei of daling van de kapitaalinkomensquote. Als we corrigeren voor de de lange termijn trend van beide ontwikkelingen dan wordt de verklaarde variantie iets groter, maar nog steeds maar slechts +0,03. Er is dus feitelijk geen samenhang tussen beide. Politiek uitgedrukt betekent het dat meer winst niet per se leidt tot meer investeringen en dus meer banen.

BELASTING ONTDUIKEN DOE JE ZO...

Voor een eenvoudige ziel met een baan bij een baas en een huurhuis valt er niet veel belasting te ontduiken, maar hoe hoger je op de maatschappelijke ladder komt, hoe meer er mogelijk is. Als je een eigen bedrijf hebt, dan kun je mensen zwart in dienst nemen en zwart diensten en producten leveren. Hoe hoger op de ladder, hoe meer er ook legaal ontdoken kan worden. Dat heet dan geen belasting ontduiken maar belasting ontlopen. Zo kun je zoals de PvdA-lijsttrekker voor de Eerste Kamer, Marleen Barth, en vele andere bekende Nederlanders niet in dienst treden van de werkgever waarvoor je werkt maar je eigen BV oprichten, met alle fiscale voordelen van dien.

Als je op deze of een andere manier flink wat geld hebt verzameld, dan loont het de moeite om dat buiten het bereik van de overheid 'weg te zetten' zodat je er geen belasting over hoeft te betalen. Als je banden heb met het koninklijk huis – doordat je bijvoorbeeld de zuster van de koningin bent – dan kun je dat vanuit Paleis Noordeinde laten regelen. Maar ook voor gewone stervelingen is het een fluitje van een cent om in Zwitserland, Liechtenstein of een ander belastingparadijs een rekening te openen (de leden van het koninklijk huis zelf zijn van de meeste belastingen vrijgesteld). Naar schatting staat er zo'n 7.000 miljard aan zwart geld op dergelijke rekeningen.

Maar deze belastingontduiking of ontwijking door particulieren is nog klein spel bij de mogelijkheden die grote bedrijven hebben. Het systeem is simpel. Landen kennen heel verschillende belastingstelsels en je moet er dus voor zorgen dat je daar belasting betaalt waar het je niks of heel weinig kost. Dat gaat als volgt: je hebt bijvoorbeeld in Nederland een bedrijf dat televisies maakt. Dan open je een zusterbedrijf in een land met lage lonen, bijvoorbeeld China. Tegelijkertijd open je een zusterbedrijf in een land met geen of hele lage belastingen voor bedrijven, bijvoorbeeld op de Kaaimaneilanden. Dat laatste bedrijf hoeft alleen maar uit een brievenbus te bestaan. Dan ga je in China tv-toestellen maken. Die kosten je aan materiaal en arbeidsloon

bijvoorbeeld 19 euro. Vervolgens zet je die op de boot naar Nederland en op papier verkoop je ze voor 20 euro per stuk aan je bedrijf op de Kaaimaneilanden. In China heb je dan per tv één euro winst gemaakt en daar betaal je netjes belasting over. Tegen de tijd dat je lading in Nederland is aangekomen, is die door het bedrijf op de Kaaimaneilanden verkocht aan je Nederlandse bedrijf voor 99 euro. Vervolgens verkoop je de tv's voor 100 euro aan belangstellenden en over die 1 euro winst betaal je weer keurig belasting. Ook op de Kaaimaneilanden geef je de winst van je bedrijf daar (79 euro) keurig bij de belastingdienst op. Alleen kennen ze daar geen of slechts een symbolische winstbelasting. In alledrie de landen heb je dan keurig aan je verplichtingen voldaan.

Nederland is zelf ook een belastingparadijs. Uit een onderzoek van de Universiteit van Utrecht in 2009 bleek dat multinationals in Nederland feitelijk geen belasting betalen. De Nederlandse schatkist loopt daardoor volgens de onderzoekers jaarlijks 16 miljard euro mis.

Nederland heeft met vrijwel alle landen in de wereld belastingverdragen waardoor bedrijven hier geen belasting hoeven te betalen als ze dat in het buitenland al gedaan hebben, ook al is dat volgens een nul-tarief. Op een aantal gebieden is de belasting in Nederland uiterst laag. Zo kunnen in Nederland royalty's vrijwel onbelast worden uitbetaald. Vele musici, waaronder U2, David Bowie en de Rolling Stones, laten zich dan ook in Nederland uitbetalen. Daarvoor hebben ze in Amsterdam een vennootschap opgericht en er staat in de hoofdstad een leger aan internationale juristen en belastingadviseurs klaar om voor hen de meest vernuftige constructie te bedenken. In totaal zijn er in Nederland zo'n 13.000 van dergelijke vennootschappen die jaarlijks in totaal een kleine 5.000 miljard euro door ons land heen sluizen. De Nederlandse fiscus verdient daar ongeveer een half miljard aan. Schatkisten in andere landen lopen er tientallen, zo niet honderden miljarden door mis.

Foto: Polaris / Hollandse Hoogte

KERNENERGIE NA FUKUSHIMA **DE ILLUSIE VAN DE** **WEDEROPSTANDING** **VAN KERNENERGIE**

Tekst: Herman Damveld, zelfstandig onderzoeker en publicist over (kern)energie

De afgelopen jaren lezen we regelmatig dat kernenergie de toekomst heeft en na een moeilijke periode weer helemaal terug is: de nucleaire renaissance. Dat klopt niet met de feitelijke situatie. Zelfs voor het ongeluk met de Japanse kerncentrale Fukushima op 11 maart 2011 was de opleving van kernenergie een illusie, een wensdroom van voorstanders van kernenergie. Het ongeluk met de Japanse kerncentrale Fukushima op 11 maart 2011 prikt deze wensdroom definitief door en betekent eerder een neergang dan een opgang van kernenergie.

Kernenergie kent vele problemen, zoals de opslag van het radioactief afval. Andere problematische factoren die een rol spelen in de discussies zijn bijvoorbeeld de risico's van uranium-winning, de beperkte voorraad uranium, de onveiligheid van kerncentrales, ongelukken als met Tsjernobyl in 1986 en Fukushima, de hoge bouwkosten en de beperkte productiecapaciteit van de kernindustrie. Ook is kernenergie niet broeikasgasvrij. Verder stelde Nikolaus von Bomhard, directeur van Munich Re (een van de grootste verzekeraars ter wereld) op 20 maart 2011 dat kernenergie een niet te verzekeren risico is. Er zijn in Europa verschillende reactoren die geen tweede veiligheidsomhulling hebben en daarmee vatbaarder zijn voor aanslagen: vier in Hongarije, vier in Slowakije en vier in Tsjechië. Tot slot staat er in Slovenië een kerncentrale in een aardbevingsgevoelig gebied, en in Roemenië zelfs twee.

Stel dat we aan deze problemen voorbijgaan, net doen of het ongeluk bij Fukushima niet is gebeurd, en het Nucleaire Energie Agentschap (NEA) te Parijs volgen. Hoe zou het er dan voorstaan met kernenergie? Het NEA heeft een scenario bedacht voor een forse toename van het aantal kerncentrales. Dat vergt op korte termijn een onwaarschijnlijke toename van de productiecapaciteit en gekwalificeerd personeel. Tot 2050 moet elke twee weken begonnen worden met de bouw van een nieuwe kerncentrale. Het aandeel kernenergie in de totale energievoorziening neemt dan toe van 6 procent nu, naar 15 procent in 2050. De rol van kernenergie blijft dus hoe dan ook beperkt.

Echter, hoe meer kerncentrales, hoe groter de kans op een kernsmelting. De kans dat er tot het jaar 2050 weer een kernsmelting plaatsvindt is becijferd op 5 procent. Dat zou opnieuw een tegenslag voor de kernenergie betekenen, dus het is maar zeer de vraag of er vanaf nu elke twee weken begonnen zal worden met de bouw van een kerncentrale. Daarmee is de nucleaire wederopstanding een illusie.

BELANGRIJKSTE NIEUWE TYPEN KERNCENTRALES

- **AP-1000** van Westinghouse (VS) en Toshiba (Japan). Drukwaterreactor van 1200 Megawatt (MW). China is recent begonnen met de bouw van drie AP-1000 centrales
- **Advanced Boiling Water Reactor (ABWR)** van General Electric (VS), Hitachi (Japan) en Toshiba (Japan). Kokendwaterreactor met een vermogen van 1300 MW. Dit is het enige recente ontwerp dat al in bedrijf is: vier eenheden in Japan, terwijl er twee in aanbouw zijn in China.
- **Advanced Pressurized Water Reactor (APWR)** van het Japanse Mitsubishi Heavy Industries (MHI). Vermogen van 1700 MW. MHI hoopt twee van deze drukwaterreactoren in de VS te gaan bouwen.
- **APR-1400**. Drukwaterreactor van 1340 MW. Het gaat om technologie die oorspronkelijk van Westinghouse komt, maar door Zuid-Korea verder ontwikkeld is. Er zijn twee APR-1400-centrales in aanbouw in Zuid-Korea en er zijn twee gepland in de Verenigde Arabische Emiraten. Een aanbod voor een reactor voor Litouwen werd na twee weken teruggetrokken.
- **Economic Simplified Boiling Water Reactor (ESBWR)** van General Electric (VS) en Hitachi (Japan). Er zijn geen orders geboekt, maar er bestaat in de VS belangstelling voor. **European Pressurized water Reactor (EPR)** van AREVA, waarin de Franse overheid een meerderheidsbelang heeft. Het gaat om een centrale van 1600 MW, die nu in aanbouw is in Finland en Frankrijk.
- **VVER-1200**. Drukwaterreactor van 1200 MW van de Russische staatsonderneming Rosatom. Er zijn vier kerncentrales in aanbouw in Rusland.
- Er was de afgelopen tien jaar vaak sprake van kleine kerncentrales voor zowel stroom als warmte voor de industrie: de zogeheten **Bolletjesreactor (PBMR)** die in Zuid-Afrika ontwikkeld is. Deze kleine kerncentrales zouden een geweldige toekomst wereldwijd tegemoet gaan, was het idee, juist omdat ze veel veiliger zouden zijn dan de bestaande reactoren. Echter, op 20 september 2010 viel het doek voor de PBMR, waar tot dan 1,3 miljard dollar voor was uitgegeven.
- Het Amerikaanse bedrijf Westinghouse gaat een compacte kerncentrale ontwerpen die in z'n geheel in de fabriek gebouwd wordt. De **Small Modular Reactor (SMR)** is een geïntegreerde drukwaterreactor met een vermogen van 200 MW, waarbij alle belangrijke onderdelen zich in het reactordrukvat bevinden. De SMR kan per trein naar de plaats van bestemming rijden en daar aangesloten worden. Het ontwerp is gebaseerd op de AP 1000 die nu in aanbouw is in China. Volgens Kate Jackson, hoofd Technologie van Westinghouse, zit alle in tientallen jaren verworven kennis in de SMR, die bij uitstek geschikt zou zijn voor landen waar het elektriciteitsnet een centrale met meer dan 1000 Megawatt niet aankan. Westinghouse wil voor de SMR een subsidiepot van 97 miljoen dollar gebruiken, die president Obama in februari 2011 heeft ingesteld voor de ontwikkeling van kleine kerncentrales.

KERNENERGIEHYPE DERTIG JAAR GELEDEN

Voorstanders van kernenergie voorspelden dertig jaar geleden ook al een rooskleurige toekomst voor de kernreactoren. Het Internationaal Atoom Energie Agentschap (IAEA) te Wenen schatte in 1980 dat in 2010

tussen de 1.300.000 en 2.150.000 megawatt aan kerncentrales in bedrijf zou zijn in de landen buiten wat toen nog de Sovjet-Unie heette. Die verwachting is niet uitgekomen. Kernenergie zorgt nu voor 14 procent van het elektriciteitsgebruik, dat is 5,9 procent van het totale wereldwijde

Foto: Peter Hilz / Hollandse Hoogte

De kerncentrale in Borssele

energiegebruik. Er zijn nu niet veel meer kerncentrales dan 22 jaar geleden. Eind 1988 waren er wereldwijd 429 kerncentrales in bedrijf, in januari 1998 waren het er 428. Het aantal kerncentrales nam toe tot 444 in 2002, daalde naar 436 begin 2010 en steeg tot 440 in februari 2011 (met een vermogen van 377.000 megawatt). In maart 2011 werden vijf kerncentrales gesloten, zodat er nu 435 kerncentrales in bedrijf zijn.

Dus maar een kwart van de verwachtingen van 1980 is uitgekomen: verwachtingen kunnen beter niet al te snel voor zoete koek worden aangeworven. Jarenlang is er nauwelijks begonnen met de bouw van kerncen-

trales. Vanaf 2008 is er een stijging. In dat jaar startte de bouw van tien kerncentrales, in 2009 van elf en in 2010 van twaalf – in totaal dus drieëndertig. Drieëntwintig daarvan staan in China, drie in Zuid-Korea, vijf in Rusland en twee in India. De voorstanders van kernenergie beschouwen dit als de nucleaire wederopstanding, waarin vooral Japan, China en India vooroplopen. Nadere analyse leert echter dat het twijfelachtig is of de nucleaire wederopstanding in China en India zo'n vaart zal lopen. Dat geldt ook voor Japan, de Verenigde Staten en Europa – en die conclusie kon al worden getrokken voor het ongeluk in Fukushima plaatsvond.

GROTE WENSENLIJST

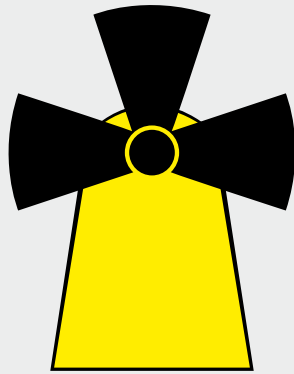
Het NEA heeft in 2010 de Technology Roadmap Nuclear Energy uitgebracht. Eén van de hoofdauteurs van dit rapport, Martin Taylor, zegt hierover: 'Het is een ambitieus plan. We kunnen in het algemeen stellen dat de wereldwijde productiecapaciteit om kerncentrales te bouwen tussen nu en het jaar 2020 zal moeten verdubbelen om de doelen in ons rapport te halen.' Het NEA verwacht dat kernenergie toe kan nemen tot 1.200.000 megawatt in 2050. Kernenergie zorgt dan voor 24 procent van de wereldwijde elektriciteitsopwekking, dat is 15 procent van het totale energiegebruik. Taylor wijst erop dat 'in de jaren negentig en ook de afgelopen tien jaar

een aantal ondernemingen de nucleaire business min of meer hebben verlaten. Andere ondernemingen hebben hun capaciteit ingekrompen. Tegelijk steeg de gemiddelde leeftijd van het gekwalificeerde personeel. Velen zijn met pensioen gegaan of beginnen daar binnenkort aan. We concluderen daarom in onze roadmap dat beperking in de industriële capaciteit en in de beschikbaarheid van personeel een belemmering zal vormen voor de bouw van het aantal nieuwe kerncentrales. Dat geldt in ieder geval voor de komende jaren.'

Taylor verwijst naar het rapport, waarin staat dat de productie van de meeste reactorcomponenten binnen een paar jaar kan toenemen. Maar het wordt lastig voor de grootste componenten, zoals het reactorvat. Japan Steel Works is nu de enige fabriek die reactorvaten uit één stuk kan gieten. Het duurt zeker vijf jaar om zo'n fabriek te bouwen en er zijn maar weinig firma's die over de benodigde technologie en financiering beschikken, concluderen de auteurs van de roadmap. In Engeland was er een plan om een fabriek voor reactorvaten te bouwen. De Engelse regering heeft medio juni 2010 echter besloten om daar geen lening aan te verstrekken, waardoor de bouw niet doorgaat.

NIEUW, MAAR NOG STEEDS EEN RISICO

De kerncentrales die tot 2050 worden gebouwd behoren tot een nieuwe generatie, die volgens Taylor 'profiteren van de grote vooruitgang in de informatietechnologie van de afgelopen tientallen jaren en ook veel meer gebruik maken van standaardisatie en modulaire constructies, waardoor de reactoren veiliger zijn'. Bij sommige ontwerpen wordt het bedrijf geautomatiseerd, zodat bij een ongeluk de operators de eerste drie dagen niet in hoeven te grijpen. Belangrijke verbeteringen zijn daarnaast een veel sterkere omhulling en een lagere vermogensdichtheid van de reactor kern, waardoor een kernsmelting trager verloopt. De Nederlandse regering stelde in 2008 in het Derde Structuurschema Elektriciteitsvoorziening (SEV III) dat bij een ernstig ongeval binnen een straal van vijf kilometer met een snelle evacuatie rekening gehouden moet

NEDERLANDSE PLANNEN

Het Zeeuwse energiebedrijf Delta wil een vergunning om een tweede kerncentrale te bouwen bij Borssele. Ook het Duitse bedrijf RWE en Energy Resources Holding (ERH) zijn in de race. Als Delta een nieuwe kerncentrale wil bouwen zal het bedrijf heel veel geld nodig hebben. Geld dat het zelf niet op de plank heeft liggen. De vraag is dus: wie gaat z'n geld op het spel zetten, wie durft er te investeren in de nieuwe kerncentrale? Als het Delta nu wordt gevraagd, zegt het bedrijf nog niet te weten hoe men het wil gaan regelen. 'We vinden het nog te vroeg om over de business case te praten', aldus een woordvoerder in een artikel in *Energiegids.nl* (januari 2010). Ad Louter, operationeel directeur van energiebedrijf Delta, stelt dat als er een vergunning is, de marktpartijen de kosten – tussen de 5 en 7 miljard euro – geheel ophoesten. 'Puur economisch gezien zit je met een kerncentrale hartstikke goed.' Dat is een rooskleurige kijk op de feiten. De bouw van een tweede kerncentrale kost de overheid tot 1 miljard euro aan subsidie. Dat blijkt uit een rapport van adviesbureau Spring Associates, dat *Greenpeace* in september 2010 uitbracht. Daarin staat ook dat nog nergens ter wereld een kerncentrale is gebouwd zonder enige vorm van financiële steun van de overheid.

Na de Japanse nucleaire ramp heeft Minister Verhagen de Tweede Kamer geschreven dat hij de ervaringen in Fukushima meeweegt bij de eisen die aan nieuwe kerncentrales zullen worden gesteld.

worden. Dit in tegenstelling tot SEV II waar een afstand van 20 kilometer genoemd werd voor evacuatie. Maar omdat de moderne kerncentrales veiliger zijn dan kerncentrales als bijvoorbeeld die te Borssele, noemt de regering nu vijf kilometer.

Het is de vraag of die nieuwe kerncentrales daadwerkelijk veiliger zijn. Dit laten we zien aan de hand van de European Pressurized water Reactor (EPR), hét voorbeeld van de nieuwe generatie kerncentrales. Over de EPR heeft het onderzoeksbureau Large and Associates in maart 2007 een rapport uitgebracht. Daarin staat dat bij een ernstig ongeval een gebied van 5600 vierkante kilometer geëvacueerd zou moeten worden. De ontwerper van de EPR, Areva, laat het bij een te evacueren gebied van 123 vierkante kilometer, omdat Areva ervan uitgaat dat allerlei – niet eerder toegepaste en daarom in de praktijk onbewezen – technische maatregelen perfect zullen werken. Ook sluit Areva veel ernstige ongelukken die mogelijk zijn, van tevoren uit. In deze beperkte visie van Areva komen we uit op een afstand van meer dan vijf kilometer van de centrale waar geëvacueerd moet worden. Large and Associates komen op een te evacueren gebied tot op tientallen kilometers van de kerncentrale.

Daar komen nog principiële problemen in het ontwerp bij. Areva wil kerncentrales bouwen in de VS. De Amerikaanse overheidscommissie voor Nucleaire Regelgeving (NRC) heeft vragen bij het ontwerp van de EPR, bleek op 26 juli 2010. Het gaat vooral om het goed functioneren van de veiligheidssystemen. Ook moeten de veiligheidssystemen onafhankelijk van elkaar werken. En dat is nu niet het geval. Daarom wil Areva veranderingen aanbrengen in deze systemen zodat ze minder ingewikkeld worden en onafhankelijk van elkaar worden. In maart 2011 zal Areva hiervoor concrete voorstellen doen. Maar of die veranderingen nog toegepast kunnen worden in de kerncentrales die Areva nu al bouwt in Finland en Frankrijk, is onduidelijk. Al met al is de EPR in grote economische en technische problemen gekomen.

Er zijn ook vragen bij de veiligheid van de Amerikaanse reactor AP 1000 van Westinghouse. Bij een ongeval kan

duizend keer meer radioactiviteit vrijkomen dan toegestaan is, zei Arnold Gundersen, chief engineer van Fairewinds Associates op 10 januari 2011 bij de publicatie van een rapport over de AP 1000.

Met de nieuwe kerncentrales wordt een groot ongeluk dus niet uitgesloten, kunnen we concluderen. Daarmee blijft kernenergie een groot risico.

ELKE TWEE WEKEN EEN KERNCENTRALE

Hoeveel kerncentrales moeten er vanaf nu jaarlijks gebouwd worden om 1.200.000 megawatt in 2050 te halen? Als we ervan uitgaan dat alle kerncentrales die nu in bedrijf zijn, gesloten zijn in 2050, dan moeten we jaarlijks gemiddeld dertig kerncentrales van 1000 megawatt bouwen; echter veel kerncentrales mogen zestig jaar in bedrijf blijven, zodat van de bestaande kerncentrales nog 60.000 megawatt draait in 2050, lezen we in de road-map.

Een levensduur van zestig jaar berust niet op ervaring. Onderstaande figuur 1 is van het Internationaal Atoom Energie Agentschap (IAEA). Daarin kunnen we lezen dat op dit moment de oudste kerncentrale ter wereld 44 jaar is. Gemiddeld zijn de kerncentrales nu zo'n 27 jaar oud. Of al die

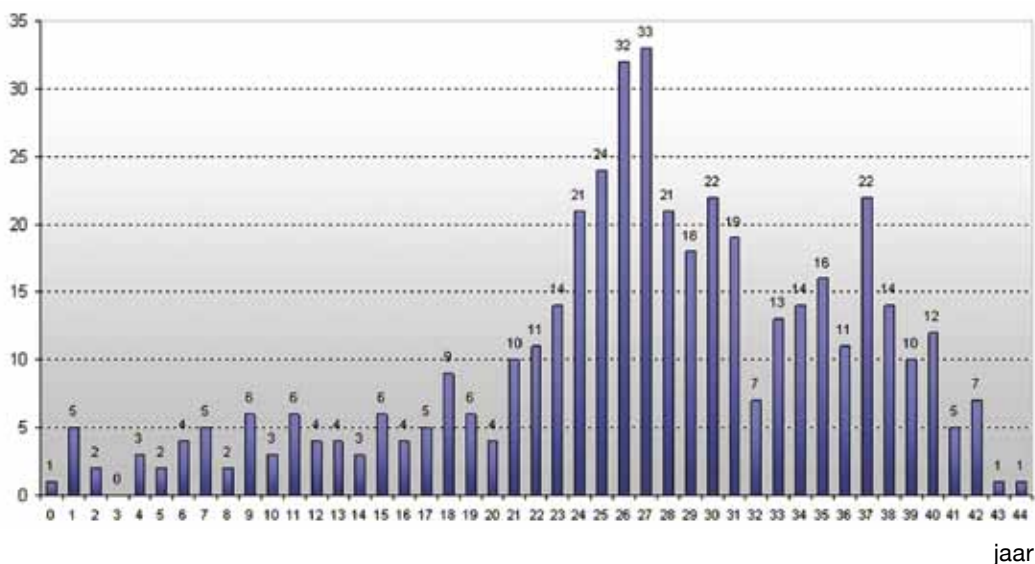
centrales de zestig jaar halen is nog de vraag.

Verschillende nieuwe typen kerncentrales hebben een vermogen tussen 1200 en 1600 megawatt. Als we uitgaan van een levensduur van zestig jaar én van gemiddeld 1400 megawatt, dan moeten er twintig kerncentrales per jaar gebouwd worden en dat veertig jaar lang. Volgens Taylor is dit 'haalbaar als de regeringen en de industrie elk hun steentjes bijdragen'. Maar volgens verschillende studies die in 2009 zijn verschenen, zoals van Prognos AG, het MIT, een studie in opdracht van het Duitse ministerie van Milieu en een studie van Henry Sokolsky in Policy Review van augustus/september 2010, is dit niet realistisch. Daar komt nog bij dat de vroegere directeur van het Franse elektriciteitsbedrijf EDF, Francois Roussely, recent stelde dat zo'n grote reactor als de EPR te complex is en de vermogens van reactoren naar beneden zou moeten, willen ze op den duur overleven. Als we uitgaan van een vermogen van 1000 megawatt per kerncentrale, moeten er in het jaar 2050 wereldwijd 1200 kerncentrales in bedrijf zijn. Als die kerncentrales gemiddeld veertig jaar in bedrijf zijn én als de kans op een kernsmelting eens in de miljoen jaar per kerncentrale is, kunnen we uitrekenen dat de

kans op een kernsmelting de komende veertig jaar 5 procent is. En dat zal opnieuw een tegenslag voor de kernenergie betekenen. Of er dus vanaf nu elke twee weken begonnen zal worden met de bouw van een kerncentrale is zeer de vraag. Daarmee is de nucleaire wederopstanding een illusie.

Een lange versie van dit artikel, met informatie per land en uitgebreide bronvermelding, is op te vragen bij de redactie.

AANTAL WERKENDE REACTOREN NAAR LEVENSDUUR

DE LESSEN VAN DE SCHOONMAKERS

Tekst: Willem Bos Foto: Rob Nelisse / FNV Bondgenoten

Ruim een jaar geleden kwam er een einde aan de staking van de schoonmakers. Die staking, die negen weken duurde, is wel de langste staking sinds 1933 genoemd. Maar meer nog dan door de lengte van de staking is de strijd van de schoonmakers historisch vanwege een aantal andere kenmerken. Die kenmerken komen aan de orde in twee publicaties die ter gelegenheid van de eerste verjaardag van de staking verschenen.

Schoonmaakwerk is, zoals dat genoemd wordt, werk aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Het loon is laag en de arbeidsomstandigheden zijn slecht. Er werken in meerderheid vrouwen, veelal op parttime basis. Veel schoonmakers zijn migranten die vaak geen of slecht Nederlands spreken. Er

wordt over het algemeen gewerkt met kortlopende contracten en voor veel mensen is schoonmaakwerk vooral een opstapje naar ander werk. Dat alles maakt dat het aantal vakbondsleden onder de schoonmakers laag is en dat het moeilijk is om acties van de grond te krijgen. Des te opmerkelijker dat het juist in deze sector tot zo'n spectaculaire staking is gekomen.

ORGANIZING

De staking van 2010 kwam toch niet uit de lucht vallen. Ze was het resultaat van een bewuste keuze van FNV Bondgenoten om in de schoonmaaksector mensen te gaan organiseren. De vakbeweging in Nederland heeft (niet ten onrechte) het imago van een

club van oudere blanke mannen met een vaste baan, van een organisatie die weinig aantrekkelijk is voor migranten, jongeren en vrouwen en vooral degenen daaronder zonder vaste baan. Zo dreigt de vakbeweging een langzaam uitstervend fenomeen te worden.

Om die ontwikkeling te keren besloot FNV Bondgenoten een paar jaar geleden om aan de slag te gaan met het organiseren van schoonmakers. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de in de Verenigde Staten ontwikkelde methode van 'organizing'. Mensen in dienst van de vakbeweging, 'organizers', beginnen met het leggen van contact met de werknemers van een bedrijf. Er wordt gekeken welke problemen er in het bedrijf spelen, werknemers worden met elkaar in contact gebracht en er wordt gezocht naar trekkers, mensen die in staat zijn het voortouw te nemen en anderen mee te krijgen. De nadruk ligt op zelforganisatie, met als doel gezamenlijk actie voeren voor verbeteringen.

In juni 2006 werd voor het eerst door een paar honderd schoonmakers op verschillende plaatsen in het land actie gevoerd. Op Schiphol, een van de eerste plaatsen waar gewerkt werd met organizing, werd in 2008 het eerste succes geboekt. Na twee maanden actievoeren werd een nieuwe schoonmaak-cao afgesloten met aanzienlijke verbeteringen. In 2009 volgde een nieuw succes. Na een staking van vier dagen kregen de schoonmakers van Schiphol een reiskostenvergoeding.

De concrete resultaten van de actie waren belangrijk, maar nog belangrijker was de verandering bij de schoonmakers zelf. Het zelfvertrouwen was gegroeid, de organisatie verbeterd en er waren strijdbare en aansprekende voortrekkers naar voren gekomen. Die voortrekkers van toen zouden bij de landelijke actie van 2010 een belangrijke rol spelen.

Een opvallend aspect van de acties was de naar buiten gerichtheid daarvan. De stakers richtten zich niet alleen op de schoonmaakbedrijven maar ook op de opdrachtgevers zoals de NS en Schiphol en op het publiek en de media. En ze deden dat met spectaculaire acties. De schoonmakers en de betrokken mensen van Bondgenoten begrepen heel goed dat alles uit de kast gehaald moest worden om in een dergelijke sector iets te bereiken en dat daarbij de publieke opinie en dus media van groot belang waren. De schoonmakers presenteerden zich niet als slachtoffers, maar als strijdbare en zelfbewuste mensen die het respect eisten dat ze verdienden. Door die houding wisten ze de sympathie en steun van een groot deel van het publiek te verwerven.

MASSAAL EN RADICAAL

Er zijn in Nederland meer dan 150.000 mensen werkzaam in de schoonmaak. De staking werd gedragen door een harde kern van

een paar honderd schoonmakers, aangevuld met anderen die zich daar één of meerdere dagen bij aansloten. Dat de actievoerders namens de hele sector actie voerden, werd nauwelijks betwist. De acties waren breed gedragen en radicaal.

Bij het voorbereiden van acties in Nederland worden er vaak discussies gevoerd over de vraag of de actie radicaal of breed moet zijn. De acties van de schoonmakers laten zien dat dit een beetje een vals dilemma is. Acties moeten om succesvol te zijn radicaal zijn, in de zin van duidelijk en doortastend. Eenvoudig omdat mensen geen zin hebben om zich in te zetten voor iets onduidelijks en slaps. Acties moeten massaal zijn – in de zin van breed gedragen – om radicaal te kunnen zijn. Een van de acties van de schoonmakers waar ik zelf bij was, was het bezoek aan het hoofdkantoor van ABN-AMRO aan de Amsterdamse Zuidas. Een paar honderd schoonmakers drongen daar naar binnen en eisten dat, nadat van hun belastinggeld de bank gered was, die bank nu hen een fatsoenlijke beloning zou betalen voor hun werk. Wat ik vooral nooit zal vergeten is de verbijsterde blik waarmee de vele bankmedewerkers stonden te kijken naar de massa roepende schoonmakers. In het boek 'Tegenmacht' is daar een mooie foto van afgedrukt. Je met een beetje duwen en trekken toegang verschaften tot het hoofdkantoor van een bank en daar je geld terug eisen en aankondigen dat je pas weggaat na

een gesprek met de directeur is een redelijk radicale vorm van actievoeren. Als je dat met enige tientallen mensen doet, wordt al snel de politie gebeld. Als het door vijfhonderd schoonmakers wordt gedaan in het kader van een breed gedragen actie levert het veel sympathie op.

In het boek 'Tegenmacht', dat door de FVV is uitgegeven, komen naast een aantal vooraanstaande schoonmakers en 'deskundigen' ook een drietal werkgevers aan het woord: de directeur van schoonmaakbedrijf CSU Frie van Hulten, voormalig NS-directeur personeel en organisatie Kees Blokland (in een vroeger leven directeur bij een groot schoonmaakbedrijf) en Schiphol-directeur Jos Nijhuis. Alledrie lopen zij nu over van waardering voor de actie en sympathie voor de schoonmakers. Blokland vertelt dat hij gechoqueerd was toen het hem duidelijk werd hoe mensonterend de schoonmakers bij NS werden behandeld. En alledrie wijzen ze vooral ook naar anderen. De schoonmaakbedrijven wijzen naar de opdrachtgevers die geen extra geld over hebben voor het schoonmaakwerk. De opdrachtgevers leggen uit dat de schoonmakers op hun bedrijf niet bij hen in dienst zijn maar in dienst van de schoonmaakbedrijven. En allebei de partijen leggen uit dat er van een moordende concurrentie sprake is. 'Een aantal werkgevers is achteraf blij dat de staking de wurggreep waarin zij (de schoonma-

kers) zich bevinden, op de kaart heeft gezet', zegt Blokland. Wat een consequente en radicale actie al niet vermag.

EEN ANDERE VAKBEWEGING

Het belang van de acties van de schoonmakers is groot. Ze hebben laten zien dat het ook in een moeilijke sector mogelijk is om succesvol actie te voeren. Ze hebben laten zien dat de vakbeweging er ook is en hoort te zijn voor migranten, vrouwen, jongeren, voor mensen zonder vaste baan, voor flexwerkers. Ze hebben laten zien dat vrouwen een vooraanstaande rol spelen in de sociale strijd. Ze hebben laten zien dat verschillen in taal en cultuur een ondergeschikte rol spelen als het gaat om gezamenlijke strijd. Ze hebben laten zien hoe mensen door gezamenlijke strijd veranderden in zelfbewuste mensen die niet meer opzien tegen de werkgevers en andere hoge omes. En ze hebben duidelijk gemaakt dat het woord solidariteit in Nederland toch nog wel bestaat. Het effect van de acties is ook binnen

de vakbeweging te merken. Het idee van 'organizing' is nu definitief geaccepteerd, niet alleen bij Bondgenoten maar ook bij de Abvakabo FNV. Er valt over te discussiëren of 'organizing' nu echt zo veel anders is dan klassiek vakbondswerk, maar in ieder geval is het wat anders dan alleen maar overleggen met de werkgevers en optreden als zaakwaarnemer of 'sociale ANWB'.

De les dat een goede actie meer waard is dan honderd overleggen wordt natuurlijk nog niet overal in de vakbeweging in de praktijk gebracht, maar de schoonmakers hebben hier toch een belangrijk voorbeeld gegeven. Met het oog op de komende strijd tegen de bezuinigingen is dat een les die men zich in de vakbeweging (en in andere bewegingen) niet genoeg ter harte kan nemen. We hebben veel te danken aan de schoonmakers, en kunnen veel van ze leren.

RESPECT

Zowel in 'Tegenmacht' als in het door de SP uitgegeven 'Respect', komen de schoonmakers zelf aan het woord. Voor een deel zelfs dezelfde schoonmakers. In 'Tegenmacht' worden naast de al genoemde werkgevers ook

een aantal 'deskundigen' aan het woord gelaten, die de achtergrond belichten. In 'Respect', wordt vooral de geschiedenis van de staking beschreven met een grote nadruk op de methode van 'organizing'. Ondanks een zekere overlap vullen de twee publicaties elkaar daardoor goed aan.

Respect, dat was de belangrijkste eis van de schoonmakers. 'Als je geen respect krijgt ga je het halen', met dat citaat van Schiphol schoonmaakster en actieleidster Judy Lock begint de flaptekst van 'Tegenmacht'. Ik klapperde dan ook wel even met mijn oren toen ik op de laatste pagina van het boek las: 'Bij de portretten van de schoonmakers is geen wederhoor gepleegd, het zijn immers hun persoonlijke ervaringen.' Alsof dat niet voor de andere geïnterviewden geldt, bijvoorbeeld voor Schiphol-directeur Nijhuis die in het hele interview vooral zijn eigen Schipholstraatje aan het schoonvegen is. Zo zegt hij onder andere: 'Wij gedragen ons niet als het type opdrachtgevers zoals door bestuurder Ron Meyer van FNV Bondgenoten werd geschetst. Ongeïnformeerd en ongenueanceerd voerde deze het woord.' Mag die man zeggen natuurlijk, zonder wederhoor, net als een schoonmaker. Respect voor de schoonmakers. Ook in hun eigen bond is die strijd nog niet helemaal gestreden.

Pien Heuts, 'Tegenmacht', uitgave Stichting FNV Pers, € 17,95

Diederik Olders, Sjaak van der Velden, 'Respect, de staking van de schoonmakers in 2010', uitgave SP, Rotterdam 2011

FEUERBACH HERLEZEN

Tekst: Peter Sas Foto: Wikimedia

De marxistische filosoof Jasper Schaaf, tevens actief lid van de SP, geeft in dit boek een interessant overzicht van het debat over de plaats van religie in de moderne maatschappij. Tevens laat Schaaf zien hoe hedendaagse socialisten volgens hem in dat debat zouden moeten staan.

De actualiteit van dat debat is natuurlijk gelegen in de kwesties rond immigratie, integratie en islamitisch fundamentalisme die sinds Fortuyn de Nederlandse politiek beheersen. Het siert het Schaaf dat hij dat debat weet te schetsen zonder daarbij direct in te gaan op de tegenwoordig vooral door Wilders aangezwengelde discussie rond de vermeende gevaren van de islam. In plaats daarvan neemt Schaaf een meta-positie in: hij laat zich niet rechtstreeks uit over het gevaar van een religie maar denkt na over hoe het debat daarover beter gevoerd kan worden. Die meta-positie is verfrissend en stelt hem in staat een nieuw licht te werpen op een debat dat in Nederland dreigt te verzanden in een welles-nietes spel tussen de voor- en tegenstanders van Wilders.

Verfrissend is ook dat Schaaf zich een belezen filosoof betoont en terug-grijpt op een keur aan grote denkers uit het verleden en heden wier inzichten hij relevant weet te maken voor het hedendaagse debat over de religie. Een leidende rol speelt daarbij voor Schaaf de analyse die Ludwig Feuerbach van godsdienst maakte – een analyse die veel invloed zou hebben op Marx, die uiteraard ook een grote rol speelt in het boek van Schaaf. Feuerbach zag godsdienst als een vervreemde uitdrukking van typisch menselijke behoeften, zoals liefde en medemenselijkheid, die echter in het aardse tranendal niet

bevredigd kunnen worden en juist daarom geprojecteerd worden op een goddelijk hiernamaals. Dit stelde Feuerbach in staat om zowel kritisch tegenover religie te staan als om de waarde van religie in te zien als een uitdrukking van echt menselijke maar onderdrukte behoeften.

Voor Schaaf voegt Feuerbach zo een belangrijke dimensie toe aan het Marxistische standpunt over religie. Enerzijds is religie een vorm van vervreemding die aangepakt moet worden door haar oorzaak – de onderdrukkende wereld van het kapitalisme – aan te pakken (Marx). Anderzijds is religie een belangrijke gesprekspartner voor de socialist als het gaat om de onbevredigde behoeften van de mens en de revolutionaire hoop op een betere toekomst. Wat dat laatste betreft maakt Schaaf een interessant gebruik van Feuerbachs nadruk op de medemenselijkheid van de mens, die zich als individu alleen ontwikkelt door een dialoog met anderen (een medemenselijkheid die in de religie vervreemd verschijnt als de dialoog met God). In lijn daarmee benadrukt

Schaaf dat ook socialisten altijd in dialoog moeten blijven met andersdenkenden en gelovenden.

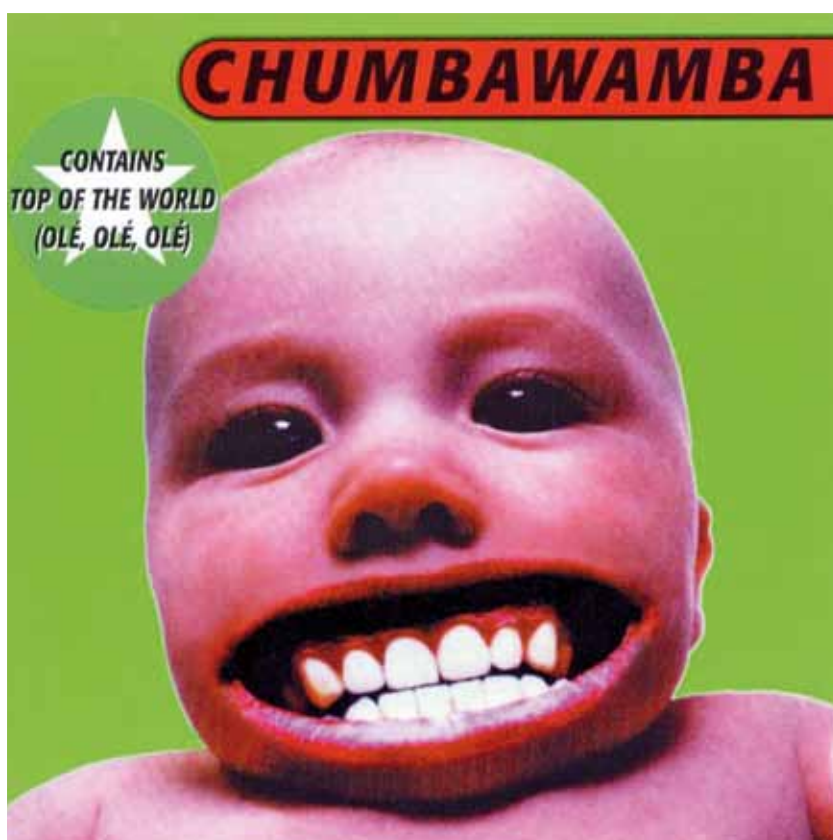
Een dergelijke dialoog vereist tolerantie, aldus Schaaf, maar deze tolerantie mag niet uitmonden in onverschilligheid. In een echte dialoog durft men elkaar ook de maat te nemen, om via wederzijdse kritiek op hogere standpunten uit te komen. Schaaf hanteert hierbij het begrip 'actieve tolerantie' dat hij als onversneden dialecticus definieert als 'een synthese van tolerantie en kritiek'. Kortom, voor socialisten die een verfrissende kijk willen op het debat rond religie, biedt het boek van Schaaf veel interessants, mede omdat hij ook geregeld ingaat op de standpunten van SP'ers in dat debat. Een minpunt is echter wel dat het boek soms niet zo goed geschreven is en blijft steken in vage algemeenheden. Dit interessante boek had een betere eindredactie verdiend.

Jasper Schaaf 'Godsdienstkritiek, respect en actieve tolerantie. Feuerbach herlezen', uitgeverij Damon, Budel 2010, 160 p., € 17,90

HUMBAWAMBA

*Pontius Pilate came to our town
Up to the dockyards to see the
picket line
We asked him to help but he just
turned around
He's the leader of the union now*

*Leader of the union
All of our questions he ignored
He washed his hands and he
dreamed of his reward
A seat in the House of Lords*

*One by one
The ships come sailing in
One by one
The ships go sailing out*

*We live for words and die for words
Principles we can afford
When all our Brothers turn to Lords
Whose side are you on?*

*You tell the world your hands are
tied
History three times denied
A sea of changes three miles wide
Whose side are you on?*

*One by one
The ships come sailing in
One by one
The ships go sailing out*

*This conspiracy of shame
Murder by some other name
Play up and play the game
Whose side are you on?*

*If any ask us why we died
We tell them that our leaders lied
Sold us out down the riverside
Whose side are you on?*

ONE BY ONE

Tekst: Sjaak van der Velden

*De schijnheil kwam naar onze stad
Naar de haven om de stakers te ontmoeten
We vroegen om hulp maar hij negeerde ons
Hij is nu de leider van de vakbond*

*Leider van de vakbond
Al onze vragen liet hij open
quasi-onschuldig bleef hij op zijn bonus
hopen
Een zetel in de Eerste Kamer*

*Een voor een
varen de schepen binnen
Een voor een
varen de schepen weer uit*

*We leven voor woorden en sterven voor
woorden
Voor principes die ons leven niet
verstoorden
Maar als makers vinden dat ze boven ons
hoorden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Je vertelt iedereen dat je handen zijn
gebonden
Je ontkent de geschiedenis onomwonden
Een reeks veranderingen die we overdreven
vonden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Een voor een
varen de schepen binnen
Een voor een
varen de schepen weer uit*

*Dit schandalige roversnest
De term Moord dekt de lading het best
Begin je spel en ga voor de rest
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

*Als men ons vraagt waarom we stierven
Vertellen we dat de leiders de waarheid
bedierven
Dat ze ons in de haven verrieden
Aan wiens kant sta je eigenlijk?*

In 1997 had de Engelse groep Chumbawamba in de Top 40 een bescheiden hitje met het nummer Tubthumping. Het was mijn eerste kennismaking met deze Britse muzikanten, die al sinds begin jaren tachtig muziek bleken te maken en daarbij politiek heel betrokken waren. Toen ik de cd kocht, wist ik dan ook niet goed wat ik kon verwachten.

Het waren twaalf politieke songs, maar van een heel ander kaliber dan wat ik kende van de strijdcultuur uit de jaren zeventig. Dat was meestal (gelukkig niet altijd) een herhaling van de liedjes van Brecht of andere vooroorlogse linkse componisten en tekstdschrijvers. Met een serieus gezicht door linkse studenten gezongen liedjes over hoe ze bij honger en bij eten toch marcheerden voor het socialisme. Nu had ik echter een heel dansbare, beetje postpunk-cd in handen.

In het tekstboekje bij de cd staan niet alleen de liedteksten, maar in de kantlijn ook allerlei citaten van mensen die de liedschrijvers blijkbaar hebben geïnspireerd. Zo stonden er bij het nummer dat ik heb uitgekozen, One by one (Een voor een), fragmenten uit traditionele liedjes naast een verhandeling over wat het onderwerp van de liedtekst was.

Een leuk fragment is 'Onderkruipers zijn gajes', maar ook het citaat van Orwell 'Wanneer ik een arbeider van vlees en bloed tegenover zijn natuurlijke vijand, de politieagent, zie staan dan lijkt het me duidelijk aan wiens kant ik sta', vond ik verrassend gevonden en heel toepasselijk.

De jaren negentig waren voor een groot deel de jaren van Paars, de periode waarin de socialisten van de PvdA hun ideologie overboord hadden gezet en er geen toekomst voor links meer leek. Rechts was de baas geworden in het publieke debat.

Toch werd er ook strijd gevoerd. Zoals door de havenarbeiders van de Mersey Docks and Harbour Company in Liverpool in 1995. Toen een aantal van hen weigerde om de staking van het personeel van Torside te breken, werden ze op 29 september ontslagen. Tweeënhalf jaar voerden de 550 havenarbeiders strijd tegen de directie en tegen de politie. De vakbonden weigerden de arbeiders te steunen, die vervolgens hun heil elders zochten. Hun strijd werd het begin van een brede campagne waarin andere sociale bewegingen ook werden betrokken.

De staking, die een van de langste uit de Britse geschiedenis werd, kwam pas in februari 1998 ten einde. De arbeiders verloren, maar hadden laten zien dat het voeren van strijd nog steeds mogelijk was.

Na de staking verschenen er twee films over de strijd van de Liverpoolse havenarbeiders, maar al tijdens het conflict schreven de groepsleden van Chumbawamba hun prachtige lied One by One. Een lied dat ze overigens niet alleen op hun eigen cd zetten, maar ook onderdeel was van de cd Rock the Dock waarmee diverse groepen geld ophaalden voor de stakers.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 67

KOESTER HET BESTE PENSIOEN TER WERELD

**EMILE ROEMER
EN PAUL ULENBELT**

Nederland heeft het beste pensioenstelsel ter wereld. Dat stelde de universiteit van Melbourne samen met pensioenadviseur Mercer vorig jaar vast. De participatie is hoog, de reserves op orde en tussen werkgevers, werknemers en gepensioneerden worden goede afspraken gemaakt over het spreiden van risico's. Eerder deed de London School of Economics precies dezelfde vaststelling.

In de topsport wordt vaak gezegd: 'never change a winning team'. Dat geldt wat ons betreft ook voor de pensioenen. Het unieke stelsel van gespreide verantwoordelijkheid en gedeeld risico tussen werkgevers, werknemers en gepensioneerde is goud waard. Het is inderdaad het beste systeem ter wereld.

Op de hoogtepunt van de financiële crisis werd gesteld dat het Nederlandse pensioenstelsel niet 'toekomstbestendig' zou zijn. Dat blijkt nu erg mee te vallen. Voor de crisis hadden de pensioenfondsen een gezamenlijke reserve van 720 miljard euro. Tijdens de crisis is 120 miljard verloren gegaan, maar inmiddels loopt het vermogen alweer op tot 820 miljard euro. In korte tijd is het verlies ruimschoots goed gemaakt. De paniek is voorbij en het draagvlak om 'het beste pensioenstelsel ter wereld' te

verzwakken lijkt daarmee gelukkig te verdwijnen.

Er is veel voor te zeggen dat een aantal vakbondsbestuurders en de voorzitters van Bondgenoten en AbvaKabo in de FNV hun steun aan het pensioenakkoord intrekken. Met het neerdalen van de stofwolken kunnen wij vaststellen dat rondom de pensioenen onnodig veel paniek is gezaaid. Sommige bewindslieden in het kabinet kunnen er zelfs van worden verdacht de crisis te hebben aangegrepen voor hun eigen politieke agenda, zoals een hogere pensioenleeftijd, lagere werkgeverslasten en meer risico's voor werknemers.

Ons pensioenstelsel is robuuster dan menigeeen dacht. Zelfs in tijden van crisis en tekorten kent het systeem goede mechanismen om de klappen op te vangen. In goede tijden, met een hoge rente en goede beleggingsresultaten, krijgen werkgevers en werknemers lagere premies en gepensioneerden betere pensioenen. In slechte tijden gaan de premies omhoog en de prijscompensatie voor gepensioneerden omlaag. Een prima regeling. Samen uit, samen thuis: we doen het samen in plaats van ieder voor zich.

Het in juni vorig jaar gesloten akkoord tussen werkgevers en vakbonden haalde de gedeelde verantwoordelijkheid voor de pensioenen onderuit. De beleggingsrisico's zouden niet langer gespreid worden over gepensioneerden, werkgevers en werknemers maar volledig bij werknemers en gepensioneerden komen te liggen. Werkgevers zouden in het vervolg niet langer risico's lopen voor het pensioen van hun medewerkers. Daarmee zou onnodig veel onzekerheid worden ingevoerd in een internationaal geroemd pensioenstelsel dat juist door risicospreiding succesvol is. De onderhandelaars kwamen ook overeen dat de verhoging van de AOW-uitkering betaald zou worden uit afschaffen van de fiscale ouderenkorting en het afschaffen van de

AOW-tegemoetkoming. Die tegemoetkoming is juist ingevoerd om de koopkracht van de AOW op peil te houden. Dit resultaat heeft alles weg van een vestzak-broekzak-operatie, oftewel: geen verbetering, maar een sigaar uit eigen doos.

Alles bij elkaar lijkt het erop dat het gesloten pensioenakkoord tussen werkgevers en vakbonden teveel onder druk heeft gestaan van onnodige paniek over de toekomstbestendigheid van onze pensioenvoorziening. Die paniek blijkt ongegrond: het is volstrekt onnodig om de positie van werknemers en gepensioneerden te verzwakken en die van werkgevers te verstevigen.

We moeten het beste pensioensysteem ter wereld niet verzwakken maar juist koesteren en versterken. Toekomstig paniekoptreden kan voorkomen worden door de dagrente (op basis waarvan de pensioenfondsen het vermogen moeten waarderen) te vervangen voor een gemiddelde rente over een langere periode. Door de stijgende levensverwachting zal er wellicht iets langer of meer gespaard moeten worden. Want voor een langere vakantie is meer geld nodig.

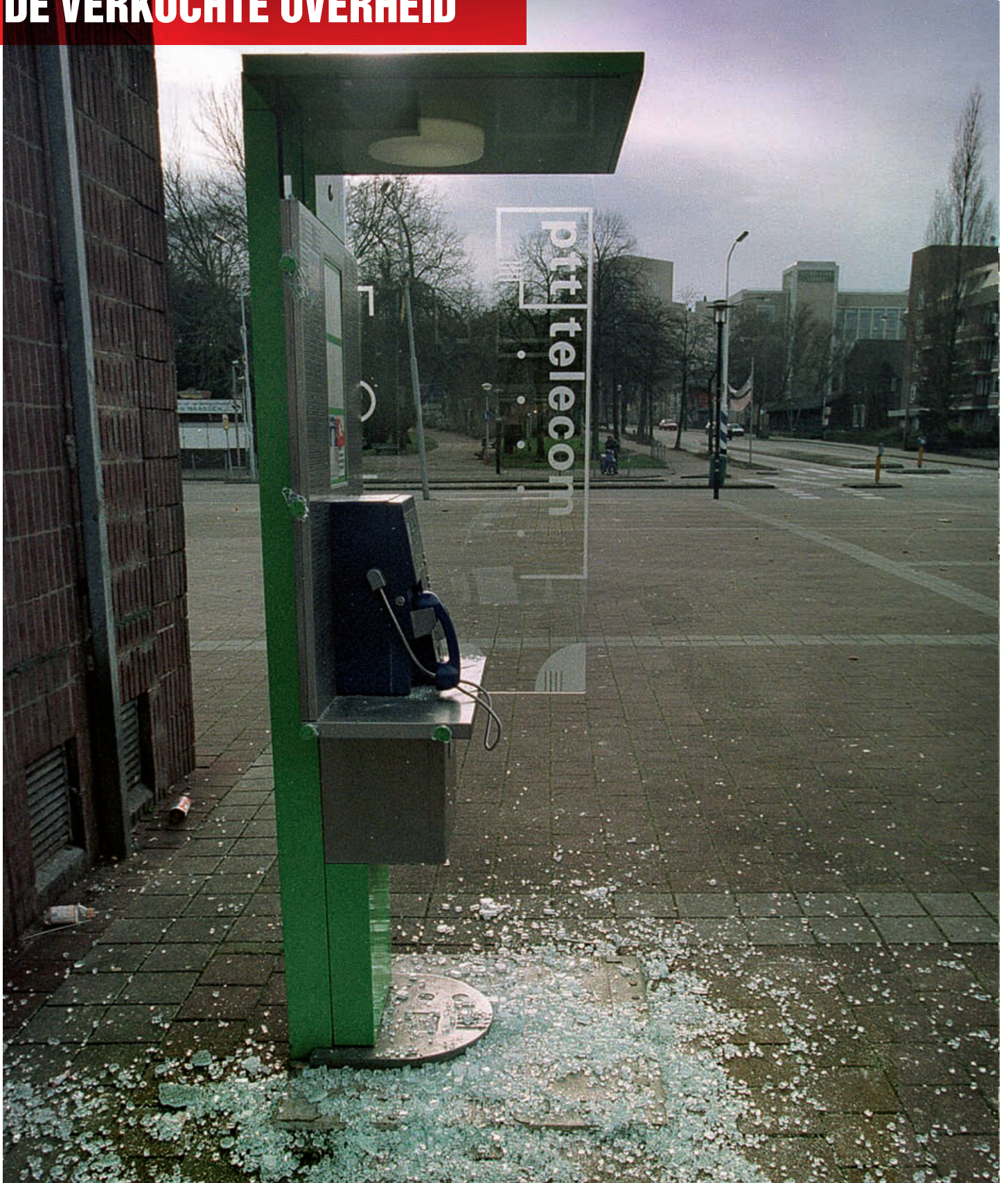
Maar bovenal moet het winnende team van werkgevers, werknemers en gepensioneerden gezamenlijk aan de slag gaan om te zorgen dat meer mensen onder de 65 jaar aan het werk worden geholpen. Het aannamebeleid van werkgevers zal moeten veranderen. Discriminatie op de arbeidsmarkt moet veel harder worden aangepakt. Daar ligt de grootste uitdaging op dit moment. Onze oproep zou dus zijn: laat het pensioenakkoord varen, koester en versterk het beste pensioenstelsel ter wereld en zorg dat iedereen die kan werken ook aan de slag komt.

Een verkorte versie van deze opinie van Emile Roemer en Paul Ulenbelt verscheen op vrijdag 8 april in de Volkskrant

SPANNING

DE VERKOCHTE OVERHEID

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 5, mei 2011

DE VERKOCHTE OVERHEID

De afgelopen dertig jaar heeft de overheid tal van taken afgestoten. De vraag is of onze samenleving daar veel beter van geworden is. Zeker met het oog op de toekomst is het goed te leren van wat er de afgelopen dertig jaar goed en fout ging. Op dit moment onderzoekt de Eerste Kamer of er een parlementair onderzoek moet komen naar de privatiseringsprocessen sinds het eind van de jaren '80. Een goed plan, volgens SP-senator Tiny Kox. Hij roept de leden van de nieuwe Eerste Kamer op om dit onderzoek ook daadwerkelijk uit te voeren. Alleen dan kunnen we eventuele fouten uit het verleden in de toekomst vermijden.

Nico Wilterdink, hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, schreef ooit een proefschrift over de vermogensverhoudingen in Nederland. Tot de jaren tachtig kwam steeds meer vermogen in handen van de publieke sector, maar daarna trad een kentering in. Een steeds groter deel van vermogens en bezit is de afgelopen decennia in particuliere handen terecht gekomen. De ongelijkheid neemt weer toe en daarmee ook het wantrouwen en de angst onder een deel van de bevolking. Deze gevoelens zijn een voedingsbodem voor politieke radicalisering. Dat kan de richting van de SP uitgaan, een volgens Wilterdink traditionele sociaal-democratische partij. Ook is het mogelijk dat mensen hun heil zoeken bij rechtse anti-elitaire organisaties zoals de PVV. Wilterdink waarschuwt de SP goed voeling te blijven houden met de mensen en niet te intellectueel te worden.

Ook Frank Ankersmit, emeritus hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen, maakt zich grote zorgen over de veranderde verhouding in de balans tussen overheid en markt. Hij maakt zich zelfs zulke grote zorgen over de neoliberale richting waar zijn eigen partij, de VVD, is opgegaan dat hij zijn lidmaatschap heeft opgezegd. Volgens Ankersmit dreigt het

neoliberalisme tot een nieuw soort feodale samenleving te leiden, waarin een kleine groep mensen de staat kan gebruiken voor het behartigen van hun eigen privé-belangen.

Ondanks de groeiende twijfel over het nut van diverse privatiseringsprocessen, zet de huidige regering in op meer marktwerking als het gaat om het openbaar vervoer in de grote steden. Deze plannen stuiten echter op fors protest van de werknemers van de vervoersbedrijven. Het personeel van GVB, HTM en RET voert al maanden actie tegen de aanbestedingen en de door de regering aangekondigde bezuinigingen, reden om een woordvoerder van de actievoerders aan de tand te voelen. Henk van der Maden uit Rotterdam laat zien wat de gevolgen van bezuiniging en aanbesteding zullen zijn voor personeel en reizigers.

Verzet, maar dan heel wat massaler, is er ook al maanden in Noord-Afrika. Tiny Kox bezocht met een delegatie van de Raad van Europa Tunesië, het land waar de Arabische lente begon, maar waar de ontwikkelingen in Libië de voortgang van het democratiseringsproces onder druk zetten. Door de burgeroorlog en de NAVO-interventie ondervinden de buurlanden gevolgen die de opstand in andere landen eerder zullen doven dan bevorderen.

Arjan Vliegthart zet de nieuwe opzet van het Rijke Rooie Leven voort met een bijdrage over John Legend. Legend roept mensen op om hun leven in eigen hand te nemen.

INHOUD

- 3** **EERSTE KAMER WIL PARLEMENTAIRE ENQUETE NAAR GEVOLGEN PRIVATISERING**
- 8** **'DE SP MOET UITKIJKEN NIET TE INTELLECTUEEL TE WORDEN'**
- 10** **HET NEOLIBERALISME LEIDT TOT HERNIEUWDE FEODALE VERHOUDINGEN**
- 13** **VERZET TEGEN AANBESTEDINGEN**
- 15** **TUNESISCHE JASMIJNREVOLUTIE BEDREIGD DOOR LIBISCHE BURGEROORLOG**
- 18** **HET RIJKE ROOIE LEVEN**
- 20** **OPINIE**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Bert Beelen/Hollandse Hoogte

EERSTE KAMER WIL PARLEMENTAIRE ENQUETE NAAR GEVOLGEN PRIVATISERING

Tekst: Tiny Kox Foto: Hiltz / Hollandse Hoogte

Voor de eerste keer in zijn bestaan wil de Eerste Kamer gebruik maken van zijn grondwettelijke recht om een parlementaire enquête te houden. Samen met de fractievoorzitters van ChristenUnie en PvdA nam SP-fractievoorzitter Tiny Kox het initiatief, waarna een Kamermeerderheid ermee instemde. Een voorbereidingscommissie bereidt nu vraagstelling en werkwijze voor. Onderwerp van de enquête: de gevolgen voor de burgers van 25 jaar privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten.

Dit jaar is het 25 jaar geleden dat de Rijkspostspaarbank en de Postcheque- en Girodienst werden afgesplitst van staatsbedrijf PTT om ondergebracht te worden in de Postbank. De Postbank werd op zijn beurt onderdeel van het private ING-concern, om er uiteindelijk geheel in op te gaan. Deze privatisering, een kwart eeuw geleden, stond aan het begin van een lange reeks van politieke besluiten, waardoor grote delen van de publieke sector stap voor stap naar de markt werden gebracht. Door 25 jaar privatisering en verzelfstandiging zijn de verhoudingen in de samenleving ingrijpend veranderd, is de rol van de overheid in de economie in het algemeen en in de publieke dienstverlening in het bijzonder verregaand beperkt, terwijl de invloed van de markt – van het bedrijfsleven – op wat voorheen ‘publieke dienstverlening’ heette, buitengewoon sterk werd uitgebreid. Door 25 jaar

privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten is ook de positie van de burger wezenlijk anders geworden. Maar is die ook wezenlijk beter geworden? Of verschilt dat van geval tot geval? Hoe beoordelen we na een kwart eeuw deze enorme ombouwoperatie van onze samenleving en onze publieke sector en welke lessen kunnen we er voor de nabije toekomst uit trekken? Daarover houdt de Eerste Kamer binnenkort een parlementaire enquête. Op voorstel van ChristenUnie, SP en PvdA gaat de Senaat onderzoek doen naar de gevolgen van een kwart eeuw privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten voor de burgers van dit land.

NOOIT EERDER

Het recht van de Eerste Kamer om zo'n onderzoek te doen staat sinds 1887 in de Grondwet, nadat het in 1848 al

(Lees verder op pagina 5)

WAT IS PRIVATISERING?

Privatisering is het proces waarbij het eigendom van bedrijven en diensten overgaat van de overheid naar de particuliere sector. Daarbij wordt publiek eigendom (zoals een staatsbedrijf) in particuliere handen gebracht. Privatisering werd gestimuleerd door de ideologie achter de Washington-consensus. Het is sinds de jaren tachtig van de twintigste eeuw met wisselend succes toegepast in vrijwel de gehele westerse wereld.

In Nederland werden zo onder meer busmaatschappijen, energiebedrijven, de telefonie (tegenwoordig KPN) en de postdiensten (tegenwoordig TNT Post) geprivatiseerd. Waar vele

partijen tijdens de laatste decennia van de twintigste eeuw positief dachten over privatisering, is de kritiek op privatisering aan het begin van deze eeuw duidelijk gegroeid. Momenteel staat ter discussie welke mate van privatisering van de gezondheidszorg maatschappelijk toelaatbaar is.

Verzelfstandiging is een minder vergaand proces, waarbij een overheidsbedrijf wordt omgevormd in een zelfstandig publiekrechtelijk of privaatrechtelijk bedrijf, maar waarbij de overheid de meerderheid van de aandelen in handen houdt. Verzelfstandiging kan een eerste stap zijn op weg naar privatisering.

Sdu, de voormalige staatsdrukkerij en uitgeverij.

WAT IS EEN PARLEMENTAIRE ENQUETE?

Een parlementaire enquête is in Nederland een middel dat de Eerste en Tweede Kamer kunnen gebruiken om informatie over een bepaald onderwerp te verkrijgen. Het parlementaire recht een enquêteonderzoek te houden is sinds 1848 vastgelegd in de Nederlandse Grondwet en sinds 1850 verder uitgewerkt in de Wet op de Parlementaire Enquête. Deze wet is in 2008 volledig herzien (Wet op de parlementaire enquête 2008).

De Kamer kan te allen tijde besluiten een enquêteonderzoek te houden; hiervoor is een meerderheidsbesluit nodig. Een enquêtecommissie, bestaande uit Kamerleden, voert dit onderzoek vervolgens uit. De Kamer bepaalt de onderzoeks-

opdracht. Iedereen in Nederland is op basis van de wet verplicht om medewerking te verlenen aan een parlementaire enquête. Enquêtecommissies kunnen getuigen oproepen en onder ede verhoren. Weigerachtige getuigen kunnen door de rechter worden gedwongen medewerking te verlenen, bijvoorbeeld met een dwangsom of medebrenging door de politie. Meened en blijvende weigerachtigheid zijn strafbaar. Momenteel houdt de Tweede Kamer een parlementaire enquête naar de kredietcrisis. SP-Kamerlid Jan de Wit is voorzitter van de commissie.

ENKELE VOORMALIGE STAATSBEDRIJVEN

PTT

De staat had sinds 1799 het beheer over de briefpost. In de Postwet van 1850 was opgenomen dat het belangrijkste doel van de postdiensten was ervoor te zorgen dat het postverkeer goed zou worden afgehandeld.

Vanaf 1913 eigende de staat zich de diverse telefoonnetten toe.

Telefoonnetten en de postdiensten gingen in 1915 samen en sinds 1928 gebeurde dat onder de naam *Staatsbedrijf der Postdiensten, Telegrafie en Telefonie* (PTT) dat zich ook met bankzaken ging bezighouden.

Tijdens de oorlog verzelfstandigde de Duitse bezetter de PTT, maar dat besluit werd na de bevrijding weer teruggedraaid. In de jaren tachtig pakten de opeenvolgende neoliberale regeringen de verzelfstandiging echter weer op.

In 1986 werden de Rijkspostspaarbank en de Postcheque- en Girodienst afgesplitst en geprivatiseerd. Ze gingen samen verder onder de naam Postbank, die na een reeks fusies opging in ING.

Het restant van de PTT werd in 1989 zelfstandig, onder de naam *Koninklijke PTT Nederland NV* (KPN), met als werkmaatschappijen PTT Post BV en PTT Telecom BV. De overheid bleef tot 1994 de enige aandeelhouder van KPN. In 1996 nam KPN het Australische bedrijf *Thomas Nationwide Transport* (TNT) over en zo ontstond de *TNT Post Groep* (TPG). De werknaam PTT Post bleef in gebruik tot 2002.

In 1998 splitste TPG in *Koninklijke TPG Post NV* (TPG Post) en Koninklijke KPN NV (KPN). Beide bedrijven proberen zich ook internationaal te profileren.

DSM

DSM is voortgekomen uit de voormalige Nederlandse Staatsmijnen, en de naam is dan ook een afkorting voor *Dutch State Mines*.

De Nederlandse Staatsmijnen waren in 1902 opgericht als staatsbedrijf voor de exploitatie van ondergrondse steenkoolreserves in Limburg. In de jaren zestig besloot de regering de mijnen te sluiten, omdat buitenlandse kolen goedkoper waren

en er in Groningen aardgas was gevonden. Na de sluiting van de laatste mijn, in 1973, ging het bedrijf verder onder de naam DSM en hield het zich bezig met chemie-activiteiten.

Vanwege de verandering van de kernactiviteiten was het bedrijf reeds in 1967 verzelfstandigd en een NV geworden, maar de staat bleef tot 1989 de enige aandeelhouder. In 1996 werd het laatste aandelenbelang verkocht.

NS

De Nederlandse Spoorwegen, in 1938 ontstaan uit een fusie tussen twee zelfstandige spoorwegbedrijven, is nooit een staatsbedrijf geweest. Wel was de staat de enige aandeelhouder, maar de directie van de NV Nederlandse Spoorwegen had een zekere zelfstandigheid van beleid. De NS was een zogenoemd semi-overheidsbedrijf, dat eigenaar en beheerder was van de Nederlandse railinfrastructuur en exploitant van alle hierop uitgevoerde vervoersdiensten.

Vanaf 1994 werd de NS opgesplitst, wat meestal met de term verzelfstandiging wordt aangeduid. Eigenlijk is deze term niet correct, omdat NS al zelfstandig was, maar de politiek heeft het bedrijf gesplitst om te voldoen aan nieuwe Europese regelgeving en om de onduidelijke subsidiestroom naar het bedrijf te kanaliseren.

NS houdt zich nu bezig met reizigersvervoer en de exploitatie van stations, maar is het alleenrecht op het reizigersvervoer kwijtgeraakt. De infrastructuur (zeg maar de rails) zijn eigendom van het ministerie van Verkeer en Waterstaat. De dienstleiding en het onderhoud van de infrastructuur worden sinds 2002 uitgevoerd door 'ProRail', waarvan de aandelen volledig in handen van de staat zijn.

Het goederenvervoer is overgegaan naar Railion, een fusieproduct uit 2000 van NS Cargo en het Duitse DB Cargo. Vanaf het begin van zijn bestaan heeft NS vele streekvervoerbedrijven in eigendom gehad; in 1983 waren vrijwel alle buslijnen in handen van de NS. In de jaren daarna zijn de concessies voor het busvervoer naar diverse particuliere bedrijven gegaan.

aan de Tweede Kamer was toebedeeld. De Eerste Kamer maakte er echter nooit eerder gebruik van. Dit wordt dus de eerste keer. Het onderwerp is er belangrijk genoeg voor. En de argumenten om te kiezen voor het middel van de parlementaire enquête, zijn overtuigend. Samen met mijn collega's Schuurman van de ChristenUnie en Noten van de PvdA heb ik begin dit jaar het idee op tafel gelegd voor het houden van een parlementaire enquête door de Eerste Kamer naar 25 jaar privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Na positieve reacties van verschillende kanten hebben we het idee verder uitgewerkt. Inmiddels heeft een meerderheid van de Senaat ingestemd met het idee van een parlementaire enquête. Op dit moment is een voorbereidingscommissie aan de slag om de vraagstelling te formuleren en een voorstel te doen over de werkwijze. Eind mei wordt de Senaat

daarover geïnformeerd, waarna de nieuwe Kamer, die op 7 juni wordt geïnstalleerd, het definitieve besluit over de verdere voortgang neemt.

GROTE VERANTWOORDELIJKHEID STATEN-GENERAAL

Vijfentwintig jaar lang zijn in Nederland tal van overheidsdiensten verzelfstandigd of geprivatiseerd. Post, telefonie, openbaar vervoer en energie werden van overheidstaak tot voorwerp van privaat ondernemen. Met de privatisering veranderde ook de positie van duizenden werknemers bij de voormalige overheidsdiensten, terwijl burgers veranderden in consumenten. Verbetering van de dienstverlening aan hen, tegen gemiddeld lagere kosten, was een van de belangrijke aannames die onder het privatiseringsproces lagen. Met elkaar concurrerende bedrijven zouden in staat zijn elkaar te prikkelen tot meer

BEDRIJFSDEELNEMINGEN VAN DE NEDERLANDSE STAAT, 2010

Naam bedrijf	percentage deelname	sinds
De Nederlandsche Bank N.V.	100,0	1864
N.V. Bank Nederlandse Gemeenten	50,0	1914
Koninklijke Luchtvaart Maatschappij N.V.	5,9	1920
N.V. Nederlandse Spoorwegen	100,0	1937
Nederlandse Waterschapsbank N.V.	17,2	1954
N.V. Luchthaven Maastricht	34,8	1956
N.V. Luchthaven Schiphol	69,7	1958
N.V. Nederlandse Gasunie	100,0	1963
Nederlandse Participatie Maatschappij voor de Nederlandse Antillen N.V.	Nvt	1966
Ultra Centrifuge Nederland N.V.	100,0	1969
Nederlandse Financierings Maatschappij voor Ontwikkelingslanden N.V.	51,0	1970
Energie Beheer Nederland B.V.	100,0	1973
N.V. Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij	99,9	1974
N.V. Industriebank LIOF	94,4	1975
Covra N.V.	100,0	1982
N.V. Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij	67,4	1983
Thales Nederland B.V.	1,0	1989
N.V. Rechterland	100,0	1990
De Koninklijke Nederlandse Munt N.V.	100,0	1994
TenneT Holding B.V.	100,0	1998
Twinning Holding B.V.	100,0	1998
Connexxion Holding N.V.	33,3	1999
MTS Amsterdam N.V.	5,0	1999
N.V. Kliq (failliet sinds 14-12-2005)	100,0	2002
Railinfratrust B.V.	100,0	2002
Ontwikkelingsmaatschappij Oost Nederland N.V.	57,6	2003
Havenbedrijf Rotterdam N.V.	29,2	2004
GasTerra (voorheen Gasunie (T&S))	10,0	2005
Grondexploitatie maatschappij Meerstad B.V.	20,0	2005
Fortis Bank Nederland (Holding) N.V.	97,8	2008
Fortis FBN (H) Preferred Investments B.V.	70,0	2008
ASR Nederland N.V.	100,0	2008
RFS Holdings B.V.	33,8	2008
ABN AMRO Group N.V.	100,0	2009

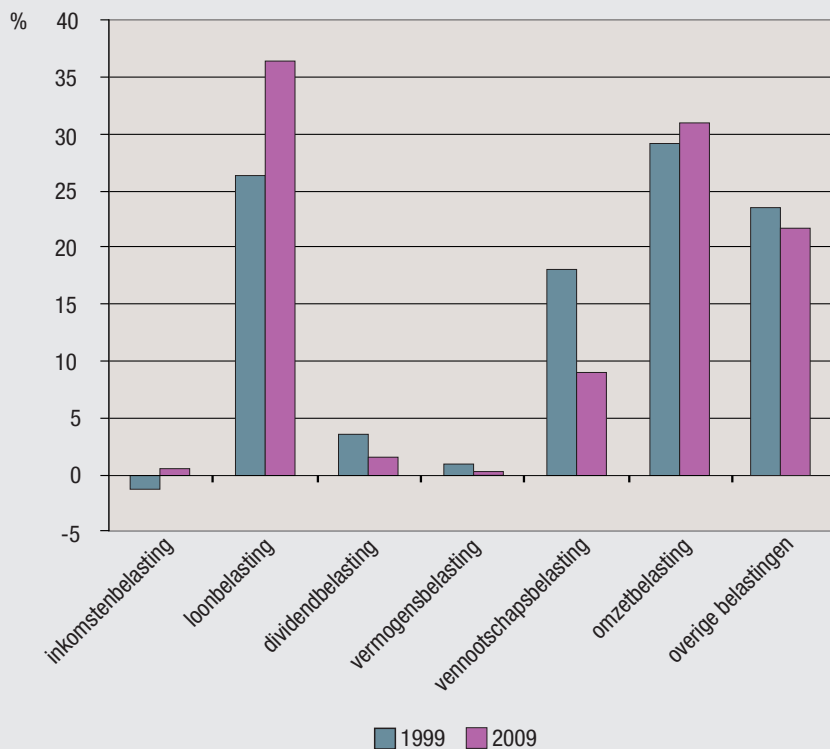
efficiency en lagere kosten, wat uiteindelijk ten goede zou komen aan de consument. Bij onvrede kon de consument overstappen naar de concurrent. Zo zou het marktmechanisme iedereen dienen en zou de samenleving worden bevrijd van logge overheidsdiensten die deden waar ze zin in hadden en burgers weinig serieus namen.

Grote vraag is wat er van die aannames terechtgekomen is en of burgers, werknemers en consumenten echt tevreden zijn over alle verzelfstandigingen en privatiseringen. Een belangrijke vraag, want bij alle besluiten is er steeds op gewezen dat het belang voor de samenleving in het algemeen en de burger in het bijzonder vooropstond. De Staten-Generaal hebben met hun beslissingen over omvangrijke verzelfstandiging en privatisering van overheidsdiensten een grote verantwoordelijkheid op zich geladen. Daartoe waren de beide Kamers ook volledig gerechtigd. Maar na een kwart eeuw is het nodig na te

gaan in hoeverre dat besluitvormingsproces adequaat is geweest. En is het belangrijk na te gaan in hoeverre de doelstellingen van de verzelfstandigingen en privatiseringen zijn of worden bereikt.

In de Eerste Kamer zijn, als er beslissingen over verzelfstandiging of privatisering voorlagen, altijd vragen gesteld over de effectiviteit van de te nemen besluiten. En soms ook over de kwaliteit van de besluitvorming. Die vragen zijn er nog steeds – en hebben een antwoord nodig. Een zichzelf respecterend parlement, zeker dat deel dat zich graag Kamer van Heroverweging en Herbezinning noemt, moet het aandurven om na verloop van een serieuze periode de besluiten die het genomen heeft tegen het licht te houden. Ook moet het nagaan of de besluiten hebben geleid tot wat beoogd werd – of niet.

AANDEEL VAN EEN AANTAL BELASTINGEN IN DE TOTALE RIJKBELASTINGEN, 1999-2009

bron: CBS

De terugtrekkende overheid heeft geleid tot het afstoten van een aantal bedrijven waar we met zijn allen jarenlang eigenaar van waren. Die bedrijven zijn nu eigendom van aandeelhouders en niet meer van de gemeenschap. Ook in het belastingregime is een verschuiving opgetreden, maar dan precies andersom. Daar is de bijdrage van de aandeelhouders kleiner geworden. In de afgelopen tien jaar is het aandeel van de inkomstenbelasting (voor een groot deel betaald door kleine zelfstandigen), loonbelasting en de BTW in de totale rijksbelastingen fors gestegen. Wie daarvan hebben geprofiteerd zijn de rijken en grote bedrijven. Hun betalingen aan vermogensbelasting, dividendbelasting en vennootschapsbelasting zijn in die jaren verhoudingsgewijs gehalveerd.

FUNDAMENTELE VRAGEN, SPECIFIEKE AANPAK

Dergelijke fundamentele vragen vereisen een specifieke aanpak. Gewone middelen als het stellen van vragen aan de regering, het houden van een beleidsdebat of het doen van een interpellatie schieten daarvoor tekort. Het instrument van de parlementaire enquête is in de Grondwet opgenomen om in bijzondere gevallen een onderzoek door het parlement zelf mogelijk te maken. De Eerste Kamer kreeg zijn enquêterecht, toevallig of niet, in hetzelfde jaar dat de parlementaire enquête van de Tweede Kamer plaatsvond naar de toestand in de Nederlandse fabrieken en werkplaatsen en veel stof opwierp. Dat parlementaire onderzoek ging na in hoeverre de positie van de arbeiders was gebaat of geschaad door de grote vrijheid die het toen opkomende kapitalisme in de samenleving van de negentiende eeuw had verworven. De conclusies van de parlementaire enquête van 1887 hebben vergaande invloed gehad op de daarna tot stand gekomen sociale en economische wetgeving in ons land.

Het proces van verzelfstandiging en privatisering is het gevolg van politieke besluitvorming. Maar in hoeverre de genomen besluiten adequaat waren en tot de beoogde resultaten leidden, is niet bekend. In een parlementaire enquête kan de Eerste Kamer zelf op zoek gaan naar antwoorden en daarmee nieuwe inzichten verwerven voor toekomstig beleid. In onzekere economische tijden als nu, is het belangrijk dat we leren van het verleden als we opnieuw ingrijpende besluiten voor de toekomst moeten gaan nemen.

GEEN POLITIEKE KOPPENSNELLERIJ

Het besluit tot het houden van een onderzoek als bedoeld in art. 70 van onze Grondwet, heeft tot nu toe niet de steun van CDA en VVD in de Eerste Kamer gekregen. Ik hoop alsnog op kamerbrede steun als de voorbereidingscommissie haar voorstellen klaar heeft en de nieuwe Eerste Kamer daarover oordeelt. De VVD moet toch bijzonder benieuwd zijn of haar ideologische keuze voor grootschalige privatisering de burgers uiteindelijk gediend heeft. Geen van de privatiseringsbesluiten heeft de VVD overigens in haar eentje genomen. Het waren altijd coalities, met PvdA, D66 of CDA, die de afweging maakten en de knoop doorhakten, vaak met brede parlementaire steun. En het CDA heeft in het verleden over een aantal belangrijke privatiseringsoperaties al eigen twijfels geuit, ook toen die partij in de oppositie zat. Kortom, een zichzelf respecterend parlement moet het aandurven om eensgezind een dergelijk onderzoek te doen. Het wordt, als het aan ons ligt, zeker geen politieke koppensnellerij. We moeten het onderzoek doen om te leren van het verleden en zo nieuwe inzichten te verkrijgen die kunnen helpen om te komen tot betere dienstverlening aan de burgers.

‘DE SP MOET UITKIJKEN NIET TE INTELLECTUEEL TE WORDEN’

Tekst: Sjaak van der Velden, Arjan Vliegthart Foto: Marco Hillen / Hollandse Hoogte

Op 20 april publiceerde nu.nl een interview met Nico Wilterdink, hoogleraar Cultuursociologie van de Universiteit van Amsterdam. Wat het meest in het oog sprong, was de in de inleiding aan Wilterdink toegeschreven uitspraak dat de SP en de PVV voorbodes zijn van ‘radicale linkse en rechtse bewegingen’ en dat ze ‘drijven op onvrede over de toegenomen inkomensverschillen de afgelopen dertig jaar’. Voor Spanning reden genoeg om Wilterdink te benaderen voor een interview.

Voor we het over de politieke gevolgen hebben, willen we het eerst over de ontwikkeling van vermogens en inkomens hebben. Hoe hebben die zich ontwikkeld, zijn de verschillen echt toegenomen?

‘Toen ik in 1984 mijn proefschrift publiceerde, ‘Vermogensverhoudingen in Nederland: Ontwikkelingen sinds de negentiende eeuw’, was een van de conclusies dat er sinds de negentiende eeuw een langetermijnontwikkeling aan de gang was, van een toename van de collectieve en de semi-private vermogens ten opzichte van de privévermogens. Steeds meer vermogen was in overheidshanden gekomen, of bij pensioenfondsen. Dat was dus eigenlijk een vorm van nivellering, omdat een groot deel van het vermogen was gecollectiviseerd, van ons allemaal was. Daarnaast was er ook een tendens van enige vermin-

dering in de ongelijkheid van de verdeling van privévermogens. Sinds de jaren tachtig heeft zich echter een tegentendens ontwikkeld. Daarvoor was er sprake van een nivellering van vermogens, en trouwens ook van inkomens, daarna denivelleerden ze weer. Dat is overigens geen Nederlands verschijnsel, maar een internationale trend.’

Hoe hebt u dat gemeten?

‘Het onderzoek hiernaar is niet meer echt mijn hoofdactiviteit, maar ik kan er wel iets over zeggen. De denivellering van de vermogens kun je het beste illustreren met de opvallend grote toename van het aantal miljonairs. Dat aantal is zo sterk toegenomen, in verhouding tot de algemene groei van de economie, dat het de toegenomen ongelijkheid goed laat

zien. De toegenomen inkomensongelijkheid blijkt eenvoudig uit de cijfers die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) publiceert. De beste maatstaf is daarbij het besteedbaar inkomen per huishouden. Bij dit soort ontwikkelingen is het wel zaak de langere termijn te onderzoeken. Als je slechts naar een beperkt aantal jaren kijkt, dan kan je conclusie soms heel anders zijn. Dit soort onderzoek moet je, om zinnige uitspraken te doen, echt over een langere periode doen en dan blijven er nog problemen genoeg over.’

Wat bedoelt u daarmee? Zijn de officiële cijfers niet betrouwbaar?

‘Het CBS publiceert wat ze kunnen verzamelen, maar de basis is niet altijd betrouwbaar. Er gaat veel zwart geld in de economie om, waar de belastingdienst geen zicht op heeft en het CBS krijgt zijn data weer van die dienst. Naast het zwarte circuit is er nog meer onduidelijk. Vermogenswinsten worden niet als inkomen geregistreerd. Als iemand bijvoorbeeld een huis koopt en een paar jaar later voor een hogere prijs verkoopt, telt dat niet mee als belastbaar inkomen. Hetzelf-

de geldt voor de winsten die aandelenbezitters maken als hun aandelen in waarde stijgen. Maar zelfs als je alleen naar de officiële cijfers kijkt, is duidelijk dat sinds de jaren tachtig de rijken rijker zijn geworden en de armen niet of nauwelijks minder arm. Dus de ongelijkheid is toegenomen.'

Hebt u ook een verklaring voor die verandering sinds 1980. Het is een internationale trend, maar waardoor is die in gang gezet?

'Volgens mij is de mondialisering van de economie, de globalisering, een belangrijke verklarende factor. Doordat de internationale economie steeds verder verweven is geraakt, zijn bedrijven minder afhankelijk van lokale werknemers. Als zaken hun niet bevallen, dan vertrekken ze naar een land waar de voorwaarden gunstiger zijn voor het bedrijf. Die situatie heeft geleid tot een afkalking van de macht van vakbonden, maar ook tot een voorzichtiger opstelling van overheden. Vakbonden moeten op eieren lopen om het bedrijf niet te verjagen naar een ander land en overheden doen hun best om het ondernemingen naar de zin te maken. Vandaar de strijd tussen landen om gunstiger tarieven voor de vennootschapsbelasting aan te bieden. Deze ontwikkeling hoeft overigens niet te leiden tot fatalisme. De mondiale krachten van de globalisering kunnen nationaal worden opgevangen, in een beleid dat per land sterk kan verschillen.'

Dat betekent dan toch dat de globalisering als verklarende factor wordt afgezwakt? Wordt het niet te veel als legitimering gebruikt?

'Er wordt inderdaad vaak beweerd: "We moeten wel." Maar als je ziet wat een grote verschillen er bestaan tussen het beleid in de Verenigde Staten en de Scandinavische landen (waar Nederland een beetje tussenin zit) dan is duidelijk dat er meer aan de hand is dan alleen maar een van buitenaf opgelegde autonome ontwikkeling. Er is wel een autonome ontwikkeling geweest die de globalisering een sterke impuls heeft gegeven. Dat is de technologische ontwikkeling. De ontwikkeling van internet bijvoorbeeld heeft het flitskapitaal mogelijk gemaakt, waarbij kapitaalstromen met

een vroeger ongekende snelheid over de wereld gaan. Dat is een gevolg van de technologie. De uitwerking is afhankelijk van hoe mensen en de politiek per situatie op de technologie reageren. Vandaar die verschillen tussen Amerika en Europa.'

In uw interview met nu.nl waarschuwt u voor radicalisering als de ongelijkheid verder toeneemt. Als kop stond er boven: SP en PVV voorbodes radicale bewegingen.

'Dat is wel een beetje uit zijn verband gerukt hoor, maar het leverde natuurlijk een mooie kop op. Wat ik heb willen benadrukken is dat als de ongelijkheid verder toeneemt, dat dan de maatschappelijke spanningen zullen toenemen. De spanningen zullen vooral oplopen bij de lagere inkomensgroepen. Het verzet tegen de groeiende ongelijkheid kan dan worden aangevoerd door de SP of nog linksere groepen, of door een rechtse anti-elitaire beweging. Voor die rechtse beweging, de mensen die zich verzetten tegen de staat, tegen buitenlanders en tegen dingen als kunst, mag je de PVV invullen. Zo kunnen de SP of de PVV dan de politieke vertaling zijn van de gevoelde opgelopen spanning in de maatschappij.'

Als die toegenomen ongelijkheid leidt tot maatschappelijke spanningen en een politieke vertaling in radicalisering, hoe gaat dat dan in de Verenigde Staten? Daar zijn de verschillen groter dan bij ons, maar hoe vertaalt zich dat daar?

'Europa is echt anders dan Amerika. De socioloog Sombart schreef daar in 1906 al een boek over: 'Warum gibt es in den Vereinigten Staaten keinen Sozialismus?' Mensen zijn daar veel individualistischer, wat te maken heeft met de ontstaansgeschiedenis van het land. Van oudsher is er een wijdverbreid geloof in de vrijmarkteconomie en een sterk wantrouwen tegen een regulerende overheid. Dat uit zich onder andere in populistische stromingen, zoals nu de Tea Party.'

Wat je in Amerika ook ziet, is een veel grotere afkeer van de politiek. Er stemmen daar maar weinig mensen in vergelijking tot hier. Je zou je kunnen afvragen of die apathie ook een alternatief is voor radicalisering.

'Dat is zeker zo. Partijen moeten er voor de mensen toe doen, ze moeten

het verschil maken. Als ze dat niet doen, dan kunnen de kiezers gemakkelijk in politieke apathie vervallen. Een probleem is natuurlijk dat het in ons bestel altijd moeilijk is uit te leggen dat je in een regeringscoalitie compromissen moet sluiten en niet al je punten uit het verkiezingsprogramma kunt waarmaken. Dat heeft de PVV goed gedaan, door wel het beleid te maken maar niet in de regering te gaan zitten. Voor veel SP-kiezers van 2006 was dat even slikken. Zo'n overwinning en dan niet in de regering komen, dat verklaart misschien het afhaken van een deel van het SP-electoraat in 2010.'

Als we stemmen op SP en PVV vertalen als onvrede onder lager betaalden over de maatschappelijke ongelijkheid, hoe kunnen die twee samen dan ruim dertig procent van de stemmen halen? De echte minima, dat zijn toch hooguit vijftien procent van de mensen?

'Die onvrede is inderdaad ruimer merkbaar dan alleen bij de slechtst betaalden. Uit onderzoek dat door collega's van mij is gedaan, blijkt dat het nog meer met opleidingsniveau dan met inkomen te maken heeft. De toegenomen ongelijkheid leidt onder de lager opgeleiden tot meer wantrouwen en angst. Angst en onzekerheid over de toekomst van de maatschappij zoals ze die kennen, en de verzorgingsstaat die onder druk staat. Angst en ontevredenheid over het uiteenvallen van oude sociale verbanden zijn bedreigend voor veel mensen en kunnen leiden tot steun voor groepen die allerlei irrationele sentimenten voeden. De PVV is daar kampioen in: voortdurend afgeven op het geklets van politici in Den Haag.'

En hoe zit het dan precies met de SP?

'De SP functioneert niet als de PVV. De SP is in mijn ogen een traditionele sociaal-democratische partij. Tegelijkertijd is er links van de SP geen alternatief. GroenLinks is als links alternatief weggevallen nadat ze zich als liberale partij is gaan presenteren. En de PvdA wankelt voortdurend; weet niet goed wat ze wil. De SP kan de onvrede aan de onderkant goed verwoorden. Ik zou zeggen: dat is jullie kracht. Dat zou je moeten koesteren. Pas op dat jullie niet te intellectueel worden en houd goed voeling met de kiezer.'

HET NEOLIBERALISME LEIDT TOT HERNIEUWDE FEODALE VERHOUDINGEN

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: Reyer Boxem / Hollandse Hoogte

De historicus Frank Ankersmit is sinds jaar en dag een van de meest vooraanstaande liberale filosofen in Nederland. Hij gold jarenlang als een van de partij-ideologen van de VVD. Totdat de kredietcrisis hem partijloos maakte. Maar dat wil niet zeggen dat hij er geen meningen meer op na houdt. Spanning sprak met hem, over de scheiding tussen private en publieke belangen en de lessen van de kredietcrisis. 'Met het neoliberalisme zijn we op weg naar een oligarchie, waar een kleine groep de staat opzadelt met het behartigen van hun eigen belangen.'

Twee jaar geleden zegde u uw lidmaatschap van de VVD op. Wat was daarvoor de belangrijkste reden?

De belangrijkste reden was dat de VVD geen lessen wilde trekken uit de kredietcrisis en het failliet van het neoliberalisme. Als liberaal staat voor mij de heldere scheiding tussen publieke en private belangen centraal. Ik zeg met nadruk belangen, omdat het volgens mij daarom gaat. Vaak wordt er gesproken over de scheiding tussen staat en maatschappij (of staat en markt), maar dat is mij te staatsrechtelijk. Juist als we spreken over private en publieke belangen kunnen we onderzoeken waar we mee te maken hebben, dan hebben we als het ware een onafhankelijke variabele. Zodra publieke belangen in private handen komen gaat het mis. De geschiedenis laat dat zien: denk aan de belastingpachters van het feodalisme en ancien régime die zich verrijkten ten koste van het publieke belang. Andersom geldt dat overigens ook. We hoeven maar aan het Sovjet-communisme te denken om in te zien dat het evenzeer in het publieke belang is dat private belangen niet in handen van de staat vallen. Terwijl een dergelijk regime de private belangen van de partijbonzen heel goed dienen kan. Alleen wanneer we zaken goed scheiden, kunnen we problemen

voorkomen. Publieke belangen horen door publieke instanties (de staat) behartigd te worden en private belangen door private instanties (de samenleving). Dat is het ideaal. Organiseert men het anders, dan gaat men ofwel richting feodalisme, ofwel richting totalitarisme. Deze les hebben de Nederlandse liberalen helaas niet geleerd uit de kredietcrisis.'

Daarmee zijn wij bij een van uw centrale stellingen: het neoliberalisme heeft op een kwalijke manier publieke belangen geprivatiseerd. Hoe werkt dit in de praktijk?

'Neem de financiële sector. Daar zijn door twintig jaar neoliberaal dereguleringsbeleid alle aspecten van het financiële bancaire systeem in contact met elkaar gekomen. Met alle ongewenste consequenties van dien. Een probleem in één deel van het financiële systeem besmet het hele systeem. Dat hebben we met de kredietcrisis gezien. Speculerende bankiers gingen met het spaargeld van burgers aan de haal. Dat deden zij vanuit hun private belang en vanuit hun eigen optiek is het nog begrijpelijk ook. Het systeem maakte het mogelijk voor hen om zo te handelen. En omdat de bancaire sector in Nederland, maar ook in bijvoorbeeld Ierland en IJsland, zo groot was moest de overheid ervoor borg staan. Anders zou het bij ons en elders in het honderd lopen. Daarmee werden de private belangen van de

bankiers met publieke middelen overeind gehouden.

Dat is de wereld op zijn kop. Daarom zeg ik als liberaal: zorg voor een heldere scheiding tussen private en publieke belangen. Maak waterdichte schotten tussen zakenbanken, die speculeren, en retailbanken, die ervoor zorgen dat het gewone economische verkeer kan plaatsvinden. Dat laatste is een publieke opgave. Richt daarnaast als overheid een rijkspostspaarbank op. Ik heb mijn geld daar veel liever, dan bij zo'n speculerende zakenbank.'

Geldt deze vermenging van privatisering van publieke belangen alleen voor de bancaire sector of zijn er meer voorbeelden?

'Er zijn veel meer voorbeelden, waar je ziet dat private belangen publiek georganiseerd worden. Of beter gezegd: waar door verzelfstandiging private belangen op een kwalijke manier vermengd worden met publieke opgaven. Kijk maar eens naar wat er nu met het onderwijs gebeurt. Ons onderwijssysteem krijgt steeds meer het karakter van private instanties. Met alle gevolgen van dien. Dan zie je verschijnselen die je in de private sector niet ziet: een explosieve groei van het aantal managers, die tot overmaat van ramp geen binding met de werkvloer hebben en die – als je even pech hebt – door exorbitante salarissen aan zelfverrijking doen. Zo wordt de staat gebruikt om een kleine groep te verrijken. Let wel, dit proces is niet zozeer het gevolg van een politieke samenzwering of iets dergelijks. De betrokkenen zelf zijn zich vaak niet bewust van de processen die op dit terrein spelen. Zij zijn dergelijke salarissen normaal gaan vinden. Dat leidt tot ironische, maar tegelijkertijd ook heel pijnlijke ontwikkelingen,

Zoals een school die geld kreeg voor beter onderwijs, maar die daarmee naar de beurs ging. Dat ging heel prima: die school werd wel rijk, maar daar zijn scholen niet voor. Die moeten goed onderwijs geven, geen winst maken.'

Hoe voorkom je dan dat scholen en andere publieke instellingen zich als private partijen gaan opstellen?

'Voor de publieke en private sector gelden verschillende waarden en verschillende mechanismen. Voor beide sectoren is een plek, maar beide sectoren moeten ook hun grenzen kennen. De private sector wordt gekenmerkt door de noodzaak winst te maken, te concurreren, het leven van de concurrent zuur te maken, klantgericht te werken om ervoor te zorgen dat je als bedrijf overeind blijft. Voor heel veel zaken gaat dat ook prima. Maar niet voor publieke

opgaven, zoals het onderwijs. Daar gelden andere waarden, die door het publieke belang worden ingegeven. De overheid moet iedereen gelijk behandelen, niet uit zijn op winst, maar responsief handelen richting haar burgers.

Dat zijn heel oude inzichten, die overigens niet alleen in democratische landen tot uiting hoeven te komen. Het zijn beginselen van goed openbaar bestuur. Dat had Ulpianus al door, een Romeins rechtsgeleerde aan het begin van de derde eeuw na Christus. Zijn stelling was dat de Romeinse staat verantwoordelijk was voor de publieke verantwoordelijkheden en dat dit met publiekrecht moest worden vastgelegd. Daar waar het ging om de relatie tussen individuen was het privaatrecht van toepassing.'

Maar hoe bepaal je wat een publieke en wat een private aangelegenheid is?

'Dat is voor een groot deel de uitkomst van een ideologische afweging. Maar het ideologisch debat is al langere tijd dood. Ere wie ere toekomst, de SP was de eerste en is de enige partij die nog serieus oppositie voert tegen het neoliberalisme en de politiek van de onvermijdelijkheid. Ik was – juist als liberaal – bijzonder getroffen door wat Emile Roemer onlangs in Buitenhof zei over de relatie tussen de private en publieke zaak. Het was me uit het hart gegrepen.'

Hoe komt het dat de VVD, tot voor kort toch uw partij, niet gevoelig lijkt te zijn voor uw argumenten?

'De VVD is van oudsher erg georiënteerd op het Amerikaanse en Britse liberalisme. In deze landen is een soort achttiende-eeuws liberalisme dominant, een soort van *defensief* liberalisme. In de achttiende eeuw streden de liberalen tegen de monar-

chie, die toen nog absolute macht had. De liberale strategie was erop gericht om deze macht zoveel mogelijk in te perken. De achttiende-eeuwse liberalen waren toen niet in staat om een rechtstreeks gevecht met de gevestigde orde om de regeringsmacht te winnen. Zo min mogelijk macht voor de koning en zo veel mogelijk ruimte voor vrije burgers was het devies. Daarin paste een kleine overheid. Je vindt dit liberale gedachtegoed nog terug in de Grondwet van de Verenigde Staten. Die kwam in 1787 tot stand en ademt nog het defensief liberalisme. Die Grondwet is bijna heilig geworden in de Verenigde Staten en daarmee ook een vorm van liberalisme dat een zo klein mogelijke overheid voor staat.

In de negentiende eeuw veranderde het liberale gedachtegoed. In Europa, Frankrijk voorop, werd de liberale beweging sterker en kon ze na de Franse Revolutie van 1789 de strijd met de gevestigde orde om de regeringsmacht wel aan. Het negentiende-eeuwse liberalisme is een scheppend liberalisme: met aandacht voor hoe de overheid vorm zou moeten krijgen. De liberale grondlegger van het huidige Nederlandse politieke systeem, Thorbecke, is daar een voorbeeld van. Thorbecke zag het belang van infrastructuur en spoorwegen. Hij heeft daarover nog geschreven – de geschiedenis zit vol met toeval – met mijn bet-overgrootvader, die toendertijd een katoenfabriek in Deventer had. Voor Thorbecke ging het om de vraag hoe we de staat zouden moeten inrichten en hoe we publieke belangen moeten waarborgen. In het defensief liberalisme is deze vraag nooit aan de orde geweest. Rutte en zijn regering zijn erg van het defensieve liberalisme. Zij zijn absoluut geen opvolgers van de negentiende-eeuwse Nederlandse liberalen. De VVD vandaag de dag is de les van de Franse Revolutie vergeten. Die revolutie ging erom de publieke en private taken uit elkaar te trekken. Wat je nu onder het mom van het neoliberalisme ziet, is dat private belangen publiek gemaakt worden. Daarmee gaat het neoliberalisme tegen de kern van het liberalisme in.’

Volgens u is de kredietcrisis een keerpunt in de geschiedenis – net als 1789, de beide wereldoorlogen en de val van de Muur

Frank Ankersmit (1945) is emeritus hoogleraar Theoretische en Intellectuele Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daarnaast is Ankersmit eredoctor aan de Universiteit van Gent. Sinds 1986 is hij lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen (KNAW), de overkoepelende organisatie voor wetenschappelijk onderzoek in Nederland. Ankersmit was lange tijd prominent lid van de VVD. In 2004 was hij mede-auteur van het Liberaal Manifest, dat de VVD onder de toen net aangetreden partijleider Mark Rutte publiceerde. In 2009 zegde Ankersmit zijn VVD-lidmaatschap op, omdat hij vond dat de partij geen geloofwaardig antwoord had op de kredietcrisis en haar gevolgen.

dat waren. Als dat zo zou zijn, zouden we dat ook moeten merken. Doen we dat wel? ‘Nee, en dat is bijzonder ergerlijk. De politiek, in Nederland en daarbuiten, ziet niet goed onder ogen wat de consequenties zijn. Wat je ziet is dat er wel maatregelen worden genomen, maar ik verwacht weinig van regelgeving. Regelgeving heeft altijd lekken en banken zullen zoeken naar lekken en deze gebruiken. Daarom is het zo ongelooflijk belangrijk dat het debat over de kredietcrisis op gang komt. Maar dat gebeurt niet. Kijk maar eens naar het regeerakkoord. Daar staat het onomwonden. We moeten hard bezuinigen, 18 miljard. Maar hoe het komt dat we nu moeten bezuinigen, staat er niet. De bezuinigen worden als een onvermijdelijkheid gepresenteerd. De regering zegt: er zal stringent beleid moeten worden gevoerd, wat iedereen hard raakt, maar naar de achtergronden van de crisis kijken we niet. En dat is symptomatisch voor het huidige tijdsgewricht. Het is de politiek van de onvermijdelijkheid, die een ernstige bedreiging voor onze democratie is.’

Hoe komen we hier uit?

‘Bewustwording is in dit opzicht de eerste stap. Om het maar hard te zeggen: erkennen dat we gechanteerd worden. En dat dit beleid in het belang is van een kleine groep. We zeggen vaak dat we in een representatieve democratie wonen, maar dat klopt niet. We leven in toenemende

mate in een oligarchie, een stelsel waarin een kleine groep het voor het zeggen heeft en waarin deze groep door middel van publieke organisaties zijn eigen belang veiligstelt. In dat opzicht zijn we op weg terug naar het feodalisme waar de staat garant staat voor het belang van een bepaalde, private groep.

In dat opzicht ben ik ontsteld over hoe de Tweede Kamer op dit moment met zich laat sollen. Als je kijkt hoe de regering de Kamer informeert. Onlangs verscheen er een proefschrift over hoe slecht, laat en onvolledig de regering het parlement informeert. En niemand wordt daar boos over. Dat parlementariërs zich zo laten piepelen en niet zeggen: ‘Dit pikken we niet. Zonder informatie gaan wij niet het debat met de regering aan.’ Los van oppositie en coalitie zou daar veel grotere verontwaardiging moeten staan. Knoeien met informatie is knoeien met macht. Als de Tweede Kamer niet ingrijpt, gooien we onze democratie te grabbel. Dat we tegelijkertijd ook experimenteren met burgerfora, participatieve democratie en referenda helpt ons niet vooruit. Dat zijn lapmiddelen. Dat is doen alsof je de relatie tussen kat en muis verandert door te zeggen dat de kat de muis nog steeds mag opeten, maar dat de muis protest mag aantekenen. Daar wordt geen bestuurder echt bang van. Maar er is hoop. Onderzoek laat zien dat burgers bereid zijn om onder omstandigheden de publieke belangen voorrang te geven boven private belangen. In die zin zouden partijen veel meer werk ervan moeten maken om deze publieke belangen te mobiliseren. CDA en VVD doen dat op dit moment niet en zeggen: wij gaan voor economische groei, daar wordt onze private rijkdom groter van. Maar burgers willen meer en zijn bereid daaraan ook hun stem te verlenen.’

Een uitgebreidere uiteenzetting van Frank Ankersmit over het belang van de scheiding tussen publieke en private belangen is te vinden op de website van Spanning.
www.sp.nl/nieuws/spanning

VERZET TEGEN AANBESTEDINGEN

Tekst: Sjaak van der Velden Foto: Diederik Olders

Het personeel van de drie grote Nederlandse gemeentelijke vervoersbedrijven heeft de laatste tijd weer van zich laten horen. Er werd en wordt actie gevoerd tegen de bezuinigingen die een gevolg zijn van het regeeringsbeleid van het kabinet-Rutte. Ook wordt er geprotesteerd tegen de openbare aanbestedingen van het openbaar vervoer die eraan komen. Spanning ging naar Henk van der Maden, voorzitter van de ondernemingsraad van de Rotterdamse RET en een van de aanjagers van de acties.

De aanbestedingen lijken een gelopen race. Dan moeten bedrijven met elkaar concurreren om een zo goed mogelijk openbaar vervoer te leveren. Dat klinkt toch helemaal niet gek als dan de kwaliteit omhoog gaat?

‘Of de aanbesteding een gelopen race is, zou ik nog niet willen zeggen. In 2007 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen van Lia Roefs van de PvdA om een uitzondering te maken voor de drie grote steden. Minister Eurlings zou die motie uitvoeren, maar de nieuwe minister Schultz van Haegen van de VVD denkt daar anders over. Dat is vervelend, maar het betekent wel dat

er mogelijkheden zijn om de aanbesteding af te wijzen.

De Europese regels geven die ruimte ook. Alleen als er eenmaal een keer is aanbesteed, dan mag dat systeem niet meer verlaten worden. Maar zover is het in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag nog niet. Het is dus zeker nog niet te laat voor ons, hoewel aanbesteding voor de VVD natuurlijk wel een dogma is.’

Wilders was eerst toch ook tegen aanbestedingen van het stadsvervoer en de bezuinigingen?

‘Nee. We hebben in die kringen nog wat strategische contacten, maar voor

het pluche steunen ze nu het regeeringsstandpunt.

Wij gaan echt door tot het gaatje. De bezuinigingen zijn volgens mij helemaal niet nodig. En dan nog! Wie heeft de crisis veroorzaakt, wij toch niet? De zakkenvullers die hem hebben veroorzaakt zijn voorstander van bezuinigingen en de liberalisering van de publieke sector. Dat heeft allemaal maar een enkel doel, het verlagen van de lonen.’

De RET is een paar jaar geleden verzelfstandigd, dus geen gemeentelijke dienst meer. Wat heeft het personeel daar van gemerkt?

‘Daar is geen eenduidig antwoord op mogelijk. Als OR hebben we in 2007 een positief advies uitgebracht, hoewel we het eigenlijk liever niet hadden zien gebeuren. Op directieniveau kan het bedrijf slagvaardiger optreden, maar dat is maar een klein plusje. Er is voor het personeelsbeleid een duidelijke verzakelijking en verharding opgetreden de laatste paar jaar. De OR probeert dat wel bij te sturen, maar het gaat sluipend door. Vroeger was er een disciplinair traject voor werknemers die een voorschrift hadden overtreden. Tijdens een gesprek werd een feitenonderzoek gedaan, waarna een tenlastelegging werd geschreven. Tegenwoordig wordt er sneller naar strafmaatregelen gegrepen. Onze cao is trouwens goed. Ambtenaren zijn nu op de nullijn gezet maar wij hebben wel een loonsverhoging gekregen. Iets anders is dat de afspraak is gemaakt dat we tot 2006 de P&O-circulaires van de gemeente ontvangen en dat die in principe worden nageleefd. Dat betekent dat de meeste aanwijzingen voor het personeelsbeleid van de gemeente Rotterdam ook gelden voor de RET. Maar goed, dat is een aflopende zaak.’

Wat zal er volgens jullie veranderen als het openbaar vervoer in de stadsregio Rotterdam wordt aanbesteed?

‘In eerste instantie voor het personeel niet zo veel. Het uitvoerend personeel is wettelijk beschermd. Als de buslijnen zijn aanbesteed – en die zijn het eerst aan de beurt, de rails (tram en metro) volgen pas in 2017 – dan gaan de RET-buschauffeurs naar de concessiehouder over. Ze houden ook hun oude arbeidsvoorwaarden, maar dat duurt niet langer dan tot de nieuwe cao wordt afgesproken. Dan zullen ze onder de cao van de nieuwe werkgever vallen. Je kunt ervan uitgaan dat de voorwaarden daar slechter zijn. Ook kun je rustig aannemen dat het aantal banen snel zal afnemen. De buslijnen hebben een tamelijk lage bezetting, dus het bedrijf dat de aanbesteding wint zal snel moeten snijden in het aanbod, omdat er niets te verdienen valt. Wat je dan kunt verwachten is het afstoten van onrendabele lijnen en haltes. Dan zijn er ook minder personeelsleden nodig

en stelt die wettelijke bescherming ook niet zo veel voor.’

En de gevolgen voor de reizigers?

‘Nee, minder lijnen en haltes betekent dat mensen langer moeten lopen om bij een halte te komen. Wat dat betekent voor oudere mensen kun je wel voorstellen.’

Maar de privatiseringen en aanbestedingen hebben toch juist als doel om het voor de consument beter te maken?

‘Ik zei al dat ik daar niet in geloof. Het gaat om verslechtering van de arbeidsvoorwaarden en een ideologisch dogma. Daar komen ook nog persoonlijke belangen bij, zoals van CDA'er Atsma die in de Raad van Advies van Arriva zat en Koopmans, van dezelfde partij, die ook bij Arriva een nevenfunctie heeft. Het was wel goed dat jullie Kamerlid Bashir daarover twitterde dat hier sprake is van belangenverstrengeling! We houden de aanbestedingen in andere regio's ook in de gaten en daar dreigt hetzelfde. In Waterland is de aanbesteding gewonnen door EBS/Mobilis. Dat is een combinatie van een in 2010 opgerichte Nederlandse onderneming, EBS Public Transportation B.V., en het in Polen gevestigde bedrijf Mobilis Sp. z o.o. Beide zijn op hun beurt onderdeel van de Egged Group uit Israël, een van de grootste vervoerbedrijven ter wereld. Met de concessie Waterland probeert Egged in te breken in de Nederlandse markt. Dat doen ze door laag in te schrijven en de concessie te winnen. Maar dat kunnen ze niet onbepert blijven doen natuurlijk en dan gaan ze gegarandeerd dingen goedkoper proberen te doen.’

Maar de concessiehouder bepaalt toch ook een hoop. Hoeveel lijnen er zijn, met wat voor soort materieel en ga zo maar door.

‘Dat is waar, maar daar ontstaat toch steeds gedoe over, ook als de concessie binnen is. In het streekvervoer zie je dat ook. Eerst met nieuwe bussen rijden en die dan later ergens anders heen sturen en binnen de concessie met oud materieel werken. Dat moet dan voortdurend in de gaten worden gehouden. Bovendien heeft de politiek nu een enorme bezuinigingsoperatie over het ov uitgestort.’

Zijn de bezuinigingen niet de hoofdreden voor jullie protest?

‘De stadsregio Rotterdam krijgt uit de Brede Doeluitkering Verkeer en Vervoer (BDU) van de rijksoverheid 150 miljoen euro voor de exploitatie van het ov en nog eens 170 miljoen voor verkeersmaatregelen en railinfrastructuur. Op de BDU is een dubbele korting aangekondigd. Een generieke (algemene) van 18 miljoen en een specifieke van 38 miljoen per jaar die uit de aanbesteding moet voortkomen. Dat betekent voor de komende tien jaar 56 miljoen per jaar minder inkomsten voor de stadsregio; dat bedrag is voor komend jaar overigens eenmalig verlaagd tot 33 miljoen. Deze bezuinigingen kunnen alleen maar leiden tot langere wachttijden, minder lijnen en langere looptijden voor de reizigers. Ik kan dat niet anders zien, maar bedrijven als Arriva staan al te trappelen om in te schrijven. Wij zien het als een groot gevaar dat het complete bedrijf dat de RET nu is, uit elkaar wordt getrokken waarna de aantrekkelijke delen naar de markt worden gebracht. Eerst de buslijnen en dan het railvervoer. Zowel reizigers als personeel worden daar niet beter van. Daarom voeren we actie.’

Jullie directeur is het wel met de doelstelling eens, maar niet met de middelen. Hij roept steeds op dat jullie het werk niet neer moeten leggen.

‘Hij zou blij moeten zijn. Natuurlijk is het voor mensen die bij een staking niet met de tram kunnen vervelend, maar er komen zoveel verslechteringen aan. Ook voor de reizigers. Trouwens, Peters (de directeur) is het met ons eens dat de aanbesteding en de bezuinigingen niet door moeten gaan. Door onze acties wordt de discussie in ieder geval weer aangezwengeld. Het personeel steunt de acties wel, maar ook daar is nog niet bij iedereen het besef doorgebroken dat we de verslechteringen nu moeten proberen te keren. Voor het te laat is.’

TUNESISCHE JASMIJNREVOLUTIE BEDREIGD DOOR LIBISCHE BURGEROORLOG

Tekst: Tiny Kox Foto: Cyril Bitton / Hollandse Hoogte

In Tunesië begon de Arabische Lente, die nu overal in Noord-Afrika en het Midden-Oosten leidt tot opstanden tegen gevestigde dictaturen en die aanzet tot vrijheid en democratisering. Op 24 juli gaat de Tunesische bevolking voor het eerst in vrijheid naar de stembus. Maar de oorlog in Libië bedreigt de voortgang in Tunesië. Veel vluchtelingen, weinig handel en afnemend toerisme maken dat de economie er beroerd aan toe is. En dat heeft ook politieke risico's, zegt SP-senator Tiny Kox. Met een delegatie van de Raad van Europa bezoekt hij het land waar in januari dictator Ben Ali na 23 jaar heerschappij werd verjaagd.

Op 17 december overgoot de 26-jarige fruitverkoper Mohamed Bouazizi zichzelf met benzine en stak zich in brand. Zijn offer geldt als het begin van de Tunesische Jasmijnrevolutie. Binnen een maand leidde de spontane uitbarsting van volkswoede tot de val en de vlucht van dictator Zine El Abidine Ben Ali, die 23 jaar lang in Tunesië met bruto geweld de lakens uitdeelde. Er werd een interim-president aangesteld en een nieuwe minister-president. Op 24 juli mogen de Tunesiërs voor het eerst in vrijheid een grondwetgevende vergadering

Interim-president Mebazaa tegen delegatie Raad van Europa: 'Bang voor Iraakse toestanden in Libië'

kiezen. Die moet het land een nieuwe Grondwet geven. Een grote klus, waarvoor nog veel te doen valt, zo bleek tijdens een werkbezoek van een delegatie van de Raad van Europa, waarin ik namens de fractie van Verenigd Europees Links deelnam. We spraken af dat de Raad van Europa een team van waarnemers naar de verkiezingen stuurt. We kijken ook of we kunnen helpen bij de begeleiding van binnenlandse waarnemers. Dat kunnen we wellicht samen met het Europees Parlement doen. En we stellen onze vele ervaringen en expertise over verkiezingen en veranderingsprocessen beschikbaar. Centraal en Oost-Europa maakten twintig jaar geleden een vergelijkbare verandering door van een autoritair naar een democratisch stelsel. Van die positieve en negatieve ervaringen valt veel te leren voor de Tunesiërs. Tijdens het werkbezoek vonden besprekingen plaats met interim-president Mebazaa, premier Essebsi en minister van Buitenlandse Zaken Mouldi Kefi. Ook werd overlegd met de nationale commissie die het

veranderingsproces leidt en de verkiezingen voorbereidt, en met de commissie die het gewelddadige optreden van de politie tijdens de Tunesische revolutie onderzoekt. Bijzonder belangrijk was de informatie van de kant van vertegenwoordigers van de revolutionaire beweging die in januari een einde maakte aan de harde dictatuur van president Ben Ali. Het positieve nieuws is dat er heel wat in gang is gezet om de revolutie tot een succes te maken. Minder goed nieuws is dat er nog veel aanhangers van het oude regime op allerlei posten zitten, bij de politie, in het justitiële apparaat, in de mediasector. Die kunnen nog veel zand in de machine gooien. Er bestaat ook vrees dat de nu verboden partij van ex-dictator Ben Ali via nieuwe partijen zal proberen een deel van de macht bij de verkiezingen terug te winnen. Een begrijpelijke vrees. Ben Ali's partij wist jarenlang de uitslag van verkiezingen te manipuleren en had in alle delen van Tunesië zijn aanhangers. Die zijn weliswaar nu uit het zicht – maar voor hoe lang? Afsproken is dat de leidende kaders van Ben Ali's partij zich niet kandidaat kunnen stellen bij de eerstkomende verkiezingen in juli. Maar de partij telde in totaal honderd-

duizenden leden. Die kunnen proberen onder nieuwe partijnamen stemmen te vergaren. Het is ook daarom van groot belang dat veel binnenlandse en internationale waarnemers bij de verkiezingen aanwezig zijn.

LIBISCHE BURGEROORLOG BEDREIGT JASMIJNREVOLUTIE

Ronduit zorgelijk is de invloed van de burgeroorlog in buurland Libië. Daardoor moet Tunesië heel veel vluchtelingen opvangen. En de economische schade is groot: de handel met Libië is stilgevallen en er komen veel minder toeristen. Dat kan politieke gevolgen hebben. Zoals premier Essebsi ons zei: 'Om goed te kunnen stemmen moet je voldoende te eten hebben.' Vanuit Libië kwamen jaarlijks enkele miljoenen Libiërs voor zaken of vakantie naar Tunesië. Die inkomsten zijn vrijwel helemaal weggefallen. Ook werkten tienduizenden Tunesiërs in Libië. Dat is nu ook voorbij. En waar Europa klaagt over Tunesische vluchtelingen die naar hier komen, is het aantal Libische vluchtelingen in Tunesië vele malen groter. En dat voor een arm land met nauwelijks functionerende structuren na de revolutie. Wrang is het ook dat de Jasmijnrevolutie, die een einde maakte aan onderdrukking en terreur, nu westerse toeristen weghoudt uit Tunesië. Door de revolutie in Egypte en de burgeroorlog in Libië is Noord-Afrika al helemaal uit de gratie van het Westerse toerisme. De economische groei stagneert en de werkloosheid groeit. Vooral jonge Tunesiërs, vaak hoog opgeleid, zitten zonder baan. Uitzichtloosheid kan bij verkiezingen tot vreemde keuzes leiden. Zeker omdat er geen gevestigde partijen aan de verkiezingen deelnemen. Alles is nieuw, er hebben zich zestig politieke partijen aangemeld voor een plek op het stembiljet in juli. Vrijwel allemaal zijn ze onbekend. De enige die bekend is, is de partij van islamitische fundamentalisten. Ook voortrekkers van de Jasmijnrevolutie voorzien dat juist die fundamentalisten hoog kunnen scoren op 24 juli en daarmee grote invloed krijgen op de toon en inhoud van de nieuw op te stellen Grondwet. Ook interim-president Mebazaa maakt zich zorgen over de gevolgen van de burgeroorlog in Libië voor zijn land,

zo zei hij ons in het voormalige paleis van dictator Ben Ali in Carthago. Hij is erg bang voor wat hij 'een Iraaks scenario bij de burens' noemt. Hij ziet weinig heil in de militaire interventie van de NAVO. Voor je het weet, gaat het jarenlang mis in Libië, waarschuwde hij. Een begrijpelijke zorg. En een extra reden om zo snel mogelijk tot een staakt-het-vuren in Libië te komen. Dat is ook in het belang van een succesvolle voortzetting van de Tunesische revolutie. Een revolutie beginnen is al bijzonder, hem tot een goed einde brengen nog veel ingewikkelder.

De huidige interim-president, noch zijn premier staan kandidaat voor de komende verkiezingen. Dat geldt al evenzeer voor degenen die nu de leiding hebben over de organisatie van de verkiezingen en het onderzoek naar de gebeurtenissen tijdens de revolutie. Het zijn allemaal mannen op leeftijd. 'De revolutie is vooral door jongeren gemaakt', vertelde president Mebazaa me. 'Wij helpen bij de overgang naar de democratie. Zij zullen het vanaf dan moeten doen in ons land.'

ARABISCHE LENTE: VOORUITGANG EN VERZET

De Tunesische revolutie die half december 2010 begon, sloeg razendsnel over, eerst naar Algerije en Egypte. In het laatste land moest president Mubarak het veld ruimen. Daarna volgden volksopstanden in onder andere Jemen, Bahrein, Libië en Syrië. De Arabische Lente is nu een begrip en de westerse wereld, die lang de Arabische dictaturen heeft gesteund, is gedwongen de kant van de opstandelingen te kiezen en hun vroegere vrienden in de steek te laten. President Saleh van Jemen heeft, na aanvankelijk gewelddadig optreden, nu noodgedwongen zijn aanstaande vertrek aangekondigd, al blijft veel onzeker. De Marokkaanse koning Mohammed belooft, na grote demonstraties in zijn land, zijn monarchale almacht te beperken en de democratie meer ruimte te geven. Egypte kiest in november een nieuw parlement en kort daarop een president.

In Syrië heeft president Assad de al 50 jaar geldende noodtoestand officieel opgeheven. Maar zijn politie- en legertroepen blijven uiterst gewelddadig

Delegatie Raad van Europa in Tunis: helpen bij eerste vrije verkiezingen

optreden tegen de protesterende bevolking, die nu onomwonden om Assads vertrek vraagt. In Libië verzet kolonel Khadaffi zich met geweld tegen de volksopstand in zijn olierijke en nu vrijwel in tweeën gedeelde land. Libië is het enige land waar het Westen, via de NAVO, militair intervenieert. Officieel om de burgerbevolking te beschermen, feitelijk met het klaarblijkelijke doel Khadaffi van de troon te stoten. Van andere buitenlandse inmenging is sprake in de Golfstaat Bahrein. Daar zijn legertroepen van koning Abdullah van Saoedi-Arabië de onder druk staande leider van de Golfstaat, koning Hamad, te hulp gekomen om de Bahreinse opstand neer te slaan.

PALESTIJNEN WERKEN WEER SAMEN DOOR ARABISCHE LENTE

In de Palestijnse gebieden heeft de Arabische Lente geleid tot demonstraties, van jonge Palestijnen op de Westelijke Jordaanoever en in Gaza. Hun eis tot verzoening tussen de regering van president Abbas en het opstandige bewind van Hamas in Gaza heeft een verrassend succes gehad: er wordt inmiddels door Fatah en Hamas serieus gewerkt aan een regering van nationale eenheid en verkiezingen voor parlement en

presidentschap. Op 21 juni komt president Abbas op bezoek in Nederland om zijn plannen toe te lichten. Twee dagen later is hij te gast in de Parlementaire Assemblée van de Raad van Europa in Straatsburg. Met de Raad van Europa wil de Palestijnse Nationale Raad in de toekomst nauwere samenwerking. SP-senator Tiny Kox is namens de Raad van Europa rapporteur in deze. Op werkbezoek in Ramallah sprak hij ook met de jonge demonstranten: 'Het deed denken aan vroeger, met speeches, megafoons, gitaren en slaapzakken. Maar het was alleszins iets van hier en nu. Palestijnse jongeren kennen geen ander leven dan onder Israëlische bezetting, wat hun kansen op een fatsoenlijke toekomst onmogelijk maakt. Dat zijn ze helemaal zat. Zij hebben de Palestijnse leiders nu tot handelen aangezet. Verzoen je met elkaar en zorg dat Palestina zo snel mogelijk onafhankelijk wordt. Dat is de boodschap van de jongeren in Ramallah en ook van de demonstranten in Gaza.'

JOHN LEGEND, SHINE

Tekst: Arjan Vliegenthart Foto: Roger I. wollenberg / Hollandse-Hoogte

Tijdens zijn campagne in 2008 werd Obama gesteund door tal van artiesten uit de muziek-, film en literaire wereld. Variërend van talkshowhost Oprah Winfrey tot filmsterren als Matt Damon ondersteunden veel bekende Amerikanen de senator uit Illinois. De combinatie van een relatief jonge, gekleurde presidentskandidaat en een positieve en hoopvolle boodschap bleek na acht jaar lang politiek cynisme onder George Bush dat onder andere geleid had tot twee oorlogen, die in Afghanistan en Irak en een financiële en economische crisis bij veel mensen (her)nieuw(d) engagement los te maken. Wie even op Youtube zoekt, vindt tal van liederen van bekende en minder bekende artiesten die geïnspireerd zijn op de verkiezingscampagne van Obama en waarin vooral de hoop wordt uitgesproken dat de nieuwe president betere tijden zal inleiden.

Dat geldt voor zanger John Legend, vooral bekend als Soul en R&B-artiest. Met 6 Grammy's op zak is hij wellicht één van de bekendste artiesten die zich tijdens de campagne openlijk uitsprak voor Obama. Wellicht des te opmerkelijker, omdat de meeste albums van Legend nu niet bepaald opvallen door politiek geëngageerde teksten. Hoewel Legend zelf zegt dat politiek hem van jongs af aan met de paplepel is ingegoten, leidde de kandidaatstelling van Obama bij hem tot een vorm van politieke bewustwording die nu ook in zijn muziek tot uiting komt. Legend zong tijdens het Democratische partijcongres in Denver waar Obama officieel tot presidentskandidaat voor de Democratische partij werd uitgeroepen. Vorig jaar verscheen daarnaast het album *Wake Up!* dat hij samen met The Roots, een band net als hijzelf afkomstig uit Philadelphia, maakte en waarop vooral covers te vinden zijn van oudere politieke liederen over armoede, de strijd voor gelijkheid en tegen de oorlog. Het toonaangevende

Amerikaanse muziekblad *The Rolling Stone* schreef lovend over het album dat John Legend en The Roots geen imitators waren van de klassieke liederen op het album, maar erfgenamen van de politieke geëngageerde muzikanten uit de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw. Je kunt het slechter treffen.

John Legend schrijft dat hij bij het maken van het album geïnspireerd is door de woorden van de Amerikaanse zangeres Nina Simone over de opdracht van artiesten 'to reflect the times', om de tijd waarin zij leven te laten terug komen in hun werk. Volgens Legend wordt de huidige tijd gekenmerkt door een 'brouwsel' van optimisme over de mogelijkheden van de moderne samenleving en aanhoudende armoede en oorlog.

'We live in a time of seemingly unlimited possibility and groundbreaking, historic change, yet we're also in the midst of a deep recession and war.'

Naast covers van onder andere Curtis Mayfield bevat het album één eigen nummer *Shine*. Legend zelf noemt het nummer een Stevie-Wonder-meets-gospel-lied waarin mensen worden opgeroepen het leven in eigen hand te nemen en oog te hebben voor het goede in anderen. Daarmee reflecteert het lied inderdaad het gevoel dat veel Amerikanen hadden toen zij in 2008 Obama tot president van de Verenigde Staten kozen.

SHINE

*They wait to plead their case, unknown cast aside
I love to see their face, can we spare the lie?
Are we afraid to see them, prisoners of history
These beautiful minds, trapped inside, bring them back to life
Let 'em shine, let 'em shine on
Let 'em shine, let 'em shine on*

*Oooooohhhhhhhhhhh
Aowwwww*

*So dark when I see sparks, if we don't snuff 'em out
We've gotta let 'em flame, let 'em speak their name
Let 'em reach up to the clouds
Can't eat if we don't feed 'em, can't read if we don't teach 'em
There's no light if we just hide 'em
Don't just let 'em die
Let 'em shine (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Let 'em shine (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Oh let 'em shine on (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Let 'em shine on (yeah yeah yeah) let 'em shine, on*

*Ohhhhh sparks flicker, in the distance
Lonely out in space
They sing out, but we're not listening
Cause we don't see their face
We can't let 'em die we can't, make 'em hide
All the little miracles that live inside
Let 'em shine, ohhhhhhhhhhhhhhh*

*Let 'em shine (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Let 'em live (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Let 'em be loved (yeah yeah yeah) let 'em shine on
Let 'em growwww (yeah yeah yeah) let 'em shine, on
C'mon let 'em love (yeah yeah yeah) hey
C'mon let 'em love (yeah yeah yeah) hey hey hey yeah
C'mon let 'em love (yeah yeah yeah) YEAH-HA-HEAH
C'mon, YEAH-HA-HEAH-HA-HEAHH*

*Hold 'em close, let 'em know
That they'll get through the night
Ordinary people could, be a hero
Don't put out the light!*

*Let 'em shine, let 'em shine on [2X]
Yeah
Yeayyyeahhh
Let 'em shine on*

Ze wachten om hun zaak te bepleiten, onbekend ter zijde
geworpen
Ik wil hun gezicht zien, kunnen we de leugen missen?
Zijn we bang om ze te zien, gevangenen van geschiedenis
Deze schone geesten, gevangen van binnen, breng ze terug
tot leven
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen

Zo donker wanneer ik vonken zie, als we ze niet de kop in
drukken
We moeten ze laten vlammen, ze hun naam laten spreken
Laat ze tot de wolken reiken
Kunnen niet eten als we ze niet voeden, kunnen niet lezen
als we ze niet onderwijzen
Er is geen licht als we ze alleen maar verbergen
Laat ze niet zo maar sterven
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
O laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen

O sterren schitteren, in de verte
Alleen ver in de ruimte
Ze zingen, maar we luisteren niet
Want we zien hun gezichten niet
We kunnen ze niet laten sterven, we kunnen ze zich niet
laten verbergen
Alle kleine wonderen die van binnen leven
Laat ze schijnen

Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze geliefd zijn, laat ze door gaan met schijnen
Laat ze groeien, laat ze door gaan met schijnen
Kom op laat ze liefhebben
Kom op laat ze liefhebben
Kom op laat ze liefhebben
Kom op

Hou ze stevig vast, laat ze weten
Dat ze door de nacht heen zullen komen
Gewone mensen zouden een held kunnen zijn
Doof het licht niet

Laat ze schijnen, laat ze door gaan met schijnen (2x)
Laat ze door gaan met schijnen

(vertaling: Peter Sas)

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 68

RENKE LEIJTEN

Op 13 januari van dit jaar zond de EO een programma uit over de misstanden bij zorginstelling Osira. De reportage was het resultaat van een grootschalig onderzoek van de Amsterdamse SP-afdeling. Die zette in het najaar van 2010 een enquête op, omdat ze ernstige signalen over de zorg bij de grote Amsterdamse instelling had ontvangen. Personeel luidde de noodklok over de ontmenselijking van de zorg. Het kreeg vanaf de zomer te maken met een achter het bureau ontwikkelde minutenregistratie-systeem (eufemistisch zorgroutes genoemd). Er werd uitgegaan van maximale tijd voor een 'handeling'. De berekende tijd om iemand naar het toilet te brengen was vastgesteld op 2.15 minuut.

Het zwartboek van de Amsterdamse SP sloeg in als een bom. De zorginstelling deed er alles aan om de klachten te weerleggen. Ze sprak van het moedwillig beschadigen van de naam van de zorginstelling. Ze probeerde de uitzending van de reportage en de publicatie van het SP-rapport te voorkomen door te dreigen met een

rechtszaak. Aanvankelijk leek de strategie om de boodschapper aan te vallen succesvol: een verzoek van de SP om een debat in de Tweede Kamer kreeg onvoldoende steun. In antwoord op schriftelijke vragen was ook de teneur: 'Mevrouw Leijten, dit is een zaak tussen de zorginstelling en uw partij. En verder is er niets aan de hand.' De minutenregistraties werden gezien als een bedrijfsmatige keuze van de instelling zelf. 'Daarover gaat de politiek niet.'

Hoe anders was de reactie toen op 1 april de *gehele* zorginstelling onder verscherpt toezicht van de Inspectie voor de Gezondheidszorg werd geplaatst. Er werd zelfs een afdeling gesloten. De staatssecretaris was geschokt en een debat over de zorg bij Osira werd breed gesteund. Op mijn vraag of de staatssecretaris nog steeds vertrouwen had in hetzelfde bestuur dat de SP anderhalve maand daarvoor nog betichtte van moedwillige imagoschade, antwoordde de staatssecretaris dat zij 'daar niet over gaat'. Daar heeft zij in principe gelijk in. Een raad van toezicht benoemt het bestuur, de ondernemingsraad en cliëntenraad adviseren de raad van bestuur. Bij misstanden is er niemand anders die kan ingrijpen dan de toezichthouders. De introductie van dit toezichthoudermodel, zo dacht men in 2005, zou leiden tot meer openheid en een beter bestuur van zorginstellingen. De politiek diende zich niet te bemoeien met bestuurders, daar gaat zij niet over.

'Ik wil niet dat Osira synoniem wordt voor slechte zorg in Nederland', zei de staatssecretaris in het debat. Op mijn vraag of Osira juist ook een geuzennaam zou kunnen worden, doordat we toen écht eens ingrepen, ging de staatssecretaris niet in. Het enige antwoord was: 'Ik ga er niet over.' Toch heeft de Tweede Kamer de staatssecretaris opgedragen om alles in het werk te stellen om de bestuurders en toezichthouders te laten onderzoeken op wanbeheer. Zij waren druk met fuseren, lieten zich door een

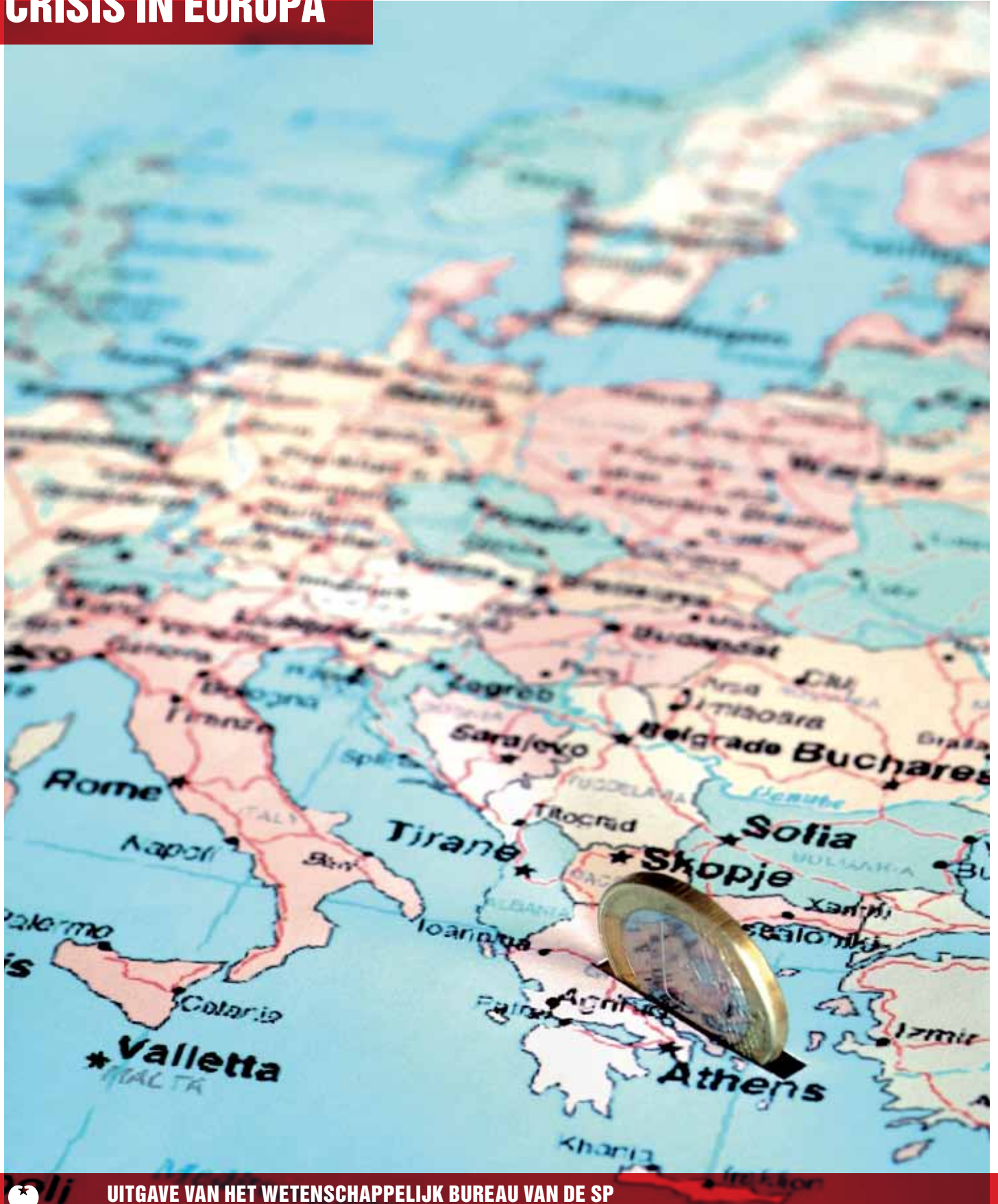
duur bureau de minutenregistratie aansmeren en hadden geen oog en oor voor de noden van bewoners en personeelsleden.

Het voorbeeld van Osira legt pijnlijk bloot dat het op afstand zetten van bestuur en toezicht bij zorginstellingen niet leidt tot meer openheid, maar tot een gesloten cultuur en een vechtmataliteit als 'het imago' wordt beschadigd. Het laat zien dat een bedrijfsmatige inslag, zoals de minutenregistratie, de menselijke kern uit de zorg ontkent en verwijdert. De Inspectie schreef in haar rapport dat het personeel gedemotiveerd was door de invoering van die minutenregistratie. Ook laat dit schrijnende voorbeeld zien hoe de politiek op eieren loopt als er sprake is van slechte zorg. Een rapport van de SP wordt als propaganda gezien, terwijl een (nog ernstiger) rapport van de Inspectie aanleiding is voor een fors debat. Als de politiek zegt dat ze er niet over gaat, dan steekt ze haar hoofd in het zand. Politiek gaat overal over, wanneer zij wil. Ten eerste kan zij de Inspectie voor de Gezondheidszorg beter financieren, die moet nu met een anorexia-rantsoen een onmogelijke taak waarmaken. Ten tweede is *management by speech* altijd mogelijk: een staatssecretaris die openlijk een bestuur of de minutenregistratie afvalt, die spreekt zich uit.

Is het voorbeeld van Osira uniek? Nee. Helaas niet. Daarom moet een SP-er alert zijn en op onderzoek uitgaan als een zorginstelling een opgepoetst imago heeft en maar blijft fuseren. Is de zorg voor bewoners op orde? Is de zorginstelling een fijne werkplek? Nee? Dan is het aan ons om de belangrijke inspectietaak op ons te nemen. Niet meer wegstijven, maar ingrijpen. Daar gaan wij over.

SPANNING

CRISIS IN EUROPA

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 6, juni 2011

CRISIS IN EUROPA

De economische crisis woekert al weer enkele jaren voort en bedreigt nu het voortbestaan van enkele landen. Door schreeuwers in het publieke debat wordt bijvoorbeeld de Grieken aangeraden hun eilanden en archeologische vindplaatsen te koop te zetten om uit de crisis te komen. Diezelfde mensen weten dan meestal ook te melden dat het de Grieken hun eigen schuld is, want ze zouden lui zijn, veel te vroeg met pensioen gaan en tot op het bot corrupt. Ook gaan diezelfde schreeuwers fors tekeer tegen de bevolking van de andere Zuid-Europese landen (die ze dan ook beledigend 'knoflooklanden' noemen) die in de problemen zijn geraakt. Hulp kunnen deze volken wel vergeten als het aan de schreeuwers ligt.

Anderen die zich iets beschaafder lijken op te stellen, schelden niet maar komen met oplossingen voor het probleem van de schulden crises. Als het aan hen ligt dat kunnen de Grieken (en Portugezen) leningen ontvangen. In ruil daarvoor moeten die landen dan wel de lonen en uitkeringen verlagen, mensen ontslaan, en overheidseigendom naar de markt brengen. Kortom ze kunnen leningen krijgen in ruil voor het uitvoeren van een neoliberale agenda.

Feit is dat de gewone Grieken als eerste de dupe zijn van de crisis, maar hebben zij hem ook veroorzaakt? Dennis de Jong, onze man in Brussel, laat in deze Spanning zien dat de oplossingen voor de Griekse schulden crisis die door de Europese Commissie en onze regering worden aangedragen uitsluitend als doel hebben om de

banken te redden. De banken die veel te gemakkelijk leningen aan Griekenland verstrekten terwijl ze konden weten dat de economie daar niet stabiel genoeg voor was. De banken de rente-opbrengsten en wij de lasten lijkt het advies van Europa. Na lezing van het interview met Bastiaan van Apeldoorn is deze houding van de Europese Commissie beter te begrijpen. Een groep mannen van de grootste Europese bedrijven proberen al sinds 1983 de sociale en economische politiek een bepaalde richting uit te sturen. En ze doen dat met succes. Hans van Heijningen en Arjan Vliegthart spraken met Hans Achterhuis, de Denker des Vaderlands. Hij legt uit dat het neoliberalisme als ideologie een consistent geheel is en geen verzameling van individuele maatregelen.

Wat kunnen we doen tegen het eenzijdig afwentelen van de gevolgen van de crisis op de bevolking? Over deze strijdvraag spraken op 31 mei de partijen van Verenigd Links samen met het Europees Sociaal Forum in Brussel. Hans van Heijningen was erbij en doet kritisch verslag.

De Griekse schulden crisis is ook aanleiding tot discussies op internet. Arjan Vliegthart bespreekt de film DEPTOCRACY. De film is een aanklacht tegen internationale organisaties als het IMF en de Europese Unie, die de Griekse bevolking op laten draaien voor de crisis, terwijl internationale banken buiten schot blijven. Ook de politieke bazen van Griekenland krijgen er flink van langs.

Leon Botter, voorzitter van ROOD, beschrijft in het Rijke Rooie Leven dat hiphop meer kan zijn dan geweld, seksisme en materialisme. Hij laat ons kennis maken een maatschappijkritische vertolker van hiphop.

INHOUD

- 3** DE RECHTSE WIND IN EUROPA
- 8** VERZET EN ALTERNATIEVEN
- 10** INFO
- 12** DE BELANGENBEHARTIGER VAN DE EUROPESE KAPITALISTEN
- INTERVIEW MET BASTIAAN VAN APeldoorn**
- 14** DEPTOCRACY EEN ANDERE KIJK OP DE GRIEKSE SCHULDENCRISIS
- 15** 'NEDERLAND HEEFT EEN GROOT VERHAAL NODIG'
- INTERVIEW MET HANS ACHTERHUIS**
- 18** HET RIJKE ROOIE LEVEN
- 20** OPINIE: EWOUT IRRGANG

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

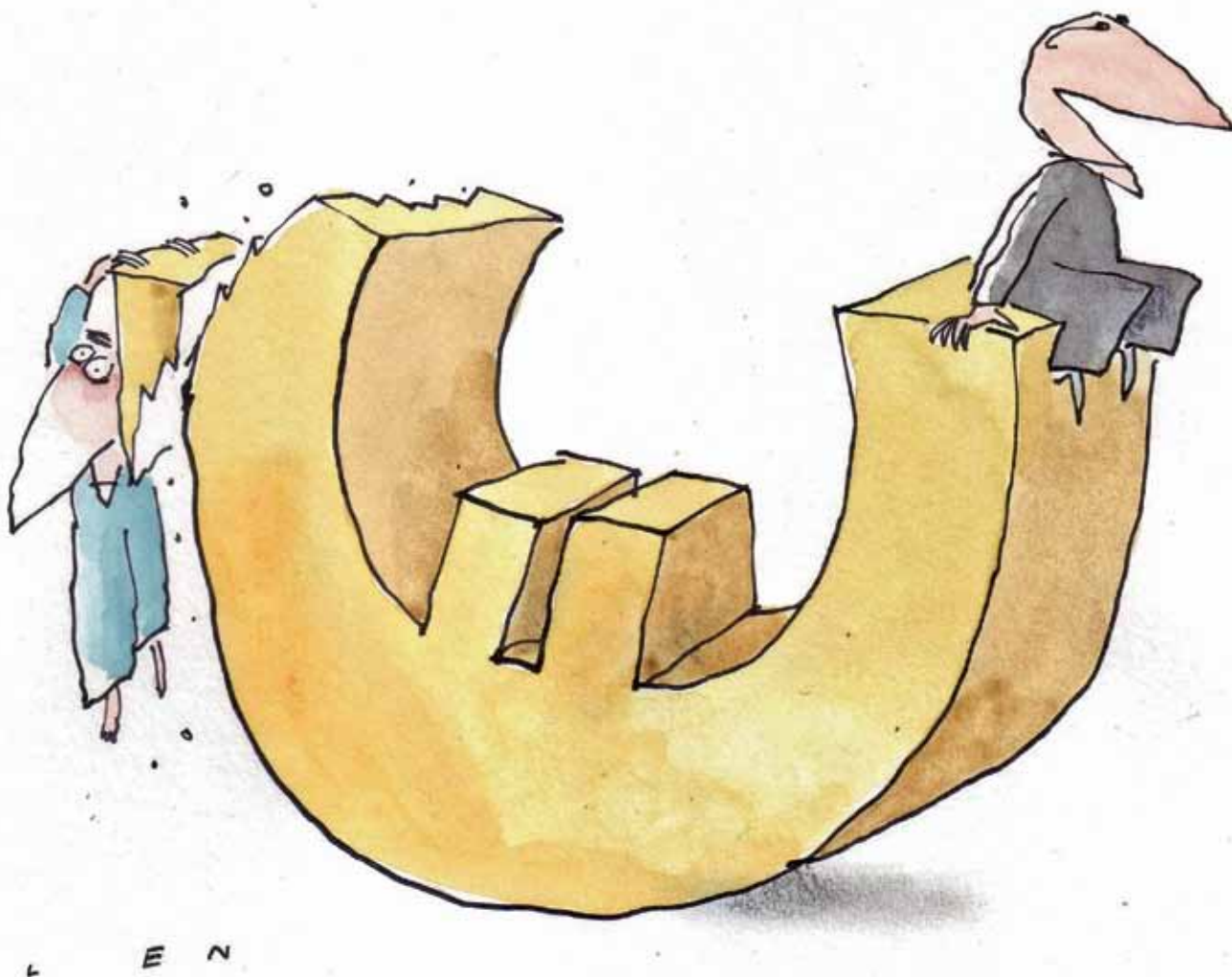
Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Paul van Riel / Hollandse Hoogte

DE RECHTSE WIND IN EUROPA

Tekst: Dennis de Jong

Sinds de discussie over de Europese Grondwet, vonden er op straat niet zoveel discussies over Europa plaats als nu. Aanleiding: de eurocrisis, en de leningen aan Griekenland en Ierland. Mensen zijn bang dat er miljarden in het putje spoelen, met alle gevolgen van dien voor de begroting en daarmee voor onze publieke voorzieningen. Voeg daarbij de mogelijke gevolgen voor de pensioenfondsen en banken in Nederland. Het is dan ook volstrekt logisch dat mensen zich zorgen maken.

Die zorgen zijn terecht. Wat niet terecht is, is het verhaal eromheen. Het kabinet-Rutte doet voortdurend aan misleiding over de ontwikkelingen in Brussel. Zelfs de Tweede Kamer wordt vaak maar half, of zelfs ronduit verkeerd geïnformeerd. Het kabinet hoor je niet meer over het casinokapitalisme en de dolgedraaide bankiers die de crisis hebben veroorzaakt. In plaats daarvan heeft het een simpele mantra: de Grieken hebben het aan zichzelf te wijten dat ze in de problemen zitten. Niet alleen Griekenland, maar heel Europa moet ‘concurrerend’ worden via lage(re) lonen en slechte(re) arbeidsvoorwaarden. Zo worden gewone mensen het slachtoffer van het gedrag van speculanten en andere graaiers. Een fraai staaltje misleiding. In dit artikel zal ik dit laten zien aan de hand van twee voorbeelden: de crisis rond Griekenland en het Europese Economische Bestuur.

1 DE CRISIS ROND GRIEKENLAND

De crisis rond Griekenland is in de eerste plaats veroorzaakt door het feit dat Griekenland werd toegelaten tot de eurozone, zonder dat dit land daar rijp voor was. Voordat Griekenland de euro invoerde, was er sprake van een gestage economische ontwikkeling. Mede dankzij de vele fondsen uit Europa die de Grieken hielpen met het bouwen van wegen, spoorlijnen en vliegvelden, alsook met landbouw- en werkgelegenheidsprojecten, kon Griekenland moderniseren. Dat betekende overigens niet dat de Griekse economie ook goed in elkaar zat. Het land wordt gekenmerkt door het bestaan van een aantal machtige families, die niet alleen op zakelijk maar ook op politiek terrein de touwtjes stevig in handen hadden. Denk maar aan de fameuze scheepsmagnaat Onassis (de man van Jacqueline Kennedy): een schatrijke reder die ook nog eens de oprichter was van Olympic Airways. Macht en geld kwamen bij hem samen en zo gaat dat nog steeds. De rijken hebben massaal belastingen ontdoken: via het vriendjesnetwerk hoefden ze niet te vrezen voor vervolging.

Los van die rijke elite was (en is) Griekenland vooral een land van middenstanders en handelaren. Veel mensen werken in de toerismesector, maar ook daarbuiten gaat het meestal om kleine zelfstandige bedrijfjes. Voor hen was het veel moeilijker om belasting te ontduiken, al viel er ook voor hen best wel het een en ander te ritselen. Dit leidde ertoe dat de Griekse staat jarenlang veel inkomsten is misgelopen, maar voor de invoering van de euro leidde dit niet tot echt desastreuze situaties.

DEVALUATIE OM PROBLEMEN OP TE LOSSEN

Als het in Griekenland wat tegenzat – bijvoorbeeld doordat het land kampte met een hoge inflatie, waardoor het steeds duurder werd als toeristenland en waardoor de exporten stagneerden omdat de Griekse producten steeds duurder werden – was er altijd het middel van de devaluatie van de drachme, waardoor Griekenland weer goedkoper werd voor het buitenland. Dat leverde ook wel bijverschijnselen

op, zoals duurdere importproducten en daarmee extra inflatie, maar per saldo hinderde dat de algemene ontwikkeling van Griekenland niet.

De opeenvolgende Griekse regeringen hebben verzuimd de modernisering ook door te zetten op het gebied van kennis en innovatie. Vergeleken met bijvoorbeeld Nederland is van een kenniseconomie in Griekenland eigenlijk nooit echt sprake geweest. Door het gebrek aan technologische ontwikkeling bleef de arbeidsproductiviteit laag. Dat geldt zowel voor de periode vóór de invoering van de euro als daarna.

EURO MAAKT PROBLEMEN ZICHTBAAR

Met de euro kreeg Griekenland een harde munt. Bovendien een munt die je niet eenzijdig kunt devalueren. Daardoor konden structureel slechte economische omstandigheden (corruptie, lage arbeidsproductiviteit) niet meer worden verdoezeld. Ook nam de concurrentie uit andere eurolanden toe: wat Griekenland nog aan industrie had, en dat was relatief weinig, verplaatste zich naar landen als Duitsland en Nederland, met een hogere arbeidsproductiviteit en daarmee lagere kosten. De Griekse regeringen gingen vervolgens op de pof leven: het gebrek aan eigen inkomsten werd gecompenseerd door steeds meer leningen af te sluiten. De financiële markten waren geïnteresseerd en hebben jarenlang geprofiteerd van de rente op dergelijke leningen, die altijd hoger was dan de rente op bijvoorbeeld Duitse leningen.

Doordat Griekenland de boekhouding vervalste, overigens met steun in 2002 van de grootste boeven uit de bankwereld, van Goldman Sachs, die alle ideeën aanleverden, bleef dit patroon van ‘leven op de pof’ lange tijd onopgemerkt. Of liever gezegd: de andere lidstaten, met Frankrijk en Duitsland voorop, wisten het wel. Ze knepen echter bewust een oogje toe: ook zij namen het namelijk niet zo nauw met de normen over begrotingstekort en staatsschuld die waren overeengekomen in het zogeheten Stabiliteitspact om de stabiliteit van de euro te garanderen.

CRISIS VERSTERKT PROBLEMEN

De financiële crisis heeft de hele situatie drastisch veranderd. De banken moesten in heel Europa gered worden en wat begon als bankencrisis werd al snel een schulden crisis van lidstaten. Landen als Nederland en Duitsland behielden het vertrouwen van de financiële markten. Het zijn per slot van rekening sterke economieën. Maar voor een land als Griekenland bestond een dergelijk vertrouwen niet: toen iedereen de Griekse boekhouding eens echt goed ging bekijken, bleek dat de staatsschuld enorm was en dat de inkomsten om die schuld af te betalen deels ontbraken.

Dat leidde ertoe dat banken steeds meer rente aan Griekenland gingen vragen, of in sommige gevallen überhaupt geen leningen meer wilden verstrekken. Uiteindelijk steeg de nood zo hoog dat Griekenland steun moest krijgen van andere lidstaten om niet failliet te gaan. Die steun werd verleend door in principe een bedrag van €110 miljard ter beschikking te stellen. Deze lening zou in onderdelen worden uitgekeerd – tranches – zolang Griekenland voldeed aan de eisen. Dat betekende bezuinigen en lonen

De Jager weet het mooi te vertellen.

en andere arbeidsvoorwaarden verlagen en vooral: ervoor zorgen dat in 2014 het begrotingstekort niet boven de norm van 3 procent uit zou komen.

RECHTSE SOLIDARITEIT?

Hier begint gelijk de misleiding, zowel door Brussel als door het kabinet-Rutte. Dit hele plan werd gepresenteerd als het helpen van de Grieken. Dat zou een zeldzaam teken van solidariteit zijn geweest, iets waar de in meerderheid rechtse regeringsleiders nu niet echt om bekend staan. De waarheid is dan ook een andere: Griekenland mocht en mag niet failliet gaan, want dan raakten met name de Duitse en Franse banken in de problemen die veel leningen aan Griekenland hadden uitgegeven. Al het geld dat Griekenland kreeg, moest gebruikt worden om die leningen af te lossen. In wezen werden zo private leningen (van banken aan de Griekse staat) overgenomen door de lidstaten, de belastingbetaler dus. Bovendien ging de Europese Centrale Bank massaal dergelijke leningen opkopen: ook dat is een vorm van omzetting van private leningen in publieke, want als de ECB verlies lijdt, draait

uiteindelijk de belastingbetaler daarvoor op. Als de regeringsleiders en het kabinet de bevolking serieus hadden genomen, dan hadden ze eerlijk gezegd: 'We gaan de banken weer redden. Ze hebben zoveel risico genomen met leningen aan Griekenland, dat ze bij een Grieks faillissement in de problemen kunnen komen en dat kunnen we niet hebben.'

Minister De Jager van Financiën maakte het helemaal bont: in de Tweede Kamer zei hij letterlijk dat we winst gingen maken op de leningen aan Griekenland en dat we ons geld tot de laatste eurocent terug zouden krijgen. Onzin natuurlijk, als je bedenkt dat de Griekse economie er toen al slecht voorstond en de enige receptuur die de lidstaten Griekenland meegaven er een was van drastische bezuinigingen. Het is algemeen bekend dat een drastisch bezuinigingsbeleid leidt tot verminderde economische groei en dat is precies wat in Griekenland gebeurde: economische krimp.

VAN KWAAD TOT ERGER

Door diezelfde bezuinigingswoede kon de Griekse regering ook niet investeren in maatregelen om het land structureel gezonder te maken. In plaats van een heel kordon anticorruptie-rechercheurs op te tuigen en de belastinginning te handhaven, werden zoveel ambtenaren ontslagen dat er nu nog maar drie controleurs zijn die de boekhouding van alle Griekse bedrijven moeten nazien op fraude. In plaats van een kenniseconomie te ontwikkelen, moest in grote delen van het land de helft van alle scholen dicht. Het ging – en gaat – hiermee van kwaad tot erger: de lonen werden tot dertig procent verlaagd, de lasten voor de gewone mensen gingen met sprongen omhoog en de publieke sector werd verkocht (gedwongen door de Europese Unie en het Internationaal Monetair Fonds) of ingekrompen. De economie bleef krimpen, de staatsinkomsten bleven teruglopen en het begrotingstekort kon dan ook bij lange na niet worden teruggebracht tot het overeengekomen niveau. Inmiddels is de staatsschuld zo groot geworden dat Griekenland de komende tien jaar een begrotingsoverschot van tien procent zou moeten hebben om die te kunnen terugbrengen tot een acceptabel niveau.

DE MISLEIDING GAAT DOOR

De recente discussies over de verstrekking van een nieuwe tranche van de leningen aan Griekenland muntten wederom uit in misleiding. Minister De Jager deed het voorkomen alsof het alleen een kwestie zou zijn van de duim Schroeven aandraaien. Zodra hij overtuigd was van het feit dat Griekenland nu eens serieus werk zou maken van 'hervormingen', bezuinigingen dus, zou hij akkoord kunnen gaan met een nieuwe tranche, anders niet. In het bijzonder zouden de Grieken maar eens een flink deel van de staatsbezittingen moeten verkopen, helemaal in lijn met het oude neoliberale beleid van het IMF. Dat zelfs de ex-topman van het IMF, Strauss-Kahn, hier niet in geloofde, daar hoorde je De Jager niet over. Terwijl toch iedereen weet dat je bij een uitverkoop als ondernemer altijd minder krijgt voor je producten dan tijdens de reguliere verkoop. En nu moet Griekenland in één klap 50 miljard euro aan bezittingen privatiseren. Belangrijker nog: door de duim Schroeven aan te draaien, krijgen gewone mensen in

Griekenland het nog veel moeilijker en ontbreekt het geld voor structurele oplossingen, zoals corruptiebestrijding en het opbouwen van een kenniseconomie. Dus alweer probeerde De Jager ons te laten geloven dat we 'value for money' krijgen, want als de Grieken nu maar flink bezuinigden, kwam alles weer goed. Niet dus. Griekenland is zo goed als failliet, de economie – met de middenstand voorop – stort in en de Grieken zitten nog steeds vast aan de dure euro. De euro maakt hun export buiten de eurozone duur, en het land wordt eveneens duur als toeristenland voor mensen buiten de eurozone.

DE REKENING GAAT NAAR DE GEWONE MENSEN

Al met al is het een enorme chaos. Wat er ook gebeurt, gewone mensen in heel Europa krijgen een rekening gepresenteerd. De SP is ervoor dat de Griekse schulden worden geherstructureerd: dat wil zeggen dat Griekenland een deel van de leningen niet meer hoeft terug te betalen. Doordat de lidstaten direct of indirect steeds meer Griekse leningen hebben overgenomen van de banken, lopen de banken steeds minder risico. Als we nog even wachten, is de hele schuld van Griekenland omgezet in leningen van andere lidstaten en het IMF. Als Griekenland dan failliet gaat, zijn de banken de lachende derde. En dat terwijl ze van de hoge rentes op de Griekse leningen heel lang hebben geprofiteerd: dus wel de lusten, niet de lasten. Zover moeten we het niet laten komen: hoe eerder we herstructureren, hoe meer de banken meebetalen.

Daarmee is nog geen lange termijn oplossing gevonden voor Griekenland en andere zwakke eurolanden. Er zal iets gedaan moeten worden aan de onevenwichtige verhoudingen binnen Europa: rechts hoor je alleen over verlaging van de lonen, maar het is een feit dat in Nederland en Duitsland de lonen juist te weinig zijn gestegen in vergelijking tot de arbeidsproductiviteit. Door de lonen hier geleidelijk te verhogen, trek je de verhoudingen recht. Daarnaast is er de mogelijkheid dat Griekenland en wellicht andere zwakke landen besluiten de euro de rug toe te keren. De gevolgen van een dergelijke stap zullen enorm zijn: grenzen zullen dicht moeten om kapitaalvlucht tegen te gaan, de lokale banken zullen failliet gaan en ook onze banken zullen flinke klappen krijgen. Eenvoudig is het allemaal niet, maar als de protesten in Griekenland toenemen – en dat zie je dagelijks gebeuren – en herstructurering uitblijft, is ook dit een denkbaar scenario. Mocht de situatie nog verder verslechteren, doordat bijvoorbeeld ook grote economieën als Spanje of Italië in de problemen raken, dan is het zelfs denkbaar dat Nederland samen met Duitsland en andere sterke eurolanden uit de euro stapt. Als dergelijke grote economieën omvallen, wordt de last eenvoudig te hoog.

EUROPA EN RUTTE LUISTEREN ALLEEN NAAR DE BANKEN

De hele discussie over Griekenland toont aan dat Brussel en Rutte vooral geïnteresseerd zijn in wat banken zeggen. De gevolgen voor de gewone mensen tellen niet mee: dat het kabinet roekeloos omspringt met ons belastinggeld door geld uit te lenen aan een failliet land, dat is kennelijk van ondergeschikt belang. Als de banken maar niet omvallen. En wat Brussel betreft komt daar nog eens bij dat een land dat uit de eurozone treedt het schone eurosprookje verstoort: Europa moet immers steeds groter worden en machtiger. De SP zei het al tijdens de invoering van de euro: dat gaat alleen maar leiden tot méér Brussel, tot verlies van zeggenschap over onze economie. Zo ziet Brussel dat ook: de invoering van de euro leidt automatisch tot een politieke unie. Zou een lidstaat er uit kunnen stappen, dan krijgt dat proces van machtsoverdracht een stevige knauw.

2 HET EUROPESE ECONOMISCHE BESTUUR

Hiermee belanden we automatisch bij het tweede voorbeeld, het Europese Economische Bestuur. Ook hier weer volop misleiding. Bij de invoering van de euro was er nog geen zicht op een Europese economische regering, zoals het 'bestuur' ook wel genoemd wordt, al wisten wij dat dit wel het doel ervan was. Het enige wat gewone mensen over de euro te horen kregen, was dat het zo fijn was dat we nu overal dezelfde munt konden gebruiken en dat het goed was voor de economie.

De financiële crisis, die werd gevolgd door de schulden crisis, liet zien dat de eurozone weinig stabiel is, vooral ook omdat de economieën van de Zuid-Europese landen er beduidend slechter voorstonden dan die van Noord-Europa. Zoals we in het geval van Griekenland hebben gezien, werden de verschillen na invoering van de euro eigenlijk alleen maar groter. Noord-Europese landen kregen steeds grotere overschotten op hun betalingsbalans, Zuid-Europese landen steeds grotere tekorten.

Dat er een roep kwam om meer economische coördinatie, is dan ook niet zo vreemd. Wat er nu op tafel ligt, gaat echter veel verder dan dat. Er is door de ambtenaren van de ministeries van Financiën uit de lidstaten hard gewerkt aan een scorebord, met allerlei streefcijfers. Die cijfers gaan niet over werkgelegenheid, armoedebestrijding of eerlijke inkomens- en vermogensverhoudingen. Nee, ze gaan over lonen en over publieke uitgaven. Stijgen die te hard, dan komt Brussel in actie. Een land wordt dan gedwongen een hervormingsplan in te dienen en als de andere lidstaten hier niet tevreden over zijn, en het betrokken land niet alsnog met de juiste maatregelen komt, dan krijgt het straf: tot 0.3 procent van het BNP, d.w.z. miljardensancties.

RECHTS EN EUROFIEL VINDEN ELKAAR

Ook bij het Europese Economische Bestuur komen twee krachten samen: rechts en eurofiel Brussel. Voor rechts komt een droom uit: het rechtse beleid, dat altijd uit is op een kleine overheid en lage salarissen, wordt nu verankerd in concrete Europese maatstaven. Bovendien krijgen regeringen die zich er niet aan houden straf. Zo hoeft je eigenlijk al geen verkiezingen meer te organiseren: ook een

DE VERSCHILLEN TUSSEN DE SP EN DE PVV OVER DE EUROCRISIS

In de media worden de SP en de PVV nog wel eens in één adem genoemd, als het om de eurocrisis gaat. Beide partijen zijn op dit moment namelijk tegen leningen aan Griekenland. Toch is de benadering van de SP een totaal andere dan die van de PVV.

Voor de PVV is het simpel: de Grieken zijn luie uitvreter en die schoppen we gewoon de eurozone uit. Ze krijgen geen cent van ons. Dat bekt lekker, maar het zijn klinkklare nonsens.

De SP ziet ook de zwakte van Griekenland en het boekhoudkundige bedrog, maar we laten ons niet opzetten tegen de Grieken als zodanig. De gewone Grieken hebben het moeilijker dan ooit en zij hebben de crisis niet veroorzaakt. Dat zijn de banken en hun casinokapitalisten. Daarom moeten we ook niet zozeer Griekenland straffen, maar de banken: leningen aan Griekenland zijn helemaal geen leningen aan een land. De Griekse regering gebruikt het geld voor de volle honderd procent om leningen van banken af te lossen. Zo worden bankleningen omgezet in leningen van vooral andere lidstaten aan Griekenland. De SP vindt dat we de banken voorlopig wel even genoeg hebben geholpen. Daarom zijn wij tegen nieuwe leningen, maar vóór herstructurering van de Griekse schulden: als de Grieken een

deel van hun schuld niet hoeven terug te betalen, gaan de banken betalen voor het risico dat ze bewust hebben genomen. Ook Nederland zal verlies lijden, maar dat verlies zal anders alleen maar groter worden: hoe langer we wachten, hoe meer leningen van banken zijn omgezet in leningen van landen als Nederland en hoe groter het risico voor de Nederlandse belastingbetaler.

Landen als Griekenland kunnen ervoor kiezen de euro vaarwel te zeggen. Wij kunnen Griekenland er alleen nooit uitschoppen, zoals de PVV beweert. Die bevoegdheid hebben we gewoon niet. Een Grieks uittreden uit de euro brengt een heleboel instabiliteit met zich mee. Het is geen simpele oplossing, al is het niet ondenkbaar dat het ooit zover komt.

Anders dan de PVV denken we bij de SP wel na voordat we iets zeggen: de eurozone kraakt in zijn voegen en van alles is denkbaar, maar Nederlanders hebben er recht op het hele verhaal te horen en niet slechts een paar oneliners. De oplossingen van de PVV zijn dan ook schijnoplossingen. Hiermee doet de PVV driftig mee met de misleiding die we ook terugvinden bij het kabinet Rutte.

links kabinet zou zo gedwongen worden een rechts bezuinigingsbeleid uit te voeren. Hoe ondemocratisch kun je bezig zijn, vraag je je af. Geen wonder dat de Europese vakbeweging hier heftig tegen heeft geprotesteerd.

Voor de eurocraten is het Europese Economische Bestuur de zoveelste nieuwe loot aan de stam: op nog meer terreinen mogen zij lidstaten gaan controleren. Dat levert voor hen banen en aanzien op. Hoe meer macht, hoe beter.

Probleem is wel dat, juist omdat Rutte de zaken bewust verkeerd voorstelt, het publieke debat hierover nauwelijks van de grond komt. Kranten besteedden er wel enige aandacht aan, maar inmiddels heeft de Griekse crisis de weinige aandacht die er al was, tenietgedaan. Reden genoeg voor de SP om op alle mogelijke manieren wél juiste informatie te geven en mensen te waarschuwen tegen wat eraan zit te komen. Vandaar dat we de campagne 'Klauwen van Europa' (www.sp.nl/europa/klauwen) zijn gestart. Van onze lonen, pensioenen en publieke uitgaven moet Brussel afblijven: we gaan niet akkoord met het vastleggen van een dwingende, puur rechtse agenda.

In het kader van de campagne hebben we geprobeerd met de PvdA en de vakbeweging overeenstemming te bereiken over een grote manifestatie aan de vooravond van de Europese Raad op 24 juni. De Europese vakbonden hebben 21 juni uitgeroepen tot massale actiedag, met een grote bijeenkomst in Luxemburg. Een manifestatie in Nederland

zou hier mooi bij hebben aangesloten. Helaas bleef de PvdA draaien: het lukte niet om met de leiding van deze partij tot zaken te komen. En zonder de PvdA wil ook de FNV niet. Een gemiste kans, maar houdt 21 juni toch maar in de gaten: het kan toch niet zo zijn dat er in heel Europa actie wordt gevoerd en de Nederlandse vakbeweging stil blijft.

3 CONCLUSIE

Samenwerking in Europa is prima. Nog beter zou het zijn als die samenwerking werd gedomineerd door de belangen van gewone mensen. Op dit ogenblik is Brussel echter nog steeds stevig in de greep van de lobby van grote bedrijven en financiële instellingen. Zolang dat het geval blijft, is het levensgevaarlijk om ons economisch en sociaal beleid in handen van Brussel te leggen. Van SP'ers mag worden verwacht dat we de mensen op zijn minst waarschuwen en, als het kan, mobiliseren. Het gaat hier om een beest met tanden en klauwen, om minister De Jager maar eens te citeren, ook al vond hij dat juist positief. Bovendien is het een beest dat zich voordoet als warm menselijk maar wel een heel leger aan voorlichters én regeringen heeft om de bevolking om de tuin te leiden. Dat zal zo blijven totdat de maatregelen zijn ingevoerd. Dat wil zeggen tot de leningen zijn verstrekt om Griekenland te 'redden' en een straf rechts beleid via het economisch bestuur dwingend wordt opgelegd. Pas dan zullen we het beest met z'n klauwen in zijn volle, nare gedaante zien: met alweer bonussen voor de speculanten en managers, en megawinsten voor de grote bedrijven, maar armoede voor steeds meer gewone mensen. Zover mag het niet komen, en daar zullen wij voor moeten zorgen.

VERZET EN ALTERNATIEVEN

Tekst: Hans van Heijningen Foto: Aristidis Vafeiadakis / Zuma Press / Hollandse Hoogte

In het Europees Parlement maakt de SP deel uit van de fractie van Verenigd Links (GUE-NGL, www.guengl.eu). Op 31 mei organiseerde Verenigd Links samen met het Europees Sociaal Forum een interessant symposium in Brussel: 'Tegen de soberheid, de niet gerechtvaardigde schuld, de sociale achteruitgang en de aanvallen op de democratie in Europa: Verzet en alternatieven.' Een mooie gelegenheid om onze samenwerkingspartners in Europa beter te leren kennen en een scherper beeld te krijgen van de standpunten van links wat betreft de crisis waar tientallen miljoenen Europeanen momenteel onder gebukt gaan.

's Ochtends kwamen de politici en deskundigen aan het woord. Zonder hun goede bedoelingen in twijfel te trekken, stellen de meeste bijdragen mij teleur. Hun analyses komen me (te) bekend voor: de financiële crisis wordt op de gewone mensen afgewenteld, niet alleen het IMF en de Wereldbank maar ook de EU spelen in dit proces een kwalijke rol en daar kan alleen verandering in komen wanneer mensen daar massaal tegen in verzet komen.

Een interessante bijdrage levert Eric Toussaint (www.cadtm.org), die een pleidooi houdt voor schuldsanering. Waren het tot voor kort alleen ontwikkelingslanden, vandaag de dag dreigen ook ontwikkelde landen kapot te gaan door toedoen van de spiraal schulden-aflossingen-grotere schulden. Toussaint wijst erop dat regeringsleiders vaak akkoorden afsluiten met het IMF en de Wereldbank zonder dat de parlementen van de betreffende landen daar nog aan te pas komen. Daarmee maken zij zich, net als sommige grote bankiers, strafbaar en daarom dienen zij vervolgd te worden. Als het gaat om schuldsanering, bestaat er internationaal nog niet zo gek veel ervaring doordat de dominante belangen daar meestal niets van willen weten. In 1953 werd 62 procent van de schuld van Duitsland kwijtgescholden en werd bepaald dat de jaarlijkse aflossing van zijn internationale

schuldenlast niet boven vijf procent van de totale exportinkomsten uit mocht komen. Dit om te voorkomen dat de Duitse economie kapotbezuinigd zou worden. Vanzelfsprekend wordt in dit verband ook ingegaan op de situatie in Griekenland, dat de afgelopen maanden mede door het toegepaste bezuinigingsbeleid in een steeds diepere recessie belandt en kapot dreigt te gaan.

EU GAAT OVER LIJKEN

Als het gaat om het zoeken van een uitweg uit de crisis, gaat de EU over lijken. Je moet maar durven, om van de overgangsregering in Tunesië 410 miljoen schuldaflissing te vragen op het moment dat dit land 400 duizend Libiërs opvangt en Europa haar grenzen sluit, aldus het Franse GUE-parlementslid Marie Christine Vergiat. Francoise Castex, lid van de sociaal-democratische fractie, betoogt dat de basis van de schulden crisis in Europa niet wezenlijk verschilt van die in de VS: banken die de kredietkraan richting burgers te wijd open hebben gezet, met nare gevolgen voor alle betrokkenen. De verschillen binnen Europa zijn groot: waar Duitsland op de internationale kapitaalmarkt geld leent tegen 2,3 procent, betalen de Grieken nu meer dan 15 procent. En... het ergste komt nog, waarschuwt zij. De EU komt bovendien namelijk met voorstellen die erger zijn dan de

kwaal: landen die boven de 3 procent begrotingstekort uitkomen, schenden het Stabiliteitspact en moeten miljardenboetes betalen. Daarnaast dreigen regeringen verplicht te worden om tientallen miljarden aan schuldaflissing te besteden indien hun staatsschuld boven de 60 procent van het Bruto Binnenlands Product (BBP) uitkomt. Verzet je tegen dit nieuwe EU-beleid, luidt Castex' oproep.

Dennis de Jong, onze SP-volksvertegenwoordiger in Brussel, deed een oproep aan de aanwezigen. Hij riep op om de bevolking van de lidstaten te informeren, met voorstellen en oplossingen te komen hoe uit de crisis te komen en de bevolking van de EU-lidstaten te mobiliseren om ervoor te zorgen dat deze voorstellen uitgevoerd worden. Dat laatste is alleen al daarom nodig, omdat zowel de Europese Commissie als de regeringsleiders en de Europarlementariërs in meerderheid rechts zijn: dat maakt dat we niet veel hoeven te verwachten van de Europese besluitvorming, als de vakbeweging en 'de straat' komt niet in beweging komen.

VERDEELD EUROPEES LINKS

Helaas kwam het 's ochtends niet tot een kritisch debat over voorstellen en oplossingen, terwijl alle GUE-NGL delegaties weten dat zij het onderling op tal van punten niet eens zijn over de oplossingen. GUE-NGL wordt vooral verdeeld door een verschillende kijk op Europa: sommige delegaties willen Europa sterk maken en bijvoorbeeld het budget verdubbelen voor een nieuw op te richten solidariteitsfonds. Hiermee willen ze bereiken dat er meer geld van Noord naar Zuid vloeit in Europa. De delegaties waar de SP intensiever mee samenwerkt (de NGL, met vooral vertegenwoordigers uit de Scandinavi-

Atheners demonstreren tegen bezuinigingsplannen.

sche landen en Ierland), willen juist minder van dit soort fondsen. Ook zijn zij veel sceptischer over het overdragen van bevoegdheden. Natuurlijk geeft het een fijn gevoel om voor elkaar te klappen, maar op een conferentie met zoveel ervaren onderzoekers en actievoerders zou je toch vooral moeten spreken over kwesties waar je nog niet uit bent of waar je van mening over verschilt.

NIEUWE INITIATIEVEN

Dan waren de bijdragen 's middags van de vertegenwoordigers van kleine en grotere burgerinitiatieven een stuk interessanter. Zij stellen zich in Europees verband teweer tegen rechts afbraakbeleid. Iedere spreker krijgt vijf minuten om te vertellen hoe het er in zijn of haar land voor staat. De Spanjaarden en de Grieken vertellen enthousiast over de pleinprotesten die zich de laatste weken ontwikkeld hebben. In beide landen zijn het jongeren die in groten getale vreedzaam actie voeren en zich daarin door steeds meer mensen gesteund weten. De een na de ander benadrukt dat de linkse politieke partijen de boot gemist hebben bij het ontstaan van deze vorm van protest. Een jonge

man uit Catalonië fileert de positie van traditioneel links: 'De linkse oppositiepartijen hebben de afgelopen jaren keer op keer gekozen voor de politiek van het kleinste kwaad, voor het beperken van de schade. Ze steunden de halfzachte sociaal-democratische alternatieven waar de jongeren niets aan gehad hebben en dat wreekt zich nu.' Griekse activisten herkennen zich in dit beeld: 'De jongeren die nu in de benen komen, hebben niet alleen niets met traditioneel links maar ook niet met de media, die hen en hun situatie nooit serieus hebben genomen.' Een Italiaanse vakbondsleider zegt dat hij zich jarenlang voor zijn land geschaamd heeft, maar dat de verkiezingsnederlaag van Berlusconi bij de gemeenteraadsverkiezingen in Milaan en Napels de Italianen nieuwe energie gegeven heeft. 'Dat hebben we wel nodig, want ons land telt 2 miljoen werklozen en een vierde van de gezinnen zit onder de armoedegrens.'

OOST-WESTTEGENSTELLING

Een minder bekende kwestie voor ons is de situatie in Oost-Europa. Polen, Hongaren en Roemenen, voor een

deel actief in Attac-Europa (www.attac.org), komen met schrijvende verhalen over de levensomstandigheden van hun burgers. 'Bij ons is bijna eenderde van de mensen werkloos en arm volgens de internationale armoedecriteria', aldus een Hongaarse. 'Europa lijkt opnieuw in tweeën gehakt en wij zijn het proefkonijn. Gas, licht en water zijn tegenwoordig in handen van buitenlandse bedrijven en de tarieven vliegen de pan uit. Dan heb je ook nog het nieuwe fenomeen van kredieten tegen een variabele rente. Tot voor kort kenden wij dat niet en een groeiend aantal mensen zit diep in de shit omdat de rente de afgelopen jaren sterk gestegen is.' Een Roemeense vakbondsleider vertelt dat de regering van zijn land er niet in slaagde om het begrotingstekort van 5,9 procent terug te dringen, sterker nog, dat het tekort tot 9 procent opliep. 'Daarop stelde de regering voor de lonen met 25 en de pensioenen met 15 procent te verlagen. Toen de regering door vakbondsprotesten bakzeil haalde, koos zij ervoor om de btw van 19 tot 24 procent te verhogen. Het zit de mensen tot hier', geeft hij aan terwijl hij naar zijn keel wijst. 'Maar door de crisis blijven de sociale uitgaven stijgen terwijl ons pensioensysteem niet duurzaam blijkt te zijn.'

WAT TE DOEN?

Het initiatief om vanuit de GUE/NGL een symposium over de financiële en economische crisis in de EU te organiseren verdient alle lof. Alleen is het dan wel zaak om het ook te hebben over zaken die niet zo eenvoudig liggen, zoals de vraag wie de rekening gaat betalen van de schuldsanering in Griekenland, Portugal en Ierland, die volgens steeds meer deskundigen onafwendbaar wordt. Het is positief dat de GUE/NGL-fractie het in grote lijnen eens is over de invoering van een minimumtarief voor vermogens- en winstbelastingen, een Europees minimumloon en het stoppen van de belastingconcurrentie die maakt dat landen elkaar beconcurreren door grote investeerders zo weinig mogelijk belasting te laten betalen. Maar dat is niet voldoende wanneer we ons serieus rekenschap geven van de problemen waar we nu en in de nabije toekomst mee geconfronteerd worden.

EUROPESE NOODFONDSEN

In 2009-2010 bleek dat de begrotings-tekorten in Griekenland veel groter waren dan de Griekse regeringen eerder hadden gezegd. Beleggers (banken en institutionele beleggers) verloren daardoor hun vertrouwen in het land. Het land was daardoor niet meer in staat om op de gewone kapitaalmarkten geld te lenen om aan de betalingsverplichtingen te voldoen. Europa besloot te hulp te komen. Op 2 mei 2010 kondigden de EU en het IMF aan 110 miljard als lening te verstrekken voor een periode van drie jaar. Van deze lening komt €30 miljard voor rekening van het IMF (Internationaal Monetair Fonds) en €80 zijn

bilaterale leningen van de lidstaten zelf. Nederland draagt €4,7 miljard bij. De lening wordt niet ineens gegeven, maar in stukjes (tranches). De Europese Commissie en het IMF toetsen steeds of Griekenland aan de voorwaarden heeft voldaan, voordat een volgend stukje van de lening wordt gegeven. Dat leidt tot steeds heftiger discussies, omdat door alle bezuinigingen Griekenland nauwelijks aan die voorwaarden kan voldoen.

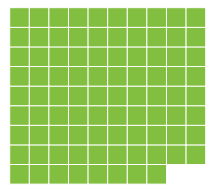
Omdat ook andere landen (Ierland, Portugal, Spanje) in gevaar dreigden te komen, kwamen de 27 EU-ministers van financiën op 10 mei 2010 met een

nader reddingsplan. Ze maakten 60 miljard euro vrij voor leningen via een nieuw op te richten fonds, het *European Financial Stability Mechanism* (EFSM). Het gaat hier niet om bilaterale leningen, maar om leningen die de Europese Commissie verstrekt ten laste van de Europese begroting. Inmiddels heeft de Commissie €22,5 miljard aan Ierland uitgeleend. Daarnaast richtten de ministers van Financiën een speciaal bedrijf op, met alle 16 eurolanden als aandeelhouder: de *European Financial Stability Facility* (EFSF). Landen die uit deze faciliteit leningen krijgen, houden op aandeelhouder te zijn. Hoe meer landen van

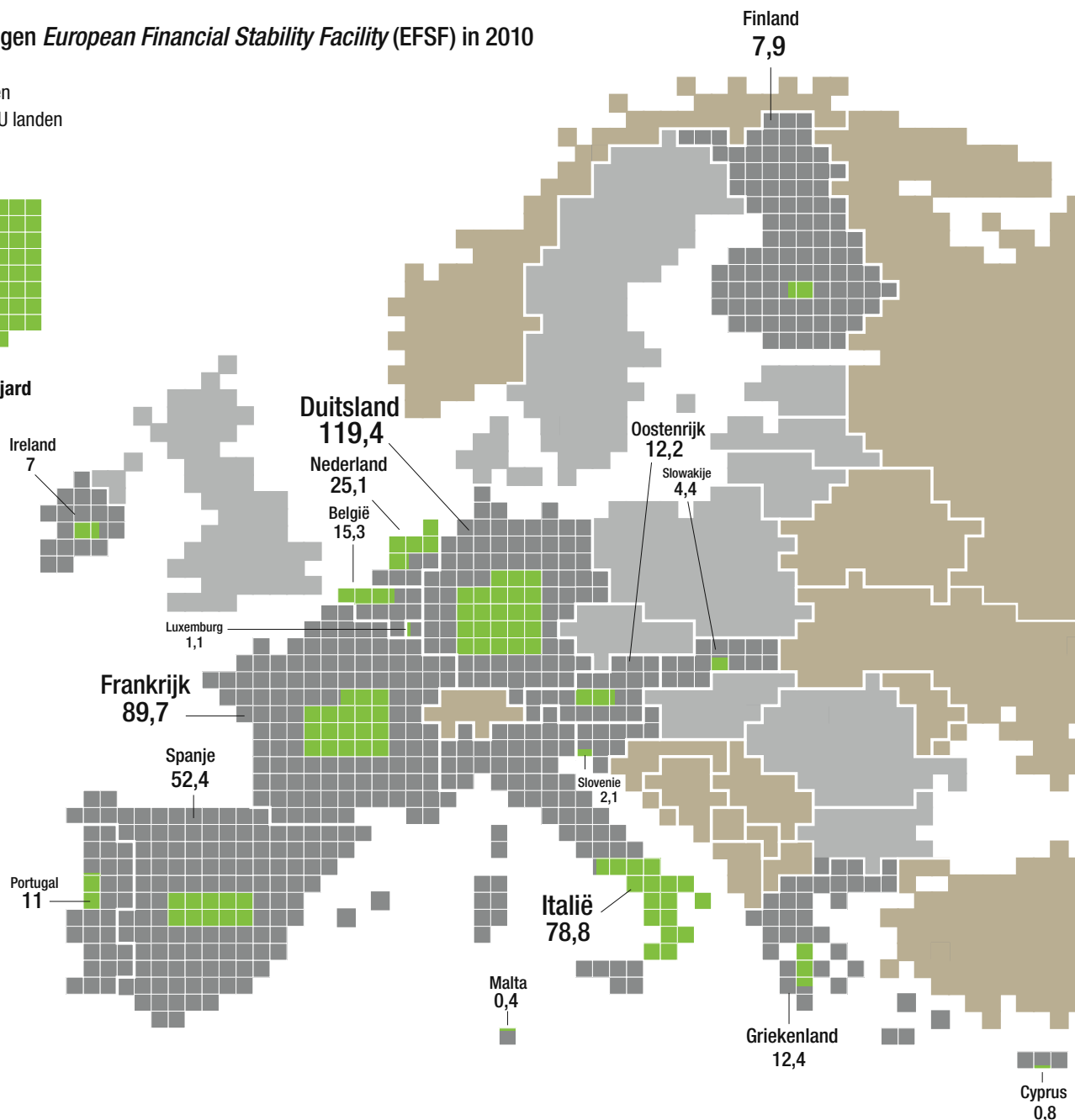
Garantstellingen *European Financial Stability Facility* (EFSF) in 2010

- Eurolanden
- Overige EU landen

■ 5 miljard

Totaal €440 miljard

de faciliteit gebruik maken, hoe hoger de lasten voor de overblijvende landen. De looptijd is bepaald op drie jaar. Oorspronkelijk was de omvang €440 miljard, waarvan Nederland zich voor €26 miljard garant stelde. De ministers van Financiën hadden echter 'vergeten' dat je als faciliteit altijd maar een deel van het geld echt mag uitlenen, om een hoge rating te behouden als betrouwbare faciliteit. Daarom is de Nederlandse garantstel-

ling fors opgehoogd. Ierland heeft inmiddels €22,5 miljard toegezegd gekregen uit deze faciliteit.

Naast EFSF (440 miljard) en EFSM (60 miljard) staat het Internationaal Monetair Fonds (IMF) garant voor 250 miljard euro.

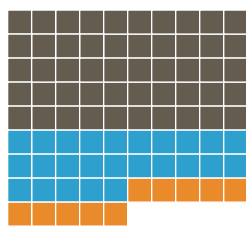
Om op toekomstige problemen voorbereid te zijn zullen in 2013 EFSM en EFSF worden omgezet in een permanent noodfonds, het European

Stability Mechanism (ESM).

In dit fonds zullen de eurolanden 80 miljard euro storten en ze zullen voor 620 miljard euro garant staan. Voor Nederland zijn die bedragen 4,5 miljard en 35 miljard. Naast de ESM doet ook het IMF mee, voor 250 miljard euro. Ook hier gelden weer voorwaarden om de kapitaalverschaffers veilig te stellen. Hierdoor is de totale leencapaciteit van de ESM 500 miljard.

Reddingsplan Ierland

□ 1 miljard

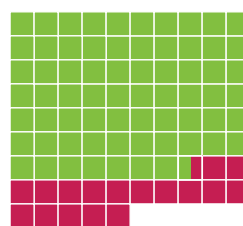
50 miljard om de overheid voor de komende vier jaar te helpen financieren.

25 miljard toekomstige steun voor het bankwezen

10 miljard directe steun voor het bankwezen

Totaal €85 miljard

□ 1 miljard

67,5 miljard van IMF en Europa, Nederland staat voor 1 miljard euro garant.

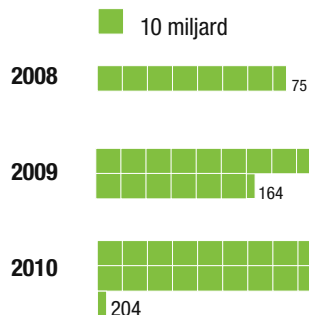
17,5 miljard van Ierse pensioen fondsen

Totaal €85 miljard

Als tegenprestatie voor de steun moet Ierland een streng beleid voeren op het gebied van overheidsfinanciën (lees bezuinigen). De regering besloot het volgende: in de bijstand snijden, de minimumlonen verlagen, de inkomstenbelasting verhogen en een nieuwe heffing invoeren voor eigenaren van land en woningen.

Risico Nederland door crisisbestrijding

Afgelopen jaren

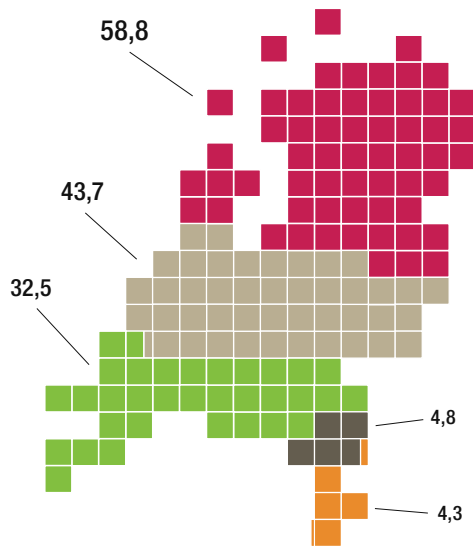
Op dit moment loop de Nederlandse staat ruim 144,1 miljard euro risico als gevolg van de crisis. Het kopen van een bank (ABN AMRO/Fortis) lijkt een verworven eigendom, maar als de bank failliet gaat zal een aanzienlijk deel verdampen.

Voor een aantal posten was het risico eerst hoger (ING ontving € 10 mld. steun, maar heeft al € 7 mld. afgelost), voor andere posten gaat het bedrag in de toekomst nog omhoog (Griekenland wordt uiteindelijk 4,7 miljard) en Portugal komt er nog aan.

Voorjaar 2011

□ 1 miljard

Totaal €144,1 miljard

■ Crisisbestrijding via Europa

Garantiedeel EU-begroting € 2,9

Garantiedeel EFSF € 55,9

■ Diverse

Garantieregeling ING € 10,5

Garantie bancaire leningen € 33,2

■ ABN Amro/Fortis

Deelneming € 27,9

Uitstaande leningen € 3,7

Garantie verkoop Deutsche Bank € 0,9

■ Vorderingen op landen

Griekenland € 3,4

IJsland € 1,4

■ Kapitaalinjecties

ING € 3

Aegon € 0,7

SNS € 0,6

DE BELANGENBEHARTIGER VAN DE EUROPESE KAPITALISTEN

INTERVIEW MET BASTIAAN VAN APELDOORN

Tekst: Sjaak van der Velden

In 2000 schreef Bastiaan van Apeldoorn een artikel in het blad *New Political Economy* waarin hij op overtuigende wijze liet zien dat de verenigde kapitalisten van Europa een grote rol hebben gespeeld in de totstandkoming van het Europa zoals we dat nu kennen. In latere jaren schreef hij diverse boeken en artikelen over de Europese integratie en de rol daarin van de Europese Ronde Tafel van Industriëlen (ERT). Reden genoeg om hem eens te bezoeken in zijn werkkamer aan de Vrije Universiteit in Amsterdam waar hij leiding geeft aan een project over de transnationale politiek in relatie tot de ontwikkeling van het kapitalisme.

Als de ERT zo belangrijk is, waarom lezen we er dan zo weinig over?

Dat heeft mij ook wel eens verbaasd. Men ziet het niet of wil het niet zien; er is een volslagen gebrek aan besef van de politiek achter de politiek. De publicaties in de Nederlandse pers over de ERT zijn over de afgelopen tien jaar misschien op de vingers van een hand te tellen. Dat geldt trouwens ook voor de Financial Times.

Als je tegenwoordig met het verhaal over de invloed van de ERT naar buiten komt, dan ontmoet je hel wat skepsis. De parlementaire pers is vooral gericht op de zichtbare besluitvorming, de spelletjes en de poppetjes. Verder vinden ze verhalen over de invloed van de ERT overdreven.

In de jaren zeventig was er veel meer belangstelling voor de macht van het kapitaal. Je had toen bijvoorbeeld werkgroepen die zich bezig hielden met netwerkonderzoek terwijl zich daar tegenwoordig nog maar een enkeling mee bezig houdt. Wat daarbij ook belangrijk is, is dat er toen ook een maatschappelijke tegenbeweging was waarin dat onderzoek in ingebed was. Tegenwoordig is daar nauwelijks sprake van. Voor jullie van de SP zijn dit soort zaken nog wel eens een issue, maar de PvdA laat het sinds het afschudden van de ideologische veren helemaal liggen.

Hetzelfde geldt voor GroenLinks. De macht van het kapitaal speelt geen rol meer in het maatschappelijke debat, het gaat haast alleen nog maar over sociaal-culturele zaken zoals immigratie en integratie. Of het gaat over de basale economische problemen zoals de hoogte van lonen en uitkeringen of de steun aan Griekenland zonder dat het verband wordt

gelegd met de kapitalistische structuren en de daar aan gerelateerde macht van het bedrijfsleven. Of bijvoorbeeld de financiële sector. Die structuren en macht bepalen die wel degelijk mede waarom bijvoorbeeld nu de uitkeringen verlaagd worden of Griekenland 'gered' moet worden.

Misschien speelt de angst voor complotten een rol? Veel mensen willen misschien niet geloven dat Europa een groot complot van het kapitaal is?

De ERT en de ontwikkeling van Europa zijn zeker geen complot. Het gaat allemaal in de openbaarheid, zo heeft de ERT een website waar je heel veel rapporten, de ledenlijst en nog veel meer kan vinden. Een complot gebeurt helemaal in het geniep, daar is hier absoluut geen sprake van. Er bestaan nauwe banden tussen de ERT en de Europese Commissie en er vindt ook geregeld informeel overleg plaats. De ERT vertegenwoordigt gewoon machtige belangen en daar wordt om die reden naar geluisterd.

Twee jaar geleden interviewden we Kees van der Pijl, die ervan overtuigd is dat Europa begon als een 'Amerikaans plan' (zie Spanning, april 2009). Is de macht van de VS nog steeds zo groot?

De macht van de VS is tegenwoordig als je het vergelijkt met de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog uitgehold. Er bestaat nog wel een Amerikaanse hegemonie, maar niet meer in de mate van toen. Volgens mij staat de VS positief tegenover de Europese integratie als we hier maar aan twee voorwaarden voldoen. Er moet een vrije markt zijn en het Atlantisch bondgenootschap mag niet worden bedreigd. Het zou in de toekomst kunnen dat onder druk van de

Europese defensie-industrie die natuurlijk een goede afzetmarkt zoekt er een militarisering van Europa plaats zal vinden. Dan zouden de commercie en de politiek elkaar ook in Europa kunnen vinden en dat is iets wat de VS niet graag ziet. Voorlopig wordt de samenwerking tussen Europa en de VS echter niet bedreigd want Europa is mondiaal gezien geen grote politieke speler.

Economisch wel natuurlijk. Tot de jaren zeventig waren bedrijven uit de VS dominant, maar dat is veranderd sinds begin jaren tachtig. Europese bedrijven waren met een enkele uitzondering daarvoor nauwelijks wereldspelers, maar dat is tegenwoordig heel anders. Neem Shell maar, een van de grootste bedrijven op aarde. Daar, bij de groeiende macht van de Europese bedrijven, ligt de materiele basis voor de ERT en de Europese eenwording.

Maar de ERT is toch gewoon een lobbygroep zoals Europa er vele kent?

Een lobbygroep richt zich op deelbelangen, maar dat is bij de ERT niet het geval. Die richt zich op het totaal van de kapitalistische belangen. Er is sprake van een transnationale elite die in staat is om individuele belangen achter zich te laten en vooral te kijken naar de belangen van de kapitalistenklasse als geheel. Zoals ik het in mijn artikel uit 2000 beschreef: 'De werking van de ERT is noch te rangschikken onder de logica van gelijkwaardig lobbyen noch onder dat van de indirecte belangenbehartiging van bedrijfsbelangen. Ze moet daarentegen worden gezien als de elite-organisatie van een opkomende Europese kapitalisten klasse die de langetermijnbelangen van deze klasse

WAT IS DE ERT?

‘Toen in het begin van de jaren tachtig de Europese integratie op een laag pitje stond en de groeiende globale (vooral Japanse en Amerikaanse) concurrentie de positie van grote delen van de Europese industrie bedreigde, groeide het begrip onder de leidende leden van de Europese zakenwereld dat er een politiek initiatief nodig was op Europees niveau.

Een begrip dat onder Europese politici ontbrak. Aangezien de officiële Europese werkgeversorganisatie, UNICE, als ineffectief werd gezien, nam Pehr Gyllenhammar, de cosmopolitische CEO van Volvo, met de steun van Etienne Davignon, de Eurocommissaris die zich recent had ingezet voor de nieuwe toenadering tussen het grote bedrijfsleven en de Commissie, in 1983 het initiatief om met 17 industriële van grote Europese bedrijven bijeen te komen om de ERT op te richten. Het zelfverklaarde doel van de nieuwe organisatie was ‘de revitalisering en het weer concurrerend maken van de Europese industrie, en de versnelling van de eenwording van de Europese markt’. Deze twee doelen werden onderdeel van één enkele strategie waarin ‘Europeanisering’ werd beschouwd als het antwoord op het gebrek aan concurrentiekracht van de Europese industrie op de wereldmarkt.’

Bastiaan van Apeldoorn, Transnational class agency and European governance, in: *New Political Economy*, vol. 5, nr. 2, 2000, p. 161

naar voren brengt en verdedigt.’ In het politieke discours zie je wel een tegenstelling tussen aanhangers van een federalisme en die van een centralistisch Europa. De belangen van de Europese kapitalistenklasse overstijgen die discussie. De ERT heeft zich sterk gemaakt voor de Europese eenwording en de interne vrije markt en omgekeerd versterken die eenwording en interne markt de macht van de Europese bedrijven weer. Het is dus echt een zichzelf versterkend proces.

De ERT is de belangengroep van het Europese industriële kapitaal. Hoe zit het met de andere kapitaalsfracties zoals de

bankensector of het handelskapitaal, hebben die andere belangen?

De drie soorten kapitaal bestaan nog wel, maar de scheidslijnen zijn minder duidelijk geworden. Het is niet meer zo simpel dat de belangen van die fracties tegenstrijdig aan elkaar zijn zoals dat voor de Tweede Wereldoorlog wel eens het geval was. Natuurlijk hebben industriële meer met de factor arbeid te maken dan banken. In de industrie wordt waarde geschapen, banken romen die af en herverdelen die. De financiële sector heeft weliswaar minder direct te maken met de loonontwikkeling in de industrie, maar ze steunen de industriële in deze wel. Er zijn zeker verschillen, maar de verbindingen zijn groter dan vroeger.

Industriële bedrijven beleggen tegenwoordig ook grote kapitalen via de mondiale financiële markten en de CEO's van industriële bedrijven worden voor een deel betaald aan de hand van de aandelenkoersen. Er treedt dus een zekere synchronisatie van belangen op.

Waren de leden van de ERT het vanaf het begin met elkaar eens?

De consensus zoals die nu bestaat, heeft zich moeten ontwikkelen. Over een ding waren ze het eens, de factor arbeid was in de jaren zestig te machtig geworden en daar moest iets aan gebeuren. In kapitalistisch Europa bestonden midden jaren tachtig twee rivaliserende projecten hoe het anders moest. Op de eerste plaats het neoliberale project dat de gelegenheid te baat greep om de Europese integratie te gebruiken voor een strijd tegen een starre arbeidsmarkt en de vakbeweging. Die strijd moest dienen Europa concurrerend te maken in de geglobaliseerde economie. Dit project werd vooral gedragen door de echt globale bedrijven. Naast de neoliberalen waren er neo-mercantilisten afkomstig van de meer Europees geïntegreerde bedrijven die vooral het belang zagen van een Europese thuismarkt om de problemen het hoofd te bieden. Overigens kregen beide stromingen steun van de sociaal-democratie die Europese integratie als een antwoord zag op de problemen van links in een globaliserende wereld. Alleen zo kon volgens haar het Europese sociale model behouden blijven.

Uiteindelijk is de neoliberale visie dominant gebleken?

Die hebben inderdaad het discours gewonnen. De ERT rapporten gingen alleen nog maar over deregulering en flexibilisering van de arbeidsmarkt, verkleinen van de overheid en een pleidooi voor vrijhandel. In 1993 was het pleit beslecht. In een ERT rapport van dat jaar stond simpel: ‘een heel groot deel van de inspanning om de Europese arbeidsmarkt aan te passen zal door de arbeid worden gedragen.’ Dat is ook zo gegaan wat wel blijkt uit het feit dat de Lissabon-agenda door de ERT is ontwikkeld. De sociaal-democratie stond erbij en keek ernaar en was zelfs een enthousiaste pleitbezorger van de neoliberale ontwikkelingen. Ook de FNV in Nederland was aanvankelijk tevreden over ‘Lissabon’.

Hoe kunnen sociaal-democratie en vakbeweging niet hebben doorgehad waar het met Europa heen ging?

Belangrijk is het totaal ontbreken van inzicht en een visie op wat er gebeurt. Men laat het gebeuren en ontwikkelt pas voorzichtig kritiek als het te laat is. Ze zien nu wel in dat de ‘balans zoek is’. Maar dat komt ervan als men het als problematisch ervaart om te praten of te denken over iets als de macht van het kapitaal. Het kapitaal heeft daar geen moeite mee. Dat is beter georganiseerd en heeft daarom de ideologische strijd gewonnen. Zet daar de factor arbeid maar eens tegenover, die is zo gefragmenteerd. Daar moet nog heel wat gebeuren aan eenwording als men de zaken terug wil draaien of ombuigen.

Tegenwoordig bestaat de ERT uit 48 CEO's van de grootste Europese bedrijven uit 18 landen. Hun bedrijven vertegenwoordigen een omzetwaarde van 1,6 biljoen (1.600.000.000.000) euro en er werken wereldwijd 4,5 miljoen mensen. Uit Nederland treffen we in de ERT de volgende personen aan: Paul Polman - Unilever, Jean-Francois van Boxmeer - Heineken, Frans van Houten - Royal Philips Electronics, Peter R. Voser - Royal Dutch Shell en Hans Wijers - AkzoNobel.

www.ert.be

DEPTOCRACY EEN ANDERE KIJK OP DE GRIEKSE SCHULDENCRISIS

Tekst: Arjan Vliegthart Foto: Roel Burgler / Hollandse Hoogte

De huizenmarkt is als gevolg van de crisis behoorlijk ingestort in Griekenland.

De Griekse schulden crisis heeft een grote impact op het sociale en politieke leven in Griekenland. Maar niet alleen dat, ook Griekse filmmakers roeren zich in het publieke debat over de vraag wie verantwoordelijk is voor het feit dat Griekenland voor grote en diepgaande bezuinigingen en – waarschijnlijk – privatiseringen staat. De film DEPTOCRACY waarvan op internet ook een versie met Engelse ondertiteling te vinden is, is daarvan het sprekendste voorbeeld.

DEPTOCRACY is een politieke aanklacht. Allereerst tegen internationale organisaties als het IMF, de Europese Unie en de grote Europese lidstaten als Frankrijk en Duitsland. Met vergelijkingen met landen in Latijns-Amerika wordt duidelijk gemaakt hoe de gewone Griekse bevolking op zal moeten draaien voor de schulden van de Griekse staat, terwijl internationale banken, die willens en wetens onverantwoord geld aan Griekenland hebben uitgeleend, buiten schot blijven. Grote Europese landen als Duitsland en Frankrijk hebben Griekenland daarbij extra krediet verleend, zodat het land de producten van de Franse en Duitse wapenindustrie kon blijven afnemen. Ook zij hebben volgens de makers schuld aan de grote schuldenlast van Griekenland.

De film is echter vooral een aanklacht tegen het eigen politieke stelsel, dat volgens de makers van de film jarenlang het land met schulden heeft opgezadeld. De twee grootste partijen

hebben de internationale gemeenschap, maar ook de eigen bevolking stelselmatig bedrogen. Heersende politici hebben niet het algemeen nut gediend, maar vooral hun eigen belangen verdedigd, zou luidt de aanklacht. De Griekse bevolking zou dan ook massaal in opstand moeten komen om ervoor te zorgen dat de zittende politieke klasse ter verantwoording wordt geroepen.

Naar analogie van wat er in Ecuador is gebeurd, pleiten de makers van DEPTOCRACY voor een nationale Audit Commissie. Die moet uitzoeken wie, en onder welke omstandigheden, Griekenland met de schuldenlast heeft opgezadeld. Daarna kan dan worden bepaald van welke schulden redelijkerwijs kan worden verwacht dat die worden afgelost. Dat was ook de procedure van de linkse president Correa in Ecuador, die weigerde de olie-inkomsten van zijn land slechts te gebruiken voor het aflossen van de staatsschuld, omdat de schulden die het land op zich had genomen nooit

enig nut hadden gebracht aan de bevolking, maar vooral in de zakken waren beland van een kleine groep in de samenleving. Daarbij doen de makers van de film een beroep op het principe van een *odious debt*, een schuld die de staat is aangegaan buiten het weten van de eigen bevolking om en zonder de burgers van het eigen land te dienen. In de negentiende eeuw werd dit leerstuk regelmatig toegepast na revoluties en na de oorlog in Irak werden de schulden van dat land ook tot op grote hoogte kwijt gescholden.

De filmmakers nemen je in een goed uur mee in een rondje over de wereld. Zij strooien met cijfers en brengen gerenommeerde linkse intellectuelen en economen in stelling om hun claims te onderbouwen. Daardoor komt de film soms wat gefragmenteerd over en roept hij soms meer vragen op dan hij beantwoordt. Maar het doel van de makers is ook geen wetenschappelijk betoog. Veeleer dan met een diepgaand inzicht over het hoe en wat van de schulden crisis, laat DEPTOCRACY de kijker achter met het gevoel dat de huidige politieke discussie, waarin de Grieken toch vooral als luiaards worden afgeschilderd die met vijftig met pensioen gaan, schijn is. En dat is wellicht ook hun grootste bijdrage. DEPTOCRACY werpt het idee omver dat het hele land en de hele bevolking over één kam te scheren zijn. Griekenland is, net als elk ander land, verdeeld in verschillende sociale groepen. Sommige daarvan hebben geprofiteerd van het in de schulden steken van het land, terwijl de grootste groep daar nooit iets van gemerkt heeft en nu wel de rekening mag betalen. En dat is een wezenlijke bijdrage aan een debat dat anders wel heel eenzijdig dreigt te worden.

De film DEPTOCRACY is met Engelse ondertiteling te zien op: <http://eagainst.com/articles/deptocracy-international-version>

‘NEDERLAND HEEFT EEN GROOT VERHAAL NODIG’

INTERVIEW MET HANS ACHTERHUIS

Tekst: Hans van Heijningen en Arjan Vliegthart Foto's: Kick Smeets / Hollandse Hoogte

Hans Achterhuis, auteur van onder andere De Utopie van de Vrije Markt, waarin hij het neoliberalisme analyseert en bekritiseert, is twee jaar lang Denker des Vaderlands. Een eretitel voor een filosoof die zich in het verleden kritisch uitliet over de Kosovo-oorlog en utopieën, of ze nu links of rechts zijn. Spanning sprak met hem. Over het neoliberalisme, de vraag waarom de huidige crisis niet leidt tot een ander economisch beleid en de noodzaak om tot een groot politiek verhaal tegen het neoliberale gedachtegoed te komen.

In uw laatste boek, De Utopie van de Vrije Markt, maakt u een diepgaande analyse van het neoliberalisme. Wat viel u daarbij het meest op?

‘Wat mij het meest raakte, was de ontdekking dat het neoliberalisme als

ideologie een consistent geheel is en geen verzameling van individuele maatregelen. Ik moet toegeven, dat ik dat – net als veel andere mensen – nooit zo direct in de gaten heb gehad. De meeste mensen zien het geheel nog steeds niet. Zij zien wel de maatschappelijke verschijnselen, zoals

de bonuscultuur of de marktwerking, maar leggen niet het onderlinge verband tussen deze zaken. Het heeft bij mij ook heel lang geduurd voordat ik inzag dat die verschijnselen veel meer samenhangen dan je op het eerste gezicht zou denken.

Als ideologie is het neoliberalisme nog steeds dominant. Deels is dat een kwestie van *framing* van het politieke debat. Dat wordt bepaald door waarden die aan het neoliberalisme gekoppeld zijn, zoals efficiëntie, de superioriteit van het marktmodel boven de bureaucratische aansturing. Deze waarden zijn een uiting van de

dominantie van het neoliberalisme, ook als we ze niet als zodanig herkennen.'

We zitten nu ruim twee jaar na het begin van de financiële en economische crisis. Toch gaat veel neoliberaal beleid gewoon door. Hoe is dat mogelijk?

'Dat is een vraag waar ik ook nog niet helemaal uit ben. Maar ik denk dat een aantal zaken een rol spelen. Allereerst hebben tot nu toe veel mensen in West-Europa de gevolgen van de crisis nog niet echt gemerkt. En hoewel er een hoop plannen op stapel staan, ook van dit kabinet, zijn de echte gevolgen nog niet merkbaar. Daarnaast merk je dat er in de politiek veel onzekerheid heerst als het erom gaat de oorzaken van de crisis echt aan te pakken. Vrijwel alle partijen hebben de afgelopen decennia het neoliberale beleid omarmd en hebben de nodige huiver om nu voor iets radicaal anders te pleiten. Een mooi voorbeeld daarvan vond ik het Volkskrant-interview met Job Cohen en Mark Rutte tijdens de laatste verkiezingscampagne voor de Tweede Kamer. Cohen zet daar aarzelend de aanval in op de VVD en het neoliberalisme. Waarop Rutte reageert met: 'ik ga het toch ook niet hebben over de problemen van het socialisme? Het gaat erom de problemen van vandaag de dag aan te pakken.' En daarmee verdwijnt het onderwerp van tafel. Alsof de problemen van nu goed op te lossen zouden zijn zonder een analyse van waar zij vandaan komen. Vooral de sociaal-democratie in Nederland lijkt er last van te hebben. Aan de ene kant wil zij wel, aan de andere kant lijkt zij niet te kunnen. Neem voormalig PvdA-partijleider Wouter Bos. 'Er zijn wel degelijk alternatieven', zei Wouter Bos tijdens de Den Uyl-lezing van een paar jaar geleden. De zin stond vet gedrukt in zijn tekst. Onlangs zegt hij in een NRC-interview: 'voortschrijdend inzicht, we moeten toch verder op dezelfde weg van meer marktwerking in de zorg.' Er wordt afstand genomen van Wim Kok en zijn oproep tot het afschudden van de ideologische veren, maar dat is vooral retorisch. In de

Hans Achterhuis is emeritus hoogleraar Filosofie aan de Universiteit Twente. In de jaren zeventig maakte hij furore met kritische, deels op Marx geïnspireerde analyses van de maatschappelijke verhoudingen in Nederland en daarbuiten. Zijn boek *De Markt van Welzijn en Geluk*, uit 1979, was erg succesvol. Achterhuis stelt daarin dat de enorme groei van de sector van het welzijnswerk niet alleen op vooruitgang duidt, maar ook afhankelijkheid creëert. In linkse kringen was zijn boek tamelijk omstreden. In later werk werd Achterhuis steeds kritischer over utopieën, of ze nu links of rechts waren. In 1999 schreef hij het boek *De Politiek van de Goede Bedoelingen*, waarin hij de voorstanders van de Kosovo-oorlog bekritiseerde omdat zij zich onvoldoende rekenschap hadden gegeven van het feit dat goede intenties op zichzelf nog niet tot een rechtvaardige oorlog leiden. Aan een goede afweging van doelen en middelen ontbrak het naar zijn mening geheel in deze oorlog. In 2010 verscheen *De Utopie van de Vrije Markt* met daarin een analyse van de opkomst en de inhoud van het neoliberalisme.

praktijk merk je daar weinig van. Ten derde blijkt dat tegen de veroorzakers van de crisis bijzonder weinig te ondernemen is. Dat zie je terug in een film als *THE INSIDE JOB*, over het reilen en zeilen in een grote Amerikaanse bank. Soms lukt het om één van de spelers te pakken, zoals in het geval van Madoff die met zijn financiële piramidespel heel veel mensen kon oplichten. Maar dat zijn uitzonderingen. Veel vaker lukt het niet. Het blijkt in de praktijk bijna ondoenlijk om door het geritsel heen te komen en de daders te pakken. Dat zie je ook bij

Obama, waar ik een groot fan van ben. Als hij het al niet voor elkaar krijgt, wie dan wel?

Ten slotte ontbreekt er een overtuigend 'tegenverhaal'. Het lukt de critici van het neoliberalisme, en ik vrees ook de SP, tot nu toe niet om met een overtuigend verhaal te komen dat grote delen van de samenleving aanspreekt. Althans, een dergelijk verhaal, voor zover het er al is, wordt onvoldoende onder de aandacht gebracht.

Dat laatste is ook lastig. Dat heb ik ook bij het schrijven van mijn boek gemerkt. Ik kwam er niet uit. Mijn collega en vriend, Nico Koning, die aan de Hogeschool van Amsterdam werkt, heeft mij daarbij moeten helpen. Zijn centrale credo: maat houden. Dat was vroeger een vanzelfsprekendheid. De econoom Tinbergen pleitte er altijd voor dat de inkomensverschillen in Nederland niet groter dan 1 staat tot 5 zouden mogen zijn. Het hoogste inkomen zou maximaal vijf maal het minimuminkomen mogen zijn. Dat idee is volledig verdwenen. Het idee van maat houden verbond ik zelf later met de negentiende-eeuwse filosoof Alexis de Tocqueville. Deze combineert een afkeer van een uit de klauwen gegroeide verzorgingsstaat met een afkeer van de markt. Van een dergelijke analyse moet meer werk worden gemaakt. Dat is volgens mij de belangrijkste opgave van links. Het traditionele sociaal-democratische verhaal moet hoognodig gemoderniseerd worden.'

Is het ontbreken van een alternatief verhaal een typisch Nederlands verschijnsel of speelt dat ook elders?

'Het is een internationaal fenomeen, hoewel je ziet dat in andere delen van de wereld de verhoudingen nog echt anders liggen. Kijk bijvoorbeeld naar Latijns-Amerika. Daar is het neoliberale verhaal veel minder dominant en zijn linkse analyses sterker. Het lijkt erop dat daar het consumentisme de mensen minder in zijn greep heeft.

Wat verder uniek is voor Nederland, is dat het neoliberalisme hier nog geen grote ideoloog heeft gekend. Daarin verschilt ons land van bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten. Ideoloog-politici à la Joop den Uyl kent Nederland sinds de jaren tachtig niet meer. Lubbers was het

niet. Bolkestein ook niet, althans niet op dit terrein. Wel op onderwerpen als multiculturalisme en Islam, maar als het gaat om de economische ordening van onze samenleving is hij minder dominant geweest. Neoliberalisme in Nederland is vooral het neoliberalisme van de praktische oplossingen geworden en nooit het neoliberalisme van het grote verhaal.

Ook als je ons land bijvoorbeeld vergelijkt met België merk je dat daar een veel groter en steviger ideologisch debat aan de gang is. Dat is overigens al tijden zo. Over mijn boek *De Politiek van de Goede Bedoelingen*, uit 1999 over de Kosovo-oorlog, kon ik in België uitgebreid discussiëren met Willy Claes, voormalig Secretaris-Generaal van de NAVO. In Nederland gebeurt dat niet. Waren we vroeger het land van koopman en dominee, vandaag de dag zijn we alleen het land van de koopman.

En dat merk je ook als het gaat om de kritiek op het neoliberalisme. Er is wel kritiek, maar dat is dan vaak op slechts één punt van de ideologie. Kijk bijvoorbeeld naar Marcel van Dam. Terecht wijst hij erop dat het helemaal

niet nodig is om zo snel, zo veel te bezuinigen als het kabinet Rutte van plan is. Maar dat is slechts een deel van het verhaal. Je zou dat in een breder ideologisch kader moeten zetten. Alleen dan kun je voldoende tegenkracht mobiliseren.

Dat laatste zie je vooral bij veel van de jongeren vandaag de dag. Zij brengen de ontsparingen van het neoliberalisme niet in een groter verhaal, terwijl zij er wel tegenaan lopen. Ik ben niet negatief over hoe jongeren hiermee omgaan. In de persoonlijke levensomgeving zie je dat ze wel degelijk tot actie in staat zijn en zich niet zonder meer overgeven aan de terreur van de markt en het consumentisme. Maar het is vaak weinig politiek. En dat komt doordat zij het politieke verhaal niet kennen en daarom ook niet in de gelegenheid worden gesteld om hun persoonlijke ervaringen en strijd daarin op te nemen.'

Dat klinkt niet optimistisch. Betekent dit dat de critici van het neoliberalisme een achterhoedegevecht aan het leveren zijn?

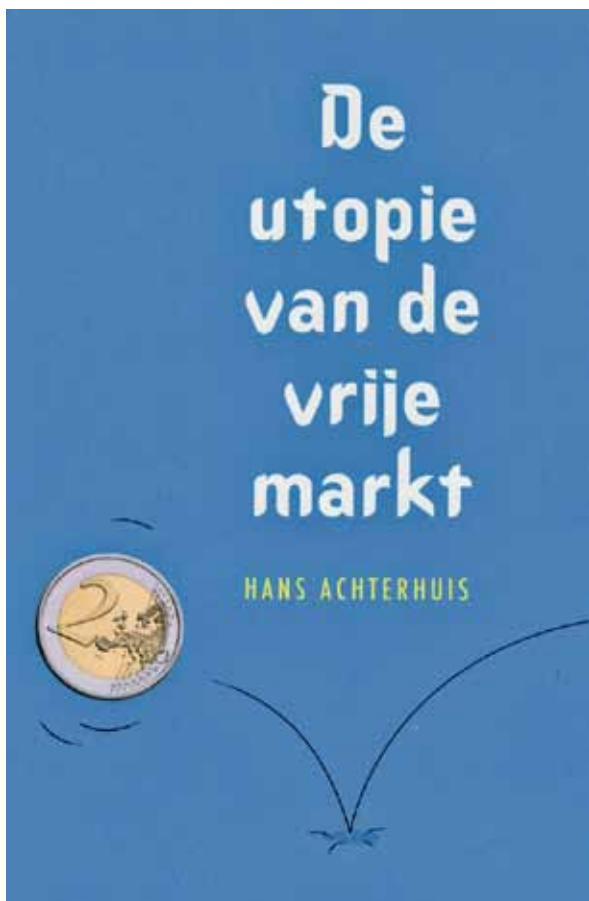
'De sociaal-democratie moet zich opnieuw uitvinden. Ik ben gaan zien dat veel van de ideeën van de jaren

zestig niet klopten. Een afscheid van utopieën, van uitgewerkte ideeën, maar niet van de idealen. De tijd is meer veranderd dan ik. Ik ben dubbel over de toekomst. Aan de ene kant zie ik de hele wereld een grote markt worden. Ook op milieugebied. Als ik om mij heen kijk, naar mensen die ik ken, zie ik heel veel mensen die goed bezig zijn. Die aan te spreken zijn en het beste met de wereld voor hebben. Die meer willen dan marktverhoudingen. Het gaat erom deze mensen te mobiliseren, voorbij de marktvrijheid.

Ik weet niet waar je zou moeten beginnen, maar ik ben niet pessimistisch. Maar de meeste mensen willen plezier hebben in hun werk. Ze willen best een goede boterham verdienen, maar hebben niets op met marktwerking. Neem de stopwatchzorg. Mensen in de zorg hebben er niets mee. Het ergert ze. Als je het lukt om dat in een groter verhaal te brengen, te *framen*, kun je veel meer mensen meenemen.

En dan kan het snel gaan. Ik weet nog goed hoe het feminisme opkwam. Onderzoek in de VS liet in de jaren zestig zien dat huisvrouwen in de VS heel gelukkig waren. Maar die tevredenheid verscheen als sneeuw voor de zon, toen *The Feminine Mystique* van Betty Friedan verscheen. In dit boek werd de vloer aangeveegd met de gedachte dat Amerikaanse getrouwde vrouwen tevreden zouden zijn met hun leven in de Amerikaanse suburbs. In korte tijd kreeg dat boek een heel grote resonantie. Er ging een beerput open. Hetzelfde gold voor de opkomst van het neoliberalisme. De neoliberalen hadden hun verhaal klaar toen de verzorgingsstaat aan het haperen sloeg, zowel economisch als politiek. En juist daarom konden zij bijna dertig jaar zo succesvol opereren.

Dat wil niet zeggen dat het makkelijk is. Voor mij als filosoof komt daar nog iets bij, een soort angst voor het economendebat. De vanzelfsprekendheid waarmee economen met cijfers het debat monopoliseren. Daar is lastig doorheen te komen, maar het moet wel. Het is een extra aanmoediging om te blijven investeren in de grote verhalen. Omdat ze uiteindelijk zomaar kunnen aanslaan bij de problemen die mensen ervaren.'

De Utopie van de Vrije Markt
Hans Achterhuis
Uitgeverij Lemniscaat
9789047702573
€ 19,95

IMMORTAL TECHNIQUE: REVOLUTIONAIRE HIPHOP

Tekst: Leon Botter

Hiphop wordt vaak geassocieerd met geweld, seksisme en materialisme. Niet zo gek als je de videoclip op MTV ziet, maar voor een hiphop-liefhebber zoals ik is dat erg frustrerend. Voordat grote platenbazen ontdekten dat ze veel geld konden verdienen door hiphop te commercialiseren, ging het om veel meer dan muzikaal succes. Hiphop is begonnen als een subcultuur van de Amerikaanse en vaak zwarte onderklasse. Het is een ideale spreekbuis gebleken voor de arme, zwarte jeugd om maatschappelijke problemen naar buiten te brengen. Je hoeft geen dure gitaar te kopen, je hoeft alleen maar teksten te bedenken en de muziek kun je desnoods maken met je mond door te 'beatboxen'.

Onder de mainstream hiphop zoals we die meestal op televisie zien, bestaat gelukkig nog een hele ondergrondse wereld van maatschappijkritische, onafhankelijke rappers. De meest getalenteerde en meest kritische rapper van het moment is

zonder twijfel Immortal Technique. Hij brengt wereldwijd muziek uit zonder een grote platenmaatschappij en in zijn harde teksten steekt hij niet onder stoelen of banken dat hij socialist is.

Immortal Technique heet eigenlijk Felipe Andres Coronel en is geboren in een militair ziekenhuis in Lima, Peru. De rapper snapt door zijn

afkomst heel goed waar het steeds om gaat in de wereld: 'Ik kom daar vandaan waar ze democratische leiders afzetten. Niet voor het volk, maar voor de lezers van het Financiële Dagblad.'

In het getto van Harlem, New York, groeide hij op in armoede. In het nummer 'Harlem Streets' beschrijft hij wat hij om zich heen ziet:

F*ck flossin, mothers are trying to feed children

But gentrification is kicking them out of their building

A generation of babies born without health care

Families homeless, thrown the f*ck off of the welfare

(Rot op met je vrijblijvendheid, moeders proberen kinderen te voeden maar door de sloop van goedkope huizen moeten ze hun huis uit, Een generatie baby's geboren zonder gezondheidszorg, Gezinnen staan op straat en zijn verdomme uit de bijstand geflikkerd)

Deze achtergronden hebben Immortal Technique onmiskenbaar gevormd. Zijn keiharde, maar intelligente teksten richten zich tegen het Amerikaanse imperialisme, racisme, armoede en het kapitalisme in het algemeen. Een goed voorbeeld is het nummer '4th branch' van het album 'Revolutionary Volume 2'. Daarop gaat Immortal Technique in op de hypocriete houding van Amerika in de *War on Terror* en het invoeren van de *Patriot Act*.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 69

*Guantánamo Bay, federal incarceration
How could this be, the land of the free,
home of the brave?
Indigenous holocaust, and the home of
the slaves
Corporate America, dancing offbeat to
the rhythm
You really think this country never
sponsored terrorism?
Human rights violations, we continue
the saga:
El Salvador and the contras in Nicaragua
And on top of that, you still wanna take
me to prison,
Just cause I won't trade humanity for
patriotism*

*(Guantánamo Bay, opsluiting door de
staat,
Hoezo land van de vrijen, thuis van de
dapperen?
Uitroeïing van indianen en thuis van de
slaven
De bv Amerika loopt uit de pas,
Denk je nou echt dat dit land nooit
terrorisme sponsorde?
Mensenrechtenschendingen, het verhaal
gaat door:
El Salvador en de contra's in Nicaragua
Daar komt nog eens bij dat jullie me
willen opsluiten,
omdat ik het menszijn niet inruil voor
het landsbelang)*

Veel kritische artiesten wordt verweten dat ze hun idealen alleen met de mond belijden. Dat kan men Immortal Technique in ieder geval niet verwijten. Zo heeft hij een miljoenen-deal met een platenmaatschappij afgeslagen, omdat hij onafhankelijk wil blijven. Ook raadt hij zijn fans aan om zijn cd's vooral te downloaden van het internet om de boodschap te verspreiden. Met de opbrengsten van zijn nieuwste album 'The 3rd World' is

hij naar Afghanistan gereisd om – zonder bescherming van het Amerikaanse leger – een weeshuis te bouwen. Ook doet hij geregeld mee aan publieke debatten, buurtprojecten en zoekt hij de media op om zijn statements te maken.

Immortal Technique is een bewijs dat je altijd je idealen boven persoonlijk gewin kan blijven stellen. Als een van de meest getalenteerde rappers van de laatste jaren had hij net zoals velen kunnen cashen. Door dat niet te doen, inspireert hij nieuwe generaties muzikliefhebbers en andere artiesten over de hele wereld. De komst van downloaden heeft de muziekindustrie tot wankelen gebracht, maar onafhankelijke muzikanten staan sterker dan ooit. Hun fans kopen de cd's toch wel. Hoewel de socialistische revolutie die Immortal Technique predikt nog even uitblijft, lijkt de 'industriële revolutie' (zo noemt hij het breken van de macht van de grote platenmaatschappijen) steeds meer werkelijkheid te worden.

Er is dus nog hoop voor authentieke cultuur die niet bestaat bij de gratie van commercie. In de woorden van de rapper zelf:

“...And the more that mc's, producers, Dj's and independent labels start to grasp the conceptuality of what their contribution to the business of hip-hop is, rather than just the music - the more the industry will be forced to change.”

(En hoe meer rappers, producenten, dj's en onafhankelijke labels het concept doorkrijgen van wat hun bijdrage aan hip-hop kan zijn, meer dan alleen de muziek, hoe meer de muziekindustrie gedwongen wordt te veranderen.)

EWOUT IRRGANG

Ruim tien jaar geleden vond de 'Azië-crisis' plaats. Toen leidde enorme financiële paniek, mogelijk gemaakt door de liberalisering van het kapitaalverkeer, ertoe dat Aziatische landen bij het IMF moesten aankloppen voor noodleningen. Een decennium ervoor gebeurde hetzelfde in Latijns-Amerika wat bekend werd als de 'Latijns Amerikaanse schulden-crisis'. Het IMF stelde in Azië en Latijns-Amerika dusdanig strenge voorwaarden aan deze noodleningen dat de crisis onnodig werd verlengd. De SP pleitte al tijdens de Azië-crisis voor een soort internationale faillissementswetgeving voor staten om ook het flitskapitaal te laten mee betalen. Deze oproep werd toen politiek breed ondersteund. Maar het financieel kapitaal zorgde er wel voor dat het bij mooie voornemens bleef. In het IMF hebben tenslotte de crediteuren (kredietverschaffers) en niet de debiteuren (kredietnemers) het voor het zeggen. In Azië en Latijns-Amerika is het IMF er nog immens impopulair door.

Maar de tijden zijn veranderd. De schulden-crisis van nu is de Europese schulden-crisis. In Griekenland, Ierland en Portugal stelt het IMF opnieuw draconische eisen om de overheidsbegrotingen weer op orde te brengen. Maar net als in Latijns-Amerika in de jaren tachtig is dat onvoldoende om al die schulden ooit weer terug te kunnen betalen. Net als toen wordt om de Westerse banken de tijd te geven hun schulden af te schrijven, het onvermijdelijke zo lang mogelijk uitgesteld. Toen waren het vooral Amerikaanse banken. Nu zijn het vooral Europese banken. We 'redden' dus opnieuw geen landen maar vooral banken. In de jaren tachtig leidde het tot een 'verloren decennium' aan groei voor Latijns Amerika. Nu dreigt hetzelfde voor Zuid-Europa.

Er is wel een belangrijks verschil. Latijns-Amerika en de Aziatische landen konden nog devalueren en hun economieën met goedkope export stimuleren. Zuid-Europa kan dat door de euro niet meer. De door het IMF en de Europese Commissie bepleitte 'interne devaluatie' door de Zuid-Europese lonen te verlagen maakt de schuldenlast alleen maar zwaarder doordat hun economieën nog verder zullen krimpen. Uit de euro stappen door deze landen is mogelijk, maar alleen tegen heel hoge kosten. Het lost bovendien het schuldenprobleem niet op. Het maakt het zelfs erger omdat de schuld in harde euro's is en dan moet worden terugbetaald met zachte drachmen, punten of escudo's.

Een vergaande schuldsanering is dringend noodzakelijk om Zuid-Europa lucht te geven. Een Europees systeem van faillissementswetgeving zou dit soort problemen in de toekomst gemakkelijker kunnen oplossen en kan ervoor zorgen dat banken automatisch gaan meebeta-

len. Het gegroeide verschil in concurrentieverhoudingen is daarmee nog niet opgelost. Maar als Zuid-Europa de lonen nu niet kan verlagen, is het dan niet mogelijk dat Noord-Europa de lonen verhoogd? In plaats van uit de euro te stappen zouden Nederland en Duitsland ook de lonen fors kunnen verhogen zodat Zuid-Europa weer meer kan exporteren. Dat is pas een solidaire Europese loonpolitiek. Het is een optie die je nooit van het IMF hoort, maar die veel logischer is dan een heilloze en onhaalbare loonsverlaging in Zuid-Europa. Ook wereldwijd wordt er niet alleen geklaagd over het grote China dat teveel spaart maar ook over Duitsland en Nederland.

Europa wil net als in de afgelopen vijftig jaar het IMF blijven leiden. De opkomende landen maken daar begrijpelijkerwijs bezwaar tegen. Europa lijkt er nu nog één keer in te slagen om de baas te blijven spelen door de voordracht van de Franse minister van Financiën Lagarde. Zij is een van de architecten van de falende aanpak van de Europese schulden-crisis. Een nieuwe wind in het IMF met een niet-Europese topman zou daarom uiteindelijk ook wel eens in het voordeel van Europa kunnen zijn.

SPANNING

AFRIKA, EEN CONTINENT IN BEWEGING

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 7/8, augustus 2011

LINITE

AFRIKA: EEN CONTINENT IN BEWEGING

Als Afrika in het nieuws is, is dat meestal niet op een positieve manier. Ja, vorig jaar toen de Wereldkampioenschappen voetbal plaatsvonden in het land waar veel Nederlanders enige verwantschap mee voelen. Maar afgezien van de jubelmomenten tijdens het WK, is er door de bank genomen weinig positiefs te horen of te lezen over het zwarte continent.

Bevolkingen in Noord-Afrika verzetten zich al bijna een jaar tegen hun heersers. Deze Spanning gaat echter over Afrika ten zuiden van de Sahara. Sinds de acties voor de hongerende bevolking van Biafra midden jaren zestig is er – soms met een onderbreking van enkele jaren – vrij permanent aandacht voor hongersnoden in Afrika. Meestal geeft de Nederlandse bevolking met gulle hand om de nood van hun medemensen te lenigen, maar het blijft een druppel op de gloeiende plaat. Een van de grootste problemen is dat het effect van de westerse humanitaire hulp in veel gevallen teniet wordt gedaan door westerse bedrijven die de betrokken landen leeg halen. Zo schrijft Sharon Gesthuizen over de rol van Shell in Nigeria. Het land heeft een enorm potentieel en de mensen zouden er een goed leven kunnen hebben. Maar Shell gaat vanzelfsprekend voor de winst en wat er aan kapitaal in het land blijft, wordt onderling verdeeld door een corrupte kliek. Riekje Camara laat zien hoe oneerlijk de rijkdom op de wereld en de toegang tot basisvoorzieningen verdeeld zijn. Vrijhandel, door veel economen gezien als het middel om alle mensen gelijke kansen te bieden, blijkt eerder averechts te werken. Maar wat als minder ontwikkelde landen, ‘het Zuiden’, hun aandeel opeisen in de wereldrijkdom? Marc VandePitte betoogt dat het kapitalisme als systeem dan in gevaar zal komen omdat het juist draait op de onder-schikking van landen in het ‘Zuiden’. De opkomst van China als wereldmacht in Afrika wordt door velen in

het Westen als een serieuze bedreiging gezien. Meine Pieter van Dijk doet de rol van China in Afrika uit de doeken.

In mei maakten Emile Roemer, Ewout Irrgang, Riekje Camara en Eric Smaling een reis door Kenia. In zijn reisverslag gaat Eric Smaling niet alleen in op de armoede die ze tegen kwamen, maar ook op de hoopvolle voorbeelden die tot stand worden gebracht door mensen die tegen de stroom inroeien. Voormalig SP-Eerste Kamerlid Kees Slager bespreekt het boek ‘Congo’ van David van Reybrouck. Een vuistdikke pil over deze vroegere kolonie van België. Armoede gaat gepaard met een slechte toegang tot geneesmiddelen. Dat is ook het geval met medicijnen tegen AIDS, dat mede daardoor epidemische vormen heeft aangenomen in sommige delen van Afrika. Ineke Palm interviewde Wilbert Bannenbergh, die betrokken was bij een fabriek in Oeganda die de bestaande patentregels creatief toepast in het belang van de lokale bevolking.

In Afrika zijn in de loop der jaren nogal wat leiders opgestaan die het met de mensenrechten niet zo nauw namen. Berechting van hen door het Internationaal Strafhof in Den Haag is niet alleen pure winst. De juridische aanpak van mensenrechtenschenders heeft ook zijn beperkingen, aldus Johan van den Hout in een bespreking van het boek van Geert-Jan Knoops over dit onderwerp. Muziek speelt in verzetsbewegingen vaak een rol van betekenis. Dat is in ieder geval in Zuid-Afrika het geval. Een van de levende legendes uit die periode is Hugh Masekela die aan bod komt in de zeventigste afdeling van het Rijke Rooie Leven.

Ronald van Raak tenslotte gaat de strijd aan met professor Elzinga die bij zijn kruistocht tegen de SP-afdrachtrekening oneigenlijke middelen gebruikt.

INHOUD

3	ZEGEN OF VLOEK
7	DE WERELD ALS EEN DORP
11	OVERLEEF HET KAPITALISME DE OPKOMST VAN HET ZUIDEN?
16	DUIZEND JAAR AFRIKA
18	CHINA'S ACTIVITEITEN IN AFRIKA
20	REISDAGBOEK KENIA
24	CONGO, EEN GESCHIEDENIS
26	BLUFPOKER
28	MEDICIJNEN VOOR WIE HET BETALEN KAN
29	DE POLITIEKE HETZE VAN PROFESSOR ELZINGA
30	HUGH MASEKELA, 'COAL TRAIN'
32	OPINIE: NIET WÉÉR DIE HONGER IN AFRIKA

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden.

De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegenthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Hollandse Hoogte

SHELL IN NIGERIA

ZEGEN OF VLOEK?

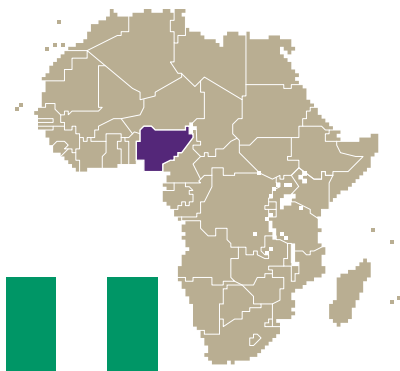
Tekst: Sharon Gesthuizen, SP-Tweede Kamerlid

Soms vertellen kleine dingen een groot verhaal. De zijkant van de reisgids 'Africa' van Lonely Planet bijvoorbeeld. Wie die zijkant bestudeert – niet de kaft maar de zijde waar je tegen het kale boekblok aankijkt – ziet direct dat er voor de meeste toeristen vijf interessante bestemmingen zijn op het continent. Deze bestemmingen zijn de landen waaraan deze populaire gids een aanzienlijk deel van de pagina's besteedt. De namen van de landen laten zich gemakkelijk raden: Egypte, Kenia, Marokko, Tanzania en Zuid-Afrika. De landen waar ook de reisbureaus mee adverteren; hoewel dat voor Egypte de laatste maanden anders lag. Wie toch het deel over Nigeria opzoekt en bij de eerste alinea begint, leest om te beginnen dat het minder erg is om in Nigeria te zijn dan wel wordt beweerd. 'We love Nigeria', aldus Lonely Planet.

Zoals zoveel Afrikaanse landen heeft dit land in West-Afrika eigenlijk alles in zich om een toplocatie te worden – voor mensen die de mooie plekjes van de wereld willen zien, maar ook voor landbouw. Het klimaat is goddelijk: warm maar weldadig. De aarde is vruchtbaar en geschikt voor uiteenlopende gewassen. Het landschap is gevarieerd: van berg tot savanne en van mangrove¹ tot woestijn.

Nigeria is het dichtstbevolkte land in Afrika en mede daardoor heeft het de populairste film- (en televisie-) industrie van het continent: *Nollywood*. Ook bestaat er een grote en invloedrijke muziekszene. Nigeria is qua industrie vooral bekend van het zwarte goud: in de aarde zit een gigantische olievoorraad. Het land staat in de top tien van meest producerende landen en er werden van 2005 tot

NIGERIA

Hoofdstad: **Abuja**

Inwoners: **149.2 miljoen** (2009)

Landstaal: **Engels**

Godsdienst: Moslim **51%**, Christen **48%** en overige **1%**, 2003

Nationaal inkomen per hoofd: **2.500 dollar**

Levensverwachting: **47,6 jaar**

Human Development Index: **0,423** (*hier geldt, hoe hoger hoe beter. Nederland staat op 0,890*)

Foto: Mark Allen Johnson / Hollandse Hoogte

De aanwezigheid van Shell zorgt voor grote milieuproblemen.

2009 zo'n 4,3 miljard vaten olie gewonnen. Geschatte marktwaarde: 291 miljard US dollar.² Nigeria is tegelijkertijd wat betreft inkomsten sterk afhankelijk van de winning en export van die olie. Trieste bijkomstigheid is dat geen van de vier Nigeriaanse raffinaderijen behoorlijk werkt; er moet daardoor veel relatief dure benzine 'terug' worden geïmporteerd. Toch zou de Nigeriaanse bevolking moeten kunnen profiteren, met een regering die jaarlijks vele miljarden opstrikt aan olie-inkomsten. Zelfs meer dan 80 procent van de overheidsinkomsten is hiervan afkomstig. Maar wie Nigeria en zeker de Nigerdelta bezoekt, kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de meeste Nigerianen alleen maar te lijden hebben onder de 'zegeningen' van hun olierijke aarde.

NIGERIA: GREAT NATION, GOOD PEOPLE

Een westerse diplomaat verzuchtte eens in mijn bijzijn, bij het lezen van het motto *Nigeria: great nation, good people* (onderdeel van een campagne waarmee de Nigeriaanse regering het imago van het land tracht op te vijzelen – red.): 'Ja ja, dat zal wel.' Voor wie uit Noord-Europa komt is Nigeria een andere wereld. Regels, geschreven of ongeschreven, die bij ons gelden zijn niet of veel minder van kracht in het grootste land aan de Golf van Guinea. Wie meent dat dit alleen maar corruptie of gebrek aan ontwikkeling genoemd kan worden heeft het niet goed begrepen: er is een andere cultuur. Tegelijkertijd liegen de cijfers van Transparency International er niet om. In 2010 scoorde Nigeria opnieuw schrikbarend slecht en moest het land het doen met plaats 134 en een 2,4 op een schaal van 1 tot 10. Ter vergelijking: Nederland scoorde 8,8 (plaats 7), Ghana 4,1 (plaats 62) en Griekenland 3,5 (plaats 78). 'Eder land kent corruptie, maar in Nigeria wordt alles gestolen', aldus de diplomaat. Aan te leggen wegen worden betaald maar alle tussenpersonen en aannemers stelen het geld: de weg komt er nooit. Voor het onderhoud aan vliegtuigen wordt op papier geld gereserveerd, maar als het geld er ook echt

is verdwijnt het zonder dat er ooit een technicus binnen een straal van honderd meter bij het vliegtuig was. Er is maar één vliegmaatschappij in het land waarbij je je leven zeker bent en die heeft uitsluitend Duitse monteurs en piloten in dienst. Het volk leeft zonder gezondheidszorg, zonder scholen, zonder stromend water en elektriciteit. Parlementariërs verdienen in Nigeria volgens berekeningen van de centrale bank een slordige twee miljoen euro per jaar. Alleen in verkiezingstijd komen politici bij de bevolking en strooien met naira (Nigeriaanse munteenheid). Bij de verkiezingen dit voorjaar vielen honderden doden en sloegen tienduizenden mensen op de vlucht uit angst voor het geweld.

Wie naar Nigeria gaat, krijgt te maken met zaken die in Noord-Europa corruptie genoemd zouden worden. Het al dan niet betalen van de douanebeambte, zodat de rij op het vliegveld kan worden gepasseerd. De keuze tussen wachten of diep in de buidel tasten wanneer 's avonds laat, door militairen staande gehouden, de uren wegtikken, de vlucht wordt gemist en de maag knort. Het meebrengen van geschenken, het betalen van maaltijden, het voldoen aan verwachtingen om medewerking te krijgen van mensen die je de weg moeten wijzen in een vreemd en ver land. Waar ligt de grens?

EEN OORDEEL

Nigeria kent meer dan alleen corruptieproblemen. Er is de afgelopen decennia vermoedelijk twee keer zoveel olie weggelekt in de Delta als in de Golf van Mexico ruim een jaar geleden (BP-ramp, 779 miljoen liter). Er wordt nog altijd op grote schaal gas afgefakkeld.³ Ruim 70 procent van de Nigerianen leeft in uitzichtloze armoede. Met de reputatie die het land heeft wat betreft criminaliteit is er nauwelijks sprake van buitenlandse investeringen – met de olie-industrie als grote uitzondering op de regel. Toeristen zijn er niet – wat de Lonely Planet ook mag schrijven. Lokale zowel als regionale conflicten zijn aan de orde van

de dag, sinds de Engelsen in 1960 vertrokken. *But who is to blame?*

Milieu- en mensenrechtenactivisten die zich bezighouden met de problematiek in de Nigerdelta wijzen vrijwel unaniem naar bedrijven als Shell. Shell wijst op zijn beurt op de situatie in het land die hierboven is beschreven: hoe kan ons bedrijf in vredesnaam verantwoordelijk worden gehouden voor deze enorme puinhoop? 'Dagelijks worden 100.000 vaten olie gestolen in Nigeria', zei het bedrijf nog jongstleden juli. Intussen kwam alleen al in het afgelopen jaar diverse keren aan het licht dat het bedrijf zelf bepaald geen schone handen heeft waar het op zakendoen in Nigeria aankomt. De Amerikaanse beurswaakhond SEC pakte Shell vorig najaar aan omdat medewerkers van het bedrijf zich aan omkoping schuldig hadden gemaakt. Kort daarna bleek de recent vertrokken baas van Shell Nigeria, Ann Pickard, tijdens haar dienstjaren in niet mis te verstane bewoordingen hoog op te hebben gegeven van de invloed die Shell heeft binnen alle lagen van de Nigeriaanse overheid. 'We've got people everywhere', aldus Pickard.⁴ En op 3 augustus van dit jaar werd bekend dat Shell zich neerlegt bij de uitspraak van een Engelse rechter en erkent verantwoordelijk te zijn voor twee gigantische olie lekkages in Bodo, Ogoniland. Hierbij is volgens experts sinds 2008 mogelijk 38 miljoen liter olie weggelekt in de krekken. Shell zal naar verwachting honderden miljoenen euro's moeten betalen aan smartengeld en aan kosten om de troep op te ruimen. Dat laatste zal naast veel geld overigens ook nog vele jaren kosten.

Dan zijn er nog de incidenten die in Nederland het nieuws niet eens halen: Shell dat geweldsinstructies geeft aan de mensen die zijn pijpleidingen bewaken en daartoe ook geweren aanschaft. Shell dat jaar in jaar uit zijn eigen doelstelling om te stoppen met het affakkelen van gas niet haalt. Shell dat liegt over de oorzaken van lekkages: altijd beweert dat er sprake is van sabotage en weigert te

erkennen dat het bedrijf zelf ook fouten maakt of de boel slecht onderhoudt.⁵

Onschuldig is de Nederlands-Britse onderneming dus niet. Maar in hoeverre is Shell schuldig aan de grote problemen van de Nigeriaanse bevolking? 'Shell corrupts our youth', zegt een lokale activist uit Port Harcourt. Een lastig te bewijzen stelling. En waarom zou een bedrijf dat het vreselijk vindt om reputatieschade te lijden als gevolg van smerige praktijken die openbaar worden, ervoor kiezen om opzettelijk fout te handelen in deze tijd van keiharde mediacratie? Terwijl het tegelijkertijd strenge gedragscodes en anti-corruptieregels opstelt, personeel traint om eerlijk en transparant te handelen, geld investeert om het leven van de bewoners in de Delta te verbeteren en bovendien zelf slachtoffer wordt van diefstal – getuige de cijfers die aantonen dat zo'n 10 procent van de olie die het oppompt verdwijnt? Zo bekeken is het niet verwonderlijk dat een groot deel van de mensen, Nederlandse politici op de eerste plaats, gelooft dat Shell naar eer en geweten handelt en daarmee vooral welvaart en ontwikkeling heeft gebracht in het Afrikaanse land. Het is nodig de achtergronden verder te onderzoeken.

DE ACHTERGRONDEN

Shell is nu ruim vijftig jaar actief in Nigeria. Het was daar bijvoorbeeld ten tijde van de moord op Ken Saro-Wiwa.⁶ Dat was de belangrijkste reden voor Nederland en het Verenigd Koninkrijk om zich tegen de – overigens ook door Mandela gesteunde – olieboycot van Nigeria te verzetten. Gezien het belang van het hebben van voet aan de grond in Nigeria en zo bij de olie te kunnen komen, is decennialang gemarchandeerd met de principes die in onze cultuur zo hoog in het vaandel staan. Niet alleen Shell, ook de Nederlandse politiek heeft al die tijd veelvuldig oogjes toegeknepen als het ging om misstanden in Nigeria. Net zoals dat is gebeurd in Libië overigens en op zoveel andere plekken – niets nieuws onder de zon. Bij de verkiezingen van 2006 deed een Europese waarnemingscommissie verslag van de gang van zaken in het land. Er was sprake van een bloedbad, maar het rapport verdween in een lade. Er zijn te veel Europese landen met belangen in Nigeria; men wil niet op tenen trappen. Mede daarom is er in het Nederlandse parlement nauwelijks gesproken over de Nigerdelta en de problemen die samenhangen met de aanwezigheid van de olie-industrie. Tot afgelopen januari, toen op verzoek van de SP een hoorzitting werd georganiseerd in de Tweede Kamer. De relatief nieuwe woordvoerders van partijen als VVD en CDA, die normaal gesproken liever niet zien dat er te veel focus komt op de handel en wandel van Shell, stemden direct na het zomerreces van 2010 in met de procedure waarbij Shell, mensen- en milieurechtenorganisaties, onderzoekers en andere betrokkenen gehoord zouden worden door de Kamercommissie Economische Zaken. Kort daarvoor was de SP in Nigeria geweest om zelf polshoogte te nemen. Daar hadden woordvoerders van Shell toegegeven dat het bedrijf om bedrijfseconomische redenen zijn mond houdt over de misstanden. Shell is voor 30 procent aandeelhouder en de operator in een joint venture met de Nigeriaanse overheid, de NDDC. Dat bedrijf zorgt voor de exploitatie van een groot deel van de Nigeriaanse olie. 'We have to do business', zei de grote

baas van Shell Sub-Sahara. Het bedrijf weet dat er militairen en hooggeplaatste officieren achter de diefstal van de olie zitten. Daarbij worden pijpleidingen beschadigd en verdwijnt olie. Niet alleen in tanks en jerrycans; ook in het water en in de grond. Dit vormt naast productiefouten de grote oorzaak van de milieuramp die zich in de Nigerdelta voltrekt. Een ramp die voor de bewoners van het voorheen vruchtbare en visrijke gebied een einde aan de mogelijkheid om in hun levensonderhoud te voorzien betekent. Armoede, ziekte en criminaliteit zijn het gevolg. Deze situatie kost Shell geld, het maakt de situatie voor de werknemers van het bedrijf gevaarlijk en het verbindt de naam van het concern direct aan het lijden van miljoenen mensen die in de delta wonen. De Nigeriaanse bevolking is terecht woest over de situatie. En de woede keert zich begrijpelijkerwijs tegen het bedrijf. Toch acht Shell het verstandiger om zijn mond te houden over de betrokkenheid van het regime bij de misstanden.

Gaan we nog wat verder terug in de tijd dan is er, volgens maatschappelijke organisaties, bewoners van de Nigerdelta en mensen als de Nigeriaanse activist Leedum Mittee ⁷ bovendien sprake van het actief bevorderen van corruptie door Shell. De verdeel- en heerstactiek werd volgens deze mensen veelvuldig door het bedrijf toegepast. Een aantal mensen in een gemeenschap waar Shell actief wilde worden, werd afgekocht en betaald om de belangen van Shell te behartigen. Het was de gemakkelijkste en de goedkoopste manier om bij de olie te komen. Deze manier van zakendoen paste wellicht bij de ideeën die niet alleen bij Shell maar bij veel westerse bedrijven leefden over Afrika – en bleek de strop te zijn waarin uiteindelijk alle betrokkenen terecht zouden komen. Met als enige uitzonderingen Shell zelf, dat een behoorlijke winst maakt met de olie uit Nigeria, en corrupte politici en hooggeplaatsten die hun zakken vullen door de hand te lichten met regels. Ze stelen zo geld dat de samenleving toekomt en laten gevaarlijke situaties ontstaan of voortbestaan. Zo komt de Nigeriaanse overheid geen enkele gemaakte afspraak na over investeringen in een systeem om gas op te vangen dat vrijkomt bij de winning van olie. Het gevolg is dat er jaarlijks enorme hoeveelheden gas worden afgepakt in Nigeria. Op tientallen plekken waar olie wordt gewonnen, branden aan het einde van een pijpleiding dag in dag uit reusachtige vlammen; met alle schadelijke effecten voor bevolkingen en milieu van dien. De overheid zou als grootste aandeelhouder van de joint venture NNPC geld moeten investeren om dit gas op te vangen en aan te wenden ten gunste van de bevolking.

Shell wijst in besloten gesprekken op de verantwoordelijkheid van de Nigeriaanse overheid. Tegelijkertijd houdt het bedrijf op belangrijke momenten zijn mond, om diezelfde overheid te vriend te houden. Bovendien zijn het krokodilentransen die het bedrijf huilt: het is slachtoffer geworden van een cultuur die het bedrijf zelf mede heeft bewerkstelligd en nu nog gedooft. Wie zwijgt stemt toe. Als grootste operator in het land heeft het bedrijf veel invloed.

Intussen zit de bevolking in Nigeria klem. Hoe hard de moraal ook verkondigd mag worden in redes van Europese leiders – het credo blijkt: als je geld wilt verdienen mag je vieze handen maken. Verantwoordelijkheid voor de

situatie wordt van de hand gewezen. De meeste Westerse landen beroepen zich op de gedachte ‘als onze bedrijven vertrekken nemen de Chinezen het over – en dan wordt het nog veel erger’. De situatie in Nigeria is complex en uiterst lastig te overzien. In een dergelijke chaos is het lastig te bewijzen wie schuld heeft. Des te gemakkelijker is het voor de spelers om zich te verschuilen achter die complexiteit. De bewoners trekken aan het kortste eind. Zonder macht en middelen zijn zij kansloos tegenover zowel bedrijf als overheid. Voor maatschappelijke organisaties en ook de SP ligt er een taak om hen te helpen in de strijd. Het tij is te keren; dat bewees de uitspraak van de Engelse rechter onlangs. Ook voor Nederlandse rechters en wetgevers zijn er mogelijkheden. Zaken als schoon en eerlijk handelen, met respect voor mens en milieu, kunnen worden afgedwongen. Ook corrupte Nigerianen die hun geld het liefst in Europa en de VS komen uitgeven, kunnen worden bestreden, bijvoorbeeld met internationale afspraken over visumbepalingen. Als we het belang van mensen en milieu maar laten prevaleren boven het maken van winst. Nederlandse bedrijven moeten zich wereldwijd houden aan internationale rechten, wat hen verplicht tot het respecteren van mensen- en milieurechten en het weren van corruptie. Doen zij dat niet, dan moeten ze in Nederland voor de rechter verschijnen. Bovendien zijn alle bedrijven gevoelig voor publiciteit, zeker als daarmee zwaktes en fouten worden blootgelegd. Het zal in de toekomst voor Shell meer moeten lonen om zich te verzetten tegen corruptie, in plaats van eraan mee te doen en het zelfs te stimuleren.

- 1 Een mangrove is de begroeiing in een delta die onder invloed staat van het getij. We hebben een nabootsing kunnen zien in Burgers' Bush afgelopen winter.*
- 2 Jan Willem van Gelder, Denise Kouwenhoven, Anna van Ojik, 'Winsten uit Shell's olie- en gaswinning in Nigeria: Een onderzoeksrapport voor Zembla', juni 2010*
- 3 Diederik Olders, 'Sharon Gesthuizen in Nigeria. Corrupte overheid en oliemaatschappijen steunen elkaar', in Tribune januari 2011, p. 18-20*
- 4 'The ambassador reported: "She said the GON [government of Nigeria] had forgotten that Shell had seconded people to all the relevant ministries and that Shell consequently had access to everything that was being done in those ministries."', in Guardian 8 december 2010*
- 5 Shell beweerde tot januari 2011 dat 90 procent van de lekkages in Nigeria door sabotage kwam. Tijdens de door de SP aangevraagde hoorzitting in de Tweede Kamer op 26 januari van dit jaar gaf Shell toe dat het percentage lekkages in ieder geval voor 30 procent te wijten was aan fouten of ongelukken bij het bedrijf.*
- 6 Shell is tevens aangeklaagd wegens betrokkenheid bij deze moord. Een aantal jaren terug is er met de nabestaanden van Saro-Wiwa een schikking getroffen.*
- 7 Leedum Mittee was betrokken bij de groep activisten die bekend stond als de 'Ogoni nine'. Deze negen mannen werden in de jaren negentig van de afgelopen eeuw allemaal gedood door het regime in Nigeria. Mittee is de enige nog levende activist en hij was voorzitter van de technische commissie die in opdracht van Goodluck (de Nigeriaanse president) onderzoek deed naar de mogelijkheden om de problemen en conflicten in de delta op te lossen.*

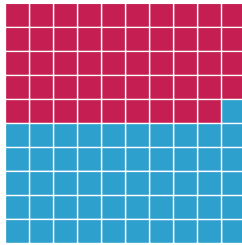
DE WERELD ALS EEN DORP

Tekst: Riekje Camara

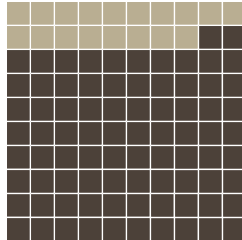
Vandaag de dag lijkt de wereld een dorp geworden door de globalisering, door alle technologische veranderingen van internet en e-mail. Kostte kort na de Tweede Wereldoorlog een intercontinentaal telefoongesprek nog een fortuin, nu is het bijna gratis

of helemaal gratis via Skype of MSN. Maar het idee van de wereld als een groot dorp, de Global Village, is ook bedrieglijk: de enorme ongelijkheid komt hierin niet tot uiting. Zo gaat er 114 keer meer subsidie naar een koe in de EU dan een Afrikaan in een

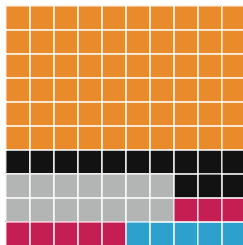
arm land aan steun krijgt (\$ 913 vs. 8). Als de wereld een dorp was van 100 mensen, dan zouden we die bevolking op verschillende manieren kunnen verdelen. Naar geslacht, naar kleur of naar nationaliteit. Die gegevens staan in de bovenstaande blokdiagrammen.

■ 49% Vrouw
■ 51% Man

■ 82% kleurling
■ 18% wit

■ 60% Aziaten
■ 14% Afrikanen
■ 12% Europeanen
■ 8% Latijns Amerikanen
■ 5% Noord-Amerikanen

Aan het eind van het artikel staan de gegevens over de toegang die mensen hebben tot allerlei voorzieningen en de verdeling van de totale rijkdom. Daaruit blijkt bijvoorbeeld dat 2 van de dorpelingen de helft van alle rijkdom bezitten, terwijl de helft van die mensen samen een procent bezitten.

Als de wereld een dorp was, dan zou dat dus een heel ongelijk dorp zijn. En ook de inkomens in het dorp zijn heel ongelijk verdeeld. Die enorme verschillen in inkomen en vermogen zijn ook terug te zien in de internationale machtsverhoudingen, de internationale handelsrelaties en de internationale financiële instellingen. Bij globalisering zijn vooral IMF, Wereldbank en WTO relevant als de internationale instellingen waar beslissingen worden genomen.

Hoewel China uiteraard ook een steeds belangrijkere speler is. De kritiek die de SP heeft op de globalisering heeft betrekking op zowel het democratische gehalte van de internationale (financiële) instellingen als op hun ideologische koers.

HET DEMOCRATISCHE GEHALTE VAN DE INTERNATIONALE FINANCIËLE INSTELLINGEN

Hoewel in ontwikkelingslanden 80 procent van de wereldbevolking woont, bezitten de hoge inkomenslanden meer dan 60 procent van het stemrecht in de Wereldbank en hebben de VS zelfs vetorecht. De landen die wat betreft inkomen in het midden zitten, zoals China, India en Brazilië, bezitten ongeveer eenderde van het stemrecht en de lage inkomenslanden zo'n 6 procent. Deze verdeling betekent dat het principe van 'one dollar, one vote' geldt, in plaats van 'one man, one vote'. Democratischer zou volgens de SP een systeem zijn waarbij beslissingen door de Raad van Bewindvoerders slechts genomen mogen worden wanneer zowel een meerderheid van de lidstaten voor heeft gestemd als een meerderheid van de op quota gebaseerde stemmen (het dubbele meerderheidsstemmen-systeem). Wat er nog bij komt, is dat Europa een onevenredig groot aantal zetels heeft in het dagelijks bestuur van het IMF. Volgens ons moet Europa plaatsen opgeven ten gunste van ontwikkelingslanden, zodat ook hier hun stem beter te horen zal zijn. Ook zou het afwisselen van de leden van de Raad tussen alle landen van de kiesgroep geïntroduceerd kunnen worden.

Binnen de Wereld Handels Organisatie (World Trade Organization, WTO) heeft ieder land een gelijkwaardige stem. Daarmee is deze organisatie in theorie democratischer dan het IMF en de Wereldbank. In de praktijk blijkt echter dat achter de schermen de belangrijkste beslissingen genomen worden door de G20 (onder andere de VS, de EU, Japan en enkele grote ontwikkelingslanden zoals Brazilië en India). Vergeleken met het verleden is het al een hele verbetering dat in ieder geval de grotere ontwikkelingslanden nu een belangrijke rol spelen. In 2003 werd in Cancún (Mexico) een

WTO-conferentie gehouden om een aantal algemeen geldende handelsafspraken te maken. Deze afspraken werden geblokkeerd door de grotere ontwikkelingslanden en sindsdien verkeert de handelsronde in een impasse. Dit is een duidelijke illustratie van het feit dat de rijke landen niet langer op eigen houtje kunnen bepalen welk beleid er wordt gevoerd. Er is echter nog veel ruimte voor verbetering.

Zo is er een 'green room', een kamer binnen het WTO-gebouw. Hier vinden schimmige bijeenkomsten plaats, veelal bijeengeroepen door de VS en de EU, waar informele besluiten vervolgens als besluiten aan de rest van de WTO-lidstaten worden gepresenteerd. In de praktijk bepalen de rijke landen in de green room dus het beleid voor armere landen, bijvoorbeeld bij patenten op medicijnen. Nederland zou zich meer moeten inzetten voor steun aan de kleinere ontwikkelingslanden bij de zeer gecompliceerde WTO-onderhandelingen. Ook dient de 'geschillenprocedure' drastisch te veranderen. Waar de voorganger van de WTO, de 'General Agreement on Tariffs and Trade' (GATT), vereiste dat uitspraken unaniem door alle landen werden goedgekeurd is de situatie nu omgekeerd: WTO-uitspraken kunnen alleen unaniem door alle lidstaten worden tegengehouden. Bovendien dient het systeem van de geschillenbeslechting verbeterd en transparanter te worden. Dit kan door ervoor te zorgen dat de kosten van een proces geen obstakel vormen voor de minst ontwikkelde landen, door de vertegenwoordiging van meer mensen uit ontwikkelingslanden in de panels waarin de geschillen worden beslecht en door rekening te houden met de specifieke problemen van de minst ontwikkelde landen.

De geschillen(beslechtings)procedures vormen de kroon op een organisatie die progressieve wetgeving op bijna alle gebieden frustreert. De procedure moet dan ook vergaand worden herzien. Panel-uitspraken zouden voortaan niet meer unaniem maar bij gekwalificeerde meerderheid moeten kunnen worden herroepen. Ook moeten de leden van deze panels aan strenge eisen gaan voldoen om te verzekeren dat zij deskundig zijn op

de terreinen waarover zij zich moeten uitspreken, ook buiten de handelspolitiek in strikte zin.

De WTO is geen VN-instelling. Dat is onlogisch. De Wereld Handels Organisatie dient te worden omgevormd tot een gespecialiseerde VN-instelling zoals het IMF en de Wereldbank dat ook zijn en dient onder toezicht van de Algemene Vergadering van de VN te vallen.

IDEOLOGISCHE KRITIEK

De ideologische kritiek op de globalisering is in feite nog belangrijker dan het voorgaande en richt zich vooral op het idee van vrijhandel als medicijn voor alle kwalen, een panacee.

Economische cijfers zijn vaak ondeugdelijk. Dit geldt in extreem hoge mate voor de discussies over vrijhandel en globalisering. Laten we een voorbeeld nemen: de Wereldbank schatte in 2009 de verwachte welvaartswinst bij afronding van een 'geslaagde' Doha-ronde (lees: handelsliberalisering) op 150 miljard dollar. In 2003 schatte de Wereldbank echter nog dat een succesvolle Doha-Ontwikkelingsronde 500 miljard dollar zou opleveren voor de economieën in de Derde Wereld. Na kritiek op de methodologie werd die schatting verlaagd tot 90 miljard dollar en vervolgens tot 39 miljard dollar.¹ Onderzoekers aan een Frans onderzoeksinstituut kwamen – met behulp van een ander, meer realistisch rekenmodel – tot slechts \$18 miljard als vermoedelijk positief resultaat van de liberalisering van de landbouw die in het kader van de Doha-onderhandelingen wordt nagestreefd. Volgens deze berekening zullen de ontwikkelde landen \$19 miljard winnen, China en Zuid-Azië ruim \$2 miljard en rest van de wereld – lees: Ontwikkelingslanden – gaan er juist \$3 miljard op achteruit.²

Dat vrijhandel inderdaad geen panacee is en vroeger ook niet was zoals vaak gesuggereerd, stelt ook de Zuid-Koreaanse econoom Ha-Joon Chang, docent op de Cambridge University. Zijn kritiek richt zich op het feit dat het Westen zich helemaal niet heeft ontwikkeld via vrijhandel, maar juist door drastisch overheidsingrijpen zoals tariefmuren, het verstrekken van subsidies, staats-

geleide ondernemingen, capital controls etc. Het is dus ontzettend kwalijk dat het openen van de markten nu wel geëist wordt van ontwikkelingslanden. Laat de vrijhandelseconomen maar uitleggen hoe vrijhandel een verklaring kan zijn voor het economische succes van de rijke landen vandaag de dag terwijl er nauwelijks sprake was van vrijhandel voordat zij rijk werden, aldus Chang.

Tot zover de effecten van vrijhandel/globalisering op economische groei. Hiermee samenhangend bestaat de discussie over de effecten van globalisering op inkomens(on)gelijkheid. Het debat over de verdelingseffecten van globalisering wordt gedomineerd door twee visies. Aan de ene kant zijn er de neoklassieke economen die stellen dat globalisering leidt tot hogere inkomens voor iedereen in zowel relatieve als absolute zin, dus ook voor de lagere inkomens. Aan de andere kant zijn er economen die stellen dat globalisering misschien wel tot een hoger totaal inkomen leidt maar dat de voordelen hiervan ongelijk verdeeld zijn. Dit betekent dat er duidelijke verliezers zijn in relatieve en mogelijk zelfs in absolute zin.

Neoklassieke economen stellen dat vrijhandel niet of slechts een bescheiden rol in de toename van de inkomensongelijkheid heeft gespeeld. Als verklaring voor toegenomen inkomensongelijkheid zien zij voornamelijk de zogenaamde 'skill-biased technological change'. In het Nederlands betekent dit: de technologie heeft zich sinds de jaren zeventig zo ontwikkeld dat er vooral meer vraag kwam naar hoogopgeleiden. Technologische vooruitgang is scheef (biased) geweest in de zin dat veel werk ingewikkelder is geworden en dat bracht een toename van de vraag naar bepaalde soorten vaardigheden met zich mee. En die verandering trad vooral op binnen sectoren, waardoor de toegenomen inkomensongelijkheid vooral veroorzaakt werd door een vraagverschuiving naar vaardigheden binnen sectoren. Om een voorbeeld te noemen, in de automobielandustrie is het maken van onderdelen gemechaniseerd en werken op die afdelingen nog vrijwel uitsluitend geschoolde mensen. De

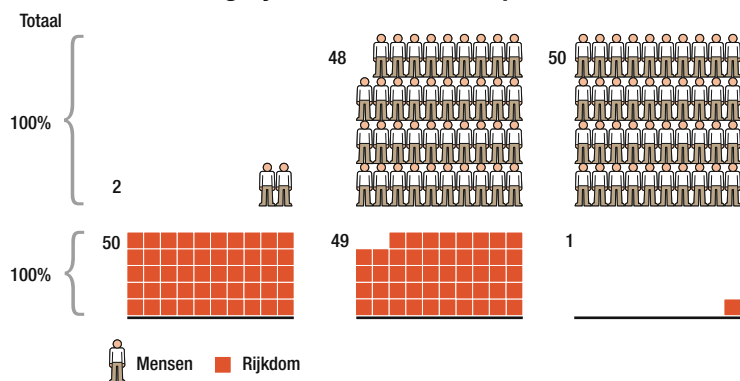
assemblage van auto's gebeurt dan door lager opgeleide werknemers die daardoor ook minder verdienen. De economen die stellen dat vrijhandel wél de oorzaak van toenemende inkomensongelijkheid is vinden hiervoor diverse oorzaken. Zo laat onderzoek van Krugman en andere Amerikaanse economen zien dat de handel met ontwikkelingslanden sinds het begin van de jaren negentig verdubbeld is en dat de ontwikkelingslanden waarmee handel wordt gedreven arbeidsintensiever (China!) zijn geworden. Dus het traditionele Stolper-Samuelson effect van handel op inkomensongelijkheid is een stuk groter geworden. Dat betekent de toename van de reële beloning voor de meest overvloedig aanwezige productiefactor in een land dat handelsbeperkingen opheft en die handel liberaliseert.

Handel is tevens een oorzaak van grotere ongelijkheid doordat een steeds groter deel van de handel in intermediaire (half-afgewerkte) goederen betreft. Een deel van de productie in ontwikkelde landen wordt 'ge-outsourced' naar ontwikkelingslanden. Door deze outsourcing, van met name ongeschoold werk, daalt ook de vraag naar ongeschoold werk in industriële sectoren in ontwikkelde landen. In de landen waarnaar het ongeschoolde werk ge-outsourced wordt, is het werk veelal geschoold werk. Dus zelfs in deze landen zorgt globalisering voor toenemende ongelijkheid. In deze optiek wordt de 'skill biased theory' dus niet ontkend, maar vormt een integraal onderdeel van de theorie die handel als oorzaak van grotere ongelijkheid ziet.

Branko Milanovic, onderzoekseconoom bij de Wereldbank, heeft veel onderzoek gedaan naar 'Global inequality' (wereldwijde ongelijkheid). In een artikel van zijn hand vindt hij enig bewijs voor het feit dat bij een heel laag algemeen inkomensniveau de rijken profijt hebben van handelsliberalisering. Naarmate het inkomensniveau stijgt, zo rond het inkomensniveau van landen als Colombia, Chili of Tjechië, verandert dit. Het lijkt erop dat handelsliberalisering de inkomensongelijkheid in een land eerst verslechtert voordat het

Verdeling rijkdom over het dorp

verbetert. Oftewel, het lijkt erop dat het effect van handelsliberalisering op de inkomensverdeling afhangt van het aanvankelijke inkomensniveau. In een ander zijn onderzoek stelt Milanovic dat door een nieuwe rekenmethode is gebleken dat de wereldwijde inkomensongelijkheid nog groter is dan tot nu toe gedacht. De 10 procent rijkste mensen op aarde blijken niet 50 procent maar 57 procent van het wereldwijde inkomen te bezitten.

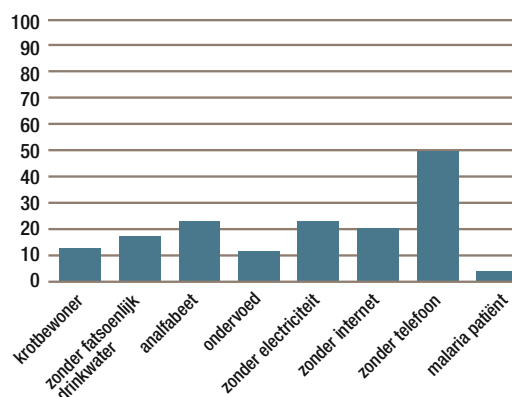
Er bestaat geen degelijke wetenschappelijke onderbouwing voor de gedachte dat vrijhandel niet leidt tot inkomensongelijkheid. Bovendien zijn de veronderstellingen van de neoklassieke economie slechts theorie, ze staan ver buiten de dagelijkse werkelijkheid. Politici mogen daarom geen handelsliberalisering opleggen aan ontwikkelingslanden.

Handelsliberalisering betekent voor ontwikkelingslanden namelijk vaak verminderde belastinginkomsten uit importheffingen en veranderende relatieve prijzen voor goederen en een verslechterde ruilvoet. Neoliberaal beleid heeft Afrika volgens berekeningen de afgelopen twee decennia alleen al 272 miljard dollar gekost. Om het concreter te maken: zonder die (verplichte) liberalisering hadden de betreffende landen al hun externe schulden kunnen afbetalen, en dan nog was er voldoende geld overgebleven om alle kinderen te vaccineren en naar school te laten gaan³. De claim die vaak wordt gemaakt, namelijk dat het voor ontwikkelingslanden zo belangrijk is om zich aan te sluiten bij de wereldmarkt, is eveneens gebaseerd op

verkeerde vooronderstellingen. Immers, uit cijfers van de UNCTAD blijkt dat het gemiddelde niveau van handelsintegratie van de minst ontwikkelde landen ongeveer gelijk is aan het wereldgemiddelde.⁴

Het vermoeden dat het ontwikkelde landen bij globalisering louter gaat om ongebreidelde vrijhandel in plaats van eerlijke handel wordt bevestigd door de stortvloed aan bilaterale (vrij)handelsovereenkomsten die de EU – en ook de VS – met ontwikkelingslanden (willen) afsluiten. Dus buiten WTO-verband om. Onder het mom van de ‘Global Europe strategy’ sluit de EU handelsovereenkomsten met ontwikkelingslanden af waarbij de (liberaliserings)eisen nog veel extremer zijn dan in WTO-verband.⁵ De compleet vastgeroeste Doha-ronde is hier mede debet aan. Sinds die tijd is er een trend naar regionale en bilaterale vrijhandelsverdragen. Hierbij worden arme landen compleet tegen elkaar uitgespeeld. Dit gebeurt op grote schaal ook door de EU, bijvoorbeeld via de onderhandelingen met Midden-Amerika en de EPA-onderhandelingen (Economic Partnership Agreements), de vrijhandelsverdragen die de Europese Unie momenteel afsluit met haar voormalige koloniën. Deze zogenaamde ACS-landen (Afrika, Caribisch gebied en de Stille Oceaan) moeten hierbij van de EU maar liefst 90 procent van hun markten openen. In feite vormt ‘Global Europe’ hiermee zelf het voorbeeld van protectionisme waartegen zij zegt zich te verzetten. Namelijk bescherming van de eigen Europese markten en de eigen bedrijven ten koste van de belangen van miljoenen mensen in ontwikkelingslanden.

Van de dorpsbevolking is...

Globalisering is onvermijdelijk, het is een feit, de wereld globaliseert steeds meer en daardoor lijkt ze steeds meer op een dorp, een global village. Maar daarmee is het nog geen eerlijke globalisering of een dorp waar de welvaart eerlijk is verdeeld. Eerlijke globalisering en eerlijke handel zijn wat anders dan ongebreidelde vrijhandel. De economische theorie levert hier een overtuigend bewijs voor. Dit kan zelfs rechts niet langer ontkennen.

- 1 Dit komt neer op een voordeel van nog geen cent per dag voor de bevolking van de ontwikkelingslanden
- 2 Frank Ackerman, ‘The Shrinking Gains from Trade: A Critical Assessment of Doha round Projections’ (2005) paper te downloaden op ase.tufts.edu/gdae/pubs/wp/05-01shrinkinggains.pdf.
- 3 Christian Aid, *The economics of failure - The real cost of ‘free’ trade for countries A Christian Aid briefing paper June 2005*
- 4 Unctad, *The Least Developed Countries Report 2002* (unctad: Genève, 2002).
- 5 Bijv. *Grotere mate van liberalisering, en andere onderwerpen als overheidsaanbestedingen etc.*

OVERLEEFT HET KAPITALISME DE OPKOMST VAN HET ZUIDEN?

Tekst: Marc Vandepitte

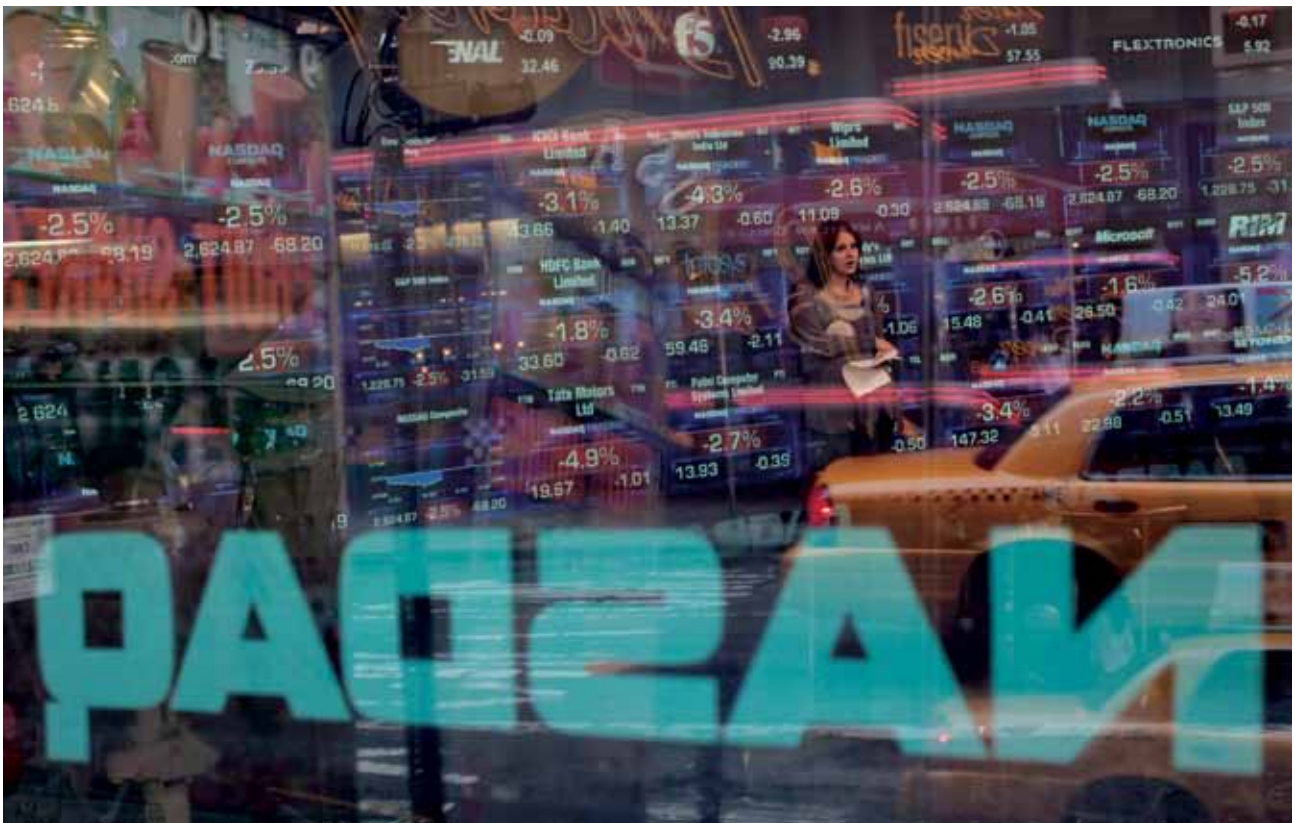

Foto: Robert Caplin / Hollandse Hoogte

Kelderende beurskoersen op de Amerikaanse NASDAQ

Er is de laatste tijd veel gerommel geweest over de Cubaanse economie. Het model zou niet meer werken en er zouden massale ontslagen volgen. Een zoveelste bewijs van de superioriteit van het kapitalisme? Of is het eerder de zoveelste poging om de eigen problemen weg te projecteren op een gemakkelijk slachtoffer? Is het niet omgekeerd het kapitalisme dat flink in de problemen zit? Sinds de financiële crisis is het in elk geval niet meer zo intelligent om de loftrumpet op te steken over de kapitalistische economie. Maar het is niet enkel in de economie dat er van alles fout gaat. Het hele systeem vertoont flinke barsten en de factoren die de voorwaarden vormden voor de opkomst van het kapitalisme zijn nu aan het verdwijnen.

Commentatoren over de crisis van het kapitalisme beperken zich meestal tot de recente geschiedenis en tot de economische sfeer. Ik zal de crisis daarentegen behandelen vanuit een langetermijnperspectief en in haar verschillende dimensies. De economie is ongetwijfeld de meest fundamentele dimensie, maar daarnaast zijn er minstens nog vier andere: sociaal, politiek, ecologisch en geopolitiek (militarisering en oorlog).

ECONOMISCHE DIMENSIE VAN DE CRISIS

De essentie van het kapitalisme bestaat in de accumulatie van kapitaal met als doel de maximalisering van winst. Dat gebeurt door individuele kapitalisten die elkaar concurreren en die de staat onderwerpen aan hun gemeenschappelijke belangen. Vanuit een perspectief op lange termijn kan men zien dat dit accumulatieregime een impasse heeft bereikt.

Winst wordt geproduceerd door arbeid. Een arbeider creëert een zekere hoeveelheid waarde die hoger is dan hetgeen hij of zij daarvoor ontvangt als loon. Het verschil tussen geproduceerde waarde en de lonen is de basis van de winst. Hoe lager het loon hoe hoger de winst en omgekeerd. Drie andere factoren beperken de potentiële winst: de kosten van de machines (technologie), de uitwisseling met de natuur (grondstoffen, energie, vervuiling) en belastingen.

Doorheen de evolutie van het kapitalisme en in het bijzonder gedurende de laatste vijftig jaar, zien we dat deze vier factoren de winst gaandeweg beperken en ondermijnen.

1. Lonen. Als een gevolg van de geopolitieke situatie (de dreiging van het communisme) en van sociale strijd, stegen de lonen na 1945 in de geavanceerde kapitalistische landen en bleven ze dat gestaag doen.

2. Technologie. Om de productiviteit te verhogen – wat noodzakelijk is om te kunnen concurreren met de rivaliserende kapitalisten – verhoogde het aandeel van de technologie in het geheel van de investeringen gaandeweg.

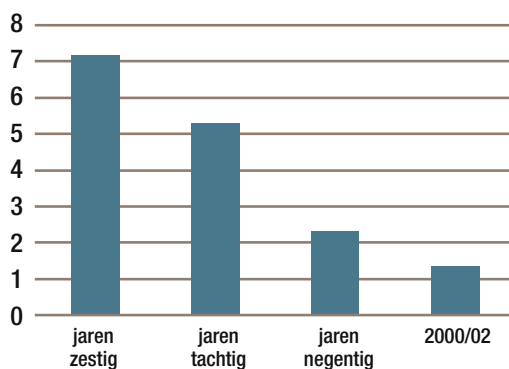
3. Natuur. De toenemende productie en de hogere kapitaal/arbeid-verhouding heeft geleid tot schaarste van grondstoffen en energiebronnen. Dat leidde op zijn beurt tot hogere kosten. Vervuiling en afvalproductie veroorzaken eveneens meeruitgaven.

4. Belastingen. Sociale zekerheid, onderwijs en gezondheidszorg werden geleidelijk aan beter ontwikkeld. Die tendens is onomkeerbaar, maar het heeft zijn prijs in de vorm van stijgende belastingen en dus minder winsten.

Figuur 1 laat zien hoe voor de belangrijkste Amerikaanse bedrijven de winstvoet de afgelopen halve eeuw is gedaald.

De trend van dalende winstvoeten verloopt niet lineair maar cyclisch, met hoogtes en laagtes. Op microvlak probeert elke kapitalist zoveel mogelijk te produceren en houdt daarbij de lonen zo laag mogelijk. Maar omdat het totaal van alle lonen de basis is voor de consumptie (koopkracht) van de bevolking ontstaat er een tegenstelling op macrovlak: de *productie* wordt gemaximaliseerd terwijl de *consumptie* geminimaliseerd wordt. Omdat er geen plan is om deze twee terreinen op elkaar af te stemmen, doen zich regelmatig crises van overproductie voor. Zulke crises komen neer op brutale en asociale zelfcorrecties van het systeem door middel van de

Ontwikkeling van de winstvoet van de Amerikaanse bedrijven uit de Fortune 500

Bron: Bello W.,
The global collapse:
a non-orthodox view.
in 'Philippine Daily
Inquirer', 11 Februari
2009

eliminatie van de zwakste schakels. Om te ontkomen aan de lange termijntrend van dalende winstvoeten werden in het verleden minstens vijf ontsnappingsroutes uitgeprobeerd. Geen enkele met succes, integendeel, zij hebben de tegenstellingen enkel verder aangescherpt. Maar desondanks worden ze vandaag nog meer dan ooit toegepast.

1. Neoliberalisme. Dat was een offensief om de stijgende lonen en belastingen te counteren. Op microvlak (voor de individuele bedrijven) was dit gunstig, maar op macrovlak ondermijnde het de globale koopkracht en leidde het tot een overproductiecrisis. De economische groei van de jaren zestig en zeventig was hoger dan in de jaren tachtig, negentig en na 2000. Het neoliberalisme verminderde ook de mogelijkheden van de staat om te interveniëren indien nodig. Ten slotte creëerde het de condities voor een complete financiële ontsporing.

2. Globalisering: de zoektocht naar goedkope arbeid, nieuwe markten en nieuwe investeringsmogelijkheden. De ineenstorting van het communisme in Oost-Europa, de hervormingen in China vanaf '78 en de opkomst van de groeielanden, gaven het kapitalisme wat ademruimte. Gedurende die periode – 1980 tot op heden – verdubbelde het aantal werknemers (bron van winst) binnen het kapitalistisch systeem, hielden goedkope producten uit de groeielanden (vooral China) de lonen laag en groeiden de buitenlandse handel en investeringen. Het waren echter de groeielanden die veruit het meest profiteerden van de globalisering.

Met andere woorden, de globalisering wijzigde en wijzigt de Noord-Zuid-relaties fundamenteel. Het is het begin van het einde van de economische dominantie van het Noorden die vijfhonderd jaar geleden startte (zie verder).

3. Schulden. Dat is de creatie van nieuwe (virtuele) koopkracht. Deze ontsnappingsroute werd voor het eerst gevolgd na de oliecrisis van 1973. Toen werden petrodollars geïnjecteerd in ontwikkelingslanden, waardoor hun vraag steeg naar goederen en machines uit de geavanceerde landen van het Noorden. Het resultaat was een zware schulden crisis vanaf de jaren tachtig. De 'structurele aanpassingsprogramma's' van het IMF en de Wereldbank veroorzaakten een sociaal bloedbad in de meeste landen van het Zuiden, maar zaaiden in het geval van Latijns-Amerika de kiemen voor een linkse golf vanaf het einde van de jaren negentig. In Noord-Afrika vormden ze, samen met de hoge voedselprijzen en de globalisering, een vruchtbare voedingsbodem voor de Arabische lente. De voorbije jaren werden door bijna alle regeringen van de rijke landen noodmaatregelen getroffen die in de nabije toekomst zullen leiden tot een torenhoge schuldenberg en een verzwakking van de munt.

4. Financiële explosie: op zoek gaan naar winst in de virtuele economie. Speculatie noch winst in de financiële sfeer creëren waarde. Ofwel creëren ze virtuele waarde ofwel romen ze waarde (winsten) af uit andere sectoren. De accumulatie van virtuele waarde leidt onvermijdelijk tot zeepbellen, die eerder vroeg dan laat

uiteenspatten, met alle vernietigende gevolgen van dien. De financiële expansie heeft op dit moment zulke proporties bereikt dat ze in staat is om de hele economie te ontwrichten.

5. Militaire expansie (VS). De markt van wapens en militaire uitrusting hangt niet af van de koopkracht van consumenten. Zelfs tijdens een crisis kan men de kapitaalaccumulatie – in specifieke sectoren – garanderen door het plaatsen van militaire orders. Bovendien is militair overwicht een beslissende factor om zijn invloedssferen te consolideren en de dominantie van de munt te beschermen, zeker op het moment dat de economische basis zwakker wordt. Dat geldt in het bijzonder voor de VS. Europa van zijn kant stelt zich op als de juniorpartner van Washington. De militaire avonturen in Irak en Afghanistan kosten echter handen vol geld (bijna 2.000 miljard dollar) en hebben weinig of niets opgeleverd. De dollar is verzwakt en de geopolitieke invloed is verzwakt. Daarnaast hebben de militaire uitgaven het grote gat in de begroting nog gevoelig groter gemaakt. De militaire opbouw van de VS heeft niet langer een voldoende sterke economische basis. Er bestaat een serieus risico van overstreking, ofwel dat de VS boven zijn macht grijpt.

Als je dit allemaal op een rijtje zet, dan zie je dat de essentie van het kapitalisme, maximale accumulatie en winstbejag, op het spel staat.

SOCIALE DIMENSIE VAN DE CRISIS: IMMORALITEIT EN INEFFICIËNTIE VAN HET SYSTEEM

De wereld heeft nog nooit zoveel rijkdom geproduceerd. Indien de rijkdom gelijk verdeeld zou worden dan heeft elk gezin met twee volwassenen en drie kinderen een maandelijks inkomen van \$ 2.900. Maar ondanks die rijkdom beschikt bijna de helft van de wereldbevolking niet over sanitair, heeft een op drie geen elektriciteit en een op vijf geen fatsoenlijk huis of drinkbaar water. De rijkdom is extreem ongelijk verdeeld en de kloof tussen rijk en arm blijft toenemen. Elke wereldburger beschikt potentieel over \$ 19 per dag, een op vijf personen van deze planeet moet echter zien rond te

komen met minder dan \$ 1,25. Zo'n 950 miljardairs hebben een gezamenlijk vermogen dat het jaarlijks inkomen van 40 procent van de wereldbevolking overtreft. Elke koe in Europa wordt voor \$ 900 per jaar gesubsidieerd. Dat is tweemaal het inkomen van een gemiddelde Afrikaan en 110 maal de ontwikkelingshulp per Afrikaan.

Dit schandaal beperkt zich niet tot de ontwikkelingslanden. In de rijke landen heb je vergelijkbare ongelijkheden. In mijn land, België, is het gemiddelde beschikbare inkomen of de koopkracht per inwoner – kinderen, volwassenen, gepensioneerden – bijna € 2000 per maand. Een gemiddeld gezin van twee volwassenen en twee kinderen heeft dus een potentieel (of, met andere woorden, het gemiddelde) van € 7.700 per maand. Dat is een hoog bedrag. België is een van de rijkste landen ter wereld, maar desondanks is een op zeven inwoners arm, moet een op tien medische verzorging uitstellen of afzeggen wegens geldgebrek en is het niet ongewoon dat mensen tegen een onmenselijk ritme moeten werken voor amper € 1.400 per maand.

Deze omstandigheden zijn geen excessen van het systeem, maar volgen rechtstreeks uit de logica ervan. Ze tonen aan hoe onethisch het eraan toegaat en dat is op zich al voldoende om het systeem in zijn geheel te verwerpen. Maar het is niet alleen een kwestie van ethiek, maar ook van gebrek aan efficiëntie. Zeker, het is dankzij het kapitalisme dat we vooruitgang hebben gekend en dat er een reusachtige ontwikkeling heeft plaatsgevonden, zij het dat die zeer ongelijk is verlopen. Die ontwikkeling is zonder twijfel de historische rol van het kapitalisme. Maar op een bepaald moment heeft het kapitalisme zijn grenzen bereikt. Het is inefficiënt geworden en is niet langer in staat om die historische rol te blijven spelen. Nog nooit was de kloof tussen wat mogelijk is en wat werkelijk gerealiseerd wordt, zo groot als vandaag. Ik geef twee voorbeelden die verwijzen naar essentiële levensvoorwaarden: voedsel en gezondheid.

FAO, de Voedsel en Landbouworganisatie van de VN, berekende dat een

jaarlijkse publieke investering van 24 miljard dollar, aangevuld met privé-investeringen, zou resulteren in een verhoging van het jaarlijkse bruto wereldproduct met 120 miljard dollar. De reden is dat de betrokken mensen dan langer en gezonder leven en dus meer kunnen produceren. Het omgekeerde is ook waar, omwille van de honger verliezen arme landen elk jaar 450 miljard dollar. Het te investeren bedrag is niet meer dan 8 procent van wat de boeren uit het Noorden jaarlijks aan subsidie ontvangen. Een subsidie die, tussen haakjes, de markten in het Zuiden ontwricht en daardoor honger veroorzaakt... Maar terug naar de cijfers. Een jaarlijkse meeropbrengst van 120 miljard op basis van een investering van 24 miljard, dat is een return van 500 procent! En dan hebben we het nog niet over de miljoenen mensenlevens die gespaard zouden kunnen worden. Maar toch is het systeem er niet toe in staat om die evidente en noodzakelijke investering te doen.

De gezondheidssituatie is al even hallucinant. Volgens de Wereld Gezondheidsorganisatie volstaat een jaarlijkse investering van 35 miljard dollar – of ongeveer 1 procent van wat Europa en de VS jaarlijks uitgeven aan gezondheidszorg – om elk jaar 8 miljoen mensenlevens te redden. Het zou bovendien een return geven van minstens 360 miljard dollar. Ook hier weer is het systeem niet in staat deze levensnoodzakelijke investering te doen.

DE POLITIEKE DIMENSIE VAN DE CRISIS: LEGITIMITEIT ONDER DRUK

Het vertrouwen en geloof in het politiek stelsel gaat achteruit. Politieke partijen verliezen leden en de opkomst bij verkiezingen is laag. De populariteit van bijna alle zittende regeringen in het Westen is historisch laag. Globaal gesproken is de steun voor de leidende politieke klasse tanend. In België bijvoorbeeld, heeft nog slechts 17 procent van de bevolking vertrouwen in zijn politieke leiders. De uitkomst van de verkiezingen is onbestendig. Centruumpartijen verliezen terrein ten voordele van extremistische, populistische en/of xenofobe partijen. In de VS is de rechtse Tea Party de politieke

Foto: Q. Sakamaki/Redux / Hollandse Hoogte

Is er na de steun voor de banken nog geld voor de werklozen?

uitdrukking van een diep wantrouwen ten opzichte van de politieke elite. Er zijn nog andere signalen die wijzen op een afkeer van het politiek establishment en/of een toenemend bewustzijn bij massaorganisaties, zoals de rellen in Parijs enkele jaren geleden, het verzet tegen de drastische besparingen in Spanje, Griekenland en Ierland, de protesten in Groot-Brittannië, Frankrijk en Italië tegen hoger inschrijvingsgeld, en andere sluimerende conflicten. Het is zeker nog te vroeg om te spreken van een totale 'crisis', maar er is wel degelijk een belangrijk verlies aan legitimiteit en stabiliteit. De legitimiteit van de heersende politieke klasse is gebaseerd op de hardnekkige illusie dat ze niet ondergeschikt is aan de klassenbelangen van de kapitalisten, maar integendeel bekommerd zijn om het welzijn van het algemeen belang. Ze is ook gebaseerd op de relatief hoge levensstandaard waar een meerderheid van het electoraat van kan genieten. Maar beide voorwaarden kunnen verzwakken gedurende een aanslepende economische crisis of als gevolg van langdurige werkloosheid. En dat kan uitmonden in een echte politieke crisis, zoals dat gebeurd is in

de jaren dertig. De desastreuze gevolgen van de Washington Consensus, in scherp contrast met de indrukwekkende prestaties van China, veroorzaken een reële ideologische uitdaging voor het Westen en de geavanceerde landen. Meer en meer landen kijken oostwaarts voor inspiratie. De onbetwistbare hegemonie van het Westers politiek en ideologisch model is voorbij.

DE ECOLOGISCHE DIMENSIE VAN DE CRISIS: EINDELOOS WINSTSTREVEN NIET VERENIGBAAR MET DE EINDIGE GRENZEN VAN DE NATUUR

Er is een fundamentele tegenstelling tussen het *eindelooze* streven naar winst en accumulatie aan de ene kant en de *grenzen* van de natuur aan de andere kant. Het is zoals Friedrich Engels het in zijn boek 'Dialektik der Natur' al meer dan honderd jaar geleden zei: 'We moeten onszelf niet te veel vleien met de menselijke overwinningen op de natuur. Want voor elk zo'n overwinning wreekt ze zich op ons.' Het eindeloze winstbejag ondermijnt het ecologisch systeem van de aarde en bedreigt het voortbestaan van de menselijke soort. Daarom is het

kapitalisme in zijn bestaande vorm niet houdbaar. Ik wil in dit verband de aandacht vestigen op twee aspecten: de kwestie van de olie en de noodzaak van een wereldregering om het hoofd te bieden aan de ecologische bedreiging. Het kapitalisme hangt voor zijn energieaanbod voor bijna 90 procent af van niet hernieuwbare bronnen. Binnen dat aanbod blijft olie zeer belangrijk omdat het in heel wat toepassingen niet kan worden vervangen door elektriciteit of hernieuwbare energie. Olie is en blijft nog steeds de meest essentiële energiebron, in het bijzonder voor het transport. Olie wordt ook gebruikt voor de productie van meststoffen, plastics, scheikundige producten, staal, enz. De volgende cijfers illustreren op dramatische wijze voor welke uitdaging het kapitalisme staat. Op dit moment verbruikt de VS per inwoner dertien maal zoveel als India en China. Maar met de aanhoudende snelle groei van beide landen is het aannemelijk dat deze landen binnen twintig jaar ongeveer eenderde per inwoner zullen verbruiken van wat nu het geval is in de VS. In dat geval zal de ontginning van olie met minstens 45 procent moeten toenemen. Als China en India per inwoner de helft

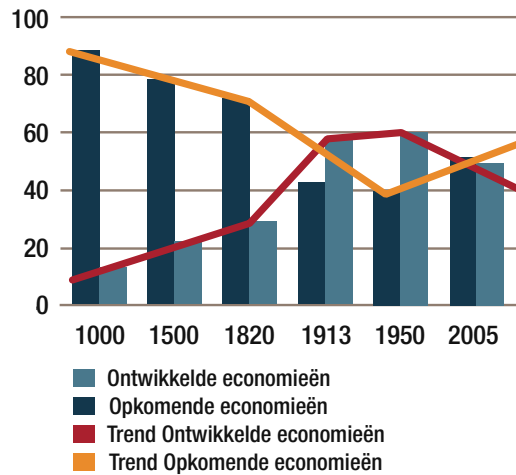
zouden verbruiken – wat in pakweg 25 jaar wellicht het geval zal zijn – dan zou die ontginning zelfs met 75 procent moeten toenemen. Het is zeer twijfelachtig of dat haalbaar is. Als dit scenario doorzet dan mogen we in de nabije toekomst sterke prijsstijgingen verwachten die sterk aan de winsten zullen knagen, alsook oplopende geopolitieke spanningen. Het is geen toeval dat, zoals *The Economist* van 19 november 2005 schreef, de VS 60 procent van hun marinevloot en 300.000 mariniers geconcentreerd hebben in de regio van de Stille Oceaan en dat de Pacific Command er actiever is dan ooit.

Milieuproblemen veroorzaken ‘externe’ kosten die, indien ze in rekening worden gebracht, de winsten aantasten. Daarom is een individuele kapitalist niet gemotiveerd om te betalen voor die kosten. Dit probleem van externaliteit kan opgevangen worden door de nationale regeringen. Maar dit botst met de institutionele structuur van het kapitalisme. Staten zijn ondergeschikt aan de klassenbelangen van de kapitalisten en niet omgekeerd. Vandaar dat de sectoren die bedreigd worden door strenge milieumaatregelen steevast grote druk uitoefenen op hun regeringen, meestal met succes. Bovendien zijn individuele kapitalistische staten voornamelijk gemotiveerd om hun *nationale* kapitaalaccumulatie te maximaliseren zodat de concurrentiepositie niet aangetast wordt. Dat is de reden waarom geen wereldregering in staat is om de *collectieve* belangen van de planeet te vertegenwoordigen. Dat is ook de reden waarom de milieuconferenties van Kyoto en Kopenhagen niet succesvol waren en onvoldoende om de fundamentele ecologische dreigingen het hoofd te bieden.

DE GEOPOLITIEKE DIMENSIE VAN DE CRISIS: HET EINDE VAN GUNSTIGE CONDITIES VOOR HET NOORDEN

De opgang van het kapitalisme vereiste de onderschikking van het Zuiden omdat de snelle accumulatie in het Noorden gebaseerd was op slavernij en later op goedkope arbeid. Die opgang was ook gebaseerd op de toegang tot goedkope grondstoffen, ongelijke ruil, een gunstige arbeidsverdeling, controle over sleutelsecto-

Aandeel in de wereldproductie van ontwikkelde en ontwikkelingslanden, 1000-2005

Bron: ‘*The Economist*’, 21 januari 2006

ren in die landen en de hegemonie van de munt. De wereldmarkt (goederen, diensten en financiële producten) werd ondergeschikt, gemanipuleerd en gestructureerd ten gunste van de kernlanden van het kapitalisme.

Kolonisering – Latijns-Amerika in een eerste fase en Azië en Afrika in een tweede fase – was de politieke expressie van het accumulatieregime van de ontwikkelde kapitalistische landen. Dit regime was heel gunstig voor de kernlanden en ongunstig voor de perifere, uitgebuite staten. Met andere woorden, de opgang van het kapitalisme viel samen met de neergang van de landen van het Zuiden.

Dit regime duurde tot de jaren vijftig van de vorige eeuw, toen de kolonisatie ten einde kwam. Van dan af wijzigde de situatie, vooral in Azië. Om het communisme in die regio (China, Vietnam, Korea) in te dammen werden enorme bedragen geïnvesteerd in verschillende landen zoals Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Indonesië en Maleisië. Dat wijzigde de economische balans ten gunste van het continent. Maar deze tendens werd nog op spectaculaire wijze versneld door de hoge groeivoeten van landen met een zeer grote bevolking (India en China). Het gevolg is dat het zwaartepunt van de wereldeconomie in een behoorlijk tempo verschuift in de richting van Azië. Ook in Latijns-Amerika en Afrika kennen heel wat landen een hogere economische groei dan de geavanceerde landen.

Een belangrijke groep ontwikkelingslanden, gezamenlijk goed voor meer dan de helft van de wereldbevolking, is dus langzaam de economische achterstand ten opzichte van het Noorden aan het wegwerken. Maar dat betekent ook dat de politieke krachtsverhoudingen wijzigen. De landen van het Zuiden worden meer assertief en sluiten onderlinge – voor hen gunstige – allianties. Voor het eerst in het moderne tijdperk hebben relatief arme landen wereldwijde invloed. Die oefenen ze uit door middel van investeringen, kredietverschaffing en hun opstelling in internationale conferenties of instellingen. Tezelfdertijd verliest het Noorden zijn greep op het Zuiden. De condities die verantwoordelijk waren voor de opgang van het Westen verdwijnen geleidelijk, een voor een, inclusief de dominantie van de munt. De enige dominantie die het Noorden – en in het bijzonder de VS – nog heeft ten aanzien van het Zuiden, is militaire macht. De recente geschiedenis toont echter aan dat die relatief is. Meer nog, op lange termijn is de overstreking van de VS onhoudbaar.

NAWOORD

De neergang van het Zuiden was de voorwaarde voor de opgang van het kapitalisme. Men kan zich dus de vraag stellen of de opgang van het Zuiden zal leiden tot de neergang of zelfs ondergang van de kapitalistische wereldeconomie. Anders gezegd, kan het kapitalisme de opgang van het Zuiden overleven? Ik betwijfel het.

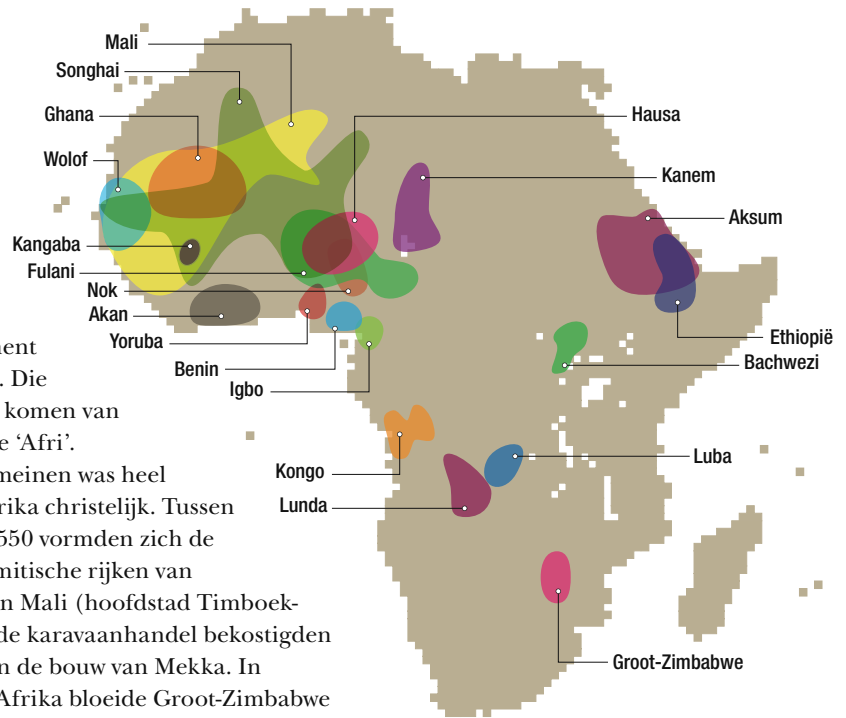
DUIZEND JAAR AFRIKA

Tekst: Sjaak van der Velden

AFRIKA IN HET JAAR 1000

Afrika is ongeveer drie keer zo groot als Europa en er wonen ruim 1 miljard mensen. Alle mensen stammen af van Afrikanen. De oudste Afrikanen waren jagers en verzamelaars, maar nu leven nog slechts weinigen zo (Pygmeeën en de Bosjesmannen). 12.000 jaar geleden veranderde het klimaat en ontstond de Sahara. Deze woestijn scheidt Afrika in een noordelijk deel en Sub-Saharisch Afrika (de Sub-Sahara). Het hele continent bestond uit tienduizend stammen, koninkrijkes en rondtrekkende volkeren. De oudste kennis over Afrika komt van de Egyptenaren. Al vroeg hadden de farao's contact met volkeren stroomopwaarts langs de Nijl. Later veroverden de Grieken en Romeinen Noord-Afrika. De Romeinen gaven

het continent zijn naam. Die naam zou komen van het volk de 'Afri'. Na de Romeinen was heel Noord-Afrika christelijk. Tussen 1200 en 1550 vormden zich de grote islamitische rijken van Songhai en Mali (hoofdstad Timboektoe). Met de karavaanhandel bekostigden deze rijken de bouw van Mekka. In Zuidelijk-Afrika bloeide Groot-Zimbabwe dat handelsbetrekkingen had met China.

SLAVENHANDEL, 600 TOT HEDEN

In 1424 landden Portugezen op Madeira en voor de eeuw voorbij was voeren ze rond Kaap de Goede Hoop.

Deze reizen werden ondernomen omdat reizen over land naar Azië niet veilig was. Men ging daarheen om specerijen te halen. Andere landen volgden en al in 1652 vestigden zich Nederlanders in Kaap de Goede Hoop (Kaapstad).

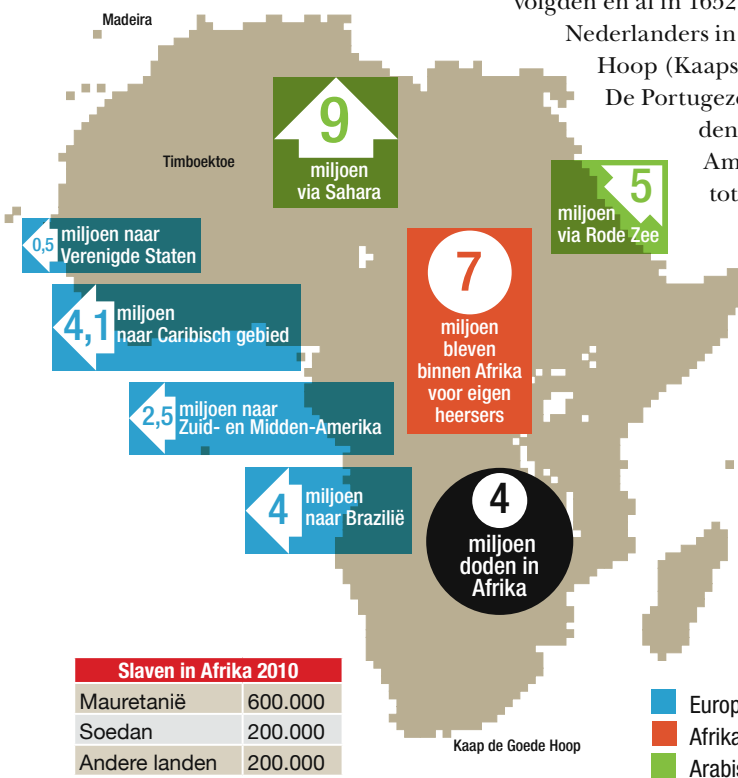
De Portugezen en Spanjaarden voeren ook naar Amerika. Dat leidde tot een massale

sterfte onder de autochtone bevolking door ziekten. Om toch te voorzien in goedkope arbeid kochten men in Afrika slaven. Daar bestond al handel in slaven voor intern gebruik en de Arabische markt en het betekende slechts een tussenstop voor de schepen op weg naar Amerika. Zo ontstond de beruchte Atlantische driehoekshandel Europa (ijzer, geweren) – Afrika (slaven) – Amerika (rum, suiker, tabak, goud).

sterfte onder de autochtone bevolking door ziekten. Om toch te

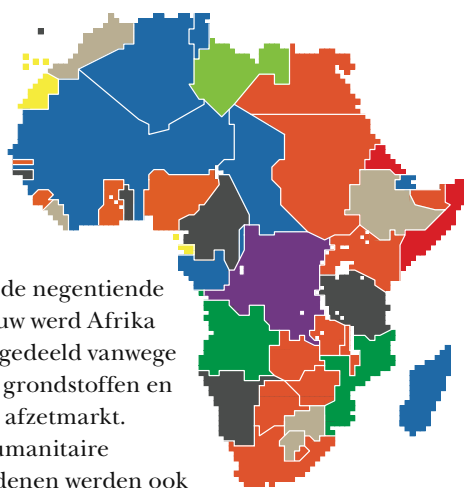

De sterfte tijdens de voettocht naar de kust was ongeveer 19 procent. Tijdens de overtocht naar Amerika stierf nog eens ongeveer 18 procent. De Europese en Arabische handelaren gingen meestal niet het binnenland in maar kochten hun slaven van Afrikaanse handelaren.

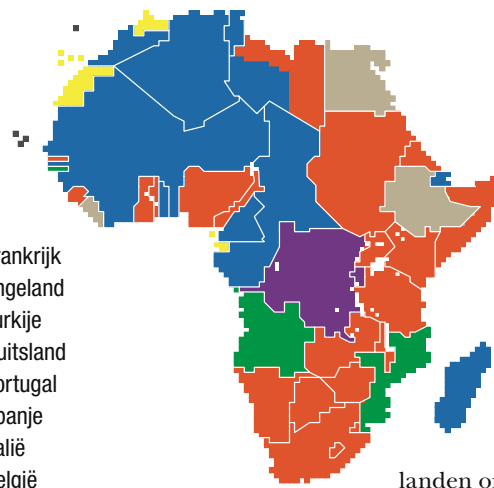
KOLONIËN IN 1898 EN 1945

In de negentiende eeuw werd Afrika opgedeeld vanwege de grondstoffen en als afzetmarkt. Humanitaire redenen werden ook aangevoerd, maar laten een wrange bijmaak na als men kijkt naar de uitroeiing van de Herero's en het terreurbewind van de Belgische koning in Congo. Op de Conferentie van Berlijn in 1884-85 werden de spelregels voor de verdeling van Afrika door de Europese mogendheden vastgelegd. Een wedloop volgde om heel Afrika in

- Frankrijk
- Engeland
- Turkije
- Duitsland
- Portugal
- Spanje
- Italië
- België
- Onafhankelijk

bezit te krijgen. Deze wedloop leidde tot conflicten tussen de Europese landen, maar vooral tot een onder-schikking van de miljoenen Afrikanen. Grenzen werden dwars door stamgebieden heen getrokken als dat zo uitkwam. In 1914 waren nog slechts twee Afrikaanse landen onafhanke-

lijk, Ethiopië en Liberia (waar zich slaven hadden gevestigd die uit Amerika terugkeerden). Na de Tweede Wereldoorlog werden Afrikaanse

landen onafhankelijk. Dat ging vaak met veel geweld gepaard. Het laatste land dat zijn koloniën moest opgeven was Portugal, dat na een lange gewapende strijd Kaapverdië, Angola en Mozambique kwijtraakte. Het kolonialisme heeft geleid tot de huidige staatsgrenzen. Ze lopen dwars door volkeren en taalgemeenschappen heen, wat nog steeds problemen veroorzaakt.

INKOMEN EN LEVENSV ERWACHTING, 2010

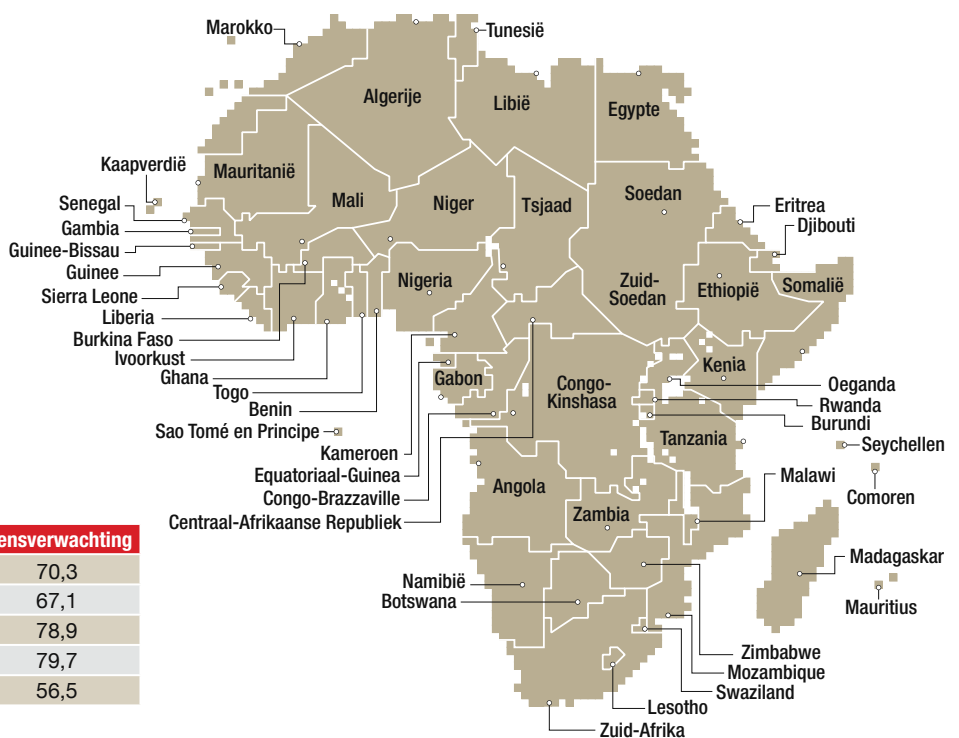
Het gemiddelde inkomen per hoofd van de bevolking is een maat om welvaart te meten. In de bijna vierduizend dollar voor Afrika zitten echter landen met een inkomen van 300 dollar per persoon (Burundi en Congo-Brazzaville), maar ook landen als de Seychellen met een inkomen van 23.200 dollar. Het hoogste is 36.600 dollar (Equatoriaal-Guinea als gevolg van recente olievondsten). De gemiddelde levensverwachting van pasgeboren baby's is ook een maatstaf om welvaart te meten. In Afrika bezuiden de Sahara worden de mensen gemiddeld het oudst in Mauritius (74,5), de Seychellen (73,5) en Kaapverdië (70,7 jaar). Mensen leven gemiddeld het kortst in Tsjaad (48,3), Nigeria (47,6) en Angola (38,8 jaar).

De Seychellen kwamen we ook tegen bij de hoogste inkomens dus de gedachte ligt voor de hand dat mensen in landen met een hoog gemiddeld inkomen ook langer leven. Het verband is niet zo eenduidig (de correlatie bedraagt slechts +0.3)

omdat het sociaal-economische beleid van groot belang is voor de verdeling van de rijkdommen. Ook het klimaat en andere natuurlijke omstandigheden zijn van invloed op de levensverwachting.

Gebied	Inkomen (\$)	Levensverwachting
Noord-Afrika*	6.600	70,3
Hele wereld	11.200	67,1
Europese Unie	21.700	78,9
Nederland	40.300	79,7
Afrika bezuiden de Sahara	3.987	56,5

* Marokko, Algerije, Tunesië, Libië, Egypte en Soedan

CHINA'S ACTIVITEITEN IN AFRIKA

Tekst: Meine Pieter van Dijk

Foto: Paolo Woods / Anzenberger / Hollandse Hoogte

China was al actief in Afrika in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Het steunde verschillende landen bij hun onafhankelijkheidsstrijd. Maar in de jaren zestig en zeventig werd China te zeer in beslag genomen door de culturele revolutie en de strijd om de opvolging van Mao en nam de belangstelling voor het zwarte continent af. *De nieuwe aanwezigheid van China in Afrika* (zoals ook de titel luidt van het door mij geredigeerde boek over dit onderwerp) begon in de jaren negentig.¹ De korte samenvatting van het boek is dat er nu meer dan een miljoen Chinezen in Afrika wonen en werken. China is in 2008 de belangrijkste handelspartner van Afrika geworden en de verwachting is dat het in 2011 de belangrijkste verschafter van hulp aan het continent zal worden.

China is dus belangrijker dan de Europese Unie (EU) of de Verenigde Staten (VS). Wat betreft investeringen zijn de laatste twee nog wel belangrijker, maar dat komt vooral omdat China ook veel investeert in Zuidoost-Azië, Latijns-Amerika en zelfs in de EU en de VS. Het land exporteert namelijk al jaren meer dan het importeert en beschikt dus over een aanzienlijke voorraad vreemde valuta die in het buitenland uitgegeven of geïnvesteerd kunnen worden. China kan er bedrijven van kopen, of land mee huren, iets wat steeds vaker gebeurt in ontwikkelingslanden en dus ook in Afrika. Eenderde van de hogere economische groei in Afrika (gemiddeld zo'n 6 procent per jaar sinds 2000) is te danken aan de Chinese vraag naar Afrikaanse producten en investeringen, met name in de olie en grondstoffenwinning. Is China nu een voorbeeld voor Afrikaanse landen en andere donorlanden? Ik wil eerst iets over de benadering van de Chinezen zeggen en dan proberen die vraag te beantwoorden.

DE BENADERING VAN DE CHINEZEN IN AFRIKA

In Afrika struikelen de donoren en donororganisaties over elkaar heen. Ze hebben allemaal hun eigen ideeën over wat goed is voor deze landen. En nu lopen de Chinezen daar tussendoor en zeggen dat ze zich niet met de lokale politiek willen bemoeien wanneer ze in andere ontwikkelingslanden actief zijn. Geen voorwaarden vooraf en geen politieke eisen, behalve dat een land niet Taiwan mag erkennen, de 'overzeese provincie van China'. Geen inmenging, dat vinden de meeste Afrikaanse landen prettig want jarenlang zeiden de westerse landen en de Wereldbank dat ze wel hulp konden krijgen, maar dat ze dan hun economisch beleid moesten liberaliseren, hun markten moesten openstellen voor westerse bedrijven, hun munt moesten devalueren, etcetera.

In een beleidsdocument over de 'buitenlandse hulp' (gepubliceerd in de China Daily van 22 april jl.) stellen de machthebbers in Beijing dat China ook een ontwikkelingsland is en dat er daarom geen voorwaarden aan de hulp worden gesteld, maar dat China aan zijn internationale verplichtingen

met betrekking tot de internationale gemeenschap wenst te voldoen. Het benadrukt het wederzijdse voordeel van de hulp (maar een land moet wel altijd Chinese producten of midskracht gebruiken) en geeft aan dat het land er vele vrienden mee heeft gemaakt. Dat is de positieve versie van het verhaal. De kritiek is dat de Chinezen niet erg open zijn over wat ze precies aan hulp geven, dat ze niet de definitie gebruiken die de rijke landen afgesproken hebben in het kader van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO, de zogenaamde officiële ontwikkelingshulp) en dat ze geen evaluaties van hun activiteiten in ontwikkelingslanden publiceren. Ten slotte wordt het succes van Chinese ontwikkelingshulp afgemeten aan de mate waarin de (economische) relaties met een land verbeterd zijn. China geeft acht soorten hulp, waaronder humanitaire hulp, maar het accent ligt toch op het verbeteren van de economische relaties en het helpen de infrastructuur in ontwikkelingslanden te verbeteren. Dat laatste is een heel belangrijke voorwaarde voor ontwikkeling, het helpt de bevolking hun spullen naar de markt en hun kinderen naar school te krijgen.

WAT BETEKENT DIE CHINESE AANWEZIGHEID IN DE PRAKTIJK

De Chinezen investeren in een groot aantal Afrikaanse landen, voornamelijk in de olie- en mijnbouwindustrie. In de Congolese provincie Katanga zijn bijvoorbeeld 60 van de 75 mineraalverwerkende bedrijven in Chinese handen en meer dan 90 procent van de export van mineralen gaat naar China (Morning Post, 7 november 2010). Bij dit soort investeringen komen stevast drie klachten naar buiten en dat geldt volgens hetzelfde artikel ook voor Mozambique en Zambia. Ten eerste dat de Chinezen vooral met Chinees personeel werken, tenzij het ontvangende land daar duidelijk paal en perk aan stelt. Ten tweede vinden de lokale arbeiders dat ze slecht behandeld worden. Ze moeten lange dagen maken en krijgen minder betaald dan de Chinese arbeiders. Ten slotte zijn het vaak 'turn key'-projecten, waarbij een complete fabriek of snelweg opgeleverd wordt, zonder dat de

noodzakelijke kennis wordt overgebracht aan de mensen van het land. De Chinese ondernemers die daarnaar gevraagd werden, antwoorden steeds dat ze de wet respecteren, maar ook daar kan aan getwijfeld worden. In China zelf worden immers ook vaak te lage lonen betaald en milieunormen overtreden. Dat wordt geaccepteerd in naam van de werkgelegenheid die zo belangrijk is. Ze vertonen vervolgens hetzelfde gedrag in het buitenland. Zondag 26 juni jongstleden las ik in mijn hotel in de Ethiopische hoofdstad Addis Abeba 'Capital', een weekblad met veel achtergrondinformatie over het land. Daarin staat dat Chinese bedrijven de aanbesteding hebben gewonnen voor een nieuwe vorm van openbaar vervoer, namelijk middels een particuliere onderneming. In de Ethiopian Herald van 12 juni wordt melding gemaakt van een particulier Chinees bedrijf dat landbouwmachines (tractoren en harvesters) in Ethiopië gaat produceren. Ik wist dat Chinese bedrijven de helft van alle openbare aanbestedingen voor infrastructuur in Afrika in de wacht slepen, maar dat ze er ook tractoren gaan produceren en bussen gaan leveren is nieuw voor me. Tot nu toe waren de bussen in de hoofdstad Addis Abeba nog gebruikte DAF-bussen, geleverd in het kader van de Nederlandse ontwikkelingshulp aan een overheidsbedrijf. De genoemde aanbesteding ging tussen vier Chinese (deels overheids) bedrijven. Europese busleveranciers namen niet de moeite om een offerte te maken. De nieuw opgerichte Ethiopische onderneming die het transport moet gaan verzorgen zegt erbij dat ze graag de goede kwaliteit Europese bussen hadden willen kopen, maar dat 'door de financiële crisis' die bedrijven niet meedoen. De werkelijkheid is echter dat die Europese bedrijven geen steun van hun ministerie voor Ontwikkelings-samenwerking of Economische Zaken krijgen voor een aanbesteding van een particulier bedrijf. Hoogstens een zogenaamde exportkredietgarantie (een regeling waarbij de Nederlandse overheid de vordering van het exporterende bedrijf overneemt). Ze weten dat Chinese bedrijven de bussen voor half geld kunnen leveren. De lonen zijn laag in China, de yuan

geldt als te goedkoop en de Chinese overheid stelt goedkope leningen aan Ethiopië beschikbaar om de deal te financieren. Daarom wordt de volgende lading bussen in Ethiopië Chinees.

IS CHINA EEN VOORBEELD VOOR AFRIKAANSE LANDEN OF ANDERE DONOREN?

Zijn Chinezen de nieuwe koloniale heersers, zoals sommige critici zeggen, of is China een voorbeeld voor Afrikaanse en westerse landen? Wat is het belangrijkste verschil tussen China en de meeste Afrikaanse landen? China's snelle economische ontwikkeling is in 1978 begonnen toen Deng Xiaoping, twee jaar na Mao's dood, de macht geconsolideerd had en de liberalisering van de economie aanvatte. In de Mao-periode zijn veertig miljoen mensen om het

leven gekomen.² Maar hij heeft er wel voor gezorgd dat het land een eenheid werd en dat de bevolking relatief gezond is (dankzij het blotevoetendokters-systeem) en kon lezen en schrijven (dankzij de alfabetiseringscampagnes). Daarom doet China het bijvoorbeeld beter dan India.³ Het geheim van het Chinese economische succes daarna is deze basis uit de Mao-periode en de frustratie van vele Chinezen dat zij achtergebleven zijn bij landen als Taiwan en Hongkong waar landgenoten al Europese levensstandaarden bereikt hadden. Die historische omstandigheden plus een autoritaire overheid die zonder tegenstand hervormingen door kon voeren en een enorm reservoir aan goedkope arbeidskrachten die van het platteland naar de steden trekken, hebben aan de snelle ontwikkeling van China bijgedragen. De overheid liberaliseerde de economie, moedigde buitenlandse investeringen aan en koos voor een op export gericht groeimodel. Die omstandigheden zijn niet direct in Afrika aanwezig. Daarom zie je dat veel Afrikaanse leiders vooral de politieke elementen uit het Chinese verhaal halen die hun goed uitkomen. Voor Meles (premier van Ethiopië), Museveni (president van Uganda) en Mugabe (president van Zimbabwe) is dat bijvoorbeeld dat stabiliteit belangrijker zou zijn dan democratie. Dus lieten ze zich opnieuw herverkiezen zonder open en eerlijke verkiezingen. Verder zijn de Afrikaanse leiders blij dat er een alternatief blijkt te zijn voor wat wel eens de Washington Consensus wordt genoemd. Dat is het westerse ontwikkelingsmodel met zijn nadruk op liberalisering, democratisering en ontwikkeling van de particuliere sector. Hoewel de Chinezen ook voor dat laatste zijn, gaat dat in China gepaard met een belangrijke rol voor de overheid. Dat spreekt veel Afrikaanse landen ook aan.

Vergeleken met westerse hulp zijn de Chinezen terecht meer gericht op economische ontwikkeling en het verschaffen van infrastructuur. Maar ze laten zich aan mensenrechten weinig gelegen liggen, exporteren hun software om het internet te controleren en een hiërarchisch model waarin weinig ruimte is voor participatie van de bevolking. Zij

runnen de ontwikkelingsprojecten in plaats van de Afrikanen en China legt geen verantwoording af over wat er gegeven of bereikt is.

CONCLUSIES

Er is in Afrika door de toegenomen aanwezigheid van de Chinezen een nieuwe situatie ontstaan. Veel wetenschappers en niet-gouvernementele organisaties zijn daar erg kritisch over, bijvoorbeeld omdat de Chinezen zich niet altijd aan de arbeids- en milieuwetten houden. Maar veel Afrikaanse leiders zijn er blij mee, omdat het de afhankelijkheid van Europa en de Verenigde Staten vermindert.

Gewone mensen profiteren van de beschikbaarheid van goedkope Chinese producten, een verbeterde infrastructuur en Chinese bussen. Maar het zijn ook de gewone mensen in Afrika die beginnen te protesteren. Kleine handelaren bijvoorbeeld in Algerije en Zambia vinden dat de Chinese producten en handelaren hen van hun broodwinning beroven. Ook de Afrikaanse arbeiders die voor Chinese bedrijven werken protesteren, bijvoorbeeld in Mozambique en Congo. Dit protest kan uiteindelijk tegen China werken en dan kan het moeilijk zijn voor China om een miljoen landgenoten die in Afrika wonen te beschermen, zonder lokaal te interveniëren.

Dr. Meine Pieter van Dijk is econoom, hoogleraar *Water Services Management* bij het *UNESCO-IHE Institute for Water Education* in Delft en hoogleraar *Urban Management* bij het IHS & ISS van de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Reacties naar m.vandijk@unesco-ihe.org

- 1 *M.P van Dijk (ed., 2009), The new presence China in Africa, downloadbaar bij Amsterdam university press www.aup.nl, of als <http://dare.uva.nl/aup/nl/record/323564>*
- 2 *F. Dikotter, Mao's great famine. London: Bloomsbury 2010.*
- 3 *M.P van Dijk, Different effects of globalization for workers and poor in China and India, Comparing countries, clusters and ICT clusters? In: Journal of Economic and Social Geography, Dossier Globalization and workers, Vol. 97, No. 5, 2006, pp. 463-470.*

REISDAGBOEK KENIA

Tekst: Eric Smaling, SP-Eerste Kamerlid Foto: archief SP

Van 8 tot en met 15 mei 2011 brachten SP-leider Emile Roemer, Tweede Kamerlid Ewout Irrgang, Eerste-Kamerlid Eric Smaling en fractiemedewerker Riekje Camara een bezoek aan Kenia. Gedurende deze week bezochten zij diverse ontwikkelingsprojecten in het land. Spanning publiceert fragmenten uit het reisdagboek van Smaling.

MAANDAG

We komen op zondagavond aan in Kenia. Nairobi, de hoofdstad, is zo op het oog een ruim opgezette, groene stad met overal fel oranje en paarse bloemen. Het werkbezoek gaat van start op de Nederlandse ambassade. Die zal ons enorm tot steun blijken te zijn. We zullen veel plekken bezoeken en mensen spreken dankzij de bemiddeling van de ambassade. De plaatsvervangend ambassadeur Hans Docter praat ons bij over het land Kenia, maar ook over de regio. Met name buurland Somalië heeft de aandacht. Al twintig jaar (na de val van Siad Barre) is daar geen stabiel nationaal bestuur en dit heeft een ontwrichtende invloed op buurlanden als Kenia. Dit uit zich in de aanwezigheid van grote hoeveelheden vluchtelingen, in handel in wapens en in de 'piratenbusiness', om het zo maar uit te drukken. Vluchtelingen en piraten krijgen we nog te zien deze week. Kenia is wat minder arm dan de meeste Afrikaanse landen, maar toch moet bijna de helft van de mensen rondkomen van minder dan 2 dollar per dag. Het politieke systeem is op Britse leest geschoeid. Je kandideert je voor een partij in jouw kiesdistrict. Als je daar als winnaar uit de bus komt, word je Member of Parliament (MP). Vreemd genoeg lukte het niet om een MP te spreken te krijgen. Dat kan een aantal oorzaken hebben. Nederland spreekt zich zeer nadrukkelijk uit tegen de enorme corruptie waar Kenia maar niet van los komt. Het steunt daartoe vooral de private sector en niet-gouvernementele organisaties, want daar is wel resultaat mee te boeken. Verder zaten tijdens onze reis een aantal kopstukken uit de Keniase politiek (waaronder de zoon van vader des vaderlands Jomo Kenyatta) in Den Haag om het oordeel van het Internationaal

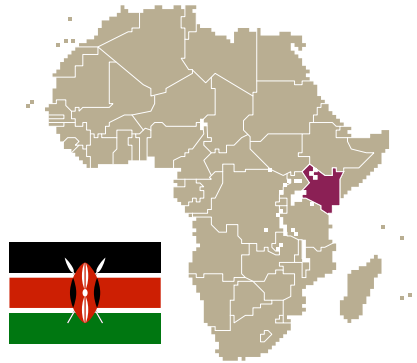
Strafhof aan te horen over hun rol tijdens de massale onlusten en moordpartijen na de verkiezingen van eind 2007. Ik was daar destijds bij aanwezig ¹.

De eerste de beste middag staan we al in Kibera, de grootste sloppenwijk van Kenia (of zelfs van Afrika). Kibera is een gigantische wijk in de groene heuvels met huizen van modder en golfplaat. Zonder riolering, alles stroomt gewoon door de soms nog geen halve meter brede steegjes. Het stinkt, het is moeilijk lopen, maar de meeste mensen lachen vriendelijk naar ons. We bezoeken een aantal kinderen die naar het schooltje gaan dat geld krijgt van de Nederlandse hulporganisatie Edukans. Een van hen is Pacific. Pacific is een prachtige Afrikaanse meid van een jaar of twaalf. Haar vader overleed toen ze acht was. Met haar kleine zusje, moeder en twee broers leven ze in een hut van een bij drie meter. Een bed, een emmer als douche, en geen riolering. De kinderen slapen op de grond. Alleen Pacific gaat naar school, de broers verzamelen plastic. Zo bezoeken we nog drie kinderen met een vergelijkbaar verhaal. In het schooltje treffen we piepkleine klasjes aan. Boven in de school zijn slaapzaaltjes voor de wezen die daar permanent wonen. Aan het eind van het bezoek worden we meegenomen naar een zaaltje waar de kinderen een zang- en dansdemonstratie ten beste geven.

We dineren met Kees Broere, onder andere correspondent voor De Volkskrant en de NOS in Kenia.

DINSDAG

Op dinsdag bezoeken we diverse projecten van het Global Fund, het wereldwijde fonds tegen aids, malaria en tuberculose. Nederland is één van de grootste donateurs van dit Global

KENIA

Hoofdstad: **Nairobi**

Inwoners: **39 miljoen** (2009)

Landstaal: **Engels, Swahili**

Godsdienst: Protestant **45%**, Katholiek

33%, Moslim **10%** en overige **12%**

Nationaal inkomen per hoofd: **1.600 dollar**

Levensverwachting: **59,5 jaar**

Human Development Index: **0,597** (hier

geldt, hoe hoger hoe beter. Nederland staat op 0,890)

Fund, met een bijdrage van zo'n € 54 miljoen per jaar. We beginnen bij een zogenaamd Sex Workers Outreach Program (SWOP), een hulpverleningsprogramma voor prostituees. De hulpverlening is breed opgezet en is gericht op zowel gedragsverandering, medische ondersteuning als structurele verbetering. We komen te praten met een aantal vrouwelijke en mannelijke prostituees. In het centrum leren zij onder meer hoe zij condooms moeten gebruiken en hoe zij zich weerbaarder kunnen maken door in groepen te werken. Daarna komen we aan bij drugsgebruikers. Met name heroïne is een probleem in Nairobi, met naar schatting zo'n 15.000 gebruikers. De medewerkers benadrukken dat zij graag zouden zien dat de verslaafden worden gezien als zieke mensen in plaats van als criminelen. Het gebruikerscentrum geeft mensen een plek om op adem te komen, te eten, te douchen en hun kleren te wassen. De medewerkers bezoeken ook de plaatsen in de stad waar veel gebruikers samenkomen om te gebruiken en delen daar onder meer schoon water uit en schone naalden in verband met hiv-preventie.

Onze trage tocht door het permanente verkeersinfarct Nairobi brengt ons vervolgens naar het Mbagathi District Hospital aan de andere kant van de stad waar kinderen en volwassenen worden behandeld vanwege hiv/aids. Het ziekenhuis behandelt ruim vijfduizend volwassenen en vijfhonderd kinderen. Daarna gaan we naar het grootste ziekenhuis van het land, het Kenyatta National Hospital, waar we worden meegenomen naar een tent achter het ziekenhuis. Het blijkt het TB-behandelingscentrum te zijn. Omdat de ziekte zo besmettelijk is en er nog geen andere ruimte beschikbaar is in het ziekenhuis zelf, maakt men nu gebruik van deze tent, geschonken door het Global Fund. Het ziet er van buiten uit als een grote partytent en doet een beetje absurd aan.

WOENSDAG

Het regent pijpenstelen in Nairobi als we om zes uur in de ochtend naar het vliegveld rijden. Met een vliegtuig van de WFP, de VN-voedselorganisatie, vliegen we naar Dadaab, het grote vluchtelingenkamp vlakbij de Somalische grens. Dadaab was bedoeld voor maximaal een kleine honderdduizend vluchtelingen, maar volgens de laatste tellingen zijn het er nu bijna 400.000. De reden daarvoor is de uitzichtloze burgeroorlog in buurland Somalië. Daarbij komt nog de droogte in de regio, waardoor op het moment van schrijven van dit stuk (eind juli) het kamp Dadaab en de hele regio volop in de schijnwerpers staan. Vreemd genoeg was er de week voor ons bezoek juist een grote overstroming geweest en zag het er, zeker voor die regio, erg groen uit. Na aankomst in Dadaab bezoeken we eerst het registratiecentrum voor nieuwe vluchtelingen. Vluchtelingen krijgen na registratie een kaart waarmee ze recht op een voedselrantsoen hebben. Het is rustig als we arriveren. De bewakers hebben de nieuwe vluchtelingen namelijk weggestuurd omdat de meeste computers niet werken vanwege het zand en het stof. Dadaab bestaat uit meerdere aparte kampen waarvan we er twee bezoeken. In het Ifo-kamp bezoeken we een lagere school. Onze lunch is op de 'compound'; een ommuurd terrein waar al het personeel van de VN-vluchtelingenorgani-

satie (UNHCR) en de andere hulporganisaties woont in simpele behuizingen. Daarna naar het andere kamp, waar de vluchtelingen hun problemen met ons delen. Er is onvoldoende voedsel, onvoldoende onderwijs voor de kinderen en vooral onvoldoende behuizing. Alhoewel 'behuizing' een woord is dat hier eigenlijk niet past. Het is bijna niet te beschrijven in wat voor piepkleine hutjes van takken, bedekt met wat plastic afval, mensen moeten wonen. Het leven is ook vrij uitzichtloos. Weinig vluchtelingen worden opgenomen door andere landen. De instroom is vele malen groter dan de uitstroom.

DONDERDAG

De donderdag staat in het teken van de piraterij. Vroeg in de ochtend nemen we een lokale vlucht naar Mombasa. Allereerst brengen we een bezoek aan Shimo La Tewa, een van de grootste gevangenis in het land. In deze gevangenis is een speciaal deel vrijgemaakt voor de plaatsing van Somalische piraten. Direct bij binnenkomst zien we de piraten gehurkt in de gang zitten, twee aan twee vastgeketend. Op deze manier worden ze naar het ziekenhuis overgebracht voor behandeling. We worden geïnteresseerd door ze gadeslagen. We arriveren op een grote binnenplaats met allemaal planten en vrolijk gekleurde muren met tekeningen van wilde dieren. De gevangenen hebben het zelf geschilderd. Het geheel doet eerder aan als een zomerkamp dan een gevangenis. De gevangenen dragen een wit-zwart gestreept pak als ze veroordeeld zijn en gewone kleding als ze verdachten

zijn. Allemaal lopen ze vrij rond, ze werken in de tuin of zijn met andere klussen bezig. We bezoeken de gaarkeuken en de voorraadkamer. Daarna bezoeken we een slaapzaal, een naaiatelier en een meubelmakerij. Het ziet er allemaal goed, schoon en indrukwekkend uit. De slaapzalen zijn weliswaar klein en volgestouwd met bedden, maar omdat er zoveel activiteiten worden aangeboden lijkt dat niet zo te deren. Het is niet zo dat ze de hele dag in hun cel moeten vertoeven. De hoofdbewaker legt ons uit dat alles er op gericht is om de gevangenen zo goed mogelijk te resocialiseren, zodat de teruggang naar de maatschappij zo soepel mogelijk verloopt. Ze kunnen cursussen volgen en naar school, alles om de kans op terugval te minimaliseren als ze eenmaal vrij komen. We besluiten ons bezoek bij de piraten. Zij worden apart gehouden van de andere gevangenen om diverse redenen: ze spreken geen Engels of Swahili, hebben een heel andere cultuur en krijgen ook ander voedsel. Sommige van de Keniaanse gevangenen vinden dat er sprake is van een voorkeursbehandeling – ook door de vele aandacht die er voor de piraten is vanuit de internationale gemeenschap – dus om jaloezie te vermijden eten en slapen zij apart. In de middag bezoeken we het gerechtsgebouw, om inzicht te krijgen in het Keniaanse rechtssysteem. We worden ontvangen op het kantoor van het hoofd van de magistratuur, Rosemelle Mutoka. Deze inspirerende vrouw vertelt ons behalve over haar bijzondere persoonlijke geschiedenis ook over de problemen die momenteel plaatsvinden met de berechting

van piraten. Sinds vorig jaar zijn er namelijk geen Somalische piraten meer berecht door de Keniaanse autoriteiten. Dit komt enerzijds doordat de rechtbank waar Rosemelle het hoofd van is, de magistratuur, wat min of meer te vergelijken is met een kantonrechter of een arrondissementsrechtbank, in feite helemaal geen mandaat heeft om zich bezig te houden met zaken die zich buiten het territorium van Kenia bevinden. Deze zaken zouden moeten worden overgedragen aan de zogenaamde High Court. De reden dat Kenia toch akkoord is gegaan met het opnemen en berechten van piraten is dat het ministerie van Buitenlandse Zaken daartoe een overeenkomst heeft getekend met de internationale gemeenschap. Maar noch de openbare aanklager, noch de rechtbanken zijn hierover ooit geraadpleegd. De openbare aanklager gooit nu roet in het eten, waarmee het stopzetten van de opname en berechting van piraten in feite een politiek probleem is geworden.

VRIJDAG

Op vrijdag gaan we per auto naar het westen, door de Rift-vallei, naar het Naivasha-meer. Het gebied staat bekend om de bloemenkwekerijen, met name rozen en anjers worden hier gekweekt. Vrijwel alle bloemen worden geëxporteerd naar de Europese markt. Eenmaal aangekomen bezoeken we Oserian. Dit bedrijf is in 1969 opgericht door een Nederlander en is ondertussen een van de grootste bloemenkwekerijen van Kenia. Naast een bloemenkwekerij beheren ze ook een groot natuurreservaat. Oserian heeft als Fair Trade gecertificeerd bedrijf verschillende onderscheidingen ontvangen voor de maatschappelijk bewuste manier waarop ze bloemen kweekt. Na een bezoek aan het laboratorium waar ziektevrij plantmateriaal wordt gekweekt brengen we een bezoek aan twee geothermale centrales. Navaisha ligt in een vlukanisch actief gebied en door de geothermale bronnen verwarmt Oserian de eigen kassen en produceert het bedrijf zijn eigen energie. We besluiten ons bezoek in het pakhuis. We worden in een pak gehesen en langs alle onderdelen van het productieproces geloodst. Honderden werknemers staan hier

rozen te verwerken. De rozen worden van een automatische band gehaald, op lengte gesorteerd, deels ontdaan van de bladeren en ingepakt. Dan worden ze naar Nairobi gebracht om met het vliegtuig naar Europa te worden gebracht (via Nederland), waar ze na enkele dagen in de supermarkt of de veiling liggen. Voordat we vertrekken vragen we nog naar de verhalen over seksuele intimidatie en corruptie. Naast de onafhankelijke controle van de verschillende certificeringen van Oserian is het goed om te horen dat de aanstelling van nieuw personeel door een comité wordt geregeld. Als dat slechts door een opzichter gebeurt is de kans groter dat er om seksuele gunsten en een geldbedrag gevraagd wordt.

ZATERDAG

De nacht van vrijdag op zaterdag is de enige die we buiten Nairobi doorbrengen, in het Tea hotel in Kericho. Om 8 uur 's ochtends zitten wij in een zaaltje bij Unilever: het begin van een dag over de theesector, een zeer belangrijk exportproduct voor Kenia. Hoewel India en China een veel hogere theeproduktie hebben, is Kenia het echte exportland. Egypte, Pakistan, de EU: overal gaat het naartoe. Thee wordt geproduceerd in plantages, zoals bij Unilever, en door kleine boeren. Tot de onafhankelijkheid in 1963 werden kleine boeren niet geacht thee te verbouwen. Nu produceren ze bijna 1,5 keer zoveel als de plantages. De velden zien er prachtig uit, één golvend groen tapijt is het. Overal zijn groepjes plukkers bezig. Ze plukken de bovenste twee of drie blaadjes. Als je de thee niet zou plukken en snoeien, worden het bomen.

Unilever is een van de grote spelers in de Keniaanse thee, o.a. via bekende merkenamen als Lipton. We zijn extra benieuwd vanwege een rapport van de stichting SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) waarin allerlei misstanden naar voren komen. Zo zou langs etnische lijnen worden geworven en worden er van ondergeschikten geld en seksuele diensten verwacht in ruil voor een contract of andere privileges. Unilever realiseert zich dat deze problemen zich voor kunnen doen, heeft ze ook in kaart gebracht en

oplossingen aangedragen en doet van alles om de sociale omstandigheden voor de medewerkers op goed niveau te brengen. Vanwege de geringe duur van het bezoek onthouden wij ons van een conclusie. Net als bij het theebedrijf: we zijn passanten, we hebben geen gelegenheid om met groepen plukkers te praten, we spreken mensen van het topkader en die willen natuurlijk vertellen hoe succesvol de zaken verlopen. We rijden over glibberige weggetjes van rode aarde en komen aan bij John Tanui, een theeboer. Zijn bedrijfje is een lust voor het oog. Want naast een veldje met thee, staan er bananen, maïs, suikerriet, kool en cassave. Hij heeft ook een koe. Het is een kruising tussen een lokale zebou en een Fries. De melk verkoopt hij. Uiteindelijk komen we bij de theefabriek aan. Hier brengen de boeren hun groene blaadjes naartoe. De thee wordt gewogen en ze krijgen een bon mee. In de fabriek, gerund door de Kenya Tea Development Agency (KTDA), wordt de groene thee gedroogd, vermalen en verpakt, waarna de reis naar Mombasa kan beginnen: op naar de exportmarkt. KTDA is een echte boerenorganisatie, vroeger van de staat, nu van boeren voor boeren.

CONCLUSIE

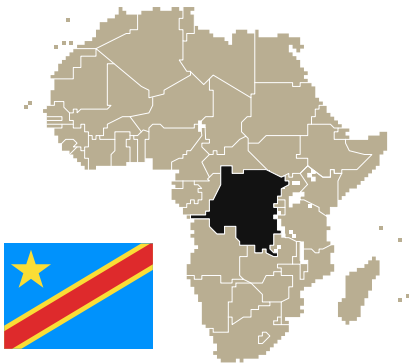
Het was een zeer goed gevulde week met een uiterst gevarieerd programma. Aanvankelijk was ik wat beducht: Emile Roemer op zijn eerste dag in Afrika al in een van de grootste sloppenwijken van het continent, gaat dat niet een beetje snel? Maar aan het eind stelden we vast dat het als werkbezoek buitengewoon effectief was geweest door de variatie aan politiek relevante onderwerpen. Het levert een hele dosis bagage, die benut kan worden in het debat over nut en noodzaak van ontwikkelingshulp. En tussendoor (met name tijdens de autotocht naar en van Naivasha en Kericho) krijg je ook een beeld van het land, van de schoonheid van het landschap, de afwisseling in de landbouw, van de bezigheden van mensen in dorpen en steden, van markten, kleine restaurantjes, slechte wegen, goede wegen, en als toegift, giraffen, zebra's en impala's.

1 Zie ook www.sp.nl/service/dossiers/globalisering/dagboekkenia2007/

CONGO, EEN GESCHIEDENIS

VAN REYBROUCK LAAT MENSEN AAN HET WOORD WIER LEVEN GETEKEND IS DOOR DE GESCHIEDENIS

Tekst: Kees Slager

CONGO

Hoofdstad: **Kinshasa**

Inwoners: **68,7 miljoen** (2009)

Landstaal: **Frans, Lingala, Kikongo,**

Swahili, Tshiluba

Godsdienst: Christelijk **80%**

Nationaal inkomen per hoofd: **4.100 dollar**

Levensverwachting: **54,9 jaar**

Human Development Index: **0,489** (*hier geldt, hoe hoger hoe beter. Nederland staat op 0,890*)

Hoe beschrijf je de geschiedenis van een Afrikaans land waarvan vrijwel geen andere geschreven bronnen bestaan dan die zijn opgetekend door kolonistoren en missionarissen? Je kunt die bronnen kritisch beschouwen en proberen zo iets van de ware geschiedenis te weten te komen, maar het resultaat kan nooit meer worden dan een hopeloos ontoereikend verhaal.

De Vlaamse cultuurhistoricus David van Reybrouck is er de man niet naar om zo'n boek te schrijven. Hij publiceerde eerder romans en toneelstukken en bemoeide zich in zijn pamflet 'Pleidooi voor populisme' met de hedendaagse Europese politiek.

Als hij in 2003 besluit om de geschiedenis van Congo te beschrijven, is zijn eerste reflex dan ook niet om de Brusselse archieven in te duiken. Dat kan later wel, eerst stapt hij in een vliegtuig op zoek naar nog levende ooggetuigen van de geschiedenis van de enige Belgische kolonie. Tien van die reizen liggen ten grondslag aan zijn meeslepende boek 'Congo, een geschiedenis'.

In de inleiding verantwoordt hij zijn aanpak: 'De geschiedenis is zoveel meer dan wat opgeschreven is. Dat geldt altijd en overal, maar zeker in gebieden waar slechts een smalle bovenlaag toegang heeft tot het geschreven woord. Ik wilde mensen interviewen, alledaagse individuen wier levensloop getekend is door de geschiedenis.' Verderop voegt hij eraan toe: 'Ik praat liever met gewone mensen dan met bewindsleden, ik leer meer van anekdotiek dan van retoriek.'

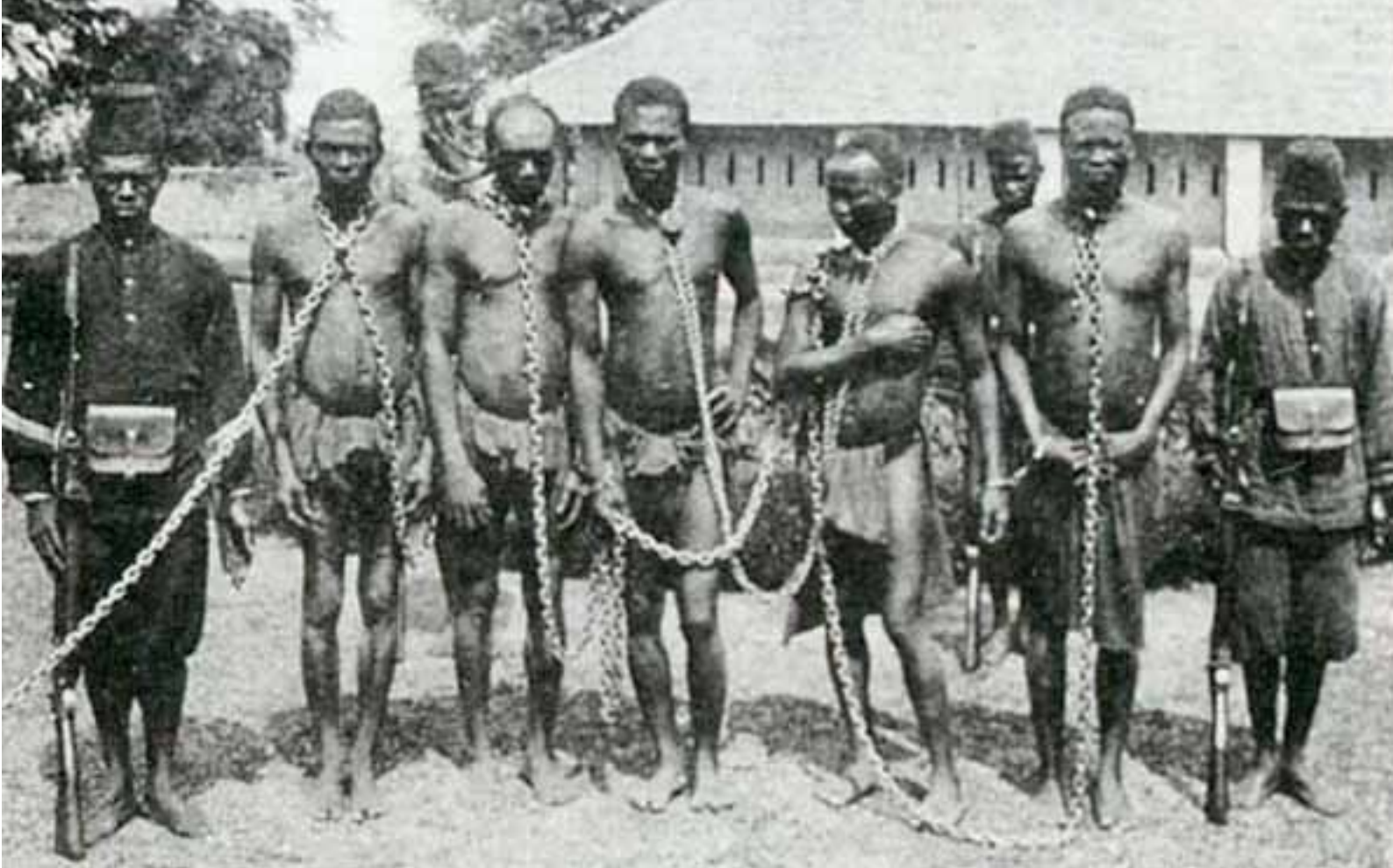
Hij kent de risico's van de gesproken geschiedenis ('Niets zo hedendaags als de herinnering'), maar wie zich

van de valkuilen bewust is, kan met de ooggetuigenverhalen de geschiedenis voller en tastbaarder maken. Dat doet Van Reybrouck. Hij sleept de lezer bijna zeshonderd pagina's mee op zijn vaak gevaarlijke tochten door het land en zijn geschiedenis. Je zit met hem in bedompte hutjes of op ontakelde kantoortjes, die hij in trefzekere zinnen beschrijft (want Van Reybrouck is een kijker), je hoort zijn gesprekken met de tientallen Congolezen, die hem beeldende fragmenten aanreiken voor wat uitgroeit tot een spannend maar tegelijk verbijsterend geschiedenisverhaal.

Dat verhaal begint bij de oudste, papa Nkasi, wiens foto op de omslag prijkt en die beweert in 1882 te zijn geboren en nog een van de 'boys' te hebben gekend van ontdekkingsreiziger Stanley toen die over de Congorivier zijn tocht van west naar oost maakte. Al luisterend naar die herinneringen, moet Van Reybrouck erkennen dat ze kloppen met wat er bekend is over die tijd, waarin de Congo Vrijstaat werd gesticht als privébezit van koning Leopold II.

Maar Van Reybrouck is niet de onderzoeker die dan alles in het werk stelt om te achterhalen of papa Nkasi inderdaad 126 jaar oud is en er zijn historici die hem dat verwijten. Het deert hem niet. Hij wilde immers niet 'de' geschiedenis van Congo schrijven,

Zo bracht Leopold II 'beschaving' naar Afrika

maar 'een geschiedenis', zijn eigen geschiedenis, waarin hij een karrenvracht aan historische feiten op een soepele manier mengt met de verhalen die hij op zijn reizen hoort. Na papa Nkasi volgt een bonte stoet van rebellenleiders, muzikanten, kindsoldaten, weduwen en stamoudsten tot en met papa Rovinsky, ooit gebombardeerd tot gemeentesecretaris omdat hij blind kon typen, die bij aankomst van de schrijver een trommel pakt om dit bijzondere bezoek ouderwets rond te bazuinen: 'De blanke is hier en zit in de fauteuil...'

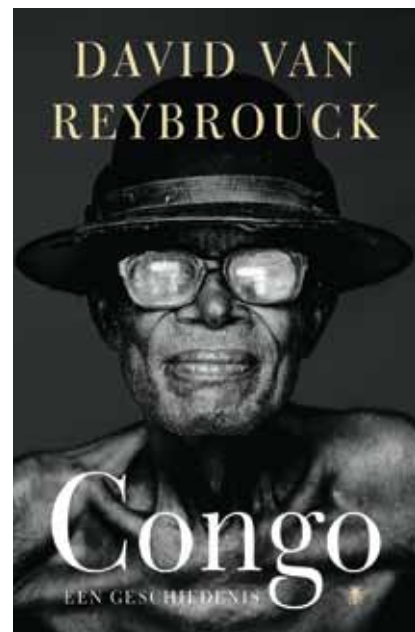
Dit boek is niet alleen een reisverslag vol prachtige zinnen en waarnemingen. Van Reybrouck heeft zich grondig gedocumenteerd en dus komen ook de mannen die sinds 1870 een hoofdrol speelden in dit land uitvoerig in beeld. Soms speelden ze even een heldenrol, maar dat verkeerde stevast in z'n tegendeel, zowel bij de blanke kolonisten zoals koning Leopold II als bij de zwarte dictators zoals Mobutu en Kabila.

Opnieuw zie je in dit boek bewezen dat het een ramp kan zijn voor de mensen als ze wonen in een land met

een rijke bodem, waarin – zoals in Congo – koper, goud, diamant, uranium en zelfs 80 procent van de wereldreserve aan coltan (nodig voor de mobiele telefoon) te vinden zijn. Van Reybrouck ziet dat ook: 'Een zwakke staat met een schatrijke bodem, dat is vragen om problemen.' Er is dan al een rij verhalen gepasseerd over handjeklap tussen louche ondernemingen en corrupte leiders, over invallen van privélegertjes, vaak gesteund door buurlanden, die ook wel wat willen meepikken, over bendes die kindsoldaten rekruteren om hele landstreken te terroriseren en alles te stelen wat er te stelen valt.

En waar in het laatste hoofdstuk de geschiedenis verandert in een actueel reisverslag, waarbij het doen en laten van de Chinezen in beeld komt, daar blijft zijn cynische conclusie overeind: 'Politiek gesproken is Congo een ramp, economisch een paradijs – voor sommigen althans. Failed nation states zijn de succesverhalen van een dolgedraaid mondiaal neoliberalisme.'

Dit boek heeft terecht zowel de Libris Geschiedenisprijs als de Ako Literatuurprijs gewonnen.

David van Reybrouck, 'Congo. Een geschiedenis', Amsterdam: De Bezige Bij, 680 p., ISBN: 978 90 234 5866 1, € 24,90

BLUFPOKER

DE DUISTERE WERELD VAN HET INTERNATIONAAL RECHT

Tekst: Johan van den Hout

Ondanks de vernietigende recensies die het chaotisch geschreven en slordig geredigeerde boek 'Blufpoker' van advocaat Geert-Jan Knoops te verduren kreeg, is het een interessante bron over hoe het internationaal recht in de praktijk functioneert. Uit eigen ervaring weet Knoops te vertellen over de tribunalen voor Rwanda en Sierra Leone, en internationale strafzaken tegen Afghaanse generaals of Nederlanders in buitenlandse gevangenissen. Zijn centrale boodschap: overschat de mogelijkheden van het internationaal (straf)recht niet.

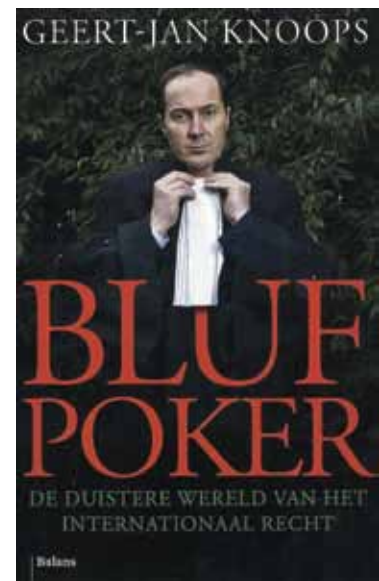
'Toen ik in 1999 mijn eerste zaak kreeg bij het Rwanda Tribunaal, had ik nooit verwacht elf jaar later tot deze conclusie te moeten komen', zo begint Knoops zijn boek. 'Het internationaal recht is onlogisch gecodificeerd en eigenlijk nergens expliciet beschreven, het is een collage van diverse bronnen. Het internationaal (straf)recht draagt vooral niet bij aan vrede en veiligheid.'

Elke verdachte in de beklagdenbankjes van het Internationaal Strafhof (ICC) in Den Haag of bij VN-tribunalen zal stellen dat zijn proces een politiek spelletje is. Knoops geeft hen met een reeks voorbeelden deels gelijk. 'Nederland is lange tijd tegenstander geweest van het toelaten van Servië tot de EU, omdat onder anderen Karadzic en Mladic nog niet waren overgedragen aan het Joegoslavië-tribunaal. Economische belangen worden zo ingezet om het internationaal recht te beïnvloeden.' Ook druk om tot een bepaald oordeel te komen speelt een rol. De Amerikaanse ambassade in Liberia waarschuwde voor de gevolgen van een eventuele vrijspraak van ex-president Charles Taylor, zo bleek uit door Wikileaks gelekte telegrammen. 'Voor de verdachte', zo stelt Knoops, 'blijft de nare smaak in de mond dat de internationale politiek de straftribunalen wel degelijk in haar greep heeft.'

Maar ook potentiële verdachten hebben politieke spierballen. Toen de UNHCR (het Hoog Commissariaat voor Vluchtelingen, een instelling van de Verenigde Naties) een rapport publiceerde waarin het Rwandese leger ervan werd beschuldigd honderden Hutu-vluchtelingen te hebben vermoord, liet president Kagame van zich horen: 'Hij dreigde zijn troepen terug te trekken uit de VN-vredesmissie in Darfur. Politiek en recht zijn hier wel heel sterk met elkaar verweven', aldus Knoops. Kagame laat zich er vooral op voorstaan de genocide van 1994 in zijn land tegen de Tutsi's te hebben beëindigd. De vraag is volgens Knoop hoe onafhankelijk dit soort rapporten is en wat de gevolgen ervan zouden moeten zijn. 'De VN blijft de antwoorden schuldig, en zolang blijft het voor burgers in Afrika onduidelijk wat zij daarmee opschieten.'

De vraag of het internationaal (straf)recht werkelijk een bijdrage levert aan vrede en veiligheid wordt volgens Knoop zelden gesteld. 'Dat is nog nooit wetenschappelijk vastgesteld.' Maar zijn eigen bevindingen in Afrika leiden hem wel tot de conclusie dat we van het internationaal recht op dit terrein niet te veel verwachtingen moeten hebben. 'Het tribunaal vertrekt weer als jullie zaken zijn

Geert-Jan Knoops, 'Blufpoker, de duistere wereld van het internationaal recht', uitgeverij Balans: Amsterdam 2011, 224 p., ISBN 9789460033568

afgehandeld. Maar ons volk blijft arm en op korte termijn begint de oorlog opnieuw', vertrouwt een oorlogsslachtoffer in Freetown hem toe. In 2015 zal de VN in totaal zo'n 6,3 miljard dollar hebben uitgegeven om via internationale tribunalen nog geen 150 personen te berechten, zo rekt Knoop ons voor. 'Er zijn wereldwijd geen andere projecten waarin zonder feitenonderzoek miljarden dollars worden gepompt.' Het Internationaal Strafhof in Den Haag wordt niet erkend door China, Rusland en de Verenigde Staten. Tot nu toe zijn door het ICC uitsluitend Afrikanen vervolgd en daardoor dreigt het strafhof zijn legitimiteit te verliezen. Ook alle lopende zaken van het ICC spelen zich af in Afrika. Door het VN-tribunaal in Sierra Leone, waar Knoops als advocaat werkzaam was, werden slechts tien personen berecht. Geen enkele vooraanstaande politicus of militair durfde daar te getuigen. 'Op dat zelfde moment verschenen voor de Sierra Leoneanse Waarheidscommissie ruim zesduizend mensen die wilden afrekenen met het duistere verleden', aldus Knoop. Dat relativeert het belang van het tribunaal in niet geringe mate.

Een oplossing is niet eenvoudig. 'Er is geen visie, geen coherent model', klaagt Knoops. Zijn oplossing is wat hij noemt een à la carte-menu: 'Per geval zal bekeken moeten worden welk model van berechting het best passend is; de ene keer een waarheidscommissie, de andere keer misschien een tribunaal.' Maar ook dat beantwoordt niet de door hem zelf gestelde vragen over de mogelijkheden of wenselijkheden van het internationaal (straf)recht. Vooral het temperen van té hoge verwachtingen van oorlogtribunalen lijkt de boodschap te zijn. Toch is het voor het eerst in de geschiedenis dat politieke leiders via internationale rechtspraak ter verantwoording worden geroepen: een hoopvol begin.

MEDICIJNEN VOOR WIE HET BETALEN KAN

Tekst: Ineke Palm

Twee miljard mensen hebben geen toegang tot essentiële geneesmiddelen, jaarlijks sterven daardoor onnodig 14 miljoen mensen. Wilbert Bannenberg, oprichter van Wemos en adviseur op het gebied van internationale volksgezondheid, zet zich al vele jaren in om dit onrecht te bestrijden. Bijvoorbeeld in Afrika, waar 23 miljoen mensen met hiv/aids zijn geïnfecteerd en velen sterven omdat ze de noodzakelijke medicijnen ontberen. Naast de tekortschietende zorg vormt het patentbeleid een belangrijke barrière voor de toegang tot medicijnen in ontwikkelingslanden. Tot 1995 mochten deze landen dure merkgeneesmiddelen goedkoop namaken op basis van de werkzame stof: generieke geneesmiddelen. Sinds 1995 is het TRIPS-verdrag (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) van kracht. Daardoor moesten ontwikkelingslanden uiterlijk in 2005 de strenge westerse patentwetgeving invoeren (met een monopolie voor twintig jaar); alleen de minst ontwikkelde landen hebben nog tot 2016 een uitzonderings clausule, die hopelijk verlengd gaat worden.

U was eind jaren negentig adviseur van de Zuid-Afrikaanse regering, tijdens de processen van de farmaceutische industrie tegen de regering-Mandela. Wat speelde er?

‘Het was net na de internationale boycot van Zuid-Afrika, die als neveneffect had gehad dat de Zuid-Afrikaanse farmaceutische industrie een monopoliepositie had. Aidsmedicijnen waren duur en alleen bereikbaar voor rijke witte mensen. Daarom wilde de regering de geneesmiddelenwet zo wijzigen dat import van goedkopere geneesmiddelen uit bijvoorbeeld India mogelijk werd. Het TRIPS-verdrag biedt namelijk wel speelruimte (flexibility) voor dit soort parallelimport of voor dwanglicenties. Zo kan het evenwicht worden bewaakt tussen de belangen van een octrooihoudend bedrijf en de belangen van de overheid, die de toegankelijkheid van de zorg wil borgen. De farmaceutische industrie kwam echter in verzet. Het proces over de toegestane flexibiliteit onder TRIPS duurde jaren. Omdat er dagelijks duizend mensen stierven, hebben we de publieke opinie ingeschakeld. We haalden patiënten die aan aids dreigden te overlijden naar de rechtbank. Onder druk van de internationale opinie heeft de industrie uiteindelijk in 2001 toegegeven. Dit proces berokkende de farmaceutische industrie veel

imago-schade. Daarom staakte zij het verzet tegen de import van generieke geneesmiddelen. Door dit (en een later) proces daalden de prijzen van een jaar AIDS remmers van merk-geneesmiddelen van 7000 naar 340 en die van generieke geneesmiddelen naar ongeveer 82 dollar per persoon per jaar. Toen de farma-industrie haar marktmonopolie in Zuid-Afrika niet langer via patenten kon verdedigen, werd het in heel Afrika mogelijk om generieke geneesmiddelen in te voeren. Dat heeft er mede toe geleid dat in Afrika inmiddels 3,9 van de 10,6 miljoen mensen die aids-geneesmiddelen nodig hebben die ook krijgen.’

India heeft inmiddels de strenge patentwetgeving moeten invoeren. Daarmee valt op termijn de belangrijkste producent van generieke geneesmiddelen voor Afrika weg.

‘India levert inderdaad een groot deel van Afrika’s generieke aidsmedicijnen. Vanwege de strenge patentwetgeving mag India geen geneesmiddelen meer namaken die vanaf 2005 gepatenteerd zijn. Dat ga je nu zo’n beetje merken, want geneesmiddelen komen zo’n zeven tot twaalf jaar na patentering op de markt (vanwege tests op werkzaamheid en veiligheid –red.) Voor oudere producten zijn nog wel generieken beschikbaar. Maar omdat de virussen langzaam resistent worden zijn gaandeweg nieuwe geneesmiddelen nodig. Anders dan tien jaar geleden weet de industrie dus zeker dat er rond de nieuwe medicijnen geen concurrentie uit India komt. Als straks de oude medicijnen niet meer werken zullen er alleen dure merkgeneesmiddelen zijn. ‘Sorry, je gaat dood’, wordt dan de boodschap.

Maar je kunt toch de flexibiliteit uit het TRIPS-verdrag gebruiken, omdat er gewaakt moet worden voor een evenwicht tussen de belangen van de industrie en de toegankelijkheid van zorg?

‘Je kunt wel een dwanglicentie of parallelimport invoeren, maar er is geen alternatief meer: geen generiek

geneesmiddel uit India. Dan zou je een fabriek moeten vinden die het product wil namaken op grond van een dwanglicentie, die weer kan vervallen. Dat doet geen fabriek. Bovendien mogen dwanglicenties in hoofdzaak voor eigen markt worden gebruikt, je mag hooguit 49 procent uitvoeren. Europa heeft bereikt dat elk land een daar gepatenteerd product mag namaken op basis van een bestelling van een ontwikkelingsland (de '30 augustus-procedure'). Men zag namelijk ook wel dat arme landen helemaal geen fabrieken hebben die voor eigen markt geneesmiddelen kunnen maken. Deze procedure is echter zo gecompliceerd dat maar één bedrijf zich eraan gewaagd heeft, een Canadees bedrijf, voor Rwanda, en dat was eens maar nooit weer. Het is dus theoretisch mogelijk, maar omdat het economisch en commercieel niet interessant is, is het gewoon voor de show: 'windowdressing'. Zonder generieke concurrentie hebben we geen dwangmiddelen om de farmaceutische industrie te dwingen de prijs te verlagen. Zelfs een dwanglicentie helpt niet als je geen fabriek hebt om ze na te maken. Dan stellen al die flexibiliteiten in het TRIPS-verdrag eigenlijk niets voor en heeft de farmaceutische industrie alle touwtjes in handen. Het hangt dan af van de politieke druk die we kunnen uitoefenen of farmabedrijven, omwille van hun reputatie, zo vriendelijk willen zijn om de prijs in ontwikkelingslanden te verlagen.'

Maar de industrie zal misschien niet opnieuw in een kwaad daglicht willen komen?

'Er zijn enkele goede voorbeelden, bijvoorbeeld Gilead. Dat bedrijf heeft acht generieke bedrijven, onder meer uit India en Zuid-Afrika, toestemming gegeven om producten na te maken voor verkoop in arme landen: een vrijwillige licentie dus. Ook GlaxoSmithKline lijkt van goede wil. Aan de andere kant zie je dat de farma-industrie prijsverlagingen voor tussenlanden weer wil afschaffen – er gelden grofweg drie prijsniveaus: voor rijke landen, allerarmste landen en tussenlanden. Vertrouwen op goed gedrag is niet voldoende. Als wij de *flexibilites* uit het TRIPS-verdrag willen gebruiken, zullen we een generiek geneesmiddel als drukmid-

Het TRIPS probleem dreigt verergerd te worden door een vrijhandelsverdrag waarover de Europese Commissie op het moment onderhandelt met India. Daarin wordt hogere bescherming van intellectueel eigendomsrecht gevraagd dan het vereiste minimum in TRIPS, in ruil voor betere toegang tot de Europese markt. Via 'data exclusivity' dreigt nu een extra barriere voor goedkopere geneesmiddelen te worden ingevoerd waarbij de tweede of derde producent van generieke geneesmiddelen zich voor 5-10 jaar niet mag beroepen op de veiligheids en werkzaamheidsgegevens van het bedrijf dat als eerste een registratie bij de geneesmiddelen autoriteiten aanvraag. Daardoor houdt de eerste producent een monopolie en blijft de prijs hoog.

del moeten hebben. Er is nu een fabriek in Oeganda gebouwd, een kopie van een fabriek van Cipla uit India. De Oegandese regering heeft deze fabriek gekocht van Cipla, dat ook de technische kennis en de mensen om de fabriek te runnen heeft geleverd. Ook de halffabrikaten komen van het Indiase bedrijf. De Indiase fabriek mag geen geneesmiddelen of grondstoffen meer namaken van een vanaf 2005 gepatenteerd geneesmiddel. Tot 2016 mag Oeganda, als minst ontwikkeld land, dat wel. Zo hebben we een sluiproute gevonden om de strenge patentwetgeving te omzeilen. De minst ontwikkelde landen zullen zo zelf capaciteit moeten opbouwen. Daar hebben ze wel hulp bij nodig, zoals kennisoverdracht. Nederland zou hier veel meer aan kunnen doen, bijvoorbeeld met de kennis die we nu in Oss hebben. Het TRIPS-verdrag verplicht rijke landen zelfs tot kennisoverdracht.'

Moeten we het hele patentbeleid, het octrooisysteem niet ter discussie stellen? In elk geval de verplichtingen van het TRIPS-verdrag voor ontwikkelingslanden schrappen?

'Ja, zonder meer. We zijn duidelijk tegen de grenzen van het octrooisysteem aangelopen, ontwikkelingslanden hebben daar last van. Niet alleen vanwege te hoge prijzen, ook omdat er te weinig wordt geïnvesteerd in onderzoek naar ziekten in arme landen. We hebben een model dat niet werkt als de markt alleen maar bestaat in armoedelanden, met armoedeziekten of tropenziekten. De wereld moet dus een ander model vinden om nieuwe geneesmiddelen te ontwikkelen. Dat is niet makkelijk, maar ook niet onmogelijk. De discussie loopt al enkele jaren in de Wereld Gezondheids Organisatie (WHO), vooral vanuit de ontwikke-

lingslanden, die daar een meerderheid hebben. Maar de USA, EU en Japan hebben 88 procent van alle patenten in handen en beschermen de markt. De patenten in de armste ontwikkelingslanden niet laten werken zou inderdaad een goede maatregel zijn. Het is duidelijk bewezen dat het patentsysteem niet werkt in de armste landen, dus laat het daar dan ook niet van kracht zijn. Om de ontwikkeling van nieuwe geneesmiddelen te bevorderen zou je kunnen zeggen: geef 500 miljoen dollar aan wie het probleem oplost. Dan gaan we voor een redelijke prijs alle medicijnen van jullie kopen, maar dan de prijs laag maken voor ontwikkelingslanden.'

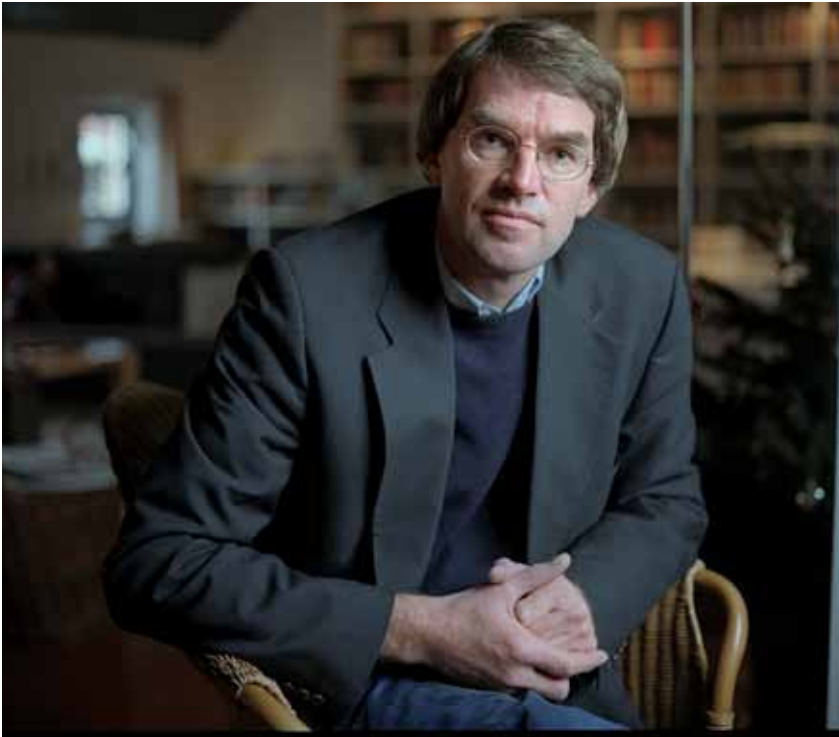
Hoe zie je de toekomst voor Afrika in op dit vlak?

'De farmaceutische industrie heeft even pas op de plaats moeten maken met die aidsmedicijnen, omdat er geduchte concurrentie was uit India. Maar die droogt nu op en nieuwe concurrentie, zoals uit Oeganda, is nog niet voldoende georganiseerd. En het probleem is veel groter dan alleen aids. Binnen tien jaar wordt de grootste sterfte in ontwikkelingslanden veroorzaakt door hart- en vaatziekten, hoge bloeddruk, suikerziekte en kanker. Omdat ook daar mensen langer gaan leven, en het tabaksgebruik daar ook toeneemt. Veel meer mensen zullen chronisch medicijnen nodig hebben. Voor die markt verdedigt de industrie het patentrecht, daarvoor heeft ze wel wat water in de wijn willen doen bij de aidsmedicijnen. Dat gaat niet gebeuren voor de chronische ziekten van de toekomst in Afrika. Daarvoor zullen geneesmiddelenpatenten naar verwachting een nog veel groter probleem gaan vormen.'

DE POLITIEKE HETZE VAN PROFESSOR ELZINGA

Tekst: Ronald van Raak, SP-Tweede Kamerlid

Foto: Sake Elzinga

Professor Elzinga wil ik feliciteren met zijn eerste lustrum. Al vijf jaar voert Douwe Jan Elzinga een politieke strijd tegen de afdrachtregeling van de SP, het laatst in zijn column in Binnenlands Bestuur van 24 juni 2011. Elzinga is hoogleraar Staatsrecht aan de Rijksuniversiteit Groningen, maar ook actief lid van de PvdA, onder meer als redacteur van Socialisme en Democratie, het blad van het wetenschappelijke bureau van de partij. Ik vind het prima als professoren actief zijn in de politiek. Ik neem Elzinga echter kwalijk dat hij hierbij willens en wetens onwaarheden blijft verkondigen. Nog kwalijker vind ik dat hij gemeenten en provincies aanzet om de wet te overtreden.

De SP heeft een afdrachtregeling, net als de meeste andere partijen. Op deze manier investeren wij in onze vrijwilligers. Het percentage afdracht verschilt echter per partij: bij de PvdA is dat 2 procent, bij CDA en D66 3 procent en bij GroenLinks en de PvdD 15 procent. Bij de SP is de

afdracht veel hoger, dat is een afspraak die wij met onze leden hebben gemaakt. In tegenstelling tot veel andere partijen accepteren wij geen geld van commerciële sponsors, door deze hoge afdracht proberen wij onze onafhankelijkheid te bewaren.

De redeneringen die Elzinga door de jaren heen in zijn columns geeft zijn niet altijd even helder, maar twee argumenten komen telkens terug. De afdrachtregeling van de SP zou in strijd zijn met de onafhankelijkheid van politici. Maar net als bij andere partijen is onze regeling gebaseerd op een overeenkomst tussen de partij en de kandidaat-volksvertegenwoordiger of -bestuurder. De afdracht van de SP zou volgens Elzinga bovendien strijdig zijn met de regel dat we stemmen zonder last. Maar ook hier onderscheidt de SP zich in niets van andere partijen.

Behalve met argumenten komt professor Elzinga in zijn columns met allerlei verdachtmakingen. De SP zou

‘de rijkste partij zijn’ en allerlei ‘twijfelachtige constructies’ gebruiken. Veel andere partijen zijn waarschijnlijk veel rijker dan de SP. Hoeveel, dat weet ik niet, partijen hoeven hun sponsors nog steeds niet openbaar te maken. De afdrachten van de SP zijn wel openbaar. Mensen kunnen giften aan partijen ook aftrekken van de belasting. SP’ers kunnen dat eveneens doen – zonder daar persoonlijk voordeel bij te hebben. In een reactie op de kritiek van Elzinga en anderen verbaasde fiscaal econoom Leo Visser zich in Het Financieele Dagblad van 19 oktober 2007 dat iedere Nederlander blijkbaar giften mag aftrekken, behalve SP’ers.

Het enige verschil tussen de afdrachtregeling van de SP en die van andere partijen is van organisatorische aard. Om onnodige bureaucratie te voorkomen maken SP’ers gebruik van een cessie, waarin zij overheden vragen vergoedingen over te maken naar de rekening van de partij. Die houdt de afgesproken afdracht in en maakt de afgesproken vergoeding over. Deze cessie is niet in strijd met de onafhankelijkheid van politici, omdat zij evenals de afdracht vrijwillig is. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten stelde in VNG Magazine van 9 juni 2006 dat het niet aan overheden is om te bepalen naar welke rekening politici hun vergoedingen overmaken.

Het is de eigen keuze van professor Elzinga om zijn titel te misbruiken voor het voeren van partijpolitiek. Maar de oproep van Elzinga aan gemeenten en provincies om de afspraken met SP’ers te verbreken is niet anders te typeren dan als een politieke hetze. SP’ers houden zich aan de wet, gemeenten en provincies moeten de cessieverzoeken dan ook gewoon uitvoeren.

HUGH MASEKELA, 'COAL TRAIN'

Tekst: Sjaak van der Velden

In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw kwam de strijd tegen de Apartheid in Zuid-Afrika tot een hoogtepunt. Jongeren in Soweto gaven een heel nieuwe dimensie aan de strijd, die tot dan vooral via de geëigende kanalen van het ANC was gevoerd. De strijd ging een geheel nieuwe fase in en werd daarbij ondersteund door talloze kunstenaars. Uit Zuid-Afrika gevluchte artiesten maar ook westerse muzikanten als Paul Simon.

Velen herinneren zich het lied 'Free Nelson Mandela' van de Special AKA (een voortzetting van de ska-groep The Specials) uit 1984. Of het in 1988 wereldwijd uitgezonden Free Mandela concert vanuit Wembley in Engeland. De liedtekst van deze Rijke Rooie Leven is geschreven door Hugh Masekela, een van de vele Zuid-Afrikanten die tijdens het Apartheidsbewind de wijk namen naar het buitenland. Masekela is geboren in Kwa-Guqa, Witbank, in 1939 en begon al op jonge leeftijd trompet te spelen. Met zijn talent bouwde hij een muzikale carrière op. Hij had altijd oog voor de ongelijkheid in zijn land. Na de

schietpartij in Sharpeville in 1960, toen 69 mensen door de politie werden doodgeschoten omdat ze tegen de pasjeswetten van de regering protesteerden, verlieten Masekela en vele anderen het land. In de Zuid-Afrikaanse diaspora ontmoette hij onder meer zijn landgenote Miriam Makeba met wie hij optrad en ook in het huwelijk trad.

Hugh Masekela, de man met de trompet, heeft gespeeld met vele grote artiesten, van Louis Armstrong tot Bob Marley, Paul Simon (op 'Grace-land') en Fela Kuti. In zijn muziek heeft hij echter tot de dag van vandaag veel aandacht voor het lijden en de strijd van het volk van Zuid-Afrika. Zijn bekendste liedjes zijn 'Soweto Blues' (gezongen door Makeba) en 'Bring him back home', dat de officiële herkenningmelodie werd van de tour die Mandela over de wereld maakte na zijn vrijlating. Het nummer 'Coal Train' is van zijn album 'Waiting for the Rain' uit 1985. Hij bezingt daarin de zwarte mijnwerkers die uit vele landen in Afrika naar Johannesburg trokken. Hoe zij werden geronseld om diep onder de grond de rijkdommen omhoog te halen. In die rijkdommen delen was er voor hen echter niet bij.

In 1896 werden in Zuid-Afrika winbare hoeveelheden goud ontdekt en vanaf dat moment werden er arbeiders geronseld in Mozambique. Een paar jaar later was al tweederde van de arbeiders afkomstig uit die Portugese kolonie. De mannen kregen een contract voor 18 maanden, zonder enige garantie op een nieuwe overeenkomst na afloop van die periode. Omdat mijnarbeid lichamelijk heel zwaar is, werden de arbeiders streng medisch gekeurd en kregen ze

ook tijdens de duur van het contract goede medische zorg. Daarna was het weer met recht hun eigen zorg en trok de mijnonderneming zijn handen van hen af. Midden jaren tachtig van de vorige eeuw waren er jaarlijks ongeveer 480.000 zwarte mijnwerkers actief in de goudmijnen van Zuid-Afrika. Een enorme massa mensen die afkomstig waren uit vrijwel heel zuidelijk Afrika, tot Zambia en Tanzania aan toe (landen die overigens niet genoemd worden in het lied van Masekela). De grootste groep kwam trouwens uit Zuid-Afrika zelf (58 procent) en het toenmalige Tuisland Transkei (31 procent). Door de regels van de Apartheidsstaat mochten ook de Zuid-Afrikanten zich niet vrij bij de mijnen vestigen. Allen werden gehuisvest in barakken en ze werden meestal naar nationaliteit gescheiden.

Zulke grote groepen ongeschoolde en vaak analfabete mannen, ver van huis en haard en vooral van hun vrouwen; dat was natuurlijk vragen om moeilijkheden. Drankmisbruik en agressie zijn van oudsher bekende uitlaatkleppen voor mannen in dergelijke omstandigheden, maar ook muziek, en vanaf midden jaren zeventig grote stakingsbewegingen.

Masekela gaf vanuit zijn ballingschap in diverse nummers uiting aan de onvrede van zijn landgenoten. Het lied 'Coal Train' is een prachtig voorbeeld hiervan omdat hij daarin laat zien hoe de mijnwerkers leefden, op een manier die aansprekender is dan tientallen rapporten over hetzelfde onderwerp. De 72-jarige trompettist kreeg dan ook terecht een daverend applaus toen hij op 12 augustus jl. optrad in het Amsterdamse Concertgebouw.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 70

There is a train that comes from Namibia and Malawi
 There is a train that comes from Zambia and Zimbabwe,
 There is a train that comes from Angola and Mozambique,
 From Lesotho, from Botswana, from Swaziland,
 From all the hinterland of Southern and Central Africa.
 This train carries young and old, African men
 Who are conscripted to come and work on contract
 In the golden mineral mines of Johannesburg
 And its surrounding metropolis, sixteen hours or more a day
 For almost no pay.
 Deep, deep, deep down in the belly of the earth
 When they are digging and drilling that shiny mighty evasive
 stone,
 Or when they dish that mish mesh mush food
 into their iron plates with the iron shank.
 Or when they sit in their stinking, funky, filthy,
 flea-ridden barracks and hostels.
 They think about the loved ones they may never see again
 Because they might have already been forcibly removed
 From where they last left them
 Or wantonly murdered in the dead of night
 By roving, marauding gangs of no particular origin,
 We are told they think about their lands, their herds
 That were taken away from them
 With a gun, bomb, teargas and the cannon.
 And when they hear that Choo-Choo train
 They always curse, curse the coal train,
 The coal train that brought them to Johannesburg.

*Een trein komt uit Namibië en Malawi
 Een trein komt uit Zambia en Zimbabwe
 Een trein komt uit Angola en Mozambique
 Uit Lesotho, Botswana, en Swaziland,
 Uit het hele achterland van zuidelijk en centraal Afrika.
 De trein vervoert jonge en oude Afrikanen
 die zijn aangenomen voor contractwerk
 In de goudmijnen van Groot-Johannesburg
 Zestien uur of langer per dag voor een habbekrats.*

*Diep, diep, diep onder in de buik van de aarde.
 Als ze graven en boren in die glanzende, machtige ongreepbare rots,*

*Of als ze die slappe mieliepap op hun ijzeren borden met ijzeren
 handvatten kwakken
 Of als ze rusten in hun stinkende, vieze en van de vlooiën vergeven
 hostels en barakken
 Dan denken ze aan hun geliefden die ze misschien nooit meer zien
 Omdat ze misschien al met geweld zijn gedeporteerd
 Uit de huizen waar ze hen voor het laatst zagen
 Of midden in de nacht zijn afgeslacht
 Door rondtrekkende, plunderde benden van onduidelijke herkomst.
 Men zegt ons dat ze denken aan hun land en kudden
 Die van ze zijn afgenomen
 Met een geweer, bom, traangas en een kanon.
 En als zij de Choo-Choo trein horen
 Dan verloeken ze de kolentrein
 De kolentrein die ze naar Johannesburg bracht.*

Voor een live-versie van het nummer Coaltrain, Google op Hugh Masekela en klik op 'video's'

NIET WÉÉR DIE HONGER IN AFRIKA

ERIC SMALING
SP-EERSTE KAMERLID

Een enorm vluchtelingenkamp in Noordoost-Kenia, Dadaab, is voortdurend in het nieuws vanwege droogte en de grote toestroom van uitgehongerde Somaliërs. Riekje Camara, Emile Roemer, Ewout Irrgang en ik zijn daar in mei geweest. Toen was het gebied, wonderlijk genoeg, net geteisterd door overstromingen. Het was er erg groen. Het gebied waar het kamp is gevestigd is normaal gesproken woestijnachtig. Er wordt geen landbouw bedreven en het normale landgebruik is nomadische veehouderij.

De kranten staan nu vol van de hongerverhalen over deze regio. De FAO becijfert dat er 1,1 miljard euro nodig is, een schijntje vergeleken bij Griekenland, zelfs als je Rutte laat uitrekenen hoeveel daarnaartoe moet. Wat ons na ons bezoek in mei bijbleef was niet de honger, want de voedselvoorziening leek redelijk in orde. Het was de uitzichtloosheid die knaagde. De wetenschap dat er bijna achtduizend baby's waren waarvan de ouders

óók in het kamp waren geboren. Dadaab is de derde stad van Kenia geworden qua inwonersaantal, al zie je dan niet één normaal huis, maar alleen houten staketsels met plastic zeil eroverheen. Het enorme niets doen, dat viel op. 'De uitvreter' van Nescio was een van de verhalen uit mijn schooltijd die me zijn bijgebleven. Japie, de hoofdpersoon, houdt zich daarin bezig met 'versterven'. Het is een manier om de tijd te doden. Nu zijn Afrikanen daar toch al heel goed in, maar dit was confronterend voor mij, voor ons, zo gewend als we zijn om onze dagen vol te plannen met van alles en nog wat.

Krant en televisie ademen nu hongermoeheid. De toon is: hoe bestaat het toch dat we nu weer met zo'n hongernood te maken hebben? Hebben we dan niks geleerd? Wat kunnen we erover zeggen? Ten eerste: die vluchtelingenkampen zijn er vanwege politieke instabiliteit en geweld in Somalië, niet vanwege droogte. Ten tweede: de droogte die er wel is, is tijdelijk en niet typisch Afrikaans. Droogtes worden een probleem wanneer ze over meerdere jaren aanhouden (de Sahel in de jaren zeventig en tachtig) en wanneer een regering het lang uit het nieuws houdt (Ethiopië, 1984). Tegenwoordig zijn aardsatellieten dermate geavanceerd dat je droogtes en honger steeds beter kunt zien aankomen. Ten derde: de landbouwproductie in Afrika is structureel te laag. De oplossing is gelegen in het beter op elkaar afstemmen van overschotten en tekorten binnen Afrika. Daartoe moet beleid worden gevoerd dat boeren stimuleert om meer te produceren, moet er aan voorraadbeheer worden gedaan en moeten transport en logistiek worden verbeterd. Nu komt al twintig jaar lang het voedsel voor de kampen in Dadaab via de haven van Mombasa uit andere delen van de wereld. Uit delen waar via overheids-

subsidies systematisch overschotten worden geproduceerd. Het streven moet geheel gericht zijn op zoveel mogelijk produceren in de regio. De vluchtelingen kunnen daarin een rol spelen.

Dat laatste is overigens makkelijker gezegd dan gedaan. Kenia is niet te benijden: het biedt gastvrijheid (de kampen), maar de vluchtelingen kunnen er niet uit. Tegelijkertijd worden hele wijken van Nairobi en Mombasa bewoond door redelijk welgestelde Somaliërs. Er gaat, naar verluidt, veel piratengeld om in die wijken. De handel in qat, het stimulerende plantje dat ze zo graag kauwen en dat goed groeit op de flanken van Mount Kenya, loopt als een trein en grote hoeveelheden wapens zijn de poreuze, lange grens tussen Somalië en Kenia al overgestoken. De sterk gegroeide onveiligheid in Nairobi is er een rechtstreeks gevolg van.

Die 1,1 miljard: ik hoop dat het wordt opgehaald, maar het blijft noodhulp. Met die 1,1 miljard wordt niet het pad ingeslagen naar een robuuster voedselsysteem voor Afrika, wordt niet gekeken hoe buurlanden van falende staten als Somalië geholpen kunnen worden het hoofd te bieden aan de ontwrichting en wordt niet het effectieve pad gekozen om een land als Somalië weer enigszins in het gareel te krijgen, hoe moeilijk dat ook is.

SPANNING

CRISIS EN VERZET

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 8, september 2011

CRISIS EN VERZET

De economische crisis woekert voort. Aanvankelijk waren veel economen ervan overtuigd dat de ernst van de crisis hoog was maar het eind in zicht. Tegenwoordig praten ze in groeiende mate over de dubbele dip. Er komen volgens die gedachte problemen aan waarbij die van 2008 in het niet zullen zinken.

Hoe de werkelijkheid zal zijn, is moeilijk te voorspellen al zijn de vooruitzichten niet gunstig. Wat we wel kunnen zien is dat de crisis allerwege wordt aangegrepen voor bezuinigingen en het tegen elkaar opzetten van bevolkingsgroepen. Jongeren wordt wijsgemaakt dat de ouderen op hun kosten feestvieren, Nederlanders krijgen te horen dat Grieken allemaal corrupt zijn en VVD-CDA en PVV pakken de ambtenaren aan want daar zijn er toch te veel van.

Crisissen roepen altijd ongeveer hetzelfde scenario op. Werkgevers en overheid willen bezuinigen en de meeste mensen zijn daarvan op een of andere manier de dupe. Doordat bevolkingsgroepen tegen elkaar worden uitgespeeld is het telkens weer moeilijk om het verzet tegen de plannen van hogerhand te organiseren. Toch laten heden en verleden zien dat verzet wel degelijk mogelijk is en ook zin heeft. Al maanden demonstreren massa's mensen in Spanje en Portugal tegen de verslechteringen. In Griekenland, het land dat het zwaarst wordt getroffen, bestaat ook al maanden breed verzet tegen de bezuinigingen. We spraken hierover met Vangelis Chorafas, een onafhankelijke Griekse socialist.

De regering, rechtse economen en opiniemakers roepen om het hardst dat er bezuinigd moet worden. Marcel van Dam ziet hier echter in het geheel de noodzaak niet van in. Hij verdenkt het Centraal Plan Bureau er van politiek te bedrijven en verwijt de linkse politieke partijen dat ze gedwee meegaan in de gedachte dat

het noodzakelijk is om te bezuinigen. Jola van Dijk sprak met Van Dam en een onderzoeker van het CPB en komt tot een verrassende conclusie.

Toen vorig jaar het boek 'Het land is moe' van Tony Judt verscheen, werd daar veel aandacht aan besteed. Het boek is inmiddels aan zijn negende druk toe. Jasper Lukkezen (ook van het CPB) doet in deze Spanning een aantal berekeningen van Judt over en laat zien dat iedereen in de maatschappij er nadeel van ondervindt als de rijkdom te ongelijk is verdeeld. De vraag blijft dan natuurlijk wel liggen waarom dan niet iedereen het verzet komt tegen die ongelijkheid. Lukkezen vertrouwde ons per email toe dat hij denkt dat dit vooral te maken heeft met de kortzichtigheid van het individu. Statistisch kan het waar zijn dat ook rijken nadelen ondervinden van maatschappelijke ongelijkheid. Maar dat wil niet zeggen dat die rijken zich daardoor ongelukkig voelen. In 1983 had Nederland ook een rechtse regering van CDA en VVD. Lubbers, de informateur van de huidige regering was toen de minister president; dat kan geen toeval zijn. Zo is het ook geen toeval dat die regering Lubbers eveneens fors inzette op bezuinigingen. Ambtenaren en mensen met een uitkering waren de eerste slachtoffers in 1983. Dat kwam de ploeg van Lubbers op fors maatschappelijk verzet te staan. Lot van Baaren, lid van het bestuur van Abvakabo, kijkt met ons terug en trekt lessen uit het verleden. Zij heeft een aantal duidelijke ideeën over de vraag hoe het verzet nu moet worden vorm gegeven.

Nederlanders waren ook actief in het verzet tegen het apartheidsbewind in Zuid-Afrika. Dat vereiste een hoge mate van opofferingsbereidheid, iets waar Gillis Kersting ze over interviewde.

In het Rijke Rooie Leven tenslotte aandacht voor verzet uit onze eigen provincie Drenthe. Pim Siegers over Daniël Lohues.

INHOUD

3	GRIEKENLAND ALS PROBLEEMZONE IN EUROPA
6	BEZUINIGEN NOODZAKELIJK?
10	EERLIJK MOETEN WE ALLES DELEN
15	DE AMBTENARENACTIES VAN 1983
18	NEDERLANDS VERZET IN ZUID-AFRIKA
22	HET RIJKE ROOIE LEVEN DEEL 71
24	OPINIE: SHARON GESTHUIZEN

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het

Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Rex Features / Hollandse Hoogte

'IN DE EUROZONE ZIJN GEEN DEMOCRATISCHE OPLOSSINGEN MOGELIJK'

GRIEKENLAND ALS PROBLEEMZONE IN EUROPA

Tekst: Diederik Olders en Sjaak van der Velden Foto: Suzanne van de Kerk

In augustus ontmoetten we, voorafgaand aan een informele ontmoeting van moderne linkse partijen op Schiphol, Vangelis Chorafas. Vangelis is uitgever van de Griekse versie van het Amerikaanse onafhankelijke socialistische tijdschrift 'Monthly Review'. Ook was hij uitgever van de Griekse vertaling van Jan Marijnssens boek 'Tegenstemmen'. Hij opereert als partijloze socialist sinds hij in 2001 de PASOK, zeg maar de Griekse PvdA, vaarwel heeft gezegd vanwege het rechtse beleid van die partij. Hij onderhoudt goede contacten met de diverse linkse partijen in Griekenland zonder zich bij een van die organisaties aan te willen sluiten.

Hoe staat het op dit moment met de straatprotesten in Griekenland? In de Nederlandse pers lezen en horen we er niet meer zo veel over.

'Vanwege de zomervakantie is er een pauze in de demonstraties ingelast, maar vanaf 3 september zullen ze terugkomen. Dat is de oprichtingsdag van PASOK en die grijpen we aan om de demonstraties te hervatten. Tot half juli waren er iedere dag demonstraties van honderdduizend, soms tweehonderdduizend mensen en daar was de regering flink van onder de indruk; ze waren echt bang. Ook al omdat die sociaal-democratische partij van Papandreou het zwaar te verduren had; er zijn zelfs bestuursleden van PASOK op straat bedreigd. De beweging op straat in Athene is trouwens verdeeld. Het Syntagma-plein in Athene waar de demonstraties

plaatsvinden, bestaat uit een hoger gelegen en een lager gelegen deel. Op het hoger gelegen deel vind je wat je kan noemen de volksbeweging; op het lager gelegen deel demonstreren de verenigde linkse politieke partijen. De volksbeweging is minder georganiseerd, daar komen de mensen samen die verantwoordigd zijn over wat er allemaal gebeurt zonder dat ze een doordacht politiek alternatief bieden. Vergelijkbaar met de demonstraties van de 'Indignados' ('verontwaardigden' -red.) in Spanje. Daar heerst een volslagen wantrouwen naar de politiek, ook de linkse.'

Wat verklaart volgens jou die woede, die verontwaardiging?

'Mensen zijn boos over de gevolgen van de afspraak tussen Griekenland, Europa en het IMF over de steun aan

Griekenland. Die steun wordt alleen verleend als de regering fors bezuinigt en de staat afslankt. Voor veel mensen betekent dat een bedreiging van hun leefomstandigheden, bijvoorbeeld doordat de pensioenen en lonen werden verlaagd. En er komt een tweede memorandum aan, met nog meer privatiseringen en bezuinigingen op de sociale voorzieningen. Vooralnog werken de plannen alleen maar averechts. De economie is vorig jaar met 4,5 procent gekrompen en de verwachting is dat de krimp dit jaar nog groter zal zijn: 6,5 procent. De overheidsschuld als percentage van het nationaal inkomen was 143 procent in 2010, de verwachting voor dit jaar is 158 en voor 2012 zelfs 166 procent. Het begrotingstekort daalt iets, maar blijft in de buurt van de 9-10 procent. De officiële werkloosheid is

gestegen naar 20 procent, en onder jongeren is die zelfs 35 procent. Dus het is begrijpelijk dat veel mensen en dan vooral jongeren de straat op gaan.'

In Nederland en andere West-Europese landen wordt vaak gesproken over luie Grieken met hoge lonen en pensioenen. En natuurlijk de corruptie.

'De lonen en pensioenen zijn inderdaad redelijk goed. Dat is te danken aan de kracht van de Griekse vakbeweging die voor haar leden veel heeft weten te bereiken, daar lijkt me niets mis mee. Corruptie is iets anders. Dat heet bij ons Fikalakia, dat betekent 'enveloppen'. Die naam duidt op een gebruikelijke manier om dingen voor elkaar te krijgen; je schuift de ander een envelop met inhoud toe. Dat komt echt op heel grote schaal voor. Daar moet zeker iets aan gebeuren.'

Hoe wordt er in Griekenland volgens u gedacht over oplossingen voor de financiële crisis?

'De Troika, zoals wij dat noemen, het IMF, de Europese Centrale Bank en de Europese Commissie, willen dat Griekenland 50 miljard euro ophaalt door staatsbedrijven te privatiseren. Ik denk niet dat dit zal lukken. De afgelopen jaren zijn er al grote privatiseringsprojecten geweest, met veel weerstand. De waarde daarvan komt niet in de buurt van die 50 miljard. Er zijn echt wel mensen die vinden dat er iets moet gebeuren en dat er bedrijven kunnen worden verkocht, maar om dan de nutsbedrij-

Vangelis Chorasfas

ven te privatiseren gaat ze weer te ver. Een van de grootste nutsbedrijven in Griekenland is trouwens de nationale loterij en daar moeten ze helemaal van afblijven want die levert veel winst op. En we hebben inkomsten nodig voor de overheid om uit deze crisis te komen.

Er leven echter ook nogal wat illusies over een oplossing. Sommigen denken dat er genoeg olie in de Ionische zee zit om het land uit de problemen te helpen. Die olie zit er inderdaad. Maar voordat je zover bent dat die olie gewonnen kan worden, ben je vele jaren verder. Dat is echt lange-termijnwerk.

Anderen denken dat we geen steun in Europa moeten zoeken, maar bij de Russen. Dat idee leeft vooral bij uiterst rechtse Grieken die denken dat we door de orthodoxe kerk een band met de Russen hebben. Dat zijn de mensen die ook denken in samenzweringen, dat alle Griekse ellende de schuld is van de Bilderbergconferenties of het zionisme. Ze vergeten echter dat Rusland heel andere belangen heeft. Datzelfde geldt voor China, waar weer anderen op inzetten. De Russen en vooral de Chinezen hebben meer belang bij een goede verstandhouding met de Amerikanen en daarom zullen ze nooit het machtsevenwicht in het

oosten van de Middellandse Zee verstoren.'

Speelt de geopolitieke omgeving van Griekenland een rol?

'Zeker. Vergeet niet dat de NAVO als verenigende macht steeds belangrijker wordt voor Europa. Griekenland moet binnen Europa blijven en daarom pusht Amerika de Duitsers om tot een oplossing te komen. Het zou voor de NAVO echt een ramp zijn als Griekenland naast het bondgenootschap komt te staan. Griekenland is een tegenmacht voor de groeiende macht van Turkije en Griekenland kan ook als een springplank fungeren voor de integratie van de Balkan in de NAVO. Daarom laten ze ons niet vallen.'

Maar hoe verklaar je de problemen van jouw land binnen Europa? Afgezien van die geopolitieke kant?

'Er bestaat in de Europese Unie een grote onevenwichtigheid tussen het zuiden en het noorden. Het zuiden, en mijn land is daar een voorbeeld van, heeft een zwakke reële economie in verhouding tot de landen in het Noorden. Door de eenwording van de markt is het laatste beetje industrie bij ons weggetrokken. Wat we overhebben is toerisme en een economie die voor een groot deel draait op de zwarte

ZETELVERDELING GRIEKSE PARLEMENT

RECHTS

LAOS, Nationaal-democraten: **15**
Nea Dimokratia: **91**

LINKS

PASOK (Panellinio Sosialistiko Kinima, Panhelleense Socialistische Beweging): **160**
KKE (Kommunistiko Komma Elladas, Communistische Partij van Griekenland): **21**
Syriza (Synaspismós Rizospastikís Aristerás, Coalitie van Radicaal Links): **13**

GRIEKENLAND (HELLAS)

(‘Griekse democratie’)

Bevolking

Inwoners: **10,7 miljoen**

Levensverwachting: **79,9 jaar**

(Nederland 79,7 jaar).

Religie: **Grieks orthodox** (92 procent).

Bevolking onder de armoedegrens: **20 %**

(Nederland 10,5 %).

Politiek

Hoofdstad: **Athene**

Onafhankelijk van het Ottomaanse Rijk sinds 1828 na een opstand die in 1821 begon.

Republiek sinds 1974. Er waren al eerdere republieken (1828-1833, 1924-1935) maar die werden telkens vervangen door koninkrijken en een militaire dictatuur (1967-1974).

Parlement: **Kamer van Afgevaardigden**, 300 zetels.

Verkiezingen: **eens in de vier jaar**, er bestaat een opkomstplicht.

Kiesdrempel: **3 procent**.

Belastingdruk: **38,8 procent**

(Nederland 45,9 %).

Begrotingstekort: **10,5 %** (Nederland 5,3 %).

Economie

Nationaal inkomen per hoofd van de bevolking: **\$ 29.600** (Nederland \$ 40.300) (2010).

Inflatie: **4,7 procent** (Nederland 1,3 % (2010).

Werkloosheid: **12,5 %** (Nederland 5,5 % (2010).

Jaarlijks gewerkt aantal uren per werknemer: **2.120** (Nederland 1.389) (2008).

Buitenlandse schuld: **532,9 miljard dollar** (Nederland 2100 miljard dollar) (2010).

Vennootschapsbelasting als percentage nationaal inkomen: **2,5 %** (Nederland 3,2 % (2008).

Inkomsten- en winstbelasting als percentage van nationaal inkomen: **7,3 %** (Nederland 10,6 %) (2008).

markt en kleine bedrijfjes. Daar valt voor de overheid geen belasting te heffen. Er zijn belastingverhogingen, maar juist in de tijd van heftige bezuinigingen probeert iedereen te overleven en nog meer dan voorheen uit de handen van de fiscus te blijven. Deze situatie is ontstaan doordat de Europese Unie alleen een economische unie is, en geen politieke. Europa kan geen economisch beleid voeren, maar alleen volgen.’

Welke mogelijkheden zie je om uit de problemen te komen?

‘Voorop staat wat mij betreft dat we niet uit de euro kunnen stappen. Al zouden we willen, de regels en wetten zitten zo in elkaar dat je er praktisch gezien niet uit kan. Wat wel kan, is dat we naast de euro weer een eigen munt gaan voeren waarmee monetaire politiek kan worden gevoerd. De vroegere EMU heeft ook op die manier gewerkt; een soort euro op de achtergrond. Ook bestaat de mogelijkheid om van één eurozone over te stappen op twee eurozones: een voor het noorden en een voor het zuiden, zodat de sterkste niet automatisch de zwakste leegzuigt. Dan wordt het weer mogelijk om door devaluaties de eigen munt goedkoper te maken en zo de export te bevorderen; nu is dat allemaal onmogelijk. De sociaal-democraten lijken nu vooral te denken aan een fiscale unie zodat het belastingregime in de eurolanden centraal wordt bepaald; maar dan blijft gelden dat Griekenland, Spanje en Portugal maar misschien ook Italië en Frankrijk het zwakste zijn.’

Hoe denken de Griekse linkse partijen hierover?

‘Links is verdeeld. De communisten van de KKE denken daar heel simpel over. Er moet een volkseconomie komen en Griekenland moet uit de NAVO en de euro. Een erg simpele, maar niet erg reële optie. Bovendien weigert de KKE om deel te nemen aan de vele volksbewegingen. Syriza, een partij vergelijkbaar met Die Linke uit Duitsland, zet in op een ander Europa. De vraag is dan natuurlijk welke strategie moet worden gevolgd om daar te komen. Syriza steunt plannen om tot een dubbele munteenheid te komen, maar werkt ook mee aan praktische oplossingen omdat ze niet in een

meerderheidspositie zitten. Heel praktische linkse politiek bedrijven dus.

In PASOK kiest men voor de sociaal-democratische oplossing. Binnen die partij is het onmogelijk om oppositie te voeren. Zelf ben ik er in 2001 al uitgegaan, ik zat in het Centraal Comité maar kon me niet meer verenigen met de steeds rechtserse koers. Er zijn in de loop der jaren acht afscheidingen geweest van PASOK, maar de partij komt niet in beweging; niet naar links in elk geval. Er zitten veel bestuurders zo vast in het bestaande systeem, die willen niets veranderen.’

Hebben linkse plannen kans van slagen?

‘Ik verwacht dat bij de komende verkiezingen links flink zal winnen. Syriza heeft nu 13 zetels en staat in de peilingen soms op 23-24. Dus het zouden er zo maar 16 tot 20 kunnen worden. Links van PASOK gebeurt er dus wel wat; dat biedt perspectief. Misschien komt er een brede coalitie en daarin kan links dan zijn punten proberen binnen te halen.’

Hoe zie je zelf de toekomst? Wat moet er gebeuren om Griekenland uit het slop te halen?

‘We moeten in ieder geval niet terug naar de oude situatie van vóór de Europese Unie. Griekenland heeft in de jaren negentig geprofiteerd van Europa, en we moeten nu een oplossing zien te vinden. Een groot probleem is echter dat wat er ook gebeurt, er door de huidige regelgeving geen democratische oplossingen mogelijk zijn. Europa is namelijk niet democratisch. Het bestaande noodfonds zit ook financieel al in de problemen, daar een aantal landen niet deel kan nemen omdat ze zelf in de problemen zitten: Spanje en Portugal. Dadelijk komt Italië daar nog bij en zelfs Frankrijk dreigt haar AAA-status kwijt te raken. Dan wordt het aantal landen dat het noodfonds moeten vullen wel heel beperkt, en de vraag is of daar in die landen wel steun voor is.’

BEZUINIGEN NOODZAKELIJK?

DE KRITIEK VAN MARCEL VAN DAM OP DE AANNAMES VAN HET CPB

Tekst: Jola van Dijk

Dat er 29 miljard euro bezuinigd moet worden, lijkt een algemeen geaccepteerd feit. Onder verwijzing naar een CPB-rapport, vormt het zelfs de basis van het huidige regeerakkoord. Maar hoe hard is dit 'feit' eigenlijk? Volgens Marcel van Dam zijn de aannames achter het door het CPB gehanteerde rekenmodel aanvechtbaar. Hij neemt de handschoen op.

‘Volgens het Centraal Planbureau is op lange termijn 29 miljard euro aan structurele bezuinigingen nodig om de overheidsfinanciën weer houdbaar te maken. Het kabinet lost meer dan 80 procent van dit probleem op. Door 18 miljard in deze kabinetsperiode te bezuinigen. Maar bijvoorbeeld ook door de AOW-leeftijd te verhogen.’ Premier Rutte maakt met dit citaat uit zijn regeringsverklaring van vorig jaar precies duidelijk waar zijn beleid de komende vier jaar op gebaseerd is. Maar klopt het wel wat hij zegt? Het CPB ontkent dat bezuinigingen noodzakelijk zijn. Wanneer vastgehouden wordt aan het huidige belastingstelsel, is er door een geleidelijke verhoging van de belastingopbrengsten helemaal geen houdbaarheidsstekort.

Opiniesmaker en voormalig PvdA-politicus Marcel van Dam verzet zich daarom tegen de berekeningen van het CPB en de bezuinigingsplannen van het kabinet. Rutte misbruikt de cijfers van het CPB om zijn neoliberale politieke agenda door te drukken en te bezuinigen op de lagere inkomens. En de oppositiepartijen? Die hebben volgens Van Dam hun belangrijkste argument uit handen gegeven, door onnodig akkoord te gaan met 29 miljard aan bezuinigingen en lastenverzwaringen.

CONSTANTE ARRANGEMENTEN?!?

In het rapport ‘Vergrijzing verdeeld’ van juni 2010 heeft het CPB een berekening gemaakt voor de overheidsfinanciën de komende dertig jaar. Geconcludeerd wordt dat er een houdbaarheidsstekort van 29 miljard opgelost moet worden. Marcel van Dam had in zijn columns in de Volkskrant al snel kritiek op het rapport: ‘De werkelijkheid is dat we 29 miljard moeten bezuinigen vanwege een technische veronderstelling van het CPB in een computermodel.’ Hij voert hierover een erg technisch debat met het CPB, dat normaal gesproken voor de meeste mensen totaal oninteressant zou zijn. Alleen heeft deze keer die technische veronderstelling het kabinet-Rutte de argumenten in handen gegeven die het nodig had om al zijn neoliberale bezuinigingsplannen door te drukken. Dat maakt het toch belangrijk om te weten hoe Rutte de cijfers van het CPB kan misbruiken voor zijn bezuinigingsplannen.

De technische veronderstelling waar Van Dam zich tegen verzet, zijn de zogenaamde ‘constante arrangementen’. CPB-onderzoeker Albert van der Horst is een van de auteurs van het rapport: ‘Bij het doen van dit soort onderzoek kunnen we kiezen tussen twee uitgangspunten, constant beleid en constante arrangementen. Het uitgangspunt dat je kiest, zul je over de hele linie aan moeten houden. Constant beleid houdt in dat je uitgaat van het huidige beleid en berekent wat dat de komende dertig jaar aan overheidsuitgaven en -inkomsten oplevert. Probleem is alleen dat op het gebied van de zorg niet duidelijk is wat wettelijk vastgelegd is, waardoor het moeilijk is om een goede raming van de zorguitgaven te maken. Het is daardoor heel moeilijk om vast te houden aan het huidige beleid en ten opzichte van constante arrangementen

ten levert het ook veel hogere zorguitgaven op, en daarmee een veel groter houdbaarheidsstekort. We hebben daarom gekozen voor de constante arrangementen. Dit houdt in dat we ervan uitgaan dat een dertigjarige anno 2010 een even groot deel van zijn inkomen aan belasting en zorg uitgeeft als een dertigjarige anno 2040. Een tienjarige krijgt evenveel onderwijs en een zeventigjarige evenveel AOW als percentage van zijn inkomen. Over dertig jaar levert het totaal aan overheidsinkomsten en uitgaven dan een houdbaarheidsstekort van 29 miljard op.’

BEZUINIGEN VANWEGE BELASTINGVERLAGING

Van Dam is het niet eens met de keuze van het CPB voor constante arrangementen, omdat daarmee afgeweken wordt van het huidige beleid. ‘Ze verlagen de inkomstenbelasting, waardoor een tekort van 29 miljard ontstaat.’ Van der Horst erkent dat het CPB uitgaat van een wijziging in het belastingstelsel: ‘Nu worden de belastingen jaarlijks aangepast aan de stijging van de prijzen, maar dat is sluipenderwijs een belastingverzwaring. De lonen stijgen namelijk harder dan de prijzen, waardoor bij voortzetting van het huidige beleid op den duur ook een verpleegster 52 procent belasting betaalt. Een steeds groter deel van ons inkomen valt dan in de hoogste belastingsschijf waardoor de belastingdruk, de belasting als percentage van je inkomen, toeneemt.’

Van der Horst: ‘Op die manier betalen de toekomstige generaties een groter deel van de rekening van de vergrijzing, terwijl we als CPB juist willen berekenen hoe de overheidsfinanciën er uitzien wanneer iedereen op dezelfde manier de rekening blijft betalen.’ Met de keuze van het CPB

om in de berekeningen de belasting-schijven te koppelen aan de welvaart, in plaats van aan de algemene prijsstijging, is Van Dam het niet eens. 'Als je de belastingschijven niet alleen corrigeert voor de inflatie, maar ook voor de welvaartsstijging, gaat iemand die in de toekomst meer gaat verdienen relatief minder belasting betalen dan iemand die nu meer gaat verdienen. Als je promotie maakt kun je in een hogere belastingschijf komen, maar dat kan ook komen doordat de welvaart jaarlijks met zo'n twee procent stijgt. Dat laatste wil het CPB voorkomen. Maar de welvaart van mensen stijgt doordat hun inkomen harder stijgt dan de inflatie, doordat meer mensen tweeverdieners zijn en steeds meer hoogopgeleiden in betere functies werken. Het is dus helemaal niet erg dat de belastingdruk stijgt door de toegenomen welvaart. Als het nu rechtvaardig wordt geacht dat iemand die door een loonsverhoging van 30.000 naar 40.000 euro gaat een hoger belastingtarief betaalt, waarom zou dat over dertig jaar niet zo zijn? En als ze de belastingtarieven laten zoals ze zijn, ontstaat er geen tekort van 29 miljard.'

WIE BETAALT DE VERGRIJZING

Van der Horst erkent dat het verschil tussen het uitgangspunt van constant

beleid en constante arrangementen aanzien van de inkomstenbelasting waarschijnlijk meer dan 29 miljard scheelt in de berekeningen. 'In ons rapport staat ook dat vasthouden aan het huidige belastingsysteem in een klap alle houdbaarheidsproblemen op zou lossen. De analyse van Van Dam bevat alleen twee problemen: hij is niet realistisch en niet neutraal. Zijn uitgangspunt dat de belastingdruk automatisch zal stijgen is voor de lange termijn niet realistisch, omdat politici regelmatig de schijven en vrije voeten aanpassen om de koopkracht op peil te houden. Kijken we bijvoorbeeld veertig jaar terug, dan zou de directe belastingdruk in het Van Dam-scenario sinds 1970 met 7 procent van het belastbare inkomen moeten zijn gestegen. In werkelijkheid is de belastingdruk echter gemiddeld constant gebleven en zien we zeker geen automatische stijging, doordat de belastingwetgeving telkens bij het opstellen van de begroting is aangepast vanuit het koopkrachtbehoud.'

Kijkend naar dezelfde cijfers over de belastingdruk de afgelopen veertig jaar, trekt Van Dam heel andere conclusies dan Van der Horst. 'De belastingdruk is de laatste jaren juist flink gedaald, net zoals de collectieve

uitgaven flink zijn gedaald. En dat terwijl de welvaart almaar stijgt. Ik vind het dan ook helemaal niet onrechtvaardig dat de huidige belastingtarieven gelijk blijven. Zoals gezegd, als we het nu rechtvaardig vinden dat iemand in een hogere belastingschijf terecht komt doordat zijn loon stijgt, is dat over dertig jaar ook rechtvaardig. Vraag ook maar eens aan iemand met het minimuminkomen of hij er bezwaar tegen heeft dat hij 52 procent belasting moet gaan betalen als hij op een gegeven moment zoveel gaat verdienen dat hij door de huidige belastingsystematiek in het 52 procent-tarief valt.' Van der Horst verzet zich ook tegen dit laatste argument van Van Dam: 'De analyse van Van Dam is niet alleen onrealistisch, maar ook niet neutraal. Politici moeten aan het publiek laten weten hoe zij de onbetaalde rekening van de vergrijzing gaan verdelen over generaties. Dan moet je niet het financiële probleem wegpoetsen met een sluipende belastingverhoging voor de lage inkomens. Juist om de effecten van beleid zo neutraal mogelijk te presenteren gaat het CPB, net als de Europese Commissie en het IMF, uit van constante arrangementen. Daarmee stelt het CPB de vraag of toekomstige generaties van dezelfde collectieve voorzieningen kunnen

2011	Bruto inkomen	30.000		tarief	Te betalen belasting
	Belasting	belastingvrije voet	3.561	0%	0
		schijf 1	18.628	33%	6.147
		schijf 2	7.811	42%	3.281
		schijf 3	0	52%	0
	Belasting, totaal				9.428
	Belasting in % inkomen				31

2041	Iemand die in 2011 30.000 euro verdient over 30 jaar, ontvangt bij een gemiddelde jaarlijkse loonstijging van 3,7 procent een bruto inkomen van 89.224				
	Bij aanpassing aan de ontwikkeling van de prijsstijgingen worden de belastingschijven	Te betalen belasting	Bij aanpassing aan de ontwikkeling van de loonstijgingen worden de belastingschijven	Te betalen belasting	
	belastingvrije voet	6.450	0	10.591	0
	schijf 1, 33%	33.742	11.135	55.402	18.283
	schijf 2, 42%	49.032	20.594	23.231	9.757
	schijf 3, 52%	0	0	0	0
	Belasting, totaal		31.728		28.040
	Belasting in % inkomen		36		31

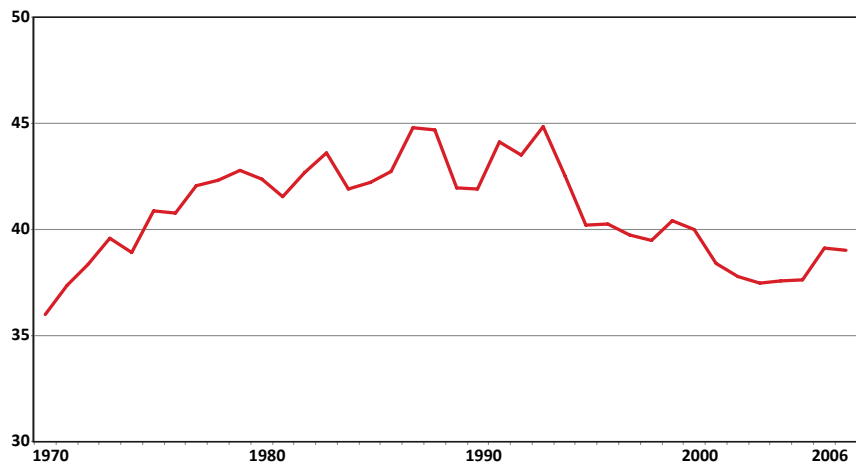

genieten als wij dat vandaag doen en tegen dezelfde belastingdruk. Het antwoord op die vraag is nee, er is een gat van 29 miljard euro. Het CPB brengt zo de onbetaalde rekening in kaart waar de politiek een oplossing voor moet vinden. De vraag is vervolgens: wie gaat die rekening betalen? Het CPB brengt dan in kaart hoe aanpassingen in de belastingdruk, de AOW, de zorguitgaven en dergelijke, het financiële gat verkleinen. Bij elke maatregel wordt ook geschetst hoe deze rekening wordt verdeeld tussen generaties. Deze informatie kan de politiek helpen om een eerlijke keuze te maken over de gewenste oplossing. Dat Marcel van Dam de rekening neerlegt bij de laagste inkomens van de toekomst is natuurlijk zijn goed recht. Maar het CPB is er om beleidskeuzes te verhelderen, niet om ze te maken.'

EEN TECHNOCRATISCH IDEEAAL

Van Dam: 'Het zijn per definitie altijd de lagere inkomens die in hogere belastingen terecht komen als ze meer gaan verdienen. Dat is geen sluipende belastingverzwaring, maar een politiek bevochten belastingssystematiek. Naarmate mensen meer verdienen betalen ze meer belasting, dat noemen we progressie.' Van Dam vindt niet dat het CPB de cijfers neutraal presenteert: 'Waarom berekenen ze dan niet in het rapport wat de gevolgen zijn van het belastingstelsel handhaven zoals het is. Als de politiek de belasting wil verlagen en er daarvoor bezuinigen nodig zijn, kan een afweging worden gemaakt. Waarom heeft het CPB dat al voor ons beslist? Het CPB redeneert puur technocratisch. De belastingdruk mag niet hoger zijn dan nu, want dat is slecht voor de economie. Mijn principiële en politieke bezwaar tegen het model van het CPB waarmee alle verkiezingsprogramma's en regeerakkoorden worden doorgerekend, is dat het geen verlokking, geen uitdaging, geen droom, geen belofte meer is, maar dat we erdoor gegijzeld worden. Het leidt tot de paradox dat we ter wille van toekomstige generaties nu moeten afzien van toekomstig beleid. Het rekenmodel van het CPB is een technocratisch ideaal dat zijn eigen kinderen verslindt.' Volgens Van der Horst is het onzin dat het CPB besloten zou hebben dat de belasting-

BELASTINGEN EN PREMIES ALS PERCENTAGE VAN HET BRUTO INKOMEN, 1970 - 2007

druk niet mag stijgen. 'Natuurlijk mag de politiek de belastingdruk verhogen, wij wijzen alleen op de voordelen van extra inkomsten en de nadelen door lagere economische groei. In ons rapport staat ook dat vasthouden aan het huidige belastingstelsel in een klap alle houdbaarheidsproblemen op zou lossen.' Van der Horst doelt hiermee op onderstaande passage op pagina 16 van het rapport 'Vergrijzing verdeeld', waarin de keuze voor het onderzoekstechnische uitgangspunt van constante arrangementen verantwoord wordt.

'Over een lange tijdshorizon biedt de veronderstelling van constante arrangementen een goede basis voor de extrapolatie van overheidsuitgaven. Beter dan de alternatieve veronderstelling van 'ongewijzigd beleid' waarbij nauwgezet wordt vastgehouden aan de huidige wetsregels. Een eenvoudig voorbeeld kan dit illustreren. Volgens de wet groeien de grenzen van de belastingen in box 1 niet mee met de lonen maar met de prijzen. Strikte toepassing van deze wetsregel zou inhouden dat alle burgers, ook met de laagste inkomens, in de (verre) toekomst in de hoogste belastingsschijf van 52% eindigen. Dit zou weliswaar in één klap alle houdbaarheidsproblemen oplossen, maar het biedt geen realistisch beeld van de toekomst. Daarom hanteren wij in deze studie – in navolging van soortgelijke studies door de Europese Commissie en de OESO – het concept van constante arrangementen.'

Een van de door het CPB onderzochte oplossingen om het houdbaarheidsstekort te verkleinen is het verhogen van de belastingdruk. Op pagina 102 van

'Vergrijzing verdeeld' zegt het CPB over deze beleidsvariant:

'De tweede categorie beleidshervormingen ter verbetering van de houdbaarheid betreft belastingverhogingen. Of belastingverhoging wenselijk is om het houdbaarheidsstekort te verkleinen hangt af van de welvaartskosten van verschillende belastingen alsook de daarmee samenhangende verdelingseffecten. Aangezien de waardering van verdelingseffecten politiek gekleurd is, kunnen wij geen uitspraak doen over de gevolgen van belastingverhoging voor de welvaart. Wel kunnen we de gevolgen in kaart brengen voor de overheidsfinanciën, het netto profijt en de economie.'

Bij de bespreking van de beleidsvariant belastingverhogingen door het CPB is overigens niet helemaal helder dat door de aanname van de constante arrangementen al uitgegaan is van een belastingverlaging ten opzichte van de huidige systematiek. Het is daardoor moeilijk te zeggen in hoeverre alle politieke partijen zich bewust waren van de door het CPB veronderstelde wijziging van de belastingssystematiek toen ze hun verkiezingsprogramma's baseerden op de berekeningen van het CPB. Mark Rutte baseerde zijn bezuinigingsplannen in ieder geval volledig op de, in zijn ogen door het CPB noodzakelijk geachte, 29 miljard structurele bezuinigingen. Van Dam verzet zich dan ook niet alleen tegen de rekenmethode van het CPB, maar ook tegen de manier waarop de effecten daarvan verwoord zijn in de rapporten. En hij maakt zich zorgen over de manier waarop de politiek omgaat met de

onderzoeken van het CPB. 'Het CPB is het belangrijkste adviesorgaan van de overheid. Praktisch alle belangrijke sociaaleconomische beleidsbeslissingen worden begeleid door adviezen van het CPB, gevraagd en ongevraagd. De medewerkers van het CPB zijn de beste op hun gebied. De adviezen die ze uitbrengen zijn meestal van topkwaliteit. Vooral daarom heeft het CPB een enorme invloed. Maar ook voor mensen bij het CPB geldt dat ze de wereld bekijken door hun eigen bril. Het CPB werkt veel met modellen, dat zijn simulaties van een deel van de werkelijkheid. Probleem is wel dat die modellen en berekeningen de werkelijkheid alleen benaderen, dat ze altijd voor verbeteringen vatbaar zullen blijven en vooral dat veronderstellingen nooit waardevrij zullen zijn. Behalve gespecialiseerde academici zullen er maar weinig mensen zijn die omvangrijke en diepgravende CPB-studies uitspitten. Zelfs gespecialiseerde politici en journalisten nemen door tijdgebrek vaak genoegen met een samenvatting of het persbericht. Het komt zelden voor dat de veronderstellingen en keuzes die in een studie van het CPB worden gemaakt in de politiek ter discussie staan, en dat heeft grote gevolgen voor de beeldvorming in de samenleving. Een voorbeeld daarvan is de wijze waarop over het probleem van de vergrijzing wordt gepraat en het misbruik dat politieke partijen van een bepaalde beeldvorming kunnen maken om impopulaire maatregelen aan de man te brengen.'

NEOLIBERALE BEZUINIGINGSAGENDA

Het kabinet Rutte misbruikt de cijfers van het CPB volgens Van Dam om de eigen neoliberale bezuinigingsagenda erdoor te drukken. In de discussie tussen Van Dam en het CPB is in zekere zin sprake van spraakverwarring. Terwijl van Dam het CPB verwijt dat deze instelling uitgaat van belastingverlaging, reageert Van der Horst van het CPB steevast dat dit niet het geval is: 'Het CPB neemt slechts een sluipende belastingverhoging als gevolg van op de langere termijn groeiende inkomens niet mee.' Een sluipende verhoging niet meenemen of een verlaging, uiteindelijk maakt het niet uit welk stickertje je erop plakt. Feitelijk zijn ze het er over eens

Geachte heer Van Dam, beste Marcel,

Met veel belangstelling heb ik je artikel in de Volkskrant gelezen over de berekeningen van het CPB van het begrotingstekort. En de brief die je me stuurde. Je vroeg om een reactie, die geef ik graag. Ons was niet bekend dat het Planbureau in haar berekeningen voor begrotingstekorten op de hele lange termijn uitgaat van tariefschijven die worden gecorrigeerd voor de welvaartsstijging, in plaats van de prijsstijging. Zou het CPB daar wel van uitgaan, dan zou het tekort van 29 miljard in één klap verdwijnen! Lonen stijgen in de regel harder dan de inflatie, waardoor meer mensen in een hogere schijf belasting betalen en de inkomsten voor de overheid toenemen. Dat effect wordt niet meegenomen in de rekenmethode van het CPB.

[...]

Mijn partij luistert naar iedereen, maar maakt uiteindelijk zelf haar plannen. Ik hoop dat jouw brief ook andere progressieve partijen aanmoedigt om meer zelfstandig de wereld te analyseren en alternatieven te formuleren. En ik hoop dat ze eindelijk stoppen met het lonken naar rechts en de samenwerking zoeken op links.

Om al die redenen bedank ik je hartelijk voor je prikkelende brief!

Met vriendelijke groet,

*Emile Roemer
Lijsttrekker SP*

dat het volledige houdbaarheidstekort van 29 miljard niet bestaat wanneer vastgehouden wordt aan het huidige belastingstelsel. Het CPB probeert hier zo transparant en neutraal mogelijk mee om te gaan in zijn rapport, maar kiest vervolgens wel voor de aanval richting Van Dam, omdat het de 'sluipende belastingverhoging' niet realistisch vindt. De manier waarop dit soort politiek belangrijke maar wel heel erg technische informatie gepresenteerd wordt, heeft natuurlijk ook veel invloed op hoe politici en journalisten het oppikken. De nadruk in het politieke debat ligt vervolgens op de

doemscenario's en argumenten voor bezuinigingen, en niet op het technische verhaal over constante arrangementen waaruit blijkt dat vasthouden aan het huidige belastingstelsel alle financiële problemen als sneeuw voor de zon laat verdwijnen.

Hoe het ook zij, de belangrijkste kritiek betreft uiteraard niet de boodschapper, maar Rutte, de uitvoerder van het kabinetsbeleid. Van Dam: 'De regering volgt de neoliberale politieke agenda want alle bezuinigingen treffen eenzijdig de arrangementen van de verzorgingsstaat. Men neemt als uitgangspunt dat mensen zelfredzaam moeten zijn en zelf voor middelen van bestaan moeten zorgen. De mensen die afhankelijk zijn van de overheid worden eenzijdig gepakt en de mensen die, zoals ik, al genoeg hebben merken helemaal niets. Ik kan geen een maatregel van het kabinet bedenken die alleen mij treft. In de jaren tachtig waren er ook zulke drastische bezuinigingsplannen, maar toen was de vakbeweging zeer actief en verzette men zich hevig tegen de bezuinigingen. Nu is het tot nu toe relatief doodstil. De mensen aan de onderkant van de samenleving voelen zich nu volkomen machteloos. Dat heeft natuurlijk ook te maken met de opstelling van de progressieve politieke partijen, die het getal van de bezuinigingen allemaal geaccepteerd hebben in hun verkiezingsprogramma's. Ze gingen akkoord met het getal van 29 miljard aan bezuinigingen, al wisten ze niet dat het kwam doordat het CPB uitgaat van een belastingverlaging. Maar daarmee hebben ze eigenlijk wel het hart van de oppositie uit handen gegeven. Nu kunnen ze wel schelden op de bezuinigingen die worden voorgesteld, maar dan hebben ze zich toch verplicht om voor hetzelfde bedrag andere bezuinigingen te bedenken. Terwijl als ze niet meegegaan waren met de door het CPB veronderstelde belastingverlaging er helemaal geen tekort is en we dus ook niet de verzorgingsstaat af hoeven te breken, zoals het kabinet Rutte nu doet.'

EERLIJK MOETEN WE ALLES DELEN

WAAROM INKOMENSONGELIJKHEID IEDERS AANDACHT VERDIENT

Tekst: Jasper Lukkezen

‘Meer ondernemerschap, een vrijere markt met minder regels en minder overheid.’ Dat is het dominante economische vertoog van de afgelopen decennia geweest. Daar zou iedereen van profiteren. Resultaat is echter, naast de ergste economische crisis in zeventig jaar, een forse toename van de inkomensongelijkheid. En dat is iets om ons zorgen over te maken. Dit artikel legt uit waarom.

ONVERMIJDELIJKHEID VAN INKOMENSONGELIJKHEID

Autarkie bestaat niet – in een moderne maatschappij zijn mensen voor de productie van goederen en het leveren van diensten afhankelijk van elkaar. Geen mens leeft alleen. Dat betekent dat het voor ons belangrijk is dat anderen werken en dus dat zij gemotiveerd worden om te werken. Werk levert in de huidige maatschappij geld op. Dit geld stelt je in staat in je levensonderhoud te voorzien, te sparen voor later en van het leven te genieten. Een cruciale motivatie om te werken is dat werken niet alleen geld oplevert, maar dat langer en handiger werken meer geld oplevert. Dit veroorzaakt inkomensongelijkheid.

Een beetje inkomensongelijkheid lijkt onvermijdelijk voor een goed werkende maatschappij. Maar hoeveel is wenselijk, waar ligt de balans? Voor de vrijemarktdenker, is inkomensongelijkheid onlosmakelijk verbonden met economische groei. Als ondernemers

geen geld kunnen verdienen, dan ondernemen ze niet en stagneert de economie. Als een uitvinder niet de vruchten van zijn uitvinding kan plukken, waarom zou hij dan de moeite nemen iets uit te vinden? Zonder deze inkomensongelijkheid hadden we kortom de huidige voorspoed en vooruitgang niet gekend, is de redenering. In deze redeneertrant zorgt een grotere inkomensongelijkheid dus voor meer economische groei en welvaart: ‘Meer ondernemerschap, een vrijere markt met minder regels en minder overheid.’

INKOMENSONGELIJKHEID TOEGENOMEN

Gemotiveerd door deze ideeën gingen rechtse politici als Thatcher en Reagan in de jaren tachtig aan de slag: belastingen gingen omlaag, uitkeringen ook, maatschappelijke voorzieningen werden geprivatiseerd. De inkomensongelijkheid nam toe. In 1986 bedroeg het gemiddelde inkomen (in constante prijzen van 2008) van de ‘armste’ 90 procent van de Amerikanen 31.282 dollar, in 2008 bijna hetzelfde: 31.244 dollar, terwijl het gemiddelde reële inkomen met 6.814 dollar steeg. Het gevolg: de stijging in inkomen bleek uitsluitend bij de rijkste 10 procent van de Amerikanen terechtgekomen te zijn. Zelfs binnen de rijkste 10 procent is de verdeling scheef; meer dan 50 procent van die gemiddelde stijging van 6.814 dollar is bij de rijkste 1 procent terechtgekomen.

Ook in Nederland is de inkomensverdeling de afgelopen jaren schever geworden. Nadat de inkomensverdeling in Nederland vanaf de Eerste Wereldoorlog tot aan 1975 veel gelijkjer was geworden, bleef deze tot

eind jaren negentig vrijwel hetzelfde. Eind jaren negentig vindt er een trendbreuk plaats. De rijken worden weer rijker. Zo signaleert het Centraal Planbureau (CPB) dat in de Nederlandse top het inkomen toeneemt en de inkomensverdeling schever wordt. Het aandeel van de top 0,1 procent in inkomen uit arbeid nam van 0,8 procent naar 1,4 procent toe tussen 1998 en 2006. Zij zijn in acht jaar tijd van acht keer een gemiddeld inkomen naar veertien keer een gemiddeld inkomen gegaan. De relatieve verdeling binnen de onderste 90 procent in Nederland is ongeveer gelijk gebleven. Zowel in de VS als in Nederland zijn de inkomens van de top toegenomen ten opzichte van de inkomens van de rest van de bevolking.

Meest in het oog springende voorbeeld daarvan zijn de beloningen van bestuurders van grote bedrijven. In de VS verdiende een bestuursvoorzitter gemiddeld in 2007 344 keer het salaris van de gemiddelde werknemer, in 1986 was dat nog maar 60 keer. Is dit terecht? Zijn topbestuurders grofweg zes keer productiever geworden (dan ze al waren) in de afgelopen twintig jaar? Nee natuurlijk. Hier spelen twee andere aspecten een grote rol. De eerste betreft de schaalgrootte: door de toegenomen schaal van de economie (door bijvoorbeeld globalisering en IT-toepassingen) kunnen minder mensen meer mensen bereiken en besturen. Het tweede is moreel gevaar: bestuurders zijn door hun positie in staat de omstandigheden te scheppen waarin ze zichzelf uitstekend kunnen belonen ongeacht hun prestaties. Dit blijkt daadwerkelijk gaande. Bestuurdersbeloningen in de VS hangen meer samen met de mate waarin het

Jasper Lukkezen (1984) is promovendus in de economie aan de Universiteit Utrecht, hij bestudeert de houdbaarheid van overheidsfinanciën en de impact van de financiële markten daarop. Daarnaast is hij als onderzoeker verbonden aan het Centraal Planbureau. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

bestuur zijn eigen commissarissen kan benoemen, hoeveel zeggenschap aandeelhouders uitoefenen, of het bedrijf overgenomen kan worden en hoe lang het bestuur er al zit, dan met de prestaties van het bedrijf. Het beeld voor Nederland is wederom minder uitgesproken, maar wel vergelijkbaar. Nederlandse bestuurders verdienden in 2007 gemiddeld 44 keer zoveel als de gemiddelde werknemer van hun bedrijf en ook deze verhouding is de afgelopen jaren sterk gestegen. Volgens het CPB was de jaarlijkse groei van het salaris over de afgelopen jaren 9,6 procent voor de topverdiener, tegenover 3,4 procent

voor de gemiddelde werknemer. Deze stijging van beloningen is groter dan verklaard kan worden op basis van de normale salarisbepalende kenmerken zoals leeftijd, omvang van de onderneming, winstgevendheid en inflatie. Het CPB spreekt van een 'onverklaarbare component'.

Inkomensverschillen zijn versterkt terug te vinden in het vermogen van mensen. Als je immers jarenlang meer verdient dan iemand anders, heb je ook jarenlang de mogelijkheid om meer geld apart te zetten en bouw je, als je dat slim aanpakt, een veel groter vermogen op. Het CBS heeft deze gegevens voor Nederland in kaart gebracht. Hiervoor is de Nederlandse bevolking in tien groepen (van ieder 10 procent van de bevolking) met toenemend vermogen ingedeeld. De onderste groep heeft een netto schuld, de volgende vier groepen hebben nauwelijks vermogen, maar hierna stijgt het vermogensaandeel per groep snel. De hoogste inkomensgroep heeft maar liefst 60 procent van het totale vermogen in Nederland. In figuur 1 is het vermogen per groep weergegeven voor vijf groepen.

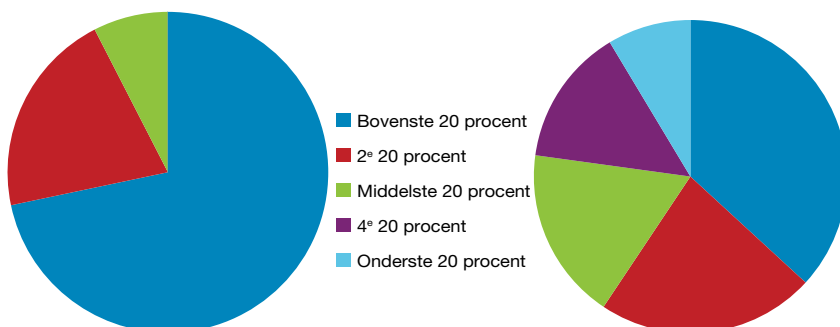
INKOMENSONGELIJKHEID IS MEER DAN EEN VERSCHIL IN INKOMEN

Moeten we ons zorgen maken over de toenemende inkomensongelijkheid? Het neoliberale mantra stelt van niet, maar een deel van de bevolking wordt wel – in ieder geval relatief gezien – armer. Het politieke antwoord van links, in de vorm van de derde weg, was dat dit niet nodig was, zolang je maar in de gaten hield dat de mensen aan de onderkant van de maatschappij een acceptabel leven konden leiden. In de

woorden van Tony Blair: 'Het interesseert me niet hoeveel een topvoetballer verdient, zolang ik de kindermoede maar kan verkleinen.' Dit is echter een mager antwoord. Als inkomensverschillen gedurende langere tijd groot zijn, leidt dat er niet alleen maar toe, dat de één zich veel meer luxe kan veroorloven dan de ander. Het leidt ook tot verschillen in ontwikkelingsmogelijkheden, en uiteindelijk, als dat niet opgevangen wordt door een overheid, tot verschil in toegang tot gezondheidszorg en onderwijs. En dit geldt niet alleen voor de generatie die het betreft maar ook hun kinderen. Sociale mobiliteit neemt af – inkomensongelijkheid blijkt sterk gecorreleerd met sociale mobiliteit (zie figuur 2, de linker grafiek). Praktisch betekent dit dat iemand met arme ouders een grotere kans loopt zijn school niet af te maken, en als hij wel een diploma haalt minder kans heeft eenzelfde goede baan te bemachtigen, dan iemand met rijke ouders. Zo iemand zal dan gemiddeld genomen ook weer een grotere kans op een lager inkomen hebben en op een criminele, ongezonde en korter leven. Een prettig leven wordt dus met groeiende inkomensongelijkheid steeds afhankelijker van je talent om bij je geboorte de juiste ouders te kiezen.

Met afnemende sociale mobiliteit, neemt ook de afstand tussen mensen in de maatschappij toe en daarmee de moeite die mensen moeten doen om zich in elkaar te kunnen verplaatsen. En als je je niet in elkaar kunt verplaatsen, wordt elkaar vertrouwen, noodzakelijk voor solidariteit, lastig. Vertrouwen vraagt namelijk vooreerst om inzicht in de beweegredenen van de ander. Dit is zichtbaar in figuur 2, de rechtergrafiek. Op de verticale as staat het percentage mensen in een land dat 'ja' antwoordde op de stelling 'de meeste mensen zijn te vertrouwen'. Op de horizontale staat de mate van inkomensongelijkheid in dat land. In de meest egalitaire samenlevingen vertrouwt 70 procent van de mensen anderen, in de minst egalitaire 20 procent. Dat is een groot verschil.

FIGUUR 1. VERMOGENSVERDELING EN INKOMENSVERDELING IN NEDERLAND IN 2009

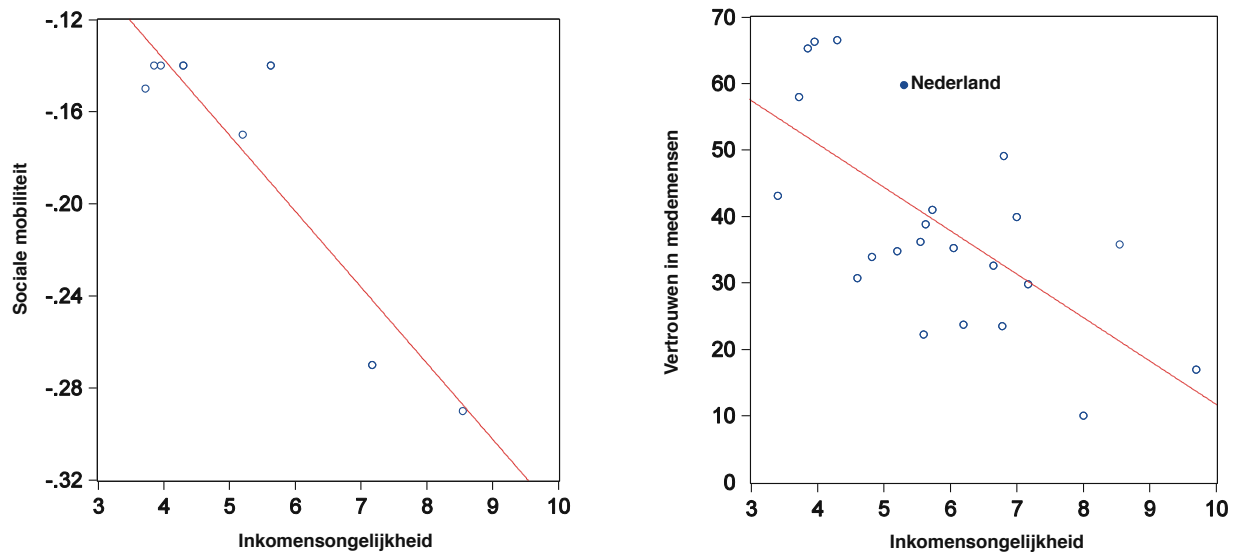

Bron: CBS

GROTE INKOMENSONGELIJKHEID SCHAADT DE MAATSCHAPPIJ

Aan de maatschappij kun je je niet onttrekken; dus in zo'n ongelijke

FIGUUR 2: INKOMENSONGELIJKHEID PER LAND AFGEZET TEGEN VERTROUWEN EN SOCIALE MOBILITEIT

Bron: Wilkinson en Pickett 2009.

maatschappij zul je ook eerder gezien worden als vreemde. Conflicten treden sneller op en de wil om samen te werken is lager. Dit uit zich op allerlei verschillende gebieden. Ongelijkere maatschappijen zijn criminel: er komen meer moorden voor, langere gevangenisstraffen en meer mensen die zich onveilig voelen (het 's nachts niet over straat durven). Ongelijke maatschappijen zijn slechter voor vrouwen: er komen meer tienerzwangerschappen en meer abortussen voor en vrouwen hebben er een lagere status. Ongelijke maatschappijen zijn slechter voor kinderen: meer babys-terfte, slechtere schoolprestaties, meer gepeste kinderen en meer te zware kinderen. Sommige gezondheidsproblemen komen vaker voor in ongelijke maatschappijen: er is meer drugsgebruik, meer overgewicht en een groter deel van de bevolking heeft psychische

problemen. Tot slot zorgen ongelijke maatschappijen slechter voor hun omgeving: ze vervuilen meer per inwoner, geven minder uit aan ontwikkelings samenwerking en meer aan hun leger. Tot slot is de levensverwachting er lager.

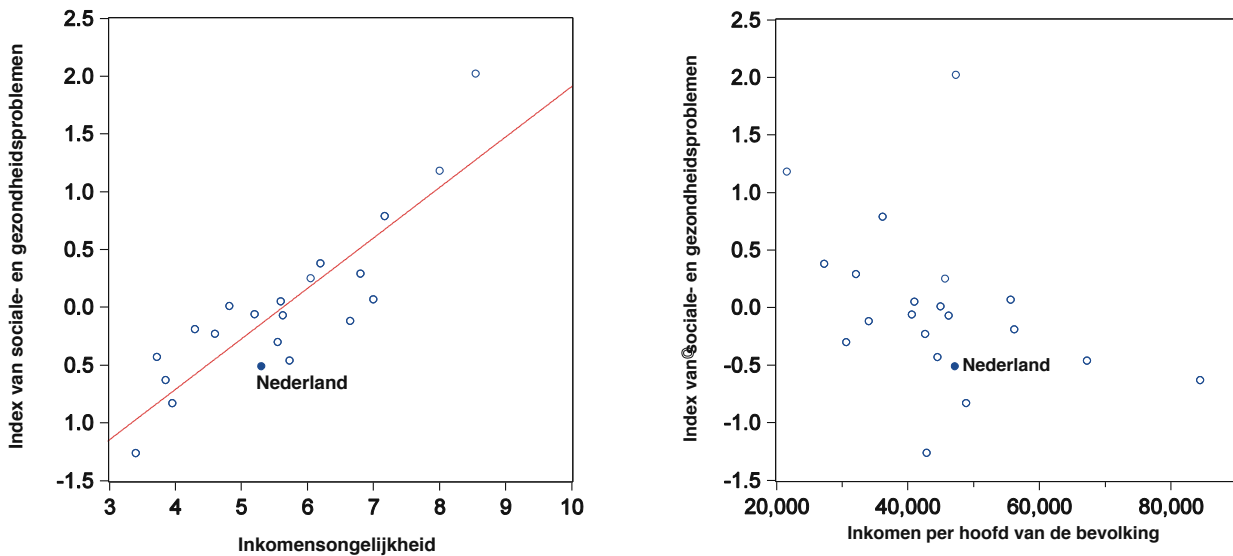
Het effect hiervan is niet alleen statistisch significant, het is ook groot. Drie voorbeelden ter illustratie. Ten eerste, het egalitaire Japan kent maar 5 moorden per miljoen inwoners per jaar. In Nederland zijn dat er 15 en in ongelijkheidskampioen de VS zijn dat er zelfs 64 (het blijven er ook meer als je corrigeert voor vuurwapenbezit). Het tweede voorbeeld is dat in Japan jaarlijks 3,2 van de 1000 pasgeboren overlijden. In Nederland zijn dat er 4,6 en in de VS 6,9. Als derde en laatste voorbeeld wil ik wijzen op het percentage volwassenen dat aangaf in de afgelopen twaalf maanden psychische problemen te hebben gehad. Dat bedroeg 8,8 procent in Japan, 14,9 procent in Nederland en 26,4 procent in de VS.

In de VS loop je dus een dertien keer zo grote kans vermoord te worden, is de kans dubbel zo groot dat je baby overlijdt en hebben driemaal zoveel mensen psychische problemen als in Japan. Nederland zit tussen die twee uitersten in. Aan een gebrek aan middelen kan het niet liggen; Ameri-

kanen zijn ongeveer even rijk als Nederlanders en net wat rijker dan Japanners (in 2010 was het Bruto Binnenlands Product (BBP) respectievelijk 47, 47 en 43 duizend dollar per persoon). Het moet er dus aan liggen hoe deze middelen worden ingezet. Ongelijkere maatschappijen maken hierin blijkbaar andere keuzes. Figuur 3 illustreert dit voor vierentwintig rijke, westerse landen door te laten zien hoe een index van maatschappelijke en sociale problemen zich verhoudt tot inkomen per hoofd en inkomensongelijkheid in een land. Ook hieruit blijkt dat het voor de gezondheid van een rijke ontwikkelde samenleving niet relevant is hoeveel het land verdient, maar wel erg relevant hoe dit inkomen verdeeld wordt.

Nog een observatie: gebrek aan vertrouwen manifesteert zich het duidelijkst als de behoefte eraan het grootst is. Zo is de reactie van de Japanse overheid op de aardbeving van maart 2011 heel anders dan die van de Amerikaanse overheid op de orkaan Katrina in augustus 2005. Waar de Amerikaanse overheid in eerste instantie niet reageerde en in tweede instantie gewapende legereenheden naar New Orleans (één van de Amerikaanse steden met de grootste

FIGUUR 3: INDEX VAN SOCIALE EN GEZONDHEIDSPROBLEMEN IN EEN LAND AFGEZET TEGEN GEMIDDELD INKOMEN EN EEN MAAT VOOR INKOMENSONGELIJKHEID IN EEN LAND

Bron: Index van problemen en maat voor inkomensongelijkheid via Wilkinson en Pickett 2009, inkomen per capita IMF World Economic Outlook.

inkomensongelijkheid) stuurde om plunderingen te voorkomen, stonden Japanners die huis en haard verloren hadden netjes in de rij voor voedsel en schoon drinkwater. Vijf jaar na de orkaan heeft New Orleans 40 procent minder inwoners dan ervoor en zijn er nog steeds onbewoonbare wijken. De Japanse regering heeft recent aangekondigd miljarden te investeren in de wederopbouw van Sendai, de hardst getroffen stad.

INKOMENSONGELIJKHEID: NIEMAND WORDT ER BETER VAN

Een gemiddelde is echter nooit het hele verhaal. Iemand uit de hoogste inkomensgroep doet het, ongeacht de inkomensverdeling in een land, namelijk altijd beter dan het gemiddelde in dat land en iemand met een gemiddeld inkomen doet het altijd beter dan iemand uit de laagste

inkomensgroep in een land. Komt de slechtere prestatie van ongelijke landen soms geheel voor rekening van de mensen met de lagere inkomens? Scoren deze mensen zo slecht, dat ze het gemiddelde van het hele land omlaag trekken? Nee, iedere inkomensgroep in een ongelijker land scoort slechter dan een vergelijkbare inkomensgroep in een gelijk land. De armen in ongelijke landen doen het dus slechter dan de armen in gelijke landen, de mensen met een gemiddeld inkomen in de ongelijke landen doen het slechter dan de mensen met een gemiddeld inkomen in de gelijke landen en de rijkste groep in een ongelijk land doet het slechter dan de rijkste groep in een gelijk land.

Dit blijkt telkens weer. Uit onderzoek naar ziektes met een psychische component (diabetes, hoge bloeddruk, bepaalde vormen van kanker, hartklachten) onder blanke mannen van middelbare leeftijd, blijkt dat deze in de VS in iedere inkomens- en opleidingsgroep meer voorkomen dan in Engeland. Ook zijn de verschillen tussen de inkomensgroepen in de VS groter dan in Engeland. Dus de rijkste groep in de VS doet het iets slechter dan de rijkste groep in Engeland (ook al zijn de rijke Amerikanen veel rijker), de gemiddelde Amerikaan

doet het een stuk slechter dan de gemiddelde Engelsman en de armste groep doet het veel slechter in de VS dan in Engeland. Dit beeld herhaalt zich in een andere studie die sterfte onder de mannelijke beroepsbevolking in Engeland en Wales vergelijkt met sterfte onder de mannelijke beroepsbevolking in Zweden. Hier doet iedere groep in Engeland en Wales het slechter dan iedere groep in Zweden. Tot slot blijkt uit internationaal vergelijkend onderzoek dat kinderen in landen met een ongelijkere inkomensverdeling slechter scoren op taalvaardigheid dan kinderen met ouders uit een vergelijkbare inkomensgroep in landen met een gelijkere inkomensverdeling. Eenzelfde onderzoek is ook verricht tussen Canadese provincies met een vergelijkbaar resultaat. Inkomensongelijkheid is dus niet alleen nadelig voor de laagste inkomensgroepen in een land; iedere inkomensgroep lijdt eronder.

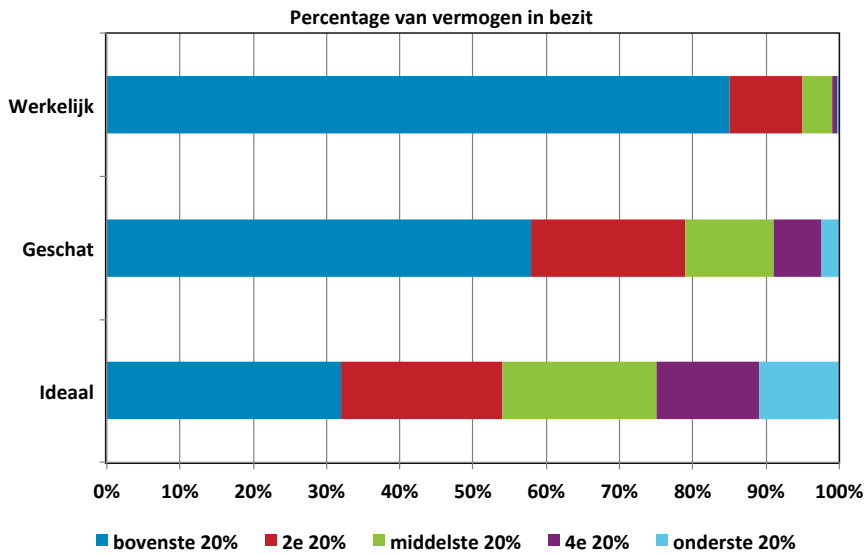
Maar was inkomensongelijkheid niet noodzakelijk voor economische groei? Inkomensongelijkheid ontstaat vanzelf, omdat we mensen die langer werken en dat op een handigere manier doen, daarvoor willen belonen. Hiermee stimuleer je economische ontwikkeling door

FIGUUR 4: DE AMERIKAANSE VERMOGENSVERDELING

De werkelijke vermogensverdeling, de geschatte en de ideale Amerikaanse vermogensverdeling.

Ieder balkje geeft het vermogen van een groep aan.

Bron: Overgenomen uit Norton en Ariely 2011.

technische vernieuwingen en efficiënter werken. Maar grote inkomensongelijkheid blijkt ook negatieve 'bijwerkingen' te hebben. Vertrouwen en gezamenlijkheid verdwijnen uit de maatschappij, waardoor maatschappelijke en sociale problemen groter worden. Dat brengt, naast ongelukkigere mensen, ook weer kosten met zich mee. Open vraag is nog wat voor de economie als geheel beter is: een grotere stimulans door meer inkomensongelijkheid of een gezondere samenleving doordat inkomensongelijkheid kleiner is. Recent onderzoek suggereert het laatste.

Economieën kennen langdurige periodes van groei, onderbroken door economische crises. Economieën ontwikkelen zich meer, naarmate de groei groter is én de periodes van groei langer duren (dus minder vaak onderbroken worden door recessies). Medewerkers van het IMF hebben onderzoek gedaan naar de relatie tussen economische groei en inkomensongelijkheid. Zij vonden geen verband tussen inkomensongelijkheid en de mate van economische groei, maar wel een verband tussen inkomensongelijkheid en de duur van de

economische groei. Van alle factoren die bijdragen aan de lengte van een groeiperiode heeft inkomensongelijkheid de grootste bijdrage. Ze stellen vast dat voor iedere tien procentpunt afname in inkomensongelijkheid, een groeiperiode vijftig procent langer duurt. Langere periodes van groei, gecombineerd met een gelijkere inkomensverdeling, daar heeft iedereen baat bij. Ze concluderen: 'Gedurende langere tijdspannes zijn kleinere ongelijkheid en voortdurende groei twee kanten van dezelfde medaille.'

EERLIJK DELEN IS GEWENST

Minder sociale en gezondheidsproblemen en meer economische groei zijn goede redenen om voor een gelijkere inkomensverdeling te pleiten. Bovendien bieden de toegenomen inkomensongelijkheid van de afgelopen jaren en de niet op prestaties gebaseerde hoge beloningen voor bankiers en bestuurders een prima aanleiding om dit op de agenda te zetten. Rest nog de vraag: zitten mensen eigenlijk wel te wachten op een eerlijkere maatschappij? Ook daar is goed nieuws, in ieder geval waar het de VS betreft. Michael Norton van de Harvard Business School en Dan

Ariely van Duke University hebben 5.500 mensen in heel de VS gevraagd naar hoe volgens hen de huidige vermogensverdeling in de VS eruit ziet en hoe deze er uit zou moeten zien. De antwoorden op die vraag staan in figuur 4.

De scheefheid van de huidige vermogensverdeling blijkt te worden onderschat en deze onderschatte vermogensverdeling wordt door de geënquêteerden zelfs nog te scheef bevonden. Met andere woorden, mensen denken dat het nu gelijk is dan het daadwerkelijk is, maar vinden hoe ze nu denken dat het is, te ongelijk. Interessanter is echter dat er geen significante afwijkingen zijn tussen verschillende groepen in de Amerikaanse samenleving. Man of vrouw, democraat of republikein, rijk of arm, het gemiddelde resultaat is gelijk aan dat van figuur 4. Voor zover ik weet bestaat er, helaas, geen vergelijkbaar onderzoek onder de Nederlandse bevolking. Maar omdat de resultaten identiek zijn onder verschillende groepen van de gepolariseerde Amerikaanse bevolking, zou het me verbazen als het beeld voor Nederland beeld ver van het Amerikaanse aflight.

Informeren en communiceren is dus een noodzakelijke eerste stap. Dit kan op velerlei manieren. Zo hebben Wilkinson en Pickett (hun boek 'The spirit level: why equality is better for everyone' heeft dit artikel geïnspireerd) een stichting opgericht die tot doel heeft mensen die zich over dit onderwerp willen informeren op weg te helpen (www.equalitytrust.org.uk). Ze bieden je de ondersteuning bij het oprichten van local equality groups en reizen de hele wereld over om lezingen te geven en hierover in debat te gaan. Ook een enquête, zoals die van Norton en Ariely, kan mensen aan het denken zetten en dit artikel dient natuurlijk hetzelfde doel.

Laten we creativiteit en hard werken belonen, maar onthouden dat niemand kan bouwen zonder goede ondergrond en een stimulerende omgeving. Samen eerlijk alles delen blijkt belangrijker dan ikke-ikke-ikke.

Dit artikel is een kortere versie van een eerder verschenen artikel in *Jaarboek Kritiek* 2011. Literatuurreferenties zijn daar te vinden of op te vragen bij de auteur.

DE AMBTENARENACTIES VAN 1983

EEN TERUGBLIK MET HET OOG OP HET HEDEN

Tekst: Sjaak van der Velden Foto: Diederik Olders

De huidige economische crisis is eigenlijk al in de jaren zeventig begonnen. Door inkrimping van de overheid, loondalingen en kredietverlening op grote schaal werden de gevolgen van die crisis jarenlang verdoezeld. Verzet tegen het regeringsbeleid werd in de beginperiode massaal gevoerd. Zoals in 1983: Nederland stond toen in vuur en vlam. Ongeveer 100.000 ambtenaren protesteerden vijftig dagen lang op alle mogelijke manieren tegen een door de regering aangekondigde loondaling van 3,5 procent. Wat gebeurde er toen precies? Een terugblik en een vraaggesprek, waarin Abvakavo-bestuurder en SP lid Lot van Baaren lessen trekt uit het verleden.

De actie van 1983 was in meerdere opzichten uniek voor ons land. Door de duur en door de eis, want een actie tegen loonsverlaging was sinds de grote economische crisis van de jaren dertig vrijwel niet meer voorgekomen. Wat de actie echter vooral bijzonder maakte, was het feit dat ambtenaren in verzet gingen. Het was voor deze beroepsgroep namelijk nog maar sinds kort toegestaan om te staken. Er had tientallen jaren een stakingsverbod voor ambtenaren bestaan. Dat verbod was ontstaan na de spoorwegstaking van 1903. Pas in 1980 ondertekende de regering het uit 1961 stammende Europees Sociaal Handvest, dat alle werknemers stakingsrecht geeft. Het antwoord van veel economen en rechtse politici op de crisis was een poging om de overheidsinvloed terug te dringen en de macht van vakbon-

Lot van Baaren

den te beteugelen. Speerpunten van de neoliberale ideologie waren deregulering en privatisering. Ook Nederland ontkwam er niet aan. Diverse overheidstaken werden in de jaren tachtig en negentig verzelfstandigd en vervolgens geprivatiseerd. Voor het echter zover was, probeerde de overheid eerst fors op de ambtenaren te bezuinigen.

VAN AGT EN LUBBERS IN DE AANVAL

In mei 1978 opende de CDA-VVD-regering van jurist Van Agt de aanval op de ambtenaren; ze moesten 'inleveren'. Bonden en werknemers lieten dat echter niet zomaar gebeuren. Al in 1978 voerden ze massaal actie tegen de plannen om te bezuini-

gen op de salarissen van ambtenaren en trendvolgers. Toen het overleg met minister Wiegel werd heropend, schortten de bonden de acties op en enkele maanden later gaven ze hun verzet op.

Op 4 juli 1982 trad weer een CDA-VVD-regering aan, nu geleid door ondernemer Ruud Lubbers. Deze wilde 12 miljard gulden bezuinigen en de ambtenarensalarissen met 3,5 procent verlagen. Abvakabo voorzitter Van der Scheur kondigde ontwrichtende acties aan en FNV-voorzitter Kok wilde scherpe acties. Achter de schermen bereidden de ambtenarenbonden acties voor, want van het overleg met de minister werd niet veel verwacht. Duizenden ambtenaren uit het hele land demon-

streerden tijdens dit overleg op de Dam in Amsterdam en lieten zien dat het menens is.

HET WORDT ECHT MENENS

Tijdens de behandeling van de voorstellen van Lubbers in de Tweede Kamer zetten de ambtenarencentrales hun acties voort. Later begonnen mensen ook acties buiten het draaiboek van de bonden om. Het NS-personeel plakte de ramen van Amsterdam CS dicht en ging later over tot een stiptheidsactie. Ook gingen bijna tweeduizend buschauffeurs in staking. Na enige aarzeling namen de bonden de staking over en werd er ook elders gestaakt.

Op 1 november zegde Lubbers toe de korting te verkleinen tot 3 procent maar dat was een sigaar uit eigen doos omdat er tegelijk roostervrije dagen moesten worden ingeleverd. De 20.000 demonstrerende ambtenaren die naar Den Haag waren gekomen, lieten er geen misverstand over bestaan dat ze door zullen gaan. Dat beviel niet iedereen. De rechter verbood acties van de politie. CNV-ers hadden moeite met tegen de overheid gerichte stakingen. Vakbondsleden en -bestuurders van bonden in de marktsector morden ook. Volgens hen ontvingen ambtenaren evenveel loon als werknemers in de marktsector, maar kwam de werkloosheid vrijwel geheel voor rekening van de arbeiders uit het bedrijfsleven. De centrales moesten alle zeilen bijzetten om de eenheid te bewaren.

Op de dag dat de politie door de rechter terug in haar mand werd gestuurd, gingen andere ambtenaren er volop tegenaan. Bruggen werden opgehaald, pleinen met brandweerschuur ondergespoten, en een vrachtwagen met huisvuil werd op de stoep van Lubbers geleeft. Vanaf 14 november reed de FNV-karavaan, die telkens vanuit een andere provincie richting Den Haag trok. Tijdens het langskomen van die karavanen legden duizenden leerkrachten het werk neer. Ook sloten zich geregeld uitkeringsgerechtigden aan bij de acties. Meer nog dan deze actievormen was het echter het zich opstapelende huisvuil in de straten van de steden dat het beeld van de acties bepaalde.

DE STRIJD GESTREDEN

De acties kwamen ten einde nadat de rechter eind december verdere stakingen bij de posterijen had verboden met de befaamde woorden: 'Het mocht maar het mag niet langer; De schade van de actie stond volgens hem niet meer in verhouding tot het doel. Deze uitspraak was een klap voor de actievoerders want de acties bij de posterijen vormden een belangrijk deel van de totale acties. De bonden erkenden dat de staking was verloren. Op 5 december was iedereen weer gewoon aan het werk. Toch heerste er binnen kringen van de vakbeweging een gevoel van trots. De massaliteit van het protest, de deelname van groepen die normaal niet in beweging te krijgen zijn, dat waren goede redenen voor trots. De staking is verloren, maar het stakingsrecht was voor het eerst echt uitgevoerd en men maakte zich op voor de volgende ronde.

Sinds de acties van 1983 is er veel veranderd. Overheidsbedrijven als de PTT of de NS bestaan niet meer. Ook bij de overheid in beperkte zin, zijn dingen veranderd. Ambtenaren worden steeds meer gewone werknemers en de cao voor de overheid is opgesplitst. Exact tien jaar na de actie van 1983 voerden de ambtenaren nog één keer gezamenlijk actie, maar daarna was ook dat afgelopen. Alle groepen (rijk, provincies, gemeenten, politie, rechterlijke macht, waterschappen) voerden vanaf dat jaar afzonderlijk onderhandelingen en indien nodig actie. De tot op heden laatste ambtenarenstaking vond begin 2010 plaats, voor een nieuwe cao voor het gemeentepersoneel. Wat kunnen we verwachten van de ambtenaren, nu de VVD-CDA-regering van Rutte en Wilders hun bestaanszekerheid weer bedreigt?

'WE MOETEN NIET OVER ONS LATEN LOPEN'

Lot van Baaren werkt in een instelling voor kinder- en jeugdpsychiatrie en is sinds het bondscongres van vorig jaar lid van het bondsbestuur van Abvakabo. We vroegen haar om, met de ervaringen uit de staking van 1983 in gedachten, haar visie op de nabije toekomst uiteen te zetten.

Zie je overeenkomsten tussen de bezuinigingen van 1983 en de huidige kabinetsplannen?

'Het is best goed ook eens terug te kijken en een vergelijking met de situatie in 1983 ligt voor de hand. Er zijn nogal wat overeenkomsten. Nu hebben we een VVD-CDA-regering met steun van Wilders, ook toen was er een rechtse meerderheid. Destijds sloten de voorzitter van de FNV en de werkgevers een akkoord over loonmatiging, het akkoord van Wassenaar. Dat akkoord was defensief, ook de vakbeweging stond in de modus dat er moest worden bezuinigd. Eigenlijk zie je nu hetzelfde. Het akkoord van Jongerius van de FNV en Wientjes van de werkgevers over de AOW en pensioenen is ook defensief. Toen en nu was er een economische crisis, waar de gewone werknemers en ambtenaren voor moesten betalen ook al hebben die hem niet veroorzaakt. Wij zijn ook nu weer de dupe, de graaiers blijven buiten schot. Toen werd er fors bezuinigd op de overheid en de publieke sector. Nu zijn de plannen ook niet mis. Alle politieke partijen gaan uit van de noodzaak om te bezuinigen. Het verschil zit vooral in de hoogte van het bedrag. Ambtenaren zijn, omdat ze direct in dienst zijn van de overheid, natuurlijk een makkelijke bezuinigingspost.'

Is de vakbeweging in staat om de bezuinigingen tegen te houden, denk je?

'Sorry, ik heb geen glazen bol; dus of het lukt, weet ik niet. We hebben veel uit te leggen. Wat ik wel weet is dat bezuinigen op ambtenaren niet zo makkelijk is als het lijkt. Nederland heeft, ook internationaal gezien, een kleine overheid en er zijn geen ambtenaren die niets zitten te doen. Hun werk is gewoon noodzakelijk voor onze maatschappij en op hen bezuinigen betekent dat er publieke taken blijven liggen. Wat gaat de overheid dan niet meer doen? Welke keuzes worden er gemaakt? Er is al gebleken dat te veel bezuinigen op de overheid leidt tot veel en duurdere inhuur.

En ik weet dat het vrijwel geen zin heeft om te proberen de regering op andere gedachten te brengen. In 1983 was het voor de bond al vrij snel duidelijk dat overleggen geen zin meer had en koos men voor de

actielijn. Volgens mij is de situatie nu minstens zo duidelijk: dit kabinet ligt op ramkoers. De aangekondigde bezuinigingen zijn zo groot dat we dat met praten alleen niet kunnen tegenhouden. En nogmaals, wij hebben die crisis niet veroorzaakt, dus waarom zouden wij ervoor moeten betalen? In '83 werd het al gezegd: laat de rijken de crisis betalen.'

Ja, dat klinkt heel leuk maar iedereen is er toch van overtuigd dat er moet worden bezuinigd? Ook de linkse partijen.

'Ik zeg ook niet dat het makkelijk zal worden mensen daarin mee te krijgen. Maar als vakbeweging ben je belangenbehartiger voor werknemers en mag je hen niet de dupe laten worden. Het gaat om koopkrachtverlies voor al onze leden en veel banen staan ook op de tocht zoals bij het Rijk, gemeenten, Sociale Werkvoorziening of openbaar vervoer. Je moet wel tegengas geven. Bovendien gaat het hier om een aanval op de publieke dienstverlening. Om zaken die we als maatschappij samen hebben opgebracht. Het gaat ons allemaal aan. Dat moet ook veel duidelijker naar voren komen: je krijgt hier ook als burger mee te maken. Of je nu je buslijn, bibliotheek of buurthuis ziet verdwijnen of dat je geld uit de zak geklopt wordt via eigen bijdragen – zoals bij mijn werk in de geestelijke gezondheidszorg. Wij moeten zelf als vakbeweging met alternatieven komen zoals het aanpakken van de hypotheekrenteaftrek voor de heel dure huizen, de villa's. Ook een belasting op de bankensector en flitskapitaal hoort daarbij tot de mogelijkheden. Als je bedenkt dat sommige grote concerns meer subsidie ontvangen dan belasting betalen, dan valt daar ook nog heel wat te halen. Het is de hoogste tijd om eens te wijzen naar de speeltjes van rechts: van leasebakken voor de prijs van een flatje tot privé-jets en allerlei belastingvoordelen. Juist in de belastingsfeer is veel recht te trekken: de hoogte van belastingschalen, winstbelasting en vermogensbelasting verhogen. In die richting moeten we de alternatieven zoeken.'

Een van de problemen bij acties van ambtenaren is het negatieve beeld dat mensen van ambtenaren hebben.

'Veel mensen dachten toen, in 1983, maar ook nu nog, bij een ambtenaar

aan een stoffig iemand achter een bureau met veel papier (nu een computer) die eens in het uur een knipoog geeft door één oog open te doen. Dat beeld is natuurlijk niet terecht, maar er zijn mensen die belang hebben bij het voeden en in stand houden ervan. Ambtenaren doen nuttig en uitvoerend werk, waar je als burger direct last van hebt als ze ermee zouden stoppen. Natuurlijk is er ook bureaucratie, maar daar willen ambtenaren zelf ook vanaf, je wordt gek van allerlei regeltjes en constructies die een soepele dienstverlening in de weg zitten. In 1983 waren er stickers met 'de vuilnisman is ook een ambtenaar', dat was niet voor niets. Destijds is op dat vlak flink winst geboekt, maar het karikaturale beeld moet blijvend omgezet worden. Het is belangrijk daar al vroeg in de campagne aandacht aan te besteden. Zeker voor onze medevakbondsleden uit andere sectoren.

We kunnen voortbouwen op het positieve sentiment dat tijdens de stakingen van schoonmakers en de mensen van de gemeentereiniging is ontstaan. Daar kunnen we niet snel genoeg mee beginnen, om te voorkomen dat er vanuit de andere bonden weerzin ontstaat tegen ambtenarenacties, zoals in 1983 wel gebeurde.'

Hoe zit het met het actierepertoire? In 1983 was er binnen de vakbeweging wel enige weerstand tegen de acties omdat mensen in het bedrijfsleven dachten dat ambtenaren niet zo moesten zeuren. Dat kan nu ook gebeuren. Veel acties treffen juist de mensen die eigenlijk je bondgenoot zouden moeten zijn. Hoe kun je dat voorkomen, denk je?

'We zien gelukkig nu al dat we belangenorganisaties mee kunnen krijgen, zoals patiëntenverenigingen, of een organisatie als ROVER bij het openbaar vervoer. Maar het blijft altijd een probleem als je in de dienstverlening werkt. Als er door een staking een paar weken geen wasknijpers worden gemaakt, raakt dat maar heel weinig mensen. Dat is heel anders als de vuilnismannen staken of er acties in een ziekenhuis zijn. Ambtenaren zijn volgens mij veel mondiger geworden dan ze in 1983 waren. Sterker nog: juist de actie van '83 heeft ze mondiger gemaakt, dat was een belangrijke winst van die acties. We

hebben inmiddels wel heel lang stakingsrecht en groepen als de verpleging hebben ook ervaring met actie voeren. Toen had vrijwel niemand dat, door het stakingsverbod dat tot 1980 bestond.

We zullen zeker moeten zoeken naar actiemiddelen waarmee we de echte boosdoeners raken en het gewone publiek ontzien. In 1983 werd dat trouwens ook al geprobeerd, denk maar aan het leegkiepen van een wagen met huisvuil op de stoep van de burgemeester.'

Ambtenaren hebben stakingsrecht, maar de Nederlandse rechters staan erom bekend dat ze nogal eens stakingen verbieden. Ze zijn daarvoor zelfs al eens op het matje geroepen door Europa. In 1983 kwam de ambtenarenactie trouwens ook ten einde door een uitspraak van de rechter. Wat moet de bond dan doen? Doorstaken?

'Helaas, zoveel kracht hebben we als vakbond nog niet. We moeten het voorlopig nog even van onze creativiteit hebben. Wat we wel moeten doen, omdat we weten dat het nogal eens gebeurt dat de rechter ingrijpt in een staking, is het maken van een plan B. Als een staking of andere actie wordt verboden, hoe ga je dan verder. Dat vereist een goed draaiboek waarin diverse scenario's zijn opgenomen. Hoe dan ook, we zijn een sterke bond en we moeten niet over ons laten lopen. De bezuinigingen die er nu aankomen, kunnen we niet over onze kant laten gaan.'

NEDERLANDS VERZET IN ZUID-AFRIKA

KLAAS DE JONGE EN CONNY BRAAM OVER HUN STRIJD TEGEN APARTHEID

Tekst: Gillis Kersting

ZUID-AFRIKA

Hoofdsteden:

Pretoria (uitvoerend)

Kaapstad (wetgevend)

Bloemfontein (rechterlijk).

Inwoners **49.052.489** (2009). Bij de volkstelling van 2001 was 79% van de bevolking zwart, 10% blank, 9% kleurling en 3% waren Indiërs.

Landstalen: **Zoeloe** 24%, **Xhosa** 18%,

Afrikaans 13%, **Noord-Sotho** 9%,

Tswana 8%, **Engels** 8%, **Zuid-Sotho** 8%,

Tsonga 4%, **Swazi** 3%, **Venda** 2%,

Zuid-Ndebele 2%

Godsdienst: **christendom** (79,7%), **islam** (1,5%), **hindoeïsme** (1,3%), **overige** (2,4%), **niet-gelovig** (15,1%).

Nationaal inkomen per hoofd: **10.700 dollar**

Levensverwachting: **49,3 jaar**

Human Development Index: **0,470**

(hiervoor geldt: hoe hoger hoe beter.

Nederland staat op 0,890)

In 1948 voerde de Nasionale Partij het Apartheidssysteem in. Zwarte Afrikanen mochten niet politiek actief zijn en voor hen golden aparte wetten wat betreft transport, arbeid, onderwijs, huisvesting en landbezit. Hoewel de Apartheidpolitiek Zuid-Afrika wereldwijd op hevige kritiek kwam te staan, zou een verandering alleen vanuit het land zelf kunnen komen. De Zuid-Afrikaanse regering was beducht voor elke vorm van oppositie en reageerde genadeloos op politieke tegenstanders.

Politiegeweld, chantage, marteling, preventieve detentie en moord waren het antwoord van de autoriteiten op burgerlijk protest. Vooral het bloedig neerslaan van de demonstraties in Sharpeville (1960) en Soweto (1976), waarbij honderden mensen omkwamen, vormde een luguber voorbeeld van de meedogenloze repressie van de Zuid-Afrikaanse staat. Dit staatsgeweld leidde tot sancties van de VN en zorgde voor een radicalisering van het African National Congress (ANC), de grootste verzetsorganisatie. De gewapende tak van het ANC, Umkhonto We Sizwe (Speer van de Natie), hield zich bezig met sabotage, bomaanslagen en stakingen. Het was in deze afdeling dat twee Nederlandse activisten, Klaas de Jonge en Conny Braam, hun intrede deden in de Zuid-Afrikaanse geschiedenis en zorgden voor een gewaardeerde Nederlandse inbreng in het verzet tegen racistische onderdrukking.

NEDERLANDSE ANTI- APARTHEIDSACTIVISTEN

Braam was een van de initiatiefnemers van de Anti-Apartheidsbeweging Nederland (AABN), die vanuit Nederland samenwerkte met het ANC. In 1973 maakte het AANB naam door

bekend te maken dat Nederlandse bedrijven, ondanks een VN-boycot, handel bleven drijven met het toenmalige Rhodesië. Braam betrok tientallen bekende en onbekende Nederlanders in de strijd tegen Apartheid. Nadat het ANC aan de macht was gekomen, hief de AABN zich op. Sindsdien houdt Braam zich bezig met het schrijven van, succesvolle, romans.

De Jonge werkte als antropoloog in Mozambique, waar hij de misdaden van het Zuid-Afrikaanse regime van dichtbij meemaakte. Hij besloot zijn lot te verbinden aan het ANC en assisteerde de partij met wapen- en explosievensmokkel. Tegenwoordig is hij actief in het door oorlog verscheurde Burundi, waar hij namens de Nederlandse mensenrechtenorganisatie Impunity Watch slachtoffers helpt bij de verwerking van het oorlogsverleden en tracht moordenaars voor het gerecht te brengen.

De Jonge en Braam zijn blij dat de vernederende rassenwetten verdwenen zijn. Zij zijn trots op de overwinning en verzetten zich nog steeds tegen onrecht en racisme. Hun revolutionaire geest is nog lang niet gedoofd. Ondanks dat de verwachte vooruitgang van Zuid-Afrika na Mandela's vrijlating niet helemaal van de grond is gekomen, geloven de

Foto: Marco Hillen / Hollandse Hoogte

Klaas de Jonge

Foto: Peter Eilenbaas / Hollandse Hoogte

Conny Braam

voormalige ANC-activisten nog steeds dat zij voor een goede zaak hebben gestreden.

Braam: 'Ik ben vereerd deel te mogen uitmaken van de strijd tegen racisme. Het was geweldig om langzamerhand betrokken te raken bij het ANC. In mijn ogen is dat een unieke bevrijdingsbeweging, waarin mensen met verschillende achtergronden en ideeën samenwerkten voor een gemeenschappelijk doel: Einde aan Apartheid en democratie in Zuid-Afrika. Om als Nederlands meisje daar steeds meer bij betrokken te raken, was erg bijzonder.'

Het lijkt inderdaad ook een hele stap om vanuit het veilige Nederland betrokken te raken bij een revolutionaire strijd in Afrika. Braam: 'Dat is het zeker, maar vanaf het begin klikte het. Er was een enorm wederzijds vertrouwen. Het hielp waarschijnlijk wel dat ik lid was van de CPN. De partij was wars van inmenging van buitenaf en wenste niet te gehoorzamen aan Moskou. De eigenzinnigheid van de CPN sprak het ANC erg aan. Zelf waren ze ook een eigenwijs clubje

en daarom konden deze partijen het uitstekend met elkaar vinden.'

AFRICAN NATIONAL CONGRESS

Het eigenzinnige karakter van het ANC komt naar voren in zijn ontstaansgeschiedenis. De oudste verzetsbeweging van Afrika (1912) begon als een vereniging van dorpsoudsten die bij elkaar kwamen om praktische problemen op te lossen. Aanvankelijk waren zij conservatief ingesteld. De wereldoorlogen zouden hier verandering in brengen. Braam vertelt daarover: 'In Zuid-Afrika was een grote groep Oost-Europese Joden aangekomen. Ze waren gevlucht voor de pogroms in eigen land en wilden naar Amerika, maar per vergissing waren zij op het verkeerde schip beland en in Afrika terechtgekomen. Als Russische joden waren zij in de ban van nieuwe ideeën, begiftigd met socialistisch denken, bekend met sterke vakbewegingen en zij voelden een grote behoefte hun idealen te verwezenlijken. Een revolutionaire vernieuwingsdrang stroomde in hun aderen.' In het Zuid-Afrikaanse leger, dat met de Geallieerden meevocht, kwamen zij in contact met zwarte Afrikanen. Met

hen praatten zij over hun idealen en met hen vochten zij samen tegen een nazistische onderdrukker. Zoals de schrijfster Braam het verwoordt: 'Zij proefden de smaak van bevrijding uit dezelfde beker.' De kiemen voor een bevrijdingsbeweging waren gelegd en al snel vormden deze joden de blanke kern van het ANC.

Braam: 'Als kind van de Oorlog (Braams ouders waren verzetsmensen, red.) sprak mij dit ontzettend aan. Ik geloofde sterk in internationale solidariteit en dit was een prachtig voorbeeld van hoe mensen uit verschillende landen samenkomen voor een gemeenschappelijk doel en op een innige manier met elkaar samenwerken om dit te verwezenlijken.'

Ook voor De Jonge was samenwerking met het ANC een vanzelfsprekende keuze: 'Ik ben allergisch voor onrecht en racisme. Wanneer ik dat zie, voel ik me persoonlijk aangevallen. Ik zat in Mozambique met mijn toenmalige vrouw en zag met eigen ogen hoe het door Zuid-Afrika gefinancierde Renamo daar huishield. Ik bedacht me dat, als ik de bron wilde aanpakken, ik in Zuid-Afrika moest zijn. Ik koester een marxistisch-existentialisti-

sche denkwijze. Als ik zie dat iets fout is en ik heb de keuze om daar wat aan te doen... dan grijp ik in!

ACTIVISME NIET ZONDER RISICO

Toch was De Jonges inzet niet zonder risico's. Op 23 juni 1985 werd hij opgepakt door de Zuid-Afrikaanse politie en meegenomen naar het bureau. Daar werd hij wekenlang verhoord, tot hij zichzelf met een list wist te bevrijden. Hij lokte enkele agenten mee naar een warenhuis, zogenaamd om daar een geheime locatie aan te wijzen, en vluchtte toen de Nederlandse ambassade in. Meer dan twee jaar lang verbleef hij daar, omsingeld door Zuid-Afrikaanse eenheden, totdat hij op 7 september 1987 vrijkwam. Er was besloten dat hij, samen met de Franse activist Pierre-André Albertini en 133 Angolese en Cubaanse vrijheidsstrijders geruild zou worden voor de Zuid-Afrikaanse kapitein Wynand Du Toit, die door de Angolezen gevangen was genomen. De officiële uitwisseling vond plaats op het vliegveld van Maputo. De Jonge: 'Mitterand stuurde persoonlijk een vliegtuig om Albertini op te halen. Ik vloog met de KLM en moest op voorhand een briefje ondertekenen dat ik mijn eigen reiskosten zou betalen. Typisch Nederlands.' Eenmaal in Nederland wilde de toenmalige VVD-minister Weissglas De Jonge alsnog berecht zien. De Jonge: 'Daar hebben we smakelijk om gelachen en zijn voorstel is nooit officieel uitgewerkt.' De Jonge kijkt met een tevreden gevoel terug op zijn tijd als activist: 'Het is lekker om te hebben meegegaan aan iets dat gewonnen heeft. Ik heb zelf geen hoge prijs betaald voor mijn acties, mijn voormalige vrouw Hélène Passtoors wel. Zij heeft nog jaren last gehad van haar geïsoleerde detentie in een Zuid-Afrikaanse politiecel. Mijn keuzes hebben voor anderen in mijn vertrouwde omgeving ook veel consequenties gehad. Dat zou ik de volgende keer anders doen.'

EEN NIEUW ZUID-AFRIKA

Twee decennia na de afschaffing van Apartheid is Zuid-Afrika in veel opzichten een ander land geworden.

Na de overweldigende verkiezingswinst in 1994 ging het ANC voortvarend te werk. Er kwam een nieuwe democratische grondwet, sociale voorzieningen kwamen op gang en miljoenen zwarte Afrikanen kregen toegang tot schoon water en elektriciteit. Zuid-Afrika heeft een stabiel politiek systeem met eerlijke verkiezingen, waarbij het ANC nog steeds een grote populariteit geniet. Vooral onder de voormalige president Thabo Mbeki kende het land een sterke economische groei en trok het vele buitenlandse investeerders aan. Een dominante partij als het ANC was nodig om het land te stabiliseren en structurele sociale hervormingen door te voeren, maar het gebrek aan oppositie betekende dat deze partij nergens verantwoording voor hoefde af te leggen. Dit kwam de zelfdiscipline van de partijleden niet ten goede: gemakzucht, verwaarlozing en corruptie waren het onvermijdelijke gevolg.

Braam: 'Het was schitterend om te zien hoe de zwarte bevolking voor het eerst ging stemmen. Dat gevoel van bevrijding was onbeschrijflijk!' Inmiddels is er veel veranderd in Zuid-Afrika. Het onderscheid tussen klassen is niet meer gebaseerd op discriminatie. Armoede treft blank en zwart nu even hard. Hoewel er ook tijdens de Apartheid een aanzienlijke blanke onderklasse bestond (voornamelijk Afrikaners), verkeerde deze niet in dezelfde onderdrukte positie als de zwarte bevolking. Braam: 'Nee, dan heb je geen idee wat Apartheid inhoudt. Het was een puur raciale scheiding. De blanken waren, in hun ogen, ontegenzeggelijk superieur. Zij hadden een heuse raciale ladder gemaakt waarin de Chinezen werden beschouwd als ereblanken, daaronder de Indiërs, daaronder de kleurlingen en onderaan bungelden de zwarten. Maar zelfs een blanke, debiele pedofiel was nog meer waard dan een niet-blanke.'

De Jonge is dit verschil ook opgevalen: 'Tegenwoordig zijn er blanke clochards. Die zag je vroeger nooit. Niemand ontfermt zich over die arme blanken, maar ja, de regering ontfermt zich sowieso over niemand. Dat verschil maakt dus niet uit. Ik denk niet dat de verarming van de blanke onderklasse leidt tot meer

racistische haat. Iedereen beschouwt het als een gegeven dat nu ook blanken arm zijn en dat er nieuwe zwarte rijken bijkomen.'

HOOP OP DE TOEKOMST

Veel voormalige marxistische activisten hebben zich inmiddels omhooggewerkt tot topambtenaren. Zij nemen een, op zijn zachtst gezegd, ambivalente houding aan ten opzichte van de privé-sector en de buitenlandse investeringen. Dikbetaalde banen gaan naar incompetenten vrienden. Hoge werkloosheid en criminaliteit zijn het gevolg. Daarboven wordt Zuid-Afrika al jaren geteisterd door een aids-epidemie, mede in de hand gewerkt door de ridicule houding van Mbeki, die beweerde dat hiv en aids niets met elkaar te maken hadden. Met het oog op deze misstanden merken kritische Zuid-Afrikavolgers wel eens op dat Mandela de kans op een socialistische staat heeft vergooid door, al in de gevangenis, tot een akkoord te komen met de blanke overheid. Braam denkt daar heel anders over: 'Dat verhaal dat Mandela overstag zou zijn gegaan, wil ik bij dezen graag ontzenuwen. Wij hadden communicatieapparatuur aangelegd zodat hij, via gecodeerde boodschappen, vanuit zijn cel met ons in contact kon staan. Ik decodeerde deze berichten en ik zal het eerste bericht dat hij stuurde nooit vergeten: 'Pas op, zij willen dat ik concessies ga doen en een wig drijven tussen mij en jullie. Maar ik zal nooit toegeven. Nooit!' Al die tijd wisten de gevangenisautoriteiten niet dat er volop tussen ons gecommuniceerd werd. Ik heb dit bericht nog. Een leuk cadeautje voor onze archivaris Kier Schuurdinga.'

Over de toekomst zijn beiden gematigd positief. De Jonge: 'Ik heb nooit enige verwachting gehad van die verkiezingen. Het idee dat je in een land dat zo'n strikte raciale scheiding kent, zomaar een socialistisch systeem kunt neerzetten, is irreëel. Maar er is een grondwet gekomen en er is politieke pluriformiteit. Er moet nog steeds veel gebeuren. Er is nu een groep machtige, zwarte rijken ontstaan en een sterke zwarte middenklasse; tevens een grote ongelijkheid, die is niet voldoende aangepakt. Er is niet voor iedereen toegang tot scholing of banen. Vooral dat laatste is een groot

DE SP EN ZUID-AFRIKA

Al heel vroeg – toen velen het Afrikaanse Nationaal Congres van Nelson Mandela nog ‘terroristisch’ noemden – steunde de SP de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika. Opzienbarend was de ‘van mens tot mens’-campagne eind jaren zeventig. Betrokken burgers uit Nederland stuurden honderdduizenden briefkaarten naar blanke Zuid-Afrikanen. Hun adressen waren eenvoudig in het telefoonboek te vinden – zwarte Zuid-Afrikanen hadden geen telefoon, en meestal niet eens elektriciteit, stromend water of fatsoenlijk sanitair. Met hun brieven uit Nederland gaven de deelnemers aan de actie blijk van hun zorg en verontwaardiging over de genadeloze onderdrukking van de zwarte bevolking, die al sinds 1948 getolereerd werd door de Westerse landen. De actie uit het land waarmee veel blanke Zuid-Afrikanen zich historisch en emotioneel verbonden voelden, was kennelijk effectief en het bracht de Zuid-Afrikaanse geheime dienst in ieder geval tot het organiseren van een tegenactie. Met ‘de Skrijf een Hollander-veldtog’ probeerde het apartheidsbewind de bal terug te kaatsen, door te wijzen op sociale misstanden hier.

In de jaren tachtig organiseerde de SP verschillende grootschalige inzamelingsacties ten behoeve van het Afrikaans Nationaal Congres, vooral voor politieke vluchtelingen in Zuid-Afrika’s buurlanden. In die periode hielp de SP ANC-vertegenwoordigers in Nederland en België ook aan fatsoenlijke huisvesting. Niet eenvoudig in een periode dat die kantoren geregeld te maken hadden met gewelddadige

Foto: Archief SP

aanslagen door de Zuid-Afrikaanse geheime dienst.

Heel bijzonder waren de Mandela-festivals van de SP eind jaren tachtig en begin jaren negentig. Daaraan hielpen Nederlandse popmuzikanten van naam en faam belangeloos mee om geld in te zamelen voor het ANC.

Alle campagnes werden rechtstreeks afgestemd met ANC-vertegenwoordigers in Brussel, Amsterdam, Londen en Lusaka. Overigens werd waar mogelijk ook samengewerkt met de verschillende anti-apartheidsbewegingen in Nederland. Na de historische vrijlating, na 27 jaar gevangenschap, van ANC-leider Nelson Mandela werd de SP uitgenodigd voor het eerste congres op Zuid-Afrikaanse bodem na de opheffing van het verbod op het

ANC. Jan Marijnissen en Tiny Kox maakten van die gelegenheid gebruik om in Soweto een nieuwe inzamelingsactie aan te kondigen: dit keer ‘faxen voor Mandela’, ten behoeve van betere binnenlandse communicatiemogelijkheden voor het nu toegelaten ANC. Na de val van de apartheid nam de SP met andere politieke partijen deel aan de ‘Stichting voor een nieuw Zuid-Afrika’. De stichting beoogde om vanuit Nederlandse politieke partijen advies en steun te geven aan de opbouw van de democratie in Zuid-Afrika. Verschillende SP’ers, onder wie Tiny Kox, Jan de Wit, Harry van Bommel en Jules Ilding, trokken in de loop der jaren voor de stichting naar de andere kant van de wereld om in de nieuwe omstandigheden een helpende hand te bieden.

probleem, waar meer aan gedaan zou moeten worden. Het is hun eigen schuld dat het ANC zo corrupt is geworden. Maar de onderlinge loyaliteit van oude strijdmakkers is enorm. Ook de buitenlandse politiek van Zuid-Afrika is dubieus. Te lang hebben zij Mugabe financieel gesteund. Met geld dat in eigen land een hoop had kunnen oplossen. Ik denk dat het nu wel tijd is dat een sterke communistische partij de macht overneemt van het ANC. De South-African Communist Party (SACP) is een beweging die niet zo leunde op het gedachtegoed van de

Sovjet-Unie, maar altijd uitging van de arbeiders.’

Ook Braam houdt goede hoop, ook al lijkt het erop dat in Zuid-Afrika hetzelfde dreigt te gebeuren als met zoveel linkse revoluties: ‘De internationale solidariteit verslapt. Het ANC moet wel blijven presteren, maar dat komt goed. Zuid-Afrikanen kiezen hun eigen weg. De bevrijdingsdrang zit in hun bloed. Onder de oude garde van het ANC zitten nog steeds mensen die niet door de mand zijn gevallen. Niet iedereen is gevoelig voor geld. Sommigen blijven strijden voor hun idealen, tot hun dood. Helaas komen

deze nauwelijks in het nieuws.’ Net als De Jonge opteert zij daarom ook voor een stevig doorzetten van de revolutionaire lijn: ‘Zuid-Afrika kent nog steeds een sterke vakbeweging en een grote, stabiele communistische partij. De tijd is nog niet rijp voor een nieuwe revolutie. Maar als deze komt, moet deze uitgevoerd worden door mensen die voor de oude idealen staan.’

PROTEST OP ZIJN DRENTS

Tekst: Pim Siegers Foto: Reyer Boxem / Hollandse Hoogte

Harry Muskee, zanger van Cuby + Blizzards en Daniël Lohues

Het is niet zo dat op elke Brink van ieder dorp in Drenthe een protestzanger te vinden is. Integendeel. Hier zijn ze niet van dikdoenerij of de kop boven het maaiveld. Harde werkers, kunstenaars hebben de rechttoe-rechtaanmentaliteit, waar 'doe maar normaal dan doe je al gek genoeg' een belangrijke levensles lijkt. Waar liedjes maken nog een ambacht is.

Oer-Drent Daniël Lohues is dan ook geen revolutionaire muzikant met strijdliederen op het repertoire. Je zult hem niet snel betrappen op het prediken van anarchie en revolutie. Toch is de liedjessmid uit Erica meester in het beschrijven van het klein menselijk lief en leed. Zijn albums staan bol van odes aan cultuur en natuur, en tussen de regels door werpt hij zich op als hoeder van de menselijke waardigheid.

ANTI-PROTEST

Bij Skik, de band waar Lohues mee doorbrak, stond lol op nummer 1. Protest was er hooguit tegen dom

geplaatste fietspaaltjes, het Nederlandse weer of, in een strijdbare bui, tegen menselijke domheid. Hij schreef zelfs een anti-protestlied. Daarin sprak hij duidelijk uit dat hij niet ging protesteren tegen het kabinet van Wim Kok, oorlog en de banken.

*As dit 'n protestsong was
Dan kwam ik nou pas goed op dreef
Dan was dit couplet niet
't Leste dat ik schreef
Dan zung ik over oorlog
Over onrecht en verdriet
Maar dit is gien protestsong
Dus dat doe ik lekker niet...
(Protestsong, Skik, 1995)*

'HOUT MOET'

Na een periode bluesmuziek gemaakt te hebben gaat Lohues eind 2005 solo. Zijn vierdelige cd- en theaterproject 'Allenig' heeft in Noord-Nederland inmiddels de cultstatus bereikt. Op zijn eigen moderne 'Vier jaargetijden' beschrijft Lohues de mentaliteit en de schoonheid ten oosten van de IJssel. Begin dit jaar voegde hij 'Hout Moet' aan zijn erelijst toe. Hierop maakt hij in een paar minuten schilderijtjes van liedjes, met daarop vaak een hoofdrolspeler met een verhaal. Zoals in het aangrijpende 'Tesknie za domem' (Pools voor 'heimwee'), over een ontmoeting met een Poolse werknemer op het pleintje in het gehuchtje Westenesch. De Pool tikt, na werktijd, blikjes Aldi-bier achterover en piekert over zijn vaderland. In 3.39 minuten legt Lohues meer leed bloot dan menig artikel in de krant over Oost-Europese werknemers.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 71

*Harder werken as 'n ander,
Langer deurgaon as rest
Zodat alles as e thuuskomp
Niet veur niks is west
Nog n paar maand
Dan kan 'e eindelijk weer naor huus
Dan hef 'e flink wat centen in de buus
(Tesknie za domem, Hout Moet, 2011)*

In 'Bij de hemel in de rij' neemt hij het op voor de helden van Nederland. De mensen die we allemaal kennen, maar die te weinig waardering krijgen. Laten we ze de schoonmakers, de thuiszorgmedewerkers, de mantelzorgers, de mensen op de sociale werkplaats noemen. Ook dit weet Lohues te vertalen naar het kleine, het menselijke. De vrouw werkzaam in de hospice, waar ze ouderen op een zachte lieve manier naar het einde brengt.

*In de nachten in de weer
't is heur vak, hef ze veur leert
Aoldere mensen naor 't einde brengen
Klagen döt ze nooit 'n keer
Al döt heur de rugge zeer
Ze zal nie gauw verkeerde dingen zeggen
En noast heur wark, collectes lopen
En direkt de mouws opstrophen
As der ien verlegen zit
Um wat den ok
(Bij de hemel in de rij, Hout Moet, 2011)*

De conclusie van de zanger is even simpel als doeltreffend: 'Die hoeft niet te wachten bij de hemel in de rij.'

VEURUUTGANG?

Uiteraard blijft Lohues ook hoeder van de noordelijke cultuur, taal en natuur. De beesten, de weidse blik, de fiets, ze blijven centraal staan in zijn werk. Met het fileermesje neemt hij afstand van onder andere megastallen, CO₂ opslag en lichttuitstoot van de kassen. Dat was ook de reden dat hij meehielp om meer mensen warm te maken voor de Provinciale verkiezingen. Hij verwijt de beleidmakers dat ze vergeten wat er zo mooi is aan

Drenthe. 'Economische groei met kantoorblokken en fabrieken, het wordt er niet mooier op', aldus Lohues.

*De lieve, lieve ganzen
Ze bennen volledig in de stress
Ze bennen desoriënteerd,
Nog nooit zo in de warre west
Waorumme bennen de nachten hier
zo licht?
Omdat veuruutgang veur de meesten
zich puur op geld verdienen richt
(Nils Holgerissons blues, Lohues & The
Louisiana Blues Club, 2005)*

CUBY

In een gesprek over of met Lohues is die andere Drentse liedjesmaker nooit ver weg. Harry Muskee, Cuby in de volksmond, is een voorbeeld voor alle muzikanten in de provincie. De muziek van Cuby + Blizzards ruikt en smaakt naar Drenthe. Het laatste album ('Cats Lost') van de band werd geproduceerd door Lohues. Vriend en vijand zijn het erover eens dat dit de beste Nederlandse bluesplaat van het afgelopen decennium is. Het is ook de meest geëngageerde van de band ooit. De nummers gaan over vluchtelingen, de waanzin van godsdienstoorlogen en in Baghdad Blues rekenen ze af met de oorlog in Irak. Met achter de knoppen in de studio Daniel Lohues.

*They wanna bring democracy
By the barrel of the gun
No respect for the people
Under the desert sun*

*[Democratie zou moeten komen
Uit de loop van een geweer
Geen respect voor mensen
In dat gloeiend hete weer]
(Bagdad Blues, Cats+Lost, Cuby +
Blizzards, 2009)*

ZO VROLIJK?

Wellicht dat Lohues later in zijn carrière ook nog 'radicaliseert' met protestliederen. In een interview met Trouw in 2003 meldt hij dat er heel wat op de planken ligt, maar dat hij het vaak te makkelijk praten vindt. Toch liet hij zich al in de 'Skik-tijd' een keer gaan. Voor een gala van Radio2 coverde de band 'Zo Vrolijk'

van Herman van Veen. Vlak daarvoor was er een groot conflict op Palestijns gebied. Ter plekke bedacht Lohues een eigen tekst. Daar leerde het publiek, maar ook Lohues zelf, een andere kant van hem kennen. 'Normaal ben ik niet zo'n op-de-barricade-figuur, maar soms is het goed om dingen ter discussie te stellen, dat werkt bevrijdend.' Herman van Veen zat in de zaal, was enthousiast, en nam later in zijn theatershow de tekst van Lohues over.

*Is er wel een reden om vrolijk te wezen
Als Israël zo doorgaat op Palestijns gebied
Als Bush blijft bombarderen en Al Quida
blijft proberen
Om ons te molesteren
Dan blijft de blijheid niet
(Zo Vrolijk, Radio 2 Gala, Best Tof,
2004)*

NOABERSCHAP

Ondanks een zeldzame uitspatting blijft Lohues netjes. Hij kan niet veel verkeerd doen. Niet bij zijn fans; maar ook verantwoordelijk bestuurders zullen zich niet snel ergeren aan hem. Waarschijnlijk missen ze dan af en toe de vileine ondertoon. Desondanks blijven zijn songs centraal staan. De barricaden zijn niet de natuurlijke habitat voor Lohues. Hij blijft een vakman. Een liedjessmid, die boven alles mooie liedjes wil smeden. Liedjes waar de menselijke waardigheid en het noaberschap van afspatten. Op elke Brink van ieder dorp in Drenthe kunnen ze zijn liedjes meezingen. Ingetogen. Op zijn Drents dus.

SHARON GESTHUIZEN

Op 2 december 2010 vond in de Tweede Kamer een zwaar maar belangrijk gesprek plaats. De aanleiding was het dappere initiatief van de ouders van een jong meisje dat in 2009 werd ontvoerd en misbruikt maar gelukkig levend is teruggevonden. De twee daders zaten – en zitten – op dit moment hun zeer verschillende straffen uit. De een zit in de gevangenis en komt wellicht over vijf jaar alweer vrij. De ander zit in een Tbs-kliniek en wordt daar behandeld voor een stoornis die tijdens een gedragskundig onderzoek aan het licht kwam. De eerstgenoemde dader komt dus eerder op vrije voeten. Zonder dat zijn problemen zijn aangepakt. Dat is voor de ouders van het jonge meisje onacceptabel. Want, aldus de vader die de Vaste Kamercommissie Veiligheid en Justitie te woord stond: op deze manier lopen ook andere kinderen een groot risico. De man kan na zijn detentie opnieuw dezelfde afschuwelijke fout maken en een zeer ernstige misdaad begaan.

Het is een belangrijke constatering: wie misdadigers met allerlei problemen – zoals verslaving, psychische stoornissen en het ontbreken van de vaardigheid om zich sociaal te gedragen – na een detentie weer op vrije voeten stelt, hoeft zich geen illusies te maken. Deze mensen zullen in het overgrote deel van de gevallen weer de fout ingaan.

We pleiten er als SP dan ook al lange tijd voor om juist meer in te zetten op resocialisatie van mensen in detentie. Zorg dat gevangenen werken, iets leren, een dagritme oppikken en houden. En dat ze een behandeling ondergaan en zoveel mogelijk van hun problemen zoals verslaving afkomen. Alleen dan is er een kans dat mensen na hun straf op het rechte pad blijven. Onderzoek staaft dat keer op keer. Maar het is helaas belabberd gesteld met de mogelijkheden om werk te maken van gevangenen. Een heel groot deel van de gevangenispopulatie is verslaafd en/of heeft een psychische stoornis. De verslavingbegeleidingsafdelingen in de bajes zijn echter verdwenen. Daarnaast is er een schrijnend tekort aan plaatsen in de zogenaamde Penitentiaire Psychiatrische Centra. Iedere gevangenisdirecteur en -medewerker bevestigt dat tijdens de werkbezoeken die we als SP brengen aan gevangenen. Het gevolg is dat zelfs ernstig gestoorde mensen in de bak zitten en er vaak slechter uitkomen dan zij erin gingen. Slechter voor zichzelf, maar ook zeker voor de maatschappij. En dat is te zien aan de recidivecijfers. Zeker zeventig procent van de gevangenen recidiveert binnen zeven jaar na detentie.

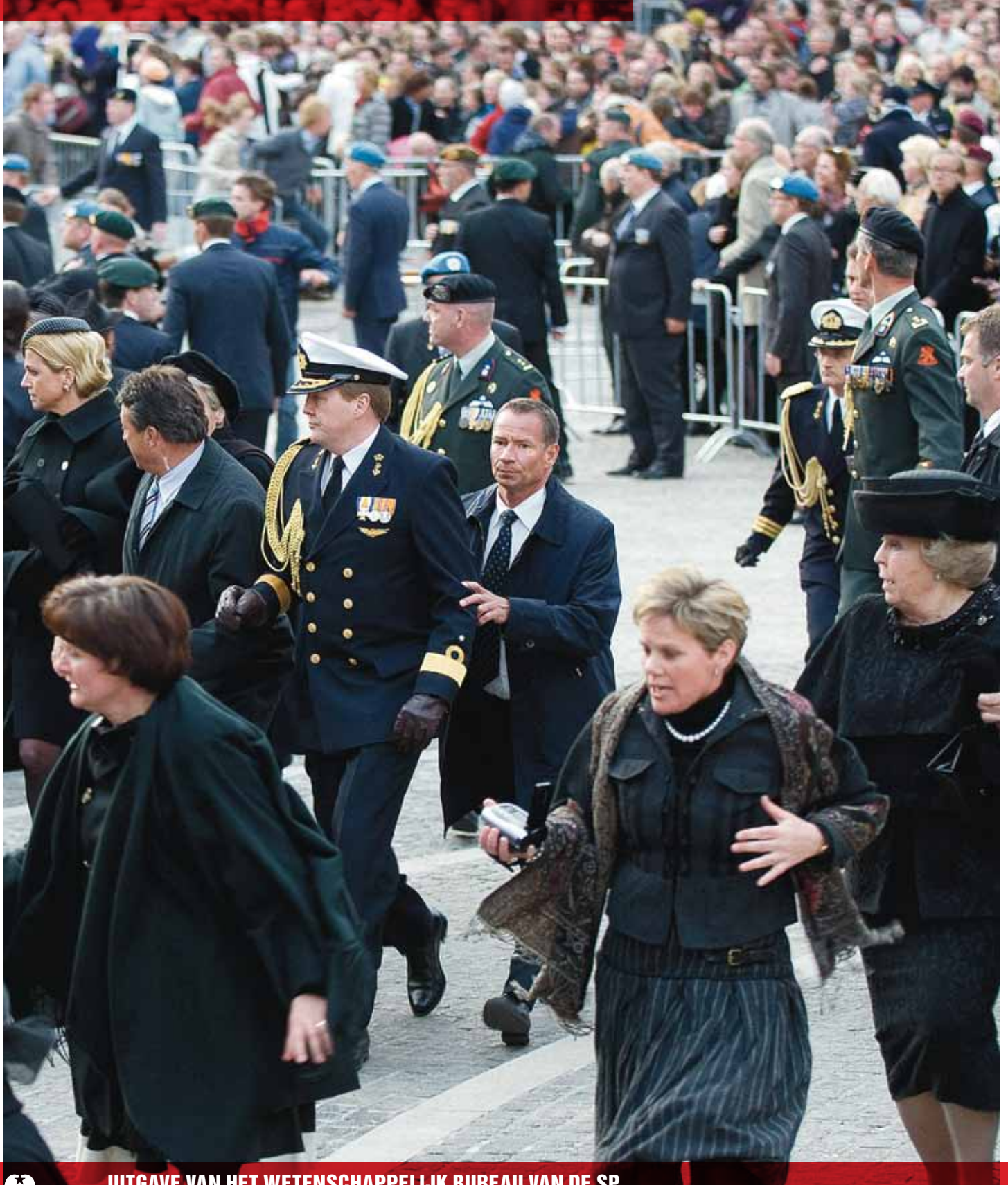
Het huidige kabinet wil echter de mogelijkheden om stoornissen te behandelen en gevangenen te bewegen iets van hun leven te maken, nog verder beperken. Zo zou alleen de gemotiveerde gedetineerde behandeling of werk aangeboden moeten

krijgen. De houding van de gedetineerde, zo zegt staatssecretaris Teeven, moet laten zien dat er succes in het verschieft ligt. Dat klinkt natuurlijk logisch, prachtig zelfs! Maar het is klinkklare onzin. Want is het niet juist kenmerkend voor de doelgroep dat deze zich, vaak al een heel leven lang, verzet tegen behandeling? Dat zij zich onttrekken aan zaken als verantwoordelijkheid nemen, gezond leven en respect tonen voor de samenleving? Iedereen die met deze doelgroep werkt, weet dat het bejegenen, motiveren en behandelen van deze mensen een lange adem vergt en bovendien een kwestie is van veelvuldig vallen en hopelijk even vaak weer opstaan. Door vooraf te stellen dat mensen bereid moeten zijn tot verandering, neemt men een loopje met de problematiek: men stelt dat de gevangene in staat zou moeten zijn om – ondanks de eigen geschiedenis van stoornis en/of verslaving – zichzelf te ontstijgen en de knop om te zetten. En hoe mooi en idealistisch dit allemaal ook klinkt: als dit niet leidt tot reductie van recidive van ex-gedetineerden, dan is het geen knip voor de neus waard. Resocialisatie is wat onze samenleving echt veiliger maakt – en dat is een langdurig proces. Helaas is er geen gemakkelijke andere oplossing.

SPANNING

MAATSCHAPPIJ IN VERWARRING

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 9, oktober 2011

MAATSCHAPPIJ IN VERWARRING

De maatschappij is in verwarring. Veel zekerheden blijken heel wat minder zeker te zijn dan mensen jaren gedacht hebben. Wilders houdt zich niet aan zijn beloften, de pensioenen staan onder druk, de rechtsstaat wordt door de regering bedreigd, en tegen de stroom in won links in Denemarken de verkiezingen.

Arjan Vliegthart geeft een samenvatting en de belangrijkste conclusies uit het door hemzelf, Johan van den Hout en Ronald van Raak geschreven SP-rapport 'Nog meer gebroken beloften van Geert Wilders' (zie www.sp.nl/service/rapport/). Kiezers die op Wilders stemden omdat hij zijn sociale gezicht in de campagne benadrukte, zijn van een koude kermis thuis gekomen. De AOW-leeftijd mag nu toch omhoog, de aanbestedingen in het openbaar vervoer zijn geen breekpunt gebleken en zo sommen de schrijvers nog een kleine 180 punten op. De reactie van de PVV-voorman op het rapport was typerend. Hij noemde het bagger en zonde van het geld maar inhoudelijk ging hij er niet op in. Verwarrend voor mensen die in hem een betrouwbare redder van het vaderland zagen.

Verwarrend zijn ook de discussies over de pensioenen. In de media is een beeld geschetst van een strijd om de macht binnen de vakcentrale FNV tussen de twee kemphanen Henk van der Kolk en Agnes Jongerius. En daarbij is ook vaak verwezen naar de babyboom-generatie, de mensen die zijn geboren tussen 1945 en 1955, als een groep die hardnekkig vasthoudt aan verworven rechten en de jongeren de dupe laat zijn van haar behoudzucht. Econoom David Hollanders laat echter zien dat de strijd tegen het pensioenakkoord die binnen de vakbeweging wordt gevoerd een terechte strijd is, want compromissen sluiten is goed maar alles weggeven is dom.

Nog meer verwarring beschrijft Arjan Vliegthart vervolgens over het pokerspel dat de regering speelt rond uitspraken van de rechter. Toen het hoogste rechtscollege van ons land de uitspraak deed dat de ID-kaart gratis moest zijn omdat de overheid zelf van de burgers verlangt dat ze die hebben, joeg de regering in no time een wet door de Kamer om deze uitspraak met terugwerkende kracht te ontcrachten. Voor de burger verwarrend, want wat is een uitspraak van rechters zo nog waard? En hoe betrouwbaar is de overheid?

In Denemarken is een zusterpartij van de SP tot de nieuwe regering toegetreden. Een unieke gebeurtenis in een verwarrend tijdperk waarin ondanks de crisis rechts toch overal een grote broek aantrekt. Diederik Olders beschrijft de situatie in Denemarken en hoe de nieuwe regering daar weer hoop brengt bij mensen.

Maatschappelijke verwarring is lastig, lijkt vervelend maar biedt over het algemeen zelf ook de aanknopingspunten om uit de verwarring te komen. Geert Reuten laat in een moeilijk maar ook heel leerzaam artikel nog eens zien wat de waarde van de economische analyse van Karl Marx is voor mensen die willen begrijpen hoe het kapitalisme in elkaar steekt. In het Rijke Rooie Leven laat Sjaak van der Velden Rotterdamse punx uit de jaren tachtig aan het woord over hun wantrouwen tegenover linkse intellectuelen.

INHOUD

3 WILDERS EN ZIJN GEDOOGSTEUN AAN HET KABINET

8 AFWIJZING PENSIOENAKKOORD IS VOLKOMEN TERECHT

11 RECHTSSTAAT ONDER DRUK

12 DENEMARKEN

14 KARL MARX: ANALYSE VAN DE KAPITALISTISCHE DUALITEIT

18 HET RIJKE ROOIE LEVEN DEEL 72

20 OPINIE: RON MEYER

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

Herman Wouters / Hollandse Hoogte

TUSSEN WOORD EN DAAD:

WILDERS EN ZIJN GEDOOGSTEUN AAN HET KABINET

Tekst: Arjan Vliegenthart

In het eerste jaar als gedoogpartner brak de PVV meer dan 180 maal met het eigen verkiezingsprogramma. Dat is veel, ook in een land waar politieke partijen geen absolute meerderheden halen en dus per definitie compromissen moeten sluiten. Wilders legt hierover opvallend genoeg geen verantwoording af. Waar VVD- en CDA-ministers verantwoording afleggen over hun beleid, duikt Wilders weg voor elke verantwoordelijkheid. Hij mijdt publieke debatten en houdt zijn mensen er ook bij vandaan. Hoogste tijd om de daden van de PVV voor het voetlicht te brengen en de PVV uit te nodigen voor een open debat. Want politiek zonder verantwoording past niet in een democratie.

Tijdens de politieke beschouwingen afgelopen maand was het weer raak. Geert Wilders domineerde het debat

over de miljoenennota en de toekomst van Nederland. Niet vanwege zijn inhoudelijke inbreng, maar vooral

door zijn taalgebruik en zijn aanvallen op iedereen met wie hij het niet eens was. Het moet gezegd, de strategie

legt hem vooralsnog geen windeieren. In de peilingen staat de PVV nog steeds op een bescheiden winst ten opzichte van de verkiezingen van vorig jaar.

Toch bladdert de glans van de beeldvorming rond de PVV af. Dat zit vooral in het feit dat er een almaar groeiende kloof is ontstaan tussen wat Wilders zegt en wat Wilders doet. Het sociale karakter van de PVV, waar hij tijdens de verkiezingscampagne van 2010 zoveel nadruk op legde, verhoudt zich slecht met het huidige regeringsbeleid van bezuinigingen die vooral ten koste gaan van de meest kwetsbaren in ons land. Hoewel Wilders daar bij tijd en wijle de aandacht effectief van weet af te leiden, worden de gevolgen van de bezuinigingen steeds duidelijker, ook bij een deel van zijn eigen achterban.

PROTESTERENDE BUSCHAUFFEURS

Neem nu de buschauffeurs in Den Haag. Vorig jaar al, tijdens een gemeenteraadsdebat over de toekomst van het lokale openbaar vervoer en de Haagse Trammaatschappij (HTM), liepen boze bus- en tramchauffeurs weg toen de woordvoerder van de PVV het woord kreeg. De PVV had namelijk in het verkiezingsprogramma beloofd de vervoersbedrijven in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam (de HTM, RET en GVB) te beschermen tegen de verplichte aanbestedingen. Deze aanbestedingen zouden de kwaliteit van het openbaar vervoer in deze steden uithollen en de arbeidsvoorwaarden van het personeel versralen. Als gedoogpartij liet de PVV dit standpunt echter varen en stemde de fractie in met bezuinigingen van 120 miljoen op het lokale ov en verplichte aanbesteding ervan.

Dat is echter nog niet het opmerkelijkste. Partijen hebben immers het recht om hun standpunten te wijzigen, bijvoorbeeld omdat ze op basis van nieuwe informatie een andere positie willen innemen. Het kan ook gebeuren dat partijen bepaalde standpunten tijdelijk moeten laten varen, omdat zij in coalitieverband bepaalde afspraken hebben gemaakt. Daarbij is het vaak een kwestie van geven en nemen. Sommige standpunten moeten dan worden opgeschort, omdat partijen er iets anders voor in de plaats hebben gekregen. Maar

NOG MEER GEBROKEN BELOFTEN VAN GEERT WILDERS

**DE POLITIEKE KEUZES VAN DE PVV,
JANUARI 2011-JULI 2011**

daarover leggen zij dan wel verantwoording af. En juist dat weigert de PVV. Zo wilde Tweede Kamerlid Richard de Mos de handtekeningen van boze buschauffeurs niet aannemen. Terecht schreef de voorzitter van de ondernemingsraad Leo Donk dat het toch de dure plicht van de PVV was om 'direct uit te leggen waarom de PVV is gedraaid in de aanbestedingsopvatting voor het ov'. De buschauffeurs hadden zich immers in hun stemgedrag mede laten leiden door de opvattingen van de PVV op dit punt. De buschauffeurs vingen echter bot. De Mos had geen tijd vanwege 'verplichtingen elders'.

DE KLOOF TUSSEN VERKIEZINGSBELOFTEN EN DE REALITEIT

Deze gang van zaken is kenmerkend voor de manier waarop de PVV met veel van haar sociale beloften omgaat. Ook voor huurders, mensen met een handicap en politieagenten doet Wilders niet wat hij heeft beloofd. In 2010 toonde de PVV in aanloop naar

de verkiezingen twee gezichten. Geert Wilders sprak niet alleen hardvochtige taal richting moslims maar hij had ook warme woorden over voor de hardwerkende burgers. De PVV zou een sociale partij zijn, die opkomt voor gewone mensen en wil strijden tegen de afbraak van de sociale zekerheid. Het verkiezingsprogramma van de PVV verwoordde op een aansprekende wijze de gevoelens van veel mensen in ons land:

'De Partij voor de Vrijheid zet zich in voor de verdediging van onze verzorgingsstaat. Onze met veel moeite opgebouwde verzorgingsstaat is een bron van trots. Alleen de PVV komt op voor het behoud van de verzorgingsstaat. De Partij voor de Vrijheid vecht keihard voor behoud van de AOW op 65 jaar. Voor de PVV is de handhaving van deze ouderdomsvoorziening het enige breekpunt bij de formatie van een kabinet. Daarnaast wil de PVV een stringent beloningsbeleid voor de (semi) publieke sector, staatsondernemin-

20 april 2011. Personeel van de HTM in Den Haag protesteert tegen de dreigende aanbesteding. Ze kunnen fluiten naar de steun die Wilders hen beloofde.

gen en financiële instellingen met staatssteun. Voor hen geldt de Balkenendenorm als maximumsalaris en de bonuscultuur moet verdwijnen.'

Het was deze sociale agenda die veel kiezers, al dan niet in combinatie met zijn aanvallen op de islam, naar de PVV trok. Daarmee toonde Wilders zich overigens – om het vriendelijk te zeggen – een flexibel politicus. Toen hij namelijk in 2004 de VVD verliet, deed hij dat met standpunten die de meeste VVD-ers te rechts waren. Zo pleitte Wilders ervoor om Turkije nooit toe te laten tot de Europese Unie, ontwikkelingshulp te halveren en de maximumsnelheid op snelwegen te verhogen, maar ook om het minimumloon af te schaffen en het ontslagrecht te versoepelen. Sociale zekerheid maakt mensen volgens Wilders lui. Daar waar Wilders op de eerste drie punten zijn standpunten handhaafde, draaide hij als een blad aan een boom waar het ging om de

sociaal-economische agenda. Tegelijkertijd benadrukte de PVV het belang van goede zorg voor vooral ouderen en nam hij op dit terrein diverse standpunten van de SP over.

DE SUCCESSEN VAN DE PVV

De verkiezingen van 2010 waren een groot succes voor de PVV. De partij verdrievoudigde bijna en ging van 9 naar 24 zetels. Daarmee werd de PVV de derde partij van het land, na de VVD en de PvdA en voor het CDA. Tegelijkertijd zijn 24 zetels bij lange na niet genoeg voor een absolute meerderheid in het parlement. Wie in Nederland wil regeren, moet compromissen sluiten. Dat geldt ook voor de PVV. Sinds oktober 2010 wordt ons land bestuurd door een regering van VVD en CDA, die via een gedoogakkoord wordt gesteund door de PVV. In dit akkoord zijn afspraken vastgelegd over bezuinigingen, immigratie en veiligheid. Op veel andere onderwerpen, zoals zorg, onderwijs en sociale zekerheid, heeft de PVV de handen

vrij. Hier zou Wilders zijn belofte kunnen waarmaken dat hij staat voor de belangen van gewone mensen. Maar doet hij dat ook?

Geert Wilders kan zich terecht beroepen op een aantal successen, zoals het in stand houden van de hypotheekrenteaftrek en het ontslagrecht. Bij dat laatste punt geldt overigens wel dat de partijen die zich in de laatste campagne hadden uitgesproken tegen het morrelen aan het ontslagrecht een meerderheid kregen in het parlement (SP, PvdA, PVV, ChristenUnie en de Partij voor de Dieren, samen goed voor 76 zetels). Daarnaast heeft het kabinet-Rutte-Verhagen de kilometerheffing in de ijskast gezet en experimenteert de regering met verhoging van de maximumsnelheid op diverse snelwegen.

Daarnaast leek het er ook een tijd op dat de PVV met het AOW-dossier een half succes zou kunnen boeken. De

Foto: JaviC / Flickr

verhoging van de AOW-leeftijd met één jaar zoals in het gedoogakkoord werd afgesproken, was meer dan de PVV garandeerde in haar verkiezingsprogramma, maar minder dan VVD en CDA wilden. Toch haalden Wilders en de zijnen op dit terrein bakzeil, toen de regering met steun van de PvdA de AOW-leeftijd wel met twee jaar kon verhogen. Dit pensioenakkoord was dan ook voor Wilders aanleiding om bij de laatste Algemene Politieke Beschuwingen de PvdA en haar politiek leider Job Cohen weg te zetten als ‘de grote gedoger’. Zonder de steun van de PvdA zou immers de AOW niet met twee jaar, maar met één jaar zijn verhoogd en zou het Europese noodpakket voor Griekenland niet door het parlement zijn gekomen. Dat is zonder meer waar, maar de lijst van punten waarop de PVV overeenstemming heeft bereikt met de regeringspartijen VVD en CDA is veel langer. Wat daarbij vooral opvalt, is dat ook op punten waarop de PVV geen afspraken heeft gemaakt met de regering, Wilders en de zijnen gewoon met de regering meestemmen. Zelfs wanneer dat tegen het eigen verkiezingsprogramma ingaat.

DE GEBROKEN BELOFTEN VAN WILDERS

Het afgelopen jaar hield het Wetenschappelijk Bureau bij hoe Wilders in de Tweede Kamer stemde en vergeleek dat met de beloften die de PVV in haar verkiezingsprogramma van 2010 had gedaan. Daarvoor analyseerden wij alle moties die in de Tweede Kamer waren ingediend, meer dan 2000 in totaal. Moties zijn uitspraken van de Kamer over het te voeren beleid en bij uitstek geschikt om politieke beloften te toetsen aan de politieke realiteit.

De eerste maanden waren niet best, zo lieten we zien in ons onderzoek De gebroken beloften van Geert Wilders (februari 2011). Daarin meldden we hoe Wilders en de zijnen hadden gestemd over de moties die gedurende de eerste drie maanden van deze regering waren ingediend. We telden zo'n 60 gebroken beloften. Een hoge score, maar wellicht ietwat goed te praten als ‘beginnersfouten’. Wat er echter op volgde, bleek niet beter maar slechter te zijn. In Nog meer gebroken beloften (oktober 2011) namen we alle moties onder de loep

die tussen januari en juli 2011 in de Tweede Kamer zijn ingediend. Het resultaat: meer dan het dubbele aan gebroken beloften. Zelfs bij voorzichtige telling komen we in één jaar op 180 gebroken beloften uit. Wilders blijkt een veelpleger als het gaat over het breken van verkiezingsbeloften. Het blijken geen beginnersfouten maar bewuste keuzes om anders te handelen dan eerder was beloofd. Een zevental voorbeelden:

1. De PVV zegt een einde te willen maken aan de graai- en bonuscultuur, maar heeft hier weinig laten zien. De PVV stemde vorig jaar níet tegen de invoering van de Balkenendenorm in de zorg en de cultuursector. Vier voorstellen om – conform de aanbevelingen van de commissie De Wit – betere regels te stellen en een eerlijker beloningsbeleid in de financiële sector af te dwingen kregen níet de steun van de PVV. Hetzelfde geldt voor voorstellen om de salarissen van zorgmanagers (met 230.000 euro ruim boven de Balkenendenorm) aan te pakken en dat geld in te

zetten voor échte zorgmedewerkers. Een declaratieplafond voor onderwijsbestuurders (bepleit na de schandalen bij Inholland) werd door de PVV eveneens afgewezen. Dit zijn overigens allemaal punten die niet in het regeer- of gedoogakkoord zijn vastgelegd en waar de PVV dus vrij was om haar eigen standpunt te bepalen.

2. Tijdens de verkiezingscampagne beloofde de PVV: 'Geen uitbreiding van de marktwerking in de ziekenhuissector.' Begin november 2010 stelde PVV-zorgwoordvoerder Fleur Agema echter dat 'de PVV zich heeft laten overtuigen van het nut van marktwerking in de curatieve zorg'. De PVV voorkomt niet dat zorgverzekeraar Uvit veertig EHBO-posten wil sluiten, of dat het verdelen van de publieke AWBZ-gelden wordt overgeheveld naar commerciële zorgverzekeraars. In de tandheelkunde mag geëxperimenteerd worden met vrije tarieven, vanaf 2012 mag met steun van de PVV marktwerking worden ingevoerd. Ook vrije marktwerking in de geneesmiddelenvoorziening wordt met steun van de PVV ingevoerd.
3. De PVV ging akkoord met de bezuinigingen op de sociale werkplaatsen. De regering liet bij herhaling weten dat 'niemand in de WSW zijn baan kwijt zou raken', maar toen een motie met precies die woorden werd ingediend stemde de PVV tegen. Ook het wegvallen van de vervoersvoorziening voor mensen in de WSW werd door de fractie niet voorkomen. In maart liet de PVV weten geen behoefte te hebben aan informatie over de gevolgen van deze bezuinigingen voor de werknemers. Het 'niet willen weten' lijkt een trend. Het kabinet wil bij de Wet Werk en Bijstand een 'huishoudenstoets' invoeren, die mensen dwingt om werk te zoeken. De PVV was niet bereid de gevolgen van deze toets te laten onderzoeken.
4. Volgens het regeerakkoord wordt de studiebeurs voor de bachelorfase gehandhaafd, maar wordt

voor de masterfase een leenstelsel ingevoerd. Dit is in strijd met de belofte in het PVV-verkiezingsprogramma dat de studiefinanciering wordt gehandhaafd. Zelfs een voorstel om dit leenstelsel nog niet in te voeren voordat de WO-bachelorfase voldoende is ontwikkeld kon echter niet rekenen op steun van de PVV. De fractie stemde vorig jaar wel alvast in met verhoging van de collegegelden.

5. Vorig jaar stond de PVV nog pal voor het personeel van de gemeentelijke vervoersbedrijven in Den Haag, Rotterdam en Amsterdam. Na de verkiezingen is de beloofde steun weggesmolten. Wilders geeft nu steun aan liberalisering van deze bedrijven. Een motie om de verplichte aanbesteding af te schaffen kreeg geen steun van de PVV. Een voorstel om eerst te bepalen wat de minimale kwaliteit van het openbaar vervoer in die grote steden zou moeten zijn, werd door de PVV eveneens verworpen.
6. De PVV was in de verkiezingstijd kampioen dierenrechten. Na de verkiezingen veranderde dat snel. De fractie stemde tegen verplichte brandbestrijdingsmiddelen in stallen – terwijl daar de laatste vijf jaar ruim 700.000 dieren levend zijn verbrand. De partij stemde tegen betere controle op de intensieve veehouderij, tegen een voorstel om de dierenwelzijnsregels aan te scherpen, tegen plannen om gaandeweg een einde te maken aan de bio-industrie.
7. Wilders noemde het migratiebeleid de lakmoesproef voor dit kabinet: 'De afspraken uit het gedoogakkoord moeten worden nagekomen, alleen daarom geven wij steun aan dit kabinet en de bezuinigingen van 18 miljard. Laat dat glashelder zijn.' Het gedoogakkoord tussen PVV, CDA en VVD stelt echter dat er hoe dan ook niet getornd wordt aan het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Ook stelt het akkoord dat voor het terugdringen van gezinshereniging de betreffende Europese richtlijn zal moeten worden gewijzigd. Dit betekent dat de eerste negen

punten uit het PVV-immigratieplan van 18 punten feitelijk onhaalbaar zijn. Er komt geen immigratiestop, ook niet voor mensen uit islamitische landen. Daarover hoeven we niet treurig te zijn, maar het was wel een belofte van Wilders aan de kiezer die hij niet nakomt – en dat is waar Wilders op mag worden afgerekend.

TOT BESLUIT

Zoals gezegd: wie in Nederland wil regeren, moet compromissen sluiten. Daar is niets mis mee. Compromissen zijn niet per definitie besmet. Je mag echter wel verwachten dat partijen bereid zijn daarover verantwoording af te leggen. Wat is er ingeleverd en wat krijgt de partij ervoor terug? En juist daar wringt bij de PVV de schoen. Wilders en de zijnen mijden het publieke debat. Door de gedoogconstructie zijn er geen PVV-ministers die in de Kamer ter verantwoording kunnen worden geroepen. Juist daarom is een analyse van het stemgedrag van de PVV zo interessant. Daden zijn in de politiek belangrijker dan woorden. De PVV heeft lange tijd het imago op willen houden van een sociale partij met een hekel aan de islam. Dat laatste is gebleven, maar van het sociale gezicht van de partij is weinig meer over. Toen Wilders in 2004 uit de VVD stapte, werd hij de rechtsbuiten van de Nederlandse politiek. Dat kan. In de jaren daarop veranderde de PVV op belangrijke punten van standpunt. Ook dat mag, je zou het zelfs voortschrijdend inzicht kunnen noemen. Nu de PVV echter aan de macht is, is zij hard op weg opnieuw de rechtsbuiten van de politiek te worden. De PVV is terug bij af. Dat schreeuwt om uitleg, juist omdat Henk en Ingrid er niet beter van worden. De PVV is een onversneden rechtse partij als het gaat om sociaal-economisch beleid. Haar stemgedrag spreekt boekdelen. Als Wilders het daar niet mee eens is, is het aan hem om uit te leggen wat er niet klopt. Zolang hij dat niet doet, geldt de regel dat wie zwijgt toestemt.

Foto: veen-goos / Hollandse Hoogte

Met adviseurs als Jorritsma van de VVD had Jongerius kunnen weten dat ze in de problemen zou komen.

AFWIJZING PENSIOENAKKOORD IS VOLKOMEN TERECHT

Tekst: David Hollanders, postdoc onderzoeker economie bij TiasNimbas/ Universiteit van Tilburg

Indien twee partijen met volstrekt tegengestelde belangen beide goed onderhandelen, is een compromis het resultaat. Geen van beide krijgt dan wat men wil. En een goed compromis is dan de eerlijke verdeling van teleurstellingen. Zo is het niet gegaan bij de onderhandelingen tussen werkgevers en vakbonden over het pensioenakkoord. Hierbij hebben werkgevers namelijk een grote overwinning geboekt ten koste van werknemers. De afwijzing door Abvakabo en FNV Bondgenoten van het pensioenakkoord is dan ook volledig terecht.

De afgelopen maanden onderhandelden werkgevers en werknemers met elkaar over het pensioenstelsel. Werkgevers en werknemers zijn op dit moment samen verantwoordelijk voor het beheer van de pensioenfondsen. Aanleiding voor deze onderhandelingen is het feit dat de pensioenfondsen te weinig geld in kas hebben om de beloften die in het verleden gedaan zijn gestand te doen. Op dit moment is dat niet een acuut probleem. Er is genoeg geld om aan de lopende verplichtingen te voldoen, maar aangezien pensioenfondsen tot in de verre toekomst verplichtingen hebben, is het niet vreemd dat daar iets aan moet worden gedaan.

Nu zijn de beloften overigens wat vaag, wat meteen al een tweede probleem is van pensioenfondsen. Pensioenfondsen garanderen een nominaal pensioen maar hebben nadrukkelijk de ambitie om het pensioen elk jaar te verhogen met de inflatie of de lonen (de zogenaamde

instantie dienen de verliezen verdeeld te worden tussen werkgevers en deelnemers. Verder is er nog de vergeten partij van de vermogensbeheerders, die in de publieke discussie ten onrechte volledig buiten schot blijft.

DE HUIDIGE OPLOSSING: WERKGEVERS EN VERMOGENSBEHEERDERS ONTZIEN

De vraag hoe de verliezen verdeeld moeten worden, dient voorafgegaan te worden door de vraag hoe ze ontstaan zijn. Een verlies ontstaat doorgaans niet vanzelf. Nu, er is in het verleden domweg te weinig premie betaald, te veel beloofd en te matig belegd.

Zo zijn de premies in de jaren tachtig en negentig aanzienlijk verlaagd. Pensioenfonds ABP verlaagde de premie met meer dan de helft en bij pensioenfonds Zorg en Welzijn werden de premies tussen 1980 en 1995 met een factor vijf verlaagd, naar vijf procent van het

Foto: Martijn Beekman / Hollandse Hoogte

Werkgevers, de minister en Agnes Jongerius kunnen het wel met elkaar vinden. De vakbondsleden hebben het nakijken.

indexatie). Dat hebben de pensioenfondsen ook altijd voorgespiegeld. En zoals een verzekeraar bij de verkoop van woekerpolissen niet weggomt met de verdediging dat in een voetnoot in de appendix van de bijlage staat dat de kosten 40 procent bedragen, zo zouden pensioenfondsen er niet zonder meer mee weg moeten kunnen komen dat in het pensioencontract staat dat indexatie voorwaardelijk is. Daarbij is indexatie geen royale geste van het pensioenfonds maar noodzakelijk om de koopkracht van het pensioen op peil te houden. Het is immers niet zo interessant of je over 30 jaar 2000 euro per maand ontvangt. Het gaat erom wat je daarvoor dan nog kopen kunt. Uiteindelijk is een nominale toezegging weinig waard. Inflatie holt de koopkracht van het pensioen uit.

Pensioenfondsen hebben een vermogen van rond de 800 miljard. Dat is net voldoende om de nominale toezeggingen te voldoen. Maar uitgaande van reële toezeggingen komen pensioenfondsen 250 miljard euro tekort. Dat is ongeveer 40 procent van het Nederlandse nationaal inkomen. Dat is, met andere woorden, redelijk veel.

En dus ligt de vraag voor hoe het verlies te delen. Daarvoor komen in totaal drie partijen in aanmerking. In eerste

pensioengevend salaris. Dat is volstrekt ontoereikend om een pensioen van 70 procent van het (midden)loon gedurende zo'n vijftien pensioenjaren te financieren. Zowel werkgevers als werknemers hebben hiervan profijt gehad, maar werkgevers (en daarmee aandeelhouders) het meeste. Zij betalen doorgaans tweederde van de pensioenpremie en hebben dus het meeste belang bij lagere premies. Onlangs stelde oud-directeur Vermogensbeheer van het ABP Jean Frijns dat de overheid alles bij elkaar 25 miljard aan het ABP onttrokken heeft. Wat meer is, sommige werkgevers hebben geld uit het fonds gehaald met de belofte bij te storten als de financiële positie zwakker zou worden. Die beloften worden nu vaak niet nagekomen.

Werkgevers dragen nu niet of nauwelijks bij aan de oplossing van het ontstane tekort. Terwijl dat een direct gevolg is van zowel de lage premies als niet nagekomen (bijstort)verplichtingen. Integendeel, in het pensioenakkoord wordt de premie bevroren, waarmee werkgevers ook maar meteen van alle risico's af zijn. Jean Frijns stelt hierover: 'Verbazend hoe makkelijk werkgevers onder hun pensioenlast uitkomen.' Dat is inderdaad verbazend. Het is ook een gotspe.

Zelf denken werkgevers daar anders over. Zij stellen dat zij nu historisch hoge premies betalen. Dat is behalve bezijden de waarheid (rond 1980 was het 25 procent, wat hoger is dan de voorgestelde 20 procent), ook bezijden het punt.

Werkgevers – samen met vakbonden verantwoordelijk voor de tekorten – worden bij het verdelen van de verliezen volledig ontzien. Professor economie Bernard van Praag stelt voorts dat de huidige 20 procent pensioenpremie alsnog te laag is om de daarmee opgebouwde toezeggingen te financieren.

Een tweede argument hebben werkgevers ook. Volgens hen kunnen de premies niet omhoog zonder bedrijven in problemen te brengen. Hier worden kunnen en willen door elkaar gehaald. Zolang er bonussen en dividenden uitgekeerd worden, kan de premie omhoog. Dat werkgevers dat niet willen, is wel begrijpelijk maar het is ook iets anders. Het pensioenakkoord is daarmee een afgetekende overwinning voor werkgevers. Behalve de rol van werkgevers is ook de rol van vermogensbeheerders van belang. Zij beheren het geld van de pensioenfondsen en krijgen daar veel geld voor. De totale kosten van vermogensbeheer worden door toezichthouder AFM op 4,5 miljard geschat. Dat is vele malen meer dan de Sociale Verzekeringsbank nodig heeft om de AOW-regeling uit te voeren. Tot indrukwekkende prestaties heeft uitbesteding daarbij ook niet geleid. Zo legden vermogensbeheerders als APG zich toe op het beleggen in Griekse obligaties en Amerikaanse hypotheekpakketjes. Wie veronderstelt dat vermogensbeheerders als APG en PGGM salaris inleveren en de kosten verminderen, heeft het bij het verkeerde eind. Behalve werkgevers worden ook vermogensbeheerders volledig ontzien.

Dat is des te meer van belang daar het een publiek geheim is dat vermogensbeheerders niet slechts uitvoeren wat pensioenfondsen van hen vragen. Vermogensbeheerders adviseren het pensioenfonds over het beleid dat zijzelf vervolgens uitvoeren. Die adviezen worden vaak klakkeloos overgenomen en uitgevoerd. Daarbij blijkt uit onderzoek van toezichthouder DNB dat vermogensbeheerders de afgesproken beleggingsmandaten alsnog oprekken of deze domweg niet nakomen. Kennelijk kan dat.

EEN BETERE OPLOSSING: VERLIEZEN EERLIJK VERDELEN

In een deugdelijk Pensioen-akkoord zouden werkgevers en vermogensbeheerders veel meer bijdragen dan ze nu doen. Indien de vermogensbeheerkosten bijvoorbeeld met 11 procent worden verlaagd, dan kan er tot in lengte van dagen geïndexeerd worden (wat jaarlijks 0,5 miljard kost). In een goed pensioenakkoord zouden de premies verhoogd worden tot bijvoorbeeld 25 procent zoals in 1980.

Werkgevers zouden risico blijven lopen of zij zouden, indien ze dat alsnog niet doen, in ieder geval plaats maken in het bestuur.

Werkgevers kunnen daarbij niet het volledige tekort betalen, daarvoor is het eenvoudiger te groot. Evenmin zou dat redelijk zijn. De vakbonden zijn immers om wat voor reden dan ook uiteindelijk akkoord gegaan met het premiebeleid. Pensioenfondsen deelnemers zullen daarom ook een bijdrage moeten leveren. En dat gebeurt ook allang door het langjarig uitblijven van indexatie. Volgens controleerbare berekeningen van de Nederlandse Bond voor

Pensioenbelangen zijn bijvoorbeeld ABP-gepensioneerden de afgelopen jaren twee maandsalarissen misgelopen en voorzien herstelplannen van de grootste vijf pensioenfondsen in nog eens een veelvoud daarvan de komende jaren.

Het pensioenakkoord is een riante overwinning voor werkgevers en daarmee een smadelijke nederlaag voor de vakbonden. Werkgevers zijn van alle risico's af, hoeven niet terug te betalen wat in het verleden te weinig bijgedragen is, betalen nog altijd een te lage premie en blijven onderwijl in het pensioenfondsbestuur zitten. Evenmin wordt er iets gevraagd van vermogensbeheerders die het pensioengeld zeer, zeer matig hebben belegd.

Als de werkgevers het akkoord alleen hadden mogen schrijven, was dit ongeveer het resultaat geweest. Je zou dan ook haast denken dat ze het alleen hebben geschreven. Professor Economie Sweder van Wijnbergen stelde dan ook dat werkgevers net iets te goed hebben onderhandeld. Dat kun je ze niet kwalijk nemen. Je kunt de vakbond wel kwalijk nemen dat ze dreigen in te stemmen met een waardeloos akkoord. En dat is pas werkelijk teleurstellend.

PENSIOEN EN AOW

Het Nederlandse pensioenstelsel bestaat – evenals dat in de meeste westerse landen – uit drie pijlers. De eerste pijler wordt gevormd door het staatspensioen, dat niets te maken heeft met het arbeidzame verleden van mensen. Iedereen die de leeftijd van 65 jaar bereikt ontvangt sinds 1957 van de overheid een voor iedereen gelijke uitkering, de AOW. De tweede pijler is een aanvullende uitkering uit de (overigens niet wettelijk verplichte) collectieve regeling waar ongeveer 90 procent van de werknemers onder valt. De derde pijler bestaat uit de individuele regelingen die iedereen naast de twee andere pijlers kan treffen voor de oudedagsvoorziening. Van de totale pensioenuitkeringen komt ongeveer de helft voor rekening van de WAO, 45 procent wordt gefinancierd uit de aanvullende pensioenen, en slechts 5 procent valt binnen de derde pijler. De afgelopen jaren is er een verschuiving opgetreden in de verhouding tussen de drie pijlers. De AOW-uitkeringen namen tussen 1995 en 2007 af als aandeel in het Bruto Binnenlands Product (van 5,5 procent naar 5,3 procent), terwijl de tweede en derde pijler tezamen stegen van 2,6 procent naar 3,5 procent van het BBP. De oorzaak van deze verschuiving is deels het gevolg van het feit dat steeds meer werknemers onder een collectieve pensioenregeling vallen. Deze ontwikkeling past echter ook goed in het neoliberale idee van een terugtrekkende overheid en zien we dan ook terug in veel Europese landen. Mensen zijn in de tweede en helemaal in de derde pijler zelf verantwoordelijk voor een goede regeling van de oudedagsvoorziening.

Als laatste concessie van de minister in de pensioendiscussie maakte hij bekend dat mensen fiscaal gunstiger mogen gaan sparen voor de derde pijler (de vitaliteitsregeling) maar dit is uiteraard vooral een regeling waarvoor de beter betaalden in aanmerking komen. Het betekent namelijk extra sparen bovenop de al betaalde pensioenpremie.

RECHTSSTAAT ONDER DRUK

Tekst: Arjan Vliegenthart, SP-Eerste Kamerlid Foto: Inge van Mill / Hollandse Hoogte

De huidige regering zet in op *law and order*. Burgers dienen zich aan de wet te houden. Daar is veel voor te zeggen. Echter, een regering die zelf het verkeerde voorbeeld geeft door uitspraken van onze belangrijkste rechtssprekende instanties inhoudelijk te negeren, moet niet raar opkijken als burgers dat voorbeeld volgen.

Minder dan twee weken had minister Donner van Binnenlandse Zaken nodig om met een noodwet te komen die het mogelijk maakt toch geld te vragen voor de identiteitskaart. De Hoge Raad had begin september geoordeeld dat de overheid voor deze ID-kaart geen kosten mag berekenen, omdat zij zelf van de burger vraagt dat deze zich kan identificeren. Het hoge reactietempo van de regering is des te opmerkelijker, omdat zij zelf eerlijk toegeeft geen rekening te hebben gehouden met de mogelijkheid van deze uitspraak. Maar in plaats van reflectie op de uitspraak van de hoogste rechtbank in Nederland en de gevolgen daarvan, kwam de regering met een wettelijke reflex om het financiële gat te dichten.

Met stoom en kokend water werd het wetsvoorstel door de Tweede Kamer behandeld. Zonder schriftelijke voorbereiding werd de wet binnen één dag afgehandeld. Fundamentele kwesties, zoals de werking van de wet met terugwerkende kracht en een inhoudelijke weging van het vonnis, werden daarbij zonder diepgaand debat terzijde geschoven. De politieke opportuniteit en de druk van de regering wonnen het van het inhoudelijke debat.

Dit voorbeeld staat helaas niet op zichzelf. Deze regering is een recidivist als het gaat om het onzorgvuldig omgaan met rechterlijke uitspraken. Deze zomer zette de Raad van State een streep door de vergunningen die onder andere het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie had verleend voor de bouw van een kolencentrale in de Eemshaven. De gevolgen voor het milieu waren volgens de Raad onvoldoende onderzocht. Binnen twee uur na de uitspraak wist verantwoordelijk minister Maxime Verhagen te stellen dat de uitspraak de bouw van deze centrale niet in de weg hoefde te staan. En eerder counterde de regering een aantal onwelgevallige uitspraken van het Europees Hof in Straatsburg over onder andere de manier waarop Nederland omgaat met vluchtelingen met de stelling dat het Hof zich niet met

bijzaken dient te bemoeien, daarbij en passant een motie van de Eerste Kamer naast zich neer leggend.

Rechters hebben in Nederland gelukkig niet het laatste woord als het gaat om politieke discussies, maar politici dienen zich wel rekenschap te geven van hun oordelen en deze serieus te wegen. Zeker van een regering die er op staat dat wetten worden nageleefd, had men meer mogen verwachten. Deze regering doet dat niet en ondergraaft daarmee de eigen geloofwaardigheid. Dat de kromme reparatiewet van Donner op 11 oktober in de Eerste Kamer ondersteund werd – met 38 tegen 37 stemmen – doet daar niets aan af.

'RODE' REGERING IN DENEMARKEN

Tekst: Diederik Olders Foto: GUIZIOU Franck / hemis.fr / Hollandse Hoogte

Op 15 september waren er verkiezingen in Denemarken, het land dat tien jaar een rechtse regering had met gedoogsteun van een PVV-achtige partij, de Deense Volkspartij. Aan het eind van de avond was het feest in het linkse kamp: rechts was verslagen. De nieuwe regering is inmiddels gevormd.

Door de tien jaar met een rechtse regering zouden we bijna vergeten dat er in Denemarken ook linkse partijen bestaan. Die zijn er echter wel degelijk. Tot tien jaar terug speelden de sociaal-democraten (een soort PvdA) een grote rol in alle regeringen. Er zijn daarnaast twee partijen waarmee de SP zich verbonden voelt. De oudste is de Socialistische Volkspartij (Socialistisk Folkeparti, SF). Zij waren in de jaren negentig al eens gedoogpartner van de regeringen onder leiding van de sociaal-democraten. Toen in 2005 Villy Søvndal aantrad als partijleider, begon de SF te groeien. Zijn boodschap was: maak ons groot, want wij willen een linkse regering met de sociaal-democraten. Die boodschap sloeg aan en in 2007 verdubbelde de partij haar zetels naar 23 van de 179 zetels in de Folketing, het Deense parlement.

De andere socialistische partij is de Enhedslisten, de Rood-Groene Alliantie. De geschiedenis van de Enhedslisten is vergelijkbaar met GroenLinks (opgericht eind jaren tachtig uit een veelvoud van linkse partijen), maar hoewel de partij zich duidelijk profileert op duurzaamheid en groen, vaart ze sociaal-economisch een véél linksere koers dan GroenLinks. De partij heeft geen politiek leider, maar een comité. Een aantal jaar geleden is ervoor gekozen om toch maar een 'woordvoerder' aan te stellen, die als gezicht van de partij kan dienen: de pas 27-jarige Johanne Schmidt-Nielsen. Voor de verkiezingen in september had de Enhedslisten vier zetels. Deze partijen gingen op 15 september de verkiezingen in als een rood blok. De kiezers beloonden vooral de Enhedslisten met een groei van 4 naar 12 zetels, maar de SF verloor er 7.

EEN NIEUWE REGERING

Regeringsvorming in Denemarken gaat snel. Zeker als de plannen al zo'n beetje klaar liggen. De minderheidsregering, met sociaal-democraten, SF en sociaal-liberalen is begin oktober gepresenteerd. Enhedslisten gedooft de regering. SF haalt zes ministersposten binnen (socialdemocraten elf en sociaal-liberalen van Det Radikale Venstre ook zes). Partijleider Villy Søvndal wordt minister van Buitenlandse Zaken. Internationaal secretaris Donkin is blij met het coalitieakkoord, omdat het erg lijkt op de plannen die al gepresenteerd waren. Alleen: 'De sociaal-liberalen zijn erin geslaagd om de 'miljonairstaks' en de 'bankentaks' uit de plannen te halen.' De plannen van de nieuwe regering in het kort: er wordt een miljard geïnvesteerd in wegen, treinsporen, fietspaden, renovaties van sociale woningen en verduurzaming van woningen. Dit levert banen op, en dat levert weer inkomstenbelasting en minder werkloosheidsuitkeringen op. Het doel is 135.000 extra banen. Daartoe wordt ook gekeken naar het verlagen van de inkomstenbelasting, in overleg met de sociale partners. Het Ministerie van Immigratie wordt opgeheven en de regel dat immigranten een lagere bijstandsuitkering krijgen wordt geschrapt. Ook de strenge familieherenigingsregels worden versoepeld. Het plan van de rechtse regering om permanente grensbewaking weer in te voeren wordt ingetrokken.

REGERING NAAR LINKS TREKKEN

Volgens Christian Juhl, een vakbondsman die in het parlement is gekomen, zijn er veel kiezers van SF naar Enhedslisten gegaan: 'Onze

Partij	Vergelijkbaar met	zetels	verlies/winst
Venstre	VVD	47	+1
Socialdemokraterne	PvdA	44	-1
Dansk Folkeparti	PVV	22	-3
Det Radikale Venstre	D66	17	+8
Socialistisk Folkeparti (SF)	SP (/GroenLinks*)	16	-7
Enhedslisten	SP (/GroenLinks*)	12	+8
Liberal Alliance	VVD	9	+4
Det Konservative Folkeparti	VVD	8	-10
Kristendemokraterne	(CDA)	0	0

*Zowel SF als Enhedslisten lijken in economische, sociale en internationale standpunten vooral op de SP. Wel hebben zij beide een veel groener/ecologisch profiel.

Rode blok	89
Blauwe blok	86

De Faeröer Eilanden en Groenland horen ook bij Denemarken en zijn vertegenwoordigd in het parlement. Als je die zetels erbij telt, krijg je voor de twee blokken:

Rode blok	92
Blauwe blok	87

focus op werkloosheid, ongelijkheid en klimaat heeft de echt linkse kiezers naar ons toe getrokken. Ik denk ook dat onze nauwe samenwerking met de vakbonden voor veel stemmen – vooral onder vakbondsmensen – heeft gezorgd. We hebben samen campagne gevoerd. En ik moet zeggen dat onze media-communicatie veel beter was dan in voorgaande jaren. We waren veel zichtbaarder.’ Ook Johanne Schmidt-Nielsen wordt veel genoemd als succesfactor van de Enhedslisten. Ze is jong, welbespraakt, ziet er goed uit. Toch is dat volgens Juhl vooral een poging van rechts om het succes van links te kleineren. Hij gelooft dat de inhoud doorslaggevend is geweest. Juhl is positief gestemd over de nieuwe regering: ‘Het geeft hoop dat we misschien wel de groenste regering van Europa hebben; er is een sterke focus op milieu en klimaat. Toch blijft er genoeg te wensen over: er kan meer gedaan worden voor de armsten. Wij hadden toch graag gezien dat er hogere

belastingen voor de rijksten kwamen, en dan vooral voor de grote internationale bedrijven. Ook op het punt van wereldproblemen zoals armoede als gevolg van het neoliberalisme, willen wij veel meer.’ Enhedslisten gaat de regering gedogen. Op welke onderwerpen kan de rode regering op hen rekenen? Juhl: ‘Op de meeste punten, behalve de liberale punten. De neiging tot meer integratie in de Europese Unie steunen wij zeker niet. Aantasting van het vroegpensioen kunnen wij niet steunen. Dit laatste punt ligt in de vakbonden ook helemaal niet goed. Wat we wel steunen? De klimaatstandpunten, het beleid voor migranten en armen, de initiatieven voor minder werkloosheid, onderwijsbeleid, bijstand. Ook steunen wij van harte het regeringsstandpunt dat Palestina als staat lid moet worden van de VN. Een stijging naar 1 procent van het BNP voor ontwikkelingshulp. Belangrijke stappen!’ Juhl weet dat de vakbonden

tevreden zijn: ‘Behalve natuurlijk de aanval op het vroegpensioen. Maar de vele goede punten zijn reden voor optimisme. En men ziet natuurlijk nog ruimte om in de onderhandelingen met de sociale partners een en ander binnen te halen.’

De Enhedslisten gaat ondertussen door met waar ze goed in zijn volgens Juhl: ‘Wij combineren het parlementaire met het buitenparlementaire. De eerste demonstratie is alweer geweest, juist op dat punt van het vroegpensioen, samen met vakbondsleden. Maar ook onze goede banden met ngo’s (niet-gouvernementele organisaties) gaan we inzetten. We hebben organisaties uitgenodigd om mee te denken over toekomstige politieke ontwikkelingen, en heel specifiek over de rijksbegroting van 2012. In samenwerking en van onderop gaan we er alles aan doen om de regering naar links te trekken, zoals Johanne al zei.’

HOOP VOOR CHRISTIANIA

In Kopenhagen wonen ongeveer 850 mensen in een zelfbenoemde ‘vrijstaat’ met de naam Christiania. In 1971 werd een verlaten militaire basis gekraakt en omgevormd tot een autonome wijk, waar de bewoners zelf hun regels opstellen en zich relatief weinig aantrekken van de overheid. Er is altijd wel controverse geweest rondom Christiania, vooral omdat de bewoners een gedoogbeleid voeren voor cannabis. Ook het Deense verbod op roken in openbare plekken is niet van toepassing verklaard op Christiania. Deze en andere regels worden ingesteld door een bewonersraad; de bewoners handhaven zelf. Toen in 2001 de rechtse regering aantrad werd meteen de oorlog verklaard aan de illegale activiteiten in Christiania. Volgens de regering werd er gehandeld in harddrugs, wapens en smokkelwaar. De bewoners ontkennen niet de handel in cannabis, maar stellen dat de andere beschuldigingen verzonnen zijn om politieke steun te krijgen voor een ‘harde aanpak’. Door ‘andere bezitsvormen’ in de wijk te introduceren – het bouwen van koopwoningen – en met vele, soms wel dagelijkse politie-invalen, wordt geprobeerd de gemeenschap af te breken. Er wordt op Pusher Street nog steeds gehandeld in cannabis, maar foto’s maken

is strikt verboden. Wie rondloopt met een camera zonder lensdop, wordt erop aangesproken. Hens Joan woont veertien jaar in Christiania. De idealen van destijds zijn volgens hem aan het vervagen: ‘Nog maar de helft woont hier omdat ze in de

idealen van Christiania geloven. Veel komen hier ook wonen omdat ze bij iemand intrekken, en daarna niet meer weggaan.’ Maar dat betekent niet dat de bewoners a-politiek zijn. Hens Joan: ‘Toen in 2002 de EU-top in Kopenhagen bijeen was, was Christiania het centrum voor verzet en protest. In onze gebouwen zijn grote bijeenkomsten gehouden met andersglobalisten en organisaties uit heel Europa om het te hebben over een socialer

Europa.’ Het is dan ook niet verwonderlijk dat de enige verkiezingsposters die te zien waren op het terrein die van Enhedslisten en SF zijn. Hens Joan: ‘Dat zijn de partijen waar hier op gestemd wordt. Christiania mag dan een van oorsprong anarchistisch project zijn, men is praktisch genoeg om zich te realiseren dat het hier beter gaat als de rechtse regering weg is. Iedereen die mag stemmen, stemt hier.’ De bewoners van Christiania hebben op dit moment te maken met de gevolgen van het beleid van de vorige regering. In een overeenkomst om de bouw van koopappartementen in Christiania te voorkomen,

hebben ze vóór de zomer met de vorige regering afgesproken dat ze de kans krijgen het terrein te kopen. Voor zo’n 10 miljoen euro, waarvan meer dan de helft in 2015 moet worden betaald. Zij voeren actie en verkopen nepaandelen. Zo hebben ze al 130.000 euro bij elkaar gespaard. Met leningen en opbrengsten van evenementen proberen ze genoeg geld te verdienen om iets te verwerven waarin ze niet geloven: grondbezit.

KARL MARX: ANALYSE VAN DE KAPITALISTISCHE DUALITEIT

Tekst: Geert Reuten, econoom en SP-Eerste kamerlid

Foto: Mohamad Itani / Hollandse-hoogte

In december 1999 hield persbureau Reuters een enquête onder economen gespecialiseerd in 'internationale economie' – de meesten werkten bij zakenbanken. De vraag luidde: wie is 'de' econoom van het millennium? We moeten niet al te veel waarde hechten aan de uitkomst, zakenbankeconomen blijken immers feilbaar. Hoe dan ook, dit was de top drie: 1. Smith; 2. Keynes; en 3. Marx (de plaatsen 4-6 waren voor Friedman, Schumpeter en Galbraith). Op 24 december van dat jaar rapporteerde de Volkskrant over de man op plek drie: 'Marx' revolutionaire inslag wordt hem door zakenbankierende economen graag vergeven; zijn diepe analyse van het kapitalisme wordt geroemd.' De krant citeerde econoom Jaeckel van DG Bank: 'Hij mag niet de schuld krijgen van wat anderen van zijn theorieën hebben gemaakt.'

COMMUNISTISCH MANIFEST

Laten we dan meteen maar beginnen met die revolutionaire inslag. Karl Marx is inderdaad alom vermaard door een politiek pamflet uit 1848, geschreven samen met zijn kompaan Friedrich Engels: 'Het Communistisch Manifest'. Opmerkelijk is dat in dit stuk van 30 bladzijden weinig te vinden is over wat communisme is, en nog minder over hoe een communistische economie ingericht zou kunnen worden. Maar ook in Marx' wetenschappelijk werk vinden we daarover vrijwel niets. In de 2200 bladzijden van zijn wetenschappelijk hoofdwerk, 'Das Kapital', valt de term communisme slechts in 5 voetnoten. Het is

dan ook een historische puzzel hoe het mogelijk is dat iemand die vrijwel niets over communisme schreef, daar in de twintigste eeuw in Oost én West voluit mee geassocieerd werd. In het genoemde pamflet vinden we voornamelijk een analyse van de politieke omstandigheden uit 1848, met daarnaast een samenvatting van de geschiedenisopvatting van de auteurs: het historisch materialisme. Kort gezegd stelt deze opvatting dat de economische verhoudingen in een tijd bepalend zijn voor de politieke verhoudingen. Vervolgens sommen de auteurs in één bladzijde een aantal socialistische beginselen op, zoals: staatseigendom van banken en van

productiemiddelen – om te beginnen grond, communicatie, transport – afschaffing van erfrecht, een progressieve inkomstenbelasting, afschaffing van kinderarbeid, kosteloos onderwijs voor kinderen, combinatie van werk en onderwijs voor ouderen. Dan volgt er één zin over geleidelijke groei naar communisme: 'In de plaats van de oude burgerlijke maatschappij met haar klassen en klassentegenstellingen treedt een associatie, waarin de vrije ontwikkeling van ieder de voorwaarde voor de vrije ontwikkeling van allen is.' Als we het 'burgerlijke' eraf laten dan zou deze zin zomaar in het partijprogramma van het CDA passen.

Maar we schrijven 1848: Marx was wel degelijk een revolutionair, politiek én economisch-theoretisch.

OMZWERVINGEN

Marx (1818-1883) is dertig jaar oud wanneer hij het Manifest schrijft. Hij heeft dan een woelige periode achter de rug. Hij werd geboren in wat tegenwoordig Duitsland is, waar hij rechten en filosofie studeerde en op z'n 23ste zijn doctorsgraad heeft behaald. In zijn studententijd was hij politiek actief in een beweging voor grondrechten en elementaire democratie. Deze beweging zouden we vandaag de dag als weinig opzienbarend en absoluut niet radicaal beschouwen.

Na zijn studie wordt hij redacteur van een tijdschrift dat in zijn tijd als opruiend wordt gezien – maar dat in hedendaagse politieke termen een D66-kaliber had. Hij wordt het land uitgezet, vestigt zich in Parijs en Brussel waar hij achtereenvolgens ook weer uitgezet wordt. In Parijs en Brussel komt Marx in contact met socialistische ideeën uit zijn tijd; ook begint hij een studie van de economische wetenschap. Intussen worden zijn ideeën wel radicaler. Hij meent dat de feodale regimes van zijn tijd omvergoorpen moeten worden (wie zegt hem dat vandaag de dag niet na). Tegen 1848 is Marx Brussel al weer uitgezet, hij woont vervolgens in Keulen en wordt ook daar verbannen. Hij vestigt zich dan in 1850 in Londen waar hij tot het eind van zijn leven blijft wonen.

BRITISH MUSEUM

Rond het begin van zijn Londense periode is Marx tot de overtuiging gekomen dat de politieke strijd voor weloverwogen maatschappelijke verandering gebaseerd moet zijn op een fundamentele analyse van het kapitalistisch systeem. Tegelijkertijd neemt hij afstand van ideeën – ook eigen jeugdideeën – als zou het kapitalisme aan zijn eigen tegenstellingen ten onder gaan. Zijn kompaan Engels volgt hem hierin niet. Dit vormt een impliciete breuk tussen de twee, die echter wel van invloed is geweest op het latere gedachtegoed van het 'marxisme' waarvan Engels een belangrijk propagandist was. Wat Marx en Engels blijven delen, is dat de economische werkelijkheid

door mensen gemaakt is (het is geen natuurverschijnsel) en daarom ook door mensen veranderd kan worden. In die zin – door mensen gemaakt – is de 'economie' altijd 'politieke economie'.

In Londen verschuift Marx' politieke activiteit naar de achtergrond. Het British Museum, met een gigantische bibliotheek, is decennialang Marx' dagelijkse verblijfplaats. Hij bestudeert en kritiseert de politieke economie van zijn tijd, verslindt alle vormen van empirisch maatschappijonderzoek die er in zijn tijd te vinden waren, en ontwerpt een systematisch kader voor de analyse van de kapitalistische maatschappij.

DAS KAPITAL

Geleidelijk mondt dit alles uit in zijn hoofdwerk 'Das Kapital', een werk in drie delen dat de kapitalistische economie in al zijn voegen moet beschrijven. De uiteindelijke versie beslaat 2200 bladzijden. De systematische methode van dit werk (die op zich fascinerend en inspirerend is) kent een gelaagd samenhangende opbouw binnen en tussen de delen. Dit brengt met zich mee dat de organisatie van het inhoudelijke materiaal dat hij heeft, complex is. Het werk ondergaat (afgaande op de diverse manuscripten) voortdurend begripsmatige herziening, waarbij revisies in een later deel consequenties hebben voor eerdere, en omgekeerd. In 1867 verschijnt deel I. De delen II (1885) en III (1894) verschijnen, onder redactie van Engels, postuum.

Naast de genoemde systematiek, is één aspect van de methode de zogenoemde 'immanente kritiek' (kritiek van binnenuit). Het onderzoeksobject – de kapitalistische economie – wordt geëvalueerd op grond van de normen en standaarden van het onderzoeksobject zelf. (Bij 'externe' kritiek daarentegen, zou het object op basis van de normen van de onderzoeker beoordeeld worden.) Marx kruipt dus als het ware in zijn onderzoeksobject. De systeem-eigen normen en standaarden worden doorgetrokken naar hun logische consequenties, en zo worden in voorkomend geval inconsistenties, tegenstellingen en verdraaiingen blootgelegd. Bijvoorbeeld: ondernemers die enerzijds beweren dat ze concurrentie en 'meer markt'

willen, maar tegelijkertijd voor hun eigen markt proberen concurrentie uit te schakelen door kartels of, liever nog, door een (relatief) monopolie te vormen.

GELD DOMINEERT DUALITEIT

De eerste drie hoofdstukken van Das Kapital I beschrijven het veld van het hele werk. De dingen en de processen in het kapitalisme zijn niet éénvoudig doch tweevoudig: dual. Ze zijn wezenlijk iets fysieks met nuttigheids-waarde; ook wezenlijk is hun monetaire waarde. Sterker: het tweede wezen domineert het eerste. Wat geen monetaire waarde verkrijgt, is gedoemd tot een marginaal bestaan of tot verdwijnen. Dit is 'normaal'. Echter, de dingen hebben van zichzelf geen geldwaarde, maar in het kapitalisme worden ze daartoe door de mens zélf verheven: 'gefetisjeerd'. Anders gezegd, mensen zélf maken de markt, en vervolgens wordt de markt als onontkoombaar gezien. De mens maakt het afgodsbeeld (de fetisj), aanbidt het en laat zich erdoor domineren.

Iemand die ons deze spiegel voorhoudt, wordt natuurlijk niet onmiddellijk op het schild geheven, want die spiegel is hoofdpijnigend. Tsja, onze fetisj, maar het kan toch ook niet anders? We moeten toch wel in het geld geloven en dit de maatstaf laten zijn van wat we wel of niet produceren – van wat we doen en laten?

In zijn boek brengt Marx deze onwelkome boodschap in aansluiting op de arbeidswaardetheorie van zijn tijd. Smith en Ricardo poneerden dat 'waarde' uiteindelijk voortgebracht wordt door arbeid. Marx stemt in met die visie, maar de strekking die hij eraan verbindt is dat arbeid geldmaker wordt.

ANALYSE PRODUCTIEPROCES

Arbeid geldmaker? Wat het meeste winst oplevert komt in de schappen terecht, komt in de markt terecht. Wat het meeste winst oplevert, wordt geproduceerd. Maar waar komt die winst vandaan? Maatschappelijk gezien (macro) is dit niet te reduceren tot vraag en aanbod in de markt. Marx is de eerste econoom die een nauwgezette analyse van het kapitalistisch productieproces onderneemt. Dáár wordt in zijn visie de potentiële winst geproduceerd. Uiteindelijk

doordat arbeiders minder betaald krijgen dan ze produceren. De arbeider verkoopt/verhuurt zijn arbeidsvermogen tegen een loon. Dit is het statische deel van de arbeids-overeenkomst (bijvoorbeeld € 2500 voor 160 verkochte uren per maand). Het dynamische deel ligt in het gebruik van die verkochte uren. Er wordt voor méér dan € 2500 toegevoegde waarde geleverd naar gelang het bedrijfsmanagement in staat is om in het productieproces de arbeidsintensiteit te beheersen en op te voeren. Dit is niet slechts een kwestie van de lopende band wat hoger afstellen (dat kan) maar vooral van de organisatie van het proces – zoals minder wachttijden waarin je op verhaal had kunnen komen – inclusief de organisatie van de techniek. De aldus geproduceerde waarde, uitstijgend boven de waarde van het loon, noemt Marx de ‘meerwaarde’ (dus toegevoegde waarde = loonwaarde + meerwaarde). Het zodanige gebruik van de arbeid noemt hij ‘exploitatie’. Uit de meerwaarde wordt de interest betaald en de rest is de winst. Uit de winst wordt geïnvesteerd. De arbeid produceert dus de investeringswaarde. Daaruit wordt geïnvesteerd, waarmee bedrijven c.q. aandeelhouders vervolgens hun inkomensaandeel rechtvaardigen. De door de arbeid geproduceerde meerwaarde valt immers toe aan het bedrijf c.q. de aandeelhouders. Dat is ‘normaal’.

Ik maak een klein uitstapje. Marx gebruikt de term exploitatie (Duits: Exploitation) en incidenteel ook ‘uitbuiting’. Is dit nu een neutraal woordgebruik of juist niet? De term heeft uiteraard een lading. Maar de term ‘evenwichtsloon’ heeft in onze cultuur evenzeer een lading: net zo positief en nastrevenswaardig als een ‘evenwichtig karakter’. Als je het proces ziet zoals Marx het ziet, dan vergt de neutraliteit een daarop

afgestemde woordkeus. Dat levert ook weer een nare spiegel.

In ieder van de drie delen van Das Kapital staan over het productieproces, steeds vanuit ander perspectief, honderden bladzijden analyse. Technische ontwikkeling en de organisatie op de werkvloer staan daarbij centraal, maar ook de bedrijfsinterne financiële organisatie in verband met bijvoorbeeld de duur van productieprocessen en de onderdelen ervan. Deze technische ontwikkeling is niet neutraal, en niet-autonoom, maar selectief afgestemd op het winstmotief, de productie van meerwaarde. De analyse van het productieproces vloeit logisch voort uit de systematische opbouw van Marx werk. Niettemin is de analyse opmerkelijk als we bedenken dat het productieproces in de neoklassieke theorie doorgaans slechts als een ‘black box’ wordt behandeld waarin inkomen (**Y**) wordt gezien als een functie van Arbeid (**L**) en Kapitaal (**K**): ($Y = f(K;L)$).

TECHNIEK, GROEI, CYCLI

Marx is de eerste econoom die technische ontwikkeling niet slechts op bedrijfsniveau maar ook op macroniveau in de economische theorie introduceert. De beschrijvingen beginnen kwalitatief, maar op uiteenlopende wijzen probeert hij vervolgens ook allerlei vormen van kapitaal-arbeid-verhoudingen te kwantificeren. Vooral de consequenties ervan. Hij verbindt technische ontwikkeling met concurrentie, met economische groei en met conjuncturele ontwikkeling. Van ieder van de laatste twee laat ik de lezer beknopt wat proeven. Marx poneert de in Figuur 1 weergegeven samenhang tussen technische ontwikkeling en accelererende economische groei (Das Kapital I, Divisie 7-8; in de Engelse vertaling samen Divisie 7). De

nuance dat hetgeen Marx de ‘technische samenstelling van het kapitaal’ noemt (de verhouding productiemiddelen/arbeid [**PM/L**]), net wat anders is dan de neoklassieke verhouding **K/L**, laat ik hier buiten beschouwing. Marx formuleert deze samenhang inderdaad in termen van groeiverandering (Δ).

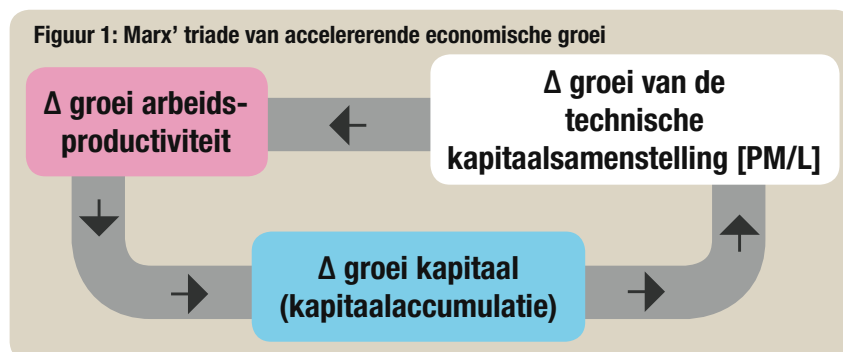
De verbinding naar conjunctuur is zeer beknopt als volgt (in dit korte bestek geef ik niet alle condities aan).

- In Marx’ visie is technische ontwikkeling relatief arbeidsuitstotend [**PM/L** ↑].
- Deze technische ontwikkeling genereert zo op termijn toename van werkloosheid met neerwaartse druk op de lonen.
- Deze heeft een cyclisch effect, waardoor er cyclische kapitaalgroei is.
- Cycli gaan gepaard met kapitaalconcentratie (Marx gebruikt de term ‘centralisatie’) door overnames en fusies in de recessieperiode.

Hieraan vastknopend: hoewel Marx niet voorzag dat concentratie eveneens strategisch geëntameerd kan worden (en dus ook in groeiperiodes voorkomt) was hij ook hier weer een van de eersten die liet zien dat monopoliseringskrachten eigen zijn aan de ‘vrije markteconomie’.

CONJUNCTUURANALYSE MET EEN TWEE-SECTOR MACRO-MODEL

De behandeling van conjunctuur in Das Kapital I is micro-achtig (zeg ik met enige aarzeling; preciezer gaat het Marx daar om de ‘modale’ onderneming). In Das Kapital II toont Marx zijn fenomenale macro-economische vermogens. Daar komt hij als eerste econoom met een macro-economisch twee-sector-model, door Marx aangeduid als ‘reproductieschema’. De term model bestaat dan nog niet in de economie. Marx’ term ‘schema’ wordt aanvankelijk overgenomen door Tinbergen, grondlegger van de econometrische modelbouw. Marx’ model omvat een investeringsgoederensector en een consumptiegoederensector. De interactie van die twee sectoren geeft inzicht in een reeks dynamische kwesties. Bij investeringsgroei stijgen, maar vooral ook bij investeringsafzwakkingen ontstaat er zogenoemde ‘disproportionaliteit’ tussen de sectoren met cyclische repercussies.

Het model laat zien dat groei kan resulteren in ‘bottlenecks’ (lastig maar overkomelijk), doch dat het kapitalistisch systeem zelfversterkende negatieve spiralen ontwikkelt bij groeidaling. (Het milieu stond indertijd niet in de belangstelling. Op basis van Marx’ model kunnen we zien dat structurele groeidaling, of zelfs maar stagnatie, niet te combineren is met kapitalisme.)

Das Kapital II wordt in 1885 gepubliceerd. Zoals te verwachten kreeg het model grote invloed onder marxistische economen (waaronder Rosa Luxemburg). Maar spoedig na publicatie kwam het in handen van de Russische conjunctuurtheoreticus Tugan-Baranowski die aan de hand van het model de ‘reële’ en monetaire interdependentie van de kapitalistische economie liet zien, en voorts hoe partiële overproductie overgaat in algemene overproductie. Tugan-Baranowski was vervolgens weer direct en indirect van invloed op conjunc-

Klassieke en neoklassieke economen zien kapitaal als iets fysieks (productiemiddelen). Herhaaldelijk komen ze daarmee in de knoop omdat kapitaal immers ook (of juist?) monetair is. Marx’ visie op dit punt is verbluffend eenvoudig en realistisch als je die een keer doorgrond hebt. Kapitaal heeft niet één vorm maar het doorloopt voortdurend een circuit. Zie Figuur 2.

- **M** voor kapitaal in monetaire vorm,
  - **C_i** voor kapitaal in fysieke inputvorm (met **PM** voor productiemiddelen en **AV** voor aangeschaft arbeidsvermogen),
  - **PP** voor kapitaal in productieproces (de ‘werkvloer’), en
  - **C_j*** voor kapitaal in fysieke outputvorm.
- Met geldkapitaal (**M**) kopen ondernemers productiemiddelen en arbeidsvermogen (**C_i**), dan volgt de productie (**PP**) met als resultaat het product **C_j*** dat op de markt omgezet wordt in geld (**M***).

het aantrekken van additioneel kapitaal uit de maatschappelijke bruto-stroom.)

Kapitaal doorloopt continu én simultaan dit circuit van metamorfoses. Je kunt dit circuit in gedachten even stilzetten, maar dan kom je niet uit bij bijvoorbeeld **C_i** (de tegenhanger van de neoklassieke **K**) doch bij het geheel op dat moment. ‘Stilzetten’ doet een bedrijf als het bijvoorbeeld op 31 december de balans opmaakt en het hele bedrijf monetair waardeert. Op de activa-zijde zien we dan de weerslag van het gehele circuit op dat moment:

- kas/bank [fractie **M**];
  - productiemiddelen en grondstofvoorraad [fractie **C_i**];
  - onderhanden werk [fractie **PP**];
  - voorraad eindproduct [fractie **C_j***].
- Dit alles is de doorsnede van kapitaal. Anders gezegd, ‘kapitaal’ is in essentie een simultaan proces. En, zoals Marx het puntig zegt, het kapitalistisch productieproces betreft in wezen de productie van kapitaal – productie van kapitaaltoename. Arbeid en goederenoutput zijn voor een bedrijf slechts duale instrumenten (zie kopje ‘geld domineert dualiteit’).

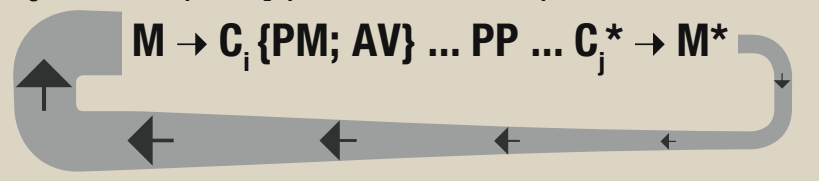
Het is boeiend om deze inzichten uit een 125 jaar oud boek te kunnen halen. Interessant is ook dat er in Marx z’n macro-economie (de term bestond toen nog niet) een vrij direct begrijpelijk verband met de bedrijfseconomie is. Fijn voor scholieren en studenten, aangenaam voor docenten, inspirerend voor onderzoekers, aantrekkelijk voor zakenbankeconomen.

SCHATPLICHTIG

Marx’ Das Kapital is zeker geen gemakkelijk werk en daarom berusten veel ideeën erover op tweedehands kennis. Maar niet slechts hierom vonden veel van de grote economen het doorheen de 20e eeuw ingewikkeld om schatplichtigheid aan Marx te bewijzen. Ingewikkeld: als ‘het Oosten’ krom naar Marx verwijst, hoe kan ‘het Westen’ dan recht verwijzen? Pragmatische zakenbankeconomen hadden daar aan het eind van die eeuw minder moeite mee. Dat is dan weer te prijzen.

Bovenstaand artikel verscheen in een iets uitgebreidere versie in: Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs, 111/4, augustus 2011, blz. 5-9

Figuur 2: Marx’ kapitaalbegrip: circuit van simultane kapitaalvormen

tuurtheoretici zoals Spiethoff, Cassel, Aftalion, W. Mitchell, Schumpeter en J.M. Keynes. Niet verwonderlijk schrijft neoklassiek econoom en Nobelprijswinnaar Samuelson in 1974: ‘On the basis of his schemes of reproduction one can claim immortal fame for Marx.’

Marx’ reproductiemodel kreeg nog een tweede theoretische vertakking. Op basis ervan ontwikkelde Leontief zijn input-output-model (dit leverde hem een Nobelprijs op) dat tegenwoordig nog steeds een belangrijk instrument voor de nationale economisch-statistische analyse is. Dan nog een anekdote. Toen Roy Harrod zijn beroemde ‘knife edge’ groeimodel had ontwikkeld en het trots aan Joan Robinson liet zien (zij had Das Kapital gelezen, Harrod niet) sprak zij hem toe: maar Roy, dit is wat Marx zeventig jaar geleden al met zijn reproductieschema’s liet zien!

KAPITAALCIRCUIT

Als laatste onderwerp licht ik opnieuw wat uit Das Kapital II (Divisie I ervan).

Kapitaal ondergaat voortdurend ‘metamorfoses’, weergegeven door → en ... .

De twee pijlen → staan voor ‘markttransactie’.

Het teken ... staat voor bedrijfsinterne ‘overgang’ (geen markt).

Het teken * staat voor toename. Dus **C_j* > C_i** en **M* > M**. In termen van monetaire waarde hebben we **M = C_i** en **C_j* = M***.

Eerst over dit laatste. Hier zien we Marx’ visie dat de meerwaarde (**ΔM**; **M* = M + ΔM**) niet het resultaat is van markttransacties maar van het productieproces (zie kopje ‘analyse productieproces’). Nogmaals: in zijn visie is het uiteindelijk de arbeid, en uitsluitend arbeid, die deze meerwaarde voortbrengt. (Dit laatste was ook de visie van Smith en Keynes, de nummers 1 en 2 uit het zakenbankeconomenlijstje.) Ik herhaal dat deze meerwaarde gelijk is aan de bruto winst (ingehouden winst en dividend) plus de interest. (De stroom ← is ‘netto’; ik zie af van de complicatie van

DE RONDOS: LINKSE PUNK IN DE JAREN ZEVENTIG

Tekst: Sjaak van der Velden

Money enough to buy the complete works of
Marx & Engels
You are the leftwing elite
the communist superstars
scared of working people
and kissing Lenin's arse
you are all fucked up students
with a good job in sight
that is where it all ends
a big black desk to hide behind
live on backroom meetings
locked up in isolation fractions
don't really like those class war things
rather have soft-edged action
preaching stolen quotations
you're rights in left-disguise
we're paying your frustrations
you sell us out at any price
we don't want no parlour-socialist
but Mao and Marx are alright
we don't want no spastic fist
punx of all countries unite!

*Geld genoeg om het verzamelde werk van Marx en Engels te
kopen*

*Jullie zijn de linkse elite,
De communistische supersterren.
Bang van echte arbeiders
Maar wel dwepen met Lenin.
Jullie zijn klote-studenten
Die later een goede baan krijgen.
Dat is jullie toekomst:
Een groot bureau om je achter te verschuilen
En achterkamertjespolitiek.
In jullie gesloten sektes
Houden jullie eigenlijk niet van de klassenstrijd.
Jullie willen liever geen harde actie
Maar wel met citaten strooien.
Jullie zijn rechts, vermomd als linksen.
Wij betalen voor jullie frustraties
Want je verkoopt ons aan de hoogste bieder
We willen geen salon-socialist
Maar Mao en Marx zijn oké
We willen geen spastische vuist in de lucht.
Punx aller landen verenig je!*

De liedtekst van deze Rijke Rooie Leven is van de Rotterdamse punkgroep de Rondos. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, vormden zij de voorhoede van de politieke punk in Nederland. In een, voor die tijd, verschrikkelijk hoog tempo gespeelde korte nummers die vaak over de politieke problemen van toen gingen. De Koude Oorlog, vivisectie, drugs, kraken, maar dus ook het wantrouwen tegen linkse studenten, zijn enkele van de onderwerpen die zij behandelden. De jongens van de Rondos maakten niet alleen muziek, maar via hun uitgeverij Raket ook een tijdschrift, posters, buttons en boeken. Alles in eigen beheer.

Toen ik de lp van de Rondos weer eens uit de kast haalde, vroeg ik me af wat er van hen geworden is. De inmiddels ouder geworden mannen van de Rondos en dus ook Raket blijken tegenwoordig zelfs een eigen website te beheren, hoewel de band en uitgeverij al heel lang niet meer bestaan.

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 72

Via www.rondos.nl heb ik contact met een van hen gelegd. Op naar de hoofdstad, waar de vroegere zanger van de Rondos nu als beeldend kunstenaar de kost verdient. Op een bovenverdieping had ik daar een gesprek met Johannes van de Weert.

Hoe zijn de Rondos ontstaan?

‘We studeerden aan de Kunstacademie in Rotterdam en zijn er toch wel een beetje bij toeval ingerold. We waren een groepje gelijkgestemden, dat de opleiding maar saai vond. We wilden geen atelierkunstenaar worden, maar de boel opschudden. In 1978 suggereerde een docent dat we wel een band zouden hebben en of we bij een bijeenkomst konden optreden. Nou hadden we helemaal geen band, maar we vonden het wel een uitdaging. We hebben in korte tijd een band uit de grond gestampt, snel tien nummers geschreven en flink geoefend. Dat was in de tijd van de opkomende punk en daar haalden we onze inspiratie vandaan. Om dat goed te doen, moest een van de bandleiden zelfs zijn baard eraf halen. Wel was het zo dat de meesten van ons een muziekopleiding volgden, wat ons onderscheidde van de meeste punkbandjes. Het gold trouwens niet voor mij, vandaar dat ik zanger ben geworden, want een instrument bespeelde ik niet.’

Toch werden jullie een soort bolwerk van linkse punk.

‘We waren allemaal al links. Zelf ben ik als 17-jarige nog lid geweest van de KEN-ml (de voorloper van de SP) en we maakten ons zorgen over het verhardende klimaat eind jaren zeventig. De werkloosheid was groot, in Engeland kwam Thatcher aan de macht en hier had je bijvoorbeeld de zaak van het beroepsverbod voor hoofdagent Kalma in Rotterdam. We maakten ons echt zorgen over het opkomende fascisme. Toen we een leegstand pand in de wijk Schoonderloo vonden, hebben we dat van de gemeente in bruikleen gekregen. Daar begonnen we een leefgemeenschap waar wonen, werken en politiek hand in hand gingen.’

Dus jullie waren ook onderdeel van de Rotterdamse kraakscene?

‘Zeker. Die was niet zo groot hoor. Het was een kleine gemeenschap waarin iedereen elkaar kende, maar we waren

wel heel actief. Zo organiseerden we in 1979 een benefietconcert voor de stakende havenarbeiders. Daar had ik wel wat mee omdat mijn vader ook havenarbeider was. Er waren ook stakers aanwezig, nou die keken hun ogen uit. We haalden toen ongeveer 600 gulden op met optredens van de Rondos, Tändstickershocks, Sovjets, Bunker, Jozef Kip Quartet, The Bugs, Infexion, en Krash on Poland.’

Dat is een hele mond vol, waar kwam jullie naam eigenlijk vandaan?

‘Eerst heetten we ook anders. Pull... Use... Destroy, dat hadden we gevonden op de verpakking van een schoonmaakmiddel. Al snel kozen we voor Rondos omdat we die massaal aten in de kantine van de kunstacademie. Een belachelijke naam natuurlijk. In 1980 was het eigenlijk over met de Rondos. We gingen ons steeds meer ergeren aan de tweedeling in de punkscene waarbij een groot deel het vooral als een soort folklore zag, wij wilden er iets meer mee.’

Jullie hebben ook een dik boek geschreven over de geschiedenis van de linkse beweging in Rotterdam. Hoe kwamen jullie ertoe om zo'n groot project aan te pakken?

‘We zagen in de kraakbeweging ontruiming en politiegeweld en vroegen ons af hoe dat vroeger was. We kwamen erachter dat in Rotterdam in de jaren dertig huurstakingen zijn geweest waar de politie ook fors optrad. We bedachten toen dat het wel leuk zou zijn om mensen te interviewen die die tijd nog hadden meegemaakt en daar over wilden vertellen. Mijn moeder kwam uit Crooswijk en zo kwamen we aan een paar namen. Maar het liep al snel uit de hand en het project dijde flink uit. We waren natuurlijk geen professionals op dat gebied, maar namen er de tijd voor om mensen hun verhaal te laten vertellen. Daar ging het ons ook om: hoe hebben die mensen het beleefd. We waren niet zo eigenwijs om hun verhalen te controleren. Soms was het moeilijk om het vertrouwen van de geïnterviewden te winnen, maar dat was dan mooi als het wel lukte. Dan vertelden ze dingen die ze de eerste keer niet wilden loslaten.’

Die mensen worden alleen met hun voornaam in het boek genoemd.

‘In de kraakbeweging was het gewoonte om alleen je voornaam te noemen of een bijnaam, ook als je werd aangehouden. Dat sloot wel aan bij het wantrouwen van veel van de geïnterviewden, die natuurlijk heel heftige dingen hadden meegemaakt, tijdens de crisis, in de oorlog en sommigen ook daarna nog.’

Het is een dik boek geworden, met veel illustraties.

‘We hebben wel archiefmateriaal gebruikt, maar de belangrijkste illustraties hebben we van de mensen zelf gekregen. Soms kwamen na de gesprekken ineens foto's op tafel die we dan mochten lenen om te gebruiken, een andere keer moest ik bij de mensen thuis een heel verhaal overschrijven omdat ze niet wilden dat het hun huis verliet. Nadat we de interviews hadden afgenomen, tikten we de tekst uit en dan lieten we het eerst weer aan ze lezen. Een heidense klus.’

Maar goed, er ligt dan ook een heel mooi resultaat, waar mensen nog steeds plezier van hebben.

‘We deden echt alles zelf. De teksten, de illustraties, de opmaak, het drukken en de verspreiding. We hadden met Raket dan ook een echte uitgeverij. Dit boek was een van de uitgaven die we in een aantal jaar hebben gemaakt. Alles bij elkaar hebben we meer dan 100.000 exemplaren van onze boeken, fanzines, strips en affiches gemaakt.’

We zitten nu in Amsterdam, hoe ben je hier terechtgekomen?

‘De kraakbeweging was hier veel groter dan in Rotterdam en daar wilde ik eigenlijk bij zijn. Dus verhuisden we op een gegeven moment. De uitgeverij fuseerde toen ook met de Amsterdamse uitgeverij Lont, maar in 1987 was het allemaal afgelopen. We gingen allemaal onze eigen weg en ik ben hier blijven hangen.’

Het boek ‘Rood Rotterdam’ is te vinden op www.onvoltooidverleden.nl

FNV LEF, EEN VAKBOND VAN Z'N MENSEN

**RON MEYER
BESTUURDER FNV BONDGENOTEN
EN SP-FRACTIEVOORZITTER IN
HEERLEN**

Er is een strijd gaande in de vakbeweging. Een richtingenstrijd. Volgens sommigen is de FNV onherstelbaar beschadigd en zelfs terminaal. Niets is minder waar. Het zijn de onvermijdelijke barensweeën van de nieuwe vakbeweging.

Het zou allemaal de schuld zijn van de federatiestructuur. Van Henk versus Agnes. En natuurlijk van het grote rode gevaar: de SP die alles overneemt van de PvdA. Dat laatste is bijna cabaretesk. Al is het maar omdat de vakbeweging niet verweten kan worden dat de PvdA op uitermate succesvolle wijze een steeds groter deel van de achterban van zich vervreemdt. En evenmin dat de leden een groeiend vertrouwen hebben in andere politieke partijen.

Wie zich desondanks op dit soort afleidingsmanoeuvres concentreert, vindt ongetwijfeld een stok om mee te slaan. Maar het is net als in een vliegtuig vlak voor de landing. Je denkt dat je de grond al hebt gevoeld, maar je scheert er nog altijd tientallen meters boven.

De Nederlandse vakbeweging was decennialang relatief machtig. Anders dan in andere Europese landen was zij niet afhankelijk van massa-protesten. Ze mocht aan tafel zitten. Het Grote Geld leefde zich uit op de maatschappelijke Design-afdeling en de vakbeweging mocht sleutelen in de Reparatieput. En ze deed dat niet eens onverdienstelijk. Het probleem is echter dat de vakbeweging zo vaak in die put zit dat mensen haar niet meer herkennen als ze eruit is. Ze spreekt de taal van de reparatie en niet de taal van de maakbaarheid.

In mei 2011 reageerde Hans van der Steen van bazenclub AAVN in Nieuwsuur op de keuze van FNV Bondgenoten om de succesvolle aanpak in de schoonmaak in meer sectoren toe te passen: 'Het zou een ramp zijn, ik hoop vurig dat dit tot incidentele gevallen beperkt blijft.' Toen Walter Dresscher, voorzitter van de lerarenvakbond AOB zich recent liet ontvallen dat zijn schrikbeeld 'mensen met vlaggen op straat' is, leek die uitspraak veel op die van Van der Steen. Het zijn de stuiptrekkingen van de oude polder. De gezichtsloze institutie voelt dat de afstand tot veel mensen zo groot is geworden dat alleen spreken van rampen en schrikbeelden nog helpt.

In maart 2010 verbleven honderden schoonmakers vijf dagen en nachten op Utrecht CS. Niet voor de lol. Het was een 'Occupy'tje' nog ver voordat iemand van de Occupy-beweging gehoord had. Ghanese vrouwen, Marokkaanse mannen, Turkse families, Groningers, Brabanders en zelfs Limburgers. Wat ik altijd al wist, of op z'n minst hoopte, gebeurde vlak voor mijn ogen. Als mensen een gezamenlijk doel hebben, vormen kleur, godsdienst en tongval géén onoverbrugbare kloof. Integendeel: ze vormden de kleurrijke vaandels van een energiek en onverslaanbaar

legioen. Deze vakbond was niet van de managers. Niet van de onderhandelaars. Deze vakbond was en is van z'n mensen.

Voor sommigen is die identiteit een ramp en een schrikbeeld. Maar voor velen een zegen. 'Voor de eerste keer in mijn leven heb ik het gevoel dat we serieus genomen worden. Dat ik dingen kan die ik nooit voor mogelijk hield', sprak schoonmaker Kapi Lijfrock toen ik hem een half jaar geleden thuis bezocht. 'Ik wist altijd al wat hij in zich had, Kapi wist het alleen zelf nog niet', vulde zijn vrouw aan.

Elk instituut dat onherkenbare deeltjes sluit, krijgt vroeg of laat te maken met die 'clash'. Als die botsing wordt gekanaliseerd door een politieke partij die niet tot de gevestigde orde behoort, wordt het 'onbehagen' genoemd. Veel actuele maatschappelijke botsingen gaan over identiteit. Over een behoefte om er weer bij te horen.

Democratie is afdwingen dat je erbij hoort. Democratie is ertoe willen doen. Als de FNV ertoe wil doen, zal ze lef moeten tonen. Ze zal weer van haar mensen moeten worden. Ze zal de kassière, fietsenmaker, callcentermedewerker en zzp'er duidelijk moeten durven te maken dat voor niets de zon opgaat. Het Tijdperk van de afstandelijk Manager is voorbij. Leve FNV Lef en de veroverende vakbeweging!

SPANNING

WIJ ZIJN DE 99%

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 10, november 2011

WIJ ZIJN DE 99%

Twintig jaar geleden, na de val van de Muur en midden in een periode van economische voorspoed, waren er mensen die zeker wisten dat het einde van de geschiedenis was aangebroken. Het westerse kapitalisme had gewonnen en groeide ongekend. De toekomst zou alleen maar groei laten zien. Discussies zouden alleen nog maar gaan over hoe we die groei in stand konden houden, maar niet meer over de structuur van de maatschappij. Tien jaar geleden kwam er een kink in de kabel. Sommige mensen dachten anders over de voordelen van de westerse maatschappij. Hun aanval op Amerika werd beschouwd als het begin van een botsing tussen beschavingen. Een jaar eerder was de economische zeepbel van de telecom en het internet ook al geklapt. Niets einde aan de geschiedenis; aloude problemen bleken springlevend. De politieke verhoudingen kwamen op scherp te staan door die culturele strijd tegen de islam. Rechtse partijen deden het steeds beter en de strijd tegen de vijand werd ook op het slagveld uitgevochten. De westerse kapitalistische economie leek zich bovendien te herstellen. Drie jaar geleden kwam die economische groei ten einde. De groei bleek een optische illusie doordat het vooral een groei van schuldpapieren was. Het piramidespel viel in duigen. We zijn nu drie jaar verder. Op het slagveld is de strijd bij lange na niet gewonnen en de economie is bezig aan haar tweede inzinking. Sinds eind vorig jaar komen mensen die zich zorgen maken over de ontwikkelingen massaal in beweging. Eerst op de straten en pleinen van Arabische landen. Later ook op de pleinen van Zuid-Europa waar de crisis heeft geleid tot zeer grote werkloosheid. En sinds een maand bezetten mensen ook pleinen in de kernlanden van het kapitalisme. Ze willen laten zien dat het huidige systeem geen toekomst heeft. Er moet iets veranderen in het belang van de 99 procent van de bevolking, nadat dertig jaar lang het belang van de 1 procent rijksten en machtigsten voorop heeft gestaan.

In deze aflevering aandacht voor de Occupy-beweging, zoals het bezetten van pleinen in Amerika en Europa heet. Geert Lovink van het Instituut voor Netwerk Cultuur geeft aan dat Occupy een uiting is van 'Nu is het genoeg geweest'. Het gaat over de structuur van het kapitalistische systeem zelf waar mensen nu kritiek op hebben. Het is volgens Lovink overigens te gemakkelijk om te denken dat alleen de sociale media deze beweging in gang hebben kunnen zetten; er was meer voor nodig. Ondertussen gaat de aanval op ons pensioenstelsel onverminderd voort, waarbij alles wordt getrokken in de sfeer van een generatieconflict. Leon Botter en Sjaak van der Velden betogen dat jong en oud samen belang hebben bij het redden van een goede pensioenregeling. Het conflict is namelijk een klassenconflict en geen generatieconflict. Econoom Arjo Klamer schrijft over de gevolgen van de crisis dat het grootste probleem is dat 'dit kabinet heeft besloten de rekening van de kosten van de steun aan de banken vooral bij de zwakke kant van de samenleving te leggen'. Daarbij is de invoering van de euro een project geweest dat nooit had mogen plaatsvinden, omdat de maatschappij er nog niet aan toe was. Toen de crisis in 2008 begon, presenteerde de SP een 30-puntenplan om de crisis en haar gevolgen te bestrijden. In een terugblik op dat rapport constateert Ewout Irrgang dat het plan goed doordacht was en dat steeds meer aanvankelijke sceptici de juistheid onderschrijven. Rond de crisis is de meeste aandacht al tijdens gevestigd op Griekenland. Toen Papandreou voorstelde een referendum over de crisismaatregelen te houden, was de wereld te klein. Politicoloog Bastiaan van Apeldoorn verbaast zich erover dat als puntje bij paaltje komt al die zogenaamde democraten niets moeten hebben van een volksraadpleging. Rob Janssen ten slotte laat in het Rijke Rooie Leven zien dat de soms kille synthesermuziek uit de jaren tachtig een reactie was op de kille crisis van die dagen.

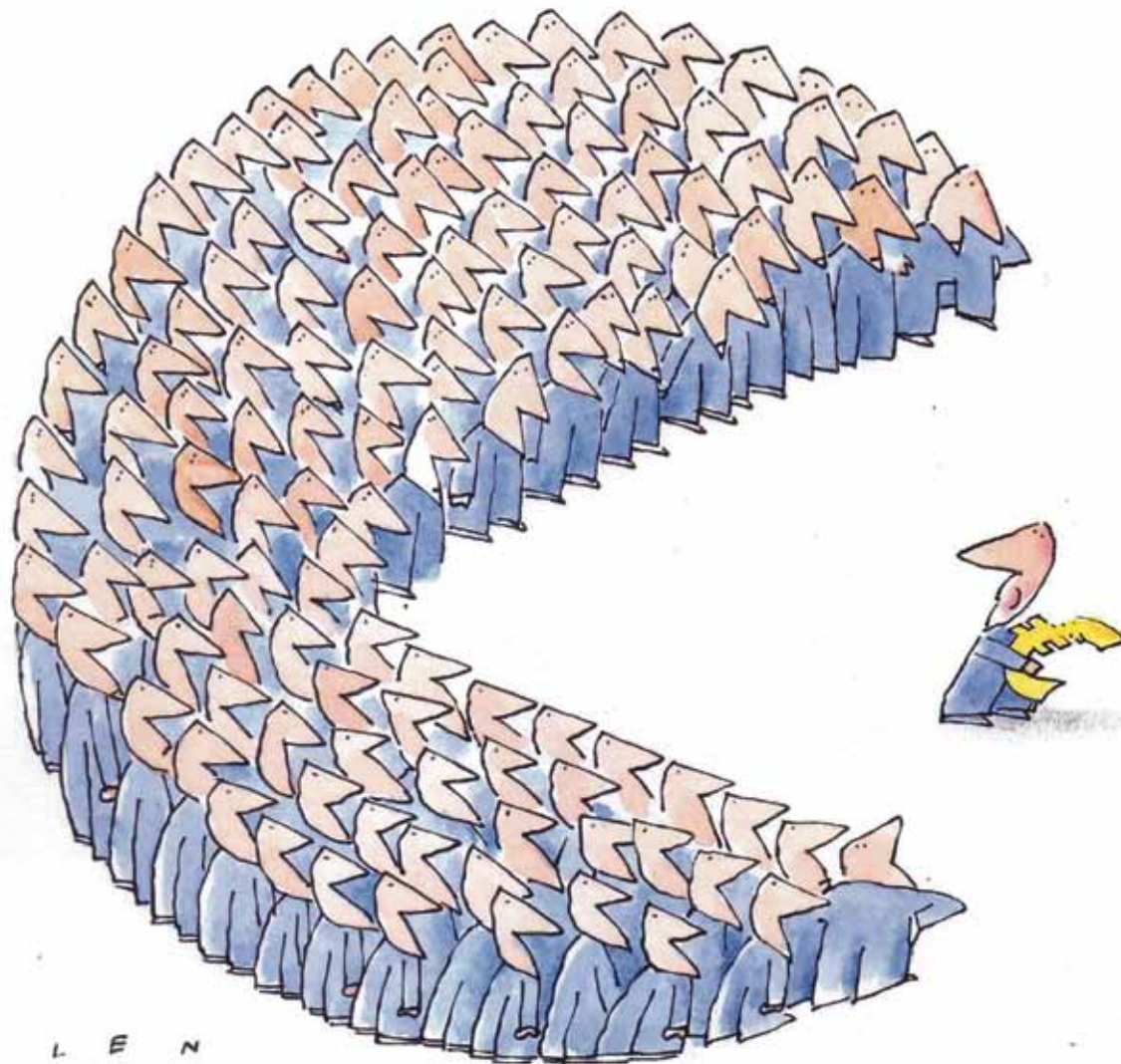
INHOUD

- 3 DE OCCUPY-BEWEGING**
- 6 GENERATIEKLOOF?**
- 10 ALLEEN EEN STERKE SAMENLEVING KAN DE CRISIS OVERWINNEN**
- 13 'SOCIALISTEN ZIJN NIET TEGEN BANKEN'**
- 16 ZONDER DEMOCRATISCHE BASIS IS EUROPA REDDELOOS VERLOREN**
- 18 HET RIJKE ROOIE LEVEN DEEL 73**
- 20 OPINIE: DENNIS DE JONG**

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP
Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.
Abonnementenadministratie
Vijverhofstraat 65
3032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 40
F (010) 243 55 67
E administratie@sp.nl
Redactieadres
Vijverhofstraat 65
2032 SC Rotterdam
T (010) 243 55 35
E spanning@sp.nl
Redactie
Sjaak van der Velden
Arjan Vliegthart
Tekstredactie
Daniël de Jongh
Redactieraad
Hans van Heijningen
Tiny Kox
Ronald van Raak
Basisontwerp
Thonik en BENG.biz
Vormgeving
Antoni Gracia
Robert de Klerk
Gonnie Sluijs
Foto cover
YANA PASKOVA/The New York Times/
Hollandse Hoogte

INTERVIEW MET GEERT LOVINK

DE OCCUPY-BEWEGING

Tekst: Sjaak van der Velden

Het bezetten van pleinen heeft zich sinds een jaar wereldwijd verspreid als middel om de machthebbers duidelijk te maken dat er onvrede leeft onder de bevolking. Van Caïro via Athene naar New York, Amsterdam, Den Haag en andere plaatsen in Europa. Een verschijnsel dat door sommige waarnemers wordt gezien als een nieuw uitloeijsel van de nieuwe media, de mensen zouden elkaar via Twitter, Facebook en sms hebben leren kennen en zo zelfs regeringen ten val hebben gebracht. Een interessante gedachte, waarover we enkele vragen stelden aan Geert Lovink, lector Interactieve Media aan de Hogeschool van Amsterdam, oprichter van het Instituut voor Netwerkcultuur aldaar en tevens docent Nieuwe Media aan de Universiteit van Amsterdam.

De Occupy-beweging van de laatste weken, hoe zijn die mensen bij elkaar gekomen?

De voorgeschiedenis van Occupy en de rol van het tijdschrift *Adbusters* is algemeen bekend. *Adbusters* is een populair maandblad uit Seattle dat propaganda en media-manipulatie aan de kaak stelt (vanuit vormgeversperspectief). Daarnaast zijn er

ontelbare andere beginpunten aan te wijzen, van documentaires zoals *Inside Job* en Michael Moores *Capitalism, A Love Story* tot campagnes zoals *US Day of Rage*. En vergeet vooral niet het grote arbeidsconflict in Wisconsin, begin 2011. Maar de belangrijkste bron is natuurlijk het Tahrirplein in Caïro en het feit dat toen een plek is afgesproken: we komen samen en

bezetten een plein, voor onbepaalde tijd. Het plein staat symbool voor de gemeenschap in zijn totaliteit, het publiek, het volk zo je wilt, met als democratische manifestatie de algemene vergadering ('general assembly'). Deze ideeën bestonden al in februari 2011 op het Tahrirplein in Caïro. Facebook, e-mail, sms, chats en Twitter helpen allemaal wel, maar

worden pas echt productief zodra de beweging op gang is gekomen. De buitenwacht denkt graag dat sociale media dit in gang hebben gebracht, maar dat is net iets te gemakkelijk gedacht. Verder is het zo dat individuen en kleine groepen al jaren bezig zijn. Dat geldt voor Egypte en Tunesië net als voor Israël en Spanje, en nu ook voor de VS en wat die Occupy-beweging vervolgens op gang bracht, bijvoorbeeld in Amsterdam. Sociale bewegingen kun je niet oprichten en ook niet aankondigen of zelfs propageren. Dat is het mysterieuze ervan, maar ook het spannende. Je kan jaren en jaren ploeteren, en er gebeurt niets. En dan ineens raakt alles in een stroomversnelling. In dit geval is dat toch echt de omslag in de winter van 2010 - 2011 geweest. We hadden Wikileaks, de aanhoudende bankencrisis (zie Griekenland), hoge werkloosheid, en toen Tunesië en Wisconsin. Veel mensen zagen in dat de oorzaken van de wereldwijde financiële crisis van 2008 niet waren aangepakt en dat de gewone mensen hiervoor moesten opdraaien. Het beloofde herstel was niet in zicht. Dat was voor velen het teken om te gaan handelen en zich aan te sluiten. Maar ja, bij wat?

Heb je een verklaring voor het feit dat de beweging vanuit de reguliere pers tamelijk welwillend is benaderd? Heeft die houding de beweging geholpen bij de verspreiding van de VS naar Nederland en andere landen?

Oorzaak daarvan is toch wel de nieuwe samenstelling en aanpak van deze beweging, die vooral in deze eerste fase met zichzelf bezig is. Wie zijn we eigenlijk? Hoe organiseren we onszelf? Wat zijn onze eisen? Men is nog niet klaar voor grote confrontaties. Dat levert al met al een vreedzaam beeld op. Je kunt dat zien als zwakte, maar ook als een teken dat hier een nieuw begin gemaakt wordt. Weg van radicaal links, maar ook weg van de partijpolitiek en zelfs weg van de anti-globaliseringsbeweging die tien jaar geleden furore maakte en toch wel heel erg diep was ingebed in mainstream ngo's. We hebben dus te maken met een nieuwe generatie, maar ook met een andere sociale samenstelling. Deze crisis gaat over onszelf. Het raakt gewone mensen, direct. Nu was dat al langer gaande

(en de SP wijst daar al heel lang op) maar thans komt dat toch wel erg duidelijk aan het (mediale) oppervlak. Deze beweging marginaliseren lukt niet zo gemakkelijk. GeenStijl probeert het wel, maar je kunt duidelijk zien dat ze ditmaal met hun flauwe grappen de plank misslaan. Dat geldt net zo goed in de VS, waar de Tea Party zich door Occupy in het nauw gedreven voelt.

Is er behalve dat de bewegingen op elkaar lijken ook een soort ideologisch verband tussen Occupy, de indignados en misschien zelfs de Arabische lente, waar ook actie wordt gevoerd door pleinen te bezetten?

Ik denk dat het zinloos is om te gaan zoeken naar een programmatische overlap tussen al die verschillende bewegingen. De eisen in het Midden-Oosten zijn toch echt anders dan in Zuid-Europa of de VS. Wat je ziet, is dat mensen qua hedendaagse protestvormen indirect veel van elkaar leren. Wat de beweging van de pleinen (want zo kun je ze toch wel samenvatten) laat zien is dat protest niet snel en heftig moet zijn, zoals de revoltes en radicale demonstraties van de afgelopen jaren, maar dat men vooral moet inzetten op permanente aanwezigheid. De gewelddadige erupties van sociale frustratie (zoals in Engeland deze zomer) leveren bar weinig op. We kunnen dus net zo goed de vraag stellen: welke vormen van verzet passen niet in dit rijtje?

Wat voor soort mensen is betrokken bij de beweging? Jong, werkloos en hoogopgeleid?

Mijn indruk van New York, waar ik net tien dagen was, en van het protest hier is dat het overwegend om een nieuwe groep mensen gaat die in actie komt. Ik weet niet goed of we van een nieuwe generatie moeten spreken. Daar zal het over een tijdje wel op neerkomen, maar wat we nu zien is toch echt een zeer gemengd gezelschap. Mensen vertrouwen de partijpolitiek niet meer en hebben ook geen kanalen om hun specifieke klachten op dit vlak te uiten. Vergeet niet dat we het in het geval van Occupy in eerste instantie niet hebben over gezondheidszorg of onderwijs of over het verschuiven van banen naar elders, maar over de structuur van het kapitalistische systeem zelf. Dat is nieuw. De groei

van de financiële sector in de afgelopen dertig jaar is fenomenaal geweest, maar sociale bewegingen en zelfs ngo's hebben daar weinig aandacht aan besteed. De antiglobaliseringsbeweging richtte zijn pijlen vooral op het IMF en de Wereldbank. Dat is vanuit een Derde Wereldoptiek van 15 jaar geleden nog wel te begrijpen, maar die instellingen spelen vrijwel geen rol in deze crisis en dat wordt door gewone burgers haarfijn aangevoeld. Deze crisis draait om de macht van de banken en investeringsfondsen. Kort samengevat: het geld wordt niet meer geïnvesteerd in de samenleving maar blijft hangen in de financiële sector zelf, waar veel grotere en snellere winsten gemaakt kunnen worden.

Zit er qua samenstelling van het protest een verschil tussen de VS en Nederland? Zo ja, heeft dat iets met de fase van de crisis te maken? Daar bijvoorbeeld werklozen en hier – waar de gevolgen van de crisis nog maar mondjesmaat de bevolking raken – meer het type student, kunstenaar enzovoorts?

Natuurlijk speelt de hoge werkloosheid in de VS en de relatieve lage werkloosheid hier, voornamelijk onder jongeren, een grote rol. Waar we voor moeten oppassen is om hier nostalgisch over te doen à la de jaren tachtig of jaloers naar Spanje te gaan kijken. Ik ben zelf van de werklozengeneratie van de jaren tachtig en ik vind het niet terecht dit anderen toe te wensen. Ik heb nooit geloofd in de heilzame werking van vervreemding. Natuurlijk hebben we er toen het beste van gemaakt en waren we in zekere zin gedekt door de naoorlogse welvaartsstaat en de Nederlandse aardgasgelden. Die omstandigheden zijn nu anders. Nederland is ook gewoon vrijer en individueler, en dat is lastig als het gaat om het opstarten van grote en aanhoudende protestbewegingen. Veel van de organisatorische skills zijn verloren gegaan, maar daar zijn ook weer andere voor in de plaats gekomen. Inderdaad weten veel studenten en jonge kunstenaars dat ze zullen moeten gaan vechten omdat ze anders als freelancers, de zogenaamde zzp'ers, zonder contracten of pensioen of zorgverzekering er vrijwel alleen voor staan.

Komt de Europese beweging uit iets anders voort dan de Amerikaanse, uit hetzelfde gevoel onder de bevolking of is het puur een exportproduct?

Ik denk zeker dat er grote gelijkenissen bestaan tussen de politiek-economische omstandigheden in Zuid-Europa en die in de VS. Of dat ook geldt voor het nog relatief intacte Noordwest-Europa en Scandinavië betwijfel ik. We moeten specifieke culturele analyses blijven maken over wat waar wel en niet werkt. Tegelijkertijd moeten we oppassen deze bewegingen en hun motieven en aanpak af te doen als exportproduct. Nederland zelf leeft van de export. Wij importeren zelf heel veel, de hele dag. Steeds meer landen komen onder dezelfde regels te vallen. We kunnen steeds meer producten en diensten van over de hele wereld krijgen. Veel mensen herkennen zich in de Occupy-beweging omdat ze hun hypotheek niet meer kunnen betalen of geen betaalbaar huis vinden, hun pensioen zijn kwijtgeraakt of er nooit een hadden, hun spaartegoeden kwijt zijn of zich bont en blauw betalen aan het afbetalen van de creditcardschulden. En ga zo maar door.

Het heilig vuur en het enthousiasme is binnen Occupy zeker aanwezig. Maar om uiteindelijk iets te bereiken zijn visie, standpunten, een strategie en organisatie toch onontbeerlijk?

Dat is een gemakkelijke observatie van buiten. Ik weet niet of deze beweging wel iets concreets op korte termijn wil bereiken. Wat wordt afgegeven is een duidelijk signaal: nu is het genoeg geweest, we moeten het over de kern van de zaak gaan hebben. Wij willen niet langer geleeft worden door de zgn. 'financiële markten'. Banken en fondsen zijn er voor ons, niet andersom. Hoe we dit gaan omzetten in concrete eisen zien we wel in de komende maanden. Mijn Italiaanse collega Franco Berardi en ik hebben voorgesteld de sociale verdichtingen van de pleinen verder op te voeren, en tegelijkertijd te eisen dat de realtime financiële software die zoveel schade aanricht wordt ontmanteld. We moeten net als in de jaren negentig de kernraketten die ons bedreigen uit de omloop nemen en onttakelen. Dat kan met software ook en is zelfs in een handomdraai te doen: gewoon deleten. Zo kan de financiële sector

zich weer op de lange termijn gaan richten. Wij geloven niet in hervorming van deze sector. Het gaat niet om minder of langzamer. Ook niet om ethisch gedrag. De inzet zou moeten zijn het opheffen van 'afgeleide producten' en het fenomeen hedgefonds als zodanig met z'n futures, opties en swaps. Het gaat niet alleen om het aanpakken van zogenaamde derivatenfraude. In de VS wil Occupy vrij simpel belasting heffen op de 1%. Elders gaat het om het traceren van zwart geld en andere maffia-achtige praktijken. Dit alles moet zich verder gaan uitkristalliseren. Natuurlijk is het lastig dat er geen centrale slogan is die duidt op een haalbare eis. Maar persoonlijk zit ik daar niet zo mee. Belangrijker is nu om gezamenlijk uit te vinden hoe mensen met elkaar om willen gaan, hoe beslissingen worden genomen en nog concreter: hoe we de winter doorkomen als beweging van de pleinen.

Verwacht je dat de beweging een tijdelijke opleving kent of lang kan gaan duren?

In vergelijking met erupties van voorheen zoals de rellen in Parijs, de plunderingen in Londen of de protestbijeenkomsten op het Malieveld is er al heel veel vooruitgang geboekt. Bewegingen vandaag de dag zijn nu eenmaal sneller en vluchtiger dan voorheen. De tijd gaat ook gewoon sneller door de technologie. In die zin kunnen we ook echt van geregelde versnellingen van de geschiedenis spreken. Mijn Australische vriend en collega Ned Rossiter en ik pleiten al langer voor het ontwikkelen van 'georganiseerde netwerken', die een einde maken aan de 'zwakke schakels' van Facebook waarin iedereen vrienden van vrienden van vrienden tot vriend maakt. Dat is wel grappig als je snel even iets wilt verspreiden maar onhandig als je samen echt iets tot stand wilt brengen. Sowieso moeten we ons beter bewust worden van de duistere kanten van vooral Facebook en overstappen op alternatieve sociale media die nu in de maak zijn. Daar gaat ons project Unlike Us over, hier aan de Hogeschool van Amsterdam bij het Instituut voor Netwerkcultuur.

Wordt Occupy op de langere termijn een duurzame organisatie dan liggen verbindingen met al bestaande duurzame

organisaties (politieke partijen, vakbonden) voor de hand. Hoe kijk je aan tegen pogingen van de gevestigde politiek en dergelijke om aan te haken bij de Occupybeweging?

Het gaat om brede coalities die hier tot stand komen, dus ik zie dat alleen maar als een verdere versterking. Occupy zoals het zich nu ontwikkelt, kan niet zomaar even worden overgenomen door deze of gene partij of groepering. Misschien bestaat dat gevaar wel op kleiner, lokaal niveau, maar niet in een groter verband. Trouwens, al zou dat wel gebeuren, dan kan de beweging altijd nog verdwijnen en onder een ander label weer verschijnen.

Occupy en de SP kennen veel overlap: 99-procentsverhaal, kritiek op neoliberalisme, doen wat je zegt. Verwacht je dat die twee naar elkaar toegroeien of voorzie je dat er een scherpe scheidingslijn zal komen rond de uiteenlopende organisatieconcepten?

Ik zie iets anders. Ik denk dat de SP veel voorwerk heeft gedaan in Nederland, maar wat miste was het grotere kader dat verder ging dan de partij zelf. De SP is vooral bekend geworden vanwege de belangenbehartiging. De Occupy-beweging doet daar heel bewust niet aan. Het gaat niet om slachtoffers maar om een onmiskenbaar teken van de 99%: een overweldigende meerderheid die een einde gaat maken aan de dolgedraaide logica van de autonome financiële software en de beleggers die daarachter zitten. De gigantische inkomensverschillen tussen CEO's, grootaandeelhouders en de gewone werknemers dient resoluut te worden teruggedraaid. Wat mij betreft mag de SP nog wat explicieter zijn in haar kritiek op het graaikapitaal en ook het onderzoek daarnaar meer gaan ondersteunen. Onderzoeksjournalistiek maar ook wetenschappelijk werk op dat vlak is bijzonder hard nodig. Dat kan een beweging als Occupy moeilijk organiseren. De SP kan daarin wel een rol spelen door meer aandacht te besteden aan zaken als peer-to-peer betalingssystemen, alternatieve verdienmodellen, de kritiek op de gratis economie, de malaise van de microbetalingen en ga zo maar door.

Foto: Chris Pennarts/Hollandse-Hoogte

GENERATIEKLOOF?

JONG EN OUD TEGEN DE PENSIOENROOF

Tekst: Leon Botter (26), voorzitter ROOD, Jong in de SP, en Sjaak van der Velden (57), redacteur Spanning

Generatieconflicten zijn van alle tijden. Jongeren zetten zich vaak af tegen de generatie die hen opvoedt, om los te komen en een zelfstandig leven te beginnen. Daar is niets mis mee. Van hun kant klagen ouderen daar al duizenden jaren over en ook dat hoort er bij. Het gaat pas fout als het conflict uit de hand loopt en er zich een onoverbrugbare kloof ontwikkelt. Dan doet het uiteindelijk niemand goed en lijdt de maatschappij meer dan dat het ergens toe leidt. Een uit de hand lopend conflict lijkt ondertussen in Nederland tussen de generaties te zijn uitgesproken. Ouderen opgepast! Jongeren komen in opstand tegen babyboomers en ander tuig dat gebruik maakt van sociale zekerheden. Althans, als we het Alternatief Voor Vakbond (AVV) en de jongerenorganisaties van de VVD, D66, GroenLinks, PvdA en SGP moeten geloven. Met veel bombarie hebben deze jongerenclubs de 'pensioenopstand' gelanceerd, tegen het 'pensioenakkoord' van Kamp, Wientjes en Jongerius. Maar wie het generatieconflict vooropstelt, mist veel belangrijkere tegenstellingen in onze samenleving.

In de Griekse oudheid klaagden ouderen al over 'de jeugd van tegenwoordig'. Over de jeugd die, aldus Plato, niets deed dan lanterfant en vleselijke geneugten najagen. Mopperen van ouderen op jongeren is iets van alle tijden. Dat is ook niet zo vreemd, want de jeugd is als een spiegel voor ouderen die laat zien hoe ze zelf ooit waren. Jongeren rammelen daarnaast aan de poorten van de macht die ouderen steeds meer uit handen moeten geven. Tot zover is er niets nieuws onder de zon. Wat wel anders lijkt, is dat ouderen tegenwoordig vroegtijdig afgeschreven worden. Veel ouderen doen daarom hun uiterste best om tot op hoge leeftijd jong te lijken, want als je laat zien dat je oud bent, kun je het wel schudden. Wat ook nieuw lijkt, is dat er een generatieconflict in het leven is geroepen met verwarrende en tegenstrijdige boodschappen. Ouderen moeten langer doorwerken, het liefst tot na hun vijftenzestigste, maar krijgen tegelijk het verwijt dat ze geen plaats maken voor jongeren. De generatie werknemers die in de jaren tachtig 50-plus was, moest vanwege de werkloosheid ook plaatsmaken. De VUT- en prepensioenregelingen die daar het gevolg van waren, zijn inmiddels door de opeenvolgende kabinet-

ten-Balkenende vakkundig om zeep geholpen, ondanks massale stakingen en protesten in 2004. Nu zitten we in de situatie dat ouderen weer doorwerken na hun zevenenvijftigste, zelfs moeten doorwerken na hun vijftenzestigste, maar dat er niet genoeg banen zijn voor die ouderen. De jongere generatie die hun plaats zou willen innemen, heeft ook te maken met werkloosheid en wil daarom graag de banen overnemen die door de oudere doorwerkers worden ingenomen.

AOW ONBETAALBAAR?

Al sinds de jaren tachtig wordt beweerd dat de AOW onbetaalbaar wordt als de premies niet omhoog gaan, de uitkeringen niet omlaag of als mensen niet langer doorwerken. Telkens weer zijn deze scenario's als paniekzaaijerij onderuitgehaald (in de boeken van Nico Schouten is dit allemaal perfect na te lezen¹) maar toch worden ze evenzo veel keren weer van stal gehaald. In 2000 gaf de Europese Ronde Tafel van Industriëlen (ERT) het dringende advies aan de Europese Commissie om in heel Europa in te zetten op een individualisering van de sociale voorzieningen. In

haar aanbevelingen voor het economische beleid van de lidstaten in 2002 riep de Europese Commissie vervolgens op 'de belasting- en uitkeringsstelsels aan te passen' en 'de effectieve pensioenleeftijd te verhogen'. In 2003 schreef de ERT ook dat er iets aan de pensioenleeftijd moest gebeuren; die was in hun ogen te laag. Het komt de verzamelde grootkapitalisten uiteraard goed uit als mensen langer actief blijven op de arbeidsmarkt, want meer aanbod aan arbeid betekent een neerwaartse druk op het loonpeil.

Sinds deze tango van de ERT en de Europese Commissie worden de pensioenvoorzieningen overal bedreigd, want 'Europa' nam de op zich vrijblijvende adviezen gaarne ter harte. In een interview met Bastiaan van Apeldoorn dat Spanning eerder publiceerde (juni 2011), konden we lezen hoe ver de macht van de ERT reikt. De pensioendiscussie is daar een uiting van.

Veel jongeren mopperen, zoals gezegd, tijdens hun puberteit op hun ouders maar in de jaren dat ze zelf verantwoordelijkheden moeten gaan dragen, een echte baan krijgen of een gezin stichten, gaat dat mopperen meestal over. Nu lijkt dat anders. Door alle rampspoed die eraan zou komen als ouderen niet langer doorwerken om de pensioenen ook voor de toekomst veilig te stellen, is er een klein groepje – meestal hoogopgeleid – dat blijft mopperen op de generatie van hun ouders. Omdat zij meegaan in de heersende mantra dat 'we' langer moeten werken, hebben zij alle aandacht en ruimte in de media gekregen. Sommigen zijn zelfs een ware kruistocht tegen hun ouders begonnen, tegen de babyboomers.

Van hun ouders nemen ze dus volmondig afstand. Ze schelden op de mensen die hen in hun jeugd meenamen op vakantie naar verre oorden, die ervoor zorgden dat ze een goede opleiding konden volgen, kortom: die hen hebben opgevoed en grootgebracht. Aan deze kruistocht tegen de babyboomers valt trouwens op dat de kruisvaarders zelf geen jongeren zijn. Echte jongeren kwam je tot voor kort in de discussies nauwelijks tegen. Het zijn mensen als Mei Li Vos (40) en Martin Pikaart (42) die uit woede over de babyboomers het Alternatief voor Vakbond oprichtten, toen ze respectievelijk 35 en 37 jaar oud waren, en de kruistocht begonnen.

BOZE POLITIEKE JONGERENORGANISATIES

Pas sinds kort hebben de politieke jongerenorganisaties, waarvan mensen jonger dan 28 lid zijn, zich verbonden met het AVV. Samen hebben ze de pensioenopstand gelanceerd. De strijdlustige taal op hun website liegt er niet om: 'Als we als jongeren van vandaag ook pensioen op stand willen, komen we nu in opstand. De pensioenpot wordt leeggegeten en het nieuwe pensioenakkoord lost dat niet op.'

Je zou bijna geloven dat de Nederlandse jeugd massaal de straten op gaat tegen alles wat 50-plus is, ware het niet dat geen enkele jongere zich druk maakt om de pensioenen want hun pensioen is nog heel ver weg in de tijd. Het is daarbij wel terecht dat de jongerenorganisaties zich boos maken over het feit dat we het beste pensioenstelsel ter wereld zo makkelijk in laten ruilen voor een pokerpensioen. Waarom deed ROOD dan niet mee aan dit protest? Dat zou best denkbaar zijn geweest, als het niet de zoveelste poging was geweest om jong en oud tegen elkaar op te zetten. De actie is niet alleen gericht tegen het pensioenplan, maar vooral ook een pleidooi voor langer doorwerken. Nog langer

dan het kabinet wil en versneld ingevoerd. In feite zeggen de jongerenorganisaties: laat ons met rust en pak de oudere generaties maar. Dat soort ordinaire generatiehitserij kan ROOD natuurlijk niet steunen. Temeer niet omdat de jongerenorganisaties zich in de luren laten leggen door een discussie die grotendeels vanuit Europa over ons is uitgestort en vooral aansluiting vond bij een groep hoger opgeleiden van een tussengeneratie (ouder dan jongeren en jonger dan babyboomers).

DE BABYBOOM

Hoe groot is het probleem met de babyboomers nu werkelijk? Het bestaan van een bubbel in de bevolkingspiramide als gevolg van een forse toename van de huwelijksvruchtbaarheid in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog is onmiskenbaar. Maar de vraag is of we daarmee ook met een groot probleem te maken hebben. Dat lijkt namelijk veel minder het geval. Zeker niet als we het afzetten tegen de verwachte groei van de economie, die naar verwachting van het Centraal Plan Bureau (CPB) tussen de 1,2 en 2,1 procent per jaar zal bedragen in de jaren dat de babyboomers nog in leven zijn – in 2040 bestaat er op natuurlijke wijze uiteraard geen babyboom meer, want ook zij hebben niet het eeuwige leven.

Zal het uitreden van de babyboomers dan niet leiden tot een tekort aan actieve mensen op de arbeidsmarkt, tot een tekort aan handen aan het bed van die babyboomers zelf? Als dit al zo is, dan is het eveneens een tijdelijk probleem. Hierbij geldt trouwens dat veel mensen tussen de 60 en 65 en zelfs jonger dan 60 jaar moeilijk aan werk komen. Dus al willen ze werken, ze krijgen geen baan: oud en afgeserveerd. De afgelopen vijftien jaar heeft hier wel een omslag plaatsgevonden. Werkte in 1995 nog maar 17,6 procent van de mannen van 60 tot 64 jaar 12 uur of meer per week, in 2010 was dit percentage gestegen tot 42,8. Bij de vrouwen was de toename nog forser: van 5,2 naar 21,2 procent. Soortgelijke stijgingen vonden plaats in de leeftijdsgroepen 50 tot 54 en 55 tot 59 jaar. En daar is niets mis mee. Als de arbeidsparticipatie van 50-plussers de komende jaren verder toeneemt, is het grote arbeidstekort waar nu mee geschermd wordt, niet zeer waarschijnlijk.

BYE BYE BABYBOOM?

Vorig jaar verscheen als wapen in de strijd tegen de babyboomers reeds het boek 'Bye Bye Babyboomers', van Paul van Liempt (49) en Paul van Gessel (46)². Mensen die, evenals de AVV-ers, niet erg jong zijn maar vooral gefrustreerd lijken door het gebrek aan doorstroming dat ze om zich heen hebben gezien. Zelf zijn ze weliswaar goed terechtgekomen, maar veel generatiegenoten hebben het minder getroffen. Al in de jaren negentig werd aan de universiteiten gewaarschuwd voor de 'grijze prop' die de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden verstopte en zou gaan verstikken. Dat was vlak na de crisis van de jaren zeventig-tachtig, die met grote werkloosheid gepaard ging. De werkloosheid werd zogenaamd bestreden met maatregelen die er onder andere toe leidden dat het verschijnsel vaste aanstelling op de helling kwam; daar hebben jonge academici nu inderdaad last van.

Het boek van Van Liempt en Van Gessel is een soms vermakelijke, soms tenenkrommende verzameling artikelen over de karakteristieken van de babyboomers. Babyboomers

die met trots terug kijken op de verworvenheden van de jaren zestig worden bijvoorbeeld aardig weggezet als mensen die in de aloude val trappen dat 'vroeger alles beter' was. Dat is meestal niet het geval en in het geval van de babyboom ook niet. Er zijn moderne verworvenheden aan die tijd toe te schrijven, maar er gebeurden ook – evenals in ieder tijdperk – minder mooie dingen. Wat in de meeste bijdragen echter wordt vergeten, is dat het vrijwel allemaal gaat over een klein deel van de babyboomers. Het gaat over de mensen van achter in de vijftig en ouder die op plaatsen zitten waar de auteurs zelf graag zouden zitten, op de stoel van een hoogleraar of van een hoofdredacteur bij de krant. Het gaat nooit over de stoel van de vrachtwagenchauffeur of de mop van de schoonmaker die de schrijvers graag zouden overnemen. De babyboomers die anderen tegenhouden, behoren tot de elite van de samenleving en die doet niets anders dan elites altijd doen: hun macht bewaken. De samenstellers van de bundel constateren in hun inleiding verheugd: 'Dat de arbeidsmarkt in rap tempo van de babyboomers verlost gaat worden, is een eerste stap in de goede richting' (p. 31), maar hoe zich dat verhoudt tot de gelijktijdige oproep dat babyboomers langer door moeten werken leggen ze niet uit. Of willen ze misschien dat de grijze hoogleraar plaats voor ze maakt, maar de even oude verplegende langer doorwerkt? Dat de hele babyboomdiscussie een door Europese industriëlen in gang gezette afleidingsmanoeuvre is, onttrekt zich aan hun waarneming.

PENSIOENOPSTAND ALS FRAME

Na het verschijnen van 'Bye bye Babyboom' kregen we dus onlangs ook nog te maken met de oproep van de jongerenorganisaties tot een pensioenopstand. Daarbij maken deze jongeren handig gebruik van het frame dat het denken in generatieverschillen feitelijk is. Het is al zo oud als Methusalem en iedereen kan zich er iets bij voorstellen. Bovendien wordt het generatiedenken vakkundig uitgemolken door een hele kudde auteurs die schrijft over de mores van een bepaalde generatie. Babyboomers, de generatie Nix, de generaties X, Y en Z, iedereen wordt opgedeeld in zijn of haar tijdvak. De verschillen worden vaak schromelijk overdreven, maar het zou te makkelijk zijn om te zeggen dat het idee nergens op gebaseerd is. Iedere generatie heeft haar eigen taalgebruik en omgangsvormen en wordt mede gevormd door de maatschappelijke omstandigheden waarin zij opgroeit. Het maakt nogal uit of je gewend bent om je sociale netwerk te vormen via de zangvereniging en de vrouwenvereniging of via Facebook en Twitter. Toch zijn de tegenstellingen tussen generaties kleiner en politiek minder relevant dan de dieperliggende, sociaaleconomische tegenstellingen die dwars door alle generaties lopen. Je hoeft alleen maar de huishoudboekjes van een bankier en een bankwerker uit dezelfde generatie naast elkaar te leggen. Wie een neoliberale agenda nastreeft kan het frame van de generatieverschillen dus handig gebruiken om het beeld van de werkelijke maatschappelijke verhoudingen te vertroebelen.

WIE WORDT ER WIJZER VAN? CUI BONO?

Als door het voortdurende bombardement van soms terechte, maar meestal vergezochte argumenten het normale generatieconflict zou ontaarden in een echte

generatiekloof, dan kunnen we ons afvragen wie daar het meeste voordeel bij hebben. Dat zijn niet de jonge mensen die nu problemen ondervinden door de gevolgen van de economische crisis, die over jaren tot hun zeventenzestigste zullen moeten doorwerken. Dat zijn niet de gepensioneerden, of mensen die dat binnen tien jaar zullen zijn. Het zijn wel de grote bedrijven, die deze discussie al jaren aanwakkeren en dadelijk profiteren van een vergroot aanbod op de arbeidsmarkt.

We moeten dan ook niet gek opkijken dat de jongeren van de VVD en D66 hier hun slaatje uit proberen te slaan. Net zoals het rechtse Alternatief Voor Vakbond. Overigens blijft het vreemd waarom er een alternatief moet bestaan voor het organiseren van mensen voor werknemersbelangen. Er zijn zat ongeorganiseerde werknemers. Als je daar dan nog een club voor moet oprichten, moet het haast wel voor je cv zijn. Maar dat terzijde. Wat wel schrikken was, is dat de jongeren van de PvdA en GroenLinks hier in meegaan.

OOK GIJ BRUTUS? PVDA EN GROENLINKS DOEN MEE

Frappant genoeg lijken de linkse jongerenorganisaties het generatieverhaal echt te geloven. Ze lijken ervan overtuigd dat we met al onze rijkdom geen solidariteit meer kunnen organiseren en dat iedere generatie haar eigen hachje moet redden. De jongeren, die zich wel graag als links en sociaal profileren, willen alles op onze ouderen afschuiven zolang ze maar het idee hebben dat ze zelf hoog en droog zitten. Ouderen moeten langer werken. Of je nou een zwaar beroep hebt of niet. Of je nou bij de 13 procent 64-jarigen hoort die nog wel een baan heeft of niet. Kortom op de pensioenen? Geen probleem. De pensioenfondsen hebben nooit zoveel geld in kas gehad, maar de ouderen zijn de potten aan het 'leegvreten', volgens de jonge GroenLinksers en PvdA'ers. Dat moet een klap in het gezicht zijn van de mensen die het land zoals we dat nu kennen hebben opgebouwd en die lang hebben gespaard voor hun pensioen. Ook vergeten ze dat het doorwerken tot 67 als ze zelf aan de beurt zijn wel eens 70 kan zijn. Zoals het spreekwoord zegt: 'Als er een schaap over de dam is...', en zo zal het ook met de verhoging van de pensioenleeftijd zijn. Het is op zijn minst opmerkelijk te noemen dat de linkse organisaties deze politieke lijn inzetten tijdens een van de grootste crises van het kapitalisme. In plaats van de schuldigen van de crisis aan te wijzen en aan de schandpaal te nagelen, leggen ze de schuld bij een hele generatie. 'De crisis is van ons allemaal en de babyboomgeneratie heeft daar echt iets meer debet aan dan de huidige generatie', zeggen de Jonge Socialisten in hun nieuwsbrief. Je moet maar durven. Geen woord over graaiende bankiers, graaiende topbestuurders of falende politici, maar wel de schuld leggen bij een vijftigjarige leraar of een werknemer van de sociale werkvoorziening. Dat is alsof ze het brandwondenslachtoffer de daden van de pyroomaan aanrekenen.

JONG EN OUD TEGEN PENSIOENROOF

Er lijkt op het moment geen politiek onderwerp zo belangrijk voor de jongerenorganisaties als de AOW- en pensioenleeftijd. Je zult ze nooit zo eensgezind horen over de manier waarop Rutte jonggehandicapten pakt. Ze hebben niet de publieke tribune van de Tweede Kamer bezet toen Schippers zei dat je mooi geld kan verdienen aan diabetespatiënten. Ze maken geen manifest voor het behoud van cultuur

of natuur. Maar wel maken ze zich er ongelooflijk druk over dat de meest rechtse regering sinds de oorlog de ouderdomsvoorzieningen niet hard genoeg afbreekt. Als het aan hen ligt dan gaat de pensioenroof van mensen die hun hele leven premie betaalden nog verder. Daar komt nog bij dat ze met open ogen in een valkuil lopen die door rechts Europa is gegraven. Dat de jongeren van VVD en D66 daar graag in gaan liggen, oké. Maar dat jongeren die zich links noemen dat ook doen, dat doet ondanks alles pijn. Het wordt tijd dat deze jongeren stoppen met persberichten schrijven vanuit hun kantoorjes en de samenleving in trekken om te zien wat de echte problemen zijn in dit land. We hebben een beschaving te redden en dat gaat ons niet lukken als we ons uit elkaar laten spelen. We willen graag het beste pensioenstelsel van de wereld behouden voor jongeren, maar dat

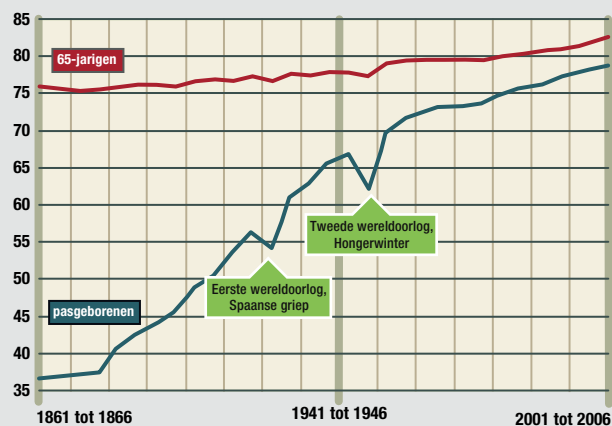
hoeft niet ten koste van onze ouderen. De winsten, topsalarissen en bonussen rijzen weer de pan uit; daar valt heel wat pensioenpremie te halen. Voor jongeren en ouderen. Het is om trots op te zijn dat ROOD niet onder het manifest stond, maar tussen de mensen. Zoals op de 50PlusBeurs, waar ze als symbool van solidariteit chocoladegeld aan de bezoekers uitdeelden. Jong en oud samen tegen het pokerspensioen, samen voor solidariteit tussen generaties

- 1 Nico Schouten, *De vergrijzing betaalbaar. De cijfers en politieke keuzes achter het vergrijzingsdebat*, Rotterdam: 2007
Nico Schouten, *Verhoging AOW-leeftijd; ongewenst, onnodig en onzinnig*, Rotterdam: 2009
- 2 Paul van Liempt & Paul van Gessel (red), *Bye Bye Babyboomers*, Amsterdam: 2010

LEVENSV ERWACHTING EN ECONOMISCHE GROEI

Toen rond 1880 de eerste pensioenfondsen ontstonden was de gemiddelde levensverwachting bij geboorte iets boven de 41 jaar; de meeste mensen haalden de 65 dus niet eens. Iemand die het geluk had toch 65 jaar te worden, had gemiddeld nog een levensverwachting van een kleine elf jaar; ze werden bijna 76. Hoe anders is dat tegenwoordig. Pasgeborenen kunnen er gemiddeld op rekenen iets ouder dan 78 jaar te worden en mensen van 65 mogen er van uit gaan dat ze 82 worden. De toename voor pasgeborenen is in die 120 jaar dus ongeveer 37 jaar gegroeid en voor gepensioneerden 7 jaar.

Gemiddelde levensverwachting bij geboorte en op 65-jarige leeftijd, 1861-2006

Bron: CBS Statline

De grote sprong voorwaarts is voor beide groepen bereikt in de periode tot de jaren zestig; in de jaren dat de verzorgingsstaat werd voltooid. Daarna zijn de levensverwachtingen elkaar zo dicht genaderd dat een verdere nadering vrijwel niet meer mogelijk lijkt; er gaan nu eenmaal mensen dood voor ze 65 zijn.

De gedachte dat mensen die langer leven ook langer moeten werken, lijkt logisch. Maar als mensen langer leven en tegelijk productiever zijn dan is het de vraag of het noodzakelijk is dat ze langer werken om de bestaande welvaart op peil te houden. Een antwoord op die vraag kunnen we vinden in de volgende tabel

Ontwikkeling arbeidsproductiviteit en levensverwachting, 1950-2000 (Gemiddelde veranderingen per jaar in procenten)

Periode	Arbeidsproductiviteit hele economie	Groei levensverwachting pasgeborenen	Groei levensverwachting 65+-ers
1870-1913	1,2	1,06	0,04
1913-1950	1,3	0,75	0,07
1950-1960	4,2	0,13	0,02
1960-1970	4,3	0,01	-0,01
1970-1980	3,2	0,15	0,06
1980-1990	1,9	0,08	0,03
1990-2000	0,5	0,10	0,05
2010-2040	1,2 - 2,1	0,08 - 0,1	n.a.

Bron: CBS Statline; Bert Smid (2005), *Arbeidsproductiviteit op lange termijn in historisch en internationaal perspectief*, CPB Memorandum 107, p. 4,6

Er is geen economische noodzaak voor een verhoging van de pensioenleeftijd want de productiviteit groeide telkens meer dan de levensverwachting. Dat zal ook in de toekomst het geval zal zijn. Maar hebben mensen ook een langer gezond leven? Volgens het CBS is de levensverwachting van 65-jarige mannen tussen 1981 en 2010 toegenomen met ruim 3,6 jaar, maar leven in goede gezondheid met slechts 2,1 jaar. Voor vrouwen is dit respectievelijk 2,33 en 0,3 jaar.

Moeten mannen de twee jaar die ze langer prettig leven langer werken? Voor vrouwen is dat dan dus slechts vier maanden. Bovendien gaat het hier om gemiddelden voor de totale bevolking. Een man van 65 met hoger onderwijs leeft gemiddeld 3 jaar en 7 maanden langer dan een man met alleen lager onderwijs. Dit verschil wordt in de discussie doorgaans genegeerd. Ook hoor je niemand over de mogelijkheid dat de leeftijdsverwachting voor ouderen misschien juist is toegenomen door de vervroegde pensionering sinds de VUT. Als dat zo is dan bedreigt een algemene verhoging van de pensioenleeftijd de gezondheid mogelijk weer.

De groei van de economische productiviteit en de ontwikkeling van de gezonde levensverwachting maken duidelijk dat het onnodig en ongewenst is om mensen langer te laten werken.

ALLEEN EEN STERKE SAMENLEVING KAN DE CRISIS OVERWINNEN

Tekst: Arjo Klamer, hoogleraar Culturele Economie aan de Erasmus Universiteit en lid van het *Sustainable Finance Lab*

Foto: Bert Spiertz/Hollandse-Hoogte

De crisis lijkt er nu toch echt aan te komen. De berichten uit de financiële wereld blijven slecht. Oplossingen waar politici mee aankomen, blijken steeds weer onvoldoende en lijken de problemen eerder te verergeren. De schuldenberg die de afgelopen dertig jaar met veel ambitie en winst is opgebouwd, dreigt ineen te zakken, met als grote gevaar dat de banken meegaan in de val en dat de bubbel in de Europese huizenmarkten leegloopt.

De maatschappelijke gevolgen zullen groot zijn. Al die grote bedragen die over de tafel gaan – 400 of 1000 miljard voor het noodfonds – zullen weinig zeggen. Maar Wajong-jongeren, zorginstellingen en culturele organisaties die hun overheidssteun deels of geheel kwijtraken, ondervinden de gevolgen aan den lijve. Straks kunnen de werkzoekenden en de pensioenhouders getuigen van de gevolgen.

Laat ten minste het volgende duidelijk zijn: de overheid bezuinigt niet omdat we met ons allen arm zijn en ons al die voorzieningen niet meer kunnen veroorloven – zo rijk als nu zijn we nog niet eerder geweest – maar dit kabinet heeft besloten de rekening van de kosten van de steun aan de banken vooral aan de zwakke kant van de samenleving te leggen. Met steun van onder meer de PvdA is besloten dat de banken te groot en te belangrijk zijn om los te laten, en dat daarom hun verliezen collectief omgeslagen moeten worden.

HOE DE FINANCIËLE SECTOR DE POLITICI GIJZELT

Het is hierbij belangrijk te beseffen dat de banken de gemeenschap wijs hebben gemaakt dat zij een essentiële functie vervullen in de onvermijdelijke globalisering van de economie. Om die functie goed in te vullen, hadden ze ruimte nodig. Ze moesten groot kunnen worden, heel groot, om met de grote jongens te kunnen concurreren. Want de financiële sector was een grote bonanza; daar werd het grote geld verdiend. Banken moesten innovatief zijn en dominant.

Illustratief voor deze ontwikkeling is de verandering in hun behuizing. De traditionele bankier had een stevig gebouw om duidelijk te maken dat bij hem ons geld veilig is. De moderne bankier mat zichzelf grote glazen paleizen aan, zoals de ING en de ABN AMRO langs de A10 in Amsterdam. In oude steden bepaalde de kathedraal het stadsbeeld; nu zijn dat de torens van banken en het verzekeringswezen. Bankiers zagen zichzelf als de *masters of the universe*.

Ik heb de verandering zelf mogen aanschouwen toen ik midden jaren zeventig voor de ABN werkte. De ABN was een conservatieve bank met een massief hoofdkantoor op de Vijzelgracht in Amsterdam. Vanuit de ABN keken we sceptisch naar de hemelbestormers die de AMRO-jongens wilden zijn. Met hun Anglo-Saksische aanpak kwamen ze bij ons ABN-ers als overdreven ambitieus en commercieel over. Toen in de jaren tachtig ABN ging fuseren met de AMRO, leek de combinatie onwaarschijnlijk. Zoals Jeroen Smit zo goed heeft weten te vertellen in *De Prooi*, wisten de AMRO-jongens de ABN-heren langzaam maar zeker aan de kant te schuiven. Hun tomeloze ambitie, vernieuwingsdrang en daadkracht wonnen het van de behoedzame en behoudzuchtige aanpak van de ABN-ers. Rijkman Groenink was een AMRO-jongen. Volgens de goede AMRO-gewoonte zette hij ambitieus in en richtte de gehele strategie louter en alleen op vergroting van de aandeelhouderswaarde. Hij mocht vervolgens laten zien hoe desastreus deze AMRO-strategie uitpakte.

De AMRO-aanpak en -mentaliteit resoneren met wat elders in de financiële sector gebeurde sinds het begin van de jaren tachtig. Banken trokken de grote talenten onder academici aan (ik zag mijn beste Amerikaanse studenten naar Wall Street gaan) die hun talenten aanwendden om nieuwe financiële producten te verzinnen en te ontwikkelen. Ze stapelden schulden op schulden, activa op activa. De posities van financiële instellingen groeiden exponentieel. Dat was mooi werk voor die talentvolle academici, want bij iedere stapeling konden zij een stevige provisie opstrijken. Zo boven op het geld ontdekten ze hoe ze zelf veel geld konden verdienen, terwijl de financiële sector steeds verder kwam af te staan van de reële economie. Zij die wezen op de potentiële gevaren werden genegeerd. Want zolang het goed gaat, moet het goed zijn.

En het gaat goed zolang de bergen schulden en activa kunnen groeien. De problemen beginnen wanneer schulden massaal afgebouwd moeten worden, zoals nu. Het verschil is alleen dat de bankiers er niet voor boeten en dat de verliezen op de gemeenschap afgewenteld worden. Al de acties die Europese leiders ondernemen, al hun akkoorden zijn erop gericht om de banken overeind te houden. Maar van ingrijpende maatregelen om de financiële sector fundamenteel te hervormen is geen sprake.

HET BELEID IS NEOLIBERAAL, ASOCIAAL EN ANTI-DEMOCRATISCH

Het is merkwaardig dat nog zo weinig mensen de Nederlandse straten op gaan om te protesteren tegen de gang van zaken. Waarom zijn de mensen zo gelaten dat ze zonder al te veel protest – op de schreeuwende kunstenaars, demonstrerende huisartsen en de deelnemers aan Occupy Wall Street na – de rekening van onverantwoord gedrag in de financiële sector betalen?

Mij is ook niet duidelijk waarom het merendeel van de oppositiepartijen zo gemakkelijk meegaat in het hardvochtige neoliberale beleid van dit kabinet en dit Europa. Neoliberaal is het beleid omdat het inzet op zelfredzaamheid van de burgers, en dus op meer marktwerking in bijvoorbeeld de zorg, het onderwijs en de cultuursector (terwijl juist in de afgelopen tijd de negatieve gevolgen van die marktwerking duidelijk werden). Neoliberaal is dit beleid omdat het weigert misstanden in de financiële markt en de huizenmarkt te benoemen, ten koste van alles verhoging van belastingen voor de grote jongens vermijdt, om vervolgens wel de noodzakelijke aanpassingen ten laste te leggen van vooral sociale en culturele voorzieningen. De kracht van het neoliberalisme is nog duidelijker in de aanpak van de Griekse situatie. Toen in de jaren zeventig Pinochet de Chileense economie aanpakte met het IMF-recept van bezuinigingen, kortingen op sociale voorzieningen en drastische kortingen op de lonen, schreeuwde links moord en brand. Een dergelijk beleid – de zogenaamde *cold turkey*-aanpak – werd als asociaal en hardvochtig gezien. Nu wordt de Grieken door het IMF en de Europese Commissie een zelfde *cold turkey*-aanpak opgelegd. De PvdA vindt het allemaal best. Hoezo is deze aanpak sociaal? Hoezo is deze aanpak democratisch? Het akkoord van de Europese top voorziet in verdere ondermijning van de democratie. Het noodfonds in oprichting krijgt veel economische en financiële macht. Het kan zonder democratische controle onder meer verregerende maatregelen afdwingen bij lidstaten die niet aan de begrotingsnormen voldoen. Net als de Europese Centrale Bank moet het Noodfonds immuun zijn voor politieke processen. De macht is aan de technocraten. Zelfs een minister van Financiën heeft die macht niet. Hoe kan een parlement als het Nederlandse daarmee akkoord gaan?

DE ECONOMISCHE CRISIS ZAL EEN CRISIS IN HET ECONOMISCH DENKEN TEWEEGBRENGEN

Samen met mijn collega-economen kijk ik met ontzag naar wat er gaande is. Met een collega kwam ik tot de conclusie dat we in onze lange loopbaan als econoom niet eerder zo'n bijzondere tijd hebben meegemaakt als nu. De oliecrisis en de daarmee gepaard gaande stagflatie van begin en eind jaren zeventig hielden ons bezig en dat gold ook voor de effecten van het neerkomen van de Muur tussen Oost en West. Maar zoals nu: nee, zo hebben we het niet eerder meegemaakt. We zijn ertoe geneigd alles wat we dachten te weten over de economie te heroverwegen, zodat deze crisis in de economie ook een crisis voor de economische wetenschap betekent.

Nu zijn er collega's, zoals Sweder van Wijnbergen en Rick van der Ploeg, die volhouden dat deze gebeurtenissen in hun denkkader passen. Zij zien overheden die onverant-

woord bezig geweest zijn met het aangaan van schulden, en banken die iets soortgelijks hebben gedaan. Beter toezicht, strakkere regels, de IMF erin en dan komen we er volgens hen wel uit. Ik zie dat niet. Ik zie niet hoe de standaard economische benadering een crisis als deze kan duiden, laat staan verklaren en voorspellen. De gebeurtenissen zijn niet te volgen in de mechanistische modellen die economen standaard hanteren. Dat de Nobelprijs van dit jaar naar een tweetal economen ging die bijgedragen hebben aan de instrumentele en rationalistische economie van nu, is tekenend. Want hun benadering stelt nota bene dat overheden niet bij machte zijn om markten naar hun hand te zetten, zoals Europese overheden nu proberen. De reden is dat handelaren de effecten voorzien en dat daarmee de effecten tenietgedaan worden. Markten zijn efficiënt, prediken deze economische leermeesters. De massa aan kennis die handelaren samen hebben, aldus het argument, is meer waard dan de kennis die politici met hun paar ambtenaren kunnen produceren. En toch geloven politiek leiders met hun economisch adviseurs dat ze de boel naar hun hand kunnen zetten, dat strengere, afdwingbare regels de schulden crisis oplossen, dat herkapitalisering van banken de financiële problemen oplost. Ik verwacht dat deze oplossingen niet gaan werken. Want ze gaan voorbij aan meer fundamentele problemen. Neem het probleem van de economische groei. De bedoeling van dit beleid zou moeten zijn dat de Europese economie weer gaat groeien, maar zoals veel economen aangeven, knijpen de massale bezuinigingen de groei juist af en lijken ze de volgende recessie teweeg te zullen brengen. De veronderstelling is dat investeerders moed putten uit overheden die hun schulden reduceren, maar het tegendeel is eerder het geval.

Een ander probleem is het aanpassingsprobleem. We kijken nu wel naar de tekorten op de Griekse en Portugese begrotingen, maar zeker zo dreigend zijn de tekorten op hun handelsbalans: deze economieën voeren veel meer in dan ze uitvoeren. Dat betekent dat ze niet concurrerend zijn, te weinig bedrijvigheid hebben en op de pof consumeren. Het probleem is dat een economie als de Griekse te weinig manieren heeft om te reageren op dergelijke tekorten.

Met een eigen munt konden de Grieken de prijs van hun economie verlagen, zodat hun producten aantrekkelijker worden voor buitenlanders en buitenlandse producten duurder worden. Met een eigen munt zouden de Griekse autoriteiten een zelfstandig fiscaal en monetair beleid kunnen voeren om een nieuw evenwicht te realiseren. De hoop die economen hadden, was dat aanpassingen zouden plaats vinden door migratie van arbeid. Zo gaat dat in de VS: Amerikanen verhuizen om hun geluk elders te beproeven. Grieken doen dat ook wel, maar in veel mindere mate. Vergeleken met Amerikanen blijven Europeanen honkvast. Resteert het asociale aanpassingsproces waar Griekenland, Portugal en Ierland nu midden in zijn en waar de Italianen nu ook aan moeten geloven. Dit alles blijft nog behapbaar voor de gangbare economische benadering. Het vooruitzicht van een financiële en economische meltdown is dat niet. De modellen van economen geven niet aan dat een systeem in crisis kan geraken. De analyse van crises was iets van de marxistische benadering en die was dood verklaard bij het neerkomen

van de Muur in 1989. Marxisten kom ik in Europa niet meer tegen. Alleen in de VS zijn ze nog actief. Maar de marxistische benadering heeft wel oog voor de kans dat systemen als waar we nu in werken in een crisis komen. De kritische en dus genegeerde econoom Hyman Minsky voorzag die crisis in het financiële systeem.

Wat ook buiten het kader van de gangbare manier van economisch denken blijft, is de rol van de samenleving. Terwijl juristen, bestuurskundigen en bedrijfskundigen zich concentreren op de logica van bestuur en de economen op de logica van de ruil in de markt, blijkt dat cruciale processen in de bredere samenleving plaatsvinden. Iedereen heeft het over vertrouwen of het gebrek daaraan. Alsof het grote wantrouwen zo verbazingwekkend is. De logica van de markt en die van de overheid zijn echter op wantrouwen gebaseerd. We willen direct afrekenen in de winkel, omdat het er anders niet van komt. En de overheid staat op meer toezicht en meer regels, omdat ze er niet op vertrouwt dat we ons anders goed gedragen. Maar in de sociale ruimte werken dingen anders. Vertrouwen ontstaat door de manier waarop mensen met elkaar omgaan. Mensen vormen vriendschappen, organiseren buurtfeesten, beginnen verenigingen en ondernemen allerlei initiatieven zonder dat de markt of de overheid daar een rol in spelen. In Nederland komen werkgevers en werknemers er meestal goed uit met elkaar omdat ze veel met elkaar omgaan, elkaar in allerlei situaties tegenkomen en dankzij instellingen als de SER voortdurend met elkaar in gesprek zijn. Al die interacties bepalen de samenleving. In het gangbare economische denken speelt die samenleving geen rol. Ten onrechte.

HET BELANG VAN EEN STERKE SAMENLEVING

De eurocrisis is vooral het gevolg van het ontbreken van een Europese samenleving. Wat de Europeanen in Brussel ook mogen beweren over een gemeenschappelijke Europese cultuur (in haar verscheidenheid, zoals ze steeds haastig toevoegen), het gedoe rond de euro maakt duidelijk hoe fragiel die Europese cultuur is. Komt de Griekse economie in de problemen, dan staat de rest van Europa klaar met levensgrote vooroordelen over luie Grieken. En voor de Grieken zijn de Duitsers kille en hardvochtige mensen die alleen maar geïnteresseerd zijn in een harde munt. Van de solidariteit die Nederlanders onderling nog hebben, en die West-Duitsers toonden ten aanzien van hun Oost-Duitse landgenoten, is in het Europees verband weinig te merken. Het motto is eerder ieder voor zich. Dat alles zijn de tekenen van een zwakke samenleving.

Een munt is niet alleen een ruilmiddel en een rekeneenheid maar functioneert ook als bindmiddel. Een gedeelde munt dwingt gedeelde liefde en gedeelde smart af. Kan een samenleving dat niet opbrengen, dan gaat de munt als splijtzwaam werken. En dat zien we nu in Europa gebeuren. Het is de hoogste tijd om het experiment met de euro te heroverwegen. En voor economen geldt dat ze hun aandacht moeten richten op de wijze waarop samenlevingen functioneren en hoe een samenleving op papier efficiënte economische mechanismen kan versterken dan wel dwarsbomen. Maar ondertussen zullen de zwakkeren in de samenleving lijden onder de tunnelvisie van politiek leiders en de beperkingen van het economisch denken.

‘SOCIALISTEN ZIJN NIET TEGEN BANKEN’

EEN GESPREK MET EWOUT IRRGANG

Tekst: Sjaak van der Velden Foto: Peter Hiltz/Hollandse Hoogte

De financiële crisis is alweer enkele jaren bezig. De reële economie heeft daar ook grote gevolgen van ondervonden en lijkt nu voor de tweede keer in korte tijd in een recessie te belanden. En dan hebben we ook nog de eurocrisis. Kortom, de economie schudt op haar grondvesten. Vlak na het begin van de financiële crisis in 2008 publiceerden Agnes Kant en Ewout Irrgang een 30-puntenplan met voorstellen om de crisis aan te pakken. Inmiddels zijn we ruim drie jaar verder, een goed moment om Ewout te vragen wat er nu eigenlijk terecht is gekomen van hun plannen.

Heeft het publiceren van *De lessen uit de kredietcrisis* zin gehad of hadden jullie dat beter niet kunnen doen?

Ongeveer een maand na het definitieve uitbreken van de crisis in september 2008 kwamen wij al met onze lessen. Toen Agnes met het idee kwam om dat te doen, zag ik er eerlijk gezegd zelf niet zo veel heil in. De wereld leek in brand te staan en daar zouden wij dan met een lijstje

aanbevelingen komen. Daar zat toch niemand op te wachten.

Maar het is heel anders gelopen. Er is veel aandacht geweest voor onze voorstellen en ik merk dat er in de partij nu nog veel naar wordt verwezen. In eerste instantie werden sommige voorstellen belachelijk gemaakt. Zo weet ik nog dat De Vries van de Vereniging voor Effecten Bezitters

(VEB) op televisie de vloer met ons probeerde aan te vegen. Dat was natuurlijk te verwachten, want hij behartigde de belangen van de aandeelhouders en aan onder andere hun macht wilden wij nou juist iets doen. Als ik nu echter de balans opmaak dan zijn heel wat van onze punten inmiddels uitgevoerd of wordt daar aan gewerkt.

Waar denk je dan vooral aan?

In punt 3 deden we een oproep voor een parlementaire enquête. Aanvankelijk steunde alleen GroenLinks dat idee, maar nu vindt deze werkelijk plaats en nog onder voorzitterschap van een SP'er ook. De commissie-De Wit is een heel duidelijk voorbeeld van een goed en ook inmiddels breed gedragen voorstel. Daar mogen we best trots op zijn.

Dat is dan het onderzoek naar wat er fout ging, maar hoe staat het met de inhoudelijke voorstellen?

Onze dertig punten kun je verdelen in drie lagen: crisismanagement, toezicht op de financiële sector en voorstellen voor een ander internationaal monetair systeem. Om met het managen van de crisis te beginnen, daar valt dat onderzoek trouwens ook onder maar ook ons voorstel om de banken en andere financiële instellingen die in de problemen zitten te nationaliseren. Met de managingsvoorstellen wilden we voorkomen dat aandeelhouders en obligatiehouders de dans zouden ontspringen; iedereen moet meebetalen.

Op dit punt werden we vooral belachelijk gemaakt, maar je ziet nu dat er in Nederland en Europa beweging in zit. In Europa ligt nu een voorstel om ook obligatiehouders te laten meebetalen als een bank gered moet worden. Ook in Nederland beweegt men. Zo ligt sinds een paar weken het 'Wetsvoorstel uitbreiding interventie-instrumentarium ten aanzien van banken' bij de Raad van State. Met deze wet krijgt de overheid meer bevoegdheden om in te grijpen als financiële instellingen in onomkeerbare problemen komen. Dat is een stap in de goede richting. In de crisis van 2008 is alleen ABN AMRO genationaliseerd, de andere banken en instellingen zijn vooral met kapitaalinjecties geholpen. De overheid kreeg daar wel zeggenschap maar geen eigendom voor terug. Maar de grote banken zijn wel bijna allemaal gered.

Maar door de banken te steunen, red je ze inderdaad. Moeten we dat als socialisten wel willen?

Dat hoor je wel vaker van sommige mensen binnen de SP, maar we kunnen er toch echt niet omheen dat banken heel belangrijk zijn voor de economie. Zonder een instelling die kapitaal dat op de ene plaats overtollig is, overbrengt naar een plaats waar kapitaal nodig is, komt de economie tot stilstand. Er zal altijd een kredietverlenende instelling, een bank dus, nodig zijn om bedrijven te laten functioneren maar ook om het mogelijk te maken dat mensen een hypotheek nemen en dus een huis kunnen kopen. Dus socialisten zijn niet tegen banken, maar we willen wel dat de maatschappij greep heeft op wat er allemaal bij die banken gebeurt. Zeker als ze ons in de problemen brengen. Dat geldt trouwens ook breder. Kijk, we hebben fundamentele kritiek op het systeem maar het zal niet zo zijn dat we morgen ineens in een andere wereld wakker worden. We leven in het hier en nu en daarbinnen proberen we onze kritiek tot zijn recht te laten komen. Als je alleen nog maar

naar dat toekomstideaal kijkt dan kun je de SP wel opheffen. We proberen juist om de democratische controle op de economie en dus ook de financiële sector te vergroten. Onze voorstellen zijn dan ook vooral een goede stap in de richting van een betere wereld. Door een groter toezicht van de samenleving te bepleiten op wat bedrijven doen.

Dat brengt ons op de tweede laag in jullie plan: het toezicht op financiële instellingen.

Het gaat daarbij om twee soorten toezicht. Intern binnen die instellingen, dat loopt via de Raad van Commissarissen (RvC) en extern van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Daar hebben we veel voorstellen voor gedaan, maar daar is niet veel van gerealiseerd. Er is ook op dit gebied wel enige beweging, maar nog te weinig. Volgens Bazel 3 (het nieuwe toezichttraamwerk voor banken –red.) moeten de banken grotere eigen reserves aan houden en dat is zeker een goede zaak. Het toezicht is echter nog veel te weinig bij bijvoorbeeld de hedgefondsen.

De ideologie van de jaren tachtig, toen het toezicht enorm is geliberaliseerd, heerst nog te veel; de sector heeft te veel vrijheid en mag vrijwel alles intern regelen. Als je ziet dat de bonussen nu alweer de pan uitrijzen op Wall Street en de macht van de aandeelhouders nog steeds erg groot is. Daar moet echt nog steeds veel aan gebeuren.

Hoe verklaar je de houding van Nederland in bepaalde discussies, zoals die rond de Tobintaks?

Het is duidelijk dat zo'n heffing op kapitaalstromen niet in het belang is van de financiële sector en omdat Nederland een heel grote financiële sector heeft, is het verzet tegen de Tobintax vanuit ons land tamelijk groot. Het hangt van het onderwerp af, maar de eigen belangen staan altijd voorop. De Tobintax was overigens een van onze voorstellen uit het 30-puntenplan. Maar de SP pleitte daar in de Azië-crisis eind vorige eeuw al voor. Dat was toen een voorstel van uiterst links. Nu ligt er een uitgewerkt voorstel voor invoering van de Tobintax van de Europese Commissie zelf. Het kan verkeren.

Hoe is het gesteld met jullie voorstellen voor een ander internationaal monetair systeem, de derde pijler van jullie 30-puntenplan?

We hebben voorstellen gedaan voor het terugdringen van de macht van vooral de dollar in de wereld. We pleitten voor een systeem waarin de rol van vooral de Chinese munt een grotere zou worden omdat de Amerikanen met hun machtige maar verzwakte dollar al jaren feitelijk op de pof leven. De Chinese munt zou volgens ons deel moeten worden van een internationale reservemunt. De realiteit heeft ons echter ingehaald, want de rol van de dollar – om over de euro maar niet te spreken – is door de praktijk al zo ingehaald dat het zichzelf lijkt te regelen. De Chinese yuan of renminbi wordt zo'n belangrijke munt dat deze als alternatief voor de dollar in het internationale betalingsverkeer zou kunnen gaan functioneren.

Een belangrijk hoofdstuk in jullie plan heette 'versterking van het Rijnlandse model'. Dat hoor je wel vaker, maar dat model heeft de economische crisis van de jaren zeventig toch ook niet kunnen voorkomen. Dus wat is er dan zo bijzonder aan?

Het kapitalisme zal altijd grote crises kennen. Dat is inherent aan het systeem. Wel is het zo dat het Rijnlandse model door een strengere regulering van de financiële sector kredietbubbels meer kan tegengaan dan het meer gedereguleerde Angelsaksische model. Deze crisis is daarom typisch een crisis van het neoliberale model. Minstens zo belangrijk is echter ook dat het Rijnlandse model een meer gelijkwaardige verdeling van de groei oplevert door een sterkere positie van de factor arbeid.

Wat is je algemene oordeel nu over jullie plannen?

Ik denk nog steeds dat we toen een dertigtal uitstekende voorstellen hebben gedaan waarvan een groot deel nog steeds actueel is. Een deel is inmiddels gerealiseerd, maar we hebben sinds die tijd ook veel nieuwe voorstellen gedaan.

Hebben jullie dingen gemist toen het plan werd gepubliceerd, had je sommige dingen misschien beter anders gedaan?

We hebben wel een paar punten gemist. Wat we bijvoorbeeld hadden moeten opnemen is dat ook de vaste salarissen binnen het bankwezen gereguleerd moeten worden.

Veel bonussen zijn door de maatschappelijke kritiek of door een soort zelfregulering in de Code Banken vermindert, maar de banken hebben die dan vervangen door hogere salarissen. Dat hadden we kunnen voorzien. Ook hadden we in *De Lessen uit de Kredietcrisis* kunnen opnemen dat er een scheiding moet komen tussen nuts- en zakenbanken. Later hebben we daar wel voor gepleit, maar nog niet in het plan. Nutsbanken, waar mensen hun spaarcenten wegzetten, zouden veel minder risicovol mogen handelen dan zakenbanken. We hebben ook kort na het 30-puntenplan onder leiding van Sharon Gesthuizen nog een aparte initiatiefnota geschreven over de noodzaak van de heroprichting van een nieuwe nationale investeringsbank in overheidshanden. Maar door de bank genomen sta ik nog steeds achter onze voorstellen. Ons 30-puntenplan was achteraf gezien zonder meer een schot in de roos.

ENKELE VOORSTELLEN UIT 'DE LESSEN UIT DE KREDIETCRISIS'

1. Banken of andere financiële instellingen die in de problemen komen en te belangrijk zijn om failliet te laten gaan, worden zo lang als wenselijk en nodig genationaliseerd. Volledige nationalisering heeft daarbij de voorkeur om de kosten voor de belastingbetaler op de lange termijn zo laag mogelijk te houden. Bovendien wordt daarmee het nemen van onverantwoorde risico's door banken en hun aandeelhouders niet beloond met redding door de overheid als het fout gaat.
3. Er moet een parlementaire enquête komen naar de kredietcrisis. Er valt veel te leren van de kredietcrisis. Sommige van die lessen zijn nu al duidelijk. Maar er zijn ook een heleboel vragen waarop nog antwoord moet komen. Waarom accepteerde de Nederlandsche Bank dat banken onbegrijpelijke financiële producten verhandelden? Wat is er bij Icesave precies misgegaan tussen de IJslandse toezichthouder en De Nederlandsche Bank? Waarom ging minister Bos akkoord met de overname van ABN AMRO? Al deze vragen, het belang van de lessen die eruit kunnen worden getrokken, verdienen de inzet van het zwaarste middel van het parlement: een parlementaire enquête. Het voordeel hiervan ten opzichte van een gewoon parlementair onderzoek is dat getuigen ook onder ede kunnen worden verhoord. Er is geen reden om daarmee te wachten: ook in de VS worden al veel sleutelpersonen gehoord door het Congres.
15. De internationale reserve-vereisten voor banken moeten omhoog. Uit de kredietcrisis blijkt dat de verplichte minimumvereisten te laag zijn om een diepe crisis als deze te voorkomen.
17. De maximale hypotheeknormen moeten worden aangescherpt en voortaan door de overheid zelf worden vastgesteld. De financiële crisis begon met het verstrekken van onverantwoorde hypotheeklen in de VS. Zeker in de VS moeten de regels hiervoor fors aangescherpt worden. In Nederland zijn in veel geringere mate 'subprime hypotheeklen' verkocht. Maar desondanks zijn ook hier onverantwoord hoge top hypotheeklen verstrekt. Sinds kort gelden in Nederland normen voor een maximale hypotheek ten opzichte van het inkomen. Maar die normen zijn flexibel en worden door hypotheekverstrekkers zelf bepaald. Daarom moeten de hypotheeknormen worden aangescherpt. Zelfregulering in de financiële sector moet nu echt voorbij zijn.
26. Er wordt een internationale heffing op kapitaalstromen (Tobintaks) ingevoerd om de destabiliserende werking van het flitskapitaal tegen te gaan. De hoogte van deze heffing varieert naarmate wisselkoersen afwijken van de internationaal vastgelegde vaste spelkoersen (Spahn-variant). Op de internationale valutamarkten wordt een vaste lage heffing van bijvoorbeeld 0,005 procent op valutatransacties ingevoerd. Naarmate de wisselkoers afwijkt van de spelkoersen wordt deze heffing geleidelijk aan verhoogd. Daarmee wordt de speculatie op de valutamarkten, die door de liberalisering een enorme vlucht heeft genomen, effectief bestreden.

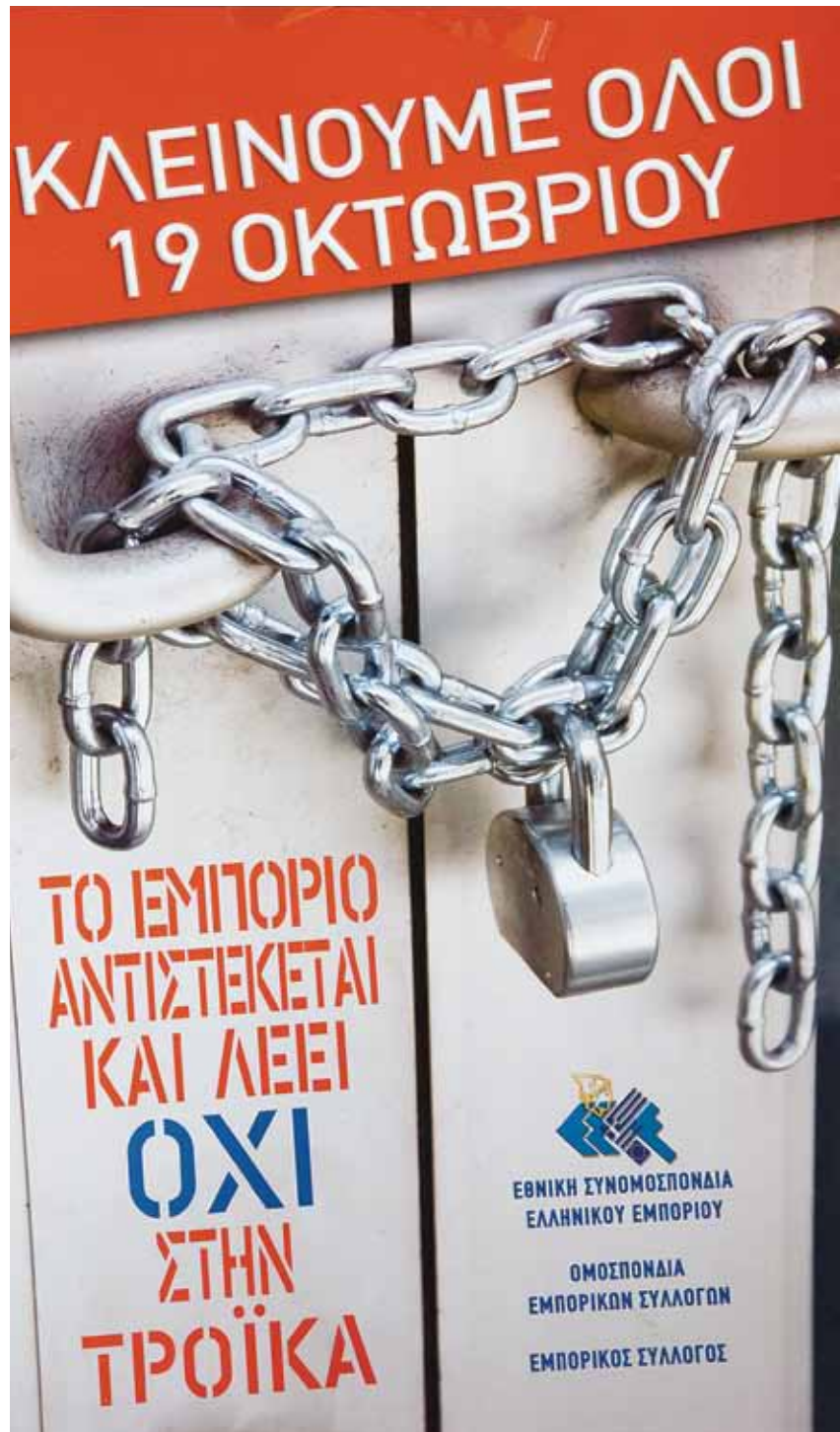
Bron: Agnes Kant en Ewout Irrgang, *De lessen uit de kredietcrisis*, Rotterdam: SP 2008

DE GEMISTE KANS VAN GRIEKENLAND: ZONDER DEMOCRATISCHE BASIS IS EUROPA REDDELOOS VERLOREN

Tekst: Bastiaan van Apeldoorn, Universitair hoofddocent politicologie, Vrije Universiteit Foto: Roel Burgler/ Hollandse Hoogte

Op het moment dat ik dit schrijf haalt Europa opgelucht adem: het onzalige door Papandreou op de vooravond van de G-20 top in Cannes aangekondigde plan om zijn in opstand gekomen volk te raadplegen is van tafel. Dat de Griekse premier de euvelen moed had om voor het keiharde met de Troika afgesproken bezuinigingspakket een vorm van democratische legitimiteit te zoeken, daar hadden de eurocrisismanagers kennelijk niet op gerekend. Dus was men niet alleen in Berlijn en in Parijs maar ook in Den Haag in alle staten, inclusief de in deze kwestie tot nog toe loyale oppositie.

PvdA-woordvoerder Plasterk riep uit dat de Grieken nu kennelijk helemaal belatafeld waren, terwijl ook D66, normaal toch een warm pleitbezorger van het referendum, er met zoveel woorden schande van sprak. We zijn democraten, maar nu even niet. Gelukkig, dankzij binnenlandse maar vooral ook grote buitenlandse druk tijdens het in Cannes aan Griekenland door 'Merkozy' opgelegde dictaat, is Papandreou met het mes op de keel schielijk op zijn schreden terug getreden. Door de democratie opnieuw buiten de deur te houden kan de reddingsoperatie nu gewoon doorgang vinden en kunnen Griekenland en de euro van de ondergang behoed worden. Niets is natuurlijk minder waar.

Een van de vele Griekse verzetsaffiches: '19 oktober de hele dag gesloten. De handel is tegen en zegt Nee tegen de troika' (de EU, de Europese Centrale Bank en het IMF).

ILLUSIEPOLITIEK

We hebben hier te maken met een illusiepolitiek zoals die zelfs in het Brusselse nog zelden vertoond is. Ten eerste, zoveel was ook al wel duidelijk voor de Griekse aankondiging van een volksraadpleging, zijn deze plannen nog helemaal niet uitgewerkt en is de term 'losse eindjes' in dit geval wel heel eufemistisch uitgedrukt. In de tweede plaats, en belangrijker, als de plannen al uitgewerkt en uitgevoerd zullen worden is dit slecht nieuws voor zowel de Grieken als voor de euro en uiteindelijk het Europese project van toenemende samenwerking en integratie. De Griekse economie zal er nog verder door de put in gedrukt worden en de (mogelijk ook in toenemende mate gewelddadige) protesten en onlusten zullen nog verder oplaaien, wat de verdere uitvoering van de plannen opnieuw zal bemoeilijken. Zolang de Grieken, door onder andere een veel verdergaande schuldenreductie geen reëel uitzicht wordt geboden op herstel, blijft het 'Griekse probleem' onopgelost en zullen de gevolgen steeds tragischer zijn. Dat de Griekse bevolking het niet pikt dat voor de redding van de euro en de Europese banken Griekenland zo uitgeknepen wordt is niet meer dan logisch. Dat Papandreou, geconfronteerd met het massale verzet op straat, het niet verantwoord meer vond om dit toch zo door de drukken, is al even begrijpelijk. En dat het nu weer van tafel is een gemiste kans voor Griekenland en voor Europa. Een gemiste kans om een democratisch halt toe te roepen richting een failliete Europese politiek.

Tegenstanders van referenda over fundamentele Europese aangelegenheden, zoals eerder over de grondwet, en misschien in de nabije toekomst over nieuwe noodzakelijk geachte verdragwijzigingen, voeren aan dat de bevolking dit soort ingewikkelde zaken, waarvan men de voors en tegens helemaal niet kan wegen, beter aan al dan niet gekozen politici kan overlaten, zeker in het huidige klimaat waarin je al bij voorbaat weet dat een 'nee' veel waarschijnlijker is dan een 'ja'.

Dus als we vrezen niet het gewenste antwoord te zullen krijgen, kunnen we de democratie beter maar zoveel mogelijk buiten de deur houden. De

Europese besluitvorming is sowieso al erg traag – zo is de veel gehoorde klacht, vooral op de nog altijd ongereguleerde financiële markten – laten we het alsjeblieft niet nog erger maken. Niet alleen getuigt een dergelijke visie van een fundamenteel ondemocratische houding, zij is ook zeer kortzichtig, juist ook vanuit het perspectief van diegenen die het Europese project (en daar hoort schrijver dezes ook bij) belangrijk, ja zelfs noodzakelijk vinden voor het behoud van vrede en welvaart. Dit project kan namelijk niet zonder draagvlak, zonder de burgers van Europa er vaker en op structurele basis bij te betrekken, hen een rol te geven in het vormgeven van de Europese Unie. Hen, bijvoorbeeld middels referenda, niet alleen de vraag voor te leggen of men wel meer Europa wil, of misschien liever minder, maar bovenal ook wat voor Europa men wil. Een fundamentele keuze zou bijvoorbeeld kunnen zijn of men het Europa van de afgelopen twee decennia wil behouden, dus een neoliberaal Europa waarin het primaat van de markt heerst, of dat men op de een of andere manier het primaat van de politiek wil herstellen waardoor er ook ruimte komt voor andere waarden dan concurrentie en economische vrijheid voor met name het transnationale kapitaal.

Het Griekse referendum zou niet direct over deze keuze zijn gegaan, maar wel over een zogenaamd reddingspakket dat op geen enkele manier lessen trekt ten aanzien van de oorzaken van Europa's schulden crisis, die namelijk wel degelijk mede wortelen in een neoliberaal program waarin met name de financiële markten vrij spel kregen. In plaats daarvan blijft het recept dat de banken gered moeten worden en de burgers, in Griekenland als ook in Nederland daarvoor moeten bloeden: *saving the banks and screw the people*. Het feit dat het Brusselse akkoord van 27 oktober geen paraagraaf wijdt aan het aanpakken van de financiële sector spreekt wat dat betreft boekdelen.

EEN DEMOCRATISCH OF GEEN EUROPA

Ondertussen is de kern van de eurocrisis, die voor Europaëxistentiële crisis, een legitimiteitscrisis die zich al

in het vorige decennium openbaarde – men denke aan de afwijzing van de grondwet – maar nu door de huidige crisis echt is geëxplodeerd. Het Europese project is altijd een eliteproject geweest. Daar kwam men nog in de jaren negentig mee weg. Maar nu Europa, met één markt en één munt, steeds verder ingrijpt in het dagelijks leven van de Europese burgers keren deze zich steeds verder van datzelfde Europa af, juist omdat ze er nooit iets over te zeggen hebben gehad. Het is een illusie om te denken dat men dan die burger er dus maar beter buiten kan blijven houden. Zo zal de legitimiteitscrisis zich alleen maar verdiepen. Europese eenwording zonder een breed draagvlak in de Europese samenlevingen is niet alleen ondemocratisch maar zal ook niet werken. De burgers, zich steeds verder vervreemd voelend van dit eliteproject dat kennelijk nu ook nog eens met honderden miljarden gered moet worden, zullen hier uiteindelijk niet aan meewerken. En dan barst de bom, niet alleen in Griekenland maar ook elders in de EU. Het is of een democratischer Europa of helemaal geen Europa. Dus hebben we eerder meer dan minder referenda nodig en vooral ook een publiek debat in alle lagen van de bevolking over wat voor soort Europa we eigenlijk willen. Als dat betekent dat we eerst een paar stappen terug moeten doen om vervolgens weer iets beters op te bouwen, dan zij dat zo. Dat is geen pleidooi om bijvoorbeeld nu weer de gulden in te voeren, maar wel om ons goed te realiseren voor wie en voor wat de euro en Europa eigenlijk gered moeten worden en wat dat dan betekent voor het soort maatregelen dat genomen moet worden. Deze vraag te beantwoorden zonder de burgers in de verschillende lidstaten daar beter in te betrekken, zal uiteindelijk de doodsteek voor Europa zijn.

BRITSE SYNTHIPOP

TRANEN OM EEN VERKILDE MAATSCHAPPIJ

Tekst Rob Janssen Foto: Andre Csillag/Rex Features/Hollandse-Hoogte

Synthipop uit de jaren tachtig werd en wordt vaak gezien als een koud en emotioneel muziekggenre. Maar wie goed luistert, ontdekt dat de mechanische klanken en vervreemdende teksten van Britse bands als Ultravox, Yazoo en Human League juist een cynische aanklacht waren tegen individualisering en kilte in de samenleving.

Begin jaren tachtig: de tijd van de opkomst van Thatcher en Reagan, de groeiende angst voor een kernoorlog, economische recessie en werkloosheid. In 1981 braken in diverse grote Engelse steden grootscheepse rellen uit. Niet geheel toevallig ontstond in die tijd in Engeland een nieuwe rage in muzikland: de synthipop.

Eind jaren zeventig hadden enkele – toen nog – tamelijk obscure bands als Human League en Cabaret Voltaire, allebei uit Sheffield, geëxperimenteerd met analoge synthesizers die toen nog vooral ‘kraak-piep-tuut’-geluiden produceerden. Het instrument was toen nog een zeer exclusief apparaat; voor de prijs van een meerstemmige synthesizer kocht je in die jaren ook een huis.

Elektronische muziek was tot dan toe een niche-gebeuren, waarmee hooguit artiesten als Jean-Michel Jarre, Vangelis en Kraftwerk af en toe tot een groter publiek doordrongen. Dat veranderde begin jaren tachtig, toen een handvol jonge Engelse muzikanten ontdekten dat de synthesizer een sound kon voortbrengen die volgens hen uitstekend paste bij wat ze voelden in die tijd. De naargeestige sfeer in

de troosteloze Britse metropolen, de grauwe zware industrie op haar retour, maar ook de groeiende invloed van het thatcherisme in het openbare leven bleek akoestisch prima te vangen met de kille, vervreemdende klanken die uit de synthesizer kwamen. Het waren bands als Depeche Mode, Yazoo, Visage, Ultravox, Orchestral Manoeuvres in the Dark (OMD), Soft Cell en Eurythmics die de eerste grote synthipop-hits scoorden. Uit hun teksten sprak in eerste instantie niet de woede en agressie die de Britse punkbands eerder karakteriseerden. Veel meer beschreven de synthesizer-bands op ingetogen wijze de eenzaamheid, het individualisme en de vervreemding in een steeds grimmiger, technocratischer wordende maatschappij.

Zoals in de klassieker *Fade to Grey* van Visage uit 1980:

*One man on a lonely platform
One case sitting by his side
Two eyes staring cold and silent
Show fear as he turns to hide*

We fade to grey

*Feel the rain like an English summer
Hear the notes from a distant song
Stepping out from a back shop poster
Wishing life wouldn't be so long*

We fade tot grey

*Een man op een verlaten perron
Een koffer naast hem op de bank
Een paar stil starende, kille ogen
Verraden angst als hij zich afwendt*

We worden grauw

*Het regent als in een Engelse zomer
Als klanken van muziek in de verte
Afkomstig uit een winkelreclame
Jammer dat het leven zo lang duurt*

We worden grauw

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 73

'HET GEVOEL DAT ALLES DE RECHTSE KANT OP AAN HET GAAN WAS'

In de BBC-documentaire Synth Britannia verzekert Richard H. Kirk, voorman van Cabaret Voltaire, dat de musici van toen ze zeker niet zagen vliegen: 'We waren niet paranoïde. We zagen dat overheid en politie iedereen steeds meer in de gaten hielden en controleerden, we zagen de opkomst van rechts en het christen-fundamentalisme in de VS, we zagen de revolutie in Iran. Bij ons overheerste het gevoel dat alles de rechtse kant op aan het gaan was.'

De muziek van de synth-bands maakte gebruik van de strakke, blikerige ritmes uit de drumcomputertjes. Optisch bracht de nu evidente synthipop-golf ook iets nieuws. In plaats van de klassieke bandbezetting van zanger/gitarist/bassist/drummer, maakte de elektronica het mogelijk dat er nog maar twee man op het podium nodig waren. Onder meer Yazoo, Eurythmics, OMD, Soft Cell en later de Pet Shop Boys bedienden zich van de formule: excentrieke zanger(es) op de voorgrond en verlegen jongen met synthesizer op de achtergrond. Ondertussen hadden Japanse fabrikanten als Yamaha en Roland betaalbare, digitale synthesizers op de markt gebracht en zo werd het instrument voor iedereen bereikbaar.

Op het politieke wereldtoneel kwam de Koude Oorlog tot een hoogtepunt. In 1983/84 sprak iedereen over kruisraketten en had menig een 'Liever een raket in de tuin dan een Rus in de keuken'. Dat later bleek dat het met die gevreesde militaire slagkracht van het Warschau Pact wel meeviel, weerhield de popmusici van toen er logischerwijs niet van om hun angst voor een nucleaire oorlog in muziek om te zetten. Zoals Ultravox in *Dancing with tears in my eyes* uit 1984:

*It's five and I'm driving home again
It's hard to believe that it's my last time
The man on the wireless cries again
It's over, it's over*

*Dancing with tears in my eyes
Weeping for the memory of a life gone by
Dancing with tears in my eyes
Living out a memory of a love that died*

*It's late and I'm with my love alone
We drink to forget the coming storm
We love to the sound of our favourite song
Over and over*

*Vijf uur als ik weer huiswaarts keer
Ongelofelijk dat dit de laatste keer is
De radiostem roept weer:
Het is voorbij, het is voorbij.*

*Dansend met betraande ogen
Treurend over een leven dat voorbij is
Dansend met betraande ogen
Terend op de herinnering aan een verloren liefde*

*Het is laat en ik ben alleen met mijn schat
We drinken de aankomende storm weg
We vrijen op ons favoriete liedje
Telkens weer*

Rond diezelfde tijd maakte het Schotse synthesizertrio Bronski Beat een discussie los over een ander maatschappelijk item: het geweld en de intolerantie jegens homoseksuelen in het Verenigd Koninkrijk. Uit *Small Town Boy* (1984):

*Mother will never understand
Why you had to leave
For the answers you seek will never be found at home
The love that you need will never be found at home*

*Run away, turn away, run away, turn away, run away
Run away, turn away, run away, turn away, run away*

*Pushed around and kicked around, always a lonely boy
You were the one that they'd talk about around town
As they put you down*

*And as hard as they would try, they'd hurt to make you cry
But you'd never cry to them, just to your soul*

*Moeder zal nooit begrijpen
waarom je weg moest
Want de antwoorden die je zoekt zul je thuis nooit vinden
De liefde waar je naar snakt zul je thuis nooit vinden*

*Ren nu weg, keer je af, ren nu weg, keer je af, ren nu weg
Ren nu weg, keer je af, ren nu weg, keer je af, ren nu weg*

*Je werd geduwd en geschopt, was altijd een eenzame jongen
Jij was degene over wie alle dorpingen spraken
Terwijl ze je kleineerden*

*Maar hoe hard ze ook probeerden je te laten janken
Je liet je tranen nooit zien, je huilde in stilte*

In de jaren daarna werden de synthesizers standaard in alle regionen van de popmuziek. Enkele bands uit de begintijd, zoals Depeche Mode en Eurythmics, werden omarmd door een miljoenenpubliek en de eerste afgeleide genres (bijvoorbeeld Italo en Acid) dienden zich aan. Zelfs acts als Queen (het album *The Works*), ABBA (*The Visitors*) en een authentieke Amerikaanse bluesband als ZZ Top (*Afterburner*) lieten de synthesizers domineren in hun werk. Maar met de oorspronkelijke tranen om de verkilde maatschappij had dat allemaal niets meer te maken.

WIE VERDIENEN ER AAN DE EUROCRISIS?

**DENNIS DE JONG,
SP-EUROPARLEMENTARIËR**

Op het eerste gezicht lijkt de euro-crisis alleen maar verliezers te kennen. De winkelier in Griekenland die zijn zaak moet sluiten. De werklozen in Europa, die nu rond de 10 procent van de beroepsbevolking vormen. Of de mensen met een uitkering waar keer op keer op gekort wordt. Maar er zijn ook winnaars. De eurofanaten, de neoliberalen en de speculanten.

De lijfspreuk van een paar Amerikaanse bankiers hebben de eurofanaten zich snel eigen gemaakt: *'Never waste a good crisis'*, oftewel doe je voordeel met iedere crisis. Brussel is

groot geworden door crises: telkens als de boel uit elkaar dreigde te vallen, maakte de EU een sprong naar voren. De eurocrisis is ontstaan door zo'n sprong naar voren, te weten de invoering van de euro als gemeenschappelijke munt terwijl de economieën van de eurolanden helemaal niet gelijkwaardig waren. Zelfs toen bleek dat een land als Griekenland het zonder hulp van de andere eurolanden binnen de eurozone niet meer zou redden, was er niet echt een weg terug meer. In ieder geval dreigden de regeringsleiders met hel en verdoemenis als Griekenland de euro zou opgeven. De Duitse Bondskanselier gebruikte onlangs in dat verband zelfs nog het woord 'oorlog'. En dus zijn we gaan repareren: in een paar maanden tijd moest en zou een Europees economisch bestuur uit de grond gestampt worden dat de oorspronkelijke weeffout moest herstellen. En zo geschiedde: begin oktober stemden zowel de Raad van Ministers als het Europees Parlement in met het zogeheten sixpack, zes wetsvoorstellen die samen zouden zorgen voor een procedure waarbij eurolanden gedwongen worden 'zich aan de regels te houden'.

Daar sloegen de neoliberalen hun slag: die regels zijn namelijk helemaal niet objectief juist, maar zijn een politieke keuze. Zo mag het begrotingstekort niet uitkomen boven de 3 procent en de staatsschuld niet boven de 60 procent van het nationaal inkomen. Op zich goede regels, ook de SP wil de boekhouding op orde hebben, maar je moet ze wel met beleid toepassen. We zouden de banken niet eens hebben kunnen redden, als Nederland zich tijdens de bankencrisis precies aan de norm van 3 procent had gehouden. Je moet altijd waken voor te veel (en daarmee kapot-) bezuinigen. Verder mogen volgens de regels van het nieuwe economisch bestuur de lonen niet te hard stijgen en hetzelfde geldt voor de uitgaven voor de zorg en voor de pensioenen. Het economisch bestuur

kent geen regels over armoede- en werkloosheidsbestrijding of over het tegengaan en terugdraaien van te grote inkomensverschillen. Het economisch bestuur is dus gewoon een liberaal project.

Ook de speculanten hebben geprofiteerd van de crisis. De bonussen bij de banken zijn weer flink gestegen. Terwijl het de speculanten met hun ondoorzichtige financiële producten waren die de crisis hebben veroorzaakt, is het voor hen nog steeds mogelijk te gokken op van alles en nog wat. Op grondstofprijzen, op schommelingen van wisselkoersen, ja zelfs op het failliet van Griekenland. Het is ongelofelijk, maar nog steeds verdienen speculanten geld als het met een bedrijf of met een land slecht gaat. De speculanten houden de regeringsleiders in een wurggreep: als er te harde maatregelen worden genomen, kunnen zij niet meer lenen aan de bedrijven en stort uiteindelijk de hele economie in. De regeringsleiders zien dit als een soort natuurwet en blijken meer geïnteresseerd in de markten dan in de gewone mensen.

Maar hun overwinning zal uiteindelijk een pyrrusoverwinning blijken. Wij zijn er namelijk ook nog: de SP, maar ook al die gewone mensen die de speculanten en neoliberalen spuugzat zijn. Zoals de mensen in tentjes op het Beursplein. Maar ook al die actieve SP'ers in de afdelingen, waarvan ik er via de Tour d'Europe (de serie politieke cafés over Europa en de pensioenen) steeds meer tegenkom. Aan ons allemaal de taak om het Europese economische bestuur een ruk naar links te laten maken, en om de aanval te openen op de speculanten en de graaiers. We hebben daarvoor een actieplan gemaakt (zie: sp.nl/europa). In Brussel en Den Haag gaan we dat stap voor stap uitvoeren. Wij gaan ervoor zorgen dat in Nederland weer een sociaal geluid klinkt, zo hard dat het zelfs in Brussel wordt gehoord: 1 voor allen!

SPANNING

ALLES DRAAIT OM ENERGIE

UITGAVE VAN HET WETENSCHAPPELIJK BUREAU VAN DE SP

Verschijnt 11 keer per jaar, jaargang 13, nummer 11, december 2011

ALLES DRAAIT OM ENERGIE

Sinds Einstein weten we dat energie aan de basis ligt van alle dingen. Zonder energie zijn er geen grondstoffen, is er geen arbeid en zijn er geen eindproducten. Energie is de kern van alles in de wereld om ons heen. Voor de productie van elk goed dat in de winkel ligt, is energie nodig.

Vrijwel alle door mensen gebruikte energie is op een of andere manier afkomstig van de zon. Zonlicht is door een proces van fotosynthese omgezet in suikers waardoor planten kunnen groeien. Die planten zijn dood gegaan en tijdens het vergaan zijn hun fossielen veranderd in veen, bruinkool, steenkool, aardolie en gas. Twee eeuwen na het begin van de Industriële Revolutie dringt het besef door dat de verbranding van die oude plantenresten mogelijk gevolgen heeft voor de atmosfeer en het klimaat. Ook raken de voorraden van deze 'fossiele brandstoffen' een keer op; wat in miljoenen jaren is gevormd jagen we er in een hoog tempo doorheen. Of dat punt nu nabij is of nog enkele honderden jaren duurt, is niet van belang; de voorraad is eindig. We moeten dus op zoek naar alternatieven voor fossiele brandstoffen om de toekomstige generaties van energie te voorzien; energie die ze nodig zullen hebben om te leven.

Paulus Jansen, woordvoerder energie en klimaat voor de SP in de Tweede Kamer legt in deze Spanning uit welke argumenten socialistische volgens hem moeten aandragen voor hun bijdrage aan het energie- en klimaatdebat. De Kyoto-doelstelling om de CO₂ uitstoot terug te dringen is voor veel deelnemers aan het debat heilig. Donald Pols van het Wereld Natuur Fonds (WNF) stelt vast dat het enthousiasme van mensen over die doelstelling afneemt als de discussie buiten de meerderheid van de bevolking omgaat. Evert Wesker, onderzoeker bij Shell, laat een aantal alternatieven voor fossiele brandstoffen de revue passeren. Zijn hoofdconclusie is dat de politiek

keuzes moet maken; de technieken zijn bekend maar hebben alle hun voor- en nadelen.

De politiek heeft de afgelopen jaren op het gebied van energie wel degelijk keuzes gemaakt, zoals bij de verkoop van energiebedrijven aan private ondernemingen. Tiny Kox, voorzitter van de SP-fractie in de Eerste Kamer laat in zijn bijdrage zien dat door deze keuze de samenleving haar greep op de energievoorziening is kwijt geraakt en de consument er niets mee is opgeschoten. De progressieve denktank DSE publiceerde onlangs zijn Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland, Bernard Gerards schreef er een recensie over.

Omdat energie van levensbelang is voor alle samenlevingen en de bronnen niet onuitputtelijk zijn speelt de jacht naar bronnen en vindplaatsen een grote rol in de verhouding tussen staten. De verwevenheid tussen staten en de grote multinationale ondernemingen zoals Shell kunnen die landen op de rand van oorlog drijven. Karel Koster betoogt dat de keuze voor fossiele brandstoffen de wereld kwetsbaar maakt voor oorlogen. De onafhankelijke socialistische denker Vangelis Chorafas die we in Spanning van september j.l. interviewden, becommentarieert in een artikel de laatste ontwikkelingen in Griekenland en de eurozone. Het Rijke Rooie Leven laat deze keer zien dat er ook in de wereld van de heavy metal bands bestaan die maatschappelijk geëngageerde teksten schrijven.

INHOUD

3	TWEE HANDEN OP ÉÉN BUIK
10	'LATEN WE ONS RICHTEN OP DE ZAKEN DIE ECHT EEN VERSCHIL MAKEN'
10	ALLEEN EEN STERKE SAMENLEVING KAN DE CRISIS OVERWINNEN
12	VAN 'OPMAAKENERGIE' NAAR DUURZAME ENERGIE
15	HOE NEDERLAND ZIJN ENERGIEBEDRIJVEN IN DE UITVERKOOP DEED
18	PLAN VOOR EEN DUURZAME EN SOLIDAIRE ECONOMIE IN NEDERLAND
20	ENERGIEBELEID EN GEOPOLITIEK
23	NIEUWE ONTWIKKELINGEN IN GRIEKENLAND EN DE EUROZONE
26	HET RIJKE ROOIE LEVEN 74
28	OPINIE: REMI POPPE

COLOFON

Spanning wordt uitgegeven door het Wetenschappelijk Bureau van de SP

Een abonnement kost 12 euro per jaar voor SP-leden en 25 euro voor niet-leden. De betaling gaat per incasso.

Abonnementenadministratie

Vijverhofstraat 65

3032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 40

F (010) 243 55 67

E administratie@sp.nl

Redactieadres

Vijverhofstraat 65

2032 SC Rotterdam

T (010) 243 55 35

E spanning@sp.nl

Redactie

Sjaak van der Velden

Arjan Vliegthart

Tekstredactie

Daniël de Jongh

Redactieraad

Hans van Heijningen

Tiny Kox

Ronald van Raak

Basisontwerp

Thonik en BENG.biz

Vormgeving

Antoni Gracia

Robert de Klerk

Gonnie Sluijs

Foto cover

SP Archief

ENERGIE EN KLIMAAT

TWEE HANDEN OP ÉÉN BUIK

Tekst: Paulus Janssen, woordvoerder Energie/klimaat, SP-Tweede Kamerfractie

'Ieder Nederlands huishouden heeft tien slaven in dienst om zijn stroom op te wekken', is een mooie uitspraak van de Leidse natuurkundige Jo Hermans, ter illustratie van de enorme revolutie die de mensheid heeft doorgemaakt na de uitvinding van de wind- en watermolen, maar vooral van de stoommachine. Als je door middel van je eigen arbeid elektriciteit zou moeten maken, dan kunnen de meeste mensen in een werkdag iets minder dan 1 kilowattuur (kWh) produceren.

Op 1 kilowattuur kun je in de gemiddelde woning net de tv en computer(s) laten draaien. Het gemiddelde huishouden verbruikt ongeveer 3.500 kWh per jaar. Je zou dus tien mensen in dienst moeten hebben die voor je werken, als er geen elektriciteitscentrales bestonden. Die centrales gebruiken voor het merendeel fossiele brandstoffen. Het huishoudelijke elektriciteitsverbruik bedraagt slechts ongeveer 5 procent van de Nederlandse energieconsumptie. Daarnaast verwarmen we onze woningen en kantoren met aardgas, een fossiele brandstof. Ook voor onze reizen en het maken van economische producten is energie nodig. In de vergelijking van Hermans¹ hebben we 200 slaven per

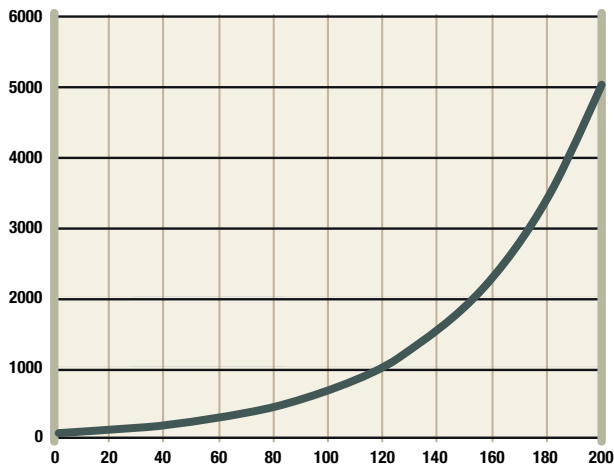
huishouden nodig om in onze totale energiebehoefte te voorzien. Daar komt nog dat deel van de producten bij dat zelf ook wordt gemaakt uit fossiele grondstoffen: de plastics.

En we zijn niet de enigen. De wereldbevolking telt op dit moment bijna zeven miljard mensen. De meesten daarvan zijn minder rijk dan de Nederlandse huishoudens, dus ze kunnen zich een stuk minder 'slaven' veroorloven. Maar de Chinezen, de Indiërs, de Brazilianen halen hun achterstand snel in en willen ook hun stukje van de mondiale welvaart. Dus stijgt het energieverbruik – het lijkt wel een

natuurwet – al twee eeuwen met 2 procent per jaar. Slechts 2 procent? Dat is toch hartstikke weinig? Nou nee: als je jaar in, jaar uit 2 procent groeit, gaat dat in het begin niet zo hard. Maar na twee eeuwen wordt de grafiek steeds hellender en nog eens honderd jaar later nog meer. In cijfers uitgedrukt is een gebruik van 100 in jaar 1 gegroeid tot 710 in jaar 100. Tot ruim 5.100 in jaar 200 en ruim 37.000 in jaar 300. Dat betekent dus dat ons nog een forse groei van de energiebehoefte te wachten staat, als de ontwikkeling onverminderd doorgaat.

Grafiek 1. Groeicurve na tweehonderd jaar bij een jaarlijkse toename van 2 procent.

Bron: Sjaak van der Velden

GEbruik Hoger dan Voorraad

Op dit moment wordt in meer dan 90 procent van de mondiale energiebehoefte voorzien door het opstoken van fossiele brandstoffen en hout uit bossen. De rest komt uit kernenergie en duurzame bronnen, op dit moment vooral waterkracht. Doordat we jaarlijks ongeveer de voorraad verbruiken die in een miljoen jaar gevormd is, beginnen de gemakkelijk – dus goedkoop – winbare voorraden op te raken. In sommige regio's is het einde van de winbare fossiele voorraden al helemaal in zicht. Helaas hoort Nederland daarbij. Als we in het huidige tempo doorpompen, is het Nederlandse aardgas over dertig jaar op. Zowel Slochteren als de kleinere gasvelden zijn dan leeg. Olie hebben we nu al nauwelijks meer. Blijven over: wat peperdure kolenvoorraden onder Limburg en 'onconventioneel gas' in leesteenlagen, waarvan nog moet blijken dat dit op een veilige – maar waarschijnlijk in ieder geval dure – manier naar het oppervlak te halen is.

Op dit moment is ongeveer 10 procent van de inkomsten op de Rijksbegroting afkomstig uit de aardgasbaten. Als die baten over enkele decennia wegvallen dan hebben we een giga-probleem, tenzij we tegen die tijd een alternatief voor onze toekomstige energievoorziening ontwikkeld hebben.

De econoom Herman Wijffels stelde bij het afscheidssymposium van Jan Marijnissen dat de aarde op dit moment een ecologische 'overshoot' van 40 procent heeft: we verbruiken 40 procent meer grondstoffen dan het ecosysteem van de aarde kan verdragen. Hij doelde daarbij niet alleen op kolen en olie, maar ook op het gebruik van water,

het kappen van bossen en de grondstoffenwinning in brede zin. De fossiele energiecrisis is een bijzondere verschijningsvorm van dit algemene probleem².

Duurzaam is Noodzaak

De ontwikkeling van een duurzame energievoorziening is een urgent vraagstuk met het oog op de energievoorziening. Maar het is om nog een reden een urgent probleem. Het opstoken van al die fossiele grondstoffen heeft er in twee eeuwen voor gezorgd dat de mens voor het eerst in de historie het klimaat ingrijpend heeft veranderd. Helaas beschikt de auto van het klimaatbeleid op dit moment alleen nog maar over een gaspedaal, waarmee we de opwarming van de aarde kunnen versnellen. Voor het inbouwen van een koppeling- en rempedaal zijn al wat voorbereidingen getroffen, maar de aanleg moet nog beginnen. De Engelse econoom Isaac Stern heeft onderzocht wat de kosten zijn van de verschillende strategieën voor klimaat-/energiebeleid³. Zijn conclusie: nu beginnen met een ambitieuze transformatie van onze economie is de goedkoopste aanpak, die ongeveer 0,7 procent van het bruto binnenlands product extra kost. 'Goedkoop' is in dit verband een relatief begrip, want voor Nederland zou het dan nog steeds om 4 miljard euro per jaar extra gaan. Met een *laissez faire*-strategie lopen de kosten op tot 12 miljard euro per jaar.

Wat de SP betreft zetten we in op een aanpak waarbij energie- en klimaatbeleid hand in hand gaan, in een bredere strategie om onze economie op een sociale manier te verduurzamen. De hoekstenen voor die strategie zijn de volgende.

- Een internationale aanpak bevorderen. Veel transformatiestrategieën zijn goedkoper als je ze in breder verband uitvoert.
- Tegelijkertijd gewoon zelf beginnen. Nederland behoort wereldwijd tot de koplopers voor wat betreft energieverbruik per hoofd van de bevolking; onze economie is zeer kwetsbaar als onze eigen fossiele voorraden op zijn.
- Een actieve rol van de overheid is de sleutel voor effectief energie- en klimaatbeleid; de belangrijkste sturingsmogelijkheden zijn wetgeving, financiële prikkels (belastingen/vrijstelling, subsidies) en het eigendom van sleutelbedrijven in de energiesector.
- Bij het gebruik van grondstoffen geldt het principe 'de vervuiler betaalt'. Omdat een deel van het energieverbruik een basisbehoefte betreft, moet daarbij de betaalbaarheid goed in de gaten gehouden worden.
- Wij willen het draagvlak voor energie- en klimaatbeleid versterken, onder meer door mensen zelf meer te betrekken bij de uitvoering. De Duitse aanpak (*feed-intarief*) is daarbij een goed voorbeeld, maar ook energiecoöperaties lijken een interessant middel om de bevolking een actieve rol te geven bij de verduurzaming.

Onze aanpak verschilt op veel punten van het kabinetsbeleid. Het kabinet-Balkenende IV leunde bij de elektriciteitsvoorziening bijvoorbeeld op extra kolencentrales, waarvan de CO₂-uitstoot in de toekomst afgevangen en ondergronds opgeslagen moet worden (CCS)⁴. Het kabinet-Rutte zet zijn

kaarten vooral op een groter aandeel kernenergie. Ook dat vinden we onverstandig⁵. De tsunami in Japan heeft geleerd dat ook in een hoogontwikkeld land de gevolgen van een incident met een kerncentrale enorm zijn, waarbij de rekening grotendeels terecht komt bij de bevolking.

In dit artikel ga ik verder in op de klimaatdiscussie en op de vraag hoe de publieke belangen het beste kunnen worden gewaarborgd in de energiesector.

KLIMAATVERANDERING VOOR DUMMIES

Mens en dier gebruiken voor hun stofwisseling zuurstof uit de atmosfeer. Bij dit proces wordt zuurstof omgezet in koolstofdioxide (CO₂). Planten doen precies het omgekeerde: ze groeien op CO₂, waarvan ze de koolstof vastleggen in hun vaste massa en de zuurstof teruggeven aan de atmosfeer. Dit principe heet de koolstofcyclus. Het lijkt op het eerste gezicht een gesloten kringloop.

Bij nadere beschouwing blijkt die kringloop echter nog allerlei zijwegen en voorraadkelders te hebben. Planten zijn zo'n voorraadkelder: als de hoeveelheid planten op aarde toeneemt, wordt er koolstof aan de kringloop onttrokken. Ook voormalige planten, zoals hout in gebouwen en fossiele brandstoffen (turf, bruinkool, steenkool, aardolie en aardgas), houden hun koolstof vast. Tenminste: zolang ze niet verbrand worden of als gas uit de bodem vrijkomen. Ook water kan, onder bepaalde condities, veel CO₂ absorberen. Vooral de diepe delen van de oceanen zijn een enorme buffer van in het verleden geabsorbeerde koolstof.

Het broeikaseffect

Het klimaat op aarde wordt globaal bepaald door het verschil tussen de hoeveelheid energie door instralend zonlicht en de hoeveelheid energie die teruggestraald wordt naar het heelal. De hoeveelheid ontvangen zonne-energie varieert vooral door de afstand tot de zon, die niet altijd hetzelfde is. Tijdens de ijstijden stond de zon wat verder weg dan op dit moment. Je moet je wel realiseren dat deze variatie een proces is met een zeer lange doorlooptijd. Het invallende zonlicht wordt geabsorbeerd door de aarde en vervolgens als infrarood licht weer uitgestraald. De dampkring, die grotendeels bestaat uit een mengsel van zuurstof, stikstof, CO₂ en waterdamp, reflecteert een deel van die infraroodstraling weer terug naar de aarde, waardoor het hier gelukkig een stuk warmer is dan elders in het heelal. **Dat heet het broeikaseffect.**

De precieze hoeveelheid geabsorbeerde warmte is afhankelijk van de samenstelling van de dampkring. CO₂ en methaan reflecteren naar verhouding meer infraroodlicht dan zuurstof en stikstof en worden daarom broeikasgassen genoemd. **Als het aandeel broeikasgassen in de dampkring toeneemt, wordt het warmer.**

En dat is precies wat er gebeurt sinds de industriële revolutie. De stoommachine en later de verbrandingsmotor en de turbine ontketenden een explosieve ontwikkeling van de wetenschap en welvaart, waardoor de wereldbevolking pijlsnel begon te groeien. Door deze combinatie van meer mensen die meer brandstoffen verbruiken, worden de fossiele brandstoffen uit onze koolstof-voorraadkelder in steeds hoger tempo opgestookt, waardoor een groter deel van de totale koolstofvoorraad in de dampkring terecht

komt. Op dit moment wordt ieder jaar ongeveer de voorraad verbrand die in een miljoen jaar tijd gevormd is.

Terugkoppel-effecten

Waarom merken we nu pas het broeikaseffect door het opstoken van de fossiele brandstoffen, terwijl we daar al ruim twee eeuwen druk mee bezig zijn? Dat heeft te maken met de eerder genoemde buffers, die zorgen voor terugkoppel-effecten.

Zo hebben de oceanen de afgelopen eeuwen extra CO₂ geabsorbeerd, waardoor de stijging van de temperatuur op aarde langzamer ging dan je op grond van de verbruikte brandstoffen zou verwachten. Dat heet een negatief (afremmend) terugkoppel-effect. Er zijn echter ook positieve (versnellende) terugkoppel-effecten, al is op dit moment niet precies duidelijk wanneer en in welke mate deze kunnen optreden.

Een voorbeeld daarvan is het vrijkomen van methaangas uit de nu nog bevroren moerassen in het noorden van Rusland en Siberië. Methaan is een nog veel krachtiger broeikasgas dan CO₂. Als die toendra's ontdooien zou dat tot een versnelling van de temperatuurstijging kunnen leiden.

Een ander versnellend effect is het smelten van permanente ijskappen. Witte vlakken reflecteren meer zonlicht dan grijze, bruine of groene vlakken. Als een kleiner deel van de aarde bedekt is met ijs (wit) dan wordt er dus een groter deel van het zonlicht geabsorbeerd, dus wordt het nog warmer.

Een laatste belangrijk positief terugkoppel-effect ligt in het mogelijk vrijkomen van een deel van de CO₂ in de oceanen, als deze warmer worden, golfstromen veranderen en diepe waterlagen getransporteerd zouden worden naar het zeeoppervlak.

Klimaatonderzoek

Sinds 25 jaar coördineert *het International Panel on Climate Change* (IPCC)⁶, een instelling van de Verenigde Naties, de bundeling en weging van de wereldwijde resultaten van klimaatonderzoek. Het IPCC heeft geen eigen wetenschappers in dienst, maar faciliteert slechts wetenschappelijke werkgroepen waarbij tientallen onderzoekers uit vrijwel alle landen betrokken zijn. De werkgroepen selecteren relevante wetenschappelijke publicaties. Om het wetenschappelijke gewicht mee te wegen zijn voor de belangrijkste werkgroep, die zich bezighield met het opstellen van klimaatscenario's, alleen publicaties meegewogen die gepubliceerd waren in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften, dan wel op een andere manier 'peer-reviewed' waren. De resterende verschillen in onderzoeksresultaten zijn vertaald naar onzekerheidsmarges/bandbreedtes in conclusies en aanbevelingen.

De laatste integrale analyse van het IPCC stamt uit 2007. In dat jaar zijn drie samenhangende rapporten gepubliceerd.

- **Werkgroep I: Physical science basis** behandelde de feitelijke klimaatverandering in de afgelopen eeuwen, de invloed van mens en natuur op het klimaat, fysische mechanismen rond klimaatverandering en gaf een prognose van de klimaatverandering in de nabije toekomst op basis van een aantal scenario's.

- **Werkgroep II: *Impacts, Adaptation and Vulnerability*** beschreef de effecten van de klimaatverandering op de kustgebieden, het ecosysteem, land- en bosbouw, industrie, wonen en gezondheid.
- **Werkgroep III: *Mitigation of climate change*** verkende de mogelijkheden om de klimaatverandering te beïnvloeden door beleidswijzigingen, in de vorm van zes scenario's.

Het cruciale 'alarmistische' element in de analyse van de laatste IPCC-rapporten is de stelling dat de emissie van broeikasgassen zodanig verminderd moet worden dat de temperatuurstijging in de komende eeuw minder dan twee graden bedraagt, anders zou er door positieve terugkoppeling een grote extra temperatuurstijging kunnen volgen met rampzalige gevolgen voor het klimaat in grote delen van de wereld.

Klimaatverandering: wat kun je er aan doen?

De strategieën voor klimaatbeleid vallen uiteen in het bestrijden van de waarschijnlijke oorzaak van het probleem (mitigatie) en de aanpassing van de economie aan de gevolgen van klimaatverandering (adaptatie).

Voorbeelden van mitigatiebeleid zijn: energiebesparing, omschakeling naar duurzame energie, vermindering van het energieverbruik door het vergroenen van belastingen. Voorbeelden van adaptatiebeleid zijn: de voorstellen voor de toekomstige waterveiligheid en watervoorziening in Nederland van de Deltacommissie, ontwikkeling van gewassen en landbouwmethoden die toe kunnen met minder water, aanpassing van de bouwvoorschriften aan warmere en drogere zomers.

Het is overigens een misverstand om te denken dat als we maximaal inzetten op het aanpakken van de oorzaak, we verder niets hoeven te doen. De gevolgen van het broeikas-effect door de fossiele economie zullen ook bij een spoedige trendbreuk nog lang doorwerken in het klimaat. Dus ook dan zal geïnvesteerd moeten worden om ons voor te bereiden op de nieuwe omstandigheden.

Klimaatseptici

Na kritiek van klimaatseptici op de analyses van de IPCC-werkgroepen en beschuldigingen van manipulatie van gegevens hebben de Verenigde Naties onlangs een wetenschappelijk comité onder leiding van KNAW-voorzitter Robbert Dijkgraaf de werkwijze van het IPCC laten onderzoeken. Conclusie van dit comité was dat de werkwijze van het IPCC op een aantal punten verbeterd kan worden, maar dat de belangrijkste conclusies en de opgestelde scenario's de huidige kennis over het klimaat goed samenvatten.

Desondanks is niet uit te sluiten dat klimaatseptici op onderdelen van hun kritiek in de toekomst gelijk zullen krijgen. Het ecosysteem is namelijk een complex geheel, er worden nog maar enkele decennia intensieve en diepgaande metingen verricht en voor veel terugkoppelmechanismen is het begrip nog onvolledig. Naarmate de tijd voortschrijdt, zal het inzicht groeien, waarbij de kans bestaat dat een deel van de huidige analyse bij het oud papier kan.

Juist om die reden kiest de SP voor een klimaatbeleid dat is gebaseerd op 'no regret'-maatregelen. Energiebesparing en meer duurzame energieproductie verminderen onze

afhankelijkheid van fossiele energie. Dat is ook nuttig als het klimaat zich anders ontwikkelt dan we nu denken.

DE BORGING VAN PUBLIEKE BELANGEN IN DE ENERGIESECTOR

In het eerste deel van dit artikel heb ik onze uitgangspunten voor het formuleren van energie- en klimaatstandpunten geformuleerd. In het vervolg geef ik aan hoe dit is uitgewerkt in onze standpunten met betrekking tot de taken van de overheid, in Nederland en Europa. De leveringszekerheid, veiligheid, duurzaamheid en betaalbaarheid van de energievoorziening zijn publieke belangen die de overheid niet aan de markt kan overlaten⁷.

Private partijen zullen niet investeren in voorzieningen die essentieel zijn voor de leveringszekerheid als ze een lager rendement hebben dan hun aandeelhouders nodig vinden. Zonder wetgeving die dat afdwingt of financiële prikkels die dat aantrekkelijk maken, geldt hetzelfde voor duurzame energie. Een ander voorbeeld is de bescherming van consumenten in een geliberaliseerde markt: energiebedrijven proberen klanten te trekken met contracten die voor niet-professionals niet te doorgronden zijn, waardoor die pas achteraf ontdekken dat goedkoop duurkoop is. Dankzij de SP komt er een standaardcontract dat aangeboden moet worden door alle energiebedrijven en dat vooraf goed-gekeurd is door de consumentenorganisaties.

Wetten in plaats van convenanten

Wij zijn groot voorstander van het vastleggen van beleid in wetten, in plaats van convenanten (vrijwillige afspraken). De belangrijkste reden daarvoor is de vrijblijvendheid van convenanten. De Rotterdamse hoogleraar empirische economie Elbert Dijkgraaf – inmiddels Tweede Kamerlid voor de SGP – onderzocht de effectiviteit van 200 milieu- en energieconvenanten in 24 geïndustrialiseerde landen. Zijn team bekeek de uitkomst van de convenanten en berekende de situatie zonder convenant en het effect als de overheid haar ambities in wetgeving had vastgelegd. Volgens Dijkgraaf kan de overheid beter haar toevlucht nemen tot wetgeving of belasting heffen. 'Er is geen bewijs dat convenanten een positief effect hebben gehad'⁸. Een voorbeeld daarvan is het convenant 'benchmarking energie-efficiency' uit 1999, waarin de grote bedrijven met toenmalig VVD-minister Annemarie Jorritsma overeenkwamen dat ze geen energiebelasting hoefden te betalen als ze per jaar gemiddeld 1,3 procent minder energie per eenheid product zouden gebruiken. In werkelijkheid⁹ was de besparing over de periode 1999-2007 slechts 0,5 procent per jaar.

Energiebedrijven in handen van overheid

Veel energie wordt getransporteerd door netwerken die een natuurlijk monopolie vormen. Bij privaat eigendom zou dreigend misbruik van dit monopolie complexe wetgeving en intensieve controle op de handhaving noodzakelijk maken. Om die reden vindt de SP dat elektriciteits-, gas- en warmtenetwerken (voor zover ze zijn bestemd voor de levering aan derden) eigendom moeten zijn van de overheid. Hetzelfde geldt voor strategische voorzieningen die samenhangen met netwerken, zoals ondergrondse gasopslag ten behoeve van piekverbruik in

de winter. De regering-Rutte is juist van plan om de landelijke netbeheerders TenneT (elektriciteit) en GTS/Gasunie deels te privatiseren. De SP was overigens als enige partij tegen de overname van twee grote Duitse netwerken door respectievelijk Gasunie en TenneT. Dat is te vergelijken met de Duitse overheid die de Nederlandse autowegen zou exploiteren: onlogisch uit het oogpunt van het bundelen van baten en lasten in één hand. Met de privatisering¹⁰ van NUON en Essent is het grootste deel van de Nederlandse productie- en distributiebedrijven weggegeven aan de markt (zie pagina 15 in deze Spanning). De twee laatste publieke bedrijven Eneco (Zuid-Holland, Utrecht) en Delta (Zeeland, West-Brabant) bedienen nog slechts regionale markten. Wij zijn voorstander van bundeling van deze bedrijven tot één sterk, landelijk opererend publiek alternatief voor de commerciële energiebedrijven.

Vergroening belastingstelsel

De SP is voorstander van de vergroening van ons belastingstelsel: de vervuiler betaalt. Bij een goede uitwerking van dit beginsel voor de energiesector zou het ook relatief gunstig uitwerken voor huishoudens met lagere inkomens. Dat bleek bijvoorbeeld bij de doorrekening van het energie- en klimaatscenario *Green4Sure*¹¹, ontwikkeld door de milieubeweging en de vakbonden. De verklaring is simpel: rijke mensen verbruiken (veel) meer energie dan arme mensen. Die zijn gewend om het zuinig aan te doen. De Nederlandse fiscale praktijk staat – in tegenstelling tot wat vaak gesuggereerd wordt – op gespannen voet met het uitgangspunt ‘de vervuiler betaalt’. Zo betalen grootverbruikers van elektriciteit 200 keer minder energiebelasting per kWh elektriciteit dan een huishouden, terwijl zij door hun schaalgrootte juist efficiënter aan energiebesparing zouden kunnen doen.

De opbrengst van onze bodemschatten hoort toe aan de bevolking

Als de exploitatie van bodemschatten wordt overgelaten aan de markt, dient het rendement op deze activiteiten begrensd te worden. Dat is op dit moment niet het geval. De Slochteren-deal waarbij Shell en Esso 50 procent in handen kregen van de Gasunie (inmiddels afgesplitst) was een goudmijn voor deze bedrijven. En twee jaar geleden weigerde minister Maria van der Hoeven nog om de maximale winst van de exploitanten van kleine gasvelden op de Noordzee te beperken in ruil voor een hogere fiscale investeringsaftrek.

Onderzoek publiek gefinancierd

De SP vindt dat de overheid publiek gefinancierd onderzoek moet aanjagen, waarmee een basis gelegd wordt voor innovatie en Research & Development (R&D) bij de bedrijven. De universiteiten, TNO en de NWO-organisaties hebben een veel ruimere horizon dan het bedrijfsleven, waar R&D binnen enkele jaren rendement moet opleveren. Ook kunnen (semi)publieke onderzoeksinstituten maatschappelijke thema's meenemen, die voor bedrijven commercieel niet interessant zijn. Het kabinet-Rutte wil juist bezuinigen op publiek gefinancierd onderzoek. In plaats daarvan krijgen bedrijven die zelf R&D (laten) uitvoeren meer belastingaftrek. Duitsland is een voorbeeld van een succesvol innovatiebeleid voor de energiesector. Een stevig publiek onderzoeksprogramma in combinatie met een eenduidig, wettelijk verankerd beleid voor de levering van duurzame energie zorgde ervoor dat er in Duitsland aan het eind van 2009 bijna 350.000 mensen werkten in de duurzame energiesector¹². In Nederland waren dat er toen ruim 10.000; gecorrigeerd naar grootte zes keer zo weinig.

Overheid dient voorbeeld te geven

Ten slotte vinden wij dat de overheid op het gebied van energie/klimaat een belangrijke *voorbeeldfunctie* heeft. Je kunt moeilijk verwachten dat de inwoners van ons land massaal geld steken in energiebesparing en zonnepanelen op hun dak, als het kabinet vooral druk is met vergunningen voor kerncentrales en de minister-president tijdens zijn verkiezingscampagne rondbazuïnt dat windmolens op subsidie draaien. Dat staat overigens haaks op de werkelijkheid: juist het fossiele energiegebruik van industrie en landbouw wordt zwaar gesubsidieerd door de overheid¹³.

Internationale aanpak

Energie en klimaat zijn bij uitstek internationale thema's. De prijzen van energie worden op de wereldmarkt bepaald. Grote industrieën produceren ook voor de wereldmarkt. Nationaal beleid zonder afstemming met de omgeving zal al snel leiden tot allerlei ongewenste grenseffecten. Ook zijn de kosten van verduurzamingsmaatregelen lager naarmate meer landen dezelfde strategie volgen. De SP is er daarom voor om, waar mogelijk, duurzaamheidsbeleid op een hoger schaalniveau te regelen.

De Europese Unie is verantwoordelijk voor het stellen van eisen aan de energiezuinigheid van motorvoertuigen, huishoudelijke en professionele apparaten. Dat is logisch, omdat auto's en tv's in veel verschillende landen verkocht worden. Helaas is het tempo waarmee de strengere eisen ingevoerd worden als gevolg van bureaucratie en de tegenlobby van fabrikanten te langzaam. De SP is er daarom voor dat EU-lidstaten in hun nationale wetgeving strengere eisen mogen stellen.

Voor de grote energieverbruikers (industrie, elektriciteitsproducenten, grote glastuinbouwbedrijven) heeft de Europese Unie tien jaar geleden een systeem van emissiehandel (ETS) ingevoerd. De essentie van het systeem is dat er een – jaarlijks te verlagen – emissieplafond voor de sector als geheel wordt vastgesteld, maar dat bedrijven onderling emissierechten kunnen verhandelen. Een bedrijf dat investeert in energie-efficiency of duurzame energieproductie en daardoor rechten overhoudt, kan deze verkopen aan een bedrijf dat dit niet doet en daardoor rechten tekort komt. De SP onderschrijft de ratio van het emissiehandelsysteem, maar wij ageren wel tegen een aantal gebreken in de uitwerking, die ervoor zorgen dat het systeem nog niet optimaal functioneert. Allereerst zouden de emissierechten niet weggegeven, maar geveild moeten worden. De opbrengst van de veiling zou voor het grootste deel teruggegeven moeten worden aan de bedrijven die binnen het ETS vallen, in de vorm van subsidies voor investeringen in energiebesparing en duurzame energie. Zo wordt een vliegwieleffect bereikt, waarmee de transformatie van de grootverbruikers in duurzame richting versneld wordt. Ook hun concurrentiekracht is daarmee gediend, want Europa is een netto energie-importeur, wat de positie van deze bedrijven ondermijnt.

De SP was – en is nog steeds – tegenstander van de liberalisering van de energiemarkt voor gas- en elektriciteit, die is afgedwongen door de Europese Unie. Deze Europese richtlijn was destijds de directe aanleiding voor de splitsing van de Nederlandse energiebedrijven, gevolgd door de privatisering van NUON en Essent. Wij vinden dat lidstaten zelf moeten kunnen beslissen of ze een geïntegreerd

energiebedrijf (=netwerk + productie + levering) toestaan of niet. In een aantal lidstaten is de richtlijn overigens veel minder radicaal uitgevoerd dan in Nederland, waardoor ze hun thuismarkt afschermen, terwijl de Nederlandse energievoorziening inmiddels grotendeels in handen is van Duitse (RWE, E.on), Franse (Electrabel/GDF Suez) en Zweedse (Vattenfall) bedrijven.

Positief staan we tegenover het plan van de EU om een bodem te leggen in de energiebelasting, waardoor een *race to the bottom* wordt voorkomen. Tevens zou dat meer ruimte bieden om een eind te maken aan de schandalig ongelijke behandeling tussen de Nederlandse huishoudens en de grootverbruikers, die altijd gemotiveerd is met het argument dat elders in Europa de belastingen (nog) lager zijn. De SP pleit ervoor om de bilaterale samenwerking met Duitsland en andere landen op het gebied van energiebeleid te intensiveren. Duitsland is onze grootste handelspartner, en heeft de afgelopen tien jaar spectaculaire resultaten geboekt op het gebied van groei van de duurzame energieproductie. Het Duitse parlement heeft in juni met een overweldigende meerderheid besloten tot de *Atomausstieg* en een ambitieus programma voor de versnelling van de duurzaamheidsagenda. Wat ons betreft zou waar mogelijk wetgeving op elkaar afgestemd moeten worden. De verhoging van de accijnzen op motorbrandstoffen (in combinatie met de motorrijtuigbelasting en BPM) wordt ook een stuk eenvoudiger als we het samen met de Duitsers doen. Ten slotte zijn wij voorstander van een gemeenschappelijk Nederlands-Duits nutsbedrijf (evt. ook met de Scandinavische landen en Groot-Brittannië) dat de zware hoogspannings- en gasleidingen in de regio gaat beheren. Uitbouw van deze netwerken is een belangrijke voorwaarde voor de groei van duurzame energie, vooral de ontwikkeling van windparken op de Noordzee.

Deze maand vond in Durban de jaarlijkse klimaatconferentie plaats, onder verantwoordelijkheid van de Verenigde Naties. In 2007 ben ik aanwezig geweest bij de conferentie van Bali, in 2009 bij die van Kopenhagen. Dat heeft me geleerd dat het bereiken van overeenstemming over een wereldwijde klimaataanpak uiterst lastig is. Dat komt door de grote tegenstellingen tussen een aantal blokken: de rijke landen (waaronder Nederland), met een energieverbruik per hoofd van de bevolking dat meer dan een factor 5 hoger is dan het gemiddelde van de wereld; de Aziatische tijgers als China en India, die in absolute emissies tot de top behoren maar per hoofd van de bevolking ver onder Europa en de VS liggen; en de arme ontwikkelingslanden die op dit moment vooral wingewest zijn voor de rijke landen en de Aziatische tijgers, op zoek naar steeds schaarsere grondstoffen.

Toch is het belangrijk om te blijven investeren in wereldwijde samenwerking op dit terrein, in de eerste plaats op de terreinen onderzoek, monitoring en het verspreiden van kennis over effectief beleid. Die hopelijk ook zo snel mogelijk tot tastbare resultaten leidt op het gebied van emissies en het behoud van schaarse ecosystemen.

Dit artikel is een vervolg op 'Twee problemen voor de prijs van één', Spanning 5/2009; dit artikel staat op sp.nl, rubriek publicaties-Spanning.

- 1 Jo Hermans, *Energie survival gids. Inzicht in energie en uitzicht op de toekomst*, uitgeverij Betatext 2008, 192 p.
- 2 Een belangrijk fundament voor de strategie met betrekking tot duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen is het rapport 'Our common future' van de commissie onder voorzitterschap van Gro Harlem Brundtland, Verenigde Naties, 1987, zie op un-documents.net/wced-ocf.htm.
- 3 Isaac Stern, 'The Economics of Climate Change', in: *The Stern review*, Januari 2007.
- 4 'CO₂-opslag: water naar de zee dragen', Spanning 10/2010.
- 5 'Tweede kerncentrale Borssele, een kortzichtige investering', Spanning 10/2010.
- 6 Alle rapporten van het IPCC zijn digitaal toegankelijk via ipcc.ch.
- 7 'Het borgen van publiek belang', Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), 2001; een overzicht van effectieve strategieën om de publieke belangen te borgen, zowel in situaties waarin taken aan de markt worden overgelaten, als wanneer die taken worden uitgevoerd door een (semi)overheid.
- 8 Prof.dr. E.D. Dijkgraaf, 'Bewijzen beleid baat', *Oratie Erasmus Universiteit*, 13 oktober 2009, zie eur.nl/nieuws/detail/article/14032/.
- 9 'Grootverbruikers energie: geen energiebelasting, nauwelijks energiebesparing', *RTL Nieuws* 17 juli 2010.
- 10 Recent onderzochten drie medewerkers van de TU Delft de effecten van de liberalisering/privatiseringen in de energiesector, het openbaar vervoer en de zorg: Willemijn Dicke, Wijnand Veeneman en Bauke Steenhuizen, *Graaiers of redders*, uitgeverij Atlas, 2011.
- 11 'Green4Sure, het groene energieplan; achtergrond-rapport', Publicatienummer: 07.3189.15c, CE-Delft, mei 2007.
- 12 Raad voor de Leefomgeving, 'Remmen los; Advies over versnelling van de transitie naar een duurzame energiehuishouding in Nederland', oktober 2011, p. 7, zie rli.nl/publicaties/2011/advies/remmen-los.
- 13 Planbureau voor de Leefomgeving, Milieuschadelijke subsidies, Publicatienummer 500209001, 14 september 2011. Vrijstelling van energiebelasting voor grootverbruikers kost €1845 miljoen/jaar, vrijstelling van accijns en lagere tarieven voor luchtvaart, landbouw en scheepvaart kost jaarlijks €2600 miljoen; daar staat tegenover dat particulieren en het MKB als ze collectief duurzame energie opwekken voor eigen gebruik desondanks over hun eigen opgewekte stroom energiebelasting moeten betalen.

DOOR TWEDE KAMER AANGENOMEN SP-VORSTELLEN ENERGIE/KLIMAAT

November 2011

De isolatie-eis voor dak, gevel en vloer van nieuwbouwwoningen wordt aangescherpt. Op 60.000 nieuwe huizen per jaar betekent dat een besparing van tien miljoen kuub gas.

Februari 2011

De controle op het bijmengen van biobrandstoffen wordt verbeterd, door de samenstelling niet alleen op basis van papieren verantwoording te controleren, maar ook steekproefsgewijs te bemonsteren. Die controle is hard nodig om na te gaan of de bijgemengde biobrandstof voldoet aan de duurzaamheidscriteria en daarnaast natuurlijk om vast te stellen of bedrijven écht voldoen aan hun bijmengverplichting.

December 2010

De eisen aan de externe veiligheid van windmolens in de nabijheid van autowegen en spoorlijnen worden aangescherpt. Eerder was ook al een voorstel van de SP om een aparte nachtnorm in te voeren voor de geluidsemisatie van windmolens overgenomen.

November 2010

Bij verhuizing of switchen van energieleverancier moet voortaan de meterstand eenduidig worden vastgelegd, door opname of ondertekende opgave door de klant. Aanleiding voor de motie is het groot aantal geschillen over meterstanden bij mutaties.

November 2010

Het privacy- en securityregime voor warmte- en koudemeters wordt gelijkgetrokken met dat voor elektriciteits- en gasmeters.

Oktober 2009

De Tweede Kamer krijgt meer te zeggen over de uitwerking van de Kernenergiewet. In het wetsvoorstel was de uitwerking een bevoegdheid van de minister.

Maart 2009

Een motie van de SP is de aanleiding voor het aanscherpen van de fiscale aftrekmogelijkheden bij het overnemen van bedrijven met geleend geld. Aanleiding is de overname van NUON door Vattenfall. Door het Nederlandse fiscale stelsel worden tientallen procenten van de overnamesom van € 10 miljard betaald door de belastingbetaler.

ANDERE RECENTE VORSTELLEN VAN DE SP

November 2011

Stel de productie van duurzame energie voor eigen gebruik (ook als productie en gebruik niet op dezelfde locatie plaatsvinden) vrij van energiebelasting. Dit zou een enorme stimulans zijn voor coöperatieve verenigingen en het MKB die willen investeren in duurzame energieproductie. De fiscale kosten van de maatregel worden gedekt door het verhogen van de – zeer lage – energiebelasting voor grootverbruikers.

November 2011

Differentieer de OZB op basis van energielabel. Dit maakt het aantrekkelijker om te investeren in energiebesparing in bestaande gebouwen. De OZB wordt betaald door de eigenaar, voor huurders pakt deze maatregel zeer gunstig uit. Eigen woningbezitters met een laag inkomen krijgen een steuntje in de rug door middel van een laagrentende lening. Ook wordt het collectief aanpakken van woningcomplexen bevorderd, wat de kosten met minstens 25 procent verlaagt.

INTERVIEW MET DONALD POLS VAN HET WERELD NATUUR FONDS 'LATEN WE ONS RICHTEN OP DE ZAKEN DIE ECHT EEN VERSCHIL MAKEN'

Tekst: Sjaak van der Velden

Het bereiken van de Kyoto-doelstellingen is voor velen een bijna heilige noodzaak om tot een duurzamere wereld te komen. Onlangs gooide de voorzitter van het Wereld Natuur Fonds echter de knuppel in het hoenderhok. Omdat veel mensen de klimaatdiscussie niet meer kunnen volgen, roept hij op om meer naar de noden en belangen van mensen in het hier en nu te kijken.

In juni beweerde je dat we het Kyoto-protocol niet moeten verlengen. Mensen snappen het toch niet en de doelstellingen staan zo ver weg dat ze er niet meer warm voor lopen. Dat werd niet door iedereen in dank aanvaard.

'Het gaat me niet zozeer om het al dan niet verlengen van Kyoto. Kyoto heeft op technisch gebied veel goeds gedaan. Waar het om gaat is effectief klimaatbeleid. Het huidige internationale klimaatbeleid bereikt niet waar het voor is opgezet: terugdringen van broeikasgassen. Effectief beleid moet aansluiten bij de noden en belangen van mensen in het hier en nu. Kyoto en klimaatbeleid in het algemeen zijn afgedreven van de samenleving en in toenemende mate het speeltje geworden van een kleine groep wetenschappers en experts. Bij die laatste horen helaas ook veel non-gouvernementele organisaties (ngo's). Door de verwetenschappelijking van het beleid mobiliseer je je eigen tegenstand. Mensen vinden immers terecht dat hun toekomst niet door een beperkte elite bepaald mag worden. Bovendien is politiek de afweging van belangen, waarvan klimaat er maar een is. Je mag niet klimaatverandering verabsoluteren alsof het boven alle andere belangen gaat.

Door de focus te leggen op CO₂, zoals Kyoto doet, de-politiseer je het beleid. Dit ontkent de werkelijkheid, aangezien klimaat- en energiebeleid ook consequenties hebben voor de verdeling van macht en middelen. Er zijn winnaars en verliezers, sommigen in de samenleving zullen de kosten betalen en anderen zullen erop vooruitgaan. Door deze werkelijkheid te benoemen, kun je er voor zorgen dat de kosten en baten op een eerlijke wijze worden verdeeld. De reacties waren gemengd. Ik stond versteld van de vele positieve reacties. Mensen herkennen de noodzaak tot een nieuwe aanpak. Er zijn echter ook veel negatieve reacties, vooral van de kant van de fossiele energie-industrie. Die krijgt onder het huidige CO₂-beleid vrijstelling voor de uitstoot van CO₂ en ziet een groei van hernieuwbare energie als een bedreiging van haar positie.'

Je alternatief was een verdere stimulans van duurzame energie waar mensen zelf wel iets aan kunnen doen – zoals via zonnepanelen. Als we het energie- en klimaatprobleem dichterbij de burgers willen brengen, moet dat aanschaffen van bijvoorbeeld zonnepanelen dan op microniveau?

'Op Nederlands niveau kun je het samenvatten als "16 miljoen partners". Hanteer als uitgangspunt bij het beleid dat de burger partner is in beleid, niet object van beleid. Dat betekent onder andere dat het energiebeleid aantoonbaar de welvaart moet laten groeien in de vorm van banen en nieuwe economische bedrijvigheid, maar ook decentrale energieproductie door zonnepanelen op daken, energie uit

mest door boeren laten winnen, en windenergie-coöperaties. Deze aanpak staat haaks op het huidige overheidsbeleid. Een aantal voorbeelden: momenteel worden de mogelijkheden om zelf energie te produceren sterk beperkt door de overheid. Heb je zelf geen dak dat geschikt is voor een zonnepaneel of wil je juist veel zonnepanelen op je dak dan wordt het financieel zeer onaantrekkelijk gemaakt. Het huidige beleid richt zich vooral op het versterken van de positie van grote elektriciteitsbedrijven. Het zwaartepunt van het beleid ligt op het bijstoken van afval in kolencentrales als zogenaamde biomassa. De commitment van minister Verhagen voor kernenergie komt vooral buitenlandse bedrijven ten goede. Nederland heeft immers geen sterke kernenergie-industrie. De expertise en technologie moeten dus van buiten ingekocht worden.

Het WNF pleit ervoor om aan te sluiten bij de kracht die aanwezig is in de Nederlandse samenleving. Zo zijn er momenteel meer dan driehonderd duurzame energiebedrijven actief in Nederland, die technieken van wereldformaat ontwikkelen. Vorig jaar nog is zo'n bedrijf, Darwind, producent van een revolutionair type offshore windmolens, door de Chinezen opgekocht. Het merendeel van deze bedrijven behoort tot het midden- en kleinbedrijf, dat een actieve rol in lokale gemeenschappen speelt en waarde toevoegt aan de Nederlandse economie. Mijn oproep aan de overheid is dan ook: richt je op de kracht die in Nederland aanwezig is, stel je ten doel om deze bedrijven te laten groeien. Dit is de meest effectieve manier om klimaatverandering te bestrijden. We hebben met industrieoepel FME uitgerekend dat de groei van deze bedrijven in vijf jaar 130 megaton aan CO₂ kan reduceren – dat is zes keer meer dan Nederland in Kyoto heeft afgesproken als reductiedoel.'

Kunnen zonnepanelen en andere vormen van duurzame energieopwekking zorgen voor voldoende energie om aan de vraag te voldoen? Loop je dan niet het risico dat je wat marginaal zit te fröbelen om paar procentjes? De rest moet toch uit olie, kolen en gas komen?

'Een berekening in opdracht van het WNF door gerenomeerd onderzoeksbureau Ecofys laat zien dat in 95 procent van de wereldwijde energiebehoefte in 2050 kan worden voorzien door momenteel beschikbare hernieuwbare energietechnieken, op voorwaarde dat we ook energie besparen. Nu al kunnen we in de totale elektriciteitsbehoefte van Nederlandse huishoudens voorzien door het geplande windmolenpark op de Noordzee. Slechts zeven procent van de oppervlakte van de Noordzee kan in de totale Europese elektriciteitsbehoefte voorzien met windenergie.'

Is kernenergie een optie voor je?

‘Nee. Naast het feit dat de risico’s moeilijk beheersbaar zijn en er nog geen oplossing is voor het afval, is het een van de duurdere vormen van elektriciteitsopwekking. Nu al is windenergie op het land goedkoper dan kernenergie en tegen de tijd dat een kerncentrale is afgebouwd – het duurt ongeveer tien jaar – zijn veel vormen van hernieuwbare elektriciteit goedkoper dan kernenergie. Dan moet je je afvragen wat voor soort maatschappij kernenergie vooronderstelt. Gezien de grote veiligheidsrisico’s gaat kernenergie gepaard met centralisering van gezag, beperking van de democratische controle en verhoogde militarisering. Bovendien is kernenergie van marginaal belang voor het wereldwijde energievraagstuk. Zelfs voorstanders van kernenergie verwachten niet dat meer dan 15 procent van de totale energiebehoefte van kernenergie zal komen. Laten we ons richten op de zaken die wel een verschil kunnen maken en niet verzanden in stokpaardjes.’

De discussie over milieu en klimaat staat al een tijdje minder prominent op de agenda dan een paar jaar geleden. Dat komt natuurlijk door de economische crisis. Mensen zijn bang voor hun directe bestaan en minder bezig met problemen die verder weg liggen. Spelen er ook nog andere factoren een rol?

‘Maatregelen tegen klimaatverandering en voor hernieuwbare energie passen in een visie waarin het waarborgen van gemeenschappelijke belangen een belangrijke plaats heeft. Dit staat haaks op de dominante politieke ideologie van het dogmatische vrijemarktdenken en neoliberalisme. Mensen worden aangemoedigd keuzes te maken op basis van kortetermijn-eigenbelang. Daar past niet bij te denken aan de gevolgen van klimaatverandering op de natuur, op mensen in andere continenten en al zeker niet op de volgende generaties.

Maatregelen nemen tegen klimaatverandering past niet bij een terugtrekkende overheid. Klimaatverandering is een voorbeeld van marktfalen dat alleen opgelost kan worden door actief ingrijpen door de overheid. Daar is momenteel niet veel plaats voor in het Nederlandse debat. De rol van de gevestigde fossiele energiebelangen moet ook niet onderschat worden. Illustratief is dat de laatste twee adviescommissies die in opdracht van de overheid moesten adviseren over de energietoekomst allebei werden geleid door CEO’s van Shell. Het ministerie van Financiën vreest bijvoorbeeld ook een daling in gasbelastinginkomsten indien mensen massaal zouden overstappen op hernieuwbare energie. Ze dwarsbomen daarom veel maatregelen. Ik vind dat de milieubeweging echter ook de hand in eigen boezem mag steken. We hebben de discussie over de hoofden van mensen heen gevoerd. Liever aanwezig bij grote conferenties op exotische bestemmingen of een afspraak met een hoge ambtenaar dan oplossingen ontwikkelen voor mensen dichtbij. Ik zie een belangrijke taak weggelegd voor de natuur- en milieubeweging om kritisch naar zichzelf te kijken en te werken aan een aanpak waarin burgers centraal staan.’

Hoe kun je mensen weer enthousiast maken voor het onderwerp? Uiteindelijk is de aanschaf van zonnepanelen nog steeds duur en vooral een individuele investering in de toekomst.

‘Ik pleit voor de “ijzeren wet van klimaatbeleid”. Beleid wordt alleen uitgevoerd als het aantoonbaar bijdraagt aan

het verbeteren van de positie van mensen in het hier en nu. Dat betekent een groei in banen, een groei in welvaart, en een groei in de eigen zelfstandigheid. Dat kan bijvoorbeeld doordat je zelf je energie opwekt door zonnepanelen op je dak of participatie in een wind- of zonne-energiecollectief. In de Rotterdamse wijk Heijlplaat werken we met Eneco aan zo’n project. We willen met de bewoners een klimaatneutrale wijk realiseren door: energie te besparen door huizen te isoleren; energiebesparing te stimuleren en belonen; en lokale energieopwekking met een vorm van eigen beheer. De overheid moet ten eerste de burger als partner benaderen. Duitsland laat zien hoe dat kan. Ga de grens over en je ziet meteen op bijna ieder dak zonnepanelen. De Duitse overheid plaatst de burger centraal door burgers te belonen voor het opwekken van hernieuwbare energie. Daarnaast geeft de overheid deelnemers langetermijnzekerheid door hun inkomsten te garanderen. Ten tweede moet de overheid optreden als zogenaamde *launching customer*, de eigen inkoopkracht gebruiken om hernieuwbare energie en energiebesparende producten in te kopen.

En als laatste moeten er grootschalig projecten worden uitgerold waarin Nederland een concurrentievoordeel heeft ten opzichte van andere landen. Denk aan een nationale campagne om huizen te isoleren of mestvergisters om biogas op te wekken op boerderijen. Zo creëer je banen, reduceer je broeikasgassen en stimuleer je de creativiteit om klimaatoplossingen te ontwikkelen.’

Door rechtse politici – en de gedoogpartner in het kabinet-Rutte is daar het duidelijk in – worden milieuactivisten weggezet als wereldvreemde luchtfietsers. Hoe kun je dat beeld kantelen?

‘Als WNF hebben we het geluk dat we ook zonder de overheid relevante partners kunnen vinden. De overheid kan de omslag naar hernieuwbare energie hooguit vertragen, maar is internationaal te klein om de groei te stuiten. We werken daarom samen met partijen uit het bedrijfsleven waarvoor de omslag naar hernieuwbare energie een gegeven is waar ze zelf een rol in willen spelen. Zo hebben we met Eneco afgesproken om hun productie van hernieuwbare energie in drie jaar te verdubbelen. Met KPN hebben we afgesproken dat zij hun totale elektriciteitsverbruik zal vergroenen met stroom uit Nederland. Aangezien zij 1 procent van het Nederlandse stroomgebruik voor hun rekening nemen is dat een substantiële groei van hernieuwbaar, dat momenteel op 9 procent staat. Met de Rabobank ontwikkelen we financieringsmodellen om investeringen in hernieuwbaar substantieel te doen groeien. Zo hebben we onder meer een investeringsfonds voor Nederlandse klimaatoplossingen opgericht. Met FME, de koepel van de Nederlandse maakindustrie, hebben we een actieplan opgesteld met als doel dat Nederland binnen vijf jaar bij de wereldtop behoort op het gebied van de schone energie-industrie. Ik voorspel dat dit het laatste anti-hernieuwbare energie-kabinet is in Nederland. De groeiende energieschaarste en volatiele prijzen dwingen het bedrijfsleven te zoeken naar alternatieven. Zelfs rechtse partijen kunnen dit niet langer negeren.’

EEN THEMA VOOR DE 21E EEUW: VAN 'OPMAAKENERGIE' NAAR DUURZAME ENERGIE

Tekst: Evert Wesker, onderzoeker bij Shell Global Solutions

Foto: arkel/Hollandse-Hoogte

Biobrandstoffen in de Botlek.

Ongeveer tien jaar geleden kwam ik een lijstje tegen waarin een aantal algemene wereldthema's c.q. problemen werden opgesomd: 1. Energievoorziening 2. Watervoorziening, 3. Voedselvoorziening 4. Milieu / uitputting natuurlijke (hulp)bronnen / klimaat 5. Levenspeil / welvaart 6. Gezondheidszorg 7. Gewelddadige conflicten 8. Onderwijs 9. Bevolkingsbeleid (denk in het bijzonder aan de positie van vrouwen) 10. Lokaal zelfbeschikkingsrecht c.q. democratie. De energievoorziening staat bovenaan en wie er even over door denkt ziet gemakkelijk in waarom dat zo is. De andere punten zoals water en voedselvoorziening, uitputting van natuurlijke hulpbronnen (denk bijvoorbeeld aan ontbossing als mensen geen andere brandstof hebben) en het levenspeil, de kwaliteit van het bestaan, hangen er ten nauwste mee samen. Als het daar fout gaat, komt er van de daaropvolgende punten helemaal niets meer terecht.

Wie zich verdiept in het verloop van de olieproductie ziet dat, ondanks de sinds 2000 sterk gestegen prijzen, de conventionele olieproductie vanaf 2004 vrijwel gelijk is gebleven. Om aan de toenemende vraag te voldoen zijn voor een deel aardgascondensaat, non-conventionele zeer zware olie en biobrandstof aangewend (zie: *BP Statistical Review of World Energy*, June 2011).

De piek in de conventionele olieproductie is in zicht, ja, is misschien zelfs al gepasseerd. Wat overblijft, is moeilijker winbare olie. Voor aardgas geldt een soortgelijk verhaal, al zit de piek daarvan nog iets verder in de toekomst. Zelfs de relatief gemakkelijk hoeveelheid winbare kolen is bepaald niet onuitputtelijk. Recente studies (zoals van de Energie Watch Group uit 2007) hebben zeer aannemelijk gemaakt

dat dergelijke kolenvoorraden aanzienlijk kleiner zijn dan vaak wordt opgegeven.

Als men op de huidige voet zou doorgaan, dan komt het moment – en dat is dichterbij dan menigeen lief is – dat men naar niet-conventionele bronnen moet grijpen. Teerzanden, gas uit leisteen, gas uit kolenbedden. Deze bronnen zijn echter alle veel moeilijker in productie te brengen. Je hebt veel meer putten nodig, en de lokale 'voetafdruk' is vele malen groter.

TOENAME KOOLDIOXIDE

Daarnaast komt er op termijn ook een ander probleem om de hoek kijken, en dat is de emissie van kooldioxide, die bij deze non-conventionele bronnen vaak aanzienlijk groter is.

Het probleem van die emissie is dat de concentratie van kooldioxide tot 392 ppm is gestegen, terwijl dit ooit, ruim tweehonderd jaar geleden, 280 ppm was. Dat betekent dat er twee eeuwen geleden 280 deeltjes kooldioxide per miljoen deeltjes in de atmosfeer zaten en nu 390. Er bestaat een overvloed aan wetenschappelijke publicaties waarin de effecten van die toename op het klimaat worden beschreven. Ook in ons land is dat het geval. Na 1988 was de gemiddelde temperatuur in Nederland 10.4°C terwijl die vanaf 1900 tot 1988 9.2°C was. We zijn al zo aan vrij warme zomers gewend geraakt dat de afgelopen zomer door sommigen 'de slechtste aller tijden' werd genoemd. En dat terwijl zo'n zomer in de twintigste eeuw qua temperatuur slechts 'een ietsje aan de koele kant' zou heten (hij was vooral nat).

Elders in de wereld zijn de gevolgen opvallender. De ijsbedekking van de Noordelijke IJzsee daalt in een hoog tempo. In 2010 en 2011 waren, voor het eerst in de geschiedenis, zowel de Noordwestelijke Doorvaart door de poolarchipel van Canada als de passage om de noord langs de Siberische kust aan het einde van de zomer goed bevaarbaar.

Er zijn dus op zijn minst twee goede redenen om naar een duurzame energievoorziening te streven. Ten eerste komen de grenzen van de gemakkelijk toegankelijke voorraden in zicht en ten tweede worden we, als we op de huidige voet doorgaan, op termijn zeer waarschijnlijk met grote milieuen klimaatproblemen geconfronteerd.

Een derde punt, de eventuele afhankelijkheid van leveranties vanuit een beperkt aantal landen, laat ik in dit verband buiten beschouwing.

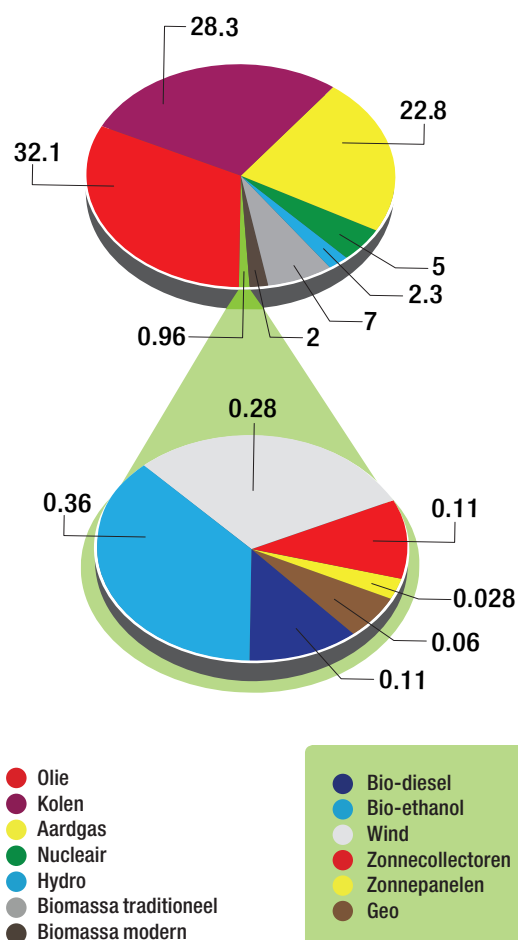
HOEVEEL ENERGIE IS ER NODIG?

Het totale energieverbruik van de mensheid in 2010 was ongeveer 520 ExaJoule¹. Als je dat per persoon, bijna zeven miljard mensen, op deze wereld uitrekent kom je op ongeveer 2400 Watt per jaar. Anders gezegd: dat zijn drie paarden die 24 uur per dag voor je aan het werk zijn! In Nederland gaat het om ruim 6 kiloWatt per persoon (150 kWh per dag).

Er zijn echter grote delen van de wereld waar het energieverbruik per persoon aanzienlijk lager is dan deze 2400 Watt. In studies van de VN is berekend dat voor een hoge kwaliteit van bestaan een zeker minimum aan energie nodig is. Dit is ongeveer 2500 Watt. Het betekent dat voor het arme deel van de wereld de energievoorziening nog aanzienlijk moet worden uitgebreid. Kortom: de totale energiebehoefte zal nog stijgen.

In de grafiek staat het huidige energieverbruik van de wereld in procenten van de energiebronnen weergegeven. Meer dan 80 procent wordt nog altijd door fossiele brandstoffen (olie, kolen, aardgas) gedekt. Slechts ongeveer vijf procent kan als min of meer 'duurzaam' worden geclassificeerd. Een deel van de waterkracht, een deel van de biomassa, en de puur duurzame bronnen (in totaal ongeveer 1 procent) vallen hier onder.

Energie overzicht (%)

Bron: BP Statistical Review of World Energy

WAT KOMT ER BIJ DUURZAME ENERGIE KIJKEN?

Ik volsta met de belangrijkste vormen van duurzame energie: zon, wind, en biobrandstof.

ZON

De hoeveelheid zonne-instraling op aarde is gemiddeld over 24 uur ongeveer 235 Watt per vierkante meter. In Nederland is dat ongeveer 115 Watt/m². Een zonnecel van een vierkante meter groot levert ongeveer 90 kWh per jaar aan elektriciteit op (ofwel gemiddeld over 24 uur circa 10 Watt/m²). In zonnige gebieden is zo'n 20 Watt/m² gemakkelijk haalbaar. Voor de elektriciteit van Nederland kom je op basis van de bovengenoemde 10 Watt/m² op 1200 km² uit. Maar denk er aan: dit is gemiddeld! Op een mooie zomerdag levert het ruim het dubbele van wat je nodig hebt, terwijl het in de winter slechts een fractie ervan is.

Een punt dat ook aandacht verdient is de materiaal-intensiteit. Als je 'zonnecentrales' in het veld zou willen plaatsen, dan heb je gauw iets in de orde van 5 à 10 kg 'ijzer in de wei' (zeg het gewicht van een sportfiets) per vierkante meter nodig. Dat komt voor 1 km² dus neer op 5000 à 10000 ton! Anders gezegd: als je een equivalent van de huidige elektriciteitsproductie in de wereld in een woestijn zou willen neerzetten (ongeveer 100.000 km²) dan praat je over een half tot 1 miljard ton ijzer. Dat laatste komt in de buurt van de totale jaarlijkse wereldwijde ijzerproductie.

Dit illustreert dat het niet zomaar even gedaan kan worden. Het is een reuzenkarwei dat vele decennia zal duren.

WIND

Grote moderne windmolens kunnen drie tot vijf MegaWatt leveren. Men dient zich echter te realiseren dat dit vermogen, afhankelijk van het type, pas bij 12 à 15 m/s wordt geleverd. Dan praat je over windkracht 6 à 7. Duidelijk is daarom dat molens gemiddeld in de tijd slechts 25 à 35 procent van dit volle vermogen zullen leveren. Alleen op zeer winderige plekken (bijvoorbeeld de Shetland-eilanden) zal dat wat meer zijn.

Als je dus de 12.000 MegaWatt piekvermogen die Nederland nodig heeft, zou willen opstellen in de vorm van windmolens dan praat je over zo'n 4.000 molens (in de Noordzee, of op open land).

Ook is er veel ruimte nodig. Je kunt ze niet te dicht bij elkaar zetten, omdat ze elkaar dan gaan beïnvloeden/storen. In de praktijk moet je uitgaan van ongeveer 3 MegaWatt per km². Je hebt dus minimaal 4.000 km² nodig ofwel bijna de hele provincie Noord-Holland.

Ook hier moet de materiaal-intensiteit niet worden onderschat. Een 3 MegaWatt molen (de kolom en de gondel) weegt al gauw zo'n 300 ton, terwijl de voet (beton) iets soortgelijks weegt. Net als bij zonne-energie heb je hiervoor de totale wereld-elektriciteitsproductie ruwweg 1 miljard ton staal nodig.

BIOMASSA

Het idee van biomassa is dat er vloeibare brandstoffen uit gewassen worden geproduceerd. De koolstof van de planten komt uit de lucht, dus voeg je op deze wijze geen extra koolstof aan de atmosfeer toe.

Daarmee zijn we er nog niet. Je moet namelijk het plantenmateriaal eerst omzetten in alcohol door fermentatie en distillatie of in olie door het uit te persen voordat je het als brandstof in handen hebt. Deze bewerkingen kosten energie. Ook eventuele bevloeiing en kustmest kosten energie. Daarnaast geeft een kilo kunstmest ongeveer tien gram distikstofoxide (lachgas) af. Lachgas is een zeer effectief broeikasgas (310 maal zo sterk als kooldioxide). Ten slotte is de opbrengst bescheiden. De gemiddelde opbrengst is ongeveer 5 ton alcohol per hectare per jaar (½ Watt per vierkante meter). Om een idee te geven: Nederland gebruikt gemiddeld over 24 uur 100.000 MegaWatt aan primaire energie (alle energie bij elkaar). Voor 'Nederland op biomassa' zou je op deze manier dus 200.000 km² nodig hebben. Nederland in zes verdiepingen... Dat gaat dus niet.

Ook op wereldschaal wordt het problematisch om totaal op biomassa te gaan draaien. Als je het huidige totaal aan vloeibare brandstoffen over de hele wereld, ongeveer 1/5 van het totale energie verbruik, op deze basis zou willen dekken, dan heb je ongeveer 6 miljoen km² nodig. Het huidige areaal aan hoogwaardige landbouwgrond is 15 miljoen km². We zitten straks met 9 à 10 miljard mensen op deze planeet, en die moeten ook nog eten... Bij biomassa loop je dus ook tegen limieten op.

HOE SNEL KAN HET?

Ik heb al laten zien dat de materiaalintensiteit van duurzame energie fors groter is dan bij conventionele

energie. Bij het vervangen van een duizend MegaWatt-elektriciteitscentrale door windmolens praat je al gauw over vele honderdduizenden tonnen staal. Dat alleen al betekent dat vervanging heel veel tijd gaat kosten.

Gert Jan Kramer en Martin Haigh schreven in *Nature* van 3 december 2009 een interessant stuk ('No quick switch to low-carbon energy') dat hier een verhelderend licht op werpt. Ze onderzochten hoe snel nieuwe energie-technologieën ingang vinden in de wereld. Het blijkt dat vanaf een pril introductiestadium (tientallen MegaWatts) tot aan het stadium dat men van een 'volwassen' technologie kan spreken (tienduizenden MegaWatts) er al gauw twee tot drie decennia voorbij gaan. De groeipercentages zijn weliswaar vaak zo'n 25 procent per jaar, maar je moet van klein en ver komen.

Het is zeer aannemelijk dat pas rond 2020 à 2025 'zon' en 'wind' ieder rond de twee procent van de totale wereld-energieproductie zullen uitmaken. Datzelfde geldt voor biobrandstof, waarbij de kwestie van concurrentie met voedsel ook nog eens een rol kan spelen. Verder blijkt uit het artikel dat er vanaf het 'volwassen' stadium een vertraging van de groei plaatsvindt. De 25 procent per jaar zakt naar 5 à 10 procent, of zelfs lager. Daarom zal zelfs het halen van de doelstelling 'meer dan 50 procent duurzaam' per 2050 nog een zeer grote inspanning vergen.

Indien men de totale conversie naar duurzaam niet in een voldoende hoog tempo kan voltooien dan komt een andere mogelijkheid aan de orde. Ik doel hiermee op het afvangen en in de bodem opbergen van kooldioxide. Men moet daar echter ook niet te licht over denken. Stel dat men 500.000 MegaWatt aan elektriciteitscentrales op aardgas zou uitrusten met kooldioxide-afvang. Bij een rendement (inclusief afvang) van 50 procent komt dat neer op 1.85 miljard ton kooldioxide per jaar. Als dat bij 200 bar en 30°C in de grond wordt gestopt dan praat je – in 'olietermen' – over maar liefst 35 miljoen vaten per dag. Dus voor iets als zeven procent van het totale energieverbruik heb je in ruwe orde van grootte een infrastructuur nodig die half zo groot is als de huidige olieproductie-infrastructuur.

Men kan er ook voor kiezen om dit niet te doen. Dan wordt de keuze: meer risico met het klimaat nemen, of een 'power down-scenario' onder ogen zien. Dat laatste betekent dat we dan in het rijke deel van de wereld wellicht op enig moment een verandering naar een minder energie- en materiaal-intensieve levensstijl onder ogen zullen moeten zien. Anders gezegd zullen we ons dan minder spullen kunnen veroorloven. De samenleving en de politiek moeten dit soort keuzes op basis van de huidige kennis maken, een moeilijke opgave.

1 Een joule is de hoeveelheid arbeid die nodig is om gedurende een seconde een watt te produceren. Een Exajoule is 1 joule met 18 nullen.

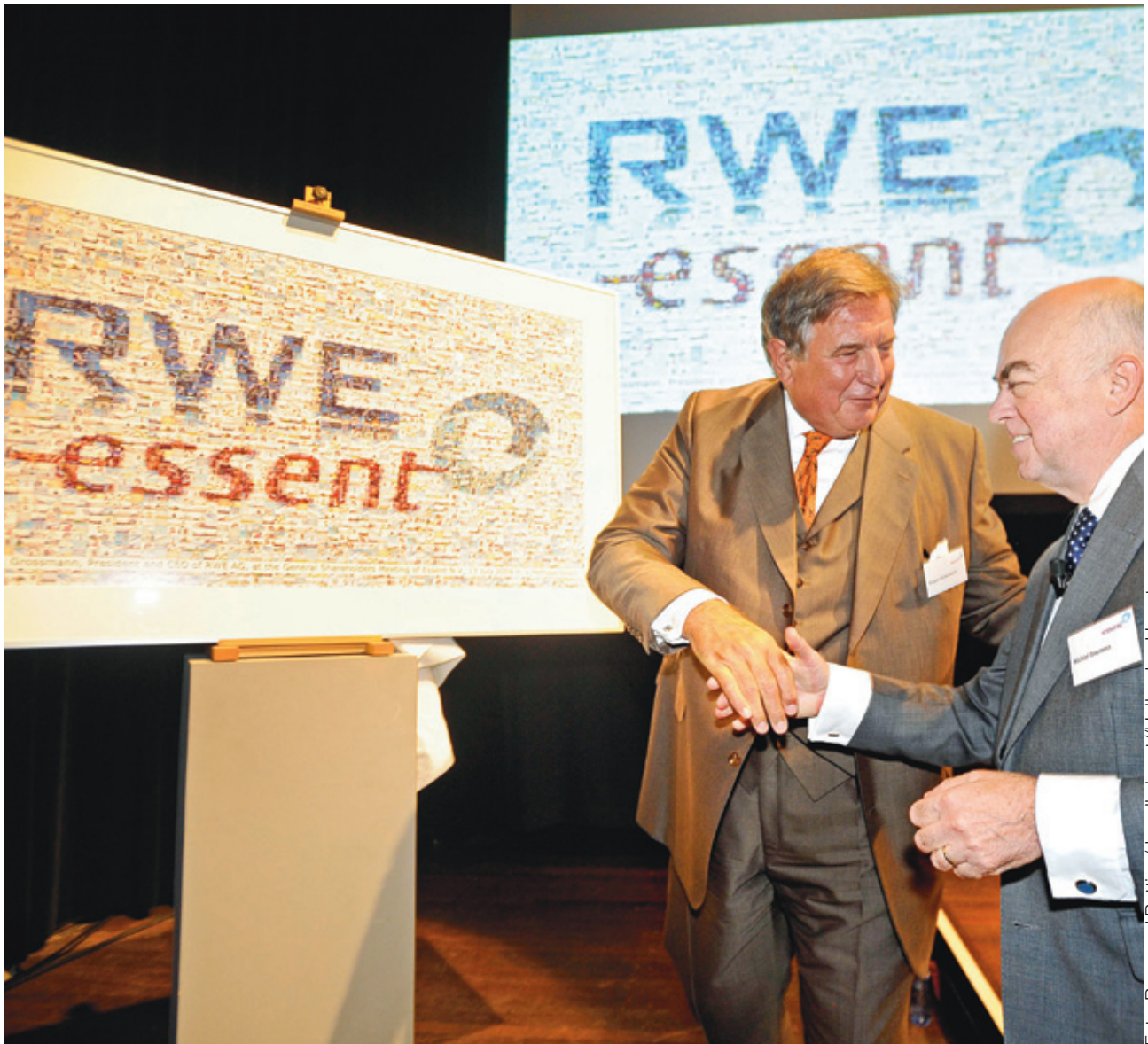

Foto: Raymond Rutting/de volkskrant//Hollandse-Hoogte

Met een ferme handdruk bezegelen Grossmann van RWE (links) en Boersma van Essent de verkanseling van publiek eigendom aan het grootkapitaal.

VERSPILENDE ENERGIE OF HOE NEDERLAND ZIJN ENERGIEBEDRIJVEN IN DE UITVERKOOP DEED – EN ER NIKS MEE OPSCHOOT

Tekst: Tiny Kox, voorzitter SP-Eerste Kamerfractie

Tweeënhalf jaar geleden slokten buitenlandse energieconcerns Essent en Nuon op. Het Duitse RWE en het Zweedse Vattenfall zijn de baas over het grootste deel van de Nederlandse energiemarkt, maar verkeren nu zelf in zwaar weer. De samenleving is haar zeggenschap over de Nederlandse energievoorziening kwijt. En de consument? Die is er niks mee opgeschoten, vindt-ie zelf.

Van de gedroomde vrije Europese energiemarkt is weinig terechtgekomen. Oh zeker, in principe kan iedereen overal terecht als energieproducent of -distributeur. De tijd van de staatsmonopolies ligt achter ons. Dat was ook het idee van het toestaan van marktwerking op het hele grondgebied

van de Europese Unie. Maar als zo vaak is de praktijk anders dan de theorie. In plaats van dat er meer met elkaar concurrerende ondernemingen kwamen, is de Europese energiemarkt nu goeddeels in handen van enkele multinationale kolossen die met elkaar om de macht strijden.

DE RUSSEN KOMEN?

Vooraf RWE uit Duitsland en Vattenfall uit Zweden zijn in de afgelopen jaren slokken gebleken. RWE kocht in Nederland Essent, voor dik negen miljard euro. Vattenfall had ook wel gewild, maar viste achter het net en besloot daarop Nuon over te nemen. Beide overnames liggen inmiddels zwaar op de maag. Vattenfall heeft al 500 miljoen euro op de Nederlandse overname afgeboekt. Te duur gekocht vanwege te veel haast om bij de grote jongens te blijven horen. RWE heeft met de aankoop van Essent een rib uit het lijf moeten offeren. En nadat vervolgens de Duitse regering dit jaar ook nog eens besloot om de kernenergie op termijn gedag te zeggen, verkeert RWE ineens in zwaar weer. Het aandeel RWE kelderde op de beurzen. Inmiddels is het multinationale energieconcern uit Essen druk doende 'randactiviteiten' af te stoten om weer wat geld in kas te krijgen. En sinds enige tijd voert de Duitse energiereus geheime gesprekken met de Russische energiegigant Gazprom over de mogelijkheid van een strategische alliantie.

Op het Europese energiespeelveld zijn naast Vattenfall en RWE enkele andere energiegiants druk doende hun posities te versterken. In plaats van een vrije markt waarop velen actief zijn, is er een Europees oligopolie aan het ontstaan met weinig spelers die onder elkaar de markt verdelen. Naast de Duitse concerns RWE, E.ON en EnBW zijn dat enkele Franse giganten, Electricité de France en Gaz de France Suez, enkele Zuid-Europese concerns en het Zweedse Vattenfall. En sinds enige tijd laat de Russische reus Gazprom zich nadrukkelijk zien. Enkele weken terug opende premier Poetin, in gezelschap van onder andere premier Rutte, de nieuwe gaspijplijn die Rusland rechtstreeks verbindt met West-Europa. Nord Stream is een Russische onderneming, met West-Europese deelname van onder meer de Nederlandse Gasunie. Minder opvallend, maar even relevant, is de aankoop van verschillende kleine Europese energiebedrijven door Gazprom. Rusland is als een van 's werelds grootste leveranciers van energie druk doende om ook invloed te krijgen op de distributie ervan. In Oost-Europa weet men dat het Russische gas bij tijd en wijle als politiek drukmiddel wordt ingezet. Natuurlijk verzekert iedereen dat het met Nord Stream niet zo zal lopen. Maar in de toekomst kijken is lastig, zeker als Rusland ermee van doen heeft.

VAN NUTSBEDRIJF TOT UITVERKOOP

We zijn al met al ver weg van de tijd dat energievoorziening niets met markt en alles met algemeen nut van doen had. Nutsbedrijven noemden we onze gas- en stroombedrijven gedurende het grootste deel van de twintigste eeuw. Het was niet altijd zo geweest. Vele energiebedrijfjes waren privaat begonnen, maar genationaliseerd toen bleek dat concurrentie op basisvoorzieningen niet zo'n stabiele zaak was. Energie werd een nationale aangelegenheid. Tot aan 1970 produceerden de Limburgse staatsmijnen onze steenkool, voor huishoudens en industrie. Na de vondst van een giga-gasveld bij Slochteren in 1963 sloten de mijnen en werd heel Nederland binnen tien jaar aangesloten op het Groningse gas. Elektriciteit werd meer en meer opgewekt in grote centrales, die stookten op gas of steenkool – en in Borssele op kernkracht.

Gemeenten en provincies werden de eigenaren van provinciale energiemaatschappijen, die later weer door-groeiden tot regionale giganten in de nationale energievoorziening. Aan het einde van de eeuw telden we er nog maar een paar: Essent, Nuon, Eneco en Delta. Samen maakten zij de dienst uit waar het ging om gas- en stroomvoorzieningen. En dat liep goed: de energiebedrijven keerden jaar op jaar forse dividenden uit aan hun publieke aandeelhouders, die van die opbrengsten heel wat lokale en provinciale schoorstenen lieten roken.

Toch zou de energiewereld snel veranderen. Dat gebeurde onder druk van de Europese Unie. Sinds het Verdrag van Maastricht werd vol gas gegeven op het vervolmaken van één grote markt voor van alles en nog wat. Waaronder energie. In 1994 werd besloten tot liberalisering van de gas- en stroommarkt in de lidstaten van de Unie. Vijftien jaar later zijn de nutsbedrijven verleden tijd en maken buitenlandse concerns hier de dienst uit.

HOE HET VERZET BIJNA LOONDE

De definitieve beslissing om de Nederlandse energiebedrijven Essent en Nuon aan buitenlandse concerns te verkopen, valt in 2009. Maar zonder slag of stoot gaat dat niet. Maandenlang wordt dat jaar in het hele land actie gevoerd tegen de op stapel staande uitverkoop. De SP leidt het verzet tegen de voornemens van de concerns zichzelf in de etalage te zetten.

Dat verzet is al lang daarvoor ingezet. In juni 2001 publiceert het Wetenschappelijk Bureau van de SP het rapport 'De uitverkoop van de energie'. Daarin wordt Europese regelgeving over het realiseren van een aaneengesloten vrije energiemarkt op het grondgebied van de Europese Unie onder de loep genomen. Conclusie van het onderzoek: niet doorgaan op dit pad. De politiek beslist echter anders. Dat is niet verrassend. Al onder de paarse kabinetten van VVD, PvdA en D66 (1994 – 2002) is een vrije energiemarkt een van de hoofddoelen van het regeringsbeleid. De daarop volgende kabinetten-Balkenende zetten die lijn voort. Vooral D66-minister van Economische Zaken Brinkhorst (kabinet-Balkenende II) kan het allemaal niet snel genoeg gaan. Hij wil dat Nederland vooroploopt bij de liberalisering van de energiemarkt. Zijn opvolgers gaan daarmee door.

Nederland wordt zo het eerste land waar de splitsing van energiebedrijven verplicht is. Vakbonden en energiebedrijven zijn er tegen, maar de politiek wenst niet te luisteren. Sterke bedrijven worden verplicht zich op te splitsen. Daardoor, althans dat beweerden de grote energieconcerns, is zelfstandig verdergaan niet langer verantwoord. Ze zetten zichzelf in de etalage en proberen hun aandeelhouders (gemeenten en provincies) te verleiden om in te stemmen met een verkoop. Die zal namelijk grote sommen geld vrijmaken voor eigen gemeentelijk en provinciaal gebruik. Daar staat tegenover dat de winstuitkeringen die sinds jaar en dag de kas van lokale en provinciale overheden spekten, zullen opdrogen.

In het parlement blijft de SP geharnast tegenstander van de uitverkoop van energiebedrijven. Als de strijd in de Tweede

Kamer gestreden is, gaat hij verder aan de overkant van het Binnenhof – en met succes, zo lijkt het. In november 2006 trekt een meerderheid van de Eerste Kamer alsnog de stekker uit de verplichte splitsing. Daarmee lijkt het roekeloze uitverkoopavontuur toch te stranden. Helaas is het voor korte duur. Het in 2007 aangetreden kabinet-Balkenende-Bos zet grote pressie op de Senaat – en met name op de daar dwarsliggende CDA-fractie. Met resultaat. In juli 2007 wordt de eerder opgeworpen blokkade weer opgeheven. De SP-fractie spreekt er schande van.

Nog is er echter volgens de SP kans om de strijd tegen de uitverkoop te winnen. Vanaf januari 2009 mobiliseert de partij in het hele land mensen om nu pressie te zetten op lokale en provinciale volksvertegenwoordigers om niet met de verkoop in te stemmen. Partijleider Agnes Kant verklaart de hoofdkantoren van de energiebedrijven demonstratief en onder grote belangstelling tot ‘publiek bezit’. Ze geeft aan wat er op het spel staat: ‘Een gemiddeld Nederlands huishouden is per maand een procent of 15 van het netto inkomen kwijt aan de energierekening. Meer dan voldoende reden om wel drie keer na te denken voor je de grootste energieleveranciers verkoopt aan commerciële reuzen.’ Ze weet dat ze namens velen spreekt. Een opiniepeiling geeft aan dat slechts 9 procent van de Nederlanders gelooft dat de energiegebruiker er met een uitverkoop van Essent en Nuon aan het buitenland op vooruit zal gaan.

En opnieuw lijkt de strijd succesvol. Gemeenteraden keren zich alsnog tegen de voorgenomen verkoop. Provinciale volksvertegenwoordigers beginnen te twifelen of het wel echt een goede zaak is om de zeggenschap over de energiesector te verkopen voor een zak met geld. Op 24 april 2009 zitten vooral veel Brabanders aan de televisie gekluisterd. Omroep Brabant zendt live het debat over de toekomst van Essent uit. Onder aanvoering van SP-voorman Nico Heijmans spreken steeds meer Statenleden zich uit tegen de verkoopplannen die het provinciale bestuur hen heeft voorgelegd. Als het uiteindelijk na een urenlang debat op stemmen aankomt, blijkt de SP-motie die verkoop verbiedt, het net te halen. Met name een aantal leden van de VVD-fractie blijkt partij te kiezen tegen de op stapel staande verkoop.

De uitslag van de stemming leidt tot paniek. Bij Essent, bij RWE en bij het provinciebestuur. Samen besluiten zij de uitspraak van de Provinciale Staten opzij te schuiven en de verkoop toch door te zetten. Een nieuw debat volgt. En wat een meerderheid was, wordt nu minderheid omdat de VVD-fractie alsnog overstag gaat. RWE heeft gedreigd Essent ook over te nemen als Brabant niet verkoopt. ‘Dan blijven we alleen staan...’, schrikken de liberalen – en dat durven ze niet aan. Opnieuw is de SP laaiend. Maar er is nu niets meer aan te doen. Althans provinciaal. Ook Nuon verkoopt zichzelf aan Vattenfall en de daarbij betrokken Provinciale Staten buigen. De SP niet – maar dat is onvoldoende.

EEN PEPPERDURE UITVERKOOP

De SP doet nog een laatste poging in de Tweede Kamer om het kabinet tot ingrijpen te brengen en de uitverkoop van de Nederlandse energiesector te stuiten. Het kabinet

verschuilt zich achter de ‘provinciale autonomie’ – en doet niets. En dus kunnen de provincies nu eindelijk hun gang gaan en de zaken beklinken met RWE en Vattenfall.

En zo raakt Nederland – tegen de wil van een overgrote meerderheid van zijn eigen bevolking – de zeggenschap over zijn energiebedrijven kwijt. Beslissingen worden nu voortaan genomen in Essen en Stockholm – en straks wellicht ook in Moskou.

En de consument? Die ziet zich overladen met schreeuwelijke advertenties om vooral toch gas en stroom te kopen bij de een of de ander – terwijl gas en stroom slechts één smaak kennen. Veel consumenten geloven er niks van en blijven zitten waar ze zaten. Ook over de prijzen sinds de liberalisering zijn consumenten weinig te spreken. Nederland zit op de gemiddelde prijs in Europa, terwijl de meeste andere landen daarvoor niet hun zeggenschap over hun energiesector hebben hoeven in te leveren. Zo lijkt de uitverkoop van de Nederlandse energiesector is alle opzichten een misverkoop te zijn geworden.

SENAAT ONDERZOEKT PRIVATISERINGEN

De Eerste Kamer stelt een parlementair onderzoek in naar de gevolgen van de privatisering van publieke diensten in de afgelopen twintig jaar. Een onderzoekscommissie is ingesteld en moet over een jaar eindverslag uitbrengen. De commissie staat onder leiding van Roel Kuiper (ChristenUnie). Arjan Vliegenthart (SP) en Frank de Grave (VVD) zijn ondervoorzitter.

Foto: Piet den Blanken

PLAN VOOR EEN DUURZAME EN SOLIDAIRE ECONOMIE IN NEDERLAND

Tekst: Bernard Gerards

Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland is de titel van een boek dat op 15 november is gepresenteerd aan Roemer, Dijkema, Slob en Sap, de voorzitters van de Tweede Kamerfracties van SP, PvdA, CU en GroenLinks (zie foto). Het is geschreven door de economen John Huige en Lou Keune van het Platform Duurzame en Solidaire Economie (DSE). Dit platform streeft naar een rechtvaardiger en ecologisch duurzamer samenleving, in Nederland en wereldwijd.

Platform DSE is geen actiegroep of belangenorganisatie. Het is meer een progressieve denktank van academici en mensen die actief zijn in milieu-, ontwikkelings- en andere maatschappelijke organisaties. Lou Keune is voormalig Universiteit Hoofddocent aan de Katholieke Universiteit Brabant, John Huige doceerde Economie en Arbeidsverhoudingen, was directeur van het Nivon en werkt momenteel als adviseur op het gebied van duurzaamheid en stad-landrelaties.

De denktank voorziet in een uitgewerkte problematisering van de gangbare neoliberale economische visie en van de alternatieven hiervoor. Bij de oprichting in 2006 richtte het Platform zich tot het Nederlandse parlement met een petitie, waarin werd aangedrongen op onderzoek naar

fundamentele gebreken in het stelsel van nationale rekeningen. Nu staan daar uitsluitend economische eenheden in, maar (mondiale) sociale en ecologische waarden zouden een veel zwaarder gewicht in de schaal moeten leggen. Volgens Platform DSE is een duurzame en solidaire economie haalbaar en noodzakelijk. Zo staat in de slotverklaring van een door DSE in 2008 georganiseerde conferentie: 'Die urgentie dwingt ons om de noodzakelijke transitie aan de orde te stellen van alle rijkere economieën, dus ook die van België, Nederland en Europa. Hoe ingrijpend de omslag of trendbreuk die we voor ogen hebben ook zal zijn, deze zal geen afbreuk doen aan het welzijn. Zij behoedt ons daarentegen juist voor nog grotere problemen in de toekomst op het vlak van gezondheid en milieudegradatie, van een verder toenemende mondiale armoedekloof, en van gewapende conflicten en

vluchtelingenstromen.' De denktank verwierf verder bekendheid met het pleidooi voor een *Fair & Green Deal* als mogelijke oplossing voor de crisis, opgesteld na overleg met de FNV, de Rabo-, ASN- en Triodosbank en milieu- en ontwikkelingsorganisaties.

HOOGGESTEMDE IDEALEN

Het boek *Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie* in Nederland bevat een groot aantal ideeën om de wereld te verbeteren, van balkontuin tot Tobintaks, van armoedebestrijding tot duurzame energie, van ontwikkelingshulp tot windmolens, van eerlijke handel tot klimaat. DSE opent enorme vergezichten voor iedereen die de wereld wil verbeteren. Dat biedt een uitdaging die door zichzelf respecterende politieke partijen niet genegeerd kan worden. De wereldproblemen schreeuwen om een oplossing.

Een risico van dergelijke brede vergezichten is dat ze zo breed zijn dat niemand ze meer in hun totaliteit overzien kan. Op een hoog abstractieniveau en met een welwillende blik bekeken zit er een samenhang in het panorama. Als men wat aardser redeneert en op een wat lager abstractieniveau kijkt, is dat niet altijd even duidelijk. Het boek is dan een stapeling van hooggestemde idealen, niet gehinderd door de terreur van de rekenmachine. Want getallen staan er nauwelijks in. En evenmin zal men (althans zichtbaar) op de lijst van medewerkers ingenieurs en andere hinderlijke technici tegenkomen. De afstand tussen de denktank en de uitvoeringspraktijk lijkt groot.

GRONDSTOFFEN EN ENERGIE

Een voorbeeld van het gebrek aan relatie tussen theorie en praktijk komt naar voren in wat er in het boek van DSE over energie en grondstoffen gezegd wordt. Daarop ligt de nadruk in het boek niet; in ieder geval te weinig. De kern van wat er in het boek over wordt gezegd, wordt gevormd door de begrippen voetafdruk en overshoot day. 'Overshoot day' is de dag in een willekeurig jaar waarop de mensheid heeft verbruikt wat door de aarde in een heel jaar terug kan worden verdiend. In een ideale situatie ligt die dag op of na 31 december, want dan is er een evenwicht of blijft er zelfs over. In de praktijk schuift overshoot day elk jaar een stukje verder naar voren. In 1981 viel *overshoot day* op 14 december, in 2000 op 9 oktober en in 2010 al op 21 augustus. Met dank aan de crisis was *overshoot day* dit jaar 'pas' op 27 september bereikt.

Een omgekeerde manier om hetzelfde te zeggen is het begrip 'voetafdruk'. De gemiddelde voetafdruk van een Nederlander is 6,2 hectare, terwijl er gemiddeld per aardbewoner slechts 1,8 hectare beschikbaar is. Die 6,2 hectare wordt vooral gebruikt om voedsel te produceren, vooral soja voor 'onze' varkens. Hetzelfde nog anders uitgedrukt: de bevolking op onze planeet gebruikte in 2006 ongeveer anderhalve planeet. Dit verbruik is echter zeer ongelijk verdeeld.

Om het probleem aan te duiden, zijn dit soort abstracties zeer nuttig. Hoe verder het probleem van zijn bijzaken ontdaan wordt, hoe duidelijker de onhoudbaarheid zichtbaar wordt. Tegelijk verschuiven de oplossingen naar ver weg, want de oplossingen hangen juist in grote mate van de bijzaken af. Dat is het grote probleem van het boek.

Op dezelfde manier wordt de klimaatproblematiek behandeld. De gebruikelijke beweringen, die inmiddels wetenschappelijk behoorlijk sterk onderbouwd zijn, passeren de revue. Zeespiegel-stijging, opschuivende klimaatzones, veranderingen in de waterkringloop waardoor sommige gebieden meer en andere minder water krijgen, een veranderd patroon van voedselproductie (met alle gevolgen van dien), migrerende ziekteverwekkers en verdrinkende eilandstaten. De abstracte hoofdconclusie is dat vooral de arme landen de dupe zijn van de koolstofeconomie van de rijke landen.

Op analoge manier worden de groeiende crises in de beschikbaarheid van energie en grondstoffen behandeld. Het boek noemt het *Cradle to Cradle*-beginsel. Hiermee wordt bedoeld dat voorwerpen na gebruik volledig recyclebaar zijn. De strijdkreet is 'Afval bestaat niet', volgens de auteurs een noodzakelijke, maar op zichzelf niet voldoende voorwaarde.

Het Platform DSE wil toe naar een licentie-economie, waarbij er vergunningen worden afgegeven voor de productie van bepaalde goederen of voor het gebruik van bepaalde grondstoffen. Als dat onvoldoende soelaas biedt, moet er een quoteringssysteem komen. Dus naar analogie van de melkquota en de kabeljauwquota een fosfaatquotum of een coltan-quotum. Op deze plaats komt het boek het dichtst bij het noemen van concrete oplossingen.

HET DRAAGVLAK

Het platform meent dat een draagvlak zowel van onderop als van bovenaf ontwikkeld moet worden. De mensen moeten zien dat het kan, zin heeft en moet; de overheid moet een goed verhaal hebben en dat consistent uitvoeren. Wat in elk geval helpt, is om de omslag naar een duurzame samenleving te koppelen aan een rechtvaardiger inkomensverdeling. Volgens het platform is grotere rechtvaardigheid zelfs essentieel bij het tot stand brengen van een duurzame samenleving. Laat aan de bevolking zien dat een samenleving met minder extreme tegenstellingen en met minder roofoverval veiliger wordt.

In de hoofden van de mensen moet de overtuiging postvatten dat we met ons allen misschien wat minder zullen kunnen consumeren, maar dat we er met ons allen wel wat gelukkiger van worden. De rijkdom verschuift van meer individueel naar meer collectief. Het boek eindigt hoopvol.

John Huige en Lou Keune, Plan voor een Duurzame en Solidaire Economie in Nederland, Uitgeverij Jan van Arkel: Utrecht 2011, 120 p., ISBN 9789062245147. Prijs: €10, verkrijgbaar bij de boekhandel en via economischegroei.net/

ENERGIEBELEID EN GEOPOLITIEK

Tekst: Karel Koster

Het energieverbruik blijft stijgen en we raken in toenemende mate afhankelijk van buitenlandse energiebronnen, terwijl investeringen in duurzame energiebronnen zoals zonne-energie tekortschieten. Welke beleidskeuzes er gemaakt worden op het gebied van energie heeft niet alleen invloed op onze energierekening en het milieu. Zo maakt de keuze voor fossiele brandstoffen in plaats van duurzame energie de wereld kwetsbaar voor oorlogen en conflicten.

Foto: Nord Stream AG

Blijde gezichten bij aanleg van de Nord Stream

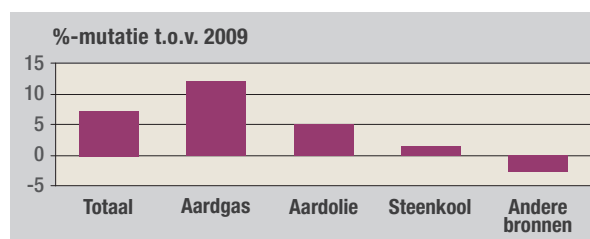
Onze geïndustrialiseerde maatschappij is in hoge mate afhankelijk van energie, die vooral afkomstig is uit fossiele brandstoffen. De bron en de aanvoer van die brandstoffen hebben niet alleen invloed op het milieu en de energierekening van de burger maar zijn tegelijkertijd een zaak van buitenlands beleid. Zeker als aan de energiebehoefte niet in eigen land kan worden voldaan. Daarin worden keuzes gemaakt. Hoogleraar Milieukunde Lucas Reijnders heeft in het Financieel Dagblad van 16 mei 2011 de keuzes van de regering ter discussie gesteld. Hij betoogt dat het de hoogste tijd is om de grote afhankelijkheid van aardolie en aardgas van de landen rond de Noordzee te verminderen ten bate van duurzame energiebronnen, zoals zonne-energie. Niet alleen vanuit milieu-overwegingen, hij verwijst ook naar de eindigheid van de voorraden fossiele brandstoffen en de toegenomen afhankelijkheid van het buitenland. Omdat het tientallen jaren duurt om op andere systemen van energievoorziening over te schakelen, moet daar nu mee worden begonnen. Ook het Internationaal Energie Agentschap pleit, in het jaarrapport *World Energy Outlook 2011*, voor een sterke vermindering van de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen.

NEDERLANDS ENERGIEBELEID

Het pleidooi van Reijnders lijkt aan dovemansoren gericht:

het kabinet heeft ingezet op een economische structuur die in de afzienbare toekomst afhankelijk blijft van olie en gas. Symbolisch daarbij zijn de frivole nadruk op de verhoging van de maximumsnelheid op Nederlandse wegen naar 130 kilometer per uur en de afbraak van het openbaar vervoer. Zulke stappen veronderstellen de voortgezette aanvoer van fossiele brandstoffen, die het leeuwendeel uitmaken van het energiegebruik. Als we de ontwikkeling in het nabije verleden bekijken dan constateren we een toename in slechts een jaar van het gebruik van vooral olie en gas.

Tabel 1. Ontwikkeling energieverbruik in 2010 (verandering in % t.o.v. 2009)

Bron: cbs.nl

De binnenlandse productie van aardgas zal in de komende jaren wegvallen, terwijl de afhankelijkheid van geïmporteerde olie blijft voortbestaan. Dat maakt de aanvoer van deze energiedragers nu en in de toekomst een zaak van staatsbelang, een hoeksteen van het buitenlands beleid en dus ook een strategisch doel voor de krijgsmacht.

De waarschuwing over de eenzijdigheid in de energievoorziening komt niet als een verrassing. Eind 2005 constateerde de Energieraad, een adviesorgaan van de regering, in het rapport 'Energiek buitenlands beleid' al: '...dat de energievoorzieningszekerheid kan worden bedreigd door het kwetsbaarder worden van de aanvoerroutes (zeetransport en pijpleidingen). Er kan een moment komen dat militaire middelen moeten worden ingezet om deze routes te beschermen teneinde een ongestoorde aanvoer te verzekeren.' Aanbeveling 6 van de raad was dan ook: 'Wees bereid zo nodig een bijdrage te leveren aan de militaire bescherming van internationale transportroutes.' In de 'Verkenningen', het in 2010 gepubliceerde onderzoek van de Nederlandse staat naar het type krijgsmacht dat Nederland de komende decennia nodig heeft, worden logischerwijs ook de mogelijke crises en conflicten bekeken waarin Nederland betrokken kan raken. Die hebben veelal te maken met cruciale belangen en ook daar staat 'energiebronnen' hoog op de lijst. De rapporteurs stellen: 'Het schaarstevraagstuk doet zich het meest indringend voor bij fossiele brandstoffen, in het bijzonder aardolie en aardgas, wegens hun nog altijd overheersende belang voor de energieopwekking.'

Het gaat dus om een zaak van nationaal lange-termijnbelang en niet alleen om het beleid van de huidige regering. Naar deze lange-termijneriëntatie wordt in het nieuwe Strategisch Concept van de NAVO, aangenomen tijdens de top in Lissabon in november 2010, ook verwezen. In paragraaf 13 van dat concept wordt het belang van de internationale handelsroutes, onder andere voor energieveiligheid, benadrukt. Volgens een eerder artikel in het blad Atlantisch Perspectief zouden er zelfs jaren geleden al afspraken zijn gemaakt tussen de NAVO en de oliemaatschappijen om olie-installaties te beschermen¹. Als opeenvolgende Nederlandse regeringen ervoor kiezen om die buitenlandse afhankelijkheid in stand te houden dan wordt dit steeds meer een zaak van internationale concurrentie en conflict. Het onderwerp wordt per definitie een thema voor de geopolitiek (zie kader).

NA DE KOUDE OORLOG

Het einde van de Koude Oorlog bracht grote veranderingen in de internationale politiek en dus ook in de geopolitieke verhoudingen met zich mee. De opkomst van sterk industrialiserende staten (zoals China en Brazilië) betekende een enorme groei in de vraag naar energie, met name olie en gas, en dus een zoektocht naar bronnen naast de bestaande, waaronder die in Iran en Irak, Centraal-Azië, Venezuela, de kust van West-Afrika, Brazilië. Als de aanvoerroutes over zee lopen, dan is de doorvaart afhankelijk van de marines die die routes beheersen. Dat betekende dat de contracten met de leverancier, bijvoorbeeld die van Iran en China, afhankelijk waren van de bereidheid van de Verenigde Staten om zich aan internationale verdragen over vrije doorvaart te houden. Dat is een positie die onaantvaardbaar is voor

GEOPOLITIEK EN BELANGEN

Geopolitiek is een manier van kijken naar de internationale politiek: de studie van geografische invloeden op cruciale buitenlandse politieke belangen. Voor energie betekent dat de locaties van de energiebronnen en de handelsroutes waarlangs die energiedragers worden vervoerd. Dat zijn veelal de verbindingen tussen de landen waar olie en gas worden gewonnen en de industrie centra. De cruciale vraagstelling is dan wie die verbindingen en bronnen controleert.

De neutrale beschrijving camoufleert immers een machtspolitieke werkelijkheid: al meer dan honderd jaar zijn die vindplaatsen van olie en later gas van groot strategisch belang voor alle geïndustrialiseerde landen. Rond de eeuwwisseling van 1900 betekende dit een harde competitie tussen de grootmachten van toen, om die vindplaatsen of de handelsroutes ernaartoe te beheersen. Daarbij gold in laatste instantie het recht van de sterkste. Dat waren in het Midden-Oosten (de belangrijkste vindplaats van olie) het Britse Rijk en na 1945 de Verenigde Staten. Ook in de eigen Nederlandse koloniale geschiedenis speelde olie een rol. Op de oliebronnen van Nederlands Indië (Indonesië) werd de olie-multinational Shell geboren. En ze waren in de Tweede Wereldoorlog een strategisch doel voor zowel het Japanse en Britse rijk als de Verenigde Staten. De enorme economische groei in de geïndustrialiseerde wereld sinds de Tweede Wereldoorlog heeft ook een immense vraag naar olie en gas met zich meegebracht. Die afhankelijkheid werd duidelijk tijdens de nasleep van de Oktoberoorlog tussen Egypte/Syrië en andere Arabische landen en Israël in 1973. Een aantal olieleverende Arabische landen koos positie tegen Israël door een olie-embargo uit te roepen tegen haar westerse bondgenoten, waaronder Nederland. Het toenmalige kabinet-Den Uyl reageerde met de autoloze zondag, om brandstof te besparen. In 1980 viel de Sovjet-Unie Afghanistan binnen en kreeg zo de olievelden rond de Perzische Golf binnen handbereik. De Amerikaanse president Carter verklaarde vervolgens dat elke poging van een buitenstaander om de Golfregio te controleren zou worden beschouwd als een aanval op de 'cruciale belangen van de Verenigde Staten'. Toen tijdens de eerste Golfoorlog tussen Iran en Irak (1980-1988) de doorgang van de tankervaart werd bedreigd, was dit ook een reden voor de westerse landen om gewapenderhand in te grijpen. Ook de invasie van Koeweit door Irak in 1990 werd beschouwd als een dreiging voor de vitale belangen van alle geïndustrialiseerde staten, die daarom onder VN-mandaat een militaire expeditie stuurden om de toegang veilig te stellen. Het blokkeren van die toegang (vaak over zee, maar ook over land) geldt nog steeds als een casus belli - een oorlogsverklaring. Energiebronnen waren en zijn van zodanig belang dat de toegang ertoe (of het beletten daarvan voor een rivaal) geldt als een van de belangrijkste strategische doelen van de landen met de middelen om dat te bewerkstelligen - zoals een marine.

China, dat overging op enerzijds diversificatie – olie uit Soedan halen bijvoorbeeld – en het opbouwen van een eigen marine om haar energie-aanvoer te garanderen. Dit type concurrentie is op veel locaties aan de gang en draagt de kiem in zich van toekomstige oorlogen, mochten er tekorten ontstaan. Zo'n situatie is precies die welke voorzien wordt door de analisten die aanhangers zijn van de *Peak Oil*-theorie. Volgens hen zijn de winbare voorraden olie en gas beperkt en al voor de helft gewonnen. In de nabije toekomst zullen dus tekorten ontstaan, gezien de voorspelbare groei van de vraag. Het Internationaal Energie Agentschap verwacht dat de totale energiebehoefte met 36 procent zal stijgen tussen nu en 2035².

De Peak Oil-analyse is omstreden, maar wordt klaarblijkelijk door de Duitse regering wel serieus genomen. Begin 2011 lekte een in 2010 gemaakt analyse van het *Zentrum für Transformation* van het Duitse leger uit, waarin de verwachting wordt uitgesproken dat er tekorten gaan ontstaan³. Of deze analyse de basis is van Duits beleid is onduidelijk, maar het is zeker zo dat Duitsland al jaren bezig is om een directe energierelatie op te bouwen met Rusland, tot groot verdriet van de Atlantici in Berlijn⁴. Op 8 november jl. werd deze relatie symbolisch bezegeld door het opendraaien van de Nord Stream-gaskraan door een aantal Europese regeringsleiders. Aanwezig waren niet alleen de Duitse kanselier Merkel en President Medvedev, maar ook Premier Rutte.

DE DRAAI NAAR RUSLAND

De basis voor deze oriëntatie heeft alles te maken met de afname van de eigen gasvoorraden terwijl de vraag blijft stijgen. Zo werd in 2009 geschat dat het verbruik van gas in de hele EU tussen 2010 en 2030 zou stijgen van 0,58 naar 0,73 triljoen kubieke meter per jaar. Tussen 2005 en 2030 zou de afhankelijkheid van geïmporteerd gas groeien van 41 procent naar 74 procent⁵. Rusland heeft de beschikking over ongeveer 25 procent van de wereldgasvoorraden. De al jaren bestaande Duitse economische oriëntatie op Rusland is sinds dit jaar versterkt, omdat de Duitse regering – onder electorale druk vanwege de nucleaire ongelukken in Japan – heeft besloten om af te stappen van kernenergie. Al tijdens de Koude Oorlog leverde Rusland, via pijpleidingen die door Centraal-Europa lopen, gas aan Europa. Afgelopen zomer was het aandeel van het Russische staatsconcern Gazprom in de Europese gasmarkt 23 procent⁶. Het belang van die leveranties bleek in januari 2006 en 2009 toen de aanvoer stakte als gevolg van conflicten tussen Rusland en de Oekraïne en Wit-Rusland. Hierdoor kwamen grote delen van Europa in de winter zonder energie te zitten.

Hoewel er pogingen werden ondernomen om een gezamenlijke EU-energiepolitiek te ontwikkelen, zijn de bilaterale stappen van Rusland met de afzonderlijke EU-lidstaten beslissend. Ondanks pogingen tot diversificatie, zoals de aanvoer van vloeibaar aardgas met tankers uit andere landen, is de afhankelijkheid van Rusland – vertegenwoordigd door de Russische energiegigant Gazprom – in feite vergroot. Er is een versterkte oriëntatie van Duitsland op de Russische aanvoer, door deelname aan het aanleggen van gasleidingen door de Oostzee (Nord Stream). De Nederlandse Gasunie, neemt ook deel aan dit project, via

een contract met het Russische staatsgasbedrijf⁷. In zuid Europa neemt het Italiaanse bedrijf ENI deel aan een Russische pijpleiding via de Zwarte Zee (South Stream). Deze laatste aanvoer omzeilt de voor Rusland lastige Oost-Europese landen en neutraliseert het EU/VS Nabucco-project – een twijfelachtige en onrendabele poging om gas aan te voeren buiten de Russische pijpleidingen om. Het eerste deel van Nord Stream wordt opgeleverd in het najaar van 2011, gevolgd door een tweede leiding in 2012. Het begin van South Stream-leveranties wordt voorzien in 2015.

Zo'n grote afhankelijkheid van buitenlandse energie heeft gevolgen, zoals de opponenten terecht hebben geconstateerd. Dat kan immers een rol spelen in toekomstige conflicten aan de grenzen van Rusland. Misschien was dat al het geval bij het staken van de pogingen om Oekraïne of Georgië lid te maken van de NAVO.

NEDERLAND DOET MEE

In het kielzog van de Duitse heroriëntatie volgt ook Nederland. Al in 2007 kondigde minister Verhagen (destijds minister van Buitenlandse Zaken) aan dat Nederland de draaischijf van gasleveranties aan Noordwest-Europa zou worden. Een door Premier Balkenende geleide delegatie zakenlieden (waaronder Shell-vertegenwoordigers) aan Moskou bezegelde deze relatie⁸.

De belangen van de Nederlandse staat en Shell zijn dan ook nauw verweven: dat bleek uit onthullingen via Wiki-leaks. Uit een reeks Amerikaanse ambassadeberichten bleek dat die interactie intensief was, bijvoorbeeld door het permanent detacheren van ambtenaren van Buitenlandse Zaken bij Shell⁹.

Het is terecht om de vraag te stellen of de belangen van Shell wel hetzelfde zijn als die van Nederland. Er speelt immers een scala van internationale belangen voor Shell, waarvan de benzineprijs in Nederland – zeer belangrijk voor de Nederlanders – er slechts één is. Strakke parlementaire controle is dan ook geboden. Maar ook dat verandert niets aan de fundamentele keuze die door Lucas Reijnders ter discussie is gesteld. Door niet in te zetten op duurzaamheid, komt Nederland terecht in de wereld van de geopolitiek. In laatste instantie betekent dat de bereidheid om onze energiebelangen – in NAVO of ander verband – met stalen vuist te beschermen. Dat is een weg die naar oorlog leidt en niet naar oplossingen.

1 *Financial Times*, 28 juni 2011

2 Marcel de Haas, *Atlantisch Perspectief*, 2007 nr. 5, p. 19

3 *Der Spiegel*, 09 januari 2010

4 *Die Rohstoffachse*, 19 juli 2011, op German-Foreign-Policy.com

5 Back to the drawing board for Europe's energy diversification plans, *Petroleum Economist*, januari 2009

6 Volgens het hoofd van Gazprom Miller, aangehaald in *NRC Next*, 18 juli 2011

7 *NRC Next*, 7 november 2007, *Financieel Dagblad*, 14 januari 2011, *Nederlands Dagblad*, 15 mei 2011

8 *NRC Next*, 7 november 2007

9 *RTL Nieuws*, Nederlands beleid afgestemd op Shell, 1 januari 2011

NIEUWE ONTWIKKELINGEN IN GRIEKENLAND EN DE EUROZONE

Tekst: Vangelis Chorafas

Het is al te makkelijk om de protesten in Griekenland af te doen met stereotiepe vooroordelen en zwartmakerij. Het heftige verzet van de meerderheid van de bevolking legt het democratisch tekort van Europa bloot en tilt de discussie over de crisis naar het politieke niveau. De Grieken keren zich niet tégen Europa, ze willen een ánder Europa.

De geschiedenis van Griekenland staat bol van politieke conflicten, van de burgeroorlog tot het kolonelsregime en de vaak turbulente overgangsjaren. In dat licht bezien is de heftige reactie op de reddingsplannen en de straffe bezuinigingsmaatregelen die daar deel van uitmaakten niet verrassend. De eerste algemene staking tegen de bezuinigingen die het IMF, de Europese Commissie en de Europese Centrale Bank verlangen in ruil voor noodsteun, uitgeroepen op 5 mei 2010, werd afgebroken nadat drie bankmedewerkers omkwamen omdat hun bank in de fik ging: een tragedie die de reacties op de reddingsovereenkomst deed verstommen.

We maken een sprong in de tijd, naar juni 2011. De regering-Papandreou kondigde nieuwe overheidsbezuinigingen en een omvangrijk privatiseringsprogramma aan als onderdeel van een nieuwe overeenkomst met de troika. Het was een wanhopige laatste poging om een faillissement te voorkomen. Het lijkt erop dat de regering geen benul had van de groeiende wanhoop en woede over het eerste pakket. Solidariteitsdemonstraties bij de Spaanse ambassade verplaatsten zich al snel naar Syntagma, het grote plein aan de voet van het parlementsgebouw. Plotseling was het zover, het deksel ging van de doos van Pandora en de onvrede zocht een uitweg: een Griekse versie van de 'indignados', de Spaanse betogers met hun massale demonstraties en protestkampen. In de daaropvolgende dagen en weken werden pleinen van steden in heel Griekenland bezet door grote groepen Grieken uit alle lagen van de bevolking. Zo gaven ze uiting aan hun woede over de achteruitgang van de levensomstandigheden, waar ze zich niet verantwoordelijk voor voelden en waar ze niets tegen konden doen.

Nadat de voorwaarden van de nieuwe troika-overeenkomst bekend werden, kondigden de erkende vakbonden een algemene staking aan voor 15 juni, de dag waarop het parlement zou vergaderen over de overeenkomst. Eind juli, na felle demonstraties en gevechten met de politie, kwam de beweging van de ontevreden ten einde.

In september ging de bevolking opnieuw en nog vastberadener de straat op, onder leiding van vakbonden die hun banden met de regeringspartij hadden verbroken. Gemeentewerkers lieten het vuil in de steden op straat liggen. Werknemers van het nationale elektriciteitsbedrijf verklaarden dat ze zouden weigeren om mee te werken aan het regeringsplan om voortaan vermogensbelasting te innen via de elektriciteitsrekening. Ambtenaren gingen ministeries en andere instellingen bezetten, en wisten zo het vermogen van de Griekse staat om belastingen te innen en te snijden in de uitgaven ernstig te frustreren. Dit 'andere' Griekenland, dat in de media niet vaak gehoord wordt, omvat de overgrote meerderheid van de bevolking. Dat werd duidelijk tijdens de demonstraties van 20 en 21 oktober, toen volgens de Griekse vakcentrale bijna 500.000 mensen de straat opgingen in Athene en alle andere steden, en de meeste winkels hun deuren gesloten hielden. Het was de grootste demonstratie sinds mensenheugenis. Triest genoeg eindigde de demonstratie op tragische wijze, met de dood van een vakbondslid.

OPKOMEND NATIONALISME

Het lijkt erop dat de gebeurtenissen zonder weerga van 28 oktober als een katalysator hebben gewerkt. Op die dag kwam nagenoeg het hele land

tegen de bezuinigingspolitiek in opstand en maakte de jaarlijkse Dag van het Verzet tegen het Fascisme van de Tweede Wereldoorlog ('Ochi-dag') tot een dag van protesten tegen de regering. In meer dan dertig steden werden de traditionele optochten afgezegd of geïnfiltreerd door boze mensen, studenten en maatschappelijke organisaties.

De reactie van de menigte legde een ontwikkeling bloot die al een tijd in het verschiet lag. Door keiharde bezuinigingen, privatisering en liberalisering op te leggen is de EU er uiteindelijk in geslaagd om het nationalistische sentiment van de Grieken te doen ontwaken. Het verwerpen van de laatste reddingsoperatie heeft een nationalistisch tintje gekregen, veelal gericht tegen een vermeende Duitse overheersing. Laat er geen misverstand over bestaan: het gaat nog niet om kwaadaardig nationalisme. Het is meer een reactie op het verlies van de nationale soevereiniteit en onafhankelijkheid als de Griekse financiën permanent onder toezicht zouden komen van Brusselse bureaucraten. Het is ook een weerwoord op het voornemen om een groot deel van het publieke bezit te verkopen om de schuld af te lossen.

Verder is het een reactie op de duidelijke afkalving van het democratische proces gedurende de crisis. Papandreou was zich er volledig van bewust dat hij ervan zou worden beschuldigd een verrader te zijn, of dat nu terecht was of niet. Hij was zich ook bewust van de naderende val van zijn regering. Maar hij wilde geen nieuwe verkiezingen uitschrijven, omdat hij wist dat zijn partij dan een grote nederlaag zou lijden. Daarom waagde hij de wanhopige gok om een referendum aan te kondigen, in de hoop tijd te winnen en het volk bang te maken

met de keuze tussen 'euro of drachme'. Het besluit van Papandreou om de laatste overeenkomst te onderwerpen aan een referendum, en de daaropvolgende negatieve reacties van de markt en de Europese leiders maken duidelijk dat er een kloof gaapt tussen Athene aan de ene en Berlijn en Parijs aan de andere kant – maar ook tussen de markten en democratie.

De Griekse regering probeerde te balanceren tussen enerzijds het gebrek aan vertrouwen dat de markten in de euro stelden en de onpopulaire besluitvorming die daar het gevolg van was, en anderzijds het gebrek aan vertrouwen dat de Griekse bevolking had in dit beleid. Democratische maatregelen worden gezien als een bedreiging voor de financiële stabiliteit en de groeivoorzichten, maar kunnen markten echt functioneren zonder democratische besluitvorming?

Griekenland is op een punt aangeland waar het niet anders kan doen dan de problemen langs politieke weg aan te pakken. Door de acties van sociale bewegingen in Europa en de rest van de wereld begint er politieke speelruimte te ontstaan. Als Griekenland over de drempel gaat om de crisis naar het politieke domein te tillen, zouden er meer kunnen volgen.

Europa is tijd aan het rekken om dat wat onvermijdelijk lijkt af te wenden. Maar door de tegenstellingen tussen de heersende elites en wat de Griekse bevolking meemaakt lijken de gebeurtenissen in een stroomversnelling te komen. In een van de meest Eurofiele landen van Europa wordt de EU nu gezien als een autoritaire macht die ondemocratische besluiten oplegt. Zelfs twee jaar na het eerste noodpakket, en terwijl 60 procent van de bevolking de huidige overeenkomst over de Griekse schuld afwijst, gelooft volgens recente peilingen 70 procent van de bevolking dat de toekomst van het land in de euro ligt.

CHANTAGE

Het dilemma dat Papandreou wilde voorleggen in het referendum was eigenlijk chantage, met als doel dat de bevolking het onpopulaire, neoliberale beleid zou steunen. Hij trad op als vertegenwoordiger van dit beleid, niet als tegenstander. Als de Grieken

zeggen dat ze de euro willen maar niet dat beleid, dan zeggen ze eigenlijk: 'We willen een ander Europa.'

Het opperen van een referendum was een wanhoopsdaad van een regime dat het contact met de bevolking was verloren en probeerde zijn huid te redden. Papandreou gok leek op een verhuld dreigement aan de heersers van de eurozone en werd door hen ook als zodanig opgevat. Ze waren immers al stevig teruggefloten in hun aspiraties voor een op neoliberale beginselen gebaseerde Europese superstaat toen de bevolking van Frankrijk en Nederland, twee Europese kernlanden, in referenda de Europese grondwet verwierpen. 'Referendum', een vies woord in de Brusselse wandelgangen, riep de angst op die elites voelen als het volk het politieke toneel betreedt. Recente peilingen laten zien dat tijdens een referendum het Nee tegen het nieuwe noodpakket 55 procent van de stemmen zou halen en dat op de vraag of Griekenland in de Eurozone moet blijven 65 procent Ja zou stemmen. Veel linkse analytici denken dat een referendum het volk de mogelijkheid zou hebben gegeven om zich uit te spreken en voor het land een wapen in de onderhandelingen had kunnen zijn.

Maar de gok is mislukt. De socialistische Kamerleden spraken hun vertrouwen uit in de plannen om de verkiezingen uit te stellen en zo de partij te behoeden voor de totale ondergang, op voorwaarde dat Papandreou zou aftreden en er een regering van nationale eenheid zou komen. De paniekerige onderhandelingen die daarop volgden tussen Papandreou, PASOK, de rechtse partij Nieuwe Democratie en de extreemrechtse partij LAOS bracht de politieke elites ten slotte samen in een bezuinigingscoalitie in plaats van een regering van nationale eenheid. De verkiezingen, waarvoor de datum van 23 februari 2012 is geprikt, zullen alleen worden uitgesteld als de onderhandelingen met de EU voortduren. De onderhandelingspartners, gehoorzaam aan het Europese dictaat, zijn bereid een volk te trotseren dat hun politieke machinaties grotendeels heeft afgewezen.

Het uiteindelijke vertrek van Papandreou is misschien voorlopig wel

het beste resultaat van de lange strijd van de meerderheid van het volk. In navolging van de Arabische lente, een waarschuwing aan de westerse regeringen dat ook zij kunnen vallen als ze de grondbeginselen van democratie, sociale rechtvaardigheid en onafhankelijkheid aan hun laars lappen.

HEEL EUROPA ONDERWORPEN AAN HET IMF

Maar de Europese betrokkenheid in dit eindspel is niet zonder problemen. Het beeld van Papandreou die op het matje moest komen bij Angela Merkel, Nicolas Sarkozy en de eurocraten belooft niet veel goeds voor de toekomst van de EU. De verklaring van de eurotop maakt duidelijk dat Spanje en Italië nu feitelijk onderworpen zijn aan een 'IMF-miniprogramma'. De voorwaarden omvatten de gebruikelijke neoliberale ingrediënten, zoals hervorming van de arbeidsmarkt, aanpassing van het pensioenstelsel en het grondwettelijk vastleggen van de regels van het stabiliteits- en groeipact voor begrotingsevenwicht; iets waaraan alle lidstaten van de eurozone voor eind 2012 zullen moeten voldoen. De politieke volgzzaamheid van Spanje is groot en zal dat, gezien de verkiezingsuitslag van november, ongetwijfeld blijven.

Toch laat het aftreden van Berlusconi vermoeden dat de EU nu de institutionele macht heeft om zelfs de grotere lidstaten te dwingen zich te houden aan de 'hervormingsagenda'. Dit markeert een ingrijpende en belangrijke stap richting de institutionalisering van de eurozone en een grote stap voorwaarts in een antidemocratische ontwikkeling.

De gebeurtenissen in Griekenland en Italië maken duidelijk dat de EU, en in het bijzonder de eurozone, zich ontwikkelt in de richting van een 'reactieve' fiscale eenheid. Dat is niet hetzelfde als een gecentraliseerde fiscale eenheid, zoals we die kennen van de VS waar een centrale regering de samenstellende delen haar wil dwingend kan opleggen. Het is echter wel een eenheid waarin het centrum door een langdurig proces van overlappende politieke, economische en financiële druk en chantage recalcitrante lidstaten als Italië uiteindelijk op de knieën kan krijgen

om te voldoen aan de fiscale hervormingseisen.

Volgens de leidende landen van de EU kan een dergelijke economische en financiële druk alleen worden opgebouwd tijdens een noodsituatie. Dat maakt de eurozone, tot de uiteindelijke voltooiing van het veel langduriger proces van fiscale integratie en eenheid volgens de regels van de Frans-Duitse as, tot een inherent instabiele en wispelturige economische en politieke eenheid.

Om deze langetermijndoelen te halen en er zeker van te zijn dat een leider als Berlusconi zijn beloften eindelijk waarmaakt, is de Europese Centrale Bank duidelijk van zins om door te gaan met het uitoefenen van economische druk op de verschillende Europese regeringen. Iedere andere aanpak zou vanuit Frankfurt worden gezien als 'bailout', het redden van zulke leiders waardoor landen die van het rechte pad af zijn geraakt geen harde maatregelen hoeven te nemen, hetgeen vanwege de 'no bailout'-clausule uit het Europees Verdrag niet is toegestaan.

Sommige analisten zullen de ECB-strategie om de financiële markten in het ongewisse te laten over haar bedoelingen zien als een gevolg van de gehanteerde beperkte definitie als 'conditional lender of last resort' en zeggen dat het een terughoudende strategie is, die voorkomt dat er weer vertrouwen komt in de markten en waardoor Europa weer op een kleine recessie afkoerst. Het lijkt wel aannemelijk dat in de eurozone opnieuw een neergang inzet en mogelijk tracht de ECB het tij te keren. Maar de ECB gelooft duidelijk niet in scenario's die de dreigende ineenstorting van de Europese economie voorspellen. En de eurocraten weten niet wat de politieke gevolgen van een recessie zouden zijn.

DE ZWAKSTE SCHAKEL

Het Griekse volk is door aanhoudende strijd en opofferingen uiteindelijk van de PASOK-regering af. De zwakste schakel is vooral als gevolg van verzet van de bevolking gebroken. Nu hellen de dominostenen westwaarts. Griekenland gaat een moeilijke economische toekomst tegemoet, maar de democratie heeft

overwonnen. De elite zou niet alleen bang moeten zijn dat de euro besmet raakt; ze zouden ook moeten vrezen dat het Griekse verzet zich over Europa verspreidt.

De nieuwe uit drie partijen bestaande regering heeft nu te maken met de oppositie van twee linkse partijen (de communisten en SYRIZA), samen met grote delen van de maatschappij. Hele bevolkingsgroepen verarmen nu als gevolg van het dogmatische beleid dat voorschrijft dat Griekenland qua kosten 'West-Europees' blijft, maar snel 'balkaniseert' wat betreft inkomensniveau en rechten van de meerderheid van de bevolking. Zo ziet de nieuwe politieke kaart van het land er uit: links tegenover de rest. Daarachter schuilt de verdeeldheid tussen samenleving en politiek, aangezien de regeringsleiders iedere democratische legitimiteit ontberen. Hoewel ze mikpunt werden van systematische en voortdurende zwartmakerij door zowel hun bestuurders als de overige Europeanen en de internationale media, besloten de Grieken vanaf dag één om het 'financiële' probleem te politiseren. Ze herinnerden iedereen eraan dat de economie onderworpen is aan politieke en sociale zaken en als zodanig het evenwicht tussen verschillende tegenstrijdige krachten in de maatschappij weerspiegelt.

HOE NU VERDER?

Griekenland was klein genoeg om te dienen als proeftuin voor een nieuwe politieke realiteit in Europa, maar kijk eens wat er op dit moment in Italië en de rest van het zuiden gebeurt. Ook Frankrijk zal over een paar maanden in beeld komen. Na het aftreden van Papandreou trad Berlusconi af, vervolgens verloor Zapatero de verkiezingen in Spanje. De socialistische rivaal van Sarkozy bedreigt de hegemonie van de Franse president en het ziet ernaar uit dat de alliantie tussen socialisten en groenen in Duitsland een einde zal maken aan het tijdperk-Merkel. Maar toch, als we kijken naar het voorbeeld van Griekenland, zouden deze wisselingen van de wacht weleens onvoldoende kunnen zijn om het continent politieke stabiliteit te brengen. Dat komt door de radicale mix van neoliberale hervormingen gecombineerd met financieel

nationalisme en de neokoloniale opvattingen die in het noorden van Europa de kop opsteken.

De Europese top van 26 en 27 oktober heeft geen einde gemaakt aan de eurocrisis. Maar de heersende machten in de eurozone hebben wel de macht gekregen om eindelijk de grote lidstaten op de knieën te krijgen, wat alleen mogelijk was doordat onder aanvoering van de ECB een combinatie van politieke, economische en financiële chantage is ingezet als reactie op de crisis.

Deze crisis heeft in eerste instantie duidelijk gemaakt dat geen geloof gehecht kan worden aan het in Europese afspraken vastgelegde verbod op 'bailout'. Landen ontvangen wel degelijk steun als ze in de problemen komen. Maar even duidelijk is nu dat er grenzen en uiterst strenge voorwaarden worden gesteld aan zulke reddingsoperaties. Als ontvangende landen de hervormingsplannen van het IMF verwerpen, dan bestaat plan B eruit ze uit de eurozone te gooien. De kracht van dit dreigement als politiek dwangmiddel kan niet overschat worden. Het feit dat deze waarschuwing zo klip en klaar werd geuit toen de euro op instorten stond, betekent dat het dreigement om landen via plan B uit de eurozone te knikkeren een blijvertje is. Er is een taboe doorbroken en dat kan niet ongedaan worden gemaakt. Of het nu wel of niet juridisch mogelijk is volgens het Europees Verdrag doet er niet toe, zoveel is nu wel duidelijk. Als een euroland keer op keer de stabiliteit van het kapitalistische systeem in de eurozone in gevaar brengt, is er politieke bereidheid om dat land eruit te gooien.

METAL MET EEN BOODSCHAP

Tekst: Jeroen Pomper, voorzitter SP-afdeling Hoogeveen

Snoeiharde gitaren, een ronkende bas, oorverdovende drums en ijzige vocalen, dat kan alleen maar metal zijn. Een muziekstijl die zich niet bepaald in een hokje laat drukken. Voor de leek is het allemaal één pot nat, maar de kenner weet dat de diversiteit ontzettend groot is. Diversiteit in stijl, maar ook in wat de bands met hun teksten uitdragen. Zo zijn er metalbands die teksten schrijven over onderwerpen als de dood, het kwaad, het occulte. Veelal duistere inspiratie lijkt het. Vaak is het slechts provocatie, hoewel er genoeg bands zijn die daadwerkelijk de duivel vereren. Er zijn ook metalbands die teksten schrijven over maatschappelijke en sociale problemen. Deze bands variëren van extreemrechts tot extreemlinks. Een van de bands die zich tot het linkerrijtje mag beschouwen is het Britse Napalm Death. De teksten van Napalm Death hebben, net als die van de meeste grindcorebands, een boodschap. Ze vertellen vaak over de ongelijkheden in onze maatschappij, over rassenproblemen en de voortdurende sociale onrust. Natuurlijk zijn er veel meer bands die politieke teksten schrijven, maar binnen de metalscene lijken de verschillen

heel erg groot. Van links tot rechts, tot in het extreme, metalbands nemen geen blad voor de mond en vertellen precies wat ze vinden dat er mis is met deze wereld. Maar hierin hebben ze ook iets gemeen met elkaar: ze zoeken de extremen op door middel van provocatie. Want een liedtekst is doorgaans niet erg lang van stof, maar moet wel prikkelen tot verdere verdieping. Daarom wordt de boodschap kort maar krachtig neergezet. Van literaire hoogstandjes tot simpele oneliners, binnen de metal kom je alle varianten tegen. Zo zijn er bands die flink tegen religie aanschoppen. Was het vroeger voornamelijk het christendom waar de bands tegen ten strijde trokken, tegenwoordig verschuift dat naar andere religies, met name de islam. Grenzen worden op deze manier verlegd, maar de kern blijft eigenlijk hetzelfde. Napalm Death is ook een band die grenzen verlegt. Zanger Mark 'Barney' Greenway is een intellectueel die in een metalband speelt. Om beter in beeld te krijgen hoe Napalm Death tegen de wereld aankijkt, heeft 'Barney' een tiental vragen beantwoord.

'LAAT JE NIET DOOR EEN KUDDEGEEST LEIDEN'

Wat voor thema's gebruik je in je teksten?

'We proberen met een brede blik naar de wereld te kijken, van sociale tegenstellingen tot persoonlijke gevoelens en het aanvallen van conventies. We maken ons zorgen over rassenconflicten en gettovorming, maar ook over hoe de 'moraal' ons beperkt en rechtlijnig maakt. Waar ik bang voor ben, is dat mensen vergeten hoe apart en kleurrijk ze kunnen zijn. Ik vrees dat mensen wat dat betreft hun

vrijheid kwijtraken en zich laten leiden door een kuddegeest.'

Wat wil je met je teksten de fans vertellen?

'Ik wil mijn gedachten in ieder geval niet aan ze opleggen; ik wil alleen wat mogelijkheden laten zien en hopelijk willen ze daarover nadenken. Ik denk vooral dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor het wegwuiven van de

HET RIJKE ROOIE LEVEN

DEEL 74

populistische afleidingsmanoeuvres. Ze zijn er zelf verantwoordelijk voor na te denken over dingen die de rechtse media en de regering ze vertellen. Ik zie graag dat mensen zelf handelen.'

Denk je dat je fans naar je teksten luisteren?

'Dat weet ik heel erg zeker. Natuurlijk neemt niet iedereen de teksten in zich op; een aantal gaat het meer om de muziek. Daar heb ik geen enkel probleem mee. Maar in het algemeen leveren meer mensen wel dan niet commentaar op onze teksten en laten veel fans zich inspireren door wat we zeggen.'

Hoe denk je over het neoliberalisme in veel landen?

'Het is al heel vaak gezegd, maar ik vind het echt belachelijk dat degenen die de crisis niet hebben veroorzaakt toch worden gestraft. Maar het belangrijkste vind ik dat er een verenigd wereldwijd antwoord komt en niet alleen maar het getreuzel van landelijke politici die bang zijn om de ondernemers voor het hoofd te stoten.

Als speculanten met hun optreden onze publieke sector hebben benadeeld dan moeten ze gedwongen worden forse bijdragen te betalen aan de publieke zaak. Natuurlijk zonder dat ze daar eigenaar van worden. En dan heb ik het nog niet eens over de aanpak van belastingontduiking en het verplaatsen van bedrijfsonderdelen naar het buitenland. Dat is denk ik een goede oplossing binnen de grenzen van het bestaande, vaak kloterige systeem waarin we leven.'

Heeft het socialisme goede antwoorden op de problemen?

'Als links georiënteerd persoon denk ik dat dat in principe zo is. Maar, en daarin verschil ik van alle politici, ik vind dat socialistische regeringen er geen goed aan doen om – net als andere regeringen – zaken voor de bevolking verborgen te houden zoals andere regeringen ook doen. De stemming is momenteel niet in het voordeel van hen die verborgen willen houden wat er gebeurt met publiek bezit. Een verstandige socialistische partij zal daarom alles in het openbaar doen. Publieke diensten, om maar iets te noemen, zouden niet moeten functioneren als winstgevendende bedrijven. Zaken als onze gezondheidstoestand moeten niet winstgevend zijn. Ik ben en was altijd voor een algehele nationalisatie of her-nationalisatie van de publieke sector.'

Hoe denk je over de huidige muziekindustrie?

'Als band hebben we ons altijd redelijk kunnen bedruipen. Dus als ik eerlijk ben dan raakt het meeste wat in die industrie omgaat ons nauwelijks. Door in de muziek te werken heb ik veel vrienden gemaakt, maar net als in veel andere sectoren bestaat er veel duidelijk misbruik waar ik niets mee te maken wil hebben. Ik was eerlijk gezegd nooit erg enthousiast over de grote labels, hun monopolies en hun verdere manier van handelen.'

Wat vind je van oorlog?

'Een zinloze en intrieste menselijke trek, waarvan ik zou willen dat we er al lang overheen gegroeid waren. Er is een voortdurende cyclus van aanval en vergelding in de menselijke geest, of het nou een overheidsleger is of een ideologisch gedreven macht. Ik ben echt tegen ieder geweld. Iedereen moet leren om de tijd te nemen en

problemen op te lossen zonder de anderen tekort te doen. We zullen anders nooit menselijker worden en degenen die geen conflicten willen zullen anders de dupe blijven.'

Wat vind je ervan dat mensen muziek downloaden?

'Dat vond ik in vele opzichten een revolutie. Het brak het monopolie van de grote platenmaatschappijen en dat was goed. Napalm Death is geen grote band. We moeten het vooral hebben van de verkoop als een album net uit is; niet om winst te maken maar om onze activiteiten mogelijk te maken. Dus als mensen zonder te betalen downloaden bij het uitbrengen van een album, dan raakt dat ons. Maar als een album al een tijdje uit is, dan is downloaden oké als het onze muziek op plaatsen brengt waar ze anders niet te krijgen zou zijn. Ik bedoel, ik ga iemand met weinig geld echt niet zeggen dat hij onze muziek niet mag hebben. Dat zou kortzichtig, stom en harteloos zijn.'

Geeft een grote Europese superstaat hoop voor de toekomst?

'Ja, zolang deze strikt zou functioneren op basis van menselijkheid en vreedzame eenheid. Ik geloof dat er nu wel een paar mensen met die ambitie in 'Europa' zijn, maar het is zo'n reusachtige organisatie dat je er van buitenaf bijna niet in kunt doordringen. Er schijnt een hoop corruptie te bestaan, met de lobby's van banken en grote bedrijven die hun eigen plannen proberen door te drukken. Daar moet een eind aan komen. Ik zou graag zien dat de Europese superstaat afrekenet met de hebzucht van bedrijven en het überkapitalisme; dat zou geloofwaardiger zijn. Maar menselijk gesproken voel ik me één met de Fransen, Duitsers, Roemenen, Bulgaren, Spanjaarden et cetera. Natuurlijk. De paranoia die in Engeland bestaat vind ik belachelijk, het reflexmatige sentiment van "wij zijn Brits en niet Europees" dat je daar wel hebt.'

Is een van jullie politiek actief?

'Als je dat politiek kunt noemen, ik ben kaderlid van een vakbond, de Bond van Muzikanten, dus ik ben actief in de arbeidersbeweging. Ik geloof sterk in de noodzaak dat er vakbonden zijn om de zwakken op het werk te beschermen. Ondanks dat we het heel druk hebben met de band probeer ik me ook bezig te houden met mensenrechten, dierenrechten en nog zo wat dingen. Op dit moment is het heel belangrijk het recht te beschermen van vrouwen om een abortus te nemen. Dat is een mensenrecht dat voortdurend wordt bedreigd door fanatici. Ik wil hier in ieder geval de naam noemen van *Women on Waves*, de Nederlandse organisatie voor het voorkomen van ongewenste zwangerschappen en onveilige abortus. Ik vind dat die fantastisch werk doet.'

Napalm Death maakt, zoals ze het zelf noemen 'grindcore'. Kort gezegd is dat een mix tussen extreme (death) metal en anderzijds rauwe hardcore punk. Het kenmerkt zich door zware 'blastbeatdrums' en brullende (gruntende) of krijsende zang. Napalm Death werd opgericht in de 1981 als punkband. Gaandeweg werd de speelstijl veranderd van punk naar grindcore. De band heeft inmiddels al vele wisselingen van bandleden ondergaan, van de leden uit de beginjaren maakt niemand meer deel uit van de band nu.

HET MILIEUPROBLEEM IN EEN NOTENDOP

REMI POPPE OUD-TWEEDE KAMERLID SP

Ondanks de kapitalistische uitbuiting zorgde de industriële revolutie voor relatief meer welvaart voor meer mensen. Maar ze veroorzaakten ook een geweldige milieuvervuiling van vooral de woon- en werkomgeving van de werkende klasse. Schadelijke en giftige stoffen verdwenen in de lucht, de bodem en het water. In de jaren zestig van de vorige eeuw werd ik daar als bewoner van Rijnmond mee geconfronteerd. Je stak zozegzegd regelmatig de dievenmoord van de stank en smog. Er ontstond verzet door groepen die zich verzetten tegen de industriële ontwikkeling.

Dat verzet ontstond uit een gevoel van bedreiging. Begrijpelijk, maar gebaseerd op een onjuiste analyse. Mijn conclusie was dat niet de industriële ontwikkeling de oorzaak van het milieuprobleem was, maar de kapitalistische manier van produceren. Wij richtten ons daarom niet op juridische, vergunningtechnische bestrijding, maar op het betrekken van de werkers in de bedrijven bij de strijd. Het motto was dat werkloosheid, ongezonde arbeidsomstandigheden en milieuvervuiling dezelfde oorzaak hebben. Onrendabele reststoffen van de productie gaan de lucht, de bodem of het water in, zoals werknemers die niet meer direct rendabel zijn de zak krijgen. Wij stelden aan de fabriekspoorten dat het te gek was dat je, om een boterham te

verdiene, je familie en viswater moest vergifigen.

Dat leverde veel bijval op van de werkvloer. En dat verschaftte weer meer inzicht en kennis van hoe anders de bedrijven met grondstoffen en productiemethoden omgingen dan uit officiële stukken bleek. Hoe veiligheid en het omgaan met afvalstoffen ondergeschikt waren aan het maken van winst, aan het rendement. Dat gaf ook het inzicht dat afval niet bestaat, maar een economische uitdrukking is voor reststoffen die niet rendabel te gebruiken zijn. Om uit aardolie of ertsen alle bruikbare stoffen te halen moet geïnvesteerd worden in techniek. Dat kost meer en gaat ten koste van het rendement. Hogere grondstofprijzen en de milieustrijd hebben gezorgd voor minder milieuvervuiling. Die strijd dwong wetgeving af en technologische ontwikkeling. Wel werden productiefabrieken soms verkast naar landen met minder strenge milieu-eisen en lagere loonkosten. Tijdens de ontwikkeling van milieuwetgeving is rondom het 'afval' een heel nieuwe, vaak lucratieve bedrijfstak van afvalinzameling en -verwerking ontstaan. Ook zien we dat afval wordt verhandeld naar landen waar het nog geld op kan leveren, soms door het te dumpen, soms door het te verwerken onder de meest ellendige arbeidsomstandigheden. Nederland is momenteel een draaischijf voor de vaak illegale export van Europees afval. De SP zette zich er stevig voor in om de handhaving op te schroeven en illegale transporten in beslag te nemen in plaats van alleen maar teug sturen. Dat mag niet van Europa, riep PvdA-minister Cramer toen. Op de handhaving wordt nu zelfs meer bezuinigd dan ooit. En we weten: wetten zonder handhaving zijn zinloos.

En ander gevolg van de drang tot winstmaximalisatie is het onder zware concurrentieverhoudingen produceren en verhandelen van grote hoeveelheden producten en chemicaliën. Veelal steeds meer van hetzelfde.

Dit levert voor de consument goedkopere producten op, maar leidt ook tot vervreemding tussen consument en producent. Mensen weten nauwelijks meer waar en onder welke omstandigheden wordt geproduceerd. Daardoor danken ze massaal consumptieartikelen af en neemt het gebruik van grondstoffen, aardolie en energie toe. Een nieuw milieuprobleem is het gevolg. Geweldige hoeveelheden plastic in de oceanen en belasting van de atmosfeer door 'broeikasgassen'. Maatregelen om dit tegen te gaan, veroorzaken al decennia gekakel op internationale klimaatbijeenkomsten. Voorstellen van de SP om nationale eisen te stellen aan geïmporteerde goederen voor duurzame productie en gebruik, in combinatie met eisen aan de verwerking in de afvalfase goed te regelen, zijn afgewezen. Dat zou te veel lijken op importbeperkingen en in tegenspraak zijn met internationaal afgesproken vrijhandelsverkeer.

Zo blijft het grondstof- en energieverbruik, en daarmee het milieu- en klimaatprobleem, toenemen. Ondanks verbeterde en efficiëntere productiemethoden en betere, duurzamere producten en moeizame afspraken om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan.

Conclusie: het bestrijden van milieuproblemen kan niet zonder de mensen op de werkvloer en niet zonder politieke durf om desnoods nationaal, of met alleen die landen die dat ook willen, maatregelen te nemen tegen de oorzaken en gevolgen van de wildwest-economie op de mondiale vrije markt.

'Afval bestaat niet', staat op vrachtwagens van een afvalinzamelaar. Mooi dat ze dit begrip hebben overgenomen, nu nog de rest van onze analyse. Er is nog veel te winnen. De kennis is er, de techniek is er, de analyse hebben we; nu nog de politieke en economische strijd opvoeren tegen het nog steeds vrijwel ongeremde vrijemarktfundamentalisme. Dat kan en moet op alle niveaus. Durf te strijden, durf te winnen!